ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
«АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
НАО «КАРАГАНДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АКАДЕМИКА Е.А. БУКЕТОВА»

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
KARAGANDA UNIVERSITY NAMED AFTER ACADEMICIAN Y.A.BUKETOV

2024

ҚАЗІРГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасының ғылым қызметкерлері күніне орай, Қ. И. Сәтбаевтың туғанына 125 жыл толуына арналған Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн/офлайн конференция материалдары
19 сәуір

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ

в честь Дня работников науки Республики Казахстан, посвященная 125-летию со дня рождения К.И. Сатпаева
Материалы Международная научно-практической онлайн/офлайн конференции
19 апреля

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN LEGAL SCIENCE AND PRACTICE

in honor of the Day of Science Workers of the Republic of Kazakhstan, dedicated to the 125th anniversary of the birth of K.I. Satpayev
Materials of the International scientific and practical online/offline conference
April 19

Қарағанды, 2024

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
«АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
НАО «КАРАГАНДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АКАДЕМИКА Е.А. БУКЕТОВА»

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
KARAGANDA UNIVERSITY NAMED AFTER ACADEMICIAN Y.A.BUKETOV

ҚАЗІРГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн/офлайн конференция материалдары

Қазақстан Республикасының ғылым қызметкерлері күніне орай, Қ. И. Сәтбаевтың туғанына 125 жыл толуына арналған

2024ж. 19 сәуір

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ

Материалы Международной научно-практической онлайн/офлайн конференции

в честь Дня работников науки Республики Казахстан, посвященной 125-летию со дня рождения К.И. Сатпаева

19 апреля

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN LEGAL SCIENCE AND PRACTICE

Materials of the International scientific and practical online/offline conference

in honor of the Day of Science Workers of the Republic of Kazakhstan, dedicated to the 125th anniversary of the birth of K.I. Satpayev

April 19, 2024

Қарағанды, 2024

УДК 34
ББК 67
Қ22

Редакция алқасы — Редакционная коллегия
Дулатбеков Н.О. (гл. редактор), Серикбаев А.М.

Ұйымдастыру комитеті — Организационный комитет
Дулатбеков Н.О.*(председатель)*, **Серикбаев А.М.** *(зам. председателя),*
Марко Греджи *(Италия),* **Бурханова Л.М., Фазилов Ф.М.,** *(Узбекистан),* **Карибаева А.Е., Абикенова Г.Б., Аманжолова Б.А., Нукушева А.А., Турлаев А.В.**

Қ22 Қазіргі құқықтық ғылым мен практиканың өзекті мәселелері = Актуальные проблемы современной правовой науки и практики = Actual problems of modern legal science and practice: Халықарал. ғыл.-практ. онлайн/офлайн-конф. материалдары. — Қарағанды: «Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ баспасы, 2024. — 316б. — Баспа басылымы бойынша шығарылған. — PDF-файл. — Жүйеге қойылатын талаптар: Pentium 4; 1,3 ГГц және жоғары; Internet Explorer Acrobat Reader 4.0 немесе үлкен. — Қазақша — орысша — ағылшынша.

ISBN 978-601-362-216-3

Жинақта Халықаралық ғылыми-практикалық онлайн/офлайн конференцияға ұсынылған ғылыми мақалалардың тезистері жарияланған. Зерттеу нәтижелері қазіргі құқықтық ғылым мен практиканың өзекті мәселелері көрсетеді.

В сборнике опубликованы тезисы научных статей, представленных на Международную научно-практическую онлайн/офлайн конференцию. Результаты исследований отражают актуальные проблемы современной правовой науки и практики.

The collection contains abstracts of scientific articles submitted to the international scientific and practical online/offline conference. The research results reflect the actual problems of modern legal science and practice the conditions of political transformation in the Republic of Kazakhstan.

УДК 34
ББК 67
Қ22

Материалдар жинағы авторлық редакцияда жарияланады
Сборник материалов издается в авторской редакции

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ баспасы
100024, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28, Тел. (7212) 35-63-16. e-mail: izd_kargu@mail.ru

ISBN 978-601-362-216-3

©Академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды университеті, 2024

ИСЛАМСКОЕ ПРАВО В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.

Рахманов А., PhD, профессор, Ташкентский государственный юридический университет

Современный Ислам – вторая по численности последователей мировая религия. По приблизительным подсчетам, общая численность мусульман на Земном шаре достигла два миллиарда человек. Более чем 120 стран мира, в которых существуют мусульманские общины, в 35 мусульмане составляют большинство населения – свыше 80 процентов населения во всех странах Северной Африки, Западной Азии, в Сенегале, Гамбии, Сомали, Афганистане, Пакистане, Бангладеше, Индонезии.

Значительное место в современном мире занимает исламское право, изучение которого представляется особенно важным в интересах взаимопонимания и сотрудничества народов в современных условиях глобализации и связанных с нею потребностей и возможностей мирного сосуществования. Исламское право в отличие от различных иных правовых систем максимально связано с исламом, воплощая его догмы. Исламское право определяет обязательное религиозное поведение мусульман на основе шариата, как «пути следования». Основу исламского права образуют Коран и Сунна, а также созданная теологами-правоведами обширная эволюционизирующая доктрина. В исламе доминирует концепция теократического общества, в котором государство исполняет роль служителя установленной религии.

Наиболее крупные по абсолютной численности мусульманские общины находятся в Индонезии, Индии, Пакистане. Значительное число мусульман проживает в Китае, Эфиопии, Танзании, на Кипре, в некоторых странах Европы – в Югославии, Албании, Великобритании, Германии, Франции. В 28 афро-азиатских государствах Ислам признан государственной религией. Это Египет, Кувейт, Королевство Саудовская Аравия (КСА), Иран, Пакистан и др.[1].

Влияние Ислама в мировой политике проявляется преимущественно посредством международной деятельности мусульманских государств, особенно тех из них, где ислам объявлен государственной религией, и многочисленных международных организаций и ассоциаций исламского право.

Современная исламская концепция мирового правопорядка во многом учитывает традиционные для ислама правовые представления, в которых право тесно переплетается с морально-религиозными нормами, а также отсутствует четкое деление на внутригосударственное право.

В своей совокупности нормы исламского права и морально - религиозные предписания составляют единую религиозно-правовую систему - исламское право. Оно закрепляет общие правовые ориентиры и правила поведения, которые затрагивают и область международного права. Однако конкретные нормы исламского права не переносятся автоматически на сферу внешней политики и международно-правового регулирования.

Влияние Ислама на современное государственное право проявляется главным образом в закреплении ряда конкретных институтов и норм исламского права. Прежде всего, это относится к принципу «Консультации» и статусу главы государства – основополагающим началам исламской концепции власти. В ряде арабских монархий при главе государства

имеется совещательный орган, принципы формирования и деятельности которого в значительной степени укладываются в исламско - правовую концепцию «Консультативного правления». Такие учреждения, в частности, существуют в Катаре, отдельных эмиратах – членах ОАЭ и КСА.

В ряде случаев исламско - правовой принцип консультации используется при установлении процедуры назначения на ответственные государственные посты. К примеру, согласно Конституции Катара (ст.21), наследник престола назначается эмиром после консультаций с «компетентными людьми» - «ахль алхалл вал - акд». В Конституции Кувейта (ст.56) предусмотрено, что Эмир назначает премьер-министра после традиционных консультаций.

Принцип консультаций используется, например, при избрании короля в КСА. Выдвижение на пост главы Королевства Саудовская Аравия проходит несколько этапов: 1) король назначает наследника престола, что утверждается единогласным решением семейного совета; 2) следует принятие религиозными деятелями специального акта – фетвы; 3) происходит одобрение назначения на совместном заседании совета министров и Консультативного совета.

Аналогична этой и процедура возведения на престол нового короля, причем и здесь немаловажная роль принадлежит улемам.

Одно из важных проявлений влияния исламских институтов на современное государственное право - установление религиозного ценза для главы государства. К примеру, по Конституции Иордании (ст.29, п. «д»), королем может быть только мусульманин, родителями которого являются мусульмане. Аналогичному требованию должен удовлетворять эмир Кувейта (ст.4). В Пакистане, по Конституции, мусульманином должен быть не только президент, но и премьер-министр. Еще более заметную роль играют исламско -правовые принципы и связанные с исламом традиции в регулировании правового статуса главы государства.

Влияние исламского фактора в определенной степени испытывают и учреждения, которые занимают заметное место в системе государственных органов мусульманских государств и ведают связанными с исламом вопросами. В некоторых из них эти функции возложены на специальные министерства, например, министерство исламских дел из вакфов в Объединенных Арабских Эмиратах, министерство юстиции и исламских дел в Бахрейне, министерства юстиции и вакфов в ряде стран.

Шариат – это законы и правила, отвечающие чаяниям всех людей во все времена. Об этом в Коране сказано: «Кто же ищет не Ислам как религию, от того не будет принято, и он в последней жизни окажется в числе потерпевших убыток» (Коран, сура «Семейство Имрана», аят - 85)[2].

Сначала, пока был жив Мухаммад(САВ) он сам является одновременно законодателем и судьей. Многие юридические нормы были введены им. Есть в Коране сура «Гром» аят -37 такие слова: «… И так мы ниспослали его, арабский судебник. Если же ты последуешь за их страстями, после того, как пришло к тебе знание, нет тебе от Аллаха ни помощи, на защитника!»

Коран ниспослан для того, чтобы направлять души людей на праведный путь. Он отвращает человека от скупости, потому что при ней не остается места состраданию к людям. Те, кому посчастливилось добиться благоволения Аллаха, должны поступать правильно, то есть использовать накопленное богатство для добрых дел. Коран предупреждает: «Знайте, что ваше богатство и ваши дети – испытание и что у Аллаха награда великая». (Коран, Сура «Добыча», аят - 28) [3].

Современная тенденция исламского права состоит в том, чтобы традиционный подход к учету обстоятельств, цели закона, общественного блага и необходимости дополнить современными точными правилами и строгими методами толкования. Полученные таким путем решения будут отвечать требованиям общества и не противоречить базовым принципам ортодоксальности. Однако проблема реализации сопряжена с инертностью

психологии большинства мусульман. Опасность всякой попытки модернизации и рационализации исламского права как части ислама очевидна, поскольку в случае развития названной тенденции окажется под угрозой исламское единство в мире, где большинство верующих разделено на различные независимые государства. Поэтому, вероятно, для дальнейшего приспособления исламского общества к современной жизни, будут использоваться обычаи, соглашения, регламенты, позволяющие избежать обсуждения принципов, освященных традицией шариата, на которых основывается единство общины верующих. С исламским религиозным правом не следует смешивать существующие правовые системы исламских государств, различая понятия «Исламское право» и «право исламских государств». В специфической смеси правовых, моральных и религиозных положений, составляющих исламское право, есть юридические положения, предписания определенного поведения, нормы нравственной дисциплины, поэтому надо отличать «реальность от утопии, действительные результаты юридической жизни от химер, созданных воображением теологов»[4].

Развитие исламского права в современный период, характерными чертами которого являются усиление тенденций исламизации и частичный возврат правовых систем некоторых исламских государств к традиционным истокам, охватывает исторический период, начиная со второй четверти XX в. до наших дней. Основными предпосылками развития исламского права в новейшее время явились события, произошедшие ранее и вызвавшие в исламском мире не только социально-политический кризис, но и кризис богословской мысли. Событием, оказавшим наибольшее влияние на переосмысление богословами своего наследия, явилась колонизация мусульманских стран, в результате которой исламское право начало либо полностью, либо частично выводиться из практической сферы и заменяться светским законом. В 1860 году это произошло в Индии, в 1899 - в Судане, в 1918 году - в Ираке, в 1914 году - в Тунисе, в 1874 году - в Марокко и Алжире, в Османской империи в 1924 г.[5].

Другим историческим событием для исламского мира было падение Османской империи и приход к власти Ататюрка. Для мусульман Османская империя олицетворяла собой исламский халифат, установленный после смерти пророка Мухаммада (САВ), единое теократическое государство, объединявшее мусульман различных национальностей и регионов, где в основе законодательства лежало исламское право.

Под влиянием всего упомянутого в различных регионах исламского мира начинает формироваться движение ислах - реформа, ратующее за обновление и возрождение исламской уммы. В основу этого движения легла идея об отказе от таклида - следование за мнением богослова, косности мысли и открытии врат иджтихада - правотворчества. Однако не многие из последователей этого движения достигли значимого результата и дошли до своего логического завершения.

Несмотря на это, ислах оказал существенное влияние на процесс исламизации, который проявляется в попытке приведения законодательства в соответствие с классическими принципами и нормами исламского права. Влияние классического исламского права наиболее ощутимо на правовую идеологию, правовую культуру, правовое сознание и правовой менталитет граждан этих государств. Несмотря на это, идея о шариате, как о единственно верной правовой системе, продолжала будоражить умы богословов и религиозной части интеллигенции. Практическую реализацию эта идея нашла в реформе системы образования, попытках кодификации положений шариата, создании таких научно-популярных трудов, как энциклопедии и словари терминов, попытках реализации идеи коллективного иджтихада.

Как известно, учебные заведения и университеты появились в исламском мире значительно раньше того периода, о котором мы говорим. Однако образовательный процесс, дисциплины и учебные пособия могли не меняться столетиями. В новых условиях университеты, помимо религиозных направлений, начали внедрять в программу и светские специальности, в результате чего религиозные направления оформились в отдельные

факультеты. Была введена европейская трехступенчатая система высшего образования, включавшая в себя бакалавриат, магистратуру и докторантуру. Одними из первых реформы коснулись университета аль-Азхар. Позднее в 1923 году в университете Дамаска был создан факультет права, в программах которого проблемы шариата раскрывались лишь частично, полностью отдельный факультет был создан в 1945 году. В Багдаде в 1958 году был создан государственный университет, до этого с 1946 года отдельно существовал факультет шариата. В 1961 году факультет был введен в состав университета. Точно так же произошло и в Иордании: университет был создан в 1962 году, шариатский факультет - в 1964 году, а в состав университета он вошел только в 1971 году. За ними последовали открытия факультетов шариата в Кувейте в 1967 году, Судане - в университете Умм Дарман в 1965 году; в Саудовской Аравии было открыто три факультета при университете имама Мухаммада бин Сауда, университете Умм аль-Коран и университете Медины.[6] Создание факультетов помогло не только сохранить исламское богословское наследие, но также и вывести его на новый научный уровень.

Благодаря деятельности этих факультетов появились научные журналы, например, журнал Кувейтского университета, энциклопедии и т.д. Кроме этого, упомянутые факультеты помогли подготовить не только научные и педагогические кадры, способные преподавать и вести научные изыскания в области исламского права, но также и государственных деятелей, судей, членов парламентов.

Еще одним практическим шагом, повлиявшим на сохранение и развитие исламского права, стала кодификация положений шариата. В исламской историографии права выделяются официальные и не официальные попытки кодификации. Что касается официальной кодификации законов шариата, то она позволила их систематизировать и составить гражданский кодекс, имевший богословско-правовую основу. Процесс кодификации начался раньше рамок рассматриваемого периода и был связан с составлением текста «аль-Маджаллы». К неофициальной кодификации относятся попытки кодификации, предпринятые такими богословами, как Мухаммад Кадри Паша (1886-1951), Мухаммад Амир и Ахмад ибн Абдаллах аль-Кари аль-Макки (ум. 1940). Мухаммад Кадри Паша оформил свой труд в трех томах: гражданские взаимоотношения (941 статья), гражданские состояния (647 статей) и деятельность вакфов (646 статей), в основы которых легло ханафитское право. Труд Мухаммада Амира состоял из четырех частей: судопроизводство, семейное право и гражданское состояние, гражданские взаимоотношения и пожертвования - вакфы, наследственное право, общее количество статей составило 928, в основу которых легли положения маликитской школы. И наконец, Ахмад ибн Абдаллах аль-Кари аль-Макки, сборник которого состоял из двадцати одной книги, включающих 2382 статьи, в основу которых легло ханбалитское право. Несмотря на то, что неофициальная кодификация носила больше теоретический характер, однако позднее она нашла прикладное применение. На основе трудов Мухаммада Кадри Паши были подготовлены тексты гражданского кодекса таких стран как Египет, Сирия, Кувейт и др.

Миграционные процессы во второй половине XX - начале XXI в. привели к значительному росту численности мусульман в Европе и Северной Америке, что стало причиной создания соответствующих богословских организаций. К таковым можно отнести Европейский совет по фетвам и исследованиям и Совет фикха Северной Америки.

Европейский совет по фетвам и исследованиям был учрежден в 30 марта 1997 г. в Лондоне Федерацией исламских организаций в Европе. Штаб-квартира на данный момент находится в Дублине. Президентом организации является египетский богослов Юсуф аль-Кардави, а генеральным секретарем - Хусейн Мухаммад Халава. ЕСФИ ставит перед собой целью подготовку фетв в соответствии с потребностями мусульман Европы[7]. В основе своей деятельности он учитывает положения всех школ суннитского права, а также такие правовые принципы как цели шариата, обеспечение общественного блага, соблюдение требований обычаев и предотвращение вреда в попытке вывести фетву. Данная методика изобретена специально для решения ситуаций, в которых сложно отдать предпочтение

строгой интерпретации того или иного мазхаба. В ее основе лежит доктрина «Аз-зарура - необходимость», позволяющая найти допустимое разрешение для традиционно запретных деяний.

Совет фикха Северной Америки берет свое начало от Комитета по религиозным вопросам тогдашней Ассоциации мусульманских студентов Соединенных Штатов и Канады, созданной в начале 1960-х гг. На базе этой ассоциации в 1980 году было создано Исламское общество Северной Америки, а Комитет по религиозным вопросам превратился в Совет фикха Северной Америки. Миссия комитета заключается в предоставлении мусульманам Северной Америки рекомендаций по всем вопросам, связанным с шариатом, путем ответа на их вопросы, написания исследовательских документов и проведения конференций/семинаров, связанных с исламскими правовыми принципами в Северной Америке. Кроме того, Совет предоставляет важную информацию для широкой общественности Северной Америки по различным вопросам ислама. Председателем совета является доктор Музаммил Сиддики, его заместителем - Зайнаб Алваний, а исполнительным директором - Зулфикар Али Шан.

В деятельности всех упомянутых центров принимают участие наиболее известные богословы исламского мира. В рамках деятельности центров выносятся богословские заключения по проблемам исламского права, освещенным в классической богословской литературе, однако нуждающимся в пересмотре в связи с новыми экономическими и социально - политическими условиями. Помимо них, центры также исследуют современные вопросы, актуальные для мусульман различных регионов земного шара, в поисках богословского заключения соответствующего той или иной ситуации или явлению. Что касается конференций, то наиболее важной из них стала конференция «III Международный конгресс сравнительного правоведения» в Гааге в 1937 году, в работе которой принял участие известный богослов Махмуд Шалтут (1893-1963), сорок третий шейх аль-Азхара. Она была посвящена вопросам уголовного и гражданского права в исламском законоведении, а также взаимоотношениям между исламским правом и романо-германским правом. По итогам конференции исламское право было признано не только самостоятельной правовой системой, но и одной из основ современной правовой системы[8].

В итоге можно сказать что мы видим исламское право не теряет своей актуальности. Но новые вызовы времени ставят перед богословами проблемы, с которыми исламская умма еще не сталкивалась. Часть этих вопросов связана с особенностями поклонений в новых условиях, как, например, совершение молитвы в самолете, космической станции, использование тех или иных видов лекарств во время поста. Другая часть вопросов связана с экономическими взаимоотношениями и рассматривает, в частности, особенности исламского страхования, лизинга, ипотеки. Кроме них, богословы также уделили внимание таким понятиям, как клонирование, эвтаназия и многим другим. Одними из последних являются ряд фетв относительно карантинных мероприятий, связанных с вирусом COVID-19. Для решения этих проблем правительства мусульманских стран, общественные и научные организации обращаются к новым методам работы, инициируют круглые столы, конференции, принимают активное участие в различных богословских советах.

В рамках этого процесса идет постоянная модернизация системы образования, создаются научно-исследовательские центры, некоторыми осуществляется попытка переоценки исламского правового наследия. Для решения современных актуальных вопросов исламского права проводятся конференции и недели исламского права.

Список литературы:

1. Г.Юлдашева А.Рахманов Исламское право Учебник Т. 2022.- С. 13-15.

2. Коран:Перевод смыслов и комментарии И. В. Пороховой https://quran.com.ua/meal/porohova

3. Л Р Сюкияйнен Исламское право и диалог культур в современном мире Москва 2021 –С. 96.

4. А.Рахманов А.Рахманов Исламское право Учебник Ташкент 2003 -С. 375.

5. Р.Адыгамов Исламское право в новейшее время. Minbar. Islamic Studies, 2020;13(2):367. https://doi.org/10.31162/2618-9569-2020-13-1-349-362

6. А.Рахманов А.Рахманов Исламское право Учебник Ташкент 2003 -С. 35.

7. Л.Р. Сюкияйнен. Исламское право и диалог культур в современном мире.- Москва 2008. – С. 106.

8. Мухаммад Юсуф. История исламской юриспруденции. ФА Институт востоковедения Республики Узбекистан. В печати. № 17349. - Б. 127–130.

9. Шейх М. Садик Мухаммад Юсуф. Перевод «Священного Корана» и его значений на узбекский язык. Издательство "Хилал-нашр". 2020. - Б. 322.

10. Рахманкулов Х.Р., Рахманов А.Р. Права человека: История и современность. –Т.: «Мир экономики и права». 1998., – 263 с.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Ахметова Н.С., к.ю.н., профессо, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Дружинин В.М., магистрант юридического факультета, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Источники права играют важнейшую определяющую роль в характеристике системы права каждого государства. Поскольку право каждого государства в силу определенных причин и признаков является составным элементом более широкого правового явления – правой системы – источники права, характерные для той или иной правовой системы, неизбежно оказывают влияние и на систему права отдельного государства. Значение источников права настолько велико для идентификации не только правовой системы, но и для системы права отдельного государства, что является предметом постоянного исследования и изучения на протяжении всего времени существования права в человеческом обществе.

Система права Республики Казахстан сегодня находится в постоянном изменении и совершенствовании. Этого требуют стоящие перед казахстанским обществом и государством задачи по вхождению Казахстана в пятьдесят наиболее развитых государств мира, интеграция экономики государства в мировую экономическую систему, формирование развитого гражданского общества и, в конечном счете, повышения уровня благосостояния, правовой защищенности всех участников общественных отношений и обеспечения полной реализации конституционных прав и свобод человека. Система права не является постоянным данным. Она должна развиваться, изменяться, чтобы наилучшим образом соответствовать потребностям современного этапа развития. Определение главных направлений развития системы права нашего государства является важной задачей, которая стоит перед теоретиками права, является принципиальным фактором для юридической практики.

В настоящей статье мы остановимся на некоторых направлениях, обуславливающих процесс развития и изменения системы права и системы источников права. На развитие системы источников права существенное влияние оказывают международное право и судебная практика.

На действие источников права большое влияние оказывает принцип приоритета международного права над внутригосударственным. Действие этого принципа базируется на п.3 статьи 4 Конституции РК, в котором установлено, что «международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами». Кроме этого, во всех кодексах Республики Казахстан и консолидированных законах среди первых статей, есть статьи, содержащие нормы, согласно которым если положения кодекса или закона

противоречат международному договору, ратифицированному Республикой Казахстан, то действуют нормы международного договора. Нормативное постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 5 ноября 2009 года №6 «Об официальном толковании норм статьи 4 Конституции Республики Казахстан применительно к порядку исполнения решений международных организаций и их органов», отмечает, что «непосредственное применение решений Комиссии, имеющих приоритет перед нормативными правовыми актами Республики, не означает отмену ими норм действующего права Казахстана [1]. Приоритет и непосредственное применение приравненных к ратифицированным международным договорам решений Комиссии предполагают ситуативное превосходство норм таких договоров (Постановление Конституционного Совета от 11 октября 2000 года № 18/2) [2]. Это означает, что в случаях возникновения коллизии с нормами правовых актов Республики действуют нормы обязательных решений Комиссии впредь до устранения такой коллизии... В случае коллизии между обязательным для Казахстана решением международной организации и (или) ее органа и нормативными правовыми актами Республики Казахстан действует решение международной организации и (или) ее органа впредь до устранения такой коллизии» [2].

Международные правовые нормы, связанные с действием таможенного союза, также оказывают определенное влияние на развитие источников права.

Например, согласно Решению Комиссии Таможенного союза от 28.05.2010 г. № 299 «О применении санитарных мер в Таможенном союзе», утвержден «Единый перечень товаров, подлежащих государственной регистрации. Ввоз подконтрольных товаров, включенных в раздел II Единого перечня товаров, на таможенную территорию таможенного союза осуществляется при наличии документа, подтверждающего безопасность продукции (товаров), выданного по результатам лабораторных исследований (испытаний), проведенных в лабораториях уполномоченных органов, аккредитованных (аттестованных) в национальных системах аккредитации (аттестации) Сторон, и внесенных в Единый реестр органов по сертификации и испытательных лабораторий (центров) таможенного союза.

Еще одним примером использования международно-правовых норм в качестве источников права являются вопросы, связанные с мерами нетарифного регулирования. Мерой нетарифного регулирования является техническое регулирование. Разрешительным документом в сфере технического регулирования является сертификат соответствия. Одной из задач правового регулирования в этой сфере является определение перечня товаров, на которые при их производстве или торговле требуется сертификат соответствия. Для продукции, включенной в Единый перечень, в отношении которой не вступили в силу технические регламенты Таможенного союза или технические регламенты Евразийского экономического сообщества, действуют нормы законодательства Таможенного союза и законодательств Сторон в сфере технического регулирования. Одним из основных методов технического регулирования Таможенного Союза являются технические регламенты. Цель разработки и принятия технических регламентов в рамках Таможенного Союза – обеспечение на таможенной территории Таможенного союза защиты жизни и здоровья человека, имущества, окружающей среды, жизни и здоровья животных и растений, кроме того предупреждения действий, вводящих в заблуждение потребителей, а также обеспечение энергетической эффективности и ресурсосбережения.

Сегодня в основе построения системы права Республики Казахстан лежат принципы романо-германской правовой семьи: верховенство закона, закон является основным источником казахстанского права и др. Принятие закона «О правовых актах» стало важнейшим событием, закрепившим совокупность нормативных правовых актов, действующих в государстве, и определившим основные направления развития казазхстанской правовой системы. Существенной новеллой действующего закона стала приведенная в нем классификация законов Республики Казахстан, классификация и определение понятий подзаконных актов различных уровней, введено понятие «иерархия правововых актов». Введено понятие и условия использования аналогии законов и аналогии

права. Все это позволило значительно усовершенствовать систему источников казахстанского права. Однако, система права нашего государства не является навсегда установленной сосвокупностью правовых актов. Она находится в постоянном развитии и совершенствовании. Доказательством этому является введение особого правового режима в финансовой сфере на территории МФЦ «Астана». Термин «особый правовой режим» означает, что наряду с действующим правом Республики Казахстан на этой территории будут применяться принципы и прецеденты английского общего права.

В настоящее время наука и практика все больше склоняются к признанию прецедента в качестве источника права (хотя и дополнительного) и приданию, в частности, Нормативным Постановлениям Верховного Суда РК формы прецедента [3, с. 119]. Обосновывается данная точка зрения тем, что указанные акты, во-первых, представляют собой официальное толкование норм права и нормативных правовых актов; во-вторых, содержат конкретизирующие нормативные установления и предписания; в-третьих, заключены в форму официального юридического документа, который принимается в установленном процессуальном порядке; в-четвертых, обладают юридической силой, в том числе обязательностью для исполнения всеми судами. Например, все страны члены Совета Европы должны сообразовывать свою законодательную и правоприменительную деятельность с решениями Европейского Суда по правам человека. Сам же Суд создает нормативные установления - судебные прецеденты международного характера и они обязательны для всех государств, входящих в Совет Европы.

Судебные прецеденты все чаще непосредственно участвуют в правовом регулировании общественных отношений. Дальнейшие научные исследования должны быть нацелены на решение проблем, связанных с обеспечением единообразия казахстанской прецедентной практики. Ее гибкость как весьма позитивное качество данного источника права, иногда нивелируется противоречивостью, когда один и тот же суд не учитывает собственные выводы, сделанные ранее по аналогичному правовому спору.

Система права в Республике Казахстан сегодня переживает процесс развития и трансформации. Это происходит путем восприятия отдельных институтов из других правовых систем. Традиционно система права нашего государства относится к романо-германской правовой семье, в которой судебный прецедент не признается в качестве самостоятельного источника права. Однако, происходящие во всем мире процессы глобализации всех сфер общественных отношений отразились и на характере и способах их правового регулирования. Глобализация экономики, обеспечение потребности экономического развития государств, активная инвестиционная деятельность, прежде всего в сфере привлечения иностранных инвестиций потребовали от нашего государства принятия мер, направленных на создание удобного и надежного правового режима для иностранных инвесторов, большая часть которых, традиционно привыкла работать в условиях действия английского права. Сегодня почти во всех отраслях отечественного права вводятся правовые новеллы, которые характерны для английского прецедентного права. Особенно это заметно в финансовой сфере, в отраслях финансового права и гражданско-процессуального права. Деятельность МФЦ «Астана» показала необходимость введения особого правового режима на его территории. Статьей 2 Конституции установлено, что «особый правовой режим» распространяется только на финансовую сферу. Отсюда следует, что разрешение споров, возникающих из финансовых правоотношений, также осуществляется в условиях «особого правового режима». Этот режим означает, что при разрешении споров финансового характера кроме права Республики Казахстан будут применять нормы прецедентного права Англии и Уэльса. Как отмечает Укин С.К., «они создали для правовой системы Казахстана новый, но не указанный в Конституции источник (форму) действующего права – прецедентное право» [4, с. 167].

Правовая доктрина во многих правовых системах признается источником права. В Древнем Риме суды обязательно ссылались при вынесении решений на работы наиболее известных римских юристов – Ульпиана, Павла, Гая, Папиниана и Модестина. В английских

судах также при создании судебного прецедента возможны ссылки на труды известных юристов. В мусульманских странах труды известных юристов-богословов, знатоков ислама считаются единственным источником права. Ее образует выработанная юридической наукой система взглядов на проблемы правового регулирования общественных отношений и иные государственно-правовые явления, которые основываются на общих принципах и ценностях и отражают закономерности и тенденции их развития. Для правовой доктрины характерны следующие признаки: а) она результат профессиональной научной деятельности; б) служит способом выражения позиций ученых по различным проблемам правового содержания; в) имеет особую форму выражения – научного исследования, текстового изложения каких-либо правоположений, правовых принципов и т.д.; г) обладает общественной значимостью, так как отражает потребности социально-экономического, политического и духовного развития государства и общества на конкретном историческом этапе. Выделяют три вида правовой доктрины: 1) общеправовая; 2) отдельной отрасли права; 3) отдельного правового института. Правовая доктрина служит источником права в двух основных сферах: правотворческой деятельности и правоприменении. Что касается правотворчества, то юридическая доктрина находит свое воплощение, во-первых, при разработке законопроектов, когда к этой работе привлекаются научные центры и наиболее авторитетные представители юридической науки; во-вторых, при проведении юридической экспертизы законопроектов; в-третьих, при влиянии на правосознание законодателя. В сфере правотворчества правовая доктрина призвана обеспечить эффективное действие будущих норм права, предвидение динамики развития регулируемых общественных отношений, соответствие норм права объективным реалиям и тенденциям общественного развития. Правовая доктрина должна также использоваться в качестве источника при внесении изменений в действующее законодательство. В правоприменительной деятельности правовая доктрина используется как источник при обнаружении пробелов в праве, коллизионности норм и при толковании юридических актов. Например, в соответствии с п.п.3 пункта 3 статьи 26 Конституционного закона «О Конституционном Совете РК» «член Конституционного Совета, в производстве которого находится обращение, при необходимости привлекает ученых в качестве специалистов, экспертов для проведения исследование, экспертиз, подготовки заключений» [5]. В этих случаях правоприменительные органы не создают новой нормы права, а воспроизводят ее содержание, исходя из правовой доктрины или выявляя ее, исходя из общепринятой доктрины права.

В процессе развития международно-правовой и национально-правовой систем важную роль играют так называемые «общие принципы права». Зародившись на заре человеческой цивилизации, они создали основу теории естественного права, которая сегодня сама является базисом для развития права большинства современных государств.

В конце 19 века начинается период возрождения естественного права. Отличительная особенность современного естественного права заключается в идее о том, что естественное право существует, но с исторически меняющимся содержанием.

Фундаментальное значение естественного права наиболее четко выражено в системе так называемых «общих принципов права», которые представляют собой «основные идеи, исходные положения или ведущие начала процесса формирования права, его развития и функционирования. Они являются своего рода аксиомами права и известны еще со времен римского права». Что собой представляют «общие принципы права», каковы их юридическая природа и значение в современной правовой действительности? В Общей теории права отмечается, что принципы права «характеризуют не только сущность, но и содержание права, отражают не только его внутреннее строение, статику, но и весь процесс его применения, его динамику. Они выступают в качестве своеобразной несущей конструкции, на основе которой покоятся и реализуются не только нормы права, но и вся его система. Имея общеобязательный характер, принципы права способствуют укреплению его внутреннего единства» [6, с.23].

Систему общих принципов права можно представить в следующем виде: социальная справедливость; гуманизм, равноправие; законность в процессе создания и реализации норм права; единство юридических прав и обязанностей; демократизм; общеобязательность норм права; непротиворечивость норм права; подразделение права на публичное и частное; соответствие между объективным и субъективным правом; равенство перед законом и судом; строгая соразмерность юридической ответственности допущенному правонарушению; презумпция невиновности, юридическая ответственность только за виновное противоправное поведение; недопустимость обратной силы законов; бремя доказательства лежит на том, кто утверждает, а не на том, кто отрицает; незнание закона не является оправданием; в случае сомнения – в пользу обвиняемого; более ранний закон отменяется позднейшим; никто не несет ответственности за свои мысли; каждый полагается честным, пока не доказано обратное, и др. Многие из этих принципов постепенно находят свое воплощение в законодательстве Казахстана.

Поскольку общие принципы права имеют ненормативный характер, можно ли применять их на практике, в частности, для принятия судебных решений. В национальном праве государств эта проблема решается просто: в конституциях, законах получают закрепление либо сами эти принципы, либо на их основе создаются нормы правовых актов (гражданско-правовые, уголовно-правовые, конституционно-правовые). Государство, таким образом, создает правовой механизм реализации общих принципов права на внутреннем уровне.

В Республике Казахстан естественно-правовая теория фактически принята в качестве официальной государственно-правовой доктрины. В качестве основополагающей доктрины и базового принципа правовой системы Республики Казахстан взята концепция теории естественных прав человека. Права человека, признанные естественными, дарит не государство. Оно лишь признает, фиксирует и создает гарантии их реализации и соблюдения.

В современном международном праве и внутригосударственном праве «общие принципы права» получают все более полное закрепление в нормативных правовых актах – международных договорах, конституциях государств и ординарных законах.

На основе вышеизложенного можно сказать, что в Республике Казахстан отмечается эволюция системы источников права. Важными тенденциями являются расширение объема конституционно-правового регулирования и увеличение влияния общегуманных ценностей на национальное законодательство. В этом контексте заметны изменения в содержании уже существующих источников права, таких как законы и кодификации, что подчеркивает стремление к более детальному и широкому охвату различных сфер общественной жизни. Помимо этого, появление новых источников права и создание дополнительных механизмов для их разработки и принятия свидетельствуют о стремлении к адаптации правовой системы к современным условиям. Эти шаги не только укрепляют конституционную основу, но и позиционируют Казахстан в соответствии с мировыми нормами правового сообщества.

Список литературы:

1. Нормативное постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 5 ноября 2009 года №6 «Об официальном толковании норм статьи 4 Конституции Республики Казахстан применительно к порядку исполнения решений международных организаций и их органов» – [Электронный ресурс] – Режим доступа - http://www.ksrk.gov.kz/rus/resheniya?cid=11&page=8

2. Об официальном толковании пункта 3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан. Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 11 октября 2000 г. N 18/2 –[Электронный ресурс] – Режим доступа -http://www.ksrk.gov.kz/rus/resheniya?cid=11&page=8

3. Ахметова Н.С., Турлаев А.В. Теоретико-правовые основы конвергенции двух систем /Материалы международной научно–практической конференции «Гармонизация

национального законодательства в рамках интеграционных процессов». – Караганда: Издательство КарГУ, 2017. – С. 116-120.

4. Укин С.К. Вестернизация правовой системы Республики Казахстан: вопросы теории и практики / Теоретические и исторические основы укрепления казахстанской государственности и развитие национальной правовой системы. – Материалы международной научно–практической конференции – Караганда: Издательство КарГУ, 2019. – С. 165-170.

5. Конституционный закон Республики Казахстан от 29 декабря 1995 года № 2737 «О Конституционном Совете Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2017 г.) - [Электронный ресурс] – Режим доступа - https://online.zakon.kz/Document/?doc_

6. Шебанов А.Ф. Форма советского права. — М.: Юридическая литература, 1968. — 216 с.

СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ В МЕХАНИЗМЕ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ

Ахметова Н.С., к.ю.н., профессор, Карагандинский Университет им. академика Е.А. Букетова

Трофимчук К. А., магистрант, Карагандинский Университет им. академика Е.А. Букетова

В современных развитых странах судебная власть занимает доминирующее положение в структуре государственного аппарата. Несмотря на то, что она часто менее заметна, чем другие ветви власти, судебная власть оказывает явное на политические структуры. Ключевую, элитную роль в этой ветви власти играет судейский корпус, который принимает основные решения в ее рамках. Важно отметить, что судьи отличаются от других представителей государственной власти тем, что им присущи особые полномочия, что обуславливает их исключительное положение в политико-государственных процессах.

Теория разделения властей является важным звеном в истории развития политической мысли. Ее главное требование было выдвинуто Джоном Локком и Шарлем Луи Монтескье «для утверждения политической свободы, обеспечения законности и устранения злоупотребления властью со стороны какой-либо социальной группы, учреждения или отдельного лица необходимо разделить государственную власть на законодательную, исполнительную и судебную. Причем каждая из этих «властей», являясь самостоятельной, независимой и взаимно сдерживающей друг друга, должна осуществлять свои функции посредством особой системы органов и в специфических правовых формах». [1; 921]

Лозунг разделения властей получил свое воплощение, так Декларация прав человека и гражданина (1789 г.) считает идею разделения настолько существенной, что в статье 16 подчеркивает «Всякое общество, в котором не обеспечено пользование правами и не проведено разделение властей, не имеет конституции».[2,44] Концепция разделения властей служила руководящим началом при составлении ряда конституций и структурном оформлении государственного аппарата (например Конституция США 1791, 1795, 1848 гг., Конституция Норвегии 1814 г. и другие). [1; 921]

Принцип разделения властей реализуется «институциональным способом ограничения государственной власти во имя защиты народного суверенитета, сохранения прав и свобод граждан» [3; 295]. Функция разделения властей в государственной системе заключается в предотвращении диктатуры и произвола, а также в обеспечении равновесия в полномочиях различных ветвей власти, т.е. такое «взаимное равновесие органов власти, чтобы ни один из них не мог получить преобладание над другим, чтобы каждый из них был гарантирован от посягательств на его самостоятельность» [4;70].

Разделение властей в Казахстане было впервые признано и провозглашено «Декларацией о государственном суверенитете» от 25 октября 1990г постановлением

Верховного Совета КазССР 12 созыва. Положения о разделении властей также содержатся в Конституционном законе «О государственной независимости Республики Казахстан» от 16 декабря 1991т., Конституции Республики Казахстан от 28 января 1993 г. Ныне действующая Конституция РК от 30 августа 1995г. закрепила разделение властей в части 4 статьи 3: «государственная власть в республике едина, осуществляется на основе Конституции и законов в соответствии с принципом ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную ветви и взаимодействия между собой с использованием системы сдержек и противовесов» [5]. Конституция Республики Казахстан, принятая в 1995 году, и последующее законодательство утвердили принцип разделения государственной власти как ключевой предпосылки для формирования в Казахстане демократического, унитарного и правового государства с президентской формой правления. Отмечается, что практическое воплощение этого принципа необходимо для предотвращения авторитаризма, деспотизма и других проявлений неограниченной и неконтролируемой власти, а сам принцип является фактором и гарантом будущего развития страны. Разделение властей - представляет собой политико-правовую доктрину, а также является «одним из главных принципов, на которых основывается политическая демократия» [6;5]; концепция, описывает взаимосвязь властных структур в государстве. В соответствии с данной теорией эффективное функционирование государства обеспечивается наличием независимых от друг друга ветвей власти, таких как законодательная, исполнительная и судебная. Теория разделения властей предлагает механизм, предотвращающий злоупотребление властью. Этот механизм включает в себя разделение единой власти на независимые, но взаимосвязанные ветви, способные взаимодействовать и контролировать друг друга. Основная цель теории разделения властей заключается в исключении возможности сосредоточения всей власти в руках одного индивида или органа, превращающегося в неограниченного правителя, который контролирует законодательную, исполнительную и судебную власть.

Утверждение государственной власти в различных сферах общественной жизни, а также ее проникновение в эти области, часто представляются как укрепление власти и обеспечение ее стабильности. Однако такая монополизация государственной власти не только негативно влияет на общество, но также мешает самой власти и ее органам эффективно управлять государственной и общественной жизнью.

Важно отметить, что независимость каждой ветви государственной власти не означает ее полной автономии в системе управления или абсолютного преобладания властных полномочий ее органов. Принцип разделения властей подчеркивает не изолированность, а взаимодействие всех трех ветвей власти, поскольку «обеспечение интересов государства достигается…не противостоянием…, а тесным взаимным сотрудничеством, точным исполнением каждой из ветвей власти своих функций». Специфика принципа разделения властей заключается в том, что самостоятельные (но не разрозненные) ветви власти «образуют законченное единство, именуемое государственной властью», и образуют они это единство «только своей совокупностью, только выступая как элементы единой системы» [7;3].

В настоящее время деятельность органов каждой из трех ветвей власти в Казахстане основывается прежде всего на Конституции Республики Казахстан 1995 года, а также на ряде Конституционных законов, включая "О Парламенте Республики Казахстан и статусе его депутатов" от 16 октября 1995 года, "О Правительстве Республики Казахстан" от 18 декабря 1995 года, "О судебной системе и статусе судей в Республике Казахстан" от 25 декабря 2000 года и "О Президенте Республики Казахстан" от 26 декабря 1995 года. Эти законодательные акты детально регулируют сферу компетенции и порядок деятельности каждой из ветвей власти - законодательной, исполнительной и судебной. Они обеспечивают эффективное выполнение своих функций соответствующими властями и устанавливают рамки взаимодействия с целью достижения взаимопомощи и согласия. Конституция Республики Казахстан 1995 года закрепляет принцип разделения властей и регулирует функционирование независимых законодательной, исполнительной и судебной ветвей

власти, обеспечивая каждой из них автономию и равные возможности в осуществлении государственной власти. Принцип разделения властей играет ключевую роль в демократическом обществе, предотвращая концентрацию и злоупотребление государственной властью. Он обеспечивает умеренность и распределение власти между различными органами, предотвращая авторитаризм и тоталитаризм. В демократическом контексте все три ветви власти признаются равными и взаимодействуют как контрсилы, не позволяя ни одной из них доминировать над другими. Это помогает избежать ситуаций, когда исполнительная власть становится авторитарной или законодательная претендует на абсолютное господство, контролируя и управление, и судопроизводство.

Без самостоятельного судебного органа действительное функционирование демократического государственного аппарата просто невозможно. В контексте правового государства суд рассматривается в качестве арбитра в разногласиях между другими ветвями власти, а также как защитника индивидуальных свобод граждан. В осуществлении этих задач заключается его основное предназначение. Органом, осуществляющим принципы справедливости, является суд.

Механизм "сдержек и противовесов", который является частью принципа разделения властей, гарантирует исполнение компетенции органов законодательной, исполнительной и судебной власти. Конституция 1995 года поддерживает идею взаимодействия и гармоничного развития этих ветвей власти, а не предоставляет преимущества какой-либо из них. Государственная власть и её органы могут выполнять свои функции, обеспечивая мирное сосуществование и разрешение конфликтов, только в рамках конституционно-правового договора, который утверждает и защищает основные человеческие ценности и принципы. [8;53].

Судебная власть отвечает за управление государственной властью в области правосудия и судебных отношений. Ее ценность заключается в способности разрешать споры и конфликты между людьми, препятствуя их эскалации. Суды охватывают все сферы и случаи конфликтов и споров в обществе, обеспечивая своевременное и оперативное решение дел. В сфере судебно-правовых отношений единая государственная власть принимает форму судебной власти, которая, хотя и является частью общей государственной власти, занимает главенствующее положение в системе правосудия. Суды, в свою очередь, являются одними из старейших институтов власти и осуществляют функции правотворчества и правоприменения. Законодательная и исполнительная власть играют ключевую роль в формировании судебной власти, но последняя в дальнейшем отделяется и приобретает самостоятельное значение. Важно понимать, что судебная власть не должна концентрировать в себе полномочия других ветвей власти, чтобы сохранить свою главную функцию - обеспечение справедливого разрешения споров и конфликтов, в том числе тех, которые возникают из-за злоупотребления властью или неправомерного использования полномочий. Общая цель правосудия заключается в обеспечении порядка и справедливости. В отличие от законодательной работы, которая ориентирована на широкомасштабное планирование общественно-политических процессов, судебная деятельность сосредоточена на конкретных случаях, где важно точное определение фактов и их правовая оценка. В государстве, основанном на правовых принципах, судебная власть должна занимать важное место в системе государственной власти, рядом с законодательной и исполнительной. Без судебной власти демократическое государство не способно обеспечить правопорядок и защиту прав и свобод граждан. Признание государством значимости судебной власти и придание ей самостоятельности свидетельствует о признании необходимости ограничения власти государства. [9].

Судебная власть и играет особую роль как в механизме государственной власти, так и в системе сдержек и противовесов. Особая роль суда определяется тем, что он – арбитр в спорах о праве. В демократическом государстве только судебная власть может отправлять правосудие. Судебная власть регулирует взаимоотношения между людьми, общественными и государственно-правовыми институтами, поэтому современное общество и государство

испытывают потребность такой судебной власти, которая независимо от политических пристрастий, приоритетов других ветвей «государственного древа» могла бы осуществлять свою деятельность «в соответствии с сущностью и государственными целями, достижения и сохранения социального мира правовыми методами, сдерживать другие ветви власти… и контролировать сохранение баланса власти и личности, нахождения самой государственной власти в правовом пространстве ». [10].

Судебная система в настоящее время играет ключевую роль в структуре государства и является важным элементом его демократического развития и социальной модернизации. От ее состояния зависит отношение граждан к правовой политике и уровень доверия общества к власти. Судебная власть способна эффективно выполнять свою роль в обществе лишь при условии, что она пользуется доверием со стороны граждан. Недоверие к судам и судьям может привести к поиску неправовых методов воздействия на судебную систему или использованию внесудебных способов разрешения конфликтов. Это может негативно отразиться на обществе, создавая нестабильность и чувство небезопасности, что в конечном итоге затрудняет позитивные социальные изменения. [11]

Судебная власть, в рамках разделения властей, обладает определенными особенностями. Во-первых, судебная власть функционирует исключительно через суды, что исключает возможность перераспределения ее полномочий между другими органами власти. Во-вторых, она основана на соединении власти и права, при этом обеспечивая соблюдение закона и избегая произвола. В-третьих, судебная власть применяется исключительно для разрешения юридических конфликтов и споров, без которых она не может быть активирована. Наконец, судебная система является системой, где каждый суд независим в своих решениях, однако его решения могут быть пересмотрены или изменены вышестоящим судом. Обеспечение равноправия сторон в судебном процессе направлено на развитие ключевых характеристик судебной власти, таких как объективность и справедливость. Если суд лишен объективности, а также справедливости, он утрачивает свою основную функцию правосудия и может стать инструментом для проведения неправедных решений. В контексте равноправия сторон в судебном процессе, важно отметить, что в суде государство, в лице его органов или организаций, должно иметь тот же правовой статус, что и другая сторона, участвующая в судебном разбирательстве. Истинное правосудие требует того, чтобы в судебном процессе стороны имели равные права и возможности перед справедливым, непредвзятым и объективным судом. Однако для достижения этой цели необходимо не только формальное включение принципов состязательности и равноправия сторон в законодательные акты, но и глубокая реформа судебной системы. В демократических правовых государствах особое внимание уделяется роли правосудия в защите гражданских свобод и обеспечении соблюдения законов для всех членов общества. В рамках своих функций суды различных уровней постоянно занимаются двумя ключевыми задачами: защитой прав и восстановлением правопорядка. Эти задачи не могут быть выполнены другими органами в полной мере, поскольку решения судов после окончательного утверждения обязательны для всех государственных структур и лиц, и могут быть принудительно выполнены. Судебные процедуры доказали свою эффективность в определении справедливых мер свободы и ответственности граждан в их взаимоотношениях с другими людьми, обществом и государством.

В своей предвыборной платформе Президент страны К. Токаев указал, что необходимо привлекать в суд лучших юристов и ужесточить систему отбора судей и кандидатов на эту должность. Он поручил повысить качество правосудия и компетентность судейских кадров. Для реализации этих установок были приняты соответствующие законодательные поправки, направленные на улучшение материального обеспечения судей и одновременное усиление их ответственности за качество работы. Посыл состоял в том, чтобы судебная система сосредоточилась на качественном отправлении правосудия, а несвойственные ей функции, в частности, по кадровому обеспечению судов, передать в ведение Высшего Судебного Совета (далее ВВС).

В связи с этим, с мая 2019 года Судебное жюри с функциями по рассмотрению дисциплинарных дел в отношении судей, а также Комиссия по кадровому резерву судей из Верховного Суда переданы в ВВС.

При Верховном Суде для оценки профессиональной деятельности судьи, подтверждения права судьи на отставку и ее прекращение создана Комиссия по качеству правосудия (далее Комиссия). Оценка профессиональной деятельности судьи проводится в целях улучшения качественного состава судейского корпуса, стимулирования роста профессиональной квалификации, повышения ответственности за укрепление законности при рассмотрении судебных дел, выявления слабых и сильных сторон судьи для определения сфер его профессионального самосовершенствования.

Указом Президента от 5 апреля 2019 года утверждено Положение Комиссии. Впервые на расширенном пленарном заседании Верховного Суда с участием судей всех судебных инстанций избран состав Комиссии в количестве 7 судей: 2 судей Верховного Суда, 2 судей областных судов и 3 судей в отставке.

При этом, в состав Комиссии не могут быть избраны Председатель и председатели судебных коллегий Верховного Суда, Председатель и председатели судебных коллегий областных судов, судьи – члены Высшего Судебного Совета, комиссий по судейской этике филиалов Союза судей Республики Казахстан и Судебного жюри при Высшем Судебном Совете.

Помимо основных членов в состав Комиссии избирается по одному запасному члену Комиссии от соответствующей судебной инстанции для исполнения обязанностей временно отсутствующего основного члена Комиссии. Произведен радикальный пересмотр системы оценки профессиональной деятельности судей в соответствии с целями, поставленными перед Комиссией [12]

Подводя итоги можно констатировать, что разделение властей справедливо оценивают как показатель развитости права и государства, организованное выражение правового характера государства, необходимую предпосылку для режима безусловного господства права и правовой защищенности. Реализация принципа разделения властей представляет собой определенный этап в движении к правовому государству. Данный конституционный принцип обладает статусом обще-социальной ценности, так как способствует созданию подлинно демократического и свободного общества в Казахстане.

Список литературы:

1. Личковаха, А. В. «Вертикаль Власти» И Конституционный Принцип Разделения Властей /Москва: Высшая школа, 2020. - С 921.
2. БКонституции и законодательные акты Французской Республики М., 1958, С. 44
3. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев, А.В. Кабыш. Социология. Основы общей теории: Учебник для вузов. Москва, 2005, 354 с.
4. Дьяченко С.А. Реформирование судебной системы Казахстана: реальность и перспективы. Юридическая газета, № 27, 2001, Астана, С.70-74.
5. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года С изменениями и дополнениями, внесенными законами от 19 сентября 2022г.,
6. Нарлиев Т.Х. Взаимосвязь горизонтального и вертикального разделения властных полномочий // Власть №1, 2006, С. 5-7.
7. Алимбеков М. Независимость судебной власти — основа верховенства права. Заңгер, №3, 2011, С. 6-9.
8. Фоков А. Судебная власть в системе разделения властей // Российский судья, №10, 2007,С.3-6.
9. Мурзаев К. Особенности реформирования судебной власти в Республике Казахстан: проблемы и перспективы // Зангер. - 2008. - №10. - С. 53-55.
10. А. С. Салпеков роль судебной власти в Республике Казахстан // Зангер № 7. 2009.- С 17-19.

11. Байкумбаева А. Формирование имиджа судебной системы // Зангер. - 2008. - № 11. - С. 16-18.
12. Шепелева Л. Оценка профессиональной деятельности судьи // Зангер. - 2020. - № 3. - С. 5-8.

ГРАЖДАНСТВО - БАЗОВЫЙ ПРАВОВОЙ ИНСТИТУТ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ КАЗАХСТАНСКУЮ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ

Турлаев А.В., к.ю.н., доцент, Карагандинский университета им. академика Е.А.Букетова

Пропаганда казахстанского гражданства как правовой и политической ценности в настоящее время является важным фактором совершенствования казахстанской государственности. Пропаганда как совокупность различных приемов и способов воздействия на общественное сознание является необходимым условием формирования правовой культуры в сфере гражданства как правового и политического института. Являясь условием наличия политических прав, гражданство предопределяет условия существования государства в форме республики. Посредством реализации политических прав, граждане республики формируют государство и право, реализуя свои права на участие в жизни государства и его формировании. Гражданство также выступает основой для реализации прав и обязанностей, особенно гражданских и экономических прав. Неслучайно в сфере бизнеса вопрос гражданства и места (страны) осуществления предпринимательской деятельности играют большую роль. Это обусловлено различными налоговыми режимами, правилами администрирования, гарантиями собственности, справедливым и доступным судопроизводством.

В современных условиях взаимоотношения личности и государства могут принимать различные формы, важнейшей из которых является гражданство, поскольку именно гражданство определяет как правовые, так и политические аспекты этого взаимного правового и политического отношения. В юридической науке гражданство рассматривается в качестве правового института, субъективного права, правового отношения, правового состояния, при этом важным аспектом является рассмотрение гражданства как правовой взаимосвязи лица с государством либо как политико-правовой взаимосвязи. При этом следует отметить, что гражданство рассматривается как взаимосвязь человека и государства, которое в теории права и государства рассматривается как политическая организация всего общества. Посредством правового института гражданства выявляется сущность взаимоотношений человека и государства в форме гражданства той или иной страны, безгражданства, иностранного гражданства, двойного или множественного гражданства, гражданства одного из субъектов федерации и гражданства федерации, гражданства международного объединения (союза), либо гражданства надгосударственного объединения. Посредством правовой категории «гражданство» определяются не только отношения личности и государства, но и устанавливается правовой статус личности в системе общественных отношений, урегулированных правом. В связи с этим, важное значение приобретают качественные характеристики взаимосвязи человека с конкретным государством, на территории которого он проживает, либо связан с эти государством каким-либо образом, например в виде политической и правовой связи, которая накладывает на обе стороны этого правоотношения взаимные права и обязанности как правового, так и политического характера.

Основным источником, регулирующим вопросы гражданства в Казахстане, является закон о гражданстве. В этом законе гражданство определяется как устойчивая политико-правовая связь лица с государством, которая выражается в совокупности взаимных прав и обязанностей [1]. Подобное определение закрепляется в Конституционном законе о гражданстве Республики Таджикистан [2]. В Молдавии гражданство определяется как

постоянные политико-правовые отношения [3]. В законе о гражданстве Кыргызской Республики, гражданство определяется как устойчивая правовая связь лица с государством, выражающая взаимные права и обязанности [4]. Подобное определение, закрепляющее категорию гражданства как устойчивую правовую связь личности и государства, содержится и в законодательстве о гражданстве России, в законодательстве о гражданстве Грузии. Таким образом, в законодательстве стран Содружества Независимых Государств закрепляется определение гражданства как правовая или политико-правовая связь человека с государством. При этом правовая связь между личностью и государством в форме безгражданства, либо в форме иностранного гражданства, как правило, не определяется посредством определения взаимной связи путем определения признаков этой связи. Эти аспекты рассматриваются юридической наукой, в которой отмечается специфическая взаимосвязь человека и государства, а так же устойчивый или постоянный характер этой связи. Исследователи, рассматривающие гражданство как правовую категорию отмечают, что посредством гражданства возникает прочная и устойчивая в пространстве и во времени политико-правовая связь между человеком и государством [5]. Подобный подход отмечается и другими авторами, которые отмечают, что устойчивость связи характеризуется таким признаком как «фактическая связь», то есть связь, основанная на реальных общественных отношениях, оформленных в правовой форме. В качестве наиболее типичного признака фактической связи личности и государства – это постоянное проживание на территории государства. Как правило, наличие такой связи закрепляется юридически – в виде института гражданства, соответственно гражданство – это юридическое оформление постоянно проживающего населения государства [6]. Другие исследователи рассматривают гражданство в качестве устойчивой политико-правовой связи физического лица с определенным государством, в силу чего на это лицо распространяется суверенная государственная власть, в том числе и за пределами этого государства [7]. Как юридическая категория гражданство определяется в трех основных смысловых значениях: 1) как субъективно право личности; 2) как правовое отношение, урегулированное правовыми нормами; 3) межотраслевой, комплексный правовой институт, включающий в себя правовые нормы конституционного, административного, отчасти уголовного и иных отраслей права [8,3]. Таким образом, гражданство – это сложное и многоаспектное явление, исследуемое не только юриспруденцией, но и политологией, социологией, философией и иными социально-политическими науками. Эти науки, на основе собственного инструментария и целей исследования пытаются рассмотреть особенности и проблемы взаимоотношений государства и личности. При этом выявляются не только правовые и политические отношения, но и моральные, психологические и иные аспекты этой взаимосвязи.

Соответственно, признак проживания на определенной территории не является единственным признаком, характеризующим гражданство, поскольку связь с гражданином поддерживается и вне территориальных пределов страны. При этом подтверждением фактической юридической связи, как правило, является консульский учет, обеспечивающий юридическую взаимосвязь личности и государства. Таким образом, институт гражданства характеризуют такие основные признаки как территориальность, устойчивость связи с государством – политической организацией всего общества, постоянность и непрерывность этой взаимосвязи, а также рассмотрение этой взаимосвязи как основного условия существования взаимных прав и обязанностей и их юридическую защиту. Следует отметить, что понятие и признаки института гражданства тесно связаны с понятием и признаками государства как политико-правового явления и правового государства как современного явления, которое помимо общепринятых признаков государства включает в себя и другие признаки. Таким образом, можно констатировать, что современное понимание гражданства зависит от развития теории государственности и, по существу, является продолжением этой теории, преломляя теоретические идеи в контексте взаимоотношений личности и государства.

Важным аспектом, по нашему мнению является важность социально-культурной взаимосвязи человека с конкретно-историческим обществом – совокупностью граждан, проживающих на определенной территории и объединенной культурными, морально-нравственными, правовыми, политическими связями и идеей государственности. Гражданство, по существу, основывается на этих категориях, получая при этом юридическое оформление. Это обусловлено развитием общества, которое на различных этапах своего развития в той или иной форме устанавливало взаимосвязи между личностью и обществом. В догосударственный период это непосредственно социальные связи, в государственный период, это правовые отношения официально признанные в качестве «гражданства», «подданства» или иной взаимосвязи, отражающей принадлежность той или иной личности к политической организации конкретно исторического общества. Со времен древнего мира гражданство (подданство) рассматривалось как привилегия, которая давала дополнительную защиту индивидууму, нуждающемуся в этой защите. На различных этапах исторического пути развития республики, от античного понимания гражданства к современному пониманию, теория взаимоотношений личности и государства была обусловлена положением личности в системе социальных и правовых отношений в этом обществе. Начиная с подданства первых царств, римского гражданства, феодальной зависимости личности и буржуазных свобод, гражданство (подданство), в той или иной форме, определяло основные возможности и обязанности личности в конкретно-историческом обществе посредством государственных институтов. В настоящее время, последним типом такого привилегированного человека в историческом ряду является гражданин, а последней формой прав привилегированного человека - права гражданина [9]. Таким образом, именно гражданство выступает базовым условием наиболее полной реализации прав человека на национальном и международном уровне. Посредством гражданства обеспечивается реальность прав личности, возможность защиты этого человека со стороны государства в наиболее полном объеме.

Официальной точкой зрения Организации Объединенных Наций, отражающей значимость прав человека, является подход, который отмечает, что права человека закрепленные во Всеобщей декларации и детализированные в обоих Пактах о правах человека взаимосвязаны и по существу, нераздельны [10]. Однако политическая воля различных государств направленная на признание или непризнание некоторых международных договоров, существенно влияет на объем прав и мер защиты этих прав граждан разных государств. Таким образом, права граждан, являясь разными по своему объему, как правило, не рассматриваются в качестве определяющих признаков гражданства. Основным признаком гражданства, в настоящее время, выступает возможность наличия этих прав и их юридической защиты посредством государственных институтов той или иной страны. Соответственно, гражданство как политико-правовое явление, обладающее признаком устойчивости и непрерывности, следует определять как статусное состояние - длящееся правоотношение абстрактного характера. Это правоотношение опосредует права и обязанности государства как политической организации всего общества и конкретного человека, находящегося с этим государством (и опосредованно с обществом) в правовых отношениях по своей форме и политических отношениях по своему содержанию.

В первой статье Закона о гражданстве Казахстана «Гражданин и государство», закрепляется, что «…Республика Казахстан в лице своих государственных органов и должностных лиц ответственна перед гражданами Республики, а гражданин ответственен перед Республикой» [1]. В этой же статье закрепляются обязанности гражданина: соблюдать Конституцию и законы; защищать интересы Казахстана, его территориальную целостность; уважительно относиться к обычаям, традициям, государственному языку и языкам всех национальностей, проживающих на его территории; способствовать укреплению могущества, суверенитета и независимости [1]. Соответственно, эти обязанности гражданина дополняют основные обязанности, закрепленные в Конституции. Они, по существу,

определяют политические и правовые принципы взаимоотношений гражданина и Республики, определяя правовые рамки осуществления своих прав и свобод.

Гражданство современного правового государства это политическая по существу и правовая по форме связь человека с государством, обусловливающая, в первую очередь, политические возможности личности, а во-вторых, выступающей необходимым условием реализации правового статуса личности в наиболее полном объеме. Гражданство республики, является основным фактором, который обусловливает легитимность государственного аппарата. Признание гражданами правомерности решений государственного аппарата легализует законодательство республики и придаёт правовой характер общественным отношениям. В Республике Казахстан признается моногражданство, что подчеркивает исключительный характер этого института. Посредством демократических процедур граждане республики определяют политическое развитие республики, в том числе посредством непосредственной и представительной демократии формируют высшие государственные органы. Важным аспектом в странах с республиканской формой правления является неуклонное соблюдение демократических процедур, основанных на законе, а также эффективный контроль за всеми институтами государства со стороны гражданского общества.

Базовый характер гражданства, обусловливает необходимость пропаганды этой политико-правовой связи. Донесение до граждан ценности гражданства, является важным фактором усиления правовой государственности. Активная роль граждан в осуществлении общественного контроля за деятельностью государственных органов, позволяет своевременно выявлять недостатки в государственном управлении, с целью принятия мер по их устранению. Именно осознанная деятельность граждан, позволит совершенствовать государственное управление, реализовать демократические принципы формирования государственных органов и контроля над ними.

Данное исследование финансируется Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Grant No. AP14870745).

Список литературы:

1. О гражданстве Республики Казахстан. Закон от 20 декабря 1991 года (с изменениями и дополнениями) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000816

2. Конституционный Закон от 8 августа 2015 года «О гражданстве Республики Таджикистан»// https://www.refworld.org.ru/pdfid/56cf03e44.pdf

3. Закон Республики Молдова «О гражданстве Республики Молдова» от 5 июня 1991 года // http://hrlibrary.umn.edu/asylum/Rmoldov4.1.07.html

4. Закон Кыргызской Республики «О гражданстве Кыргызской Республики» от 21 мая 2007 года № 70 // http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202103/50?mode=tekst

5. Бояре Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М.: Международные отношения, 1986. - С. 160.

6. Витрук Н.В. Актуальные проблемы гражданства в постсоветском пространстве // Материалы международной научно-практической конференции по проблемам гражданства. - М., 1995.- С. 26-38.

7. Стрекозов В.Г., Казанчеев Ю.Д. Государственное (конституционное) право Российской Федерации. - М.,1997. - С.96.

8. Бучакова М.А. К пониманию сущности гражданства // Психопедагогика в правоохраниетльных органах. – 2004. - №1(21). – С.3-5.

9. Нерсесянц В.С. Права человека в истории политической и правовой мысли (от древности до Декларации 1789 г.) // Права человека в истории человечества и в современном мире. - М.,1989. - С. 23.

10. Shue H. Basic Rights: Subsistence and Affluence in U.S. Foreign Policy. Princeton, 1980; Donnely J. Human Rights and Development : Complementary or Competing Concerns - World Politics, 1984, vol. 36, № 2.

СПОСОБЫ ОЦЕНКИ ЧИТАБЕЛЬНОСТИ ПРАВОВЫХ АКТОВ В МЕХАНИЗМЕ НОРМОТВОРЧЕСТВА

Дидикин А.Б., д.ф.н.,к.ю.н., профессор, Maqsut Narikbayev University (КазГЮУ)

Обновление процедур нормотворчества и повышение их эффективности является одной из актуальных проблем современного механизма проектирования нормативных правовых актов. В нормотворческой деятельности можно отметить сочетание двух противоположных тенденций – с одной стороны, увеличение количества разрабатываемых нормативных предписаний, что влечет за собой существенное увеличение нормативной нагрузки на социально-экономическую среду, бизнес и граждан, а с другой стороны, потребность в обеспечении прозрачности и ясности самого содержания нормативных предписаний, в контексте их читабельности и понимания гражданами разных возрастных групп и уровней образования. Общая установка законодателя на то, что равенство граждан перед законом априори предполагает равенство в понимании нормативных требований закона на практике редко приводит к благоприятным последствиям. Прозрачность и читабельность законов зависит от множества социальных факторов, а также от корректности и понятности самих предписаний.

В Консультативном документе регуляторной политики к проекту закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования нормотворчества» содержится достаточно релевантная статистика относительности хаотичности и непродуманности многих законодательных изменений. Так, за 2023 г. в Закон Республики Казахстан «О местном государственном управлении и самоуправлении» поправки вносились 13 раз, а в Предпринимательский кодекс – 17 раз. В период с 2020 по 2022 гг. в Гражданский кодекс изменения вносились 28 раз, в Предпринимательский кодекс – 44 раза, в Земельный кодекс – 28 раз, в Трудовой кодекс – 21 раз, в Закон «О государственных закупках» - 15 раз. Налоговый кодекс претерпел изменения 21 раз за прошедшие три года, а в текущем 2023 году существенно обновлена структура кодекса. Сами по себе факты внесения изменений в законодательство могут быть инструментом совершенствования правового регулирования, но только в том случае, если они соответствуют критериям улучшения читабельности правовых норм и эффективности правового регулирования в целом.

Проблема читабельности нормативных предписаний является ключевой при оценке эффективности правового регулирования и совершенствовании нормотворчества. В современных научных исследованиях при обсуждении данной проблемы обычно делается акцент на поиске универсального подхода или набора показателей, которые безупречно и объективно могут дать основу для проверки конкретных нормативных текстов на читабельность. Как правило, эти попытки и современные подходы узкого понимания читабельности не дают результата, поскольку нормативный правовой акт – это не только текст сам по себе, который может быть проверен и оценен с точки зрения синтаксиса и семантики (а значит синтаксической сложности для разных целевых групп), но и социальная практика, коммуникации между властными институтами и гражданами, социальные отношения, в которых ожидания людей реализуются благодаря применению правовых норм. Тем самым законодатель уже при проектировании норм права должен заранее закладывать в них социально полезные цели, средства их достижения и контрольные регуляторные показатели эффективности, позволяющие вносить изменения в нормы права не хаотично, а целенаправленно.

Именно поэтому, отталкиваясь от существующих подходов к оценке читабельности с позиции лексической и синтаксической сложности текстов, необходимо рассматривать и регуляторную составляющую правоприменения, а также возможность сбора эмпирических данных у разных целевых групп населения, как они реально понимают суть заложенных в правовых нормах предписаний. Тем самым формулировка альтернативных редакций этих

предписаний может дать эффект не только по критериям уменьшения синтаксической сложности, но и по улучшению эффективности применения самих этих норм.

Индексы оценки читабельности текстов – это количественные показатели, которые позволяют оценить сложность текста. Чем ниже индекс читабельности, тем проще текст. Кроме того, для оценки читабельности правовых норм в проекте применялись следующие способы анализа:

- количественный анализ: подсчет таких показателей, как длина предложения, длина слова, количество сложных предложений и т.д.
- качественный анализ: оценка таких факторов, как использование терминологии, структура текста, логика изложения и т.д.

Индексы читабельности были использованы для количественного анализа в рамках различных интернет-сервисов, подробнее остановимся на следующих индексах:

Индекс Флеша является одним из самых популярных индексов читабельности. Он был разработан американским психологом Джоном Флешем в 1948 г. Индекс Флеша рассчитывается по следующей формуле: Flesch Reading Ease = 206.835 - (1.015 x ASL) - (84.6 x ASW), где: ASL - средняя длина предложения в словах, ASW - средняя частота слов с двумя и более слогами. Индекс Флеша измеряет читабельность текста в диапазоне от 0 до 100. Чем выше индекс, тем легче текст для чтения [1].

Индекс Ганнинга является еще одним популярным индексом читабельности. Он был разработан американским психологом Джеймсом Ганнингом в 1952 г. Индекс Ганнинга рассчитывается по следующей формуле: Gunning Fog Index = 0.4 x (ASL + 0.33 x ASW), где: ASL - средняя длина предложения в словах, ASW - средняя частота слов с двумя и более слогами. Индекс измеряет читабельность текста в диапазоне от 0 до 12. Чем выше индекс, тем труднее текст для чтения [2].

Индекс Флеша-Кинкейда является модификацией индекса Флеша. Он был разработан американскими психологами Джоном Флешем и Уорреном Кинкейд в 1975 г. [3]. Индекс Флеша-Кинкейда рассчитывается по следующей формуле: Flesch-Kincaid Grade Level = (0.39 x ASL) + (11.8 x ASW) - 15.59, где: ASL - средняя длина предложения в словах, ASW - средняя частота слов с двумя и более слогами. Индекс Флеша-Кинкейда измеряет читабельность текста в диапазоне от 0 до 12. Чем выше индекс, тем сложнее текст для чтения [4].

В нормотворчестве в последние годы возрастает интерес к внедрению принципов открытости и профессионального экспертного обоснования проектов решений органов публичной власти и регулирующих органов. Об этом свидетельствует и появление Консультативного документа регуляторной политики к проекту Закона Республики Казахстан о совершенствовании нормотворчества, и введение в действие с 2024 г. концепции «Регулирование с чистого листа» при поддержке НПП Атамекен.

Экспертные мнения не только выступают способом поиска рационально обоснованных и эффективных решений, но и позволяют учитывать экономические прогнозы последствий принятия публичных властных решений. Сферы применения мнений и суждений экспертов разнообразны – от участия экспертов в общественных обсуждениях проектов нормативных правовых актов и выполнения технических заданий при реализации государственных контрактов, до проведения специального экономического и правового анализа, дающего возможность в зависимости от результатов принять взвешенное и соответствующее закону решение.

Теоретическая основа применения профессиональных экспертных суждений в значительной степени определяется потребностями правоприменительной практики и разрабатывается в отраслевых юридических науках для выработки инструментов оценки и прогнозирования экономических рисков.

Список литературы:

1. Савельев Д.А. Исследование сложности предложений, составляющих тексты правовых актов органов власти Российской Федерации // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2020. № 1. С. 50–74.

2. Плотников А.В. Gunning–Fog Index для оценки пользовательских отзывов в интернете // Московский экономический журнал. 2021. №10. С. 481–497.

3. Kincaid, J.P., Fishburne, R.P., Rogers, R.L., & Chissom, B.S. Derivation of new readability formulas (automated readability index, fog count, and flesch reading ease formula) for Navy enlisted personnel. Research Branch Report 8–75. Chief of Naval Technical Training: Naval Air Station Memphis. 1975.

4. Дмитриева А.В. Искусство юридического письма: количественный анализ решений Конституционного Суда России // Сравнительное конституционное обозрение. 2017. No 3 (118). С. 130.

КӨШПЕНДІ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Байжанова К.Т., аға оқытушысы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

Евразия даласында үстемдік еткен мыңжылдықтар көлемінде көшпенділер бірнеше мәрте белгілі бір дәрежедегі тұрақтылығымен, баяндылығымен танылған мемлекеттік құрылымдар құра білді. Кейде олар шаруашылығы мен мәдени байланыстары, тіпті даму деңгейі әртүрлі тайпалар мен халықтар қоныстанған үлкен аумақтарды қамтыған империялар түріне де ауысып отырды. Таза көшпенділік негізінде мемлекеттің пайда болуы мүмкін бе? Көшпенділер құрған мемлекеттік құрылымдар оның ішкі дамуының ғана нәтижесі ме, әлде өзге де сыртқы факторлардың әсері тиді ме деген сұрақтар ғылымда әр кезеңде қойылып, әр түрлі дәрежеде жауап берілген мәселе болып табылады. Осы мәселелерге және бұндай мемлекеттерде қандай әлеуметтік-экономикалық қатынастар үстемдік етеді деген сұрақтарға жеке көзқарасымызды білдірмес бұрын көшпенділіктің өзіндік ерекшеліктеріне тоқталғанды жөн көрдік.

Көшпенділік үш мыңжылдық көлемінде өмір сүрген дүниежүзілік көлемдегі құбылыс. Адамзаттың өзгерген табиғи жағдайға бейімделуінің тәсілі ретінде пайда болған көшпенділіктің негізгі ерекшеліктері мынада:

- мал шаруашылығы - шаруашылық әрекеттің үстем түрі;
- малдың қорегін жылдың төрт мезгілінде де өз аяғымен тауып жеуіне байланысты шаруашылықтың экстенсивті сипаты басым болуы;
- шаруашылық сипатына байланысты үнемі қоныс аударып отыру қажеттігі, көш-қонға тұрғындардың басым бөлігінің қатысуы;
- шаруашылықтың натуралды түрінің басым болуы.

Көшпенді мал шаруашылығының пайда болуы өндіруші экономикадағы қоғамдардың белгілі бір экологиялық аймаққа бейімделуі мен табиғи-географиялық, әлеуметтік-экономикалық, нақты тарихи тәртіптегі әр түрлі факторлардың синхронды әрекетінің нәтижесі. Шаруашылық-мәдени және әлеуметтік феномен ретіндегі номадизмнің алғы шарттары: 1) тиісті географиялық ортаның болуы. Аридтік аймаққа жату, құрғақшылықтың көшпенді мал шаруашылығынан басқа шаруашылықтың түрімен айналысуға мүмкіндік бермеуі; 2) далалық аймақ жағдайына тиімді бейімделген малдың түрін өсіру. Жылқы, қой малының басым болуы - олардың ылғалдың тапшылығына көнбіс болуына және үйір-отарлық рефлексі болғандықтан бағу жеңілірек болуына байланысты. Әрі олар шаруашылықтың қажеттігіне байланысты бір-бірін толықтырып отырады. Көшпенділер қоғамындағы малдың түрлік құрылымының үлгісінің болуы эко-биологиялық және әлеуметтік-мәдени факторлардың жиынтығымен анықталады; 3) салт көліктің және доңғалақты-жегілетін көліктің болуы көшпенділіктің алғы шарттарының біріне жатады.

Көшпенділіктің даму барысы бірнеше сатыдан өтеді. Алдымен бір мезгілдік жайылымға шығару тәріздес аз қозғалудың тәсілі қолданылса, кейінірек ат-көлік жабдықтарының және көліктік малдарды арту тәсілдерінің жетілдірілуіне байланысты таза көшпенділікке ауысады; 4) белгілі бір деңгейдегі мүліктік теңсіздіктің болуы – малға деген жеке меншіктің болуын негіздейді.

Даму жолына байланысты көшпенділік үш кезеңге бөлінеді. Көшпенділіктің бірінші сатысы - көшпенді мал шаруашылығының белгілі бір объективті себептерге байланысты б.з.д. II мыңжылдықтың екінші жартысы мен I мыңжылдықтың басындағы уақыт көлемінде отырықшылдықтың материалдық өндірісін жарып шығып, адамзаттың шаруашылық әрекетінің жаңа үлгісі ретінде қалыптасуымен сипатталады. Осы тұста б.з.д. IY-III мыңжылдықтарда қалыптасқан отырықшыл – жер өңдеуші материалдық өндіріс өзінің потенциалды мүмкіндіктерін толығымен пайдаланғандықтан дағдарысқа ұшырады. Сонымен қатар, географиялық ортадағы климаттық өзгерістер шаруашылықтың жаңа түрімен айналысуға мүмкіндік беретін экологиялық үйірімдер дайындайды. Осы кезеңде жайылымдық мал шаруашылығымен айналысатын шаруашылық топтар тарих сахнасына келді. Көшпенділіктің екінші сатысы жүйенің бейімделу мүмкіндіктерінің тереңдей түсуімен сипатталады, бұнда мерзімдік жайылымдық көшіп қону сатысынан таза көшпенділікке ауысу орын алады. Көшіп қонудың әртүрлі жүйелері қалыптасады, көшудің жабық цикліне ауысады. Біздің дәуіріміздің I мыңжылдығының ортасында арбалы көшу жүйесі өзінің шырқау шыңына жетіп, бірқатар технологиялық жаңалықтар (үзеңгінің, қатты ердің, керегелі киіз үйдің пайда болуы, тері-былғарының кең таралуы) түріндегі жаңа мәліметтер қоры жинақталады. Бұл таза көшпенділік сатысы болды, ол географиялық ортаның аридизациялануының жаңа кезеңімен тұспа-тұс келеді. Көшпенділіктің үшінші сатысы XY-XYI ғасырлардағы көшпенділіктің жалпы дағдарысымен, оның әскери-саяси саладағы ықпалының төмендеуінен басталады. Бұрынғы кезеңде дағдарыстан шығудың жолы ретінде жаңа жерлерге қоныс аудару мүмкіндігі болса, бұл тұста отырықшы мемлекеттердің күшеюіне байланысты көшпенділер бұндай мүмкіндіктерден айырылады. Бұл кезеңнің негізгі ерекшеліктерінің бірі – айтуға тұрарлықтай технологиялық жаңалықтардың, ұйымдастырушылық және әлеуметтік-мәдени жетілдірулердің болмауы көшпенді қоғамның бірте-бірте әлсіреуіне негіз болады.

Көшпенділер қоғамының қалыптасу ерекшеліктеріне тоқталғаннан кейін, осы арада олардағы мемлекеттіліктің пайда болуына деген әртүрлі көзқарастарға шолу жасауды жөн көрдік. XYIII - XX ғасырларда жарық көрген шетелдік әдебиеттерде көшпенділер қоғамының ішкі теңсіздігі жоққа шығарылады, көшпенді мемлекеттіліктің және империялардың пайда болуы көшпенділердің отырықшы-егіншілікпен айналысатын аудандарды басып алуымен немесе тайпа көсемінің күштілігімен, ұйымдастырушылық қабілетінің жоғарылығымен түсіндіріледі. Төңкеріліске дейінгі ресейлік ғалымдар көшпенділердің әлеуметтік ұйымы рулық-тайпалық байланыстарға негізделген деп суреттейді. Сөзіміздің дәлелі ретінде Н.А.Аристовтың мемлекеттің пайда болуына деген көзқарасын келтіруге болады: «возникали они вследствие усиления одного из племен, во главе которого стояли храбрые, умные и счастливые в своих предприятиях родоначальники, успевшие подчинить своему влиянию роды своего племени и покорить остальные племена» [1,184]. Бартольд те осындай пікірде болған, бірақ әлеуметтік және мүліктік теңсіздікті таныған [2,95]. А.М.Хазанов тез жиналатын және оңай ажыратылатын мүліктің – малдың болуы көшпенділерде мүліктік және әлеуметтік теңсіздіктің болуына мұрындық болды дей отырып, ғылымға белгілі Евразия даласындағы көшпенділер қоғамы өзінің даму деңгейі бойынша тап қалыптасу дәуірінен төмен тұрмағанын таниды. Таза көшпенділер қоғамында мықты мемлекеттіліктің болуына күмән келтіре отырып, оның пайда болуына ішкі және сыртқы алғы шарттардың қажет екендігін айтады. Мемлекеттіліктің қалыптасуына әсер ететін ішкі факторлар жер мен жайылымға деген қатынастың теңсіздігімен сипатталады. Бірақ бұл теңсіздік меншік категориясымен емес, пайдалану және иемдену теңсіздігімен түсіндіріледі. Біріншіден, бай мал иесі өзінің кедей руластарына қарағанда көп мөлшердегі

жайылым көлемін пайдаланады. Екіншіден, көшпенді аристократия жайылымды, су ресурстарын, көшу мерзімін және бағытын бөлді және оны дұрыс қолдануды бақылап отырды. Соған байланысты шөбі шүйгін жайылымды өзіне қалдырғанына қарамастан, өзгелерден әдет-ғұрыптық құқық ұйымдастырушылық-басқару әрекеті үшін алынатын төлем деп санайтын, тіркелмеген рента алып отырды. Бұл шын мәнінде қоғамға пайдалы қызметті басқарушы топтардың байлық пен билік көзіне айналдырғанын көрсетеді. «Для возникновения сравнительно прочной государственности у кочевников помимо внутренних предпосылок требуются также внешние. Поэтому основные устремления их аристократической верхушки направлены на завоевание и эксплуатацию других обществ, в первую очередь земледельческих» [3,179]. Бұндай мемлекеттік құрылымдардың сипаты жаулап алушылар мен жауланғандардың арасындағы қатынасқа байланысты екі бағытта дамиды. Бірінші жағдайда, көшпенділер отырықшы-жер өңдеушілерден салық алумен шектеледі. Олардың арасындағы қатынас әлеуметтік-экономикалық құрылымның негіздеріне әсер етпей, тек саяси аймақта ғана жүргізіледі. Даму екі түрлі нұсқада болуы мүмкін: а) мемлекеттілік жойылып, ыдырап кетеді, ә) көшпенділер бірте-бірте отырықшылдыққа ауысады (седентаризация). Екінші бағыт жаулап алушылардың отырықшылдыққа өтуімен, олардың аристократиясының өзара сіңісуімен сипатталады.

Гумилев Л.Н. көшпенділер қоғамын жан-жақты зерттеудің нәтижесінде қоғам өмірінің қозғаушы күші ретіндегі пассионарлық ұғымын қалыптастырған. «Пассионарность – это характерологическая доминанта, необоримое внутреннее стремление к деятельности, направленной на осуществление какой-либо цели» [4,57]. Бұл мақсат адамдар үшін өздерінің өмірінен, сондай-ақ замандастары мен тайпаластарының өмірі мен бақытына қарағанда әлдеқайда құндырақ болып көрінеді. Оған жету үшін адамзат өзін де, өзгені де аямастан еңбек етеді. Соның нәтижесінде бөлініп шығатын энергетикалық импульс үлкен жүйенің құрылуына және өмір сүруіне себеп болады. «Образуется община людей, объединенных не привычным образом жизни, не материальными интересами, а сознанием единства судьбы, единством дела, которому они отдавали свою жизнь» [4,68]. Бұны Гумилев консорция деп атайды. Этникалық жүйенің пассионарлығының жоғарғы деңгейде болуы бір әлеуметтік мәдени доминанттың болуы жағдайында ғана жағымды нәтиже береді. Пассионарлықтың жоғарылығы жағдайында индивид жүйенің қағидаларына бағынуы қажет болса, акматикалық кезеңде өзара жауапкершілік пен өзара қорғау, ұжымдық жауапкершілік жүйесі қалыптасады. Әрбір адам өзі үшін, өзінің кішкентай ұжымы үшін, өз елі үшін де жауапкершілікте болды. Бұл этика жазылған заң – Шыңғыс ханның Ұлы Ясасы. Этногенездің жоғарыда көрсетілген кезеңдерінде жаңа мемлекеттік құрылымдар құрылып дамиды.

Келесі бір қарастырылатын көзқарас та мәселеге деген ерекше қатынасымен көзге түседі. Мурад Аджидың көзқарасы бойынша, көшпенділер жоғары салауатты, кең дүниетаным иелері. Шығысқа Тенгри дінін сыйлаған Эрке ханның (Кушан хандығы) «жақсылық жаса, сонда дүние де саған ізетті болады» -деген қағидасы қазір де өзекті деуге болады. Алтайдан Европаға қарай қозғалған Ұлы қоныс аудару аш-жалаңаш ордалардың көші емес, мәдениеттің көші болып табылады. Өйткені көшпенділер бұл сапарда өзгелердің жеріне қол сұқпай, бос, игерілмей жатқан жерлерді іске асырып, адамзат қажеттілігіне жарата білген. Ұлы қоныс аударудың нәтижесінде Европа жерінде көшпенділердің экономикасына негізделген, олардың дүниетанымына сүйенген жаңа мемлекеттер пайда болған [5,23].

Мемлекет элементтері ежелгі және орта ғасырларда пайда болды. Монғолдардың тұсындағы мемлекеттік құрылымға дербес ұлыстық жүйе енгізілді. Мысалы, зерттеуші Г.Федоров-Давыдов Шыңғыс хан империясының әскери қуатын жабайы көшпенділерден тұрғандығынан емес, ұйымдасқан мемлекеттің болғандығымен түсіндіреді.

Қазақ мемлекеттілігінің пайда болу тарихын оқып-үйренгенде, көшпенділер өркениеті қағидалары тұрғысынан қарастырылады. Себебі Ұлы далада көшпенді өндіріс тәсілі үстем болды. Соңғы жылдардағы ғалымдардың зерттеулерінде қазақ халқының мемлекеттігі

болғандығы толығымен мақұлданды. Мәселен, тарихшы ғалым М.Қозыбаев мемлекеттілік болу үшін кандай белгі-нышандар керек екендігін айта келіп: «Ұлы далада мемлекеттік құрылымдар, тайпа одақтары мен қағанаттар Еуропадан ерте пайда болды, - деп атап көрсетті. Қазақ хандығында мемлекетке тән негізгі белгілер болған», - деп тұжырымдады [6,17].

XX ғасырдың 30—50-жылдарында көшпенділердің феодалдық мемлекеті туралы пікір орнықты. Бұл көзқарас бойынша, «көшпенділер адамзат дамуының жалпы арнасында жүре отырып, таптық қатынастарға жетті» деген тұжырым жасалды. Кезінде ағылшын экономисі А.Смит мал көшпенділерде ертеден жеке меншікке айналғандықтан, оларда мүліктік және әлеуметтік жіктелу де, қоғамдық саяси институттардың құрылуы да тез жүретіндігін атап көрсеткен болатын. Шынында, алғашқы еңбек бөлінісі бақташы тайпалардың бөлініп шығуынан бастау алып, маманданған көшпенді мал өсіруге ауысқан кезден-ақ (б.з.д. 2 – ші мың жылдықтың соңы — 1-ші мың жылдықтың басы) малға жеке меншік, мүлік теңсіздігі өмірге келді. Жетісу мен Оңтүстік Қазақстан аумағындағы сақ, үйсін, ғұн, қаңлыларда біздің заманымыздың шегінде Батыс Еуропа елдеріндегі мемлекеттің қалыптасуы және дамуымен салыстырғанда өзгешеліктерге ие мемлекеттік белгілер пайда болды. Оған шаруашылықтың даму ерекшелігі тікелей әсер етті. Шығыс елдеріндегі көшпенді қоғамда ру-тайпа байланыстарының берік болғандығы белгілі. Көшпенді өркениет кезінде басқару рулық-тайпалық негізде жүрді. Ал көшпенділердің мемлекеттік құрылымына тән ерекшеліктердің көпшілігі -мемлекет құрамындағы халықтардың көшпенді өмір-тұрмысына байланысты. Атап айтар болсақ, көшпенді мемлекеттерде ешқашан жоғарыдан шексіз билік орнату мүмкін емес еді. Себебі орталықтан қысымшылық күшейген жағдайда халықтың басқа тайпа немесе мемлекеттік бірлестіктің қол астына, қамқорлығына көшіп кетуі әбден мүмкін болды. Сондай-ақ басқа тайпа бірлестігінің билікті басып алу мүмкіндігі үнемі төніп тұрды. Келесі бір ерекшелігі — көшпенді мемлекетте жоғары саяси билікті жүзеге асыруда әулеттік үстемдік орын алғанымен, бұл үстемдік ру-тайпа өкілдерінің билеушіні сайлап қою мүмкіндігімен шектеліп отырды. Бұл да дала демократиясының бір көрінісі еді. Сонымен бірге, бұл мемлекетте тұрақты әскер болған емес. Қажет болғанда кез келген көшпенді әскер қатарына қосылатын. Бүгінгі таңда тарихи үрдістерге бұрынғы қоғамдық-экономикалық формация өлшемімен қараудан бас тарту және өркениеттік тұрғыдан бағалау қалыптасып келеді. Өркениетке тән белгілердің бірі — мемлекеттің болуы. Демек, басқару ұйымының болуы өркениеттің ішкі құрылымының бір бөлігі ғана. Егер көшпенділер өркениеті бар болса, оларда мемлекеттің болуы да заңды құбылыс екендігі мақұлданды. Мемлекет — өте күрделі құбылыс, біртұтас табиғи этномәдени және әлеуметтік организм, оны бір-бірімен байланысты экономикалық, әлеуметтік, саяси, этностық, мәдени үдерістердің жиынтығы (кешені) ретінде кең көлемде түсіну қажет. Ең бастысы — қоғамдағы этностық сана-сезімнің нығаюы ғана оның мемлекет шыңына бірігуіне алғышарт бола алады. Көшпенділер де отырықшы халықтармен салыстырғанда өзіне тән ерекшелігі бар мемлекеттік нысандарды өмірге әкелді. Олар көшпенділіктен туындайтын рулық (патриархалдық) тәртіптерді дамыта отырып, мемлекеттік дәрежесіне жеткізді.

Жоғарыда келтірілген көзқарастармен қатар көшпенділердегі мемлекеттілікке деген өз ойымызды білдірсек, ол қоғамның өмір сүруінің негізгі талабы дегенге саяды. Мемлекеттілікке деген қажеттілік және оның таза көшпенді қоғамның өз ішінде қалыптасу мүмкіндігі мынандай жағдайлармен сипатталады:

1) Ұжымдасу. Мал шаруашылығын жүргізу барысында кездесетін әр түрлі еңбек операциялары: судың тапшылығына байланысты бірлесіп құдық қазу, мал суару, малды қыста жаю, күздету, жас төлдеген малға қамқорлық көрсету, сауын, қырқын т.б. материалдық мәдениет заттарын жасау (киіз басу) тұрғындардың әр түрлі топтарының бірлескен еңбегін қажет етті. Ұжымдасу өндірістік топ пен қауым деңгейінде жүргізілді;

2) Өндірістің дұрыс ұйымдастырылуының нәтижесінде қор жинала бастады. Бұл қор баюды және материалдық ресурстардың аздаған меншік иелерінің қолдарына шоғырлануын негіздеді;

3) Бірлескен өмір сүрудің қажеттілігінен туындаған жақындасу процесі жүріп отырды. Бір кеңістікті мекендеген замандастардың өмір сүру талаптарына сәйкес бір-бірімен әрекеттестікте болу қажеттілігі қанағаттандырылды. Жақындасудың негізгі себептері ұқсас өндіріс тәсілінің, ортақ дұшпанның немесе ортақ мүдденің болуы болып табылады;

4) Көшпенділер қоғамындағы әскери-саяси және өзге де сыртқы экономикалық өзара қатынас үлгілерін реттеу қажеттілігінің болуы.

Аталған себептерге байланысты экономикалық және экономикалық емес мүдделердің кең біртұтастығы негізінде коммуникативті қызметті қамтамасыз етуді және қоғамдық әрекетті үйлестіруді талап ететін әртүрлі әлеуметтік ұйымдардың сатылы өзара байланысты функционалдық-құрылымдық жақындасуы басталады. Олар әлеуметтік мәдени нормалар көмегімен индивидтердің экономикадан тыс, әскери-потестарлық және әлеуметтік мәдени өзара әрекеттестігі жүйесін реттеуге және олардың ортақ әлеуметтік мақсатқа жетуге бағытталған үйлесімді әрекетін қамтамасыз етуге арналған.

Көшпенділер ортасында диахрондық, ұрпақ аралық мәліметтік байланыс жүйесі үстемдік құрған. Оның дәлелі негізгі өндіріс құралы – мал атадан-балаға қалдырылған. Сондай-ақ, өмірлік тәжірибе де осы жолмен берілген. Соның негізінде этногенез процесі шаруашылық және мәдени біртектес ареалдарда қарқынды түрде жүреді. Себебі, онда маргиналды аймақтарға қарағанда бір тектес экономикамен, ортақ өмір салтымен және өмір сүрудің ұқсас жағдайындағы ерекше өндіріс тәсілімен туындаған мәдени тұтастық тезірек қалыптаса бастайды. Сөйтіп, мемлекеттілік құрудың барлық қажетті алғы шарттары жасалады.

Дүниетанымдағы кеңдік көшпендінің өмір сүруінің барлық қырында да көрініс береді. Мемлекеттік құрылымдағы ерекшеліктер де осыған байланысты. Батыста адам өмірі, оның ұйымы қатаң түрде, нақты жазба заңдармен реттеліпі, мойын бұруға жар бермесе, Шығыста адамдар арасындағы қатынас әділеттілік, адамгершілік нормаларымен реттелінеді [7,57]. Қажетті жағдайда қоғамдық пікірдің өзі қатаң реттеуші қызметін атқарады. «Атты қамыс, жігітті намыс өлтіреді»-демекші, қоғамдық сөгістен қаймығу қатал заңдардан да күшті реттеу құралы болған. Батыста әркім өзі үшін ғана жауапты болса, бұнда ел өз балалары үшін өмір сүрген. Баланы бар мүмкіндігінше мәпелеп, аялап өсірген, соның жемісі ретінде ер жеткен бала әке-шешесін қамқорлығына алған. Ата салты, замана жалғастығы деген мүмкін осы болар.

Жалпы мәселені қорытындылай келе, «номадтық өндіріс тәсілі» деген түсініктің төңірегінде ой түю қажеттігін айтпақпыз. Егер оның ерекшеліктерін толық дәлелдеу мүмкіндігі туатын болса, онда көшпенділікті «феодалдық» немесе өзге «таптық» өндіріс тәсілдерімен сипатталатын қоғамдық-экономикалық формацияға жатқызу қажеттігі болмай қалады, оны дербес зерттеу мүмкіндігі ашылады. «Көшпенділердің өндіріс тәсілі» Г.М.Марковтың еңбектерінде алғаш рет қарастырылды. Кейінгі кездерде толықтырылған көзқарастармен қоса қарастырғанда, оның мынандай ерекшеліктерін атап өтуге болады:

- қоғамдық өндірістің натуралдық-автаркиялық сипаты, қолөнер мен сауданың бөлінбеуі;
- еңбектің қоғамдық бөліну жүйесі ұжым, өзара көмек және бірлескен еңбек деңгейінде қызмет етеді;
- осыған байланысты әлеуметтік ұйымдасудың қауымдық үлгісі үстемдік етеді. Бұнда қауым түсінігіне ерекше мән берілген;
- материалдық өндіріс жүйесінің барлық элементтері ажырағысыз бірлікте қарастырылады;
- табиғи ресурстарды пайдалану биологиялық жолмен, яғни малмен, өндіріс құралдарымен жүзеге асырылған. Бұл еңбектеніп тер төгудің жоғарылығын және оның жемісінің өмір сүру ортасының мүмкіндігіне сәйкес келуін негіздейді;
- әлеуметтік-таптық жіктелу меншіктің экономикалық үлгілерінің үстемдік етуін, бағыныштылықтың экономикалық үлгілерінің басым болуын, экономикадан тыс күштеудің аздығын негіздейді;

- қоғам дамуындағы орталықтан алшақтау бағытының басым болуы әлеуметтік-құқықтық институттардың және мемлекеттік-билік инфрақұрылымының әлсіздігін анықтайды.

Бұл өндіріс тәсіліндегі негізгі қайшылық қоғамдық өндірісті ұжымдық ұйымдастыру, қауымдағы ортақ еңбек ету мен осы еңбектің жемісін жеке иемдену арасындағы қайшылық түрінде көрінеді.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтатын болсақ, әрбір елде саяси идеялардың дамуы өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады, сондықтан да олардың барлығын бір жобаға салып қою мүмкін емес. Қазіргі кезде өмірде болып жатқан процестерді терең және жан-жақты түсіну үшін барынша зерттелінген және өзін-өзі ақтаған көзқарастар мен идеялардың шектелген аумағынан шығуға тырысу және алға қарай жылжу, жалпы өлшемдерді аша және бекіте білу қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аристов Н.А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности. – Москва, 1896. – 284 с.

2. Бартольд В.В. Образование империи Чингиз-хана. т.5. – Москва, 1968. – 278 с.

3. Хазанов А.М. Социальная история скифов. Основные проблемы развития древних кочевников Евразийских степей. – Москва: Наука, 1975. – 256 с.

4. Гумилев Л.Н. «Конец и вновь начало». – Москва: Институт Ди-дик, 1997. –157 с.

5. Мурад Аджи. Кипчаки. Древняя история тюрков и Великой степи. – Москва: ОАО Типография Новости, 1999. – 45 с.

6. Қозыбаев М.Қ., Нұрпейіс К.Н., Жүкешев Қ.М. Қазақстан тарихы. – Алматы: Мектеп, 2005. – 168 б.

7. Кенжалиев З.Ж. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет: теориялық мәселелері, тарихи тағылымы. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 185 б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Бирманова А.И., PhD, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Салиев М.У., магистранты, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Қазақстан әлемдік державалар мен беделді халықаралық ұйымдардың, соның ішінде ЕҚЫҰ-ның қолдауын қажет етті. Бұл кезде дүниежүзілік қоғамдастық та тарихтың еркімен қуаты жағынан әлемдегі төртінші ядролық арсеналға ие болып қалған жас мемлекетпен сындарлы сыртқы саясатты жүргізуге мүдделі болды. Осыны ескере отырып, еліміз сыртқы және ішкі саясатта теңдестірілген амал-көзқарастар пайдасына саналы түрде таңдау жасады. Көпжақты әріптестік, экономика мен қоғамды ырықтандыру стратегиясы сол амалдардың өзегіне айналды.

Демократиялық қоғамның негізгі көрінісі – адам тұлғасына деген құрмет, оның құқықтарымен бостандықтарына қол сұғылмаушылық. Қазақстан әлем қауымдастығының толық мүшесіне айналып, конституциясында адамды ең қымбат құндылығы ретінде бағалады. Осыған орай республикамыздың құқықтық механизімін жетілдіру қажеттігі туындап, демократиялық қоғамға тән жаңа институтттар пайда бола бастады. Осылардың бірі – омбудсмен институты.

2022 жылдың 19 қыркүйегінде ҚР Көнституциясына қабылдаған өзгертулер мен толықтыруларға сәйкес, 83-1 баппен Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты туралы енгізілді [1]. Омбудсмен институты мемлекеттік органдар мен жекелеген лауазымды тұлғалардың теріс қылықтары мен басқа да құқықбұзушылықтарына қарсы тұруда маңызды рөл атқарады. Шағымдар мен өтініштермен жұмыс істей отырып, пәндік саладағы

проблемалық мәселелерді зерттей отырып, құқық қорғау институттары адам құқықтарының бұзылуын болдырмауға көмектеседі және заң үстемдігі жүйесін жетілдіруге ықпал етеді.

Қазақстанда омбудсмен институты құрылғанына жиырма жыл өткен соң президент Қасым-Жомарт Тоқаев Парламент қабылдаған «Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы» ҚР Заңына қол қойды. Бұған дейін омбудсменнің қызметі Президент бекіткен ережемен реттелді. Қазақстандағы омбудсмен институтының тарихы 2002 жылғы 19 қыркүйектен басталады. Сол күні тұңғыш президент Нұрсұлтан Назарбаев «Адам құқықтары жөніндегі уәкіл лауазымын құру туралы» № 947 Жарлыққа қол қойды [2]. Осы жылдар ішінде оның қызметі сол жылы Халықаралық Адам құқықтары күнінде, 10 желтоқсанда, Президенттің 2002 жылғы 19 қыркүйектегі алдыңғы Жарлығын іске асыру мақсатында «Адам құқықтары жөніндегі Ұлттық орталықты құру туралы» № 992 Жарлықпен бекітілген Ережемен реттелді. 2021 жылғы 15 қаңтарда мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жетінші сайланған Парламенттің бірінші сессиясының ашылуында сөйлеген сөзінде мемлекеттік саясаттың маңызды басымдығы адам құқықтарын қорғау болып табылатынын тағы да еске салып, адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы заң қабылдауды тапсырды. Осы тұрғыда ол Омбудсмен туралы жеке заңның қажеттілігін атап өтілген болатын, нәтижесінде 2022 жылғы 5 қарашасында «Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы» Конституциялық заң қабылданды [3]. Сонымен қатар, Президент Омбудсменнің аппаратын оның өңірлік өкілдіктерін құруға дейін нығайтуды тапсырды.

Тұжырымдап көрсек, омбудсмен институты мемлекеттерге әртүрлі атауларға ие болса да, бір мағынаға ие мемлекеттегі шенеуніктер тарапынан билік пен қиянат ету мен немқұрайлық әрекеттерден адам құқықтарын қорғау болып табылады. Әлем аумағында болып жатқан өзгерістер төңірегінде адам құқығын қорғау бойынша мәселеге ғылыми баға беру тығыз мәселенің бірі болып табылып отыр. Сонымен қатар Қазақстан Республикасындағы адам құқығын қорғау өкілеттілігінің заңды дәрежесін анықтауға бағытталған шаруалар осы институттың мемлекеттік-әлеуметтік мән мағынасына назар аударуды көздеуде.

Уәкіл институтының негізгі ерекшелігі – оның алдымен, сот, прокуратура немесе өзге де мемлекеттік органдармен бәскелеспейтін құқық қорғаудың қосымша құралы ретінде болуы. Бұл институттың мәні – мемлекеттік билік органы бола отыра қоғам мен оның азаматтарының мүдделерін айқындаушы ретінде мемлекеттік билік органдарының қызметіне бақылау жасайтындығында [4;1010].

Омбудсмен институты – жалпыға бірдей және тікелей дауыс беру арқылы сайланатын парламент немесе президент сияқты халықтан тікелей емес, қолданыстағы мемлекеттік билік субъектілерінің біреуінен өз өкілеттілігін алатын биліктің туынды субъектісі. Омбудсменнің орындалуы міндетті ұйғарымдарды шығаруға құқығы жоқ. Әкімшілік органдардың немесе олардың лауызымды адамдарының іс-әрекеттерімен азаматтардың құқықтары бұзылған жағдайда, омбудсмен әкімшілік шешімді өзгертуге не азаматқа келтірген залалды өтеуге қатысты ұсынымдарды ғана, сондай-ақ әкімшілік тәжірибені жетілдіруге, ізгілік сипат беруге бағытталған кең ауқымды ұсынымдарды енгізуге құқылы.

Омбудсмен бүкіл дүние жүзінде кеңес беру құзыры арқылы жұмыс жүргізеді. Қазақстандағы омбудсменге де келіп түскен мағлұматтарға байланысты мемлекеттік органдарға азаматтардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру үшін не істеу керектігі жөнінде кеңес береді. Себебі омбудсмен мемлекетпен жеке адамдардың арасындағы құқықты қарым-қатнастарды бақылаушы болып табылады. Осы тұрғыда келгенде, омбудсмен мемлекет пен жеке адамдардың арасындағы делдал қызметін атқарады. Бұл бүкіл дүние жүзіне дерлік қалыптасқан дәстүр. Шетелдерде оны көбіне көп медиатор деп те атайды. Еліміздегі омбудсмен жеке адамдардың арасындағы қарым- қатынастарға мүлдем араласпайды.

Өз қызметінде Уәкіл бес негізгі басымдықтарға айрықша назар аударады. Олар: балалар мен әйелдердің, аз ұлттардың, сотталғандар мен қамауда отырғандардың және халықтың әлеуметтік осал топтарының құқықтарын қорғау.

Адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің құқықтық мәртебесінің айтарлықтай құрамының бірі қабылданған шешімдер және нұсқаулар үшін жүктелетін оның жауапкершілігі. Шетелдердің тәжірибесіне қарағанда бұл мәселеге деген көзқарас әрқилы болып келеді. Мысалға, Швецияда омбудсменнің тексерісіне көңілі толмаған адам тарапынан омбудсмен іс қызметі үшін жауап беретін Рикстаг (Парламент) комитетіне жүгінуге құқылы. Францияда омбудсменнің шешіміне баға беру бойынша судъяларға билік ұсыну туралы мәселе Заңда белгіленбеген. Әрі бұл заңда делдалға қатынасты ондай бақылаудың жарамсыздығы туралы жағдай орын теппеген.

Қазақстандық омбудсменнің қызметінің негізгі бағыттары:

1. Өз қызметтерін жүзеге асыру барысында Уәкіл Қазақстан Республикасы азаматтарының, олардың Қазақстан Республикасы Конституциясымен, заң актілерімен және халықаралық шарттармен кепілдік берілген құқықтары мен бостандықтарын бұзатын лауазымды тұлғалардың және ұйымдардың іс-әрекеттері мен шешімдеріне жасаған арыздарды қарайды;

2. Бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтіруге шаралар қолдану;

3. Өкіл өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының адам құқықтарымен бостандықтарына, олардың қорғалу нысандары мен әдістеріне қатысты заңнаманы жетілдіруге, оларды халықаралық құқықтың жалпыға ортақ қағидаларымен нормаларына сәйкес келтіруге, Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарына тиісті ұсыныстар енгізу арқылы адам құқықтары саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамытуға ықпал етеді;

4. Уәкіл адам құқықтарымен бостандықтары саласында құқықтық ағартушылыққа жәрдемдеседі, адам құқықтары бойынша білім беру бағдарламалары мен халықтың білім деңгейін көтеруге, ұлттық заңнамалар мен маңызды халықаралық құжаттар әзірлеуге қатысады;

5. Өзінің қызметі жайлы жыл сайынғы есебін дайындау және оны Қазақстан Республикасының Президентінің қарауына ұсыну;

6. Уәкілдің пікірі бойынша қоғамдық маңызы ерекше деген жағдайларда ол өз үндеуін тікелей Қазақстан Республикасының Президентіне, Парламентіне немесе Үкіметіне жолдауға хақылы.

7. Өзінің әрекеттерімен немесе әрекетсіздігімен азаматтардың құқықтарымен бостандықтарын бұзып отырған лауазым иесіне бұзылған құқықтарды қалпына келтіру шаралары жайында ақыл-кеңестер ұсыну.

Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл адам құқықтарын қандай да бір өрескел бұзылуына байланысты өз ынтасы бойынша әкімшілік, азаматтық немесе қылмыстық іс қозғауға кеңес беру арқылы мемлекетік басқаруға әсер ете алатын болады. Бұл норма арқылы құқық бұзушылық орын алғанға дейін де, одан кейін де лауазымды тұлғаның әрекетіне әсер ету мүмкіндігі бар, лауазымды тұлға қандай да бір құқыққа қайшы әрекетке бармас бұрын ойлайтын болады.

Келесі функция – Қазақстан республикасы азаматтарының және азаматтығы жоқ адамдардың шағымдарын қарау нәтижесі бойынша сондай-ақ олардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуы туралы ақпаратты өзге де жолмен алған кезде осы мәселелер бойынша парламенттік тыңдаулар өткізу ұсынысымен Парламент палаталарына жүгіну құқығы. Біздің ойымызша, омбудсменнің депутаттарымен бірлесіп жұмыс істеуі адамдардың құқықтарының қалпына келтіру мүмкіндігін көбейтеді.

Үшінші функция – сот өндірісіне қатысу мүмкіндігі және күшке ие болған сот үкімін тексеру жайында сотқа немесе прокуратураға шағымдану. Бұл функцияның мақсаты – шығарылған үкімнің адам құқықтары аясындағы халықаралық стандарттарға сәйкестігін

бақылау. Бұл үш норманың қабылдануы адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің жұмысын тиімді, жоғары дәрежеде атқарылуын қамтамасыз етеді.

В.В. Бойцованың айтуынша, омбудсмен – азаматтық құқықтардың қорғаушысы делінген. Оның іс қызметінің арқасында азаматтардың әкімшілікке деген қырағы және сенімсіздік қатынасы бейтараптандырылады, биліктің шыншылдығына сенімі қалпына келтіріледі және көтеріледі. Тіпті жеке басқа келтірілген кішкентай шығынның өзі мемлекетпен ара қатынастарына шиеленісушілік туғызады [5;82]. Сондықтан омбудсмен іс қызметінің қалпына келтіру және саяси тиімділігі кең ауқымды мәселе. Мемлекеттік қызметкерлерге көрсететін аңғарту әсері келешекте әкімшіліктік бұзушылыққа жол берілмеуін қамтамасыз етеді.

Американдық ғылымдардың көзқарасы бойынша омбудсмен – қызметкерлер мен жай адамдардың шағымдарын тыңдап, оны түсінуге талпынатын тәуелсіз және алдын ала болжамсыз шенеуік болып табылады [6;270]. Адами құндылықтарды бәрінен биік қоятын елде адам құқықтарын мен бостандықтарын қорғау мемлекеттік міндеттердің баламасыз басымдықтағы қағидаттарының бірінен саналады. Мемлекеттік құқықтың классикалық теориясы ғасырлар бойы мемлекет пен азаматтық қоғам арасын түбегейлі айырмашылығы бар және бітіспес құбылыс ретінде бөліп келгені белгілі. Бұл мемлекеттік биліктің өз табиғатына қарай қоғамдық пікірден алшақтауға жүйелі түрде тырысатындығына, оның өзінің өмір сүруінің қажеттілігін өзі жасап алатындығына байланысты. Сөйтіп, мемлекетті бақылауға алмаса, ол әдетте қоғамнан алшақтайды да, азаматтарды сыйламайтын озбыр билікке айналады, өйткені, әкімшілдер мен қызмет басындағылар өздерін билік аппаратының қожайындарымыз және ешкімнің алдында есеп беруге тиісті емеспіз деп ойлайды.

Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекеттік құрылым қалыптастыру бағытына қадам басуы мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы байланыстың нығаюынан болып отыр. Қазіргі кезде осы заманғы өркениетті елдер тәжірибесінде мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы классикалық шекара бірден-бір саяси не қоғамдық деп анықтама беруге болмайтын, өзара кірігіп кеткен, аралас институттарға айналуда. Бұл, ең алдымен, омбудсменге (адам құқықтары жөніндегі уәкілге) қатысты.

Омбудсмен институты икемді, демократиялы және көпке ашық, бөгетсіздігі өте маңызды, төлемсіз болып келеді. Ол қатал ережелермен байланыссыз және талқылау барысында қолданылатын әдістер саласында кең билік иемденеді. Ол жазбаша хабарламаны, телефон ақпаратын және басқа тәсілдерді пайдалана отырып, істерді текесереді. Мұндай икемділік талдау беру және заңдарды қолдану барысын әдейі жүргізу талаптарының жоқтығымен ұштасқан шешімдер қабылдауда көрінеді. Омбудсмен шындылық ой пікірін басшы болдырады. Ол өз құзырының көлемінде органдардың іс әрекеттеріне түсірілген шағымдар бойынша тергеу жүргізетін тәуелсіз, алалықсыз үшінші жақ болып табылады. Сәтті қызмет ету үшін адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің Қазақстан институты осындай институтты құрған дүниежүзінің елдерінің оңды тәжірибесін қабылдай отырып, мәдени дәстүрлерді, менталитетті, ұлттық қасиетті, құқыққа және заң орындарына деген қатынасты ескерді. Институт мемлекеттік қасиетті болсада, өзінше, бұл азаматтық қоғамның элементі болады. Ол мемлекетке олардың мемлекеттік құрылымдармен қарым қатынасындағы қоғамның жеке мүдделері туралы ашық ұғыныстық болуына жол береді. Қазақстандық халық көпшіліктің алдында азаматтық қоғамда және биліктік құрылымда адам құқықтары жөніндегі Уәкіл өзіне жүктелген міндеттерін орындайды саяси және құқықтық мәдениет деңгейін пайда болдыру мәселесі қойылып отыр.

Омбудсменнің тиімді жұмысын жүзеге асыру үшін қажетті өлшемдер мен шарттар: Басты өлшемдер Адам құқықтары жөніндегі ұлттық институттар қызметінің Париж қағидаттарында анықталған. Бұл ең алдымен:

- біріншіден, адам құқықтары мен бостандықтарын құқықтық қамтамасыз ету халықаралық байқаушылар тарапынан тиісті деңгейде бағаланды, ол транспарентті. Бұл айрықша маңызды, себебі адам құқықтары халықаралық саясатта және мемлекетаралық қатынастарда басты рөлге ие болады.

- құқық бұзу жағдайларын болдырмауға шұғыл ден қою мақсатында халықпен барынша тығыз байланыс орнату мүмкіндігі. Осыған байланысты омбудсмен өкілдерінің еліміздің барлық жергілікті жерлерінде болу мәселесі өзекті болып отыр;

- біліктілігі жоғары, құқық қорғау және басқа да мемлекеттік органдарда жұмыс істеген, сондай-ақ байсалды өмірлік тәжірибесі бар кәсіби кадрлардың болуы;

- өз ұсыныстарының орындалуын бақылауға өкілеттілігі.

Сонымен адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің құқықтық мәртебесінің негізгі кездерін анықтауға талпыныс жасадық. Қазақстанның адам құқықтарын қамтамасыз етуде қол жеткізген процесі айқын әрі даусыз. Қазіргі кезде еліміз осы саладағы барлық негізгі халықаралық конвенциялар мен пактілерге қосылды. Конституцияда бекітілген норма және жалпы қабылданған әлемдік стандарттарға сәйкес азаматтардың құқықтарын іске асыратын және олардың сақталуын қамтамасыз ететін ұлттық заңнама дамуда және жетілдірілуде. Адам құқықтарымен байланысты ахуалдың едәуір өзгеруін халықаралық қоғамдастық таныған қазақстандық қоғамды одан әрі демократияландыруда белгілі бір дәрежеде ықпал ететін қоғамдық және мемлекеттік құқық қорғау институттарының белсенді қызметі айғақтайды.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995ж. (өзгертулер мен толықтырулармен 19.09.2022ж.) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

2 «Адам құқықтары жөніндегі уәкіл қызметін белгілеу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы 2002 жылғы 19 қыркүйек N 947 // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000947_

3 Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы 2022 жылғы 5 қарашадағы № 154-VII ҚРЗ. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000154

4 Мухитдинов Е.Н. Эволюция института омбудсмена // Право и политика. – 2009. – N 5. – С. 1010-1018.

5 Бойцова В.В. Омбудсмен как защитник фундаментальных личных прав. – Тверь: издательство Тверского государственного университета, 2010. – 197 с.

6 Linda C. Reif Transplantation and Adaptation: The Evolution of the Human Rights Ombudsman // Boston College Third World Law Journal. - 2011. - № 1 (269). - С. 269-310.

LEGAL ISSUES OF MILITARY PERSONNEL TRAINING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND ITS EXCHANGE OF FOREIGN EXPERIENCE

Musin K.S. , PhD, Buketov Karaganda University
O.N. Ramashov, Master of Law, Auezov South Kazakhstan University

Along with the sovereignty of Kazakhstan, the problem of training military personnel, especially rare specialists, for the Armed Forces of the state arose.

One of the main directions of reforming the Armed Forces of Kazakhstan is an effective system of training military personnel. During the years of independence, the Republic of Kazakhstan achieved good results in this field. Nevertheless, the armed forces needed many military specialists of various specialties and educational levels. There is still a problem of training specialists of rare specialties. In this regard, training of business personnel was organized abroad.

However, this path requires significant financial costs. The issue of providing the country's Armed Forces with officers can be solved only by developing and implementing a comprehensive system of measures for the development of the national military education system. In the future, this will allow training of senior officers of the armed forces in the military educational institutions of Kazakhstan, and a limited number of rare officers abroad and meeting their needs. Funds spent on

the training of modern military servicemen of Kazakhstan abroad provide good practical results and economic efficiency in the development of the national system of military education, and provide a certain independence from other states in this matter. But while improving the national system of training of military personnel, it is necessary to use the experience and knowledge of the leading countries in this field.

In his address to the nation, the President spoke about Kazakhstan's domestic political proposals and how the world community supported us. They are central to the message of our foreign policy over the past ten years. Further, we will continue our foreign policy of interaction not only with the West, but also with Asian countries.

The next major step in ensuring the safety of a young, independent Kazakhstan is the Treaty of Friendship, cooperation and mutual assistance between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. In it the parties bear responsibility for the assistance, functioning, and consolidation of friendly relations between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation, the fundamental national interests of the people of the two states, serve the cause of security and peace. Thus, they form their relations as friendly states, exercise mutual respect and leadership of state and territorial unity, and promote the peaceful settlement of a dispute without the use of other forces and threats, including equal economic and other forms of pressure. In addition, the parties agreed to conduct foreign policy in the regional, as well as in the global dimension, mutual agreement with a view to strengthening peace and security: the impact on the effectiveness of creating a mechanism and a system of collective security; on the basis of the agreed proposals of its military doctrine and the principle of sufficiency of social consent and its military doctrine; the need to assist with the opening of one of the parties. In addition, the parties undertake to recognize and respect each other’s territorial integrity, not to allow organizations and people directed against the territorial integrity, independence of both states, or to prohibit the aggravation of international relations, in accordance with their legislation. An important military agreement for Kazakhstan between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation was also signed. The parties, guided by the agreement on mutual assistance and the commonwealth between the states of May 25, 1992, taking into account the agreement reached earlier on the commonwealth in the defense zone within the CIS, in order to ensure collective security, agreed on the following: the signing of an agreement on the use in the Caspian Sea of the means and forces of the naval fleet of the Russian Federation and the naval forces of the Republic of Kazakhstan in order to jointly ensure the security of both parties when a situation threatens the security, independence and territorial integrity of one of the parties.

Implementation of partnerships in the field of military intelligence, delivery and repair of military equipment and material and technical means, weapons, conducting a coordinated policy of joint development [1; 182].

Further training of Kazakhstani military personnel in educational institutions of the Russian Federation a contract between the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan and Russia on the training of military specialists of August 19, 1992. The contract defines the quantitative parameters of military personnel up to 400 people per year [2; 163] and provides for joint training of military personnel of the Russian Federation on a single program at no cost. At the same time, according to the made commitments, the training was carried out from the account of Russia, and for the maintenance (monetary and subsistence allowance, transportation costs) — at the expense of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan. In particular, the agreement between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on friendship, cooperation and mutual assistance of March 28, 1994 (based on the friendship, cooperation and mutual assistance agreement between the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan of May 25, 1992) differs. «On admission to training of military personnel of the Republic of Kazakhstan in military schools of the Ministry of Defense of the Russian Federation» No. 318/5 / 14–1 of April 6, 1995, a contract was signed for a contract basis, i.e., for compensation.

On the basis of a change in the principles of cooperation, there is a tendency to strengthen the statehood of the sovereign states of Kazakhstan and Russia, which have experienced their development. This was facilitated by the deepening of the economic crisis that both countries

survived. As a result, we can see that this period according to the state need can be represented in the distribution of the trainees «self-alien», the transfer of military personnel of the Republic of Kazakhstan to specially reduced for significant importance faculties of military schools, training programs. Only in 43 military educational institutions of the Ministry of Defense of Russia more than 150 specialists and special specialists were trained, who cannot speak about the combat readiness of subunits and units. The main emphasis in air defense comes to the training of specialists in military schools (32.3 %) and aviation universities (22.4 %) of the total number of cadets, that is, in specialties cannot be prepared by our schools [3].

It should be noted that at present, the training of personnel in the Armed Forces of Kazakhstan is carried out in more than 10 countries of the world, but to a greater extent meets the needs of the Armed Forces of Kazakhstan, both in terms of training and content of specialists trained in military schools of the Ministry of Defense of Russia.

Statistical confirmation of the indicated stages of cooperation in the field of personnel training; change in the dynamics of the annual sample of universities of the Ministry of Defense of Russia: 1993–1996 — 300–400 people, 1997–2000 — 220–340 people, 2001–2002 — Decreased to 170 people, since 2003 — up to 300 people [4; 165].

From 1993 to 2004 about 2 thousand people graduated from military educational institutions of the Russian Federation. In their Military Academy and University — 300 officers among the officers with higher military education, which is 66 % of the Armed Forces of Kazakhstan; training in military universities and institutes — about 1200 cadets, which is 18.1 % of officers serving in the Armed Forces of Kazakhstan; short-term courses — about 180 officers. In addition, in 2005 about 50 officers were sent to military academies, about 170 cadets of military universities and institutes, as well as 70 officers for short-term courses [5].

In addition, the Republic is being thoroughly trained, scientific and personnel support of qualified specialists in the space industry, including Russia, Rosaviakosmos. In the branch of «Sunrise» on Baikonur, Moscow aviation institute (MAI) under the quota of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan have 10 people of Kazakhstan. The government noted that in cooperation with Russia in the implementation of the space rocket project «Baiterek» will require a large number of specialists and said that such a number of students is not enough. The Ministry of education and science was instructed to increase the quota in the branch of traffic police to 50 people.

According to the Deputy Chairman of the aerospace Committee of the Ministry of transport and communications of Kazakhstan, the head of the Baikonur cosmodrome, the training of Kazakh personnel for the cosmodrome was considered from the first days of the complex lease. In 1995, the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan and the state Committee of the Russian Federation signed an agreement on the training of people of Kazakhstan in the field of space technology in higher education.

The first graduation took place in 2001. Since that time, 64 people have graduated: 21 specialists in testing of aircraft machines, 14 people received the specialty «computers, complexes, systems and networks», 25 — «automated information processing and management system» and 4 — applied in mathematics. Since 1991, about 50 citizens of Kazakhstan have been studying without a quota. Currently, they work at various facilities of the Baikonur cosmodrome and other cities, organizations and enterprises, in subordinate organizations of Rosaviakosmos places, state and educational institutions, as well as in commercial structures, small enterprises. The core team of the Aerospace Committee means graduates of this «sunrise». Currently, in coordination with the Ministry of education and the Aerospace Committee, 39 people Kazakhstan studied at the Moscow aviation institute.

For the first time, the Ministry of defence reached an agreement on the training of civilian specialists in Russian universities, such as the Moscow higher technical school. Bauman, an international financial institution, decided to train Kazakhstan military personnel in these institutions on a lightweight basis.

One of the directions of military cooperation of Kazakhstan is the training of military personnel for the CSTO. So, beginning in 1998, the Kyrgyz soldiers are trained in military educational institutions of Kazakhstan on a grant basis. Cadets and officers selected in 2002, 2003 and 2004 are currently being trained.

In February 1994, in Washington, a Memorandum was signed between the defense Ministers of the Republic of Kazakhstan and the United States «On mutual understanding and cooperation in the field of defense and military relations», which defines the methods and directions of military treaties between the two countries. In accordance with this, meetings on the Kazakh-American defense cooperation, a list of joint works and planned future activities are held annually.

As follows, the interaction between the departments of the Ministry of defense of the two States is expanding, the evidence of which in March and April 1995 the Minister of defense of the United States U. Peri came to Kazakhstan on an official visit. In turn, the Minister of defense of the Republic of Kazakhstan was on an official business trip as part of the US state delegation.

In July 2002, the United States held talks between the working group of defense agencies of the two States on the training of Kazakh soldiers under the program «military education and training», military assistance under the program «Foreign military financing», «surplus military equipment». With the American party differed an increase in military funding. Since 2003, the United States has reached an agreement to expand the training of Kazakh military personnel in the best military schools, especially at the national University of defense West point (Colorado), which trains the commander of the management of the American army.

In addition, at the invitation of the heads of government, citizens of Kazakhstan will take part in the admission to the military academies of West point, the coast guard, the US air force, which will be attended by 146 candidates. Successfully passed the competition, currently three soldiers of Kazakhstan are trained at the military Academy of West point.

Then the visit of the British contingent to Kazakhstan was organized, the participation of British representatives in the tactical and special training «Steppe eagle-2003» was organized. In accordance with the action Plan for military cooperation between the Ministry of defence of the Republic of Kazakhstan and the United Kingdom, 16 servicemen of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan have been selected since 2003, who have successfully completed training and are implementing the acquired knowledge in the units of the Ministry of defence of the Republic of Kazakhstan in combat and training with subordinates and satellites.

There is no doubt that bilateral relations give a positive impetus, but their further development requires attention.

In addition, the visit of the Chief of the Joint Chiefs of Staff, General Fu-Tszuang in May 1996, testifies to the continuation of military contacts at the level of Chiefs of the General Staff. In the course of the previous negotiations, specific areas of military cooperation in bilateral relations of the state were identified. In June 1997, an official visit was made by the Minister of Defense of China, Colonel-General Chi Hayatyan to Kazakhstan. The meeting discussed issues of further development of military cooperation and training of Kazakhstani personnel in military schools in China. Intensive participation of both parties in the military departments means intensive work of states. For example: the Minister of Defense of Kazakhstan, Mukhtar Altynbayev, visited China three times on business trips in 1997, 1998 and 2002. In April 2000, the Minister of Defense of Kazakhstan and members of the Kazakhstani military delegation visited China. There were also business trips from China. In March and August 2002, the main leaders were Deputy Chief of Staff Colonel Xiong Guangkai and Commander of the Lanzhou Military District, Lieutenant General Zheng Shensen. The missions of the representatives of the Ministry of Defense of the two countries testify to the intensification of cooperation between the two countries in the military sphere. The result of the summit of the heads of military departments is the development of military cooperation in training Kazakhstani personnel in military schools in China, followed by the following figures: from 1997 to 2004, about 15 military personnel from the top commanders of the Kazakh army to junior officers were trained in the Chinese military educational institutions, and reforming experience. A special feature in cooperation with China is the opportunity for our officers to go on

vacation with their families in this country. From 22 to 30 March 2003, 4 families of Kazakhstani military personnel were in the People's Republic of China, but not only in close and friendly relations between the defense departments, but also with the Kazakh military.

In this regard, the Embassy of India in the Republic of Kazakhstan in military schools of the Ministry of Defense of the Republic of India and in accordance with agreements concluded at the invitation of short courses now read 4 officers of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, finished 4. They know that they are studying in accordance with our circumstances.

The first step in the field of military education with our country was made by the Republic of Hungary. This is a good result. Two soldiers from our country are studying 25 short courses in the Hungarian military schools. Training for military personnel abroad remains a top priority for the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, and the Ministry of Defense is charged with stepping up this work.

The geography of military cooperation of the Republic of Kazakhstan is wide and endless. Training of military personnel in the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan is conducted in 10 countries of the world. At the new stage of military cooperation of Kazakhstan, the University of Defense of the Republic of Kazakhstan maintains contacts with 18 countries of near and far abroad, including the creation of the most productive military cooperation with Russia in the preparation of military-scientific personnel. The first Kazakhstan-Russian scientific-practical conference, held in March 2004, decided to establish a joint dissertation council.

In this regard, it is necessary to consider making expertise and recommendations of the "Kazakh-Zakhstan" Cooperation Department at the Department of International Cooperation of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, elements of military-technical cooperation, in order to accumulate advanced experience in training military personnel in foreign military educational institutions. Military servicemen of the Republic of Kazakhstan should use the knowledge and experience gained during training to increase combat and mobilization readiness in units and units, as well as in military educational institutions and peacekeeping units.

Also, in order to improve the quality of military training in the military educational institutions of the Russian Federation of the CSTO member states, in our opinion, it is necessary to pay attention to the following directions:

1. Training of scientific, scientific and pedagogical personnel.

2. Joint training of Russian servicemen for military training programs with a group of students and cadets under the closest joint programs.

3. In particular, students and trainees of the Republic of Kazakhstan should learn the equipment and weapons used by the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan. Theoretical and practical lessons are conducted on the use of operational (emergency) art and methods, the use of electric tools and the use of the army in a mountainous desert region, for example, in the Central Asian region.

4. According to commanders and leaders, graduates of military schools of the Russian Federation are distinguished by a high level of professional training and are well versed in military specialties. At the same time, it is necessary to send officers of the General Department of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan to the leadership of military educational institutions of the Russian Federation, not only ordinary military personnel interested in receiving their competent specialists.-ists.

This is one of the successful areas of cooperation. For example, on the basis of the linguistic laboratory under the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Defense of the United States, military personnel are taught English for free. This allows to increase the number of students studying in Aksh-Ta and to reduce the number of Kazakhstan military servicemen in their respective courses; delivery of linguistic laboratories and other educational materials to the Republic of Kazakhstan;

Continue to prepare teachers to teach in language labs at Lackland Air Force Base, Texas, USA.

References:

1. Токаев К.К. Казахстан в мировом сообществе / К.К. Токаев // Международная жизнь. — Алматы, 2002. — № 7. — С. 45–53.

2. Назарбаев Н.А. Прямой телемост выступления Президента Казахстана. — Астана. — Хабар. — 24 августа 2005.

3. Материалы выступления Президента РК на презентации МО РК в Астане. Войсковая часть 10234. — Текущий архив. — Д. 26. — Т. 1. — С. 38–39.

4. Ертысбаев Е. Казахстан и Назарбаев: логика перемен. — Астана: Елорда, 2001. — 462 с.

5. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Дағдарыстан дамуға» атты Жолдауы. 2009 ж. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://www.adilet.gov.kz/kk/node/8888.

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Олейник В.И., Руководитель Антикоррупционной комплаенс-службы, Карагандинский Университет им. академика Е.А.Букетова

Аннотация. В данной работе рассматриваются вопросы совершенствования антикоррупционного образования в вузах, формирования антикоррупционной культуры, создания системы превенции и противодействия коррупции, основанной на принципах добропорядочности, академической честности, прозрачности и открытости деятельности. В связи с чем, были проанализированы документы, определяющие политику Республики Казахстан по противодействию коррупции, работы отечественных и зарубежных ученых с точки зрения просветительских мер, предпринимаемых государством в отношении антикоррупционного образования.

Затронуты вопросы цифровизации процесса обучения основам антикоррупционной культуры, которая оценивается автором как необходимый элемент современной системы противодействия коррупции.

С целью анализа и оценки антикоррупционной политики государства в сфере образования рассмотрены основные вопросы реализации Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026годы, а также обоснована необходимость внедрения в образовательные программы вузов, независимо от форм собственности, в качестве обязательного компонента курса «Основы антикоррупционного образования и культуры».

Результаты исследования затрагивают существующие проблемы в эффективности принимаемых мер по противодействия коррупции, устанавливают подходы, которые могут быть использованы в педагогической деятельности в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: противодействие коррупции, формирование антикоррупционнойкультуры,антикоррупционноеобразование, академическая честность, добропорядочность,цифровизация, комплаенс-службы, правовое воспитание.

Введение. Многогранность проблем, порождаемых коррупцией, диктуют необходимость системного подхода к организации противодействия ей.

В статье 13 Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции (ратифицирована Казахстаном 4 мая 2008 года) закреплен призыв к государствам-участникам к принятию мер, в пределах своих возможностей и в соответствии с фундаментальными принципами внутреннего законодательства, с целью содействия результативному участию лиц и групп, которые не входят в государственный аппарат, в предотвращении коррупционных проявлений и повышению осведомленности

общественности касательно существования, причин, факторов, условий, серьезности и угроз коррупции[1;5-6].

В выступлениях Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Кемелевича Токаева вопросам системной борьбы с коррупцией уделяется особое внимание. 10 июля 2021 года на расширенном заседании Правительства Глава государства отмечал: «… системная и последовательная борьба с коррупцией должна оставаться нашим неизменным приоритетом» [2; 12].

К сожалению, распространение коррупции в казахстанском обществе, её проникновение в различные сферы общественной жизни, не обошли стороной и вузовскую среду. Поэтому выработка целостной государственной стратегии противодействия коррупции и скоординированной политики в этой сфере являются одними из насущных задач правовых преобразований.

Современная антикоррупционная политика государства делает ставку на превенцию. На первый план выходят задачи формирования антикоррупционной культуры, проведение антикоррупционного мониторинга, выявление и устранение коррупционных рисков, широкое вовлечение общественности в борьбу с коррупцией.

В нашей стране действует современное антикоррупционное законодательство, реализуютсяряд программных документов, образован специальный уполномоченный орган - Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционная служба), деятельность которого, наряду с выявлением фактов коррупционных правонарушений, нацелена на их ранее предупреждение.

В последние годы принят ряд важных антикоррупционных законов: «О противодействии коррупции», «Об общественных советах», «Об общественном контроле», «О государственной службе», «О доступе к информации», «О государственных закупках», реализованы и другие меры.

Активную работу по противодействию коррупции проводят такие институты гражданского общества, как Ассамблея народа Казахстана, Международное бюро по правам человека и соблюдению законности, Федерация профсоюзов, Фонд развития парламентаризма, Национальная палата предпринимателей«Атамекен», Первый антикоррупционный медиа-центр, Гражданский альянс Казахстана и др. [3;124]. Предусмотрены механизмы повышения уровня вовлеченности граждан в государственное управление: социальные сети, институты гражданского общества позволяют гражданам оказывать существенное влияние на процесс принятия важных государственных решений, в том числе в рамках общественных советов.

Антикоррупционная политика Казахстана постоянно совершенствуется, исходя из запросов общества, с учетом национальной практики и передового зарубежного опыта.

В Казахстане впервые принята Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802, которая предусматривает систему мер противодействия коррупции с разумным балансом превентивных и уголовно-правовых инструментов. Все, что имеет непосредственное отношение к государственной антикоррупционной политике, сконцентрировано в одном самостоятельном документе - Концепции антикоррупционной политики. Важно, что в указанном акте значительное внимание уделяется противодействию коррупции, которая с каждым годом обретает новые формы в условиях внедрения в разные сферы жизни и деятельности казахстанского общества цифровых технологий, включая высшее образование [4;26-27].

В Плане действий по реализации данной Концепции предусмотрены вопросы расширения антикоррупционного образования, внедрение тем добропорядочности и антикоррупционной культуры в образовательные программы на всех уровнях образования. По всем специальностям бакалавриата образовательные программы дополняются предметом «Основы антикоррупционной культуры» [5;1-2,23]. Кроме того, для вузов Казахстана в контексте Плана действий по реализации Концепции открываются новые перспективы по

разработке и внедрению образовательных программ подготовки комплаенс специалистов в рамках послевузовского образования (одногодичная магистратура с возможным первым приемом обучающихся уже в 2024 году)[6; 32-33].

Следует отметить, что постановлением Правительства РК от 5 апреля текущего года № 258 нашему вузу присвоен статус исследовательского университета и утверждена Программа его развития на 2024-2028 годы. Для достижения целевых установок данной Программы намечены мероприятия по стратегическим направлениям и достижению целевых индикаторов, в том числе:

- мероприятий, направленных на предупреждение коррупции, повышения уровня правовой культуры, формирования и развития антикоррупционного сознания у студенческой молодежи;
- усиления комплексной праворазъяснительной работы среди обучающихся и работников университета;
- улучшения взаимодействия с уполномоченным органом по противодействию коррупции, другими государственными и общественными организациями по вопросам противодействия коррупции, выработке совместных предложений по совершенствованию антикоррупционного законодательства.

Материалы и методы. Методологической основой исследуемой проблемы является комплекс общих и специальных методов, применяемых в правовой науке, включающих в себя логико-правовой анализ нормативных актов, регламентирующих антикоррупционную культуру, порядок применения цифровых технологий в управленческой и образовательной деятельности, сравнительно-правовой анализ, системно-правовой подход и иные методы, как общего, так и частно-научного характера в этой сфере. При проведении исследования использовались общенаучные методы - анализ основных положений правовой системы, являющееся основой для формирования правовой и антикоррупционной культуры; синтез правовых концептов, изучающих правовую и антикоррупционную культуру, сознание, воспитание.

Рассматривая и оценивая разнообразные подходы к формированию антикоррупционной культуры студенческой молодежи, обучающейся в системе высшего образования, следует учесть, что научная обоснованность и эффективность применяемых методов воздействия на сознание индивидуума напрямую сказывается на достижении высокого уровня индивидуальной антикоррупционной культуры членов общества. В основе системы методов антикоррупционного воспитания могут лежать как общенаучные теоретические положения, охватывающие весь комплекс познавательной деятельности, так и совокупность приемов и способов, применение которых объективно направлено на создание основ антикоррупционной культуры, отвечающей основной задаче формирования развитого гражданского общества.

Результаты, обсуждение. Перед системой высшего и послевузовского образования стоит задача по продолжению активной политики противодействия коррупции с целью обеспечения транспарентности и доступности образовательных услуг.

Одна из важных задач в ходе реорганизации системы высшего образования - это обеспечение качественного образования, его прозрачности, нетерпимого отношения к коррупционным проявлениям, которое должно стать гражданской позицией каждого работника и обучающегося, а академическая честность и неподкупность нормой поведения [7; 53,55].

Высокий уровень антикоррупционной культуры обучающихся является объективным результатом эффективности действия системы воспитательно-правового характера, которая определяет процесс передачи правовых знаний от профессорско-преподавательского состава к студентам вузов.

На уровень антикоррупционных проявлений студенческой молодежи существенно влияют: стиль и методы преподавания, наличие научно-обоснованной концептуально-приемлемой программы антикоррупционного обучения и воспитания студентов в

соответствии с требованиями государственных стандартов;высокий уровень материальных условий; использование технических средств и оборудования, авторитет преподавателей [8; 20].

Антикоррупционное образование - непрерывный процесс воспитания и обучения, осуществляемый в целях нравственного, интеллектуального, культурного развития и формирования активной гражданской позиции. По самому своему определению оно должно быть практико-ориентированным. Центральная задача антикоррупционных программ состоит в том, чтобы полученные знания реализовывались в навыках и умениях антикоррупционного управления, исходя из чего, формируются особенности методики преподавания [9;159].

В высших учебных заведениях Республики Казахстан в учебные планы введена учебная дисциплина «Основы антикоррупционной культуры» для всех специальностей. Ее целью является выработка у студентов знаний, умений и навыков по антикоррупционному законодательству Республики Казахстан. Кроме того, в ходе изучения данной дисциплины студенты получают знания в области уголовного и административного права по видам наказаний за коррупционные правонарушения, а также предупреждение данных правонарушений [10; 27-28].

Антикоррупционное образование - это синтез образовательного процесса и воспитания, проводимый в интересах отдельного человека, общества и государства, направленный на формирование социальной ответственности граждан [11; 74].

В свою очередь, правовое воспитание представляет собой многогранный процесс, охватывающий разнообразные аспекты учебно-преподавательской деятельности, его успешность во многом зависит от объективных условий, созданных в конкретных высших учебных заведениях для всего контингента студентов [12; 109].

Ещё один важный аспект, на котором следует остановиться - это определение уровня распространенности и должной оценки коррупционных рисков в системе высшего образования, равно как и выявление причин и условий, а также мотивов формирования коррупционных отношений, что позволяет устранить пробелы в законодательстве, регулирующие вопросы противодействия коррупции, а также предпринимать меры, направленные на предотвращение недостатков деятельности высших учебных заведений в организационном, ресурсном и идеологическом аспектах [13;341].

В Карагандинском университете имени академика Е.А. Букетова наработана практика анализа коррупционных рисков, организация процедур классификации и оценки рисков в сфере деятельности вуза, обеспечение процесса разработки и реализации мероприятий по управлению рисками. Действуют Кодекс корпоративного управления, Политика управления рисками. Разработана система отчетности для всех процедур процесса управления рисками в вузе. В целях систематизации выявленных коррупционных рисков, ранжирования их по уровню опасности, а также иллюстрации процессов (подразделения), в которых возникают такие риски, сформированы Регистр, Карта, Матрица рисков и План мероприятий по управлению ключевыми рисками, а также соответствующая Методика идентификации, анализа и оценки рисков.Ведется работа по управлению рисками, связанными с учебной, научной, воспитательной, культурной и другими сферами деятельности университета.

Одним из важных моментов, на который следует обратить внимание, является использование в обучении технических средств и оборудования, соответствующих периоду информационного развития современного общества [14; 151]. Цифровые технологии являются актуальными и востребованными и в системе антикоррупционного прсвящения. Цифровизация процесса обучения основам противодействия коррупционным правонарушениям российскими учеными Голоманчук Э.В. и Астафуровой О.А. оценивается как необходимый элемент современной системы борьбы с коррупцией и позиционируется как системное мероприятие [15; 77].

Работа с информационными технологиями при формировании правовых и антикоррупционных знаний сама по себе стимулирует отдельную личность к изучению

правовых концептов, которые могут заинтересовать обучающегося при использовании социальных сетей. Студенты в рамках информатизации правового и антикоррупционного обучения могут самостоятельно сформулировать свои концептуальные предпочтения, что отражается на уровне более глубокого понимания основных положений правовой системы общества и представляют собой один из значимых результатов многогранной педагогической деятельности в сфере правового и антикоррупционного воспитания [16;9,24].

Повсеместное использование цифровых технологий в сфере высшего и послевузовского образования, цифровизация процесса противодействия коррупции, напрямую отвечает вызовам и требованиям современного общества, что создает предпосылки для минимизации коррупционных рисков в учебном процессе и в целом позволит повысить эффективность профилактики коррупционных правонарушений в вузе.

Следует отметить, что в Карагандинском университете имени академика Е.А.Букетова в 2021 году внедрен новый интернет ресурс, функционируют собственная информационная система «Электронный университет» (e.buketov.edu.kz), система электронного документооборота, дистанционная технология обучения и т.д. В текущем году в вузе внедрена информационная система АИС «Платонус», которая постоянно совершенствуется и позволяет управлять учебным процессом за счет внедрения новых модулей.

Одной из превентивных мер, показавших свою эффективность, является практика внедрения антикоррупционных комплаенс-служб в системе высшего образования.Создание антикоррупционных комплаенс-служб в вузах обусловлено требованиями антикоррупционного законодательства, предъявляемыми к субъектам квазигосударственного сектора.

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова тоже относится к таким вузам, в связи с чем, во исполнение требований пункта 3 статьи 16 Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» решением Совета директоров от 10 марта 2022г. в университете создана Антикоррупционная комплаенс-служба (далее - Служба) и утверждено Положение о ней. Положение разработано на основе Типового положения об антикоррупционных комплаенс-службах в субъектах квазигосударственного сектора, утвержденного уполномоченным органом по противодействию коррупции по согласованию с уполномоченным органом по предпринимательству [17;19].

Согласно требованиям закона, данная Служба осуществляет свои полномочия независимо от исполнительного органа, должностных лиц, подотчетна Совету директоров вуза и является независимой при обеспечении требований законодательства Республики Казахстан о противодействии коррупции, в принятии и реализации мер [18; 7].

Основной целью деятельности комплаенс-службы является обеспечение соблюдения вузом, его работниками и обучающимися законодательства о противодействии коррупции, нормативных правовых актов в этой сфере, а также мониторинг за реализацией мероприятий по противодействию коррупции, включая независимый анализ и оценку коррупционных рисков, повышение уровня прозрачности образовательного процесса, совершенствование правовой культуры и другие меры [19; 1-2].

Для выполнения этих задач Советом директоров Общества утвержден Комплексный план работы Службы на 2023-2024 годы, а также университетом принят совместный план мероприятий по противодействию коррупции с Антикоррупционной службой области на 2023-2024 годы.

Реализация этих плановых мероприятий, позволит создать благоприятную среду для продвижения ценностей добропорядочности и академической честности, наладить системную работу по предотвращению, выявлению и снижению коррупционных рисков, устранению конфликтов интересов в деятельности Общества, избежать возможные материальные, финансовые и репутационные потери от недобросовестных действий своих сотрудников, выработать необходимые рекомендации.

В настоящее время в Карагандинском университете имени академика Е.А. Букетова разработаны программные документы, в т.ч. Антикоррупционная политика,

Антикоррупционный стандарти другие документы, а также принимаются антикоррупционные меры методического и разъяснительного характера.

С целью сохранения положительного имиджа университета актуализированы «горячая» линия и телефоны доверия для предотвращения, выявления и снижения коррупционных рисков, нарушений антикоррупционного законодательства, устранению конфликта интересов, неэтического поведения и иных нарушений. На сайте вуза функционируют блоги Председателя Правления-Ректора, проректоров и руководителя Службы, по которым можно будет обращаться о возможных фактах коррупционных проявлений. Конфиденциальность обращений гарантируется.

Следует отметить, что формированию антикоррупционного сознания у студентов и молодежи способствует в немалой степени, ставшая уже традиционной акция «Чистая сессия», в ходе этой акции организовано анонимное анкетирование студентов на предмет выявления фактов коррупционных проявлений, удовлетворенности качеством предоставления образовательных услуг и приема экзаменов. С участием студенческой молодежи регулярно проводятся мероприятия «Час добропорядочности» с просмотром видеороликов на антикоррупционную тематику.

Важным фактором в этой работе служит сотрудничество и взаимодействие с Антикоррупционной службой области, общественностью, студенческим самоуправлением.

В университете действуют Советы по корпоративной этике и академической честности. 19 марта текущего года университет вступил в Лигу академической честности, что будет способствовать повышению качества образования, противодействию коррупции во всех её проявлениях.

На наш взгляд, проводимые мероприятия и принимаемые меры по усилению противодействия коррупции, позволяют внедрить действенные организационно-правовые механизмы подотчетности и прозрачности всех рабочих процедур.

Заключение.Несомненно, в борьбе с коррупцией должна использоваться вся система мер: правовых, политических, социально - экономических, нравственно-этических. Эффективными методами противодействия коррупции являются профилактика, воспитание и наказание. Чтобы наиболее эффективно противодействовать коррупции, необходим синтез развития законодательной базы и идеологического обоснования. Именно антикоррупционная культура, мировоззрение, правосознание граждан, смогут в совокупности противостоять развитию коррупционных правонарушений [20; 337].

Можно сделать вывод о необходимости целевой направленности антикоррупционного образования, которое должно состоять в преодолении неуважительного отношения к национальному законодательству, разъяснении обучающимся общественной вредности коррупции, раскрытии им сущности коррупции как социального явления, формирования осознанности в необходимости негативного восприятия и отношения к коррупции.

Основная цель антикоррупционного образования в большей степени направлена на формирование мировоззрения, отношения, осведомленности и поведения о таких антикоррупционных ценностях, как честность, дисциплина, ответственность, открытость и благонадежность.

Успех в реализации обозначенных направлений деятельности находится в зависимости от кадрового потенциала, то есть тех лиц, на которых возлагается высокая миссия по формированию высоконравственной личности, готовой противостоять любы негативным проявлениям, сопровождающим её на протяжении всей жизни. К сфере воспитания и образования молодых людей не должны допускаться лица, склонные к безнравственным проявлениям и морально неустойчивые [21; 282].

Список литературы:

1. Конвенция ООН против коррупции, принята в г. Нью-Йорке 21.11.2003г. Резолюцией 58/4 на 51-м пленарном заседании 58-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, ратифицирована Законом Республики Казахстан от 4 мая 2008 года № 31-IV).-[Электронный

ресурс].-С.5-6.- Режим доступа//ИС «Юрист-Параграф//.www.http//onlaine.zakon.kz[Дата обращения: 25.11.2023].

2. Выступление Главы государства Касым-Жомарта Кемелевича на расширенном заседании Правительства,(г.Нур-Султан, 10 июля 2021 года)..-[Электронный ресурс].-С.12.- Режим доступа//ИС «Юрист-Параграф//.www.http//onlaine.zakon.kz[Дата обращения: 25.11.2023].

3.Ирбаев Э.Т. Гражданское общество против коррупции./Э.Т. Ирбаев //Диалектика противодействия коррупции. Материалы XIIВсероссийской научно-практической конференции с международным участием, 18 ноября 2022г. г. Казань: Издательство «Познание» Казанского инновационного университета, 2022г. В 3 томах, том 2.-С.124.

4. Толеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б. /Б.Х. Толеубекова, Т.Б. Хвелидзе. Особенности реализации Концепции Антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы вузами в условиях внедрения цифровых технологий.//Вестник Казахский национальный педагогический университет имени Абая, серия «Юриспруденция».- 2022г.- № 1 (67).- С.26-27.

5. Концепция Антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы, утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 [Электронный ресурс].-С.1-2,23.-Режим доступа//ИС «Юрист-араграф//.www.http//onlaine.zakon.kz[Дата обращения: 25.11.2023].

6. План действий по реализации Концепции Антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы, утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802[Электронный ресурс].-С.32-33.-Режим доступа//ИС «Юрист-параграф//.www.http//onlaine.zakon.kz[Дата обращения: 25.11.2023].

7. Олейник В.И., Аманжолова Б.А. Совершенствование юридического образования в Республики Казахстан /В.И. Олейник, Б.А. Аманжолова.//Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, научно-правовой журнал.- 2022г.- №2 (69).- С-53, 55.

8. Мохорова А.Ю., Демидов В.П., Долженкова Е. Формирование антикоррупционной культуры студентов в рамках образовательного процесса.-/А.Ю. Мохорова, В.П. Демидов, Е. Долженкова.- //Диалектика противодействия коррупции. Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, 18 ноября 2022 г. Казань: Издательство «Познание» Казанского инновационного университета, 2022г. В 3 томах, том 3.- С. 20.

9. Идрисова С.Ф. Проблемы реализации концепции непрерывного антикоррупционного образования элиты./С.Ф. Идрисова //ISSN 1993-047X. «Актуальные проблемы экономики и права». 2010 № 2.- С.159 .

10. Мужчиль С.А. Формирование антикоррупционной культуры обучающихся в высших учебных заведениях Республики Казахстан.-/С.А. Мужчиль//Диалектика противодействия коррупции. Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, 18 ноября 2022 г. Казань: Издательство «Познание» Казанского инновационного университета, 2022г. В 3 томах, том 3.- С.27-28.

11. Шорохов В.Е. Антикоррупционное образование в рамках реализации государственной антикоррупционной политики.-/В.Е. Шорохов//Развитие теорий. 2016. № 3-4 (6). С.74.

12. Мохорова А.Ю. Роль правового образования в современном российском государстве.-/А.Ю. Мохорова// Философия образования. История и современность: Коллективная монография. 2019. С.109.

13. Шеремета В.И., Стеценко И.А. Выявление и минимизация коррупционных рисков в системе высшего образования.-/В.И. Шеремета, И.А. Стеценко//Диалектика противодействия коррупции. Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, 18 ноября 2022 г. Казань: Издательство «Познание» Казанского инновационного университета, 2022г. В 3 томах, том 3.- С.341.

14. Рудской А.И., Боровков А.И., Романов П.И. Анализ отечественного опыта развития инженерного образования. /А.И. Рудской, А.И. Боровков, П.И. Романов// Высшее образование в России. 2018. №1 (219). -С.151.

15. Голоманчук Э.В., Астафурова О.А. Цифровые технологии в сфере противодействия коррупции: отдельные направления и особенности реализации.-/Э.В.Голоманчук, О.А. Астафурова//Цифровые технологии в системе публично-правовых (государственно-правовых) отношений.- С.77.

16. Корнев А.В. Правовой нигилизм: отражение его сущности, содержания и форм в литературе и юридической науке.-/А.В. Корнев.-//LexRussia (Русский закон). 2018. № 1.С. 9, 24. Режим доступа:[DOI:htths:\\doi.org\10.17803\1729-5920.2018.134.1.009-024]- [Дата обращения: 25.11.2023].

17.Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК (по состоянию на 1 января 2022 года).-[Электронный ресурс].-С.19.- Режим доступа//ИС «Юрист-Параграф//.www.http//onlaine.zakon.kz[Дата обращения: 25.11.2023].

18. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия коррупции и обеспечения безопасности лиц, подлежащих государственной защите» от 3 января 2023 года №188-VIIЗРК.-[Электронный ресурс].-С.7.-Режим доступа//ИС «Юрист-Параграф//.www.http//onlaine.zakon.kz [Дата обращения: 25.11.2023].

19. ПоложениеОб антикоррупционной комплаенс-службе некоммерческого акционерного общества «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова», утверждено решением Совета директоров НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова» (Протокол № 2 от 10.03.2022г.). - С.1 - 2.

20. Шевкуненко М.Ю., Шамрай К.Е. Формирование антикоррупционного мировоззрения и культуры в Российском образовании.-/М.Ю. Шевкуненко, К.Е. Шамрай.-//Диалектика противодействия коррупции. Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, 18 ноября 2022 г. Казань: Издательство «Познание» Казанского инновационного университета, 2022г. В 3 томах, том 3.- С.337.

21. Хлус А.М. Антикоррупционное воспитание как направление деятельности в образовательном процессе.- /А.М. Хлус.//Диалектика противодействия коррупции. Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, 18 ноября 2022 г. Казань: Издательство «Познание» Казанского инновационного униве

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ПЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ

Серикбаева С.С., з.ғ.м., аға оқытушысы, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Хасенов Р.А., з.ғ.м., Ә. Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті

XXI ғасырда жаңадан қалыптасқан құқықтық ахуалға қатысты өзгерген ұлттық (ішкі мемлекеттік) құқық пен халықаралық құқықтың арақатынасына теория және тәжірибе негізінде жалпы сипаттама бере отырып еліміздің құқықтық саясатын жақсартуда оның маңыздылығы мен үйлесімділігі жақтарын ескеруге үлес қосу негізгі мақсат болып табылады.

Халықаралық құқық - мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттейтін нормалар жүйесі[1]. Ұлттық құқық - бұл белгілі бір елдегі адамдардың қатынастарын реттейтін нормалар жүйесі. Яғни, халықаралық және ұлттық құқықтың әрекет ету аясы әртүрлі, сондықтан бірінің екіншісіне басымдылығы туралы айту дұрыс емес.

Халықаралық және ішкі құқықтың белсенді қатынасы ең алдымен ұлттық құқықтың халықаралық принциптер мен нормаларды қабылдауынан, сондай-ақ құқықтық жүйелердің

өзара зор ықпалынан көрінеді. Халықаралық және ұлттық құқық нормаларының айрықша белгісі құқықтың әрбір түрінің әрекет ететін деңгейлері болып табылады. Ұлттық құқық тек ел ішіндегі қатынастарды реттейтін болса, халықаралық құқық саласы мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттеуге бағытталған. Халықаралық құқықтық актілердің тікелей әсері ұлттық құқықтық жүйенің құрамдас бөлігі болып табылатын халықаралық құқықтық актілерде және мемлекет ратификациялаған халықаралық шарттарда қамтылған халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын конституциялық тұрғыдан танудан көрінеді.

Құқықтық реформалауда Қазақстан Республикасы алған биігі мен жеткен жетістіктері ішкі мемлекеттік құқыққа үлкен серпіліс, ұлттық заңнамаға тиімді өзгерістер алып келді. Дегенмен әлемді шарпыған жаһандану үрдісінде бұл атап отырған жетістіктеріміз аздық ететіні бәрімізге мәлім. Сондықтан құқықтық реформада ең басты көңіл аударылған және де үнемі солай бола беретін ұлттық құқық пен халықаралық құқықтың арақатынасы болып табылады.

Ұлттық құқық пен халықаралық құқық арақатынасын қарастырғанда басты назарды осы екі құқықтық жүйенің өзара әрекеттесуіне, бірлесіп жұмыс атқаруына, жоғарғы дәрежеде үндесіп іс-қимыл атқаруына көңіл бөлген жөн деп санаймыз.

Себебі XXI ғасыр ол жалғыз жүріп дамитын ғасыр емес, керісінше бірлесіп әлемдік проблемалардың алдын алатын, ынтымақтастықтың алтын ғасыры. Бұлай деуімізге қазіргі болып жатқан әлемдік өзгерістер мен мемлекет аралық саяси-экономикалық, әлеуметтік халықаралық жағдайлардың тұрақсыздығы әсерін тигізіп отыр. Әлемдегі алпауыт мемлекеттердің өзара келіспеушіліктерінің әсері халықтар тағдырының, яғни адамзат өмірінің қиындауына әкеліп соқтыруда. Сондықтанда алдымыздағы тақырып өзекті мәселеге арналған және халықаралық жағдайларды шиеленіссіз, қауіптілікті мейлінше төмендетуге, түсініспеушіліктедің, қажеттіліктердің алдын алуды толықтай қамтуға және ауқымды мәселелерді шешуде басты рөл атқарады десек қателеспейміз. Бірінші теориялық және тарихи негіздеріне тоқталып, содан барып тәжірибелік және орын алған проблемалар негізіне ауысуымыз тақырыптың өзектілігіне мән береді.

Құқықтық ғылымның әрбір саласында бұл тақырыпқа қатысты зерттеліп жазылған көптеген ғылыми жұмыстар бар. Бұған қоса айтылып отырған мәселе тек ғылыми теориядағы ғалымдардың ғана емес, сонымен бірге құқықтану саласындағы тәжірибелік мамандар мен әлемнің көптеген елдеріндегі ғалымдардың да қызығушылығы мен зерттеулерін айтуға болады.

Ұлттық құқық пен халықаралық құқықтың арақатынасынан туындайтын мәселелерді шешуде ғалымдардың зерттеген еңбектерінің саны соңғы жылдары көбие түсіп, өзектілігі күн санап өсуде. Олардың қатарына М.Т Баймаханов, Г.В. Игнатенко, Р.А. Мюллерсон, Н.В. Миронов, М.А. Сарсембаев, С.В. Черниченко, И.И. Лукашук, В.Г. Буткевич, Е.Т. Усенконы жатқызсақ, шетелдік ғалымдарға Д. Анцилотти, Г. Кельзен, Дж. Гинзбург, А. Фердроссаны атасақ болады.

Атақты ғалым П.Л Капица өзінің ұзақ ғылыми тәжірибесін қорыта келіп, «сәтті әрі дұрыс ғылыми жұмысқа әрқашанда қателік қосыла жүреді» деген екен. Сондықтан болар ғылыми шығармашылықта пікір талас пен пікір алмасу құрамдас бөлшегі іспеттес. Жалпы ұлттық құқық пен халықаралық құқық арақатынасын бір бағытпен, яғни өзара ықпалын ғаламдық үрдістегі рөлімен байланыстыра отырып қарастыру қажеттілігін ұтымды шешім деп ойлаймыз. Ал толықтай ауқымды қарастыру басқада салаларда, құқықтық институттарда көптеген ғылыми жұмыстарға жол ашады.

Құқықтың дамуы, әсіресе халықаралық құқық басымдығына қарай ұлттық құқықтың дамуын негізгі үш кезеңге бөлуге болады: прото құқық - құқық - мета құқық. Бұл құқықтың дамуын көрсететін тарихи нұсқа сияқты, қазіргі таңда құқықтың дамуы екінші кезеңнен үшінші қорытынды кезеңге өтуге талпынуда. Себебі дуалистік, монистік көзқарас болсын және арақатынасындағы даму болсын бәрі бір құқық өзінің дамуының шарықтау шегіне жетуге тырысады. Бұған әлемдегі орын алған ғаламдық жағдай үлкен ықпал етіп отыр.

Дуалистік теорияға сәйкес, халықаралық және ішкі құқықтың арасында айтарлықтай айырмашылық бар, ол осы жүйелерді реттеудің әртүрлі пәндерінде жатыр. Халықаралық құқық егеменді мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттейді, ал ішкі құқық мемлекет ішінде әрекет етеді және оның азаматтарының бір-бірімен және атқарушы билікпен қарым-қатынасын реттейді.

Монистік теория, керісінше, халықаралық және ішкі құқықты бір құқықтық жүйеге біріктіруден туындайды және тек қана қай бөлігінің – ішкі құқықтың немесе халықаралық құқықтың басым болуына байланысты мемлекеттің ішкі құқығының үстемдігі немесе оның үстемдігі болып табылады. халықаралық құқық ерекшеленеді.

Осылайша, бүгінгі таңда халықаралық және ішкі құқықтың өзара байланысының басым теориясы халықаралық құқықтың басымдылығымен монистік теория болып табылады. Әрине, мемлекеттер халықаралық құқықтың басымдылығы концепциясын бекіте отырып, халықаралық құқықтың ішкі саласының маңыздылығын мүлде төмендетпейді, керісінше, халықаралық құқықтың іргелі жаңа рөліне назар аударады. мемлекетаралық қатынастарды реттеу.

Бүгінгі таңда мемлекеттердің бір-бірімен өзара әрекеттесуінің күшеюі байқалады, бұл жаһандық мәселелерді бірлесіп шешуге, демек, халықаралық және ұлттық құқық нормаларының өзара қарым-қатынасының жаңа мазмұнына алып келеді.

Ұлттық және халықаралық құқықтың динамикалық байланысы олардың құқықтық жүйелерінің кең ауқымды өзара әрекеттесуінен, сондай-ақ ішкі құқықтық жүйелерде халықаралық қағидалар мен нормалардың көбірек қолданылуынан көрінеді.

Халықаралық құқықтың мақсаты - мемлекеттік органдардың халықаралық аренадағы қарым-қатынасы шеңберіндегі өзара іс-қимылын нормативтік реттеу. Халықаралық құқық атауының өзі мемлекеттердің тең құқылы ынтымақтастығы мен тәуелсіздігі туралы айтады.

Бірақ біз естен шығармайтын үлкен мәселе ұлт мүддесі. Мейлі қаншама қауіп төніп тұрсада, мемлекет халықаралық құқық жүйесіне кірерде оның талаптары ұлттық мүддеге қайшы келмейме соған басты назар аударуы қажет деп есептейміз. Себебі жасалынып жатқан әрекеттің барлығы адам оның құқықтар мен бостандықтары үшін, бұл ұлттық құқықтың да халықаралық құқықтың да басты мақсаты. Осы орайда екі құқықтық жүйе бірлесіп, келісілген түрде тәжірибеде жұмыс атқарса жалпы жұрт құптарлық әрекет болатыны сөзсіз.

Ұлттық құқық пен халықаралық құқықтың өзара тигізетін әсеріне қатысты мәселелерді ғылыми тұрғыдан зертеу ішкі мемлекеттік құқықтық, заңдардың қалыптасуы мен оны жетілдірудің күрделі мәселелерін шешу үшін, халықаралық құқықтық стандарттарға сәйкес оны унификациялаумен және сондай-ақ ратификациялау немесе қосылу нәтижесінде біздің құқықтық жүйеміздің құрамдас бөлігін құрайтын халықаралық құқықтық нормаларды имплементациялау мәнінің күн санап артуына байланысты туындайтын мәселелерді шешу үшін қажет.

Сөзіміздің дәлелі ретінде Конституциямыздың 4 бабында «Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады. Қазақстан қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттардың Қазақстан Республикасының аумағында қолданылу тәртібі мен талаптары Республиканың заңнамасында айқындалады» - делінген [2].

Халықаралық құқық пен ішкі мемлекеттік құқықтың ара қатынасы мәселелерін зерттеудің тәжірибелік маңызы халықаралық құқық нормаларының мемлекет аумағында жүзеге асуының нысандары мен әдістерін толық әрі нақты түсінуге және оны жүзеге асыру барысында туындаған қиындықтарды жою жолдарын анықтауға мүмкіндік беруімен түсіндіріледі, Өйткені бұл мәселеге қатысты айқын көзқарастың болмауы құқық қабылдау мен қолдану кезінде көптеген қайшылықтарға алып келуі мүмкін.

Акчурин Т.Ф өз еңбегінде халықаралық құқық пен ішкі мемлекеттік құқықтың ара қатынасын реттеуде мемлекеттің халықаралық құқықтың жалпы және шарттық нормаларын оларды ішкі құқыққа өзгерте отырып енгізуін білдіретін халықаралық құқық ережелерін ішкі мемлекеттік құқықта ескеру ұғымын қолдануды ұсынады. [3]

Қоғамның дамуы мен халықтар арасында тығыз арақатынастық байланыс орнауымен байланысты екеуара құқық өмірге келді. Бұл құқық қазіргі таңда – халықаралық деп аталады. Енді тарихи қалыптасқан пікірталастар осы жерден шығып отыр, оның мәні «ұлттық құқық басымдау ма, әлде халықаралық құқық па?» дегенге келеді.

Ұлттық құқық баста бастамашылық мәнге ие болды, соның нәтижесінде халықаралық құқық нормалары қалыптасты. Жалпылай алғанда халықаралық құқық ұлттық құқық негізінен бастау алады және ұлттық құқықтың ықпалымен белгілі мемлекеттің ішінде әрекет етеді. Осыған қарағанда нақты бір жүйені нық басымдылыққа ие деп айта алмаймыз. Тек XXI ғасырда саяси ахуалдың орын алуы, яғни әлемдік интеграция мен жаһандану үрдісі арқасында мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттеуде халықаралық құқықтың шамасы ғана жетуде. Дәлірек, жалпақ тілмен жеткізер болсақ халықаралық құқық бүкіл әлемдік қауымдастықтағы мемлекеттер арасын реттеуші жалғыз төреші іспеттес, себебі әр халықаралық субьектісі өз ұлттық құқығына сілтей беретін болса, әлемде жаппай келеңсіз оқиғалар орын алуы мүмкін. Мұндай жағдайлар тарихта өз ізін қалдырған, соны қайталамас үшін мемлекеттер бірлескен түрде алдарындағы мәселелерді шешуде ұжымдық сипатта іс атқаруы қажет. Осы талаптарды жүзеге асыруға дәрменді тек – халықаралық құқық.

Шынында жаһандану үрдісі XX ғасырда басталып, XXI ғасырда өз жалғасын тауып, адамзаттың алдындағы ғаламдық немесе жалпы планеталық проблемаларды әлемнің бірде-бір мемлекеті шетте қалыс қалмайтындай етіп, бірлесіп шешуге итермелеуде. Сондықтан болар адамзаттың болашығындағы құқық бізге әлемдік қауымдастықтың ғаламдық мәселелерді шешуде жалпы жұрт мойындаған халықаралық құқық нормалары мен қағидаларының келісілген түрде үндесуімен көрінетіні анық.

Шетелдік доктриналар алғашқы кезеңде де, қазірде де халықаралық құқықты бірде ұлттық құқыққа «қосылған» бөлім ретінде, бірде «сыртқы» артықшылық ретінде тануда. Келтірілген екі ретте де халықаралық құқықтың нормалары тікелей қолданылуымен қатар тіпті мемлекеттің ішкі құқықтық жүйесіне әсерін тигізуде. Қазіргі біз өмір сүріп жатқан қоғамда, уақытта әрине халықаралық құқық басымдығы тиімді. Себебі мемлекеттің ең басты байлығы «адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» болса, осы құндылықтарды қорғауда азаматтар өз мемлекетінің ішінде жүзеге асыра алмаса, онда ол халықаралық нормаларға жүгіне отырып іске асыра алады.

Жалпы алғанда тарихи қалыптасқан оқиғалар желісі мен тәжірибеде орын алған ұлттық құқық пен халықаралық құқық өзара біте қайнасып, тығыз әрекеттесіп келді. Негізі екі жүйенің де алдына қойған мақсаты, мүддесі бір. Бірақ қазіргі таңда халықаралық құқықтың басымдығы тиімді, себебі адамзат құқығын сақтауда, оны қорғауда бұл құқықтық жүйеде барлық жағдайлар қамтамсыз етілген.

Бірақ естен шығармауымыз қажет басты жайт біз халықаралық құқықты алдыңғы орынға шығарғанда, негізгі ұлттық мүддені ұмытпауымыз керек. Ұлттық мүдде деп біз ұлттық құқық, ұлттық мәдениет, ұлттық салт-дәстүр, ұлттық құқықтық-саяси сананы айтамыз. Осы аталған салаларды біз халықаралық құқыққа бейімделу арқылы

Қорыта келе айтар болсақ, ұлттық (ішкі мемлекеттік) құқық пен халықаралық құқық арақатынасын дамыту арқылы құқықтық эволюцияның шарықтау шегін, яғни мета құқықты кең насихаттау.

- Ұлттық заңнаманы жетілдіргенде халықаралық құқық нормаларына сәйкестендіру мен бейімдегенде ұлттық құндылықтарды, мүддені естен шығармау.

- мемлекет ұлттық (ішкі мемлекеттік) құқық пен халықаралық құқық арақатынасын тиімді әрі ұтымды пайдалануы қажет.

Бірақ бұл үрдіс жалпы жұрт мойындаған қағидаларға сүйенуі тиіс, әрі дамуында тек адам оның құқықтары мен бостандықтары алғашқы орында тұруы керек. Әрине осы жағдайда мемлекет өз алдына қойған мақсатына мүдірмей жетіп, құқықтық мемлекет құра алады. Өркениетті қоғамда заңның үстемдігі жоғары болады және мұндай қоғамда құқықбұзушылық өте төменгі жағдайда ғана немесе болмайды деуге де болады. Бірақ ол үшін заңның тұп-тұнық таза болуы шарт. Сонда ғана әлеуметтік, саяси, экономикалық,

рухани жағдай орнықты әрі тұрақты болады. Бұған түрткі болып, ықпал етер норма ол - халықаралық құқық нормасы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Большой юридический словарь. М, 2000 г.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл. https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution

3 Акчурин Т.Ф. Соотношение международного и внутригосударственного права: Вопросы общей теории: -Казань,2001г.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Полева И.А., старший преподаватель, Карагандинский университет им.академика Е.А.Букетова

Туякова Н.Б., м.ю.н., старший преподаватель, Карагандинский университет им.академика Е.А.Букетова

В современном международном праве сложился целый комплекс правовых актов, относящихся к правам человека. Нормы международного права непосредственно не регулируют права человека в конкретных государствах. Устав ООН (пункт 3 статьи 1) обязывает государства обеспечить всем лицам, находящимся в пределах их территории, основные права и свободы, не допуская какой-либо дискриминации. Личные права человека обеспечивают само его существования и защиту от государственного произвола (право на жизнь, на свободу, на личную неприкосновенность). Культурные права обеспечивают духовное развитие и самореализацию (право пользоваться достижениями культуры). Политические права обеспечивают участие граждан в политической жизни страны (право избирать и быть избранным). Социальные права обеспечивают благосостояние и достойный уровень жизни (право на труд, на отдых, на медицинское обслуживание). Экономические права обеспечивают свободное распоряжение предметами потребления и основными факторами хозяйственной деятельности: условиями производства и рабочей силой.

Окончание Второй мировой войны явилось отправной точкой для создания в 1945 г. Организации Объединенных Наций (далее — ООН) — универсальной международной организации, призванной «избавить грядущие поколения от бедствий войны... и утвердить веру в основные права человека». В Уставе ООН юридически впервые был закреплен принцип уважения прав человека (ч. 3 ст. 1 Устава ООН 1945 г.). Мировое сообщество того времени испытывало огромную потребность в разработке международного документа, в котором были бы отражены все грани и глубина этого принципа. Таким документом стала Всеобщая декларация прав человека. В рамках ООН принят ряд документов по этому вопросу: «Всеобщая декларация прав человека» (1948 г.), «Об экономических, социальных и культурных правах человека», «О гражданских и политических правах человека» (1966 г.), «Декларация прав ребенка» (1959 г.), «Конвенция о политических правах женщин» (1954 г.) и др.

Права человека — важнейший институт конституционного права. Особое развитие в сфере как внутригосударственного, так и международного права он получил во второй половине XX в., что явилось одним из наиболее значимых итогов правового развития человечества. Являясь показателем соответствия политической и правовой системы государства современным международным стандартам, он призван обеспечить достойную и безопасную жизнь личности, возможность ее свободной жизнедеятельности в сложных условиях современного общества. Основным аспектом государственной политики является

закон. В общем смысле закон включает конкретное законодательство и более широко определенные положения конституционного или международного права. Закон может повлиять на обращение с пережившими насилие в отношении женщин и на виды услуг, которые они получают, разными способами. Аналогичным образом, законодательство определяет области, в которых могут финансироваться исследовательские гранты, и часто определяет размер выделяемого финансирования. Таким образом, неудивительно, что дискуссии по поводу государственной политики возникают по поводу предлагаемого законодательства и финансирования [1].

Все страны заинтересованы в содействии уважению прав человека во всем мире. Международное право прав человека, закон о гуманитарном вмешательстве и беженское право защищают право на жизнь и физическую неприкосновенность и пытаются ограничить неограниченную власть государства. Эти законы направлены на сохранение человечества и защиту от всего, что бросает вызов здоровью людей, экономическому благополучию, социальной стабильности и политическому миру. В основе таких законов лежит принцип недискриминации и понятие о том, что права применяются повсеместно. Права человека не являются только внутренним делом одного конкретного государства в современном мире вопросы прав человека стали предметом обеспокоенности абсолютно всех государств._

В современном обществе государственные органы принимают законы, разрабатывают политику и распределяют ресурсы. Это верно на всех уровнях. Государственную политику можно определить как систему законов, которая регулирует меры, направлений действий и приоритетов финансирования в отношении данной темы, обнародованную государственным органом или его представителями.

Отдельные лица и группы часто пытаются формировать государственную политику посредством обучения, защиты интересов или мобилизации групп интересов. Очевидно, что формирование государственной политики в демократических странах западного типа отличается от других форм правления. Но разумно предположить, что этот процесс всегда включает в себя попытки конкурирующих групп интересов повлиять на политиков в свою пользу.

Посредством образования, лоббирования или политического давления можно повлиять на государственную политику. Группы по защите интересов часто пытаются информировать широкую общественность, а также лиц, определяющих государственную политику, о природе проблем, о том, какое законодательство необходимо для решения проблем, и о финансировании, необходимом для предоставления услуг или проведения исследований. Это рассматривается некоторыми в профессиональном и исследовательском сообществе как не приемлемая форма, очевидно, что влияет на приоритеты государственной политики. Надежные данные исследований можно использовать для просвещения общественности, а также политиков, тем самым улучшая процесс государственной политики в области обеспечения прав и свобод.

К сожалению, такое отношение сегодня в мире к этой проблематике в значительной мере стало объективным и часто имеет яркую политическую окраску и будет оставаться таким еще много лет. Именно поэтому задачами ученых и практиков в сфере права, политологии, социологии, культурологии и педагогики являются:

- во-первых, всестороннее и детальное исследование этого социально-правового феномена и формулировка его глубокой, научно обоснованной характеристики;

- во-вторых, формирование адекватного понимания каждым человеком своих прав и свобод, а также обучение методам и средствам их утверждения, защиты от любых нарушений и посягательств в первую очередь со стороны государства, отдельных ч ленов общества и их группировок;

- в-третьих, создание таких политических, экономических, правовых и культурных условий жизнедеятельности общества и государства, в которых бы эти права и свободы могли быть в полной мере реализованы [2].

Решение первой задачи, прежде всего, лежит в плоскости определения общей характеристики прав и свобод человека и гражданина. Рассматривая такие права и свободы с точки зрения общего понимания права, нельзя согласиться с распространенным взглядом на это понятие лишь как на отдельную категорию теории права, тем более – отрасль права, даже международного, поскольку «Право» любого государства – это фактически всеохватывающая совокупность прав и свобод человека и гражданина, которая чаще всего, по крайней мере, в европейской (романо-германской) правовой семье, выражена в системе правовых норм, регулирует в первую очередь поведение каждого человека (в том числе и гражданина) в обществе, а также – взаимоотношения общества и его государственных и самоуправляющихся органов управления с каждым человеком и человеческими сообществами (профессиональными, этнокультурными, возрастными, политическими объединениями). В то же время государства, принадлежащие к англо-саксонской правовой семье, исповедуя как основной способ регулирования таких отношений судебный прецедент (решение суда по конкретному делу), в большей степени полагаются не на всеобщие правовые нормы, а на общепризнанные в обществе принципы человеческого сосуществования, основывающиеся на морально-этических принципах справедливости, разумности, баланса интересов, доверия, порядочности и ответственности [3].

Особое внимание надо уделить защите прав и свобод человека и гражданина в период становления и развития демократических преобразований в Республике Казахстан. Казахстан реализовал множество проектов; пакеты правовой реформы определили основные намерения демократии; а ратификация многих исторически значимых международных правовых актов позволяет нам говорить о Казахстане как о государстве, целью которого является создание и принятие демократических основ гражданского общества.

В сфере прав и свобод человека и гражданина проводится множество научных исследований, которые охватывают все сферы жизни человека. К ним относятся политические и экономические (свобода слова; создание общественных объединений, политических партий; участие в управлении государственными делами; переселение и т. д.), социальные (право на образование, свобода труда, социальное обеспечение: пособия, пенсии и др.) другие выплаты) и личные (право на жизнь, неприкосновенность частной жизни, честь, достоинство; права частной собственности и другие права) [4].

Изучение института прав и свобод человека и гражданина дополняется уголовно-процессуальной сферой, которая характеризуется применением принудительных мер к личности, свобода которой подвергается существенным ограничениям. Границей между законностью, социальной обоснованностью применения таких мер и нарушением конституционных прав и свобод личности являются конституционные и уголовно-процессуальные гарантии соблюдения прав и законных интересов личности.

Благодаря своей интерпретации моральных категорий судьи понимают сущность закона и усваивают идеи прав человека; сможет непосредственно контролировать процесс ответственности за противоправное поведение. В связи с этим растет осознание своей гражданственности и важности своей роли в государстве. Введение суда присяжных также развеет миф о коррумпированности судебной системы.

Серьезной проблемой не только для одной страны, но и для всего мира является нарушения прав человека. Потому что граждане не полностью осведомлены о своих правах. Великий мыслитель Аристотель сказал: «Миром должен править закон». Следовательно, там, где есть закон, граждане будут иметь нормальные жизненные навыки, стабильность и мир в обществе.

В статье представлена подробная информация о снижении наказаний для случайных правонарушителей, а также о льготах для социально незащищенных слоев населения - беременных и одиноких женщин с несовершеннолетними детьми, несовершеннолетних и престарелых. Предоставляется широкий спектр правовой информации о политическом документе, который требует дальнейшего развития финансового, таможенного, экологического, банковского, налогового законодательства. Также важно, чтобы об этом

документе знал каждый гражданин, и приоритетом является усиление правовой защиты, в частности, оказание населению бесплатной юридической помощи в правовом толковании, постепенное решение вопроса доступа к юридическим услугам, - отметил Президент в Концепции [5].

Мы знаем, что сегодня Республика Казахстан строго придерживается принципов Всеобщей декларации прав человека, но юридически не ратифицирует ее как международно-правовой документ. Однако это не принципиально важно, так как, во-первых, это не влияет на существующую правовую систему, которая уже соответствует Декларации, а во-вторых, Казахстан принял документ на основе Всеобщей декларации прав человека: «Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, принятый 16 декабря 1966 года». Разработка ООН международных стандартов в области прав человека, контроль за соблюдением этих стандартов в государствах-участниках, оказание правовой гуманитарной, экономической помощи и поддержки странам Восточной Европы, Азии и Африки является основными направлениями современного сотрудничества государств по защите прав человека в рамках ООН.

Р.А. Мюллерсон подчеркивает, что «человек - существо, в первую очередь, социальное, и проявляться его качества могут только в обществе. Вне общества, безотносительно к связям человека с другими людьми и с обществом в целом вообще нельзя говорить о правах или свободах. Необходимо присоединиться к его заключению о том, что права, свободы личности являются потребностью индивида как биосоциального создания, предопределяются характером и степенью развития современного государственного общества, а также человеческой цивилизации. Как выделяет автор, непосредственно там находятся социально-экономические, культурные, социально-политические, религиозные и другие корни, характеризующие положение и степень настоящих возможностей прав субъекта. В таком контексте правомочия человека можно охарактеризовать естественными, потому что они, в итоге, зависят не от воли отдельно взятого государства или нескольких государств, если используются международные стандарты. Государства должны в юридических законах сформировать внутренние законы человеческих отношений [6].

Понимание правового статуса в современной юридической практике соответствует Всеобщей декларации прав человека и конституционным нормам. Его главная причина - особенности исторического развития Казахстана. Наука о государственном праве в казахском государстве начала формироваться в XX веке. Первая казахская советская конституция - Основные законы - установила ряд прав человека. Основные законы этого периода не определяли правовой статус человека и гражданина. Для улучшения правопорядка необходимо исследовать и научно обосновать институт прав человека и гражданина, поскольку он является основой современной государственности. Развитие межправительственных процессов позволит совершенствовать институт гражданства и разработать способы развития по казахстанскому законодательству на основе анализа зарубежного права, а также выявить эту роль в современной стране и обществе. Одной из важных задач юридической науки является эффективное и правильное развитие правовых норм по обеспечению прав и свобод человека и гражданина путем дальнейшей консолидации института гражданства. Вопросы реализации прав и свобод человека и гражданина как правового явления и его возникновение в современном мире обуславливает необходимость анализа этого института. Основную составляющую следует рассматривать как правовую основу взаимодействия личности и государства.

Сегодня многое делается для обеспечения полноты прав каждого человека, экономические, административные суды и суды по делам несовершеннолетних работают эффективно. Смертная казнь в стране отменена. В своем выступлении Президент страны заявил: «Принципиально важно искоренить влияние силовых органов, исключив все инструменты их административного давления на судей. Вместе с ограничением вмешательства в деятельность судей будет усилена их ответственность за серьезные нарушения. Каждый отмененный судебный акт, при вынесении которого судья допустил

грубую ошибку, должен проверяться Судебным жюри. Предстоит также пересмотреть институт оценки и привлечения к ответственности судей по критерию «качество отправления правосудия»[7].

В настоящее время наше главное достижение - это права и свободы человека и гражданина в соответствии с международными стандартами, закрепленными в Конституции Республики Казахстан».

Важная цель прав человека, его интересов, чести и достоинства, их защиты и гарантии - политическая модернизация и демократизация казахстанского общества - признана основополагающим принципом государственной политики в Казахстане.

Конституция Республики Казахстан (Основной Закон) закрепляет основные принципы правового положения человека и гражданина, а именно:

В настоящее время представление о том, что человек является высшей ценностью, что его права и свободы неразделимы, не имеет достойного эквивалента. История человечества показала, что это ведет к ограничению других социальных приоритетов и установлению тоталитарных режимов. Ответственность за защиту прав человека лежит прежде всего на самих государствах. Однако в некоторых случаях государственные органы и чиновники проводят политику, которая нарушает основные права человека. Злоупотребление властью со стороны политических лидеров и государственных органов имеют разрушительные последствия, в том числе геноцид, военные преступления и преступления против человечности.

Многие конфликты вызваны неспособностью защитить права человека, а травма, которая является результатом серьезных нарушений прав человека, часто приводит к новым нарушениям прав человека. По мере усиления конфликта ненависть накапливается и затрудняет восстановление мира. Чтобы остановить этот цикл насилия, государства должны проводить политику, направленную на защиту прав человека.

Доктрина неотъемлемых естественных прав человека сыграла положительную роль в укреплении идеи о том, что человек является высшей ценностью. С этой точки зрения очень уместно обратить особое внимание на то, что идеи естественных неотчуждаемых абсолютных прав и свобод человека закреплены в Конституции Республики Казахстан.

Низкий уровень правовой культуры и правового сознания обусловлен несколькими факторами, среди которых следует назвать такие: отсутствие правовой традиции в обществе, которое долгое время не имело своей государственности и собственного правового поля в европейском понимании этого явления. Ведь наш народ на протяжении многих веков жил по нормам обычного права. Смесь правовых норм в реальном и генетическом сознании народа, который фактически до 1991 года не имел своей политико-экономической и территориальной целостности, привела к тому, что целые поколения на протяжении многих лет и веков пытались приспособиться к различным правовым нормам, часто пренебрегая ими или же искажая их разными путями: от непризнания де-факто до введения в заблуждение государства, общества и отдельных индивидов

Таким образом, права и свободы человека присущи каждому, они признаны абсолютными, никто не может их лишить, содержание и применение законов и других нормативных актов определяется соответственно. Государственные органы, само государство, должностные лица не вправе их лишать или ограничивать, кроме случаев, предусмотренных законом. Осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать права и свободы других лиц, конституционный порядок и общественную мораль.

Список литературы:

1. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С.С. Алексеев. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.

2. Некоторые аспекты совершенствования гарантий реализации прав, свобод и обязанностей человека и гражданина в Республике К азахстан // Вестник МОН РК, НАН РК. - 2010. – №3. – 290 с.

3. Сапаргалиев Г. Конституционное право Республики Казахстан: академический курс. – Алматы: Жеті Жарғы, 2002. – 314 с.

4. Котов А.К. Суверенный Казахстан: гражданин, нация, народ. – Алматы, 1997. – 477 с.

5. Матюхин А.А. Гражданское общество и государство в Казахстане: основные понятия и особенности становления. – Алматы, 2004. – 337 с.

6. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. - М.: Юридическая литература, 2016. - С. 2.

7. Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 1 сентября 2022г.

АНГЛОСАКСОНДЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ОТБАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ҮРДІСТЕР

Ғалы Ж.О., з.ғ.м., аға оқытушы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ заң факультеті
Туякова Н.Б., з.ғ.м., аға оқытушы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ заң факультеті

Англосаксондық құқытық отбасы әлемдегі ең көп таралған отбасылардың бірі. Ол Англия, АҚШ, Канада, Австралия, Солтүстік Ирландия, Жаңа Зеландия және басқа да көптеген мемлекеттердің аумағын қамтиды. Қазіргі уақытта жер шары халқының үштен бір бөлігі осы құқықтық отбасының, әсіресе оның өзегі - ағылшын құқығының негізі болып табылатын қағидалар бойынша өмір сүреді.

Ағылшын-американдық құқықтық отбасындағы құқық құрылымы, құқық тұжырымдамасының өзі, заң тілі, роман-германдық құқықтық отбасына қарағанда мүлдем өзгеше. Ағылшын құқығында жария және жеке құқықтың бөлінуі жоқ, оның орнына «Жалпы құқық» және «Әдідік құқығы» деп бөлу қалыптасқан. Ағылшын құқығының салалары континенттік құқықтық жүйелердегідей айқын көрініс таппаған және оларды жіктеу мәселелеріне аз көңіл бөлінеді. Құқықтың салаларға бөлінуінің болмауы негізінен екі факторға байланысты. Біріншіден, барлық соттар біріңғай юрисдикцияға ие, яғни олар істердің әртүрлі санаттарын қарастыра алады: жария және жеке-құқықтық, азаматтық, сауда, қылмыстық және т.б. Бөлінген юрисдикция құқық салаларының аражігін ажыратуға әкеледі, ал бірыңғай юрисдикция керісінше әрекет етеді. Екіншіден, ағылшын құқығы сот практикасы мен жекелеген мәселелер бойынша заңнамалық реформалар арқылы біртіндеп дамыды. Англияда еуропалық типтегі кодекстер жоқ, сондықтан ағылшын заңгеріне құқық біртекті болып көрінеді. Ағылшын доктринасында құқықтың құрылымдық айырмашылықтар жөнінде даулар жоқ. Ағылшын доктринасында жалпы нәтиже теориялық негіздемеден маңызды [1; 133].

Сот төрелігін жүзеге асыру кезінде сақталуы тиісті негізгі қағида - ұқсас істер ұқсас жолмен шешілуі керек. Ағылшын соттарының тәжірибесінде, судья істі басқа судья шешкендей шешуге бейім болмайтын бірде-бір сот кездеспейді. Себебі барлық жерде дерлік сот прецеденті белгілі бір дәрежеде сендіргіш күшке ие, себебі «stare decisis» (бұрын шешілгендей шешу) іс жүзінде барлық жерде қолданылатын ереже болып табылады [2; 130].

Ағылшын жүйесінде прецедент доктринасы тек мәжбүрлік сипатқа ие. Ағылшын соттары басқа жағдайларда бұған жол бермейтін жеткілікті дәлелдер болған жағдайда да ертерек қабылданған шешімге сай шешім қабылдауға міндетті. Ағылшын құқығы кең дәрежеде прецедентке негізделген. Прецеденттік құқық судьялар шешім қабылдау процесінде құрған және қолданатын нормалар мен қағидалардан тұрады. Прецеденттік құқық - бұл, ең алдымен, істі қарау кезінде сот осыған ұқсас істің бұрын қаралғанын анықтайтын және егер қаралған жағдайда, сол ертерек қабылданған шешімді басшылыққа алатынын белгілейтін ереже. Басқаша айтқанда, бір рет шығарылған шешім одан кейінгі ұқсас істердің барлығын қарау кезінде міндетті болып табылатын норма. Судья уақыты бойынша соңғы істі қарау кезінде осы нормалар мен қағидаларды ескеруге міндетті, ал

роман-германдық құқықтық жүйеде және басқаларында олар тек судья өз шешімін шығарған кезде ескеретін материал ретінде ғана қызмет етеді. Ағылшын құқығы негізінен прецеденттік құқық болып табылатындығы, ағылшын судьясының қандай да бір нақты іс бойынша шешімі прецедент болып табылатындығын білдіреді. Уақыты бойынша кейінгі істі қарайтын судья, әдетте, әртүрлі прецеденттердің үлкен санына тап болады. Ол бұрын шығарылған шешімді өзі қарастырып отырған істі шеше алатын материалдың бөлігі ретінде қарастыруға мәжбүр болады немесе егер ол мұндай қарастыруға жол бермеу үшін жеткілікті дәлелдер таппаса, бұл істі алдыңғы шешілгендей шешуге мәжбүр болады. Ақырында, судья мұндай шешімге қарсы жеткілікті сенімді дәлелдер келтіргеніне қарамастан, істі дәл солай шешуге міндетті болуы мүмкін. Бұл жағдайда прецедент «міндетті» немесе «мәжбүрлеуші әрекетке ие» деп айталады [3; 208].

Прецедент ережесі егжей-тегжейлі қарастыруды қажет етеді, себебі прецеденттердің міндеттілік дәрежесі істі қарайтын соттың сот иерархиясындағы орынына және шешімі прецедентке айналуы мүмкін соттың орнына байланысты.

Сот жүйесінің қазіргі уақыттағы ұйымдастырылуы кезінде келесідей жағдай орын алған:

Жоғары инстанция шешімдері – Лордтар палатасының шешімдері – барлық басқа соттар үшін міндетті;

Екі бөлімшеден (азаматтық және қылмыстық) тұратын апелляциялық сот Лордтар палатасының және өзінің прецеденттеріне бағынуға міндетті, ал оның шешімдері барлық төменгі соттар үшін міндетті;

Жоғары сот (оның барлық бөлімшелері, соның ішінде апелляциялық соттар) екі жоғары тұрған инстанциялардың прецеденттермен байланысты, оның шешімдері барлық төменгі инстанциялар үшін міндетті, бірақ қатаң талап етілместен, Жоғары сот бөлімшелерінде істердің қаралуына ықпал етеді;

Округтық және магистральдық соттар барлық жоғары инстанциялардың прецеденттерін ұстануға міндетті, ал өздерінің шешімдері прецеденттер қалыптастырмайды. 1971 жылы аса ауыр қылмыстарды қарау үшін құрылған Тәж сотының шешімдері де прецедент болып саналмайды [4; 99].

Прецедент ережесі Англияда қалыптасқан дәстүр бойынша «қатаң» деп саналды. Мысалы салыстырмалы түрде қарастыратын болсақ, АҚШ соттарына қарағанда, Англияның сот инстанциясы бұрын құрылған прецеденттен бас тарта алмайды, оны тек жоғары тұрған инстанция немесе Парламент актісі өзгерте алады. Тіпті 60–шы жылдардың ортасына дейін ең жоғарғы сот инстанциясы – Лордтар палатасы да өзінің бұрынғы шешімдерімен байланысты деп саналды, нәтижесінде кейде тығырыққа тірелген жағдайлар орын алып отырды. 1966 жылы Лордтар палатасы бұл қағидаттан бас тартты.

Прецедент ережесі судьяға кедергі келтіреді деген түсінік те көп жағдайда қате. Әр түрлі істердің мән-жайларының толық сәйкес келуі жиі бола бермейтіндіктен, әдетте судьяның қалауы бойынша мән-жайларды ұқсас немесе ұқсас емес деп тану туралы шешім қабылданады, оған белгілі бір прецеденттік норманы қолдану, не қолданбау байланысты болады. Судья мән-жайлардың аналогиясын, бір қарағанда сәйкес келмейтіндей болып көрінген кезде де таба алуы мүмкін. Және сондай-ақ, ол мән-жайлардың ешқандай ұқсастығын таба алмауы да мүмкін, сонда – егер мәселе статуттық құқық нормаларымен регламенттелмесе – судьяның өзі құқықтық норманы қалыптастырады, яғни заң шығарушыға айналады. Жоғарыда айтылғандармен прецеденттік құқық шеңберіндегі сот қалауының мүмкіндіктері шектеліп қалмайды. Сот қалауына сот шешімінің дәстүрлі құрылымы да әсерін тигізеді. Ол әдетте егжей – тегжейлі қарастырылады және дәлелдемелер анализін, даулы фактілер туралы судьяның пікірін, сот шешім шығарған кезде басшылыққа алған уәждерді және сондай-ақ құқықтық қорытындыларды қамтиды. Сот шешімінің Остин заманынан бері «негізгі шешімдер» деп аталатын бөлігі ғана – сот шешімі негізделетін құқықтық ереже, прецедент болып табылады. Тек сол ғана міндеттілік сипатқа ие болады, сот шешімінің қалған бөлігі «жолай айтылған» деп аталады және міндетті ретінде қарастырылмайды [5; 161].

Ағылшын парламенті жыл сайын 80-ге дейін заң шығарады. Заң шығарушы органның сан ғасырлық қызметі нәтижесінде ол қабылдаған актілердің жалпы саны шамамен 50 көлемді томды құрайды.

Заң, нормаларды құрастырудың белгілі бір құрылымын, сипатын белгілейтін сот тәжірибесі талаптарының әсерімен қалыптасты. Осылайша, заң шығару техникасының казуистік стилі қалыптасты.

Бұл жерде Англия жазбаша Конституциясы жоқ санаулы мемлекеттердің бірі екендігін айта кеткен жөн. Оның орнын әлемдегі ең көне Парламент актілері алмастырады (700 жылдан астам уақыт қызмет етеді).

Заңдар санының өсуі жүйелеу мәселесін күрделендірді. Ағылшын құқықтық жүйесі – «кодификацияланбаған» деп анықталған құқықтық жүйелердің дәстүрлі өкілдерінің бірі. Мұнда әлі күнге дейін тек консолидация арқылы жүйелеу – яғни, бір мәселе бойынша заңнамалық ережелерді бір актіге біріктіру әдісі қолданылады. Қазіргі кезеңде жазбаша құқықтың артуы тек статуттардың көмегімен ғана емес, сонымен қатар, көп жағдайларда заңға тәуелді заң шығару арқылы да жүреді.

Ұлыбританияда, роман-германдық құқықтық жүйелерге қарағанда, атқарушы органдар басынан бастап «заңнды жүзеге асырыу» актілерін қабылдау өкілеттігінен айырылды. Аталған актіні жасау үшін атқарушы органға парламент тиісті өкілеттік беруі керек болды. Сол себептен Англиядағы атқарушы органдардың нормашығармашылығы «өкілетті» деп аталады [6; 89].

Бірде-бір елде заң мен сот практикасының арақатынасы проблемасы Англиядағыдай ерекше сипатқа ие болмаған. Бір қарағанда, бұл мәселе қарапайым түрде шешілетіндей көрінеді: заңның прецедент күшін жоюын бекітетін, ал заң мен прецедент қайшылыққа түскен кезде біріншісіне басымдық берітін ережелер әрекет етеді. Алайда, шындық әлдеқайда күрделі, себептердің бірі заңды сот арқылы түсіндірудің рөлі өте үлкен, оған сәйкес құқық қолдану органы тек заң мәтінімен ғана емес, сонымен бірге оған «түсіндіру прецеденттері» деп аталатын алдыңғы сот шешімдерінде берілген талқылаумен де байланысты.

Заңнама, құқық қайнар көзі ретінде тиімсіз жағдайда, себебі Парламент актісінің өзі сот прецедентіне айналатын соттық талқылауды талап етеді. Сондықтан парламенттік заңшығармашылықты прецеденттен жоғары құқық қайнар көзі ретінде қабылдау жағдайды жеңілдету болар еді.

Ағылшын құқығы континентальдық құқықтан айырмашылығы университеттерде, доктриналды дамымаған, заңгер ғалымдар емес, заңгер-практиктер дамытқан. Осыдан, құқықтық массивтің кейбір стихиялылығы мен ұшы-қиырсыздығы, құрылысында рационалдық бастаулар мен қатаң логиканың болмауы түсіндіріледі [4, 36].

Ағылшын құқығы қатаң салалық классификация тән ememc, дегенмен де негізгі салалар тұрақты дамуға ие болды. Салаларға қарағнда құқықтық институттардың маңызы жоғарырақ. Сонымен қатар, жеке және жария құқыққа бөлудің болмауы, екінші жағынан, процедуралық құқықтың материалдық құқықтан сөзсіз басымдығы айқын көрінеді. Талап-арыз нысандары, дәлелдемелер, процедуралық ережелер, атап айтқанда, негізінен ауызша және үздіксіз сот ісін жүргізу, уәждеменің қысқалығы, шешім шығарудың қатаң рәсімі, әкімшілік істерді квази–сот талқылауының орбитасына қосу - ағылшан құқығының ерекшеліктерінің қатарына жатады. Осыдан неліктен заң нормалары абстрактілі емес, белгілі бір іске «байланған» казуистік екендігі түсінікті болады [2, 131].

Континенттік құқыққа ұқсас келмейтін мазмұны бар, тек қана ағылшын құқығына немесе негізінен оған тән кейбір нормативтік ұғымдар мен терминдердің айырықшалығы да бар. Мысалы, «траст» институты (сенімгерлік меншік) дәстүрлі түрде ағылшындық институт, «кінәнің» жалпы түсінігі белгілі бір теріс қылықтар түрін саралау кезінде қарастырылмайды. Сот практикасы жинақтарын, статуттар, шолулар жинақтарын ұзақ жылдар бойы және жүйелі түрде басып шығару үдерісі заңдарды жариялаудың ресми органының болмағандығын білдіртпейді.

Дегнімен де жалпы құқық постулаттарының консерватизмі уақыттың қысымына ұшырауда. Заңның рөлі артып келеді, халықаралық құқық пен ұлттықтан жоғары тұратын құқықтың айтарлықтай әсері айқын көрінеді. Ағылшын заңгерлерінің құқық шығармашылық пен құқық қолдану жөніндегі құқықтық тұжырымдамалары мен көз қарастары өзгеруде.

Д. Баркер бастаған ағылшын заңгерлері жазған «Құқық» кітабында қазіргі кездің легалды қайнар көздерне – құқықтық прецедент, заңнама (статуттар, берілген заңнаманы, Еуропалық қоғамдастық актілерін қоса алғанда), жергілікті әдет-ғұрыптарды жатқызады. Азаматтық, қылмыстық және өзге де соттарға, әкімшілік трибуналдарға, арбитраждарға және т.б., сондай-ақ заңгерлік кәсіп пен лауазымды заңды тұлғаларға сипаттама беріледі [7, 132].

Одан әрі қарай, кітапта ағылшын құқығы жүйесі ашылып қарастырылады. Оның құрамдас бөліктерін жіктеу төрт негізде жүзеге асырылады: қылмыстық құқық және азаматтық құқық, мемлекеттік құқық және жеке құқық, материалдық құқық және процессуалдық құқық, муниципалдық құқық және халықаралық жария құқық. Дегенімен, континенталдыкк құқыққа тән салалық құрылысқа қарағанда, ағылшын құқығы институттардың құқығы ретінде – тұлғалар құқығы (ұлты, тұрғылықты жері, неке және т. б.), келісімшарттар (шарттар) құқығы, зиян (зардап) келтіруден шығатын құқық, траст (сенім) қатынастары, меншік құқығы, сатып алу құқығы, қылмыстық құқық, процедуралар (азаматтық, қылмыстық, магистраттық соттарда және т.б.) құқығы ретінде қарастырылады [7, 122].

Көріп отырғандай, ағылшын құқығында жалпы құқықтың құрылымына әсер еткен көптеген ерекшеліктер бар.

Осыған қарамастан, соңғы онжылдықтарда ағылшын заңнамасы барған сайын жүйеленген сипатқа ие болуда. 1965 жылы Англияның Құқықтық комиссиясы құрылды, оған болашақта «Англияның барлық құқығын, тіпті оны кодификациялауға алып келетін реформалау» мақсатында құқықтың әртүрлі салаларында консолидацияланған көлемді заң актілерінің жобаларын дайындау тапсырылды. Сонымен қатар азаматтық және қылмыстық заңнаманы қайта қарау жөніндегі комитеттер, сондай-ақ заңнаманың жай-күйі туралы бірқатар сұрақтар бойынша есептерді дайындау және оны жетілдіру жөнінде ұсыныстар шығару тапсырылған әртүрлі корольдік комиссиялар қызмет атқарады. Көптеген дәйекті реформаларды жүзеге асыру нәтижесінде, қазіргі таңда, консолидацияланған көлемді актілер құқықтық институттардың басым көпшілігін реттейді, дегенмен де әлі күнге дейін ағылшын құқығының бірде-бір саласы толық кодификацияланбаған [7, 133].

Бастапқыда Англияда құрылған жалпы құқық жүйесі тек корольдік соттардың қызметінің нәтижесінде пайда болды. Оның пайда болуы мен дамуы корольдік билікпен тығыз байланысты болды, ал АҚШ-тағы идеялар мен жалпы құқық институттарын пайдалану әрқашан республикалық билікпен ажырамас тығыз байланыста болды. Бұл елдердің тарихи дамуының, саяси және жалпы мәдениетінің ерекшеліктері олардың құқықтық жүйелері мен құқықтық мәдениетінде де өшпес із қалдырды. Тарихи және басқа жағдайларға байланысты ағылшын құқығы әрқашан англосаксондық құқықтық отбасында немесе жалпы құқықтық құқықтық отбасында орталық, басым орынды иеленді және сол үрдісті жалғастыруда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Давид Р. «Основные правовые системы современности»., М.: Международные отношения, 1998. 358 с.

2. Тихомиров Ю.А. Публичное право. М.: Норма, 1995.334 с.

3. Кросс К. «Прецедент в Английском праве», М.: Юрист, 1985 г. 152 с.

4. Апарова Т.В. Суды и судебная система Великобритании. М.: Юрист, 1996. 302 с.

5. Булгакова Д. А. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы. - Алматы: NURPRESS, 2016. - 124 б.

6. Арчер П. Английская судебная система. М.: Институт дружбы народов, 1959.244 с.

7. Табанов С.А. Салыстырмалы құқықтану негіздері: оқулық. - Алматы : Жеті жарғы, 2003 - 1-ші кітап. - 2003. - 461 б.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ У ОБУЧАЮЩИХСЯ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Мерембаева Г.Т., Педагог-исследователь, КГУ «Основная средняя школа № 64», Отдел образования г. Караганды Управления Образования Карагандинской области
Турлаев С.А., учитель, КГУ «Основная средняя школа № 64» отдела образования города Караганды Управления Образования Карагандинской области

Формирование правового сознания в современных условиях является важной и актуальной задачей. Это обусловлено тем, что в настоящее время возрастает роль правового регулирования общественных отношений. В правовом государстве основным регулятором общественных отношений являются правовые нормы, которые все больше и больше оказывают регулятивное воздействие на поведение каждого человека. Знание правовых норм, умение их использовать, являются важными компетенциями обучающихся. Важной компетенцией является возможность предвидеть неблагоприятные последствия, вызванные несоблюдением правовых норм. Эти и другие знания, умения и навыки по соблюдению, исполнению и использованию законодательства являются важными как для учащихся, так и для педагогов. Соответственно, знание и умение грамотно реализовать правовые нормы – является важнейшей компетенцией всех участников образовательного процесса.

Правовое сознание является важным фактором развития современного общества, основанного на принципах права, соблюдении прав человека и гражданина, уважении их чести и достоинства. В настоящее время в Казахстане осуществляется динамичное социально-экономическое, политическое и культурное развитие. Совершенствование отечественного права осуществляется достаточно динамично, при этом осуществляется, поиск возможностей и условий эффективной реализации накопленного созидательного потенциала общества на пути построения правового демократического государства. Происходящие в общественной жизни глубокие преобразования затрагивают науку, культуру, государственное управление - всю систему общественных отношений. Они объективно обусловливают необходимость совершенствования правового образования.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года закрепляется необходимость правового образования и правовой пропаганды. Правовое образование должно осуществляться на планомерной основе с учетом изменяющегося законодательства [1]. Значение знаний о праве постоянно возрастает, так как они выступают важными факторами поступательного развития общества и обуславливают реализацию потребностей конкретной личности. В правовой норме формулируется алгоритм поведения, основанного на законе, на основе которого человек достигает желаемого результата. Использование всех возможностей, которое предоставляет законодательство, позволяет достичь поставленных целей, не выходя за рамки, определенные правом. Это является основой правовой культуры – знание права и желание в повседневной жизни оценивать свои действия посредством правовых норм. Это, по существу и является правосознанием, которое дополняется нормами морали, нравственности. Представляется важным отметить связь правосознания с нормами морали и нравственности, поскольку нормы морали, как и нормы права являются основными регуляторами общественных отношений. Соответственно, правовая культура, как реализация правомерного поведения, обусловленного правосознанием также и результатом добросовестного (добропорядочного) поведения [2]. При этом, необходимо учитывать, что для формирования правовой и нравственной культуры у обучающегося, преподаватель должен обладать не только высокой нравственной культурой, но и знаниями современного права.

Совершенствование права в контексте развития правового образования предполагает возрастание правовой и социальной активности педагогических работников. В настоящее время казахстанское законодательство динамично изменяется. Новые правовые нормы и совершенствование правоприменительной практики обусловливают необходимость особого внимания к проблеме правовой подготовки как обучающихся, так и педагогических кадров. Перед современным преподавателем стоит задача уяснения правовых норм, прав и свобод человека, и умение разъяснить это другим. Он должен быть готовым к участию в формировании правовой культуры обучающегося, созданию особого правового пространства развития его личности, как свободного человека, осознанно реализующего свои права, при этом, не посягая на права других. Непрерывная подготовка педагогических работников, преподающих правовые знания, обусловлена ускорением темпов социального развития [3]. Повышение правового сознания преподавателей и обучающихся необходимо осуществлять системно, используя методическое обеспечение и правовую информацию, адаптированную для обучающихся с учетом их возраста и потребностей.

Современные социальные условия выявляют потребность в правовых знаниях, которые становятся, в настоящее время, все более актуальными. Это означает модернизацию структуры и содержания юридического образования. Работа в этой сфере должна вестись на постоянной основе в соответствии с принципами непрерывности и преемственности. Новые компетенции необходимы в условиях постоянного обновления информационной инфраструктуры, интенсивного развития и взаимодействия в мировом и региональном образовательном пространстве. Изменение цивилизационных основ общественного развития затрагивает не только творческие способности и общие коммуникативные навыки, но и развитие личности, способной выполнять социальные функции и адаптироваться к условиям современных когнитивных процессов, что определяет содержание правового образования и формирует потребность в непрерывности этого процесса. Важным аспектом правового образования является обеспечение непрерывности изучения права [4]. Поэтому в современных условиях необходимо усилить правовое образование не только в вузах, но и в школах, сделав акцент на самостоятельном изучении правовых норм.

Содержание правового образования зависит от профессиональных задач, которые предстоит решать преподавателю, уровня правового образования преподавателя и состояния педагогического и методического комплекса правовой дисциплины. Успешность системы непрерывной правовой подготовки педагогов определяется следующими условиями: определение целей правовой подготовки на каждом этапе профессионального обучения; выбор содержания, форм и методов; взаимосвязь содержания правовой подготовки с психолого-педагогической подготовкой специалистов на каждом этапе профессионального обучения; правовая подготовка в соответствии с задачами социализации личности педагога. планирование и организация этапов обучения; внедрение интерактивных приемов и методов правового обучения на каждом этапе профессионального обучения. Система непрерывной правовой подготовки педагогов направлена на создание условий для формирования и развития правовой компетентности педагогов, потребности в правовом самообразовании, развития правовой культуры педагогов и выработки ценных правовых установок в образовательной практике [2]. Это является важным фактором развития правового государства и связано с тем, что через преподавателей обучающиеся постигают основы правовых знаний. Посредством правового образования формируется образ современного человека, основанный на высокой правовой культуре.

Развитие правового государства, формирование гражданского общества и укрепление национального согласия в Казахстане требуют высокого уровня правовой культуры, без которой невозможно в полной мере реализовать фундаментальные ценности и принципы общественной жизни - верховенство закона, приоритет личности, ее неотъемлемых прав и свобод, надежную защиту общественных интересов. Государство способствует повышению правовой грамотности и правосознания населения, создает условия для обеспечения информированности населения о характере, способах и пределах осуществления и защиты

прав и охраняемых законом интересов в административном и судебном порядке, а также о доступе населения к квалифицированной юридической помощи. Важнейшей задачей государства является также пропаганда и разъяснение необходимости соблюдения гражданами своих обязанностей, правил общественной жизни, уважения прав и законных интересов других лиц, независимо от расы, национальности, языка, религиозных взглядов, убеждений и других обстоятельств. Государственная политика руководствуется исторически сложившимися моральными нормами, общепринятыми нравственными ценностями многонационального народа Казахстана и направлена на формирование законопослушного и добропорядочного поведения граждан. Система правового воспитания определяется характером и политикой государства. Правовое воспитание, как правило, осуществляется в рамках гражданского воспитания, при этом в правовом воспитании большее внимание уделяется правосознанию, правовым нормам и ответственности. Прим этом нравственное воспитание также является важным элементом правовой культуры. Правовая культура включает в себя не только правосознание, но и морально-нравственные установки личности, которые отражают, с одной стороны, способность человека отвечать за свои поступки, а с другой - возможность моральной оценки этих поступков со стороны общества.

Правовое воспитание - это процесс взаимодействия правовых средств на основе правосознания личности и психологией членов общества, направленный на повышение правовой культуры. Широкое определение этого понятия включает в себя влияние всех факторов на формирование личностных качеств. В узком смысле - это целенаправленное влияние права на взгляды, характер и поведение людей. По существу, правовые нормы - это идеальные образцы должного поведения человека в обществе. Влияние правовых норм на поведение людей зависит от соответствия правовых норм реальным потребностям общества, состояния легитимности правовых норм, психологической готовности людей к соблюдению правовых норм, проявляющейся в типичном поведении участников общественных отношений. Правовое воспитание - это целенаправленная и плановая деятельность государства, государственных учреждений, государственных служащих, общественных институтов и трудовых организаций, направленная на формирование и повышение правосознания и правовой культуры. Правовое воспитание - это непрерывная взаимосвязь процессов целенаправленного развития личности как законопослушного гражданина, включая мировоззрение, нравственные идеалы, правовые установки, правовые и моральные ценности, специальные и профессионально необходимые компетенции. Целью правового воспитания и образования является передача знаний о праве, его принципах и нормах, формирование правильного отношения к праву и практике его применения, а также умения пользоваться правами, соблюдать запреты и исполнять обязанности. Поэтому необходимо сознательно усваивать основные положения закона и развивать глубокое чувство уважения перед ним. Усвоенное должно стать личным убеждением и твердой установкой на соблюдение норм права, а еще более - внутренней потребностью и привычкой соблюдать нормы закона и активно участвовать в правовой и профессиональной деятельности. Сотрудничество с гражданами и качественное правовое просвещение являются важнейшими условиями повышения уровня правовой культуры общества. Содержанием правового воспитания является приобщение к знаниям о государстве и праве, законности, правах и свободах личности, к сущности теории права, формирование устойчивой ориентации граждан на законопослушное поведение [5, 19-20].

Таким образом, роль и значение правовой грамотности в XXI веке будут только возрастать. Люди, не имеющие правовых знаний о нормах повседневного социального поведения, все чаще подвергаются различным угрозам и опасностям современного общества. К сожалению, на изучение таких курсов, как "Основы права", учащимся средней школы отводится всего один час в неделю. По нашему мнению отводимого времени недостаточно для обучения правовым основам, необходимым для жизни. Это связано с тем, что в современном обществе право все более детально регулирует общественные отношения. Например, электронная база данных "Право" содержит более 292 000 полнотекстовых

документов, и, этот информационный материал обновляется ежедневно [6]. Изучение данного массива правовых документов должно осуществляться системно, с использованием современных методов исследования правовой информации.

Роль и значение правового сознания возрастают с увеличением количества правовых актов, повышением интереса к правовым аспектам поведения личности в обществе и уточнением правовых обязанностей всех граждан, включая обучающихся и преподавателей. Эти объективные факторы должны быть учтены в процессе разработки новых национальных стандартов и правовых дисциплин, как в школах, так и в вузах. На наш взгляд, необходимо увеличить количество часов на изучение права в начальной, средней и высшей школе, а также уделить внимание преподаванию права в учебных заведениях специально подготовленными специалистами. Все эти меры будут способствовать формированию у граждан понимания того, что правовое государство и правовая система необходимы в качестве инструментов реализации и защиты их прав и законных интересов каждого.

Список литературы:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674#z344

2. Разумовский С.Л. Формирование правовой культуры в процессе подготовки специалиста образовательного сервиса в вузе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – М., 2010.

3. Хасия Т.В. Правовая компетентность в профессиональной деятельности преподавателя высшей школы // Педагогика: традиции и инновации: материалы межд. научн. конф. - Челябинск, 2011.

4. Болонина С.В. Научно-методические основы преподавания правовых дисциплин в неюридических вузах. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – М., 2003.

5. Кропанева Е.М. Теория и методика обучения праву: Учеб. Пособие. – Екатеринбург: Изд-во Рос.гос. проф. Пед. Ун-та, 2010. - 166 с.

6. База данных «Закон». Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан. Министерство юстиции Республики Казахстан // https://www.zqai.kz/ru/node/530

МЕМЛЕКЕТ ТИПОЛОГИЯСЫНЫҢ КЛАССИКАЛЫҚ КОНЦЕПЦИЯЛАРЫ

Төлепберген А.Б., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті заң факультеті 1 курс магистранты

Байжанова К.Т., аға оқытушы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ заң факультеті

Заманауи қазақстандық қоғамда өзгерген әлеуметтік-экономикалық, саяси-құқықтық, рухани-мәдени және өзге қатынастардың сипаты мемлекет типін көп факторлы көзқарас тұрғысынан, әртүрлі концепцияларды қолдана отырып анықтау қажеттілігін алға тартады. Мемлекет типологиясы және оларды анықтау негіздері мәселесіне қазақстандық заң әдебиетінде теориялық-әдістемелік құрылым қоғамдық-экономикалық формация теориясы негізінде қарастырылған еңбектер арналған [1,26].

Мемлекет типологиясы – сан алуан мемлекеттердің өздеріне тиісті тұтастай алынған маңызды қасиеттері мен жақтарының жиынтығы және жалпылама ерекшеліктерінің жүйесі. Мемлекет типологиясының формациялық концепциясы негізінде қоғамдық-экономикалық формация тұрады, ол өз алдына өндірістің белгілі бір тәсіліне негізделген қоғамның тарихи типтерін көрсетеді. Қоғамдық-экономикалық формациялар тарихи процесс ретінде адамзаттың жалпы эволюциялық сатыларын көрсетсе, тарихта қанша қоғамдық-экономикалық формациялар болған және олар қандай деген сұрақ бүгінгі күні де маңызды.

Негізінен К.Маркс пен Ф.Энгельстің «Неміс идеологиясы» атты шығармасында меншіктің әр алуан нысандарына негізделген қоғамдық-экономикалық формациялардың кесте бойынша бес түрін көрсеткен: алғашқы қауымдық, құл иеленушілік, феодалдық, капиталистік, коммунистік [2,168]. Кейіннен К.Маркс бірінші рет көрсетілген тарих кезеңдерін түсіндіріп нақтылады, бірақ ешқашан бес формациялық сатыларды белгілеуден бас тартқан жоқ. Өндірістік қатынастардың белгілі типіне мемлекеттің нақты типі сәйкес келеді. Осыған сай жеке меншікке және таптық жіктелуге негізделген үш таптық-антагонистік формацияға (құл иеленуші, феодалдық және буржуазиялық) мемлекеттің үш типі сәйкес келеді: құл иеленуші мемлекет, феодалдық мемлекет және буржуазиялық мемлекет. Қалған екі формацияның біріншісі – алғашқы қауымдық қоғамда мемлекет болмайды, екіншісі – коммунизмде мемлекет таптық құбылыс ретінде жойылады деген көзқарас орын алған. Марксизм-ленинизм ілімінің авторлары буржуазиялық мемлекет төңкеріліс жолымен құлатылып орнына социалистік мемлекет құрылуға тиісті деп санаған, ал мемлекеттің соңғы тарихи типі – социалистік мемлекет бірте-бірте қоғамдық қатынастарды реттеу қажеттілігінен айырылып, тарихи аренадан өз бетімен кетеді деп тұжырымдаған.

Олардың көзқарастары бойынша, құл иеленуші мемлекет тарихи тұңғыш мемлекеттік ұйым типі болып табылады, ол алғашқы қауымдық құрылыстың қойнауында пайда болып, қоғамның бірінші өзара қарсы тұрушы құл иеленушілер және құлдар секілді әлеуметтік таптарға бөлінуін негіздеді. Ең ежелгі құл иеленуші мемлекеттер б.з.д. төртінші мыңжылдықтың аяғында – үшінші мыңжылдықтың басында сулы өзендер алқаптарында Мысыр, Үнді және Қытай жерлерінде қалыптасты. Кейінірек Жерорта теңізінің алқаптарында пайда болған құл иеленушілік мемлекеттер – Ежелгі Греция және Ежелгі Рим мемлекеттері өмірге келді.

Өзінің дамуында құл иеленушілік құрылыс, сонымен қатар мемлекет екі негізгі сатыдан өтеді. Бірінші саты – Ежелгі Шығыс құл иеленушілік мемлекеттерімен айқындалады. Онда алғашқы қауымдық құрылыстың қалдықтары сақталып қалды. Шаруашылық жүргізуде патриархалды құлдықтың жабайы түрлері сақталып, құлдардың өз мүлкі мен жанұясы болатын. Көптеген уақыт бойы құлдарға жеке меншікпен қатар, ұжымдық құл иелену орын алды. Ауыл қауымы жер учаскелерін сатып алу – сатуды жүзеге асырып, белгіленген тәртіп бойынша, өз мүшелері арасында жерді бөліп, жерді тиімдірек пайдаланудың негізгі сұрақтарын шеше алды. Құл иеленушілік дамыған сайын Ежелгі Шығыс елдерінде ұжымдық жер иелену құқығы, жермен ұжымдық пайдалану құқығымен ығыстырылды [3,126].

Құл иеленушілік құрылыстық дамуының екінші сатысы – грек-римдік құл иелену кезеңі. Аталған саты құл иеленушілік өндіріс тәсілдерінің жоғарғы даму дәрежесімен, алғашқы қауымдық құрылыстың қалдықтарының болмауымен, мемлекеттің жоғарғы даму сатысымен, құлдар мен мүліксіз азаматтарды пайдаланудың дамыған түрлерімен, аяусыз қанау және таптық бас көтерулерді басу «үлгілерімен» ерекшеленеді. Құлдар құқықтың субъектісі емес, керісінше объектісіне айналады.

Құл иеленуші мемлекеттің экономикалық негізін құл иеленушілердің өндіріс құралдары мен құлдарға жеке меншігі құрады. Құл иеленуші құрылыс жағдайында ең алғашқы адамзат дамуының тарихында шын түрде таптардың экономикалық, саяси және әлеуметтік теңсіздігі көрінді, бір таптың - құл иеленушілердің үстемдігі және екінші таптың – құлдардың толық құқықсыздығы ештеңемен шектелмеді [4,12]. Құл иеленуші мемлекеттің дамуының барлық сатыларында құлдар ылғи заттар ретінде қала берді, «сөйлеуші құралдар» материалдарды немесе басқа да құндылықтарды өндірушілер ретінде қарастырылатын. Құл иеленушілік қауымның дамуының алғашқы сатыларында мемлекеттік аппарат қарапайымдылығымен, дамымағандығымен және әлсіздігімен ерекшеленеді. Дамудың кейінгі кезеңдерінде мемлекеттік аппарат үздіксіз ұлғайып, нығаяды. Экономика және шаруашылықта жаңа салалардың пайда болуы, құл иеленушілік қоғамның әлеуметтік құрылымының күрделенуімен, антагонистік қайшылықтардың шиеленісуімен, қаналушы топтың қарсы тұруы күшеюімен байланысты болады. Дегенмен де, құлдардың жағдайы әр мемлекетте әр

түрлі дәрежеде анықталады. Құқықтың негізгі қайнар көзі ретінде мемлекеттік органдардың қабылдаған нормативті актілері әрекет етті. Батыстық құл иеленуші мемлекеттер шығыстық мемлекеттерге қарағанда икемді, дамудың алғы шарттары бар мемлекеттер болды. Сондықтан да, олардың негізінде феодалдық қоғам мен мемлекет қалыптасты.

Мемлекеттің феодалдық типі құл иеленушілік типті алмастырып келді. Феодалдық мемлекеттің пайда болуы екі негізгі жолмен жүреді:

1. Құл иеленуші экономикалық және әлеуметтік құрылыс біртіндеп ыдырап, оның қалдықтарында феодалдық құрылыс бастау алды. Бұл процесс барлық құл иеленуші мемлекеттерде және қоғамдық – саяси жүйелерде өтті.

2. Алғашқы қауымдық құрылыс біртіндеп дамып, кейін ыдырап, оның негізінде феодалдық құрылыстың пайда болу жолы. Бұл жол бойынша шығыс және батыс славяндық мемлекеттер, көшпенділер мемлекеті пайда болды. Ол ру басшыларының, әскери көсемдерінің ірі жер мен мал иелеріне айналуына байланысты болды. Қауымдық жерлер мен малдарын басып алу, өз туысқандарын қанау нәтижесінде ру ақсүйектері біртіндеп жер аристократтарына айналса, қаналушы руластары – оларға толық бағынышты шаруаларға айналды. Шаруалар толық өндіріс құралдарынан айырылған құлдарға қарағанда, жерге деген жеке меншігінен айырылса да, азын-аулақ өз шаруашылығы болатын, кейбір ауылшаруашылық еңбек құралдарына жеке меншік құқығы болды [5,28].

Жерге деген феодалдық меншік помещиктер мен басыбайлы шаруалардың қарым-қатынастарының материалдық негізін, соңғылардың біріншілерден экономикалық бағыныштылығының негізін құрады. Помещиктер шаруаларды қанауды феодалдық рента төлету жолымен жүзеге асырды. Рентаның үш негізгі түрі болды:

- жұмыспен өтеу рентасы (барщина) – басыбайлы шаруа феодалға аптасына белгілі бір күндер жұмыс істеуге міндетті еді;

- натуралды рента (оброк) – бұнда шаруа феодалға өзі өндірген ауылшаруашылық өнімінің, ал қолөнерші - өз кәсібі нәтижесінің белгілі-бір мөлшерін бөліп берді;

- ақшалай рента (ақшалай оброк) – шаруа немесе қолөнерші феодалға белгілі бір ақша сомасын төледі.

Феодализмнің туындап қалыптасу сатысында мемлекет феодалдық меншік, жаңа аумақтарды басып алу, басыбай шаруалардың қарсылығын басу құралы қызметін атқарды. Кейінірек мемлекет өзінің негізгі күштерін қалыптастырған өндіріс тәсілдерін, феодалдық жеке меншікті қорғап, оны басқа халықтарды тонау жолымен ұлғайтып, қолөнершілер мен шаруаларды пайдалану үшін қолайлы жағдайлар жасады. Феодализмнің ыдырау сатысында капитализмнің белгілері пайда болып, феодалдық мемлекет өз қарамағындағы барлық құралдарды қалыптасқан жүйені, феодализмнің өндіріс тәсілдерін сақтау, экономикалық және әлеуметтік-саяси құрылыстың объективті ыдырауын тоқтата тұру үшін қолданады.

Тарихи аренада буржуазиялық мемлекет феодалдық экономикалық және әлеуметтік саяси құрылыстың күйреуіне әкеліп соққан буржуазиялық төңкерілістердің нәтижесінде пайда болды. Буржуазиялық мемлекеттің экономикалық негізі шаруашылық жүргізу жүйесінде ең маңызды еңбек құралдары мен өндіріс құралдарына жеке меншік болды. Жеке меншік қасиетті және қол сұғылмайтын құқық деп жарияланды. Оны қорғау үшін барлық конституциялық және ағымдағы заңдар қолданылды. Батыстың саяси және әлеуметтік әдебиеттерінде, меншік құқығынан басқа капитализмнің экономикалық негіздерін құрайтын маңызды «материалдық» белгілері мыналар деп көрсетілді: меншік иелері пайда түсіруі үшін бәсекеге түсті, қаржылық операциялар аяларында жаңа мамандар дайындалды, ұлттық және трансұлттық корпорациялар өсті, белгілі бір кезеңде экономикалық дағдарыстар болып, үкімет жеке секторларға бақылауды жүзеге асырды, күшті жұмысшы ұйымдары пайда болды және дамыды.

Буржуазиялық қоғамның әлеуметтік құрылымы екі топтан тұрады: буржуазия мен пролетариат, яғни бір жағынан жалдамалы еңбекті пайдаланушы объект-буржуазия тұрса, екінші жағынан жеке меншік кәсіпорындарға еңбек етушілер - пролетариат.

Буржуазиялық мемлекеттердің де даму барысында бірнеше кезеңнен өткендігі анықталған. Бірінші кезең - еркін бәсекелестік кезеңінде буржуазия салыстырмалы тең көлемдегі меншігі бар мыңдаған меншік иелерінен құрылады. Ондағы мемлекет буржуазиялық демократия, парламентаризм, заңдылыққа негізделеді, оның таптық сипаты басым болады. Жалпы теңдік жарияланса да, саяси теңсіздік үстемдік етеді. Екінші монополиялық капитализм кезеңі өндірістік, сауда және қаржы капиталын біріктіре отырып, акционерлендіруді қолдана отырып өндіріс пен бөлудің түрлерін дербес қолға шоғырландырумен сипатталады. Олардың қолында қоғамдық байлықтың негізгі бөлігі жинақталады да, саяси билікке қол жеткізеді. Өткен ғасырдың 30-шы жылдарында буржуазиялық қоғам дамуының жаңа сатысына енді. Ол жұмысшылардың төңкерілістік қозғалысының өсуімен және ғылым мен техниканың дамуы арқасында мүмкін болды. Аталған жағдайлар еңбек ақысының, әрі өмір сүру деңгейінің артуына ықпал етті. Ол өз алдына еңбек өнімділігін арттырды, еңбекті қажетті деңгейде бағалаудың тиімділігі танылды. Қазіргі кезеңде батыстық қоғамда акционерлендіру «таза» жеке меншіктің үлесін кемітіп, есесіне толыққанды орта таптың өсуіне жағдай жасап отыр.

Социалистік мемлекет. Бұнда қоғамның экономикалық негізін өндіріс құралдарына деген қоғамдық меншік құрайды. Жұмысшылар мен шаруаларды капиталистердің бұғауынан босату, өндіріс құралдарын национализациялау еңбек өнімділігін, халықтың тұрмыс-тіршілігінің деңгейін, мәдениеттілікті арттырады деп саналған. Теориялық негізделуі бойынша социалистік мемлекет типі қанаушы мемлекеттерге қарсы қойылатын, мемлекеттің жоғарғы және тарихи соңғы типі болып табылатын, оны капиталистік мемлекеттен ажырататын белгілер, қағидалар және нормалар жиынтығынан құралатын идеалды мемлекет. Социалистік мемлекет типінің ерекшелігі М.Н.Марченконың сөзімен айтсақ, теориялық терең және жан-жақты негізделе отырып, практикада жүзеге асырылмай қалған мемлекет тегі десек жаңылмаймыз [6,130]. Бізде және әлемнің өзге мемлекеттерінде социалистік қоғам құру әрекеті сәтсіз аяқталғанына бәріміз куәміз. Тиісінше барлық азаматтардың жарияланған формалды ғана емес, шынайы тең құқылығы қағидасы, олардың қанау мен басып-жаншудан азаттығы, құқықтарының кепілдендірілуі мен жан-жақты қамтамасыз етілуі, демократизм, конституционализм және заңдылық қағидалары жүзеге асырылмай қалды.

Социалистік мемлекет туралы марксистік ілім басқа ілімдер мен доктриналарға қарағанда ешқандай бұрын болған немесе қазіргі мемлекеттерде толық жүзеге асырылған жоқ. Өздерін социалистік деп атаған СССР-де және басқа да көптеген елдерде социалистік мемлекетті орнату әрекеттері жасалды. Бірақ көптеген объективті және суъективті себептер әсерінен олар сәтсіз болып шықты. Социалистік мемлекет орнына олардың суррагаттары жасалды-псевдомарксистік мемлекет институттары құрылды.

Қазіргі кезде қоғамдық, тарихи ғылым барлық жеке формациялар мен топтарға қатысты пікірталастарында жалпы осы бес жүйелік кестені ең дәлелденген және жалпы танылған деп ұсынады. Бірақ, қоғамдық-экономикалық формацияның одан басқа алтылық, төрттік, үштік, екілік жүйелері да бар. Соңғы кезеңдерде дүниежүзілік тарихи процесті түсіндіруде жиі алтыншы формация қосылуда. Бұндай түсіндіру алғашқы рет К.Маркстің «К критике политической экономики» жұмысының алғы сөзінде ұсынылды, көптеген жұмыстарында, әсіресе 1857-1859 жж. экономикалық қол жазбаларында К.Маркс бірнеше мәрте азиаттық типке назар аударды. Бірақ шығыстық қоғамдардың ежелгі таптық ерекшеліктері ешкімде күмән тудырмаса, бұл ерекшеліктерді жеке формация ретінде түсіндіру ғылымда үлкен дау тудырды. Алты формациялы кесте азиаттық өндіріс тәсілін көрсетумен байланысты. Бұл формация Шығыс елдерінің ежелгі қауымдық қоғамының маңызды ерекшеліктерін қамтып көрсетеді. Мемлекет - жоғарғы жер иесі. Егемендік - ұлттық көлемде шоғырландырылған жер меншігі. Бұл жағдайда ешқандай жеке меншік иесі болмайды, бірақ жеке және қауымдық жерді иеленуге және пайдалануға болады. Шығыстық мемлекеттердің ортақ ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- негізгі өндіріс құралдарына (жерге) деген мемлекеттік және қоғамдық меншік негізделген, соған байланысты қоғам жеке меншікке емес, мемлекеттік жүйе иерархиясындағы орнына байланысты жіктеледі;

- бұндай мемлекеттер аса қуатты шенеуліктік-бюрократиялық аппараттың болуымен сипатталады, ол қоғамның әр түрлі топтарының өкілдерімен толықтырылып отырған;

- қатаң түрде орталықтандырылған мемлекеттік аппарат болады, оның басында мемлекетті бейнелейтін және құдайдың жердегі өкілі ретінде танылатын шексіз монарх отырады.

Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына қатысты мәселе қарастырылғанда, көпшілік формациялық көзқарасқа жүгінетіндігіне қарамастан, оның кем соғатын тұстары бар екенін ескеру қажет. Оған алдымен, шығыстық мемлекеттерді ажырату мәселесі жатады. Себебі шығыстық мемлекеттер батыстық ағайындарына қарағанда түбегейлі түрде өзгеше болып келеді: батыста саяси билік экономикалық үстем таптың қолында болса, шығыста алдымен саяси билік қалыптасады да, экономикалық үстемдік соған негізделеді. Әрі шығыстық мемлекеттердің өздері де әртүрлі.

Дүниежүзілік тарихи процестің төрт формациялы кестесінде - құл иеленушілік және феодалдық қоғамдар бір қоғамдық-экономикалық формацияға біріктірілген. Бұндай біріктіруге бірдей өндіргіш күштердің даму дәрежесі, өндірістің ұқсас технологиялары, билік етуші топтың жерге, еңбеккерлерге монополистік меншігі, ренталық қосымша еңбекке тарту ортақтығы негіз болады.

Дүниежүзілік процестің үш формациялы кестесі екі нұсқада көрсетілген. Бірінші нұсқа еңбеккерлерді өндіріс құралдарымен байланыстыру типіне сәйкес анықталады. Бұл жобада коммунистік формацияға дейін К.Маркс алғашқы және екінші формацияларды белгіледі. «Жерге қожалық етуші қауым алғашқы қоғамдық формацияның соңғы фазасы болып табылады. Сонымен қатар екінші формацияға өтудің өткінші фазасы, яғни жалпы меншікке негізделген қоғамның жеке меншікке негізделген қоғамға өтуі» - деп К.Маркс белгіледі [7,319]. Екінші нұсқа еңбектегі жеке тұлғалардың өзара бағыныштылығы мен тәуелсіздік нысандарын сипаттаумен байланысты. Жеке бағыныштылық қатынастары адамдардың еңбек өнімділігі төмен аумақтарда және оқшауланған жерлерде дамыды. Заттық бағыныштылыққа негізделген жеке тәуелсіздік жалпы қоғамдық заттармен ауысу жүйесіндегі әмбебап қатынастар, онда жан-жақты қажеттіліктер мен әмбебап потенциалдар алғашқы рет қалыптасады. Жеке тұлғалардың әмбебап дамуына және ұжымдық қоғамдық өнімдерді олардың қоғамдық игіліктеріне айналдыруға негізделген еркін жекелігі пайда болады.

Дүниежүзілік тарихи процестің екі формациялық кестесі - бұнда дүниежүзілік тарихтың екі кезеңі белгіленеді: адамзат пайда болғанға дейін және адамзат тарихының өзіндегі кезең. Дүниежүзілік тарихи процестің бір формациялық кестесі - бұл нұсқа алдынғысының модификациясы болып табылады. Бірақ ол қоғамдық-экономикалық формацияның біршама басқаша конструкциясымен байланысты. Оның мәні мынада: барлық басқа формациялар қоғам пайда болғанда пайда болды және олар қоғам дамығанда дамиды.

Мемлекет типологиясына формациялық көзқарастың ұтымды жақтары:

саяси биліктің белгілі бір тапқа тиесілігі, әртүрлі таптардың мемлекетті басқарудағы ролі анықталған;

мемлекеттік биліктің қоғамның мемлекеттік-құқықтық өмірінде маңызды орынды иемденетін әлеуметтік-экономикалық факторларға бағыныштылығы айқындалған;

мемлекет дамуының эволюциялық-тарихи үрдісі, мемлекет типтерінің тарихи сабақтастығы көрсетілген.

Формациялық көзқарастың кемшін жақтары:

мемлекет дамуына әлеуметтік-экономикалық факторлармен қатар ықпал еткен өзге факторлар: рухани, мәдени, психологиялық, ұлттық, географиялық және басқалар есепке алынбайды;

мемлекеттің бір типінен екіншісіне ауысуы әртүрлі аймақтарда мемлекет қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктері ескерілместен заңдылық ретінде алдын ала анықталынып қойылған;

азиаттық өндіріс тәсіліне негізделген мемлекеттің шығыстық типі ескерілмейді; Шығыста пайда болған алғашқы мемлекеттердің сипаты құл иеленушілікке толық сәйкес келмесе де, құл иеленушілікті мемлекеттің алғашқы типі ретінде қарастырады;

мемлекеттің жалпы әлеуметтік мәні жоққа шығарылады, оның таптық мәніне басым назар аударылады;

мемлекеттің социалистік типі қанаудан арылған бірден-бір мемлекет типі ретінде қарастырылады, өзгелері қанаушы мемлекет типі ретінде анықталады;

социалистік төңкеріліс нәтижесінде буржуазиялық мемлекет жойылады, кейін коммунистік қоғам құру барысында мемлекет те қажетсіздігіне байланысты тарихи аренадан кетеді деп санаған.

Қорыта келгенде, мемлекет типіне формациялық көзқараста негізгі өлшем ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер (қоғамдық-экономикалық формация) қолданылады. Аталған көзқарастың өкілдерінің ойынша, қоғамдық дамудың шешуші факторы базис болып табылады, ол қондырмалық құбылыстардың: мемлекет пен құқықтың да типін анықтайды. Мемлекеттің тарихи типі - белгілі бір экономикалық формацияға сәйкес пайда болған, олардың таптық мәнін көрсететін мемлекеттің негізгі қасиеттерінің жиынтығы. Формациялық көзқарас тұрғысынан мемлекеттерді типтерге жіктеудің бірқатар кемшіліктеріне қарамастан, ол өзге көзқарастармен қатар өмір сүруге құқылы.

Әдебиеттер тізімі:

1 Рожкова Л.П. Принципы и методы типологии государства и права / Л.П. Рожкова. - Саратов: Изд-во Сарат. гос. ун-та, 1984. – 144 б.

2 Маркс К., Энгельс Ф. Таңдамалы шығармалар жинағы. Т.21. – Алматы, 1985. – 780 б.

3 Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайского государства (формирование основ социальной структуры и политической администрации). – Москва: Наука, 1983. – 327 с.

4 Бутенко А.П. Государство: его вчерашние с сегодняшние трактовки // Государство и право. – 1993. – № 7. – С.11-20.

5 Бачило И.Л. Факторы, влияющие на государственность // Государство и право. – 1993. - № 7. – С.28-34.

6 Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учебник / М.Н. Марченко. - М.: Велби: Проспект, 2008. – 768 с.

7 Осипов Н.Е. О формационно-цивилизационной корреляции во всемирной истории // Философия и общество. – 2007. – № 2. – С. 142-157.

АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ ПРОБЛЕМ И ПРОТИВОРЕЧИИ В СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВА ИЗРАИЛЬ

Рейзин М., магистрант юридического факультета КарУ им. Е.А.Букетова

В современных условиях все большую роль играет сравнительное правоведение, поскольку исследование зарубежного опыта позволяет по-новому рассмотреть закономерности развития правовых норм, их роль и значение для урегулирования общественных отношений. Проблемы развития судебной системы являются достаточно актуальной и важной темой как для государств, так и для общества в целом. Независимая судебная система является одной из главных основ демократии и правового государства, поэтому ее развитие и укрепление должны быть приоритетными задачами. Интерес вызывают различные проблемы в судебной системе государства Израиль. Эта судебная система включает в себя различные нормы и принципы, зачастую несовместимые друг с

другом с точки зрения исследователя, воспитанного в духе романо-германской правовой семьи. Одним из важных аспектов развития судебной системы Израиля является укрепление независимости судей. Независимость судебной власти должна быть гарантирована, чтобы суды могли принимать справедливые и объективные решения в соответствии с законом, независимо от внешних влияний. Израильская судебная система уникальная и не имеет аналогов в мире.

Развитие судебной системы является важной составляющей развития любого государства, включая Израиль. Необходимо также обратить внимание на образование и квалификацию судей. Важно обеспечить профессионализм и компетентность судей, чтобы они имели достаточные знания и опыт, чтобы принимать сложные правовые решения. Однако, в последние годы в Израиле возникли некоторые проблемы, которые затрагивают эффективность и независимость судебной власти. Несмотря на то, что система правосудия в Израиле считается одной из самых развитых и независимых в регионе, существуют некоторые проблемы, которые ослабляют ее развитие:

1. Продолжающаяся политизация: Израильская судебная система часто сталкивается с вмешательством политических сил. Иногда правительственные чиновники давят на судей или пытаются ограничить их полномочия. Это было остро показано в решении действующего правительства Израиля, в их попытки лишить Верховного суда полномочия отменять законы принятые Кнессетом (парламентом) «пискат итгабрут».

2. Продолжительность судебного процесса: В Израиле среднее время рассмотрения дел может быть очень долгим, что оказывает отрицательное влияние на справедливость судебного процесса. Это также вызвано Объединением дел. Объединение дел в судебной системе является распространенным явлением, которое приводит к объединению многих дел одному судье. Это проявляется в увеличении времени рассмотрения дел и может повлиять на время обсуждений и принятия решений, что вызвано различными факторами, такими как перегруженность судов, недостаток судей, практика задержания судебных решений и т. д.

3. Доступность: Могут быть контрасты с доступностью системы правосудия для широкой публики. Сложные юридические процессы и сложный юридический язык могут быть трудными для понимания людьми без юридического образования. Это лишь несколько примеров проблем, которые возникают в действующей правовой системе. Важно помнить, что система постоянно работает над улучшением и решением этих проблем, чтобы обеспечить юридическую справедливость и хорошую гражданскую жизнь.

Для решения текущих проблем в правовой системе Государства Израиль существует несколько подходов и улучшений, которые можно сделать. Вот некоторые примеры: Увеличение выплат: Число судей и юрисконсультов в судебной системе может быть увеличено, чтобы уменьшить нагрузку и улучшить процесс принятия решений в разумные сроки.

Цифровизация и технологии: доступность можно улучшить, а юридические процессы облегчить путем внедрения цифровых и технологических приложений. Например, можно включить подачу претензий и ярлыков через онлайн-систему и использовать искусственный интеллект в юридической информации.

Улучшение юридического языка: можно предпринять дополнительные усилия для улучшения доступности юридической структуры и упрощения юридического языка в правовой системе, чтобы было легче понимать юридические процессы и справляться с ними. Еще одной из проблем развития судебной системы является ее доступность для граждан. Нередко судебные процессы становятся финансово и временно недоступными для граждан, особенно для тех, кто находится в сложной жизненной ситуации. Это может быть вызвано высокой стоимостью услуг юристов, необходимостью длительного присутствия на суде или сложным процессом получения юридической помощи. Нельзя сказать, что это приостанавливает процесс развития, но тоже играет немаловажную роль во всем этом.

В рамках постоянных усилий по улучшению системы правосудия в Израиле, ведутся реформы, направленные на устранение этих проблем и укрепление принципов

независимости и справедливости. Однако, эти проблемы все равно остаются актуальными и требуют дальнейшего внимания и улучшений. В целом проблемы требуют внимания и время для улучшения работы судебных инстанций в судопроизводстве Израиля.

Анализ данной судебной системы является сложным процессом, так как необходимо углубиться в каждую судебную инстанцию для выявления более значимых и важных особенностей каждого суда. Израиль, являясь демократическим государством, до настоящего времени так и не принял Конституцию, которая бы устанавливала высший статус и принцип разделения властей. На наш взгляд, это политико-правовой недостаток, который существует в израильском законодательстве. В том числе, ввиду того, что отсутствует Конституция, нет закона, который бы выполнял роль верховного, главенствующего закона, от которого в дальнейшем отталкивались бы остальные законы. В каждом государстве должна существовать иерархия законов, которая бы могла гарантировать подчинения нижестоящего закона к вышестоящему, и которая ставила бы рамки. При исследовании всей судебной системы государства Израиль создается двоякое ощущение. С одной стороны, это уникальная по своей структуре система, которая справляется со своими задачами. С другой стороны, эти особенности и являются проблемой, которая сдерживает развитие данной ветви власти. В одном государстве существует пять судов (мировой и четыре религиозных) [1], каждый из которых будет судить по законам Израиля, и каждое решение может отличаться от решения 4 других судов. Для всего мира такая практика судебной власти Израиля вызывает интерес, однако нигде больше в таком синтезе, как в государстве Израиль, она не встречается. Законы в государстве Израиль принимаются в случае, если большее количество депутатов Кнессета (парламента) проголосует за принятие данного законопроекта, и они не ограничены рамками ввиду отсутствия Конституции. Однако, существует Верховный суд справедливости (БАГАЦ), который имеет право отменить закон, если сочтёт, что он нарушает права человека и гражданина или правовую идеологию, в соответствии с которой реализуются правовые нормы государства Израиль. Уже много лет в Израиле существуют противоречия между избранным Парламентом и Верховным судом. Суть данного конфликта сводится к тому, что БАГАЦ (высший суд справедливости) имеет право в любой момент отменить незаконное решение правительства или принятый Парламентом закон. По нашему мнению, такое положение является уникальным, когда ограниченная группа судей Верховного суда может отменить закон, принятый высшим органов законодательной власти или отменить решение правительства.

Верховный суд Израиля состоит из двух разных ветвей. Одна из них- Верховный суд, который выполняет функции кассационной инстанции, и БАГАЦ- высший суд справедливости, находящийся на вершине судебной иерархии. Его решения обязательны не только для всех судов, но и для исполнительной и законодательной власти страны. Многие в израильском обществе считают, что необоснованные льготы и преференции, предоставляемые части общества, разлагают общество, ослабляя Израильское государство. При этом зачастую, используя формальный подход к решению общественных проблем, БАГАЦ все чаще выносит решения, противоречащие мнению большинства израильского общества [2]. До настоящего времени. БАГАЦ имел право наложить вето на принятый парламентом страны закон. Таким образом, группа судей БАГАЦ, имела право наложить вето и посчитать, что закон принятый депутатами парламента вне Закона. Теперь же парламент, после наложения БАГАЦем вето на принятый ими Закон, может снова проголосовать по принятому закону и, если 61 депутат и больше проголосуют за преодоление вето, Закон будет считаться принятым. БАГАЦ больше не будет иметь право отклонять Основные законы, принятые кнессетом. Министр юстиции Израиля Ярив Левин заявил, что, с его точки зрения, «усиливающееся вмешательство судебной системы в решения правительства и в законодательную деятельность кнессета снизили доверие к судебной системе до опасного минимума, привели к потере управления и серьезному ущербу для демократии». «Мы идем на выборы, голосуем, выбираем, но снова и снова люди, которых мы не выбирали, решают все за нас», пожаловался он [3]. Здесь нынешнего

министра поддерживает огромное количество граждан страны. Судебные возможности, которые были созданы в свое время, бывшим Председателем Верховного суда Аароном Бараком сильно навредили институтам Парламента и правительства. Его революция в судебной системе изменила лицо страны в Худшую сторону [4,125-127]. Многие граждане настаивают на проведении реформ, чтобы Верховный суд не мог определять юридическую несостоятельность (свирут) решений, принимаемых кнессетом и правительством. Так, например, юридический советник правительства, это одна из высших государственных должностей в Израиле. Эта должность равна должности генерального прокурора. Этот человек по существу возглавляет всю юридическую систему страты, он обеспечивает верховенство закона и права в исполнительной системе всего правительства. Министр юстиции настаивает на том, что юридический советник - это простой юрист-консультант, который от имени своего работодателя выступает в суде или защищает интересы работодателя в каких-то конкретных спорах, несмотря на полномочия, которые существуют у него [5]. Проблемы и пути их решения в ходе совершенствования судебных систем затрагивает, рано или поздно, государственное строительство во всех странах. Сложность работы столь огромного механизма неизбежна и приводит к множеству проблем, которые задерживают развития и эволюцию данной ветви власти. Израилю необходимо для обеспечения справедливости и верховенства права решать проблемы, связанные с длительностью процессов, неоднородностью решений, политическим вмешательством и гарантировать независимость судей.

В целом, развитие судебной системы требует устранения указанных проблем и создания надежной и справедливой системы правосудия. Это обеспечит защиту прав и интересов граждан, укрепление демократических принципов и развитие правового государства.

Список литературы:

1.Закон Государства Израиль «О судах» от 1984г https://www.nevo.co.il/law_html/law01/055_002.htm

2. Информационный форум Израиля https://rotter.net/forum/gil/27958.shtml

3. Информационный сайт государство Израиль «детали> https://detaly.co.il/yariv-levin-gotovit-perevorot-v-sudebnoj-sisteme/

4. Барак А. Судейское усмотрение. - М., 1999. - 377с.

5.Научно-информационный центр Кнесета// https://fs.knesset.gov.il/ globaldocs /MMM/84bc8d55-1717-e411-80c8-00155d010977/2_84bc8d55-f7f7-e411-80c8-00155d010977_11_10955.pdf

РОЛЬ АНАЛИЗА РЕГУЛЯТОРНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В РАЗВИТИИ ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Бейсенбеков М.А.магистрант 2-го года обучения юридического факультета КарУ им. академика Е.А.Букетова

Одним из важнейших компонентов устойчивого развития государства является экономическое благосостояние, ключ к которому лежит в том числе через совершенствование законодательства в области предпринимательства и таможенного регулирования. Анализ регуляторного воздействия (АРВ) как раз является одной из практик, позволяющих оценивать влияние законопроектов в разных областях общественной жизни. В АРВ присутствуют различные виды оценок: экономическая, юридическая и др. Однако для всех методик общей является цель проведения АРВ - превышение выгод от вводимого регулирования над издержками. Тем не менее применение АРВ на государственном уровне зависит от существующих в стране условий, институциональной среды, а также от

особенностей страны и ее экономического развития. В этом контексте все еще актуальным остается вопрос об отмене АРВ [1], так как текущая ситуация требует более оперативного реагирования на разного рода социально-экономические изменения и глобальные вызовы, чего практика АРВ не позволяет ввиду временных затрат, необходимых для полноценного и тщательного анализа. Однако есть несколько важных причин для законодательного закрепления и дальнейшего использования данного анализа.

Прежде всего необходимо определение самого АРВ. Стоит отметить определение, данное В.В. Колеговым, характеризующего данную практику как: «устоявшийся термин, означающий анализ нормативных актов на предмет прогнозирования поведения субъектов экономической деятельности и населения в связи с принятием того или иного нормативного акта путем анализа выгод, издержек и рисков с обязательным изучением потенциальных альтернатив государственного вмешательства, и на основании проведенного анализа формирования заключения о соответствии целей разработки такого акта и предложенного актом содержания» [2;96].

Оценочно-аналитические процедуры стали активно применяться с 1960 годов, когда получили широкое применение новые подходы к оценке государственного регулирования. В этот период сформировались подходы, связанные с оценкой предполагаемого воздействия (ex-ante) планируемых законов и реального воздействия (ex-post) принятых законов. В 80-ые годы, под влияние концепции нового государственного менеджмента (New Public Management) появилась идея оценки регуляторного воздействия (ОРВ), который должен был стать инструментом призванным повысить качество принимаемых управленческих решений. Первым государством, закрепившим обязанность проведения процедур ОРВ, стало США. [3]

В обзоре ОЭСР 1997 г. АРВ определяется как метод: систематически и последовательно рассматривающий отдельные потенциальные последствия, вытекающие из действий правительства и передающий информацию лицам, принимающим решения. Это гибкий инструмент. Его цели, методика и роль в административных процессах в разных странах различаются [4;94]. Таким образом, цель АРВ не заключается сугубо в ликвидации ненужных или излишних государственных требований, он скорее позволяет улучшать существующие нормативно-правовые акты и обеспечивает выпуск изначально эффективных законов.

В Казахстане процедура АРВ является обязательной с 2014 года в соответствии с законом «О разрешениях и уведомлениях». Тем не менее, включению данного института в законодательство Республики Казахстан, предшествовала долгая работа по анализу и имплементации зарубежного опыта, и, в первую очередь, опыта стран ОЭСР. В 1995 году ОЭСР приняла первые рекомендации по улучшению качества государственного регулирования, с этого момента АРВ начал внедряться странами-членами ОЭСР. На сегодняшний день все члены ОЭСР применяют АРВ [5].

На данный момент предпринимательский кодекс содержит следующее определение: «анализом регуляторного воздействия является аналитическая процедура сопоставления выгод и затрат от вводимого регуляторного инструмента и (или) требования, ужесточения регулирования, позволяющая оценивать достижение целей государственного регулирования в последующем». Предметом регуляторной политики являются инструменты регулирования и требования законодательства, иными словами, нормы нормативных правовых актов, предписывающие обязательное поведение, устанавливающие правила, параметры и нормативы [6].

Как показывает накопленный мировой опыт, немаловажную часть системы эффективного управления в развитых странах составляет анализ воздействия, так как помимо идентификации проблемы и постановки целей и задач регулирования, АРВ требует сформулировать возможные альтернативные варианты достижения целей, а также оценить связанные с ними позитивные и негативные последствия с целью выбора наиболее эффективного варианта. Отдельно стоит выделить именно критерий предварительной оценки законодательного воздействия, так как в сравнении, пренебрежение АРВ пусть и позволяет

более оперативно реагировать на внешние и внутренние проблемы, все еще сохраняет риски, включая возникновение правовых коллизий, непредвиденных социально-экономических последствий, влияния нормативно-правового акта на другие сферы.

Даже если уполномоченные государственные органы все еще привлекают независимых экспертов к предварительной оценке законопроектов, институт АРВ все еще требует законодательного закрепления и совершенствования в области применения. Так нормы об АРВ закреплены в главе 7 предпринимательского кодекса, в то же время согласно п.4 ст.80 кодекса действие главы не распространяется на проекты нормативных правовых актов уполномоченного органа, осуществляющего руководство в сфере обеспечения поступлений налогов и других обязательных платежей в бюджет, по вопросам валютного регулирования [6]. Соответственно это порождает значительный риск, выраженный пренебрежением АРВ в налоговой отрасли в целом и таможенной в частности, что делает фискальное законодательство менее устойчивым в том числе в глазах субъектов внешнеэкономической деятельности. При этом применение АРВ позволяет с наибольшей вероятностью избежать необоснованных издержек для целевых групп, включая предпринимателей. Вследствие более предсказуемых социально-экономических последствий регулирования, а также прозрачности регулятивной политики, доверие граждан и бизнеса к принимаемым государством решениям повышается, кроме того, это хорошо соотносится с процессом улучшения законодательства в целях повышения инвестиционной привлекательности страны.

Другим немаловажным приоритетом государственной политики является дальнейшая интеграция и укрепление сотрудничества в рамках ЕАЭС. Так согласно положению о Евразийской экономической комиссии: «Комиссия осуществляет свою деятельность в пределах полномочий, предусмотренных Договором и международными договорами в рамках Союза, в следующих сферах:

1) таможенно-тарифное и нетарифное регулирование;

2) таможенное регулирование;

3) техническое регулирование»

В тоже время решения комиссии, которые могут оказать влияние на условия ведения предпринимательской деятельности, принимаются с учетом результатов проведения оценки регулирующего воздействия проектов таких решений [евразэс]. Соответственно разработка и применение норм, регламентирующих анализ регуляторного воздействия, способствует унификации законодательства в таможенной сфере и позволит избежать противоречий между национальным таможенным законодательством и решениями наднационального органа в лице комиссии ЕАЭС. Данный вопрос является важным в том числе потому, что таможенная отрасль содержит в себе ряд более детальных и уникальных критериев для предварительной оценки регуляторного воздействия, включая реализацию принципа одного окна, загруженность таможенных пунктов, удовлетворенность сервис-ориентированной моделью декларирования.

Исходя из вышеизложенного, несмотря на имеющиеся успехи в области применения анализа регуляторного воздействия, сохраняется необходимость в дальнейшей работе над институционализацией и развитием АРВ в Республике Казахстан. Ведь данный процесс положительно скажется на дальнейшем совершенствовании законодательной базы в области таможенных правоотношений, так как позволит избежать необоснованных или неочевидных на первый рисков в ходе государственной регуляции, при этом правовая система все еще не теряет возможности более гибко реагировать на текущие социально-экономические вызовы. В то же время совершенствование АРВ отвечает текущему политическому курсу, в частности в вопросе создания благоприятного инвестиционного климата, а также в плане дальнейшего сотрудничества и унификации сотрудничества в рамках ЕАЭС.

Список литературы:

1. Вебер Е. Бизнес под ударом: анализ регуляторного воздействия новшеств хотят отменить // https://www.zakon.kz/sobytiia/6417305-biznes-pod-udarom-analiz-regulyatornogo-vozdeystviya-novshestv-khotyat-otmenit.html

2. Колегов В.В. Оценка регулирующего воздействия: опыт внедрения на региональном уровне // Государственное управление Электронный вестник – 2013. – №39. – С.95-112.

3. Абдрахманова С., Сабиров К. Правовой статус и текущее состояние развития анализа регуляторного воздействия в Республике Казахстан // https://adilet.zan.kz/rus/wniobzor/text001

4. OECD. Regulatory impact analysis: best practices in OECD countries.- OECD Publishing, Paris, 1997. - 292 c.

5. Delia R. Regulatory Impact Analysis in OECD countries: challenges for developing countries // http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/35258511.pdf

6. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854

7. Закон Республики Казахстан от 14 октября 2014 года № 240-V «О ратификации Договора о Евразийском экономическом союзе» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000240

COMBATING TAX EVASION AND AVOIDANCE: EU AND KAZAKHSTAN'S EXPERIENCES

Marco Greggi – professor of the University of Ferrara (Ferrara, Italy)
Madina Albekova – 2d year doctoral student of the Karaganda Buketov University
Gulnara Nurbekova – 2d year doctoral student of the Karaganda Buketov University

Modern conditions give rise to an economic situation that requires improvement of tax administration methods. The most important feature of the modern tax system of Kazakhstan and other countries, including countries of the European Union, is the growth of the scale and diversity of tax offenses and the development of the shadow sector.

The status of the financial system at the state and global levels, the assessment of risks of using the world and national financial systems for criminal purposes, the development of preventive measures and measures to apply criminal activity in the financial sphere are the basis for the study of this topic that covers the interplay between tax offenses and money laundering as revenue originating from tax evasion is very often disguised and concealed behind legitimate business before being reinvested.

The problem of money laundering is multidimensional and has transnational features. In this regard, the world community has developed common standards for the administration of the process aimed at combating it. This global approach allows member states of the Union, in Central Asia and eventually international associations to develop effective and timely financial monitoring tools. In the field of taxation, money laundering is also addressed via an effective exchange of information system.

In 2012, the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF) added tax evasion to the list of money laundering offenses, along with crimes such as drug trafficking, corruption, and many other serious crimes [1].

According to Article 35 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, payment of taxes is a duty and obligation of everyone [2]. Tax evasion consists in illegal actions aimed at avoiding or reducing the payment of taxes [3]. Such evasion may include knowingly submitting false information in tax declarations, hiding income, violating tax laws or using other illegal methods to reduce tax liabilities. Tax evasion is an offense and is subject to administrative and criminal liability in accordance with the law of the state.

Common methods of tax evasion around the world are:

- Business splitting. This type of offense is characterized by the use of several organizations and individual entrepreneurs who apply reduced rates to understate taxes. This method can be either legal or criminal in nature, so it is the purpose of the split that makes it important for detecting tax evasion.

- One-day firms. One of the most common methods of tax evasion worldwide. As a rule, the only result of their work is tax reduction for their legal partners or embezzlement of public funds. This is also true in case VAT where one-day firms are routinely used by criminal organizations and fraudulent entrepreneur to inflate their tax credit via fraudulent invoicing (so called "carousel frauds")

- Use of "fake" intermediaries. A cash-out scheme most often looks like a chain of operating companies headed by nominal executives. These companies perform similar transactions, for example, consulting services. In reality, no transactions are actually made, but money is transferred from one account to another and eventually cashed out for a percentage to the beneficiary.

- Taxpayer Migration. Quite often taxpayers change the location of the company to regions with tax preferences. Fictitious migration of legal entities is a problem, the consequence of which is the growth of tax arrears, non-payment of funds to budgets of all levels. There may be many reasons for migration, but as a rule, they are attempts to avoid tax control, conceal activities of participation in tax evasion schemes or cashing of funds.

The following methods of legalization of proceeds of tax crimes are also common:

- cases of use in schemes in the commission of crimes practical examples of the use of overpricing/underpricing practices. Transfer pricing is used by companies as a method of reducing taxes, circumventing currency controls and customs duties and concealing the real ultimate profitability of their operations;

- schemes using a fictitious document of turnover for the purpose of committing ML from these offenses or other predicate offenses (in particular, VAT-related schemes);

- in money laundering schemes for these offenses or other predicate offenses, cases when, for any illegal purposes, funds are transferred through a chain of companies with the signs of one-day companies;

- cash-in transactions, including the purchase of cash currency;

- Identity of the amounts deposited and debited from the account, i.e. the transient nature of the transactions.

In the Republic of Kazakhstan, the National money laundering risk assessment identified tax crimes, illegal economic activities, corruption and embezzlement of budget funds, fraud, and drug trafficking as high degree threats.

According to the study Paying Taxes 2020, conducted by the World Bank together with the international financial corporation PricewaterhouseCoopers, Kazakhstan ranked 64th among 190 countries of the world on the way of administration and collection of taxes.

Despite the creation by the state of favorable conditions for entrepreneurship, some taxpayers resort to various "gray" schemes in order to evade taxes and minimize the tax burden anyway.

The issuance of fictitious invoices is one of the main ways of tax evasion. In addition, stolen budgetary funds are withdrawn into the shadow turnover through "naked" companies. To a greater extent, these crimes are committed as part of organized crime groups, causing major damage to the budget of the state.

Statistics show that in 1,033 cases involving the issuance of fictitious invoices, the damage amounted to 138.1 billion tenge, with an average of 133.7 million tenge per crime. On tax evasion on 533 cases the damage amounted to 226.3 billion tenge, per crime on average - 424.6 million tenge. At the same time, the third part of the registered criminal cases related to ML falls precisely on the issuance of fictitious invoices and tax evasion [4].

As a result of the analysis, the most relevant national threats were identified: issuance of fictitious invoices, tax and customs evasion, economic smuggling, illegal entrepreneurship, illegal gambling business, shadow turnover of oil and oil products, corruption and embezzlement of budget funds, financial pyramids, illegal drug trafficking.

Based on the above, tax evasion is a serious problem hindering stable economic development, to avoid which states establish various types of liability: moreover, tax evasion distorts competition as honest businesses are competing on an uneven playing field with those which evade taxes and as a consequence benefit from a competitive advantage. For example, Chapter 16 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan, consisting of 22 articles, provides for administrative responsibility in the form of monetary fines for offenses in the field of taxation [5].

Also for tax evasion, the legislation of the Republic of Kazakhstan provides for criminal liability, in accordance with Articles 244 and 245 of the Criminal Code of the Republic of

Kazakhstan, for example, in the form of a monetary fine, restriction and imprisonment for up to three years [6].

In Kazakhstan, tax crimes are addressed by: the Economic Investigation Service of the Agency of Financial Monitoring (AFM), the State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, and the Financial Intelligence Unit (FIU). These state bodies, as well as the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Anti-Corruption Service, carry out detection of offenses in the sphere of entrepreneurial activity.

The AFM and SRC joined efforts and developed common approaches to the risk management system. Analytically generated data on potential criminal groups engaged in issuing fictitious invoices to take criminal prosecution and preventive measures (deregistration from VAT registration, invalidation of registrations and transactions, blocking of electronic invoices, etc.).

The Republic of Kazakhstan has carried out extensive work to improve tax administration. From January 1, 2020, a widespread transition of business entities to the use of online cash registers with the function of data recording and transmission has been organized.

Voluntary application by individual entrepreneurs of a three-component system (online cash register, POS-terminal, ERP-system) was introduced, which had a multiplier effect in terms of reducing shadow cash turnover, increasing business transparency and enhancing the efficiency of tax collection.

A project is being implemented that uses IT tools to identify risky companies at an early stage and restrict their issuance of “Electronic Invoicing Information Systems”.

As a result of the measures taken, about 6,000 high-risk taxpayers were identified. The additional amount of taxes paid after sending notices amounted to 16 billion tenge [4].

The considered measures of responsibility for tax evasion and ways to improve tax administration are implemented by the state at the national level. At the same time it is necessary to pay attention to the ways to eliminate non-payment of tax payments, undertaken within the framework of integration associations, since international cooperation is one of the key factors in counteracting the evasion of taxpayers to fulfill their tax obligations.

In this regard, it is worth starting with the European Union (EU), whose single market and free movement of capital provide taxpayers with opportunities for cross-border tax evasion. The European Union has repeatedly taken measures to combat tax evasion and avoidance by adopting various instruments, namely:

- Code of Conduct on Business Taxation, adopted by the Economic and Financial Affairs Council and aimed at combating tax practices such as offshore activities and preferential regimes that provided excessive tax advantages [7];

- the directive on the taxation of economic income, which entered into force in 2005 and establishes the principle of automatic exchange of information [8];

- Agreement between the European Community and the Swiss Confederation providing for measures equivalent to those laid down in Council Directive 2003/48/EC on taxation of savings income in the form of interest payments. The agreement was subsequently updated, and the scope extended, in 2015 (27 May 2015) [9].

- direct tax administrative cooperation directive providing for automatic exchange of information in several tax areas (so called “DAC” Directives) [10];

- the VAT administrative cooperation regulation, which entered into force in 2012 and regulates the collection and exchange of information between the tax and customs authorities of EU Member States in the field of VAT; this regulation also integrates databases on taxable persons registered for VAT purposes and their intra-community transactions in order to detect and reduce tax evasion in this field [11];

- the directive on mutual assistance for tax recovery, which entered into force in 2010 and significantly enhanced the ability of Member States to recover taxes related to cross-border transactions [12];

- the European Commission's action plan to strengthen the fight against fraud and tax evasion, which includes more than 30 measures relating to individuals and businesses;

- introducing clearer mechanisms for identifying the real beneficiaries, including the real beneficiaries behind legal persons, as well as consolidating and updating the rules on money laundering and transfer of funds;

- introducing new rules on additional requirements for banks to increase the transparency of operations carried out by transnational financial institutions; these institutions will thus be obliged to report additional information, e.g. relating to turnover, profits, accruals to each EU Member State and to each third country where they operate;

- amending EU accounting standards to introduce a country-by-country reporting system in the case of large EU private enterprises or EU listed companies operating in the oil, gas, mining or forestry sectors [10].

In addition to the above measures, in 2012 the European Commission developed a plan to combat fraud and tax evasion, which included:

- a proposal for a European Tax Code (which was subsequently not adopted);

- the signing of VAT administrative cooperation agreements between the European Union and third countries;

- the need to improve tax compliance by establishing a unique counter in all Member States;

- a proposal to develop motivational incentives, such as the creation of information disclosure programs, the creation of a tax Internet portal or the unification of criminal sanctions [13].

Given the above, it is worth noting that the European Union has done a significant amount of work, which continues to date.

Speaking about combating tax evasion at the international level, it is also important to mention the Special Plan developed in 2013 by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) together with the G20, which was aimed at combating the movement of profits at the cross-border level. This plan consists of 15 actions:

- outlining the tax problems resulting from global digitalization;
- preventing the abuse of tax treaties;
- preventing artificial evasion of permanent establishment status;
- developing certain "minimum requirements" to be enforced by amending current tax laws;
- mandatory disclosure rules;
- carrying out insurance reporting, and so on.

At present, 141 states have joined this plan, and the Republic of Kazakhstan is among them. In addition, in 2020 the Republic of Kazakhstan ratified the OECD Multilateral Convention on Combating Tax Base Dilution and Profit Shifting. Within the framework of this convention, amendments were made to bilateral agreements on avoidance of double taxation between Kazakhstan and foreign countries [14].

To summarize, it should be noted that tax evasion continues to be a pressing international problem, despite the measures taken by the European Union and the OECD to combat this type of offense.

Consequently, combating tax evasion is a multifaceted task that requires an approach not only at the national level and by international organizations. In order to achieve compliance with tax laws, legal liability measures against tax evaders should be strengthened; transparency of financial transactions should be increased; education and awareness of taxpayers regarding the legal consequences arising from tax evasion should be stimulated; and international tax cooperation should be strengthened.

References:

1 The FATF Recommendations 2012 [Electronic resource]. Mode of access: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html

2 Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995 [Electronic resource]. Mode of access: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

3 Greggi, M. (2008). Avoidance and abus de droit: The European approach in tax law. eJTR, 6, 23.

4 National assessment of money laundering risks of the Republic of Kazakhstan 1995 [Electronic resource]. Mode of access: https://www.gov.kz/memleket/ entities/afm/documents/details/209651?lang=ru

5 Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 235-V [Electronic resource]. Mode of access: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235

6 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V [Electronic resource]. Mode of access: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226

7 Conclusions of the ECOFIN Council Meeting on 1 December 1997 concerning taxation policy - Resolution of the Council and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 1 December 1997 on a code of conduct for business taxation. The Code was introduced in 1997 and then updated and renovated. see recently COM/2020/313 final.

8 IV AML Directive: Problems related to exchange of information between Financial Intelligence Units. (2022). Institutiones Administrationis - Journal of Administrative Sciences, 2(2), 23-34. https://doi.org/10.54201/iajas.v2i2.49

9 Agreement between the European Community and the Swiss Confederation providing for measures equivalent to those laid down in Council Directive 2003/48/EC on taxation of savings income in the form of interest payments. The agreement was subsequently updated, and the scope extended, in 2015 (27 May 2015).

10 A complete list of the several DAC directives that have been introduced can be found at https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/tax-co-operation-and-control/administrative-co-operation-and-mutual-assistance/enhanced-administrative-cooperation-field-direct-taxation_en

11 It's the VIES project, on which see https://ec.europa.eu/taxation_customs/vies/#/vat-validation. Fedeli, S., & Forte, F. (2011). EU VAT frauds. European Journal of Law and Economics, 31, 143-166.

12 Directive 2010/24/EU encouraging mutual assistance between EU countries for the recovery of claims relating to taxes, duties and other measures.

13 Vîrjan B. The main measures taken in the European Union to prevent and fight against fraud and tax evasion / Conferința Internațională Educație și Creativitate pentru o Societate Bazată pe Cunoaștere. [Electronic resource]. Mode of access:https://www.ceeol.com/

14 Shelepov A.. V. BEPS project: global cooperation in the field of taxation / Bulletin of International Organizations: Education, Science, New Economy - 2016, No. 4, pp. 36-59.

СООТНОШЕНИЕ ПРАВА НА ЗДОРОВЬЕ И ПРАВ ПАЦИЕНТОВ

Гафурова Н.Э., PhD, Ташкенсткий государственный юридический университет

Задачей современной доктрины права на здоровье, является определение его места в системе права. Учитывая взаимосвязь права на здоровье с медицинским правом, международным медицинским правом, мы полностью поддерживаем научные взгляды таких ученых, как Ю.Д.Сергеева, М.И. Милушина, А.А.Мохова, С.Г.Стеценко, А.Н.Пищиты, Н.Г.Гончарова, А.А. Рёрихта и других, которые рассматривают медицинское право в качестве сформированной самостоятельной комплексной отрасли права, внутреннюю структуру которой составляют, соответственно, нормы, институты и отрасли медицинского права. Как отмечает Рёрихт А.А. в своей монографии, комплексность медицинского права позволяет использовать приемы «сквозного» регулирования, не закрепляя жестко те или иные институты за определенной отраслью права, будь это управление здравоохранением или уголовная ответственность за преступления [1].

Итак, в нашей работе в качестве базовой концептуальной основой медицинского права мы обозначили именно право на здоровье. При этом право на здоровье, которое является всеобъемлющим правом, имеет более широкий охват отношений, которые выходят за рамки

медицинского права. Само медицинское право, которое мы можем определить в качестве одного из основных направлений права на здоровье, состоит из таких институтов, как как экстренная медицина; трансплантация органов и тканей, стволовых клеток человека; эвтаназия; клонирование, репродуктивная медицина; медицинская помощь лицам с ограниченными возможностями; психиатрическая помощь; медицинская помощь в условиях катастроф и чрезвычайных ситуаций; медицинские услуги в местах лишения либо ограничения свободы; привлечение частно-практикующих врачей к оказанию помощи в особых условиях; экспериментальная медицина; фармацевтическая деятельность; косметологические услуги; страховая медицина и др.

На сегодняшний день наблюдается тенденция обособления ряда правовых институтов медицинского права, к которым мы можем отнести институт прав пациента, а также института принудительных мер медицинского характера, институт медицинских экспертиз, и др., для которых также могут быть характерны свои принципы[2].

При этом, выявлено, что вышеуказанные институты медицинского права, объединяют в себе права пациентов. Тут уже институционализация приобретает несколько другой вид. Поэтому, в нашей работе мы решили выделить право на здоровье и права пациентов и выявить их соотношение.

В нашем исследовании особый интерес также вызывает вопрос соотношения права на здоровье и прав пациентов. Очевидно, что это два взаимосвязанных и взаимозависимых института. Для выявления данного соотношения обратимся к понятию права на здоровье и прав пациентов, исходя из их юридической природы.

Для этого необходимо определить спектр прав пациентов, которые представляют собой комплекс прав, направленных на улучшение и поддержку здоровья.

На наш взгляд, «пациент – это любое физическое лицо, вступившее в юридические и социальные отношения с медицинским учреждением или отдельным медицинским работником для пользования всеми видами медицинских и фармацевтических услуг, получения медицинской помощи, а также участия в биомедицинских экспериментах в рамках законодательства, независимо от состояния здоровья».

Образцова Е. в своей диссертации отмечает, что права пациента – это инструменты управления процессом оказания медицинской помощи, где пациент, используя свои права, может сам принимать решения о целесообразности, качестве и других аспектах самого медицинского вмешательства, а также о привлечении других лиц, представляющих или защищающих интересы пациента. Она также подчеркивает, что права граждан в области охраны здоровья и права пациентов при оказании им медицинской помощи представляют собой личные, неотчуждаемые субъективные права[3], с чем мы полностью согласны, учитывая правовую природу прав пациентов.

Для того, чтобы понять правовую природу прав пациентов, необходимо также изучить правовую регламентацию прав пациентов в международном праве.

К наиболее важным документам ВОЗ, регламентирующим общественные отношения в области охраны здоровья человека, относится Декларация о политике в области обеспечения прав пациента в Европе (Амстердам, Голландия, 1994 г.). Данный международный документ можно считать основой универсальной концепции прав пациентов, в котором впервые дается определение пациенту в качестве здорового или больного потребителя медицинских услуг, а также выделяет права пациентов на три группы: социальные, индивидуальные и общие[4].

Четкая регламентация прав пациентов помогает стандартизировать уход во всех областях здравоохранения и позволяет пациентам иметь единые стандарты и подходы во время лечения. По мнению Американского онкологического общества, организациям следует разработать билли о правах пациентов, «чтобы дать людям возможность играть активную роль в улучшении своего здоровья, укрепить отношения людей со своими поставщиками медицинских услуг, установить права пациентов при общении со страховыми компаниями и в других конкретных ситуациях, связанных со здоровьем охват». Как и в случае с другими биллями о правах, современные билли о правах пациентов устанавливают,

что люди могут рассчитывать на определенное лечение независимо от их социально-экономического статуса, религиозной принадлежности, пола или этнической принадлежности. При регламентации прав пациентов важно не упускать из поля охвата основной набор этических принципов, включая автономию пациента, благотворительность, ненарушение вреда, (распределительную) справедливость, фидуциарные (доверительные) отношения между пациентом и поставщиком медицинских услуг и неприкосновенность человеческой жизни[5].

Если сравнивать, или вернее, выявить соотношение права на здоровье с правами пациентов, в первую очередь, необходимо понять широту спектров права на здоровье и узконаправленность прав пациентов. Если право на здоровье, как это обсуждалось в предыдущих параграфах, включает в себя очень широкий спектр социально-экономических факторов, способствующих условиям, в которых люди могут достичь наилучшего уровня здоровья, включая основные детерминанты здоровья, как биологические, так и социально-экономические условия проживания человека и имеющиеся у государства ресурсы[6], то права пациентов регламентируют отношения только в рамках медицинской деятельности.

Соответственно, исходя из содержания прав пациента, которые определены в международных документах, можно сделать вывод, что право на здоровье представляет собой многоуровневую категорию комплексных прав, объединяющих в себя ряд прав пациентов, как общесоциального, так и индивидуального характера. Но при этом, право на здоровье, включает такие права, которые выходят за рамки прав пациентов и имеют более глобальный характер. Поэтому утверждать, что право на здоровье входит с систему прав пациентов будет необъективным, учитывая масштабность права на здоровье.

Чтобы правильно понять место прав пациентов в праве на здоровье, необходимо понять, что право на здоровье является масштабным фундаментальным правом, которое влияет на все аспекты здоровья, жизни, и благополучие человека. Если целью права на здоровье является достижение и обеспечение максимального уровня здоровья человека, то наиболее эффективным способом для медицинских работников выполнить свои обязательства в соответствии с подходом «право на здоровье» является обеспечение максимально возможного уровня медицинской помощи при уважении основополагающего достоинства каждого пациента.

Таким образом, право на здоровье в международном праве прав человека – это инструмент, устраняющий пробелы в продвижении как индивидуального (права пациентов, в том числе), так и общественного здравоохранения, применяющий концепции и международные договоры о правах человека и законодательство в области прав человека в условиях ухода за пациентами, отходя при этом от узкого потребительского взгляда на оказание медицинской помощи. Он функционирует как инструмент укрепления и защиты здоровья, выявляя систематические, а не единичные случаи жестокого обращения со стороны поставщиков медицинских услуг — жестокого обращения, которое является результатом либо активного политического решения, либо нежелательной распространенной практики, — на которые государство не обращает внимания.

При защите права пациентов, как национальные, так и международные суды могут и должны служить инструментами влияния на политику, защищая права наиболее уязвимых и предубежденных групп, которым не хватает средств правовой защиты с помощью традиционных правовых схем защиты прав пациентов[7].

Применяя подход «Права человека при уходе за пациентами», как национальные, так и международные суды могут и должны служить инструментами влияния на политику, защищая права наиболее уязвимых и предубежденных групп, которым не хватает средств правовой защиты с помощью традиционных правовых схем защиты прав пациентов.

Таким образом, права пациентов, можно выделить в качестве основного института права на здоровье. Учитывая, что права пациентов больше всего подвергаются нарушениям и являются очень уязвимыми и трудно восполнимыми, в данной работе основной упор сделан именно на права пациентов в праве на здоровье и определено их соотношение. Кроме того, в

работе поддерживается доктрина пациенто-ориентированной политики, на которую предлагается опираться при нормотворчестве.

Список литературы:

1. Рёрихт А.А. Теоретические основы медицинского права: Проблемы формирования и развития: Монография / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. правоведения; Отв. ред.: Алферова Е.В., Хаманева Н.Ю. – М., 2011. – С.102.

2. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. М.Н. Марченко. – М., 1998. – С.295.

3. Образцова Елена Николаевна. Совершенствование подходов в обеспечении качества медицинской помощи и защиты прав пациентов в системе медицинского страхования. Автореферат по ВАК РФ 14.00.33., 2008 г.

4. Декларация о политике в области обеспечения прав пациентов в Европе: утв. Европейским бюро ВОЗ

5. Patient Rights And Ethics Jacob P. Olejarczyk; Michael Young.Author Information and Affiliations Last Update: November 28, 2022.

6. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, право на наивысший достижимый уровень здоровья. Управление ООН по правам человека. MD 2012 Кишинев, Республика Молдова.

7. Peled-Raz, M. Human rights in patient care and public health—a common ground. Public Health Rev 38, 29 (2017).//https://doi.org/10.1186/s40985-017-0075-https://moldova.un.org/sites/default/files/2020.pdf

REGIONAL OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES

Rajabov A. S. - a master's student of the Department of International Law of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6, A. Yanushkevich str., Astana, Kazakhstan.

Sarsembayev M. A. – Doctor of Law, Professor of the Department of International Law of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, 6, A. Yanushkevich str., Astana, Kazakhstan.

This report-article analyzes the issues of cooperation between Central Asian countries and the regional office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. The establishment of a Regional Office in Bishkek (Kyrgyzstan) in 2008 and its activities, which cover Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan, are considered. It highlights the specifics of the Regional Office's cooperation with the countries of the region on human rights and freedoms. The mandate of the Regional Office allows interaction with Governments, international organizations, and representatives of civil society, which contributes to the development and implementation of programs for the protection of human rights and freedoms.

Examples of recommendations from OHCHR include advice to States on improving legislation in line with international human rights standards, on ensuring the safety and protection of human rights defenders, as well as proposals to combat discrimination and strengthen mechanisms for their protection. These recommendations are aimed at supporting countries in respecting and promoting the basic principles of human rights.

In this regard, we would like to emphasize that the Regional Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights for Central Asia welcomed the acquittal handed down by the Pervomaisky District Court of Bishkek (Kyrgyzstan) on December 4, 2023 in the case of young blogger Yrys Dzhekshenaliev. He could have been punished with 7 years in prison on the basis of article 278 of the Criminal Code of the Kyrgyz Republic on the prohibition of calls for mass riots after he published critical essays on social networks [1]. The central and local UN bodies jointly contributed to the fact that Kyrgyzstan refrained “from using criminal prosecution as a tool to suppress critical coverage of issues of public interest" [2]. Such cooperation of local and central UN

units with representatives of Kyrgyz civil society has led to the real protection of the rights and legitimate interests of the Kyrgyz human rights defender. But these are isolated facts. The UN Regional Human Rights Agency and specialized human rights institutions in all 5 states of the region could develop a single provision for the entire region and for each country on the need for scrupulous observance of the rights and legitimate interests of human rights defenders seeking to protect the rights and freedoms of citizens. The Department cooperates with government agencies to protect human rights and promote the adoption of laws that comply with international human rights standards. By actively interacting with civil society, the office supports the expression of independent opinions. In addition, it regularly provides recommendations on a comprehensive analysis of human rights in UN programs, including human rights approaches and methods of working with digital data. It holds educational sessions for UN partners, government agencies, civil society, non-governmental organizations and other stakeholders in the field of human rights. The Regional Office has made an important contribution to the field of human rights, praising the implementation of the United Nations Framework Programme for Cooperation for Sustainable Development in countries such as Uzbekistan and Turkmenistan. During the COVID-19 pandemic, the Regional Office actively shared expert recommendations in the field of human rights in order to overcome the negative consequences of the pandemic [3].

At the same time, other UN regional human rights institutions operating in other parts of the world face problems such as limited access to information, as well as a lack of transparency in government activities, which makes it difficult to conduct real human rights monitoring and assessment of the situation. In turn, in Europe and Africa, their institutions face national conflicts, migration and inequality, which creates its own difficulties in protecting the rights of all population groups in these regions [4]. These differences in the nature of the problems have an impact on the activities of a particular regional institution. For example, in situations where problems relate to restrictions on freedom of expression and access to information, institutions may also face limitations in their ability to act and monitor the human rights process in the relevant region. At the same time, this allows the regional institution to delve more deeply into the essence of violated human rights and freedoms, which increases the effectiveness of such an institution in the future.

The UN regional human rights institutions in each of these regions (Central Asia, Europe and Africa) have achieved significant success in their work. Differences in problems have not prevented these institutions from achieving important human rights results. It is very important for the Central Asian human rights institution to draw on the experience of the analyzed activities of similar institutions in the regions of Europe and Africa. Using such experience, the Central Asian institution contributes more to improving access to justice and ensuring equal opportunities for all citizens of the region. By carrying out such actions, taking into account the borrowed experience, the Central Asian institution in to a greater extent, it could contribute to the development of necessary laws, conducting educational campaigns, and supporting weak and vulnerable groups of society. They also relate to the improvement of the judicial system, the creation of necessary mechanisms for the protection of human rights and the development of policies that promote their observance.

An analysis of the work of regional human rights institutions in Central Asia highlights the need for a comprehensive approach to improving the situation. The results are achieved not only through internal efforts, but also through cooperation with international organizations of various profiles.

It should be noted that the Central Asian regional UN human rights institution practically did not participate in the investigation of the consequences after the events of Kantar 2022 in Kazakhstan, protest movements in Kyrgyzstan and some other states of the region. This should be a part of the subsequent work of the institution.

For some reason, the regional office of human rights and other similar international structures related to human rights and freedoms are not closely related to human labor rights. Meanwhile, this is a very sensitive area where human rights are violated on the basis of the emerging boss-subordinate relationship. There is an International Labor Organization, but it is more concerned

with the general issues of the relationship of the triangle "employee – employer – trade union leader". Traditional universal and regional structures, including the Central Asian Office for Human Rights, could find their niche in this field of work. For example, social workers have low wages [5], frequent sexual harassment in the workplace, arbitrary dismissals of employees, and other common problems [6]. It seems that the Regional Central Asian Institution for Human Rights could sign a separate cooperation agreement with each of the 5 States of the region on the protection of human rights at work.

Various fraudulent schemes are being developed and implemented around the human right to housing in all states of the region, people often lose considerable sums and remain without apartments. The UN Regional Office for Human Rights, specialized state human rights bodies, general and special non-governmental organizations should combine their efforts in order to provide real housing for citizens of the countries of the region [7].

The UN Regional Central Asian Office for Human Rights could switch to digitalized relationships with Human Rights Commissioners, Human Rights Commissions under the Presidents of all states of the region using artificial intelligence technologies and other latest technologies [8]. If all these structures could switch to electronic document management to begin with, then this would significantly accelerate the consideration of complaints and applications from citizens of our states in the region regarding violated human rights and freedoms.

Human rights in every State are clearly implemented in the presence of professional and honest justice. If there is a corrupt and sick justice system in the country, then it is hardly possible to talk about the existence of human rights in the country. We can try to create a Central Asian court in our region, whose chairman and members could be judges from Western countries on a competitive basis (in the likeness of AIFC judges). Such a court would operate under the same legal schemes and provisions as the European Court of Human Rights. Its decisions could become binding on the courts and other government agencies of all 5 Central Asian countries. To do this, we could first develop and adopt the Central Asian Convention for the Protection of Human Rights, similar to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950. Each of the 5 Central Asian countries could adopt the following laws "On the promotion of Central Asian justice", "On the realization of civil and political rights of citizens", "On the implementation of economic, social and cultural rights of citizens", "On the non-proliferation of immunity of judges in relation to corruption crimes and offenses committed by them", "On criminal liability of judges for violation of the norms of procedural legislation". A country that does not wish to move in this legal direction can be considered authoritarian. With this approach, the Central Asian UN human rights institution will create conditions within which it is possible to easily exercise all human rights and freedoms in each country and in the region as a whole.

The strategies of the Central Asian countries emphasize the importance of fighting corruption, providing assistance to human rights defenders who actively advocate for human rights, as well as informing the population about human rights in order to build a more just and equitable society. We call on the UN Regional Human Rights Agency to move towards expanding real measures to protect human rights and freedoms in every State in the region.

In conclusion, it should be noted that the cooperation of the Central Asian countries with the Central Asian regional office of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights gives an important dynamic of development in the field of protection and promotion of human rights in this region.

List of literature

1.Офис ООН по правам человека в Центральной Азии. – 2023. // https://www.facebook.com/ (дата обращения: 30.01.2024); Koula, Aikaterini. Corporate Responsibility to Respect Human Rights Defenders Under the UNGPs and Steps Towards Mandatory Due Diligence. Liverpool Law Review. - P. 1-24 (2024).

2.Офис ООН по правам человека в Центральной Азии // https://www.facebook.com/ (дата обращения: 31.01.2024).

3.Сыздыкова Л. Казахстан-Таджикистан: равное партнерство, взаимовыгодное сотрудничество. // https://kazpravda.kz /n/kazahstan-tadzhikistan-ravnoe-partnerstvo-vzaimovygodno-sotrudnichestvo/ (дата обращения: 28.01.2024).

4. Умаханова Д., Саяпин С. Международное уголовное право. – Ташкент: Баспасөз, 2022. - 210 с.

5. Wilfong, Jordan. Low Pay for Social Workers is a Human Rights Violation, and Social Work Professors Must Help to Change It. Journal of Human Rights and Social Work. - 2024. - P. 1-5.

6. Zhang, Zhehan. Overall Review of the Challenges and Solutions to Human Rights in Labour. Lecture Notes in Education Psychology and Public Media. - 2024. - Vol. 39. - P. 30-36.

7.Schmitt, Cristian & Marchetti Melo, Juan Pablo & Bucarey, Viviana & Valderrama-Ulloa, Claudia. Design Criteria Recommendation to Achieve Accessibility in-House to Different Users. Conference Proceedings. Paris (France). January 18-19. - 2024. - Vol. 1. - P. 119-126.

8.Hasida, Kôiti. Personal AI to Maximize the Value of Personal Data while Defending Human Rights and Democracy. - 2024. - P. 239-256; Shaelou, Stéphanie & Razmetaeva, Yulia. Challenges to Fundamental Human Rights in the age of Artificial Intelligence Systems: shaping the digital legal order while upholding Rule of Law principles and European values. ERA Forum. - 2024. - P. 4-9.

НОРМЫ ФОРМИРУЮЩЕГОСЯ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Акпарова Р.Н., к.ю.н., профессор Высшей школы права, Международный университет Астана

Применение международно-правовых норм необходимо для устранения пробелов уголовно-процессуального законодательства и приведение его в соответствии с нормами и принципами международного права.

Следует однозначно отметить, что предмет регулирования международного уголовно-процессуального права выходит за пределы уголовно-процессуальных отношений, определенных внутренним национальным законодательством. Именно, в этом, сказывается уникальность и своеобразие международных норм, как самостоятельной системы права, которому присущ и обширный комплекс отношений, носящих процессуальных характер для субъектов международного права. В данном случае, подразумеваем государственные органы уголовного преследования и суды.

Представляется, что международное уголовно-процессуальное право, как самостоятельная формирующаяся отрасль международного публичного права должна регулировать отношения в нескольких направлениях:

Первое направление: общие вопросы казахстанского уголовного процесса и особенности производства по уголовным делам с участием иностранного элемента.

1. Полагаем необходимым отметить, что в сфере общих вопросов казахстанского уголовного процесса нормы международного уголовно-процессуального права закрепляют задачи уголовно-процессуального законодательства, определяют формы уголовного процесса и юрисдикцию уголовно-процессуального закона. Так, например, ст.16 Договора между Республикой Казахстан и Кыргызской Республикой об оказании правовой помощи по гражданским и уголовным делам от 26 августа 1996 года предусмотрено «при оказании правовой помощи запрашиваемое учреждение применяет законодательство своего государства. По просьбе запрашивающего учреждения запрашиваемое учреждение может применять в отношении способа и формы исполнения процессуальные нормы запрашивающей Договаривающейся Стороны, если они не противоречат законодательству запрашиваемой Договаривающейся Стороны[1].Также в ст.4 УПК РК обозначено что, «применение на территории Республики Казахстан уголовно-процессуального права

иностранного государства органами расследования и судом иностранного государства или по их поручению органам, ведущим уголовный процесс, допускается, если это предусмотрено международным договором, ратифицированным Республикой Казахстан.»[2].

2. В настоящее время основные принципы казахстанского уголовного процесса как – законность, осуществления правосудия только судом, судебная защита прав и свобод человека и гражданина, уважение чести и достоинства личности, презумция невиновности и многие другие в целом соответствуют содержанию международного уголовно-процессуального права. Также олицетворяет содержание ст.14 Международного Пакта о гражданских и политических правах, где регламентировано, что «каждый имеет право на рассмотрение любого уголовного обвинения, предъявленного ему … или при определении его прав и обязанностей… на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным независимым и беспристрастным судом…»[3].

3. Следует полагать, что в содержании международного уголовно-процессуального права уже реализуются вопросы, связанные с уголовным преследованием:

а) начало уголовного преследования в соответствии со ст.ст. 179, 557 УПК РК и например, п.1 ст.91 Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года (далее Кишиневская) обозначил, что « каждая Договаривающаяся Сторона обязуется по поручению другой Договаривающейся Стороны осуществлятьв соответствии с законодательством Договаривающейся Стороны уголовное преследование против собственных граждан, подозреваемых, обвиняемых в совершении преступлений на терррритории запрашивающей Договаривающейся Стороны»[4].

б) одним их немаловажных вопросов являются компетенция органов уголовного преследования и суда, в том числе, подследственности и подсудности, например, отражены в ст.101 вышеупомянутой Кишиневской конвенции, где регламентирован порядок рассмотрения дел, подсудных судам двух или нескольких Договаривающихся Сторон: по обвинению одного лица или группы лиц в совершении нескольких преступлений, дела, которые объединены и подсудны судам двух или более Договаривающихся Сторон, рассматривать их компетентен суд той Договаривающейся Стороны, на территории которой закончено предварительное расследование.В этом случае дело рассматривается в соответствии с законодательством Договаривающейся Стороны»[5]. Данные вопросы в уголовном процессе Республики Казахстан регламентируются ст.559 УПК [6].

в) не менее важную роль играют нормы международного уголовно-процессуального права в регламентации основных положений уголовного преследования, в том числе, досудебного, мер принуждения, и многочисленных следственных действий (допрос, предъявление обвинения и т.д.). Например, ст.29 Договора между Республикой Казахстан и Исламской Республикой Пакистан о взаимной правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам от 23.08.1995 года, регламентирующей объем правовой помощи по уголовным делам: включая - розыск и идентификацию лиц, находящихся под предварительным следствием: допрос подозреваемых, обвиняемых, свидетелей, потерпевших, экспертов » [7]. Процессуальные и иные действия, проводимые в порядке оказания правовой помощи предусмотрены в ст.557 УПК РК. »[8].

г) одним из вопросов, регламентирующий предмет международно-правового регулирования обозначен вопрос о допустимости и передаче доказательственной базы. Это можно проследить по ст.1 Договора между Республикой Казахстан и Республикой Индия о взаимной правовой помощи по уголовным делам от 17.08.1999 года, где обозначены следующие процессуальные действия:

1) мероприятия по обнаружению, аресту и конфискации ценностей, добытых преступным путем, а также орудий преступлений;

2) собирание доказательств и принятие заявления от физических лиц;

3) обнаружение и изъятие материалов и предметов, относящихся к делу;

4) передача имущества, включая временное предоставление вещественных доказательств[9]. Полагаем, что перечень процессуальных действий, предусмотренных главой 59 УПК РК [10] намного шире.

д) вопросы возмещения ущерба, нанесенного в результате преступных действий также охватывают нормы международного уголовно-процессуального права. Так, например, ст.19 Кишиневской конвенции: граждане и юридические лица каждой из Договаривающихся Сторон, а также иные лица находящиеся на ее территории , вправе обжаловать действия должностных лиц учреждений юстиции других Договаривающихся Сторон, совершенных ими исполнении положений настоящей Конвенции, в порядке, предусмотренном законодательством Договаривающейся Стороны, по месту совершения таких лействий, если Конвенцией не установлено иное.если неправомерными действиями должностных лиц учреждений юстиции других Договаривающихся Сторон … причинили вред, то они вправе требовать его возмещения в соответствии с законодательством Договаривающейся Стороны, должностными лицами учреждений юстиции, которыми такой вред причинен»[11]. Возмещение ущерба в вышеперечисленных случаях регламентировано в национальном уголовном законодательстве Республики Казахстан, в ст.38 УПК РК[12].

4.Одним из основополагающих и обширных вопросов, подлежащих международно-правовому регулированию – это судопроизводство по уголовным делам:

а) в нормах международного права получили свою регламентацию вопросы подсудности, судебного рассмотрения уголовных дел, право на защиту, постановление приговора. Данные положения впервые нашли сове отражение в ст.ст.7,8, и 10 Всеобщей Декларации прав человека 1948 года[13] затем, получили свое логическое обозначение в ст.14 Международного Пакта о гражданских и политических правах 1966 года (далее Пакта), в которых было гарантировано «право каждого на судебную защиту, в том числе на рассмотрение его дела в том суде и тем судьей, к подсудности которых оно отнесено законом, и о равенстве всех перед законом и судом»[14,], В лоне национального законодательства вышеуказанные положения получили конституционное обозначение[15], а также закреплены в ст.15,21 УПК РК[16].

б) правозащитный потенциал международно-правовых норм выражается и в закреплении более широких возможностей для исправления судебных ошибок, о чем подробно свидетельствует п.5 ст.14 Пакта о гарантии, что «каждый, кто осужден за какое-либо преступление, имеет право на то, чтобы его осуждение и приговор были пересмотрены вышестоящей судебной инстанцией согласно закону»[17].Логическое продолжение получили положения., регламентирующие возможность пересмотра вступивших в силу судебных актов таких как: пересмотр в порядке надзора, возбуждение дел по вновь открывшимся обсоятельствам, возмещение ущерба, нанесенного незаконными действиями должностных лиц – п.6 ст.14 Пакта [18]. Эти международно-правовые нормы воплощены в ст.31, полностью охватывают главу 4 УПК РК[19].

в) одним из вопросов, обращающих на себя внимание, является международно-правовое регулирование исполнения приговоров иностранных судов, в частности, ст.3 Договора между Республикой Казахстан и Азербайджанской Республикой о передаче лиц, осужденных к лишению свободы, для дальнейшего отбывания наказания от 10 июня 1997 года, обозначено, обозначено, что «Договаривающиеся Стороны обязуются согласно условиям настоящего Договора передавать по запросу друг друга осужденных, которые отбывают наказание в местах лишения свободы за совершение преступлений на территории государства вынесения приговора имеют гражданство другой Договаривающейся Стороны, для отбывания наказания в государстве исполнения приговора»[20]. Впервые положения о исполнении приговоров судов иностранных государств было закреплено в ст. 55 главы УПК РК 1997 года [21], затем более широкую регламентацию получили в отдельной главе 62 УПК РК[22].

5. Также в эту группу отношений можно выделить случаи, регулирования нормами международного уголовно-процессуального права особенностей уголовного судопроизводства по отдельным категориям уголовных правонарушений:

а) производство по делам несовершеннолетних регулируется п.4 ст.14 Пакта, так «в отношении несовершеннолетних процесс должен быть таков, чтобы учитывались их возраст и желательность содействия их перевоспитанию» [23]. А Конвенция о правах ребенка 1989 года гарантирует основные процессуальные права и гарантии, а именно, право иметь защитника, право на присутствие родителей или опекуна, право на отказ от дачи показаний ит.д»[24]. В Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан данная категория уголовных правонарушений предусмотрена в главе 56.УПК РК[25].

б) производствопо делам лиц, обладающих привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования.

Так, в п.1 ст.9 Кишиневской конвенции закреплено, «потерпевший, гражданский истец, гражданский ответчик и их представители, а также свидетель, эксперт или другое лицо, которое по вызову, врученному учреждением юстиции запрашиваемой Договаривающейся Стороны, не может быть, независимо от своего гражданства, привлечено на ее территории к уголовной ответственности, взято под стражу и подвергнуто наказанию за деяния, совершенные им после пересечения ее государственной границы. Также лица не могут быть привлечены к ответственности, взяты под стражу или подвергнуты наказанию в связи с их свидетельскими показаниями или заключениями в качестве экспертов по дел, являющемуся предметов разбирательства» [26].Также ст.41 Венской конвенции о консульских сношениях 1963 года, где обозначено что «Консульские должностные лица не подлежат аресту, ни предварительному заключению, иначе как на основании постановлений компетентных судебных властей в случае совершения тяжких преступлений…а также во исполнение судебных постановлений вступивших в законную силу» [27].

Во второе направление отношений, регулируемых нормами международного уголовно-процессуального права, полагаем отнести вопросы, связанные с осуществлением международного сотрудничества в сфере уголовного преследования, и судопроизводства, в частности, положения об оказании взаимной правовой помощи по уголовным делам. Институт правовой помощи впервые обозначен в редакции Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан 1997 года в главе 55. Следует отметить, что более подробно данный институт регламентирован в новой редакции Уголовно-процессуального кодекса 2014 года. Поскольку вопросам международного сотрудничества в сфере уголовного судопроизводства посвящен раздел 12, который охватывает 5 глав: Общие вопросы международного сотрудничества (гл.58), правовая помощь (гл.59), институт выдачи (гл.60), регламентирует вопросы продолжения уголовного преследования (гл.61), основания для признания и исполнения приговоров и постановлений судов иностранных государств (гл.62) [28].

Как многосторонние, так и двусторонние соглашения Республики Казахстан об оказании правовой помощи регулируют общие положения о правовой защите, оказании правовой помощи, порядке сношений, объема правовой помощи, о порядке направления и исполнения правовой помощи, действительности документов, допустимости доказательств, а также включают вопросы о порядке выдачи и осуществления уголовного преследования. Из региональных соглашений наиболее подробно институт правовой помощи отражен в вышеупомянутой Кишиневской Конвенции государств-участников СНГ «О правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам» 2002 года.

Республика Казахстан заключила двусторонние соглашения об оказании правовой помощи практически со всеми государствами-участниками СНГ и многими странами зарубежья.

Таким образом, следует обозначить, что в настоящее время нормы уголовно-процессуального Республики Казахстан в сфере уголовного судопроизводства действующие на практике в целом соответствуют нормам международного уголовно-процессуального

права, как формирующейся отрасли международного права, и содействуют противодействию международной преступности.

Список литературы:

1. Договор между Республикой Казахстан и Кыргызской Республикой об оказании правовой помощи по гражданским и уголовным делам от 26 августа 1996 года. Закон Республики Казахстан от 25.07.1997 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
2. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231
3. Международный Пакт о гражданских и политических правах 1966 года. Закон РК от 28.11.2005 года №91/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/050000091
4. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года.Закон РК от 10.03.2004 года №531/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/
5. Там же.
6. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231
7. Договор между Республикой Казахстан и Исламской Республикой Пакистан о взаимной правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам от 23.08.1995 года. Закон РК от 9.11.1998 года №293-1 https://adilet.zan.kz/rus/docs/
8. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231
9. Договор между Республикой Казахстан и Республикой Индия о взаимной правовой помощи по уголовным делам от 17.08.1999 года. Закон РК от 17.05.2000 года №49-11. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
10. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231.
11. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским , семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года. Закон РК от 10.03.2004 года №531. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
12. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231.
13. Всеобщая Декларация прав человека от 10.12 1948 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs.
14. Международный Пакт о гражданских и политических правах 1966 года. Закон РК от 28.11.2005 года №91.https://adilet.zan.kz/rus/docs/050000091.
15. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000
16. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231
17. Международный Пакт о гражданских и политических правах 1966 года. Закон РК от 28.11.2005 года №91.https://adilet.zan.kz/rus/docs/050000091.
18. Там же.
19. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231.
20. Договор между Республикой Казахстан и Азербайджанской Республикой о передаче лиц, осужденных к лишению свободы, для дальнейшего отбывания наказания от 10 июня 1997 года. Закон РК от 30.12.1999 года № 34-1. https://adilet.zan.kz/rus/docs/.
21. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан 1997 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
22. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231.

23. Международный Пакт о гражданских и политических правах 1966 года. Закон РК от 28.11.2005 года №91.https://adilet.zan.kz/rus/docs/050000091.
24. Конвенция о правах ребенка от 20.11.1989 года. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8.06.1994 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/.
25. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231.
26. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года.Закон РК от 10.03.2004 года №531. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
27. Венская конвенция о консульских сношениях 1963 года, Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 31.03.1993 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/
28. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 года №231-V ЗРК.https://adilet.zan.kz/rus/docs/1400000231

АЗАМАТТЫҚҚА ҚҰҚЫҚТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Ботагарин Р.Б., PhD, қауымдастырылған профессор, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауында Президент Қ.Қ. Тоқаев Қазақстанның барлық адамдардың негізгі құқықтарын сақтауға және оларды жетілдіру мен нығайтуды жалғастыру ел мен оның халқының бейбіт әрі тұрақты дамуы үшін маңызды екенін атап өткен болатын. Қазақстан Республикасы өзінің егемендігіне ие болып [1], тәуелсіздігін алғалы құқықтық, демократиялық, халықаралық құқық нормаларының және адам құқықтарының сақталуы жолында халықаралық адам құқығы стандарттарын енгізе отырып қамтамасыз етіп келеді.

Ел Конституциясы [2], Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы заңы қабылданды [3]. Бірқатар халықаралық конвенциялар [4] мен халықаралық келісім шарттар бекітілді.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы әр адамның азаматтыққа құқығы бар деп жариялайды [5], [6]. Ешкімді де азаматтығынан немесе азаматтығын өзгерту құқығынан еріксіз айыруға болмайды. Дегенменде, бүкіл әлемде миллиондаған адамдарға, олар қандай да бір мемлекеттің азаматы болып танылмағандықтан (азаматтығы болмағандықтан) адамның ең негізгі құқықтары берілмегенін байқауға болады. Азаматтығы жоқ адамдар тұрақты дамудан тыс қалу қаупі жоғары қоғамның ең осал топтарына жатады.

Бүгінде әр мемлекет адамдардың азаматтығыныа қатысты өзіндік саясат ұстанып, заң нормалары шеңберінде реттеу жолдарын қалыптастырған. Дегенмен де, әлі де болса азаматтығы жоқ адамдардың саны азаймай отыр.

Жалпы, азаматтық алу құқығы – бұл адамның негізгі құқығы болып табылады. Бұл әр адамның азаматтығын алуға, өзгертуіне және сақталуына құқығының бар екенін білдіреді. Халықаралық құқық мемлекеттердің адам құқықтары саласындағы өз азаматтарының кім екендігі туралы шешім қабылдау құқығының мүлдем шекті емес екенін және атап айтқанда, мемлекеттер азаматтықты беруге немесе жоғалтуға қатысты өз міндеттемелерін орындауы керек екенін бекітеді.

Егер адамның азаматтығы болмаса олар белгілі бір елдеің азаматтары сияқты толыққанды құқықтарын жүзеге асырып мектепке бару, дәрігерге қаралып емделу, жұмысқа орналасу, банктік шот ашу немесе тіпті некеге тұру мүмкіндігінен айырылуы мүмкін. Дүние жүзіндегі миллиондаған азаматтығы жоқ адамдар дәл осындай жағдайда өмір кешуде. Бұл әрине әр елдің аумағындағы адам құқықтарына деген көзқарасына, нормативтік актілеріне байланысты әртүрлі қалыптасқан.

Бұл жерде алдымен азаматтық туралы ұғымның негізгі мағынасын ашып алған дұрыс сияқты. Жалпы қалыптасқан анықтама ол адамның белгілі бір мемлекетпен саяси құқықтық байланысы. Екінші бір анықтама, мемлекеттің қандай да бір алдына қойған шешімдерін қабылдауда сенім білдіре алатын тұрғындарының бір бөлігін формальды құқықтық түрде бөліп алып реттей алуындағы қабілеті деп танылуы [7]. Яғни, азаматтық ол мемлекеттің өз азаматы болуы мүмкіндігін мойындауы, алынуы және тоқтатылуы жайындағы шешім қабылдаудағы егемендік құқығы. Осылайша, бұл анықтамадан біз ұғымның мәнін, құқықтық және әлеуметтік қырларын ашып тұрғанын байқаймыз. Қазақстан Республикасы заңнамасы бойынша Қазақстан Республикасының азаматтығы ол адамның мемлекетпен орнықты саяси-құқықтық байланысын айқындайды, бұл олардың өзара құқықтары мен міндеттерінің жиынтығын білдіреді. Сонымен қатар, елімізде әрбір адамның ел азаматтығын алуға құқығы бары, оның тек заңға сәкес алынып, тоқтатылатыны бекітілген.

Және де Қазақстан Республикасының азаматын азаматтығынан, өзінің азаматтығын өзгерту құқығынан айыруға болмайды, сондай-ақ Қазақстанның шегінен тыс жерге аластауға болмайды. Террористік қылмыстар жасағаны үшін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының өмірлік маңызы бар мүдделеріне өзге де ауыр зиян келтіргені үшін соттың шешімімен ғана Қазақстан Республикасының азаматтығынан айыруға жол беріледі [3]. Бұл норма Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы Декларациясында тікелей айтылған ешкім өзінің азаматтығынан заңсыз және өзгерту құқығынан айырыла алмайды деген норманың еліміздің заңдарынан көрініс табуы [6].

Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы заңына сәйкес азаматтыққа қабылдау шарттары келесідей анықталған:

1) Қазақстан Республикасының аумағында заңды негізде кемінде бес жыл тұрақты тұратын не Қазақстан Республикасының азаматтарымен кемінде үш жыл некеде тұратын адамдар қабылданатын болады.

2) Қазақстан Республикасы азаматтарының ішінде жақын туыстарының бірі - баласы (оның ішінде асырап алған баласы), жұбайы (зайыбы) және ата-анасының біреуі (асырап алушысы), апа-қарындасы, аға-інісі, атасы немесе әжесі бар, Қазақстан Республикасына тұрақты тұру мақсатымен келген, бұрынғы одақтас республикалардың азаматтары, Қазақстан Республикасында тұру мерзіміне қарамастан, қабылданатын болады делінген [3].

Қазақстан Республикасы өзінің егеменділігін алған жылдардан бері өз аумағына жеңілдетілген тіртіпте өз отандастарын, қандастарын шақырып жеңілдетілген тәртіпте азаматтығын беріп келеді. Мұндай тәжірибе Еуропаның бірқатар елдерінде, Ресей мемлекетінде қалыптасқан. Бұл сол елдердің өздері анықтаған саясатқа байланысты құрылған бағдарламалы шегінде жүзеге асырылып келеді [8].

Әр адам азаматтыққа ие болған сәтте мемлекеттермен көлемі әртүрлі деңгейде кепілдік берілген, жалпыға мәлім құқықтарды иемденеді және міндеттерді орындайды. Әр мемлекет өзінің аумағында құқықтар бере отырып, белгілі бір міндеттерді жүктейді және орындалуын талап етеді. Егер бұл талаптар орындалмаған жағдайда тиісті жауапкершіліктер арқалайтыны да заңды негізде анықталып, бекітіліп қойған. Қазақстан Республикасы өзінің мемлекеттік органдары мен лауазымды адамдары арқылы Республика азаматтарының алдында жауапты, ал Қазақстан Республикасының азаматы Қазақстан Республикасының алдында жауапты. Ол Қазақстан Республикасының Конституциясымен заңдарын сақтауға, Қазақстан Республикасының мүдделерін, оның аумақтық тұтастығын қорғауға, әдет-ғұрыпқа, дәстүрге, мемлекеттік тілге және оның аумағында тұратын барлық ұлттардың тілдеріне құрметпен қарауға, Қазақстан Республикасының күш-құдіретін, егемендігін және тәуелсіздігін нығайтуға жәрдемдесуге міндетті. Қазақстан Республикасының азаматтарымен қатар, шетел азаматтары әжне азаматтығы жоқ адамдардың да міндеттерді мойындарына алады [3]. Яғни міндеттердің пайда болуы тек азаматтықта болғандарға ғана байланысты емес екенін көреміз.

Азаматтығы жоқ адам – «қолданыстағы заңнамаға сәйкес бірде-бір мемлекеттің азаматы ретінде танылмайтын адам». Мұндай адамдардың нақты саны белгісіз, алайда БҰҰ-ның

босқындар жөніндегі Жоғарғы комиссары басқармасының (БЖКБ) мәліметтері бойынша бүгінде әлем бойынша кем дегенде 12 миллион адамның азаматтығы жоқ [9].

Зерттеушілер Еуропа одағы елдеріндегі шекаралардың ашықтығы, өмір сүрудің жоғары деңгейі әр түрлі елдердегі азаматтардың қызығушылығын тудырып отырғанын айтады. Евростат мәліметтері бойынша, тек 2020 жылдың өзінде 23 миллион шетел азаматтарын тұрған. Бұл шетел азаматтарының негізгі мақсаты сол елдерде жұмыс жасап қалып қою арқылы Европа елдерінің азаматтығын алу [10]. Бұл кез келген мемлекет азаматтарының өз құқықтарын жүзеге асыруда, өздерінің азаматтыққа құқықтарын жүзеге асыруда жасап жатқан әрекеттері десек болады. Алайда, өздерінің азаматтыққа құқықтарын жүзеге асырамыз деп бір елдің азаматтығынан шығып, екінші бір елдің азаматтығын алғанға дейінгі аралықтағы бұл адамдардың өздерінің жалпы адам құқықтарын жүзеге асыруы барған елдердің ішкі заңнамасына тікелей байланысты.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, мемлекеттердің заңнамалары өз деңгейінде әр адамның азаматтыққа құқықтарын жүзеге асыруы бойынша нормаларды бекітсе де өмір шындығы миллиондаған адамдардың әлі де болса өздерінің азаматтыққа құқықтарын жүзеге асыра алмай жүргенін көрсетеді. Олар азаматтықта болмауы себебінен әлеуметтік тұрғыда қоғамның осал тобын құрап отыр. Сол үшін адам құқықтарының жүзеге асырылуын қамтамасыз етуде әлемдік қауымдастық адам құқықтары саласындағы заңнамаларын қарастырып, белігіл бір елдің азаматтығын алу мерзімінің қысқартылуы, жеңілдетілген тәртіптердің орнатылуы сияқты шараларды қабылдап, заң нормаларында бекітіп отыр. Европаның кейбір елдері, ТМД елдері өздерінің азаматтығы туралы заңнамаларында азаматтық сұрақтарына қатысты нақты өзгерістер мен толықтырулар енгізген. Үздік тәжірибе ретінде бірқатар елдерден мысал келтіре кетсек, Норвегияның азаматтығын алу үшін белгілі бір азамат өтінім қанағаттандырылғанға дейін алдыңғы азаматтығынан шығуы тиіс, егер олай болмаса Норвегия азаматтығын алған сәттен бастап 1 жылдың ішінде бұрынғы азаматтығынан шыққаны жөнінде құжатты дәлелін растауы керек. Ал, Грекия елі азаматтықты беру үшін сол елде тұру мерзімін азайтқан елдердің қатарына жатады. Бразилия азаматтық алуға дейін тұру мерзімін қысқартып қана қоймай, сол елдің азаматтығы туралы заңы бойынша заңды түрде тұру талап етілмеуі азаматтық алғысы келген әрбір адам үшін қолайлы екені белгілі.

Бұл мысалдардың барлығы адамдардың азаматтыққа құқықтарын жүзеге асыруда заңнамалардың барынша оңтайланып, адам құқықтарының сақталуында тиімді шаралардың қабылданып, жүзеге асырылып жатқанын білдіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Мемлекеттік егемендігі туралы декларация жөнінде Қазақ ССР Жоғарғы Советінің 1990 жылғы 25 қазандағы № 307-XII Қаулысы. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B900001700_

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

3. Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 20 желтоқсандағы № 1017-XII Заңы. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z910004800_

4. Қазақстан Республикасының Тұрмыстағы әйелдердің азаматтығы туралы конвенцияға қосылуы туралы. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 30 желтоқсан N 19-II Заңы. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000019_

5. Европейская конвенция о гражданстве. Страсбург, 6 ноября 1997 года. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://rm.coe.int/168007f2f6

6. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 A (III) қабылданған. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001

7. Шлапак М. Механизмы реализации права на гражданство. Вестник Московского университета МВД Росии. 2020(2):48-51
8. Программа переселения соотечественников. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://rusconhouston.mid.ru/ru/consular-services/programma_pereseleniya/
9. О гражданстве и правах человека. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://www.ohchr.org/ru/nationality-and-statelessness
10. Все об иммиграции в Европу: от способов до советов. [Электрон. ресурс]. – 2024. – URL: https://www.gostudy.cz/blog/immigraciia-v-evropu

ОСНОВАНИЯ ДЛЯ ОТКАЗА В ПРИЕМЕ В ГРАЖДАНСТВО И ВОССТАНОВЛЕНИИ В ГРАЖДАНСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Балгимбекова Г.У., PhD, профессор кафедры конституционного и международного права, Карагандинский Университет им. академика Е.А.Букетова

Современный период развития института гражданства представлен как процесс совершенствования конституционно-правовых норм, регламентирующих институт гражданства. В настоящее время происходит процесс развития и совершенствования, путем внесения изменений и дополнений в законы о гражданстве, а также путем развития конституционного права. Гражданство определяется посредством конституционно-правовых норм, которые определяют основы организационно-правового механизма регулирования гражданства. Они определяют построение и функционирование системы государственных органов, регулирующих функционирование института гражданства. В целом нормы конституций образуют основы организационно-правового механизма, устанавливают политико-идеологическую базу системы государственных органов, их полномочия в области гражданства, пути совершенствования и международной интеграции.

Само понятие термина «гражданство» основывается на фундаментальных положениях: а) гражданство как политико-правовое явление, определяющее особый характер взаимоотношений человека и политико-социального образования - государства; б) гражданство как одно из основных субъективных прав человека (каждый человек имеет право на гражданство [1]), т.е. предусмотренная законом возможность лица находиться в обозначенных выше взаимоотношениях с государством или прекратить их; в) гражданство как конституционно-правовой институт. В последних двух значениях понятие «гражданство» не вызывает среди ученых-юристов разноплановых толкований. Тем не менее, гражданство рассматривается не только наукой конституционного права.

Совершенствования института гражданства, на основе анализа позволяет выработать пути развития гражданства в рамках казахстанского законодательства, а также осмыслить значение и роль гражданства в современном государстве и обществе. В пункте 1 статьи 10 Конституции Республики Казахстан закреплено, что «Гражданство Республики Казахстан приобретается и прекращается в соответствии с законом, является единым и равным независимо от оснований его приобретения»[2]. В Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 г., утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674, подчеркивается, что «важно усилить государственную политику в сфере защиты прав человека. Для повышения качества реализации прав человека нужно разработать и поэтапно внедрить национальные индикаторы оценки соблюдения прав человека» [3].

В начальный период после обретения независимости в силу различных причин вопросы гражданства в Республике Казахстан приобрели особую остроту. Принятие новых нормативно-правовых актов для суверенного Казахстана таких как Конституция РК, принятие закона «О гражданстве» РК, заключению целого ряда международных договоров и

соглашений по вопросам гражданства, все это способствовало для развития устойчивой политико-правовой связи человека с государством.

Право на гражданство - важнейшая предпосылка для обладания лицом всей совокупностью конституционных и иных прав и свобод, возложения на него соответствующих обязанностей, а также для защиты его прав и интересов не только внутри государства, но и за рубежом в дипломатическом порядке и других существующих в межгосударственном общении формах. Обладание гражданством является всеобщим универсальным условием полной правоспособности лица[4].

С необходимостью решения различных проблем гражданства сталкиваются все государства, закрепляющие в своем законодательстве принципы гражданства, основания его приобретения и прекращения. Некоторые вопросы гражданства имеют межгосударственный характер. Единообразное правовое регулирование подобных вопросов гражданства в масштабе мирового сообщества позволит уменьшить количество спорных ситуаций в области гражданства[5].

Согласно статье 10 «Закона о гражданстве РК» в котором предусмотрен порядок, основания приобретения гражданства РК. Гражданство приобретается на следующих основаниях[6]:

1) по рождению;

2) в результате приема в гражданства Республики Казахстан;

3) по основаниям или в порядке, предусмотренными межгосударственными договорами Республики Казахстан;

4) по иным основаниям, предусмотренным настоящим законом;

Рассмотрим все перечисленные основания:

1) Приобретение гражданства на основании рождения регулируется статьей 11 закона о гражданстве Республики Казахстан. Согласно статье 11 закона Республики Казахстан о гражданстве, гражданство приобретается, если ребенок, оба родителя которого к моменту его рождения состояли в гражданстве Республики Казахстан, является гражданином Республики Казахстан в независимости от его рождения. В том случае если ребенок родился от родителей, которые имеют различные гражданства, согласно статье 12 закона о гражданстве Республики Казахстан: на территории Республики Казахстан; вне пределов Республики Казахстан, но родители или один из них в это время имели постоянное место жительства на территории Республики Казахстан.

2) В результате приема в гражданства. Так называемая натурализация. От (фр.naturalisation-прием в гражданство, от лат. подлинный, законный). Это прием в гражданство по ходатайству заинтересованного на то лица в его получений. Данный способ считается довольно широко распространенным. Прием в гражданство предоставляется на то уполномоченными органами, лицо которое об этом просит в соответствии с законом. Для этого способа характерен ряд условий, такие как: ценз оседлости, чистая репутация, владение иностранным языком. Предусматриваются и другие необходимые условия. Например, средства к существованию, материальное состояние. Как правило, этот способ признает пользования всеми правами после его получения, наряду со всеми другими гражданами. Но существуют ограничения в некоторых государствах. Наглядным примером тому служат США, где имеет место ограничение политических прав. Этот способ признан добровольным, волевым актом и в то же время исполнение определенных обязанностей и условий. Натурализация предусматривается в следующих случаях: в результате заявления, ходатайства лица о предоставлении ему гражданства, в результате брака гражданина одного государства с другим, в результате усыновления (удочерения) гражданами одного государства, ребенка другого и т.д. Условия приема в гражданства Республики Казахстан установлены в статье 16 закона о гражданстве Республики Казахстан, согласно которому:

1)лица, постоянно проживающие на территории Республики Казахстан на законных основаниях не мене пяти лет либо состоящие в браке с гражданами Республики Казахстан не менее трех лет. Наличие данных условии не требуется при приеме в гражданство Республики

Казахстан несовершеннолетних, недееспособных и лиц, которые имеют особые заслуги перед Республикой Казахстан, либо имеют профессий и отвечают требованиям по перечню, устанавливаемому Президентом Республики Казахстан, и членов и семей, а также лиц покинувших территорию Казахстана, и их потомков, если они возвратились для постоянного проживания на историческую родину.

2)граждане бывших союзных республик, прибывшие с целью постоянного проживания в Республике Казахстан, имеющих одного из близких родственников-граждан Республики Казахстан: ребенка (в том числе усыновленного), супруга (супругу), одного из родителей (усыновителей), сестру, брата, деда или бабушку, независимо от срока их проживания в Республике Казахстан[7].

Этот вид основания приобретения гражданства не является обязанностью, какого либо государства, скорее его правом, свободным, открытым по его усмотрению актом. Большинство вопросов связанных в основании приобретения в результате приема гражданства связано с компетенцией Президента Республики Казахстан. Окончательные решения волеизъявляющих в приеме в гражданства Республики Казахстан принимаются ее Президентом в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Ходатайства просящего лица о приеме в гражданства всегда носит вольный, свободный характер, по собственному желанию человека.

В свою очередь основания в отказе в приобретении гражданства Республики Казахстан согласно статье 17 закона о гражданстве Республики Казахстан состоит в следующем:

Ходатайство о приеме в гражданство и восстановлении в гражданстве Республики Казахстан отклоняется, если лицо, ходатайствующее об этом:

1) совершило преступление против человечества, предусмотренное международным правом, сознательно выступает против суверенитета и независимости Республики Казахстан;

2) призывает к нарушению единства и целостности Республики Казахстан;

3) осуществляет противоправную деятельность, наносящую ущерб национальной безопасности, здоровью населения;

4) разжигает межнациональную и религиозную вражду, противодействует функционированию государственного языка;

5) принадлежит к террористическим и экстремистским организациям или осуждено за террористическую деятельность;

6) находится в международном розыске, отбывает наказание по вступившему в силу приговору суда либо его действию признаны судом как особо опасный рецидив;

7) состоит в гражданстве других государств;

8) сообщило о себе ложные сведения при обращений с ходатайством о приеме в гражданства;

9) имеет неснятую или непогашенную судимость за совершение умышленного преступления на территории Республики Казахстан или за ее пределами признаваемого таковым законодательством Республики Казахстан;

10) совершило правонарушение в сфере экономики в течение пяти лет до обращения с заявлением о приеме в гражданство Республики Казахстан или восстановлении в гражданстве Республики Казахстан;

10-1) неоднократно в течение пяти лет до обращения с заявлением о приеме в гражданство Республики Казахстан или восстановлении в гражданстве Республики Казахстан нарушило законодательство Республики Казахстан в области миграции населения;

11) утратило гражданство Республики Казахстан на основании подпунктов 1) вследствие поступления лица на воинскую службу в службу безопасности, полицию, органы юстиции или в иные органы государственной власти и управления другого государства, за исключением случаев, предусмотренных межгосударственными договорами Республики Казахстан; 2) если гражданство Республики Казахстан приобретено в результате представления заведомо ложных сведений или фальшивых документов и 5) если лицо приобрело гражданство другого государства статьи 21 Закона «О гражданстве» РК[6].

В течение пяти лет до обращения с заявлением о приеме в гражданство Республики Казахстан или восстановлении в гражданстве Республики Казахстан;

12) утратило гражданство Республики Казахстан на основании подпункта 8) вследствие участия лица в иностранных вооруженных конфликтах, экстремистской и (или) террористической деятельности на территории иностранного государства статьи 21 Закона РК «О гражданстве».

Лицо, состоящее в гражданстве Республики Казахстан и принявшее гражданство иностранного государства, в течение тридцати календарных дней со дня приобретения им иного гражданства обязано сообщить о факте приобретения иностранного гражданства в органы внутренних дел Республики Казахстан или загранучреждения Республики Казахстан и сдать паспорт и (или) удостоверение личности Республики Казахстан части первой вследствие поступления лица на воинскую службу в службу безопасности, полицию, органы юстиции или в иные органы государственной власти и управления другого государства, за исключением случаев, предусмотренных межгосударственными договорами Республики Казахстан - статьи 21 Закона РК «О гражданстве»;

13) лишено гражданства Республики Казахстан на основании статьи 20-1 Закона РК «О гражданстве».

Также существует восстановления в гражданстве (реинтеграция), что подразумевает под собой граждан которые в прошлом утратили свое гражданства в силу различных основании. В Республике Казахстан предусмотрено восстановление (реинтеграция) в приобретении гражданства. Этот способ характерен для лиц ранее утратившим его по каким либо обстоятельством. Сама процедура восстановления может проходить автоматическим путем признания факта восстановления или упрощенный в форме регистраций либо в порядке ходатайства на имя президента Республики Казахстан. Например, согласно статье 18 Республики Казахстан о гражданстве, лицо которое раннее состояло в гражданстве Республики Казахстан может быть по его ходатайству восстановлено в гражданстве Республики Казахстан в соответствии с требованиями закона «О гражданстве» РК[6].

Что касается форм восстановления гражданства, выделяются следующие формы:

1) автоматический, что означает признание факта восстановления

2) упрощенное, то есть путем проведения регистраций

3) в порядке ходатайства на имя Президента РК. Путем ходатайства, гражданин имеет право восстановить в течении 5 лет с момента выхода. Согласно статье 18 закона Республики Казахстан «О гражданстве» РК:

Лицо, которое ранее состояло в гражданстве Республики Казахстан может быть по его ходатайству восстановлено в гражданстве Республики Казахстан в соответствии с требованиями законодательства Республики Казахстан. Основанием отказа в восстановлении гражданства Республики Казахстан также регулируется ст.17 закона «О гражданстве» РК[6].

3) По основаниям, или в порядке предусмотренными межгосударственными договорами Республики Казахстан. В соответствий с международными соглашениями ратифицированными Республикой Казахстан реализуется упрощенный (регистрационный) порядок приобретения гражданства. Данные международные соглашения действуют в своей основе с бывшими союзными республиками, такими как:

1) Российская Федерация;

2) Кыргызская Республика;

3) Республика Беларусь[8]

Вышеупомянутые государства имеют условия предоставлять гражданам, приезжающим на постоянной основе на территорию других государств упрощенный, так называемый регистрационную форму приобретения гражданства. Есть определенные условия при этом, ходатайствующая сторона если состояла в гражданстве бывших союзных республик: Киргизской ССР, Белорусской ССР, Казахской ССР,РСФСР и наряду с этим параллельно в гражданстве ССР. В случае если гражданин был рожден или проживал на территории приобретаемого гражданства государств до 21 декабря 1991 года [9].

Если ходатайствующее лицо имеет близких родственников, состоящих в гражданстве той страны: супруга, родителей(усыновителей), детей (усыновленных), сестер, братьев, дедушку, бабушку, которые постоянно проживают на территории приобретаемого гражданства государства. Процедура приобретения гражданства Республики Казахстан осуществляется через ходатайства в отдел миграционной полиции, на месте постоянного проживания ходатайствующего гражданина. В том случае, если гражданин, проживающий на территорий СНГ либо другого зарубежного государства волеизъявляет о прошений в гражданства Республики Казахстан, то ему необходимо обращаться с заявлением в управление миграционной полиций по области. В данном случае отсутствует упрощенный порядок, так как нет никаких международных договоров заключенных с другими государствами, кроме вышеперечисленных. Каждое подобное заявление - ходатайство лично рассматривается президентом Республики Казахстан в индивидуальном порядке. Всю необходимую процедуру контроля и проверки проводит Управление внутренних дел с последующим заключением. Общий срок, отведенный на рассмотрение материалов о гражданстве в соответствии с законом о гражданстве Республики Казахстан шесть месяцев. В том случае, если вы находитесь на территории зарубежного государства, и желаете подать ходатайства о приеме в гражданства Республики Казахстан, то необходимо обратиться в консульские учреждения РК.

Межгосударственными соглашениями Республики Казахстан регламентируются вопросы, связанные с нахождением, с пребыванием военнослужащих на территории Республики Казахстан.

Изучение различных сторон развития института гражданства в Республике Казахстан и странах ближнего зарубежья весьма существенно для понимания происходящих в современном мире интеграционных и этнополитических процессов.

Таким образом, развитие института гражданства, подвижность и нестабильность регулирующего их законодательства, а также многогранность проблем и вопросов, с ним связанных, свидетельствуют об актуальности исследования данной темы.

Данное исследование финансировано Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан. (Грант №AP14870745).

Список литературы:

1. Международный пакт о гражданских и политических правах Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года. Ратифицирован Законом Республики Казахстан от 28 ноября 2005 года № 91-III, вступил в силу для РК 24 апреля 2006 года (письмо МИД РК от 27.06.06 г № 12-1-2/1445) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010760&pos=4;-108#pos=4;-108

2. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по состоянию на 01.01. 2023г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http: // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&pos=5;-90#pos=5;-90.

3.Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674

4. Балгимбекова Г.У. Основания и порядок прекращения и изменения гражданства Республики Казахстан //Материалы Международной Научно-научно практической конференции. «Современные тенденции развития государства и права в условиях политической трансформации». Караганды: «Акад.Е.А.Бөкетов ат.ун-ті» КЕАҚ баспасы, 2023.- 79 с.

5. Бабурина В. Л. Автореферат кандидатской диссертации «Гражданство Российской Федерации: конституционно-правовая теория и практика 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право», Воронеж, 2017 // http://www.law.vsu.ru/structure/constlaw/tasks/butusova-autoreferat.pdf

6. Закон Республики Казахстан «О гражданстве» от 20 декабря 1991 года № 1017-XII (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.) [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000816

7. Балгимбекова Г.У. Автореферат кандидатской диссертации «Конституционно-правовой институт гражданства: сравнительный анализ на примере Республики Казахстан и зарубежных стран», Бишкек, 2013.

8. «Инструкция по оформлению дипломатическими представительствами, консульскими учреждениями и полномочными представительствами Республики Казахстан документов по вопросам гражданства Республики Казахстан». Утвержденная Министерством иностранных дел от 21.11.2000 N 263 [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021289&pos=4;-108#pos=4;-108

9. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 28 января 2016 года № 85. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 4 марта 2016 года № 13391 «Об утверждении Правил приема, оформления и рассмотрения органами внутренних дел ходатайств (заявлений) по вопросам приема в гражданство Республики Казахстан и восстановления в гражданстве Республики Казахстан, в том числе в упрощенном (регистрационном) порядке, выхода из гражданства, утраты, лишения гражданства и определения принадлежности к гражданству Республики Казахстан». [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/origins/V1600013391

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И НЕКОТОРЫХ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.

Балгимбекова Г.У. - PhD, профессор, директор НИИ "Правовых исследований и государствоведения, Карагандинский Университет им. академика Е.А.Букетова
Билялова М.И. - PhD, ассоциированный профессор, Карагандинский Университет им. академика Е.А.Букетова

Одним из качеств суверенитета является территориальное и политико-юридическое верховенство, которое особенно наглядно проявляется в отношении населения, проживающего на территории данного государства. Утверждая единство и целостность своей территории, суверенная власть определяет и свое гражданство, которое становится одним из атрибутов государственности и одновременно средством выражения и осуществления суверенитета государства. Это возможно потому, что население государства в лице его граждан состоит с этим государством в специфической правовой связи, в результате чего граждане постоянно находятся под юрисдикцией суверенной власти и вместе с тем обладают определенной правоспособностью.

Исходя из этого, можно сделать вывод о двоякой природе соотношения суверенитета государства и института гражданства. Во-первых, государственная власть, регулируя общий правопорядок, определяет и правовое положение граждан. В данном случае ее верховенство реализуется посредством установления гражданства. Во-вторых, принадлежность к гражданству предполагает участие граждан в осуществлении самой этой государственной власти, то есть в реализации государственного суверенитета. Рассматривая проблемы реализации права на гражданство в свете суверенитета государства, можно условно выделить ряд этапов, во временном плане соответствующих принятию важнейших политико-правовых документов, утверждающих приоритеты в процессе суверенизации государств - Республики Казахстан и некоторых стран Центральной Азии.

Первый этап (ориентировочно 1988 - 1991 гг.) - этап подготовки к полной суверенизации. На этом этапе были приняты декларации о государственном суверенитете (КазССР, ТаджССР, ТуркССР) либо декларации о суверенитете (УзССР), а также Конституционный Закон Азербайджанской ССР «О суверенитете Азербайджанской Советской Социалистической Республики».

Характерной чертой этого этапа явилось провозглашение государственного суверенитета на своей территории еще формально находившимися в составе СССР республиками. И хотя в конституциях всех союзных республик советского периода присутствовали нормы, закрепляющие их статус как суверенных государств, тем не менее в декларациях и аналогичных им документах вопрос о суверенитете был переведен на совершенно иной уровень. Фактически был поставлен вопрос не о расширении либо увеличении объема суверенных прав этих республик, а о достижении ими реального и полного государственного суверенитета.

В декларативных актах республик, как правило, довольно категорично заявлялась претензия на свои суверенные права. Так, в некоторых государствах в Декларациях о государственном суверенитете утверждался полный государственный суверенитет как верховенство, самостоятельность и полнота государственной власти республики в границах ее территории, правомочность ее законов, независимость республики во внешних сношениях. Во многом аналогичные формулировки были внесены в текст деклараций других союзных республик[1;19].

Одновременно с провозглашением суверенитета, государственного суверенитета либо «восстановления независимости» в названных документах в общих чертах определялись параметры национального института гражданства. Причем, что характерно, в КазССР наряду с национальным гражданством допускалось сохранение и гражданства СССР. В других же республиках устанавливалось только лишь гражданство республики. В Декларации о суверенитете Узбекской ССР, Конституционном Законе Азербайджанской ССР о ее суверенитете об объявлении переходного периода вопросы гражданства не затрагивались.

Второй этап - этап обретения независимости и формирования суверенной государственности (его условные границы с 1991 - 1993-94гг.) отмечен существенным обновлением конституций и законов о гражданстве. В частности, на этом этапе новая конституция была принята в Казахстане 1993 г., а также были приняты конституции и в таких странах как Туркменистане, Узбекистане, Кыргызстане. В остальных постсоветских странах в конституции были внесены серьезные изменения. Кроме того, в указанный промежуток времени вступили в действие новые республиканские законы о гражданстве, которые с соответствующими изменениями и дополнениями в основном продолжают действовать до сих пор. Это, прежде всего, закон нашей страны «О гражданстве Республики Казахстан» от 20 декабря 1991 г. и законы многих других стран например: «О гражданстве Азербайджанской ССР» от 26 июня 1990 г.; «О гражданстве Кыргызской Республики» от 18 декабря 1993 г.; «О гражданстве Республики Таджикистан» от 28 июня 1991 г.; «О гражданстве Республики Туркменистан» от 30 сентября 1992г.; «О гражданстве Республики Узбекистан» от 2 июля 1992 г.;

Следует также подчеркнуть и большую значимость рекомендательного законодательного акта Межпарламентской Ассамблеи СНГ «О согласованных принципах урегулирования гражданства» от 29 декабря 1992 г., направленного на повышение уровня защиты прав человека в СНГ, сокращение случаев безгражданства, облегчение контактов между людьми, установление и поддержку дружественных и добрососедских отношений со всеми государствами.

На третьем этапе - этапе укрепления основ суверенитета и совершенствования институтов национальной государственности (с 1993-94 гг. по настоящее время) - в целом в ряде стран Центральной Азии было обновлено конституционное законодательство. В частности, новые конституции были приняты в 1995 г. - Казахстане в Азербайджане, Кроме того, была произведена новеллизация конституций Кыргызстана, Туркменистана, Узбекистана.

Разумеется приведенная периодизация весьма условна, она в определенной мере позволяет показать в динамике процесс становления и развития института гражданства, выявить болевые точки и проблемы в реализации права на гражданство, характерные для того или иного отрезка времени.

Важнейшая проблема начального этапа становления новых независимых государств является проблема правильного определения первичной совокупности лиц, которые должны быть признаны их гражданами. В большинстве законов о гражданстве постсоветских стран был установлен «нулевой вариант» признания гражданства, когда практически все лица, проживающие на момент их вступления в силу, независимо от происхождения, социального и имущественного положения, расовой и национальной принадлежности и иных оснований были автоматически признаны гражданами этих государств. Общий подход к решению этого вопроса с использованием «нулевого» критерия, тем не менее не исключает различий в его нормативной трактовке. Так, в законе о гражданстве Республики Казахстан (ч. 1 ст. 3) указано, что гражданами являются лица, постоянно проживающие на территории республики на день вступления в силу Закона о гражданстве[2].

Необходимо отметить, что наряду с проблемой определения принадлежности к гражданству на этапе формирования своей государственности молодым республикам пришлось столкнуться и с другими проблемами в области гражданства. Это прежде всего проблемы определения гражданства лиц, постоянно проживающих на территории республики, но временно находящихся за ее пределами (например, в связи с лечением, учебой, командировкой и т.д.), двойного гражданства, приема в гражданство лиц, относящихся к нетитульной части населения и т.д. Некоторые из этих проблем в той или иной мере уже были рассмотрены выше, другие будут освещены во второй главе настоящей работы. Здесь же следует еще раз подчеркнуть, что при реализации в условиях распада СССР своего естественного права на гражданство многие бывшие советские граждане столкнулись с большими трудностями, вызванными несовершенством нормативно-правового урегулирования вопросов гражданства, установлением в ряде случаев искусственных преград на пути признания гражданства. Оценивая законодательство о гражданстве государств и практики его применения, в особенности на начальной фазе их независимого развития, следует исходить из непременного требования - недопущения ухудшения правового статуса людей, постоянно проживающих в данном государстве, в сравнении с тем, который они имели ранее.

Образование суверенных независимых государств, отсутствие в этих государствах на начальном этапе необходимой правовой базы создали определенные трудности в вопросах гражданства, защиты прав национальных меньшинств, а также в установлении юридического статуса беженцев и вынужденных переселенцев.

После достижения реального суверенитета и формирования национальной государственности практически во всех этих странах были приняты законы о гражданстве, которые зафиксировали новые подходы в области гражданства. Это нашло свое отражение прежде всего в закреплении примата прав и свобод человека над интересами государства, приоритета международного права над внутренним правом, права на свободный выбор гражданства, отказа от старой практики необоснованного лишения гражданства и т.д.

При определении содержания законов о правовом регулировании института гражданства и их практическом применении государства столкнулись с целым рядом проблем, от правильного решения которых во многом зависели состояние общественного климата, степень адаптации жителей к вновь приобретенному гражданству, а также общий уровень восприятия населением политики властных структур. Одна из этих проблем - это проблема соотнесения национальных законоположений с международно-правовыми нормами и принципами, что в целом удалось достигнуть. Другая проблема - проблема определения изначальной совокупности граждан государства. Почти все данные государства закрепили в законах о гражданстве «нулевой вариант» признания гражданства, когда практически все лица, независимо от происхождения, социального и имущественного положения, расовой и национальной принадлежности и других оснований, проживающие на момент вступления этих законов в силу, были признаны автоматически гражданами данных государств. При этом в отдельных законах были установлены и дополнительные условия для признания лица гражданином конкретного государства, как-тот факт отсутствия у лица иного гражданства

(Республика Узбекистан); наличие у лица постоянного места жительства на территории страны и постоянного места работы или другого легального источника существования; изъявление лицом желания быть гражданином (Республика Туркменистан, Республика Узбекистан) и т.д.

К числу других важных проблем можно отнести также проблемы: установления порядка приема и прекращения гражданства; определения гражданства лиц, оказавшихся на момент вступления в силу закона о гражданстве за пределами данного государства; двойного гражданства; формирования действенного механизма регулирования вопросов гражданства и др.

В Конституции Республики Казахстан в статье 10 Главы II «Человек и гражданин» закреплено: «1. Гражданство Республики Казахстан приобретается и прекращается в соответствии с законом, является единым и равным независимо от оснований его приобретения. 2. Гражданин Республики не может быть лишен гражданства, права изменить свое гражданство, а также не может быть изгнан за пределы Казахстана. Лишение гражданства допускается лишь по решению суда за совершение террористических преступлений, а также за причинение иного тяжкого вреда жизненно важным интересам Республики Казахстан. 3. За гражданином Республики не признается гражданство другого государства»[3].

В Конституции Республики Узбекистан в статье 22, Главы VI «Гражданство» закреплено: «В Республике Узбекистан устанавливается единое для всей территории республики гражданство. Гражданство Республики Узбекистан является равным для всех независимо от оснований его приобретения. Гражданин Республики Каракалпакстан является одновременно гражданином Республики Узбекистан. Основания и порядок приобретения и утраты гражданства устанавливаются законом»[4].

В Конституции Республики Кыргызстан в статье 51, Главы V «Гражданство. Права и обязанности гражданина» закреплено: «1. Гражданство Кыргызской Республики - устойчивая правовая связь человека с государством, выражающаяся в совокупности их взаимных прав и обязанностей.

2. Ни один гражданин не может быть лишен своего гражданства. За лицами, являющимися гражданами Кыргызской Республики, признается принадлежность к гражданству другого государства в соответствии с законами и международными договорами, участницей которых является Кыргызская Республика.

3. Каждый, доказавший свою принадлежность к народу Кыргызстана, имеет право приобрести гражданство Кыргызской Республики в упрощенном порядке.

Кыргызы, проживающие за пределами Кыргызской Республики, несмотря на наличие гражданства другого государства, вправе получить гражданство Кыргызской Республики в упрощенном порядке. Порядок и условия приобретения гражданства Кыргызской Республики определяются законом.

4. Паспорт гражданина Кыргызской Республики является собственностью государства.

5. Гражданин Кыргызской Республики не может быть выдворен за пределы республики или выдан другому государству.

6. Кыргызская Республика гарантирует своим гражданам защиту и покровительство за ее пределами.

7. Иностранные граждане или лица без гражданства, ранее состоявшие в гражданстве Кыргызской Республики, имеют право на получение вида на жительство в упрощенном порядке»[5].

Право на гражданство занимает особое место в системе основных прав человека. По сути дела, оно является с одной стороны, средством индивидуализации личности, подобно праву на имя, а с другой стороны, служит целям ее включения в систему общественных отношений, имеющихся в данном государстве.

Право на гражданство - важнейшая предпосылка для обладания лицом всей совокупностью конституционных и иных прав и свобод, возложения на него

соответствующих обязанностей, а также для защиты его прав и интересов не только внутри государства, но и за рубежом в дипломатическом порядке и других существующих в межгосударственном общении формах. Обладание гражданством является всеобщим универсальным условием полной правоспособности лица[6].

Гражданство также используется для установления специальных правовых отношений между отдельным лицом и государством, осуществляющим власть над определенной территорией. Однако оно не ограничивается лишь этими отношениями, а оказывает влияние на отношения между этим лицом и другими государствами, равно как и на отношения между государствами. Следует иметь в виду, что право на гражданство реализуется не изолированно, в отрыве от других гражданских прав и свобод и выполнения определенных обязанностей. К праву на гражданство тесно примыкают, в частности, такие права как: право на проживание, право на участие в ведении государственных дел, право избирать и быть избранным, право на дипломатическую защиту и другие права.

Содержание права на гражданство предполагает наличие права на приобретение гражданства и права на выбор гражданства. С правом на гражданство тесно связано и право на изменение гражданства, что находит свое подтверждение в ст. 5 Конвенции ООН «О сокращении безгражданства». В ней записано, что утрата гражданства должна быть обусловлена приобретением другого гражданства[7].

Реализуя право на гражданство, человек обретает устойчивую правовую связь с конкретным государством, выражающуюся в их взаимных правах и обязанностях, ответственности. С точки зрения наступления юридических последствий его реализация ведет к признанию человека субъектом правоотношений гражданства и обладанию статусом гражданина. Иначе говоря, право на гражданство, есть прежде всего право на приобретение гражданства. Основания и порядок приобретения гражданства зависят от предусмотренных законом обстоятельств, с которыми связывается принадлежность человека к государству. Отсюда следует, что право на гражданство вовсе не означает автоматического принятия любого человека в гражданство данного государства, а равно обязанности приема в гражданство страны проживания. Разумеется, что это не должно создавать искусственные препятствия для реализации права на гражданство.

Развитие интеграционных процессов во всем мире расширяет возможности совершенствования института гражданства и на основе анализа законодательства Республики Казахстан и некоторых стран Центральной Азии позволяет выработать пути развития гражданства и сокращение безгражданства в рамках казахстанского законодательства, а также осмыслить значение и роль гражданства в современном государстве и обществе.

Данное исследование финансировано Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан. (Грант №AP14870745).

Список литературы:

1. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: Учебник. - М.: Юристь, 1996, с. 152.

2. Закон Республики Казахстан «О гражданстве» от 20 декабря 1991 года № 1017-XII (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.) [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000816

3. Конституция Республики Казахстан принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года/ Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1996 г., N 4, ст. 217 с изм. и доп. от 01.01.2023//// https://adilet.zan.kz/rus/

4. Конституция Республики Узбекистан от 8 декабря 1992 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.) [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30433237&pos=29;-50#pos=29;-50

5. Конституция Кыргызской Республики (принята референдумом (всенародным голосованием) 11 апреля 2021 года) [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34355174

6. Gulnara U. Balgimbekova, Almash K. Ybyray, Dastan K. Yesenov, Asel B. Sopyhanova, Kuat S. Musin Development of citizenship: Current Trends of the Constitutional and Legal Experience of the CIS Countries // Journal of Advanced Research in Law and Economics. - Bucharest, Romania 2016. – Vol. VII Iss. 1(14). P. 1920-1929 (IF Scopus – 0,198)

7. Конвенция «О сокращении безгражданства». Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций Конвенция 30.08.1961г. г. Нью-Йорк. // www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/statelessness.shtml

НОРМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА, ПРИМЕНЯЕМОГО В ВООРУЖЕННОМ КОНФЛИКТЕ

Абдикеев М.Н., к.ю.н., ассоциированный профессор Карагандинского университета им. академика Е.А. Букетова

В современном мире в зарубежных странах, начиная с 1868 г., активно начали использовать систему норм международного права с целью ограничения воюющих в средствах и методах ведения войны, защиты гражданского населения, определения статуса воюющих, военнопленных, интернированных, правового положения лиц, находящихся под защитой специальных норм, а также отдельных категорий лиц, на которых данная защита не распространяется, и т.д.

Необходимо отметить, что современный период развития общества характеризуется существенными достижениями в области регулирования вооруженных конфликтов и защиты жертв войны. Были разработаны и приняты конкретные международные договоры в рассматриваемой сфере. Это прежде всего, Гаагские конвенции 1899 и 1907 гг. о законах и обычаях войны, Женевский протокол 1925 г. о запрещении применения химического и бактериологического оружия и ряд других соглашений о запрещении или ограничении различных видов оружия, Женевские конвенции 1949 гг. и Дополнительные протоколы к ним 1977 г.[1].

Разработанная и действующая система норм современного международного права, регулирующая правоотношения в период войны, позволяет говорить об отдельной отрасли — международном гуманитарном праве, применяемом в период вооруженных конфликтов. Это обстоятельство, с одной стороны, служит импульсом для дальнейшего развития и правового оформления принципов и норм, определяющих критерии поведения воюющих, защиту жертв войны и т.д., а с другой стороны, государства-участники соглашения принимают на себя обязательства привести свое национальное право в соответствие с заключенными международными договорами. В случае несоответствия нормы внутригосударственного законодательства положениям международного договора приоритет отдается последнему.

Выше указаные точки зрения взаимообусловлены и взаимосвязаны и должны рассматриваться в совокупности. Во время вооруженных конфликтов более всего страдают ни в чем не повинные женщины, дети, старики. Значение гуманитарных норм, их применение становится все актуальнее, ибо они направлены на защиту жертв войны.

Нормы международного гуманитарного права обязывают воюющих охранять интересы жертв войны, обращаться с ними при всех обстоятельствах гуманно и предоставлять им в максимально возможной мере и в кратчайшие сроки медицинскую помощь и уход. Между ними не должно проводиться никакого различия, независимо от цвета кожи, религии, пола, национального происхождения, политических, религиозных и других убеждений. Причем такая защита обеспечивается не только в случае войны, но и в ходе всякого иного

вооруженного конфликта между государствами, даже если одна из них не признает состояния войны.

Практика послевоенного урегулирования взаимоотношений между государствами показывает, что перемирие и капитуляция не способны полностью восстановить мир и прекратить состояние войны. Только подписание мирного договора полностью восстанавливает мир и определяет правовое положение субъектов международного права.

Война во все периоды существования человечества являлась его неотъемлемым и самым жестоким спутником. Прошедшие войны, которые известны современной исторической науке, всегда сопровождались человеческими страданиями, жертвами, разрушениями, подрывали экономические и политические устои государственности, порождали неверие в справедливость и гуманизм. Поэтому государства как основные субъекты международного права пытались уменьшить пагубные последствия войн путем создания и правового закрепления общеобязательных норм с целью, во-первых, ограничения воюющих сторон в средствах и методах ведения военных действий и, во-вторых, защиты жертв и участников вооруженных конфликтов.

Ученые мыслители разных эпох и народов искали пути смягчения ужасов войны, предлагали нормы, направленные на защиту женщин, детей, раненых, больных и пленных, занимались созданием и разработкой «права войны», определяли ее источники, цели и задачи, а также способы ограничения пагубных последствий.

Философы и юристы придерживались противоположных взглядов относительно понятия войны. По мнению Б. Спинозы, война есть «осуществление естественного права», которое есть у сильного над слабым. Напротив, И. Кант называет войну ужаснейшим бедствием, прерывающим закон человечности. Дж. Ст. Милль считает оскорблением читателя доказывать перед ним безнравственность завоевательных войн, на счет которых не может быть двух мнений между «честными людьми» [2].

Выдающийся голландский юрист Гуго Гроций в своем знаменитом труде «О праве войны и мира» отмечает, что слово bellum (война) происходит от более древней формы — duellum (поединок), которая, в свою очередь, происходит от duo — два [3]. Из множества определений, содержащихся в труде можно выделить, например, такое: война есть состязание силой, исключительно только вооруженное столкновение государств.

В конце XX века и в начале XX1 века наиболее употребимым становится понятие «международное гуманитарное право». Данное понятие впервые было предложено в 50-х годах XX века швейцарским юристом Жаном Пикте, а уже в 1974-1977 годах вошло в название Женевской дипломатической конференции по вопросу о подтверждении и развитии международного гуманитарного права, применяемого в период вооруженного конфликта. Данное понятие используется и в других международных документах. Так, в пункте 1 ст.38 Конвенции о правах ребенка 1989 года закрепляется, что государства-участники обязуются уважать нормы международного гуманитарного права, применяемые к ним в случае вооруженных конфликтов и имеющие отношение к детям, и обеспечивать их соблюдение.

В юридической литературе высказывались различные точки зрения относительно понятия «международное гуманитарное право». Одни исследователи рассматривают его в широком смысле, другие, наоборот, в ограниченном, узком смысле.

Такой подход позволяет выделить четыре главные цели данной отрасли права. Во-первых, регулируются отношения между сторонами — участниками вооруженного конфликта, как международного, так и немеждународного; во-вторых, упорядочиваются отношения воюющих с нейтральными государствами; в-третьих, ограничивается возможность сторон выбирать средства и методы ведения военных действий; в-четвертых, закрепляются меры, направленные на защиту лиц, которые не принимают или прекратили принимать непосредственное участие в военных действиях, а также гражданских объектов и объектов, имеющих важное значение для выживания гражданского населения.

Методом создания норм международного гуманитарного права, применяемого в вооруженных конфликтах, является согласование воль субъектов, взаимодействующих в

международных отношениях [4]. Таким образом, воля господствующего класса имеет несколько планов. Во-первых, она выступает в «чистом виде»; во-вторых, как воля государства, являющегося орудием данного господствующего класса; в-третьих, как воля государства, объективированная в правовых нормах.

Международное гуманитарное право часто упоминается вместе с законодательством о беженцах, положения которого применяются в случаях, когда человек из-за естественного страха преследований покидает свою страну, пытаясь найти защиту в другой. Беженцы существуют как в мирное, так и в военное время.

По нашему мнению, подобная доктрина является реакционной по сути. Ее цель — обосновать любые действия, противоправные с точки зрения человеческой морали и норм международного гуманитарного права. Она отстаивает три взаимосвязанных позиции: а) достижения военного успеха любой ценой без ограничительных критериев; б) в войне нет права, а действуют правила военной необходимости и преследуется одна цель — победа над врагом, под которым достаточно часто понимают не только комбатантов, но и гражданское население, раненых, больных, интернированных, военнопленных и т.п.; в) войне чужды понятия “справедливость», «гуманизм», «защита», «пощада», поэтому варварский принцип «уничтожай непокорных» является доминирующим.

Доктрина военной необходимости позволяет обосновывать любое нарушение норм международного права — зверства фашистской Германии в Великой Отечественной войне, бомбардировки Хиросимы и Нагасаки, войну во Вьетнаме, захват территории Ливана и оккупацию Палестины, агрессию в Югославии, Ираке, Ливии и т.д [5].

Для межгосударственных отношений рассмотренная доктрина «военной необходимости» неприемлема, что нашло подтверждение в трудах многих юристов, судебных решениях, нормах международного гуманитарного права, применяемого в вооруженных конфликтах, Уставе ООН.

Так, например, Л. Оппенгейм писал; «... в наши дни война регулируется... законами войны, т.е. устойчивыми нормами, признанными международными договорами, либо всеобщими обычаями. Эти договорные или обычные нормы не могут быть отменены в силу военной необходимости, если только специально не обусловлено, что они не подлежат применению в тех случаях, когда это диктуется задачами самосохранения».

Подробное исследование норм международного гуманитарного права, применяемого в вооруженных конфликтах, позволяет сделать безусловный вывод, что воюющие ограничены в выборе средств и методов ведения войны.

Вместе с тем, международное гуманитарное право, применяемое в вооруженном конфликте, содержит нормы, регулирующие выход за определенные рамки со ссылкой на военную необходимость. Однако количество таких норм невелико. Среди них пункт «ж» ст. 23, ст. 54 Положения 1907 г., ст. 33 Женевской конвенции об улучшении участи больных и раненых в действующих армиях 1949 г., ст.53 Женевской конвенции о защите мирного населения во время войны 1949 г, ст.126 Женевской конвенции о режиме военнопленных и некоторые другие.

Убедительным представляется вывод юристов А.И. Полторака и Л.И. Савицкого относительно взаимосвязи перечисленных норм международного гуманитарного права с военной необходимостью. Они отмечают, что ссылка на военную необходимость возможна в тех исключительных случаях, когда это предусмотрено в конкретных нормах.

Следует отметить, что ссылка на военную необходимость допускается лишь тогда, когда речь идет о чрезвычайной опасности, создаваемой для материальных, культурных и других ценностей, и никогда такое дозволение не может распространяться на ситуации, связанные с созданием дополнительной угрозы для жизни, здоровья и достоинства людей.

Как видим, в том своеобразном положении, в котором в соответствующих пропорциях соотносятся требования военной необходимости и правовые предписания, приоритет принадлежит последним. А поскольку нормы направлены на всемерное ограничение насилия в сфере вооруженной борьбы, можно считать, что главным моментом, характеризующим

природу и содержание норм международного гуманитарного права, применяемого в вооруженном конфликте, является его гуманистическая направленность.

Важное значение в международном гуманитарном праве отводится капитуляция армии или ее значительной части, в результате чего государство утрачивает способность к дальнейшему сопротивлению. Капитуляция крупных, значительных частей армии равносильна капитуляции государства, поскольку, сломив сопротивление подавляющей части вооруженных сил, противник получает возможность диктовать свои условия всей стране и контролировать ее политическую систему. Поэтому капитуляция такого рода всегда имеет и военный, и политический характер. Когда 8 мая 1945 г. в Берлине капитулировала немецкая армия, то эта капитуляция явилась не только военным, но и политическим актом. 3 сентября 1945 г. капитулировала перед Объединенными Нациями армия Японии, после чего были подписаны условия безоговорочной капитуляции [6].

До сих пор в международном праве не существует системы норм, определяющих взаимоотношения воюющих в период капитуляции. Единственной нормой является ст.35 IV Гаагской конвенции, которая ориентирует воюющих: во-первых, на соблюдение правил воинской чести в период капитуляции; во-вторых, на точное выполнение сторонами заключенных положений о капитуляции.

Одной из форм прекращения состояния войны может быть издание односторонней декларации (заявления), которая провозглашает наступление мирных отношений и позволяет в дальнейшем разрешить возникшие вопросы послевоенного урегулирования. Эта форма характерна тем, что каких-либо переговоров между противоборствующими сторонами не происходит, а мирные отношения считаются результатом волеизъявления одной из сторон. Например, путем одностороннего заявления было прекращено состояние войны между Бельгией и Германией 1950 г., Советским Союзом и Германией 1955 г.

Другая форма прекращения состояния войны непосредственно связана с переговорным процессом, с волеизъявлением сторон. В качестве примера следует обратиться к Совместной Декларации Союза Советских Социалистических Республик и Японии от 19 октября 1956 г., которая в частности определяет, что в ходе переговоров стороны договорились о прекращении состояния войны, восстановлении дипломатических и консульских отношений.

Соглашение о прекращении состояния войны имеет несомненное преимущества перед односторонним прекращением состояния войны. Договариваясь о восстановлении мирных отношений, стороны тем самым решают одну из главных задач мирного урегулирования.

Практика урегулирования вооруженных конфликтов выработала действенную форму прекращения состояния войны. Такой формой является мирный договор, позволяющий разрешить многие вопросы послевоенного урегулирования.

Заключение мирного договора означает полное прекращение состояния войны. Взаимоотношения восстанавливаются в полном объеме, устанавливается долгий и прочный мир.

Следует обратить внимание на то, что проблемы послевоенного регулирования правового положения собственности иностранных государств не теряют своей актуальности в современный период межгосударственных отношений.

Развитие современного общества, стремление оградить человечество от разрушительных последствий войн положили начало разработке специальных норм, определяющих пределы применения силы, положения воюющих, гражданского населения, раненых, больных, лиц, потерпевших кораблекрушения и т.д.

В настоящее время такие нормы систематизированы и составляют самостоятельную отрасль международного права — международное гуманитарное право. Однако этот термин нуждается в уточнении. Некоторые авторы включают в это понятие, помимо «права Гааги» и «права Женевы», вопросы прав человека, проблемы разоружения и правового регулирования положения беженцев. По нашему мнению, это неоправданно расширенное толкование международного гуманитарного права, которое не позволяет определить его сущность, функциональное назначение, место в системе международного права, а также установить его

соотношение с другими отраслями международного права и другими юридическими дисциплинами — международным частным, административным правом и т.д.

В этой связи наиболее правильным будет обращение к термину «международное гуманитарное право, применяемое в вооруженных конфликтах". Такой подход позволяет определить объект, предмет, методы и функции регулирования, что свидетельствует о наличии самостоятельной отрасли международного права. Более того, рассматриваемая отрасль права имеет свойственные только ей источники, т.е. формы, в которых существуют конкретные нормы. Можно говорить о двойственности источников международного гуманитарного права, применяемого в вооруженных конфликтах — нормах, созданных в Гааге, и нормах, разработанных в Женеве. Такая двойственность носит условный характер и в целом не разделяет международное гуманитарное право, применяемое в вооруженных конфликтах, на две части. В теории и практике эти две группы норм рассматриваются в совокупности и органической взаимосвязи.

Список литературы:

1. Мартенс Ф.Ф. Современное право цивилизованных народов. М., т. 1-2, 2019 г. - 196 с.
2. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. М.: Международные отношения. 2020 г. - 201 с.
3. Гроций Г. О праве войны и мира. М.: Ладомир. 1994 г. - 186 с.
4. Фердросс А. Международное право. М., 1959 г. - 96 с.
5. Клаузевиц К. О войне. М.: Логос. 2021 г. - 198с.
6. Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право. М., 2020 г. - 211 с.

ЗАЩИТА ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В РАМКАХ ЕАЭС

Абдакимова Д.А., к.ю.н., ассистент профессора кафедры конституционного и международного права Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова

Вопросы охраны и защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в двусторонних и многосторонних государственных отношениях становятся одними из самых важных. Более того, такой вектор межгосударственного сотрудничества происходит не только в глобальных масштабах, но и в рамках региональных интеграционных объединений.

Евразийский экономический союз (ЕАЭС) – продукт региональной экономической интеграции на евразийском пространстве, который был учрежден Договором о Евразийском экономическом союзе 29 мая 2014 г. На сегодня членами ЕАЭС являются Республика Армения, Республика Беларусь, Республика Казахстан, Кыргызская Республика и Российская Федерация, наблюдателями выступают Молдова, Куба и Республика Узбекистан.

Развитие межэкономического сотрудничества и торговли, межгосударственное движение инвестиционных и трудовых ресурсов между странами региона способны не только стабилизировать и укрепить национальные экономики, но и повысить конкурентноспособность стран. Тем более, что у государств-участников ЕАЭС есть много общего, начиная с географического положения и уже налаженных экономических связей, объединение общей историей, языковой и культурной близостью. В условиях глобализации и стремительно развивающейся цифровизации экономики у государств-участников возникают все новые общие интересы и потребности, которые оформляются в приоритеты интеграции, подразумевающее углубление и расширение сфер сотрудничества.

Оборотной стороной расширения межэкономического сотрудничества является то, что в странах интеграционного объединения возрастает проблема нарушений в сфере интеллектуальной собственности. Адекватная степень развития интеллектуальной собственности и эффективность правоприменительной практики по ее защите является

важнейшим критерием оценки современной экономики. Исходя из этого, охрана и защита прав на объекты интеллектуальной собственности является одной из важнейших направлений сотрудничества государств-членов ЕАЭС.

Согласно Договору о Евразийском экономическом союзе, в ЕАЭС обеспечивается свобода движения товаров, а также услуг, капитала и рабочей силы, и проведение скоординированной, согласованной или единой политики в отраслях экономики. Право союза ЕАЭС состоит из актов органов ЕАЭС и международных договоров ЕАЭС. Вопросы интеллектуальной собственности регулируются в следующих международных документах ЕАЭС:

1. Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 г. Вопросам интеллектуальной собственности посвящен раздел XXIII Договора и приложение № 26 «Протокол об охране и защите прав на объекты интеллектуальной собственности».

2. Договор о координации действий по защите прав на объекты интеллектуальной собственности от 8 сентября 2015 г., который регламентирует сотрудничество правоохранительных органов государств – членов ЕАЭС в области защиты прав на объекты интеллектуальной собственности путем гармонизации и совершенствования национального законодательства, обмена информацией и опытом, проведения совместных мероприятий и т.д.

3. Договор о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза от 11 апреля 2017 г., которым регулируются приостановление срока выпуска товаров, содержащих объекты интеллектуальной собственности, таможенные меры, таможенный реестр объектов интеллектуальной собственности государств – членов таможенного союза.

4. Соглашение о порядке управления авторскими и смежными правами на коллективной основе от 11 декабря 2017 г., которое устанавливает на территориях государств – членов ЕАЭС соответствующий порядок в случаях, когда практическое осуществление прав в индивидуальном порядке правообладателями затруднено или когда законодательством государств – членов допускается использование объектов этих прав без согласия правообладателей, но с выплатой вознаграждения.

5. Договор о товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров Евразийского экономического союза от 3 февраля 2020 г., который создал региональную систему охраны средств индивидуализации. Регистрация товарного знака ЕАЭС позволит юридическим и физическим лицам получить соответствующую правовую охрану на территориях всех государств-членов одновременно, взаимодействуя только с одним патентным ведомством, что значительно снизит временные и финансовые затраты, а также обеспечит успешное выведение «бренда» на евразийский рынок. Одновременно международное сообщество справедливо рассматривает формирование эффективной стратегии защиты прав интеллектуальной собственности в отношении лекарственных препаратов как инструмент стимулирования разработок инновационных технологий и обеспечения стабильного доступа широкого круга населения к инновационным лекарствам.

Межгосударственное сотрудничество в сфере охраны и защиты прав интеллектуальной собственности, в рамках которого вырабатывается согласованная политика, ориентируется на следующие вопросы:

предоставление благоприятных условий для обладателей авторского и смежных прав;

введение системы регистрации товарных знаков и знаков обслуживания ЕАЭС и наименований мест происхождения товаров ЕАЭС;

обеспечение защиты прав интеллектуальной собственности в сети Интернет;

обеспечение эффективной таможенной защиты прав;

осуществление скоординированных мер, направленных на предотвращение и пресечение оборота контрафактной продукции и др.

В качестве институционального механизма Решением Коллегии ЕЭК от 25 сентября 2012 г. № 172 был создан Консультативный комитет по интеллектуальной собственности. Деятельность Консультативного органа ЕЭК заключается в следующем:

выработка предложений для Коллегии ЕЭК по вопросам охраны и защиты прав на объекты интеллектуальной собственности на территории ЕАЭ;

подготовка рекомендаций для ЕЭК;

проведение консультаций, подготовку предложений по взаимодействию уполномоченных органов государств – членов ЕАЭС.

В соответствии со сложившейся практикой, торговые соглашения, заключаемые ЕАЭС и его государствами – членами с третьими странами, включают в себя главу по интеллектуальной собственности. На основании Декларации о дальнейшем развитии интеграционных процессов в рамках Евразийского экономического союза приняты Стратегические направления развития евразийской экономической интеграции до 2025 года и План мероприятий по их реализации. Направления сотрудничества в сфере интеллектуальной собственности, предусмотренные в согласованном перечне мер, являются основой для нового этапа интеграции.

Как показал анализ, для ЕАЭС, как и для многих интеграционных объединений мира, борьба с «интеллектуальной контрабандой» в последнее время стала актуальной. Это объясняется тем, что с переходом на качественно новые рыночные отношения, либерализацией внешней торговли на рынок поступает продукция, незаконно маркированная товарными знаками ведущих мировых производителей.

В рамках ЕАЭС участники прилагают максимум усилий в целях повышения эффективности борьбы с нарушениями прав на объекты интеллектуальной собственности и распространением контрафактной продукции на территории Союза. В 2022 году в государствах-членах ЕАЭС зафиксировано 6 054 нарушения в сфере интеллектуальной собственности, что в 1,8 раза меньше показателя предыдущего отчетного периода (11 120 – в 2021 году). Аналогичная тенденция наблюдается и в разбивке общего количества нарушений на преступления и административные правонарушения. В частности, в 2022 году выявлено 1 208 преступлений и 1 936 – в 2021 году, а также административных правонарушений: 4 846 – в 2022 году и 9 184 – в 2021 году. В 2022 году объем выявленных контрафактных товаров составил около 8,7 млн единиц, что в 2 раза меньше, чем в 2021 году (18,2 млн единиц). [1]

Согласно исследованиям, основными контрафактами в государствах-членах ЕАЭС выступают одежда и обувь, парфюмерия и косметика, продукты питания, оптические носители, запчасти, печатная продукция, а также игрушки. Как правило, поддельные товары (продукты питания, косметика, промышленные товары), ввозимые из-за границы (Польша, Китай, Турция, Болгария, ОАЭ, Грузия, Украина), производятся из некачественного сырья, а затем маркируются товарными знаками ведущих мировых производителей. Это подрывает авторитет не только последних, но и угрожает здоровью населения, так как большинство из них непригодно к употреблению.

Одним из эффективных способов защиты выступает осуществление таможенного контроля над перемещением объектов интеллектуальной собственности. Важным инструментом противодействия нарушениям интеллектуальных прав, в частности, ввозу на территорию государств-членов контрафактной продукции, является эффективное функционирование таможенного реестра объектов интеллектуальной собственности, формируемого для защиты прав на объекты интеллектуальной собственности на основании заявлений правообладателей. В марте 2018 года Коллегия Евразийской экономической комиссии в рамках реализации Договора о ЕАЭС и Таможенного кодекса Союза утвердила Регламент ведения единого таможенного реестра объектов интеллектуальной собственности государств - членов ЕАЭС.[2] Регламент не только защищает правообладателей объектов интеллектуальной собственности на всей таможенной территории ЕАЭС, но и упрощает процедуру оформления, минимизирует расходы и пресекает незаконный оборот промышленной продукции на территории Союза.

Одним из эффективных способов борьбы с нарушением прав на объекты интеллектуальной деятельности является маркировка товаров контрольными (идентификационными) знаками. Обязательная маркировка товаров на территории ЕАЭС была введена в феврале 2018 года на заседании Евразийского межправительственного совета, где было одобрено Соглашение о маркировке товаров средствами идентификации.[3] Соглашение предусматривает запрет хранения, транспортировки, приобретения и реализации немаркированных товаров.

Как отмечают эксперты, маркировка товаров важна для всех участников товарооборота. Государству, посредством системы обязательной маркировки товаров, проще контролировать оборот товаров и предотвратить допуск на рынок контрафактной продукции. Более того, казна пополнится налогами благодаря тому, что маркировка поможет сократить долю серого рынка, а значит, все участники будут работать в одинаковых условиях. Для потребителя маркировка служит гарантией качества и безопасности приобретаемой продукции.

На повышение уровня показателей контрафакта также влияет стремительный рост уровня электронной торговли в сети Интернет, а пандемия COVID-19 только ускорила процесс, когда активных потребителей, покупающих товары и услуги онлайн, стало в разы больше. Онлайн-продажи только за первые три месяца 2021 года, согласно отчету Adobe Digital Economy Index, достигла 876 млрд. долларов США. Сегодня на планете проживает 7,8 млрд человек, по данным Организации Объединенных наций, численность растет на 1 процент в год, это порядка 80 млн челок. Более четверти (26,28%) из них являются онлайн покупателями. По данным ежегодного отчета Global Digital 2021, 53,6% или 4,2 миллиарда человек имеют аккаунты на одной или нескольких платформах. [4;7]

По оценкам международной аналитической компании eMarketer в 2022 году мировая электронная торговля достигла 5,7 трлн долларов США, в 2021 году этот показатель равнялся - 4,9 трлн долларов США. По результатам исследований аналитиков государств-членов ЕАЭС в 2022 году объем рынка Интернет-торговли Казахстана – вышел на показатель 4 млрд долларов или 12% от общего объема розничного товарооборота.[5]

В пользу роста востребованности онлайн-торговли свидетельствует и такой показатель как популярность среди населения Казахстана безналичных платежей. По итогам 2023 года объём безналичных карточных транзакций в стране составил 142,6 трлн тенге (+39%), больше всего безналичных платежей было осуществлено посредством мобильного телефона более 83% всего объема безналичных платежей. Локальные маркетплейсы на казахстанском рынке представлены банковскими площадками - Kaspi.kz, Halyk Bank, Forte Bank и Jusan Bank соответственно. [6]

По этой причине, в условиях значительного роста объемов электронной коммерции, необходимо проводить работу по обеспечению возможности принятия таможенными органами мер по защите прав на объекты интеллектуальной собственности в отношении товаров трансграничной электронной торговли. Это позволит не только создать благоприятные условия для развития торговли в рамках ЕАЭС, но также поможет снизить поток контрафактной продукции. Кроме того, особое внимание важно уделить работе правоохранительных и иных уполномоченных органов по пресечению правонарушений и преступлений в сети Интернет, в том числе путем разработки и применения специальных механизмов защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в сети Интернет.

Мероприятия в сфере защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в государствах-членах ЕАЭС включает в себя участие таможенных органов в глобальной операции по борьбе с незаконной торговлей лекарствами, вакцинами и медицинскими устройствами, связанными с COVID-19, которую проводила Всемирная таможенная организация (ВТамО) в период с 30 апреля по 30 сентября 2021 года. В операции приняли участие 146 таможенных администраций – членов организации, а также представители международных организаций: Европол, Интерпол, Европейское бюро по борьбе с мошенничеством (OLAF), Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и

преступности (УНП ООН) и Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) совместно с фармацевтическими компаниями и другими субъектами частного сектора. Одной из ключевых тенденций, выявленных в ходе Операции, стало резкое увеличение изъятий небольших партий противоинфекционных средств в электронной торговле в регионе Европы. Кроме того, анализ данных, полученных в ходе операции, обеспечил заинтересованных лиц информацией об основных используемых маршрутах перемещения контрафакта и задействованных методах работы, а также позволил усовершенствовать систему операционных рисков, с которыми сталкиваются таможенные службы на глобальном, региональном и национальном уровнях.

Немаловажным условием для обеспечения успешной борьбы с перемещением контрафактной продукции является и наличие высококвалифицированных кадров, укрепление материально-технической базы. В тех странах, где четко и активно работают таможенные органы в области охраны интеллектуальной собственности, существуют мощные информационные центры, базы данных, отлажена система передачи и обмена информацией. Как уже было отмечено, роль таможни сводится исключительно к выявлению признаков нарушений прав на объекты интеллектуальной собственности. В их компетенцию входит также информирование о нарушении правообладателя и правоохранительных органов, задачей которых входит защита интеллектуальных прав

Подводя итог вопросу защиты прав интеллектуальной собственности в ЕАЭС необходимо выделить следующие моменты.

Государствами-членами ЕАЭС проделана качественная работа по обеспечение высокого уровня охраны и защиты прав на объекты интеллектуальной собственности. Об этом свидетельствует не только международно-правовая база и институциональная система органов союза, деятельность которых направлена на укрепление защитных мер прав интеллектуальной собственности. Но статистика правонарушений в области интеллектуальных прав, объемы контрафактной продукции, нарушения в сети Интернет свидетельствует о необходимости продолжить адекватную совместную работу по гармонизации норм национального законодательства стран ЕАЭС.

Проблема правовой охраны и защиты объектов интеллектуальной собственности требует комплексного подхода с учетом зарубежного опыта не только стран, но и интеграционных образований, таких как Европейский союз, у которого есть большой опыт по выявлению, предупреждению и пресечению фактов нарушений прав на объекты интеллектуальной собственности, созданию благоприятных условий для правообладателей, поддержке научного и инновационного развития.

Необходима также и гармонизация правоприменительной практики в рамках межведомственного взаимодействия и международного сотрудничества, посредством о закрепления согласованных подходов в этой области в соответствующем международном договоре в рамках ЕАЭС. Единообразное правоприменительная практика будет выражаться в следующих согласованных действиях: эффективный обмен оперативной информацией; оказание взаимной правовой помощи по уголовным делам; наращивание между государствами-участниками интенсивности обмена научно-аналитической информацией, положительным опытом по пресечению, выявлению и раскрытию преступлений в сфере нарушения интеллектуальных прав, развитие кадрового потенциала уполномоченных органов по защите прав на объекты интеллектуальной собственности.

Необходимо предусмотреть эффективные инструменты по пресечению нарушений прав на объекты интеллектуальной собственности в целях борьбы с распространением контрафактных товаров и пиратского контента в сети Интернет. Ввиду трансграничных возможностей интернет-пространства, применение процедур административного и уголовного характера затруднительно, но в качестве меры моментального реагирования на правонарушение возможно применять блокировки веб-сайтов и контента сервис-провайдером в досудебном порядке.

Список литературы:

1 Отчет о состоянии правоприменительной практики в сфере защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в ЕАЭС за 2022 год/ https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/6dc/Otchet-PPP-za-2022-god.pdf

2 Решение Коллегии Евразийской экономической комиссии от 06 марта 2018 года № 35 «О ведении единого таможенного реестра объектов интеллектуальной собственности государств – членов Евразийского экономического союза»/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/H18EK000035

3 Соглашение о маркировке товаров средствами идентификации в Евразийском экономическом союзе от 2 февраля 2018 года//https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36914263

4 Беспрозванная Л.Г., Зяблицкая Н.В., Манина Е.А. Анализ современного состояния и тенденция развития мировой интернет-торговли// Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2021. – № 10 (часть 1) – С. 4-10

5 В 2022 году объем рынка e-commerce в Казахстане достиг $4 млрд https://invest.gov.kz/ru/media-center/business-economics-finance/29791/

6 Какие уроки пандемии усвоил рынок e-commerce https://forbes.kz/finances/markets/dolgovremennyiy_effekt_1666440108/

Отчет о состоянии правоприменительной практики в сфере защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в ЕАЭС за 2021 год// https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/911/Otchet-PPP-za-2021-god_FINISH.pdf

АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ С СООТЕЧЕСТВЕННИКАМИ

Мируктамова Ф., и.о. доцента кафедры Международного права и прав человека, Ташкентский Государственный Юридический институт

Вопрос усиления системы защиты прав соотечественников, проживающих за рубежом, сохранения и развития отношений с ними, актуален во всем мире.

Особенно это касается стран, имеющих крупные диаспоры за рубежом (Армения, Израиль, Индия, Италия, КНР, Польша, РФ и др.).

Сегодня диаспоры, объединяющие соотечественников являются распространенным элементом политической жизни практически во всех регионах мира. Их численность, разнообразие и активность существенно возросли в начале XXI века. Это позволило говорить о «диаспоризации мира» как об одном из сценариев развития человечества.

Диаспоры могут быть моноэтничными или мультинациональными, когда в основе их возникновения лежит фактор общей страны происхождения.

Современные диаспоры значительно отличаются друг от друга по численности, организованности и общественной активности. К наиболее крупным диаспорам формально относятся китайская диаспора (35 млн человек) индийская диаспора (25 млн), русская диаспора (25 млн), украинская диаспора (12 млн), армянская диаспора (около 10 млн), еврейская диаспора (8 млн) и др. Кроме того, ряд специалистов указывает на существование курдской диаспоры (14 млн), ирландской (10 млн), итальянской (8 млн) и узбекской (7млн) других. Все данные по диаспорам являются оценочными и не подкреплены надежной статистикой.

В международной практике диа́спора (греч. διασπορά, «рассеяние») — часть народа (этноса), проживающая вне страны своего происхождения, образующая сплочённые и устойчивые этнические группы соотечественников в стране проживания, и имеющая социальные институты для поддержания и развития своей идентичности и общности[1].

Членство в диаспоре предполагает наличие следующих характеристик:

- удаленность от своего этнического центра,
- обладание этнонациональным сознанием, связанным с родиной.
- отсутствие полной интеграции в принимающем обществе,
- рассмотрение возвращения в страну исхода как возможного варианта жизненной траектории,
- приверженность восстановлению (во всех смыслах) родины и
- определенное видение родины и др.

В современной социальной теории преобладает точка зрения, что диаспора — это не категория анализа, а категория практики.

Термин диаспора стал использоваться с конца XX века, перестав быть связанным исключительно с еврейским этносом.

Как этническая группа диаспора выполняет ряд социально важных функций:

сохранение национальной идентичности, посредством развития этнического самосознания человека, культурного обособления, сохранения языка и культуры различных народов;

экономическая интеграция, посредством организации предприятий из представителей конкретного этноса, способствующей их быстрой экономической интеграции;

социальная защита своих членов в различных экономических и социальных конфликтах, а также оказание им различного рода помощи и услуг.

адаптация представителей своего этноса в стране пребывания;

социализация представителей диаспоры в стране убытия, сохранение традиции своего этноса, его языка и культуры, сохранение семейных ценностей, создание школ или классов обучения, издание национальных газет и журналов[2].

Наряду с позитивными функциями существуют также и негативные последствия диаспоризации в виде нарастания межнациональной напряжённости,

обособления представителей собственного этноса, социальная отчуждённость диаспоры,

возрастания риска вовлечения представителей в асоциальные группировки,

проблемы с поступлением на государственную, военную службу, участие в политических процессах и др.

Расширение взаимодействия с соотечественниками сопряжено с рядом смежных проблем среди которых можно выделить: организацию миграционных процессов, переводы заработанных средств, противодействие вовлечению представителей диаспор в асоциальное поведение, дискриминацию по национальному признаку, оказание политической и правовой защиты представителям диаспоры, выравнивание демографической ситуации, привлечение представителей диаспор в инвестиционные проекты, коллизии с наличием двойного гражданства и ряд других.

Соответственно проблемы усиления системы защиты прав соотечественников, сохранения и развития отношений с ними необходимо рассматривать в увязке с осуществлением диаспоральной, демографической, миграционной, кадровой, информационной, финансовой, социальной и др. политиками.

В современном мире роль и вклад диаспор в развитие экономического, человеческого, социального и культурного капитала в странах происхождения и проживания возрастает.

Правительства стран происхождения, также, как и правительства стран назначения мигрантов признают ценный вклад, который могут внести диаспоры в развитие стран своего происхождения. Глобальный форум по миграции и развитию, начиная с момента своего первого заседания в 2007 году, пытается делать акцент на те программы и стратегии, которые могут расширить масштабы как человеческих, так и финансовых ресурсов, вкладываемых эмигрантами и их потомками в развитие стран своего происхождения.

ГДМ предлагает рамки сотрудничества, включающие 23 цели, осуществление, а также последующие меры и обзор. Каждая цель подразумевает обязательство, а также ряд действий, которые считаются соответствующими политическими инструментами и примерами передовой

практики. Для выполнения 23 целей государства-члены обязуются опираться на эти действия для достижения безопасной, упорядоченной и легальной миграции на протяжении всего миграционного цикла[3].

Общие вопросы обеспечения, защиты, а также развития связей с соотечественниками за рубежом исходят из целей и принципов Устава ООН, а также нормах Всеобщей декларации прав человека, Международного пакта о гражданских и политических правах, Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах 1966г., Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1965 г. Конвенция о статусе беженцев (1951 г.); Декларация о распространении среди молодежи идеалов мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами (1965 г.); Декларация о правах человека в отношении лиц, не являющихся гражданами страны, в которой они проживают (1985 г.); Конвенция о правах ребенка (1989 г.); Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей (1990 г.); Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам (1992 г.)

Ряд международных обязательств в сфере обеспечения, защиты, а также развития связей с соотечественниками за рубежом содержится в большинстве актов региональных международных организаций Европейская социальная хартия 1961 года (статья 11), Африканская хартия прав человека и народов 1981 года (статья 16) и Дополнительный протокол к Американской конвенции о правах человека в области экономических, социальных и культурных прав 1988 года, Хельсинском акте СБСЕ 1975 г.; Документе Копенгагенского совещания конференции по человеческому измерению СБСЕ 1990 г.; Лундских рекомендациях об эффективном участии национальных меньшинств в общественно- политической жизни 1999 г.; Люблянских рекомендациях по интеграции разнообразных обществ 2012 г. и др.

При этом общие вопросы развития человеческого потенциала в том числе с привлечением диаспор соотечественников за рубежом регламентированы в Повестке дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, Аддис-Абебской программе действий третьей Международной конференции по финансированию развития, Сендайской рамочной программе по снижению риска бедствий на 2015–2030 годы, Новой программе развития городов и др.

В декабре 2018 года 152 страны, поддержали Глобальный договор по безопасной, упорядоченной и регулярной миграции (ГДМ). 19 цель ГДМ направлена на «Создание для мигрантов и диаспор условий, позволяющих им в полной мере способствовать достижению устойчивого развития во всех странах».

На Глобальном саммите по вопросам диаспоры 5 апреля 2022 года принят Будущий план действий в области глобального взаимодействия с диаспорой (Дублинская декларация)[4].

В нем указывается, что в дополнение к существующим форумам и инициативам следует содействовать созданию Глобального альянса диаспоры по вопросам политики, который разработает инклюзивную экосистему сотрудничества между государственными структурами и научными кругами, гражданским обществом и частным сектором с тем, чтобы сделать взаимодействие с диаспорой приоритетом в разработке политики и практической работе в странах происхождения и назначения.

Это будет способствовать:

• дальнейшему признанию важности диаспоры и включению вопроса о взаимодействии с ней на местном, национальном, региональном и общемировом уровнях в политическую повестку дня по всем формам развития;

• расширять условия на национальном и международном уровнях с целью привлечения транснациональных сообществ и мигрантов к активной деятельности и наделения их правами в экономической и финансовой сферах, вовлекая все государственные структуры и все общество и сотрудничая с государственными органами власти, занимающимися

вопросами финансов, развития, центральными банками, торговыми палатами, международными финансовыми институтами (МФИ), многосторонними банками развития (МБР) и другими соответствующими субъектами.

• придавать официальный характер вопросу взаимодействия с диаспорами при выработке политики, включая разработку стратегий и планов оказания гуманитарной помощи, а также привлекать диаспору к оценке потребностей каждой конкретной страны, планированию интеграции и составлению стратегии устойчивой реинтеграции;

• в соответствии с принципом «познай диаспору» совершенствовать процесс сбора эмпирических данных и информации о диаспоре и о ее пользе для общества, используя потенциал социальных СМИ и других источников больших данных, способствуя таким образом формированию объективного представления о миграции;

• относиться к диаспорам как к партнерам при разрешении ситуаций, вызванных существенными социальными потрясениями и гуманитарными кризисами, и снижении уязвимости, связанной с конкретными обстоятельствами, такими как пандемии, вооруженные конфликты, изменение климата, другие экологические и стихийные бедствия или кризисные явления;

• отводить диаспорам ключевую роль во взаимоотношениях с семьями пропавших без вести мигрантов;

• предоставлять необходимые ресурсы для наращивания потенциала лидеров и организаций диаспоры, включая обучение, учебные программы по обмену опытом, техническую и финансовую поддержку, разработку специальных руководств по официальному признанию их компетенций и институционализации;

• укреплять контакты представителей диаспоры между собой и способствовать разработке целевых, устойчивых цифровых решений, включая активное использование платформы iDiaspora.org в качестве основного инструмента для сетевой организации взаимодействия и сетевого обучения между организациями диаспоры и транснациональными сообществами, а также базы данных о способах эффективного взаимодействия с диаспорой по актуальным вопросам в области миграции, таким как изменение климата и экология, мир и безопасность, борьба с контрабандой людей и товаров, и т.д.

• разрабатывать инклюзивные и действенные подходы для поощрения активного участия диаспоры с учетом специфики разных групп людей, например, возраста, пола, вероисповедания, языка и культурных традиций;

• способствовать разнообразию и соблюдению принципа «не оставлять никого в стороне».

• рассмотреть возможность участия и представительства организаций диаспоры в качестве наблюдателей в директивных органах различных международных структур и организаций, включая Совет МОМ, и других актуальных многосторонних инициативах.

• укреплять защиту, гарантировать соблюдение прав и обеспечение доступа к услугам образования и здравоохранения, безопасность и благополучие мигрантов и диаспор; бороться со всеми формами дискриминации, включая социальную, экономическую и культурную; искоренять предрассудки, ксенофобию и расизм;

• усилить роль и возможности консульских служб в области поддержки и развития диаспор, особенно самых уязвимых ее членов, независимо от их миграционного статуса, признавая их потребности, а также потенциал для содействия развитию.

Страны обязуются обеспечить инклюзивный подход к руководству выполнением Будущего плана действий по взаимодействию с диаспорой включающий стремление:

• привлекать заинтересованных лиц, охватывая все государственные структуры и всё общество, отдавая приоритет инициативам по оптимизации процесса и методов реализации вышеуказанных действий;

• проводить мероприятия по мониторингу, оценке и анализу для содействия прогрессу работы ГСД посредством итогового документа;

• обеспечить регулярное проведение ГСД через каждые четыре года, по возможности, до проведения Форума по рассмотрению вопросов международной миграции, чтобы установить официальную взаимосвязь с процессом осуществления ГДМ и иметь возможность обсудить достигнутый прогресс и внести вклад в разработку новых обязательств с точки зрения диаспоры, используя региональные и международные координирующие платформы, и организации.

Заложенное в итоговом документе видение заключается в том, чтобы придать официальный характер капиталу диаспоры и реализовывать его в согласованной и последовательной манере в рамках политических документов, программ и партнерских инициатив.

Глобальный саммит диаспоры, организованный Международной организацией по миграции (МОМ) и правительством Ирландии в Дублине, стал важной вехой в признании на высоком уровне вклада мигрантов и диаспор в развитие.

Саммит основывался на осведомленности, достигнутой на Международной конференции министров диаспоры 2013 года, Повестке дня в области устойчивого развития на период до 2030 года и, что особенно важно, на Глобальном договоре о безопасной, упорядоченной и легальной миграции (ГДМ) 2018 года. Знаменательный Саммит Глобальной Диаспоры выдвинул Цель 19 ГДМ на передний план глобальных дискуссий.

Это способствовало пониманию связей между миграцией и развитием помимо денежных переводов, чтобы охватить множество вкладов экономического, человеческого, социального и культурного капитала, которые диаспоры - как транснациональные агенты развития - вносят в свои страны происхождения и назначения.

Растет и количество исследований на международном уровне. Так, на портале www.idiaspora.org содержится около 100 исследований с 2007 года по 2022 год по изучению тематики взаимодействия с диаспорами.

В 2020 году Глобальный Фонд Европейского Союза для диаспоры (EUDiF) работал с группой региональных экспертов для проведения глобального картирования вовлечения диаспоры в шести регионах. Проект EUDiF направлен на создание информированной, инклюзивной и эффективной экосистемы развития диаспоры посредством исследований, диалога и развития потенциала

Цель глобального картирования заключается в устранении фрагментации данных о политике, институтах и практике вовлечения диаспоры путем сбора информации в центре знаний с открытым доступом.

В результате глобального картирования было составлено 107 информационных бюллетеней по отдельным странам, которые доступны с помощью интерактивной карты, размещенной на веб-сайте EUDiF, где результаты также могут быть сопоставлены между отдельными странами.

Таким образом, диаспоры могут влиять на мировую политику, используя разнообразные механизмы. В большинстве случаев диаспоры добиваются своих целей путём воздействия на государства, что, однако, не исключает самостоятельности таких сообществ. В некоторых случаях диаспоры являются не только инициаторами взаимодействий, но и обеспечивают их длительность. Отчасти для выполнения подобных задач внутри диаспор существует своеобразная элита, которая формулирует интересы всех соотечественников и вырабатывает стратегию своей деятельности для достижения конкретных результатов. Эта группа внутри сообщества оперирует социально-политическим и гуманитарным ресурсом влияния. При определённой численности сообщества, наличии политического и экономического потенциалов, всё вышеперечисленное характеризует диаспору как актора мировой политики.

Список литературы:

1. Диаспора // Политический словарь. – Режим доступа: http:// mirslovarei.com/content_pol/DIASPORA–817.html

2. Трофимова Е. Л. Влияние диаспор на развитие межэтнических отношений // Сибирский психологический журнал. — 2005.

3. Анализ и рекомендации (включая гендерный аспект) в отношении соответствующей политики и институтов для взаимодействия с диаспорой в Казахстане. International Organization for Migration (IOM), 2022.

4. https://www.idiaspora.org/sites/g/files/tmzbdl181/files/resources/document/final-gds-outcome-document_220405_adopted_russian.pdf

PROBLEMS OF ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION IN ACCORDANCE WITH THE NORMS OF EU LAW

Petrova Y.,student of specialty 081 "Law", Master's degree,Poltava State Agrarian University
Scientific supervisor: Strilets B., PhD in Law, Poltava State Agrarian University

The relevance of studying the issues of adaptation of Ukrainian legislation to the EU acquis is determined by several key factors. Ukraine continues its path to integration with the EU, which makes the issue of harmonization of legislation with European standards relevant. This requires not only harmonization of laws, but also their effective implementation and enforcement.

Modern globalization trends lead to the establishment of a close political dialogue between countries and regions of the world, as well as deepening of international economic ties. This leads to the integration of countries in order to maintain peace and ensure economic growth. One of the most important associations in the world is the European Union, which aims to promote economic development, improve the welfare and living standards of the peoples of Europe. "European integration is seen as a political and legal phenomenon arising from the desire of the European peoples to join forces in building a common space of peace, rule of law, prosperity, social justice, free trade, unimpeded movement and communication, security and justice" [1, p. 163].

In Ukraine, European integration processes are gaining importance in the political, economic and legal spheres. The desire to become a part of the European Community has become a key development idea for Ukrainian civil society, despite the possible difficulties that may arise in this complex and lengthy process. Law, as a social regulator, is aimed at ensuring adequate coexistence of all members of society and the state, setting the right priorities in the process of transformation of public consciousness and their regulation.

The modern development of our country cannot exist without paying attention to the requirements set by the European Union for Ukraine's further integration into the European political and legal space. A key instrument of this integration is the process of adapting Ukrainian legislation to the EU's acquis communautaire, which is a set of regulations that define the rights and obligations of EU member states and ensure their unified interpretation. This process involves adopting the "positive" experience of the EU's legal development, the implementation of which has its own peculiarities for Ukraine, especially against the background of historical challenges, such as the struggle for independence and territorial integrity.

The adaptation of Ukrainian legislation to EU law is determined by the complex tasks and problems that arise in the process of this transformation. The transition to European standards is a key stage for Ukraine on its way to integration with the EU, but this process is accompanied by numerous challenges and difficulties.

One of the main problems is the discrepancy between Ukrainian and European legislation. A large number of Ukrainian laws and regulations do not comply with EU standards, which complicates their implementation and enforcement. This can lead to conflicts and ambiguous understanding of legal norms, which threatens the stability of the country's legal system.

Another problem is the need to accelerate the pace of legislative adaptation. Since the start of the European integration process, a significant number of laws and reforms have been adopted, but not all of them are effectively implemented or comply with European standards. In this regard, there

is a need to improve the mechanisms of control and enforcement of legislation to ensure its rapid and high-quality adaptation.

Another problem is the lack of preparation of administrative bodies and the judiciary to work in accordance with European standards. For successful adaptation, it is necessary not only to adopt new laws but also to ensure their effective implementation and application in practice. Shortcomings in the work of the courts and administrative bodies may result in misapplication of the law or delays in resolving legal issues.

To address these issues, a range of measures must be taken. A key aspect of Ukraine's successful integration into the European Union is achieving a certain level of compliance of Ukrainian legislation with European standards. Harmonization of Ukrainian legislation with modern EU standards will facilitate the development of various spheres of activity of citizens, including political, business, social and cultural spheres. It will also contribute to the country's economic growth within the European Union and help improve the welfare of the population, bring it closer to the living standards of EU member states, and create the preconditions for Ukraine to become an associated member of the EU. This is a strategic foreign policy priority for Ukraine in the medium term. The Concept of Adaptation of Ukrainian Legislation to the EU Norms identifies three stages of this process.

According to O.A. Degtyar, at the first stage it is important to give preference to development in accordance with the requirements set out in the Declaration adopted by the European Council at the Copenhagen Summit in June 1993. This Declaration defines the key criteria for countries intending to join the European Union, including stability in society, the rule of law, protection of human rights and the functioning of a market economy. At this stage of the development of the legal system in Ukraine, efforts should be directed at achieving these goals, as well as at gradual approximation of Ukrainian legislation with the legal acts of the European Union. Priority should be given to work on the priority areas of legislative development. This approach will allow Ukraine to create a legal system that will promote stability, the rule of law, human rights protection and the development of a market economy, which are important components of European standards and requirements for candidate countries to join the European Union [2, p. 26].

The second stage, which is already underway, focuses on specific tasks. These tasks include the revision of Ukrainian legislation in the areas defined in part 2 of Article 51 of the Ukrainian Action Plan on Accession to the European Union in order to bring it closer to the standards of EU legislation. Considerable attention is also paid to the legal framework for the establishment of a free trade area between Ukraine and the EU, as well as preparations for Ukraine's associate membership in the EU.

The third stage of legislative adaptation will depend on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. This stage will include a period of preparation of an expanded program of harmonization of Ukrainian legislation with EU legislation to ensure Ukraine's integration into the EU's internal market. This will mean a wide range of measures aimed at addressing various aspects of adaptation, which will be a key stage in the process of Ukraine's integration into the European Union [2, p. 28].

Thus, the problems of adaptation of Ukrainian legislation to EU law are complex, but they can be solved through systematic work on improving legislation, strengthening control and training of relevant institutions. It is important to continue reforms in the areas of legislation and justice to align them with European standards. It is necessary to strengthen control over the implementation of legislation and to ensure appropriate training of administrative bodies and courts. International cooperation and exchange of experience with EU member states should be intensified.

References

1. Гуртова К. М. Теорія і практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Київський часопис права. 2023. №. 4. С. 162-168.

2. Дєгтяр О.А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи України до законодавства Європейського Союзу. Адаптація правової системи України до права

Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року) : у 2 ч. – Полтава : Россава, 2017. – Ч. 1. – С. 21-28.

ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Мусилимова К.С., к.ю.н., профессор Карагандинский университет им.академика Е.А. Букетова
Билялова М.И., PhD, ассоциированный профессор, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова
Абикенова Г.Б. Старший преподаватель, Карагандинский университет им.академика Е.А. Букетова

Современном Казахстане как и в других развитых государствах несмотря на глубокие и многочисленные изменения, происходящие в мире в последние полтора десятилетия, государственный суверенитет по-прежнему является основой конституционного строя большинства государств. И один из важнейших элементов этого строя, является выборы, а то есть политическая жизнь любого гражданина. Политическая жизнь — это совокупность духовных, чувственных, эмоциональных и практических предметных форм политического бытия человека и общества, которая характеризует их отношение к политике и участие в ней.

Современное демократическое государство имеет в своей основе ряд универсальных фундаментальных ценностей, составляющих ядро конституционализма. Свобода выбора является важнейшим фактором интеллектуального совершенствования человека, нормального духовного и нравственного развития каждой личности. Как верно подметил английский теоретик политического либерализма Дж. Милль, идеи которого и поныне определяют развитие конституционного права, способность человека понимать, судить, различать, что хорошо и что дурно, умственная деятельность и даже нравственная оценка предметов упражняются только тогда, когда человек делает выбор[1,14].

Функционирования и развития форм прямой демократии, является высокий уровень политической и правовой культуры, социальной активности граждан Республики Казахстан. Система государственной власти считается устойчивой только при том условии, когда она подкреплена развитыми институтами непосредственного народовластия. Подлинная эффективность власти воплощается в единстве ее представительной и непосредственной форм реализации.

Превращение народовластия в реально существующий политико - правовой механизм обеспечивает легитимность и преемственность власти. В основном такие подходы выражены в идее демократического государства и первичности института прав и свобод человека и гражданина в различных сферах, в том числе и в политической. Базовым содержанием указанной сферы является конституционно-правовое определение свободных выборов, выступающих в качестве выражения власти народа, которая проявляется в системе организации и функционирования государственной власти и местного самоуправления. Избирательные права граждан определяют сферу их политической свободы, автономии и самоопределения. Тем самым обеспечивается содержание и поведение различных политических сил в обществе. Это значит, что политические права относятся к категории юридических явлений, поскольку они связаны не только с политической деятельностью, но и урегулированы избирательным правом, которое по своему содержанию и политико-правовому смыслу закрепляет процесс публично-правовой оценки представительных и исполнительных органов государственной власти и местного самоуправления[2,146].

На современном этапе в Казахстане сложилась организационно-правовая система обеспечения прав, свобод и законных интересов граждан в политической сфере посредством

открытого избрания представительных и исполнительных органов власти и местного самоуправления. Идеи выборной демократии, которые реализуются в большинстве развитых стран, а также собственно опыт Республики Казахстан, воплотились в конкретных правовых институтах, юридических процедурах и механизмах контроля.

Всеобщее избирательное право как субъективная возможность граждан избирать и быть избранными в органы публичной власти относится к числу основных политических прав демократического государства, поскольку является юридической предпосылкой непосредственного участия гражданина в управлении публичными делами. Подтверждением сказанного являются нормы ст. 21 Всеобщей декларации прав человека, где всеобщее избирательное право граждан декларируется, как «право каждого человека принимать участие в управлении своей страной непосредственно или через посредство свободно избранных представителей»[3], и ст. 25 Международного пакта о гражданских и политических правах, где оно провозглашается как право каждого гражданина «принимать участие в ведении государственных дел непосредственно, так и через посредство свободно выбранных представителей; голосовать и быть избранным на подлинных периодических выборах, производимых на основе всеобщего и равного избирательного права при тайном голосовании и обеспечивающих свободное волеизъявление избирателей»[4].

В данной научной статье избирательное право рассматривается как важнейшее субъективное политическое право каждого гражданина. Избирательное право граждан реализуется посредством участия в выборах. Демократические выборы - это конкурентные, периодические и представительные выборы, в процессе которых граждане, обладающие широкой свободой на альтернативной основе избирают своих представителей во властные структуры. Выборы как один из механизмов распределения властных полномочий получили широкое распространение в сфере политики. В современном мире выборы широко распространены и многообразны. Выборным способом формируются различные органы публичной власти - парламенты, главы государств, иногда правительства, судебные органы, местные представительные и исполнительные органы, органы местного самоуправления. Посредством выборов народ определяет своих представителей и наделяет их мандатом на осуществление его суверенных прав, т.е. выборы продают власти законный характер. Они показывают настроение избирателей. В процессе их проведения сталкиваются интересы различных политических сил, различные взгляды и идеи, выразителями которых являются различные политические объединения. Конкурентные выборы гарантируют, что в них участвуют различные политические партии и кандидаты. Все они пользуются свободой слова, собраний, передвижения, всем, что необходимо для того, чтобы их политические взгляды были услышаны, и чтобы они могли представить избирателям альтернативных кандидатов.

Избирательные права граждан Республики Казахстан наряду с правом на участие в референдуме, занимают центральное место в системе конституционных политических прав граждан, поскольку являются одним из проявлений народного суверенитета, обеспечивают высшее непосредственное выражение власти народа. Однако социальная ценность этих прав заключается не столько в их провозглашении, сколько в гарантированной возможности их свободной реализации и защиты в случаях нарушений. Избирательные права имеют сложную правовую природу, обладают определенной внутренней противоречивостью, обусловленной имманентным сочетанием публичного и частного интересов, индивидуального и коллективного начал. Только благодаря такому сочетанию возможно удовлетворение публичного интереса - формирование публичных органов власти - через интерес частный - возможность и гарантированность участия каждого в этом процессе на индивидуальной основе. Указанная особенность избирательных прав ведет к необходимости выявления и соблюдения правоприменительными органами при разрешении споров баланса соответствующих конституционных ценностей, публичных и частных интересов. На наш взгляд, важно понимать избирательные права граждан как неотъемлемый элемент политической жизни гражданина и всего народа в целом.

Современное избирательное право Республики Казахстан формируется на основе принципов, признанных мировым сообществом и отраженных в международно-правовых документах (Всеобщая декларация прав человека 1948 года, Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 года, Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ 1990 года и пр.) Конституция Республики Казахстан в статье третьей провозглашает и закрепляет единственным источником власти многонациональный народ Казахстана, определяет механизм ее осуществления, где лидирующее положение занимает непосредственное волеизъявление народа, а высшим его проявлением являются референдум и выборы[5]. Вышесказанное позволяет судить об изменении в приоритете форм осуществления народом принадлежащей ему государственной власти в пользу непосредственной демократии. Детально право избирать и быть избранным урегулировано в Конституционном законе «О выборах в Республике Казахстан», принятом в сентябре 1995 года. Согласно ст. 3 названного закона участие гражданин в выборах реализуется на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права при тайном голосовании. Эта норма носит универсальный характер, распространяется на все виды и уровни выборов и находит свою конкретизацию в различных подзаконных актах, регулирующих отдельные аспекты выборов.

Всеобщее избирательное право устанавливает возможность гражданина избирать, участвовать в предусмотренных законом и проводимых законными методами иных избирательных действиях, а по достижении возраста, установленного законодательством, - быть избранным в органы государственной власти и органы местного самоуправления. При этом реализация избирательных прав не зависит от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств.

Законодательство Республики Казахстан обеспечивает периодичность выборов, представительство в органах власти различных социальных групп населения, открытость и прозрачность деятельности избирательных органов. Вместе с тем имеющийся опыт правоприменительной деятельности свидетельствует о том, что в современном выборном законодательстве Республики Казахстан не в полной мере регламентирован целый ряд вопросов, имеющих достаточно важное и принципиальное значение. В частности, имеющийся избирательный закон допускает некоторые пробелы и двусмысленные толкования различных аспектов выборной деятельности, в том числе, относящихся непосредственно к конституционному праву граждан избирать и быть избранными (т.е. субъективному избирательному праву), что, безусловно, напрямую затрагивает и нарушает концептуальное положение о народовластии и демократическом представительстве населения в государственных органах. Данное обстоятельство ни в теоретическом, ни в практическом плане не может быть признано удовлетворительным, особенно учитывая, что задача обеспечения избирательных прав граждан является генеральной линией в развитии избирательного законодательства на современном этапе, а само казахстанское избирательное право мыслится как совокупность правовых норм, регулирующих прежде всего порядок осуществления права граждан избирать и быть избранными в органы государственной власти и в органы местного самоуправления[6,33-36]. Соответственно исчерпывающе четкое и непротиворечивое определение и закрепление в законодательстве исходных начал, касающихся участия граждан в выборах, являются в современных условиях одним из приоритетных направлений правового обеспечения, становления и развития представительных основ демократии. По мнению А.А. Белкина, «именно принципы субъективного избирательного права должны быть безусловно положены в основу концепции правового регулирования выборов, так как, без них содержательное наполнение методов и способов юридического воздействия на участников общественных отношений, опосредующих организацию и проведение выборов, будет лишено социально значимых ориентиров и координат» |7, 53|.

Как свидетельствует зарубежный опыт, принципы служат фундаментом избирательного права, поскольку являются не только юридической основой механизмов правового регулирования электоральных отношений, но и оказывают существенное влияние на содержание нормативных предписаний и практику их реализации. Конституционное закрепление принципов, четкое соблюдение которых способно не только предотвратить возникновение различного рода проблем, но и обеспечить подлинно справедливые и свободные выборы, способствует наиболее полной реализации как пассивного, так и активного избирательного права граждан.

Однако, в мире еще не создана совершенная избирательная система. Даже старейшие государства, имеющие вековые демократические традиции, обнаруживают недостатки в ходе организации и проведения новых избирательных кампаний. Поэтому не случайно, что Конституционный закон «О выборах в Республике Казахстан» постоянно совершенствуется и корректируется в соответствии с реалиями современного мира. Со времени первоначального принятия Конституционного закона «О выборах в Республике Казахстан» в сентябре 1995 года в него четырнадцать раз вносились изменения и дополнения. В общей сложности таких поправок было внесено более 792. Вместе с избирательным законодательством улучшается и выборный процесс, повышается правовая культура избирателей и других участников избирательного процесса.

Сложившееся таким образом выборное законодательство страны позволило создать избирательную систему, отвечающую основным принципам избирательного права, сформулированным в Копенгагенском документе ОБСЕ 1990 года, которые основываются на Конституции Республики Казахстан и включены в общую часть Конституционного закона о выборах и детализированы в его главах и статьях.

В целом, современный этап развития избирательного законодательства в Республике Казахстан характеризуется значительным динамизмом. Все большее внимание уделяется нормативному регулированию защиты избирательных прав граждан, что позволяет участникам избирательного процесса более эффективно отстаивать свои интересы в политической жизни государства. На наш взгляд, важно понимать избирательные права граждан как неотъемлемый элемент политической жизни гражданина и всего народа в целом. В данной статье нами были рассмотрены и сделан конституционно- правовой анализ вопросов, касающихся определения места и роли выборов в системе ценностей правового государства, а с другой – характеристику и ведения к пониманию правовой науке и государственной практике единых подходов к пониманию сущности избирательного права как юридического феномена.

Список литературы:

1. Милль Дж. О свободе / Пер. с англ. А. Фридмана // Наука и жизнь. – 1993.- № 11. - С. 12-17.

2. Шабуня В.В. Сравнительно-правовой анализ избирательного права России и зарубежных государств // Актуальные вопросы совершенствования государственно-правовых отношений в России XXI века. Сборник научных статей СПб., 2004. – С.143-148.

3. Всеобщая Декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

4. Международный пакт о гражданских и политических правах // Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

5. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995г. (с изменениями и дополнениями от 7 октября 1998 г, 21 мая 2007 г, 2 февраля 2011 г, 10 марта 2017 г) // http://constitution.kz/

6. Нездемковский, В. В. Базовые принципы участия граждан в избирательном процессе и проблемы реализации избирательного права в Республике Казахстан [Текст] / В. В.

Нездемковский, М. Е. Сагинаев // ҚР ҰҒА хабарлары = Известия НАН РК.Сер общественных и гуманитарных наук. - 2013. - №5. - С. 33-37.

7. Белкин А.А. Социальное воспроизводство и государственное право. - Л., 1991. - С. 53 - 54.

СОВРЕМЕННАЯ МЕДИЦИНА ИЛИ ТЕЛЕМЕДИЦИНА

Юсупова Ф.У., PhD, Ташкентский государственный юридический университет

Аннотация. В настоящее время с развитием цифровых технологий мы находимся на новом этапе развития телемедицины и телемедицинских методов в сфере здравоохранения. Несомненно, дальнейшее развитие телемедицинских услуг зависит от развития цифровых технологий (хранения данных, технологий искусственного интеллекта и робототехники, квантовых технологий и т. д.), а уникальные медицинские технологии и инновации пока не созданы

Основная задача сегодняшних современных информационных технологий – внедрение информационных технологий во все сферы, создание систем, способствующих повышению их скорости и управляемости.

Современная медицина постепенно становится ведущей отраслью экономики, основной причиной чего является возрастающая потребность в квалифицированных специалистах, возрастающий обмен информацией о здоровье пациентов, необходимость постоянного повышения квалификации врачей.

В разных странах вопросы, связанные с изучением применения информационных и телекоммуникационных технологий в сфере здравоохранения, регулированием, постановкой целей и задач, сначала отражались в документах по цифровизации, а затем и в конкретных стратегических направлениях развития этой сферы. поле начало определяться. Например: Национальная стратегия Австралии предусматривает цифровизацию сферы здравоохранения, согласно которой к 2022 году планируется создать безопасные цифровые каналы взаимодействия врачей и пациентов, а в США в 2014 году – специальная стратегия регулирования. информационных технологий создано Министерством здравоохранения и социальных служб

По мнению Йена Алеарни, С. Дж. Зика, Дж. Л. Хефнера, Т. Р. Хуэрта, «вопросы, связанные с изучением, регулированием, постановкой целей и задач использования ИКТ в сфере здравоохранения в разных странах, сначала отражаются в документах по цифровизации, а затем в специальных стратегических направлениях». для разработки этого месторождения определены «начаты» Например: Национальная стратегия Австралии предусматривает цифровизацию сферы здравоохранения, согласно которой к 2022 году планируется создать безопасные цифровые каналы взаимодействия врачей и пациентов, а в США – в 2014 году Министерство здравоохранения и Информационные технологии регулировались Службой социального обеспечения, была создана специальная стратегия сравнения

По мнению Гросиоса К., Гаана П.Б., Бербиджа Дж., «в ряде зарубежных стран в начале XXI века в целях повышения эффективности оказания

медицинских услуг гражданам был реализован ряд проектов по внедрение информационных технологий в сфере здравоохранения осуществлялось в Великобритании в 2004 г., был принят проект «Здравоохранение «Электронный накопитель»

По мнению члена Экспертного совета по информационно- коммуникационным технологиям Минздрава России Б.В. Зигермана, « одной из основных проблем, выявленных при реализации многих проектов по электронизации здравоохранения в Российской Федерации, является сложность создания стандартизированных решений для медицины в организациях» .

На наш взгляд, одной из основных проблем в понимании сущности телемедицины и ее реализации является плохое функционирование Интернета, недостаточный опыт медицинского персонала в использовании этого сервиса, недостаточная сформированность международных и национальных норм.

Если обратить внимание на опыт зарубежных стран, то в 1970 году в США уделялось внимание внедрению информационных технологий в сферу здравоохранения, и в первую очередь решались проблемы, связанные с систематизацией информации о пациентах и в медицинских центрах для оказания амбулаторно-поликлинической помощи пациентам разработаныь системы хранения данных пациентов; во-вторых, пациентам в случаях, когда затруднено оказание медицинской помощи, например, военнослужащим военного флота, морякам, космонавтам или гражданам, проживающим в отдаленных районах; Необходимость внедрения телемедицинских технологий в сфере здравоохранения началась с этих двух основных задач, но сегодня вопросы развития этой сферы и ее правового регулирования остаются открытыми.

Остановимся на опыте Франции, которая является одной из самых развитых стран с точки зрения концепции телемедицины и механизмов ее работы. Во Франции использование телемедицинских услуг в сфере здравоохранения было введено в 2009 году, а в законе «Закон № 2009-879 от 21 июля 2009 года» («loi HPST»)[5.9] впервые это понятие было дано. Законный тариф, в статье 6316 главы 6 настоящего Закона, телемедицина. Тариф следующий:

Телемедицина – оказание дистанционной медицинской помощи с использованием информационных технологий, включающее дистанционное медицинское обслуживание, осуществляемое медицинским работником с медицинским работником или медицинским работником с пациентом. Согласно статье 32 Закона Франции 2004 года «О медицинском страховании», оказание телемедицинских услуг – это, среди прочих медицинских услуг, медицинское лечение, проводимое в строгом соответствии с правилами этики, но осуществляемое дистанционно и под присмотром. указан контроль и ответственность врача.

Несмотря на то, что вопросы использования информационных и телекоммуникационных технологий в сфере здравоохранения и регулирования телемедицинских услуг конкретизированы во французском законодательстве, свою деятельность они начали реализовывать в 2014 году и использование данной услуги внутри регионов получило развитие. . Можно сказать, что одной из основных причин, почему эта система не внедрялась вот уже почти 10 лет, является отсутствие правового регулирования социального обеспечения и финансирования этой системы.

В 2017 году Франция подписала закон «Финансирование социального обеспечения», а статья 54 этого закона предусматривала реализацию программы медицинского страхования «Assurance maladie», покрывающей расходы на телемедицину и телеконсультации. 23 декабря 2021 года в этот закон были внесены изменения и в этот список были добавлены услуги телемониторинга.

24 июля 2019 г. Кодекс здравоохранения Франции ввел две новые концепции телемедицины: телездравоохранение («télésanté») и телездравоохранение («télésoin»), которые мы видим в сочетании с терминами телемедицина и телемедицина. Согласно статье 50 этого кодекса указано, что одним из основных условий использования телемедицинских услуг является то, что первичная первая медицинская помощь пациентам оказывается путем посещения врача, а дальнейшие обследования проводятся в режиме онлайн посредством телемедицинских услуг. В 2021 году во Французский Кодекс здравоохранения были внесены изменения и дополнения, согласно которым работники здравоохранения были разделены на три категории:

1. Медицинские работники: врачи, педиатры и стоматологи (ст. Л.4111-1 – Л. 4163-10 ПМСП).

2. Фармацевты (ст. Л. 4211-1 – Л. 4252-3 ПМСП).

3. Средний медицинский персонал: медсестры, физиотерапевты, терапевты, медицинские электрорадиологические манипуляторы, медицинские лаборанты, оптики, диетологи, ассистенты по уходу за детьми, работники скорой помощи; (статьи Л. 4311-1 – Л. 4394-3 ПМСП).

4. Медицинские работники, оказывающие телемедицинские (телемедицинские) услуги, делятся на две категории:

1) телемедицина – осуществляется медицинским работником дистанционно и несет ответственность за оказываемые посредством этой деятельности услуги;

2) фармацевт предоставляет пациентам онлайн-услуги, общаясь с медицинским работником. На основании приведенной выше таблицы закон предусматривает, что телемедицинские услуги могут предоставлять только медицинские специалисты, фармацевты и фельдшеры.

В соответствии со статьей 6316-1 Кодекса здравоохранения Франции определены 5 различных категорий телемедицинских технологий и объяснены механизмы их реализации: телеконсультация – вид медицинской услуги, которая должна быть оказана врачом, заключающаяся в консультировании пациента посредством видеотрансляции, при которой врач дистанционно ставит пациенту диагноз или советует пациенту записаться на личный осмотр для установления диагноза; телемониторинг – медицинский работник может удаленно интерпретировать необходимую информацию и наблюдать за пациентом; телеэкспертиза – позволяет врачу удаленно изучить информацию о пациенте у одного или нескольких специалистов, узнать мнение; телемедицинская помощь – врач удаленно помогает коллеге в оказании медицинских или хирургических услуг; первичная неотложная медицинская помощь – оказание дистанционной первичной медицинской помощи пациентам.

В соответствии со статьей 6316-2 Кодекса здравоохранения Франции практикующий специалист по телемедицине при каждом использовании телемедицинских услуг обязуется соблюдать следующие гарантии: использует телемедицинские услуги на основании указания вышестоящего органа здравоохранения; получать сертификат аутентификации (повышения квалификации) один раз в год на оказание телемедицинских услуг; внесение сведений о пациенте в электронную медицинскую карту при оказании телемедицинских услуг; обучение пациентов использованию телемедицинских технологий в зависимости от ситуации; открытие электронной медицинской карты пациента медицинскими работниками на основании соответствующего заявления и внесение необходимых сведений.

Согласно приведенной выше информации, услуги телеконсультации, телемониторинга, телеэкспертизы, являющиеся одной из телемедицинских услуг, покрываются медицинской страховкой, однако согласно французскому законодательству существует несколько условий для использования медицинской страховки: пациент проходит первый осмотр на приеме у врача; в качестве исключения из этого правила: если пациент младше 6 лет; аварийные ситуации; если у пациента нет лечащего врача; осужденные; если на их попечении находятся пожилые пациенты или инвалиды; в этих исключительных случаях сам врач из учреждения выезжает к пациенту на дом и может провести контрольные осмотры онлайн.

Телеконсультационные услуги оказываются только при наличии территориальной близости к пациенту, то есть врач, проводящий процедуру, должен находиться недалеко от дома пациента, что позволяет осуществлять наблюдение за пациентом и при необходимости вызвать на личный прием.

Следует отметить, что правовое регулирование сферы телемедицины формируется в странах на протяжении многих лет. Поэтапная цифровизация медицинских услуг делает необходимым дальнейшее совершенствование норм телемедицины. По мнению М. С. Варюшиной и А. В. Поповой, в большинстве юрисдикций телемедицина рассматривается как вспомогательный инструмент здравоохранения, а ее правовое регулирование регулируется законодательством о здравоохранении

Другие страны также приняли множество законов об использовании телемедицинских технологий. Большое значение придавалось охране здоровья населения и развитию системы здравоохранения. В рамках программы планируется поэтапное внедрение современных информационно-коммуникационных технологий (консультация по телефону или онлайн, телемедицина, электронная регистрация, направление пациентов) в рамках развития электронного здравоохранения в организациях здравоохранения до 2024 года. Кроме того, данная программа предусматривает разработку и внедрение дистанционного управления, обучающих модулей для медицинских и региональных координаторов здравоохранения для повышения потенциала представителей сельских комитетов, информационных и коммуникационных компаний, направленных на пропаганду здорового образа жизни и профилактики заболеваний, планирования семьи; Здоровье матери и ребенка, современное использование информационных технологий и мобильных приложений.

Направлением отдельной программы является разработка и утверждение электронных медицинских карт, интегрированных во все уровни медицинской помощи, медицинской помощи, комплексных медицинских услуг для комплексного управления и оказания медицинских услуг. пациента, а также этих технологий планируется проводить тренинги и мастер-классы по использованию.

На основании вышеизложенных мнений и информации анализ принятых норм зарубежных стран в части цифровизации сферы здравоохранения и использования телемедицинских технологий показывает, что регулирование в этой сфере представляет собой стратегическое планирование с национальными документами, регулирование вопросов законодательным путем. , в зарубежных странах Важно усилить понятийный аппарат, используемый в связи с оказанием телемедицинских услуг, защитить персональные данные пациентов, модели взаимодействия в процессе оказания телемедицинских услуг, вести электронную медицинскую карту, обучать медицинский персонал , пропаганда здорового образа жизни и т.д.

В целях повышения качества медицинских услуг, оказываемых населению за счет использования эффективных и качественных информационных и телекоммуникационных технологий в сфере здравоохранения во всем мире, развитие Интернет-технологий является одним из важнейших направлений в сфере здравоохранения.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЗАҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жексекин А.К., PhD, профессор ассистенті, Қарағанды Е.А. Бөкетов атындағы Университеті
Ашимханов А.З., Жедел іздестіру кафедрасының оқытушысы, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Заң шығару процесі Қазақстан Республикасы Парламент қызметінің ажырамас бөлігі ретінде анықталады, ол Қазақстан Республикасы Конституциясының 49-бабының 1-тармағымен «Қазақстан Республикасы Парламенті - заң шығарушы билікті жүзеге асыратын республиканың жоғары өкілді органы» бекітілді [1].

Сонымен қатар, қазіргі кезде көптеген мемлекеттерде заң шығару функциялары тек жоғары өкілді органмен анықталмаған, өйткені «үкімет заң шығару билігін жүзеге асырудың белсенді субъектісі болып табылады, заң шығару қызметінде конституциялық өкілеттіктердің кең спектрімен қамтамасыз етілген»[2]. Осы орайда, Қазақстан Республикасы Үкіметінің заң шығаруға қатысуы осы мемлекеттік орган қызметінің басым бағыттарының бірі болып табылады, өйткені мемлекеттік органның мұндай рөлі объективті түрде Үкіметтің конституциялық мәртебесінен туындайды Қазақстан Республикасы Конституциясының 66-бабының 1) тармағына сәйкес мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының, оның

қорғаныс қабілетін, қауіпсіздігін, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын әзірлеуге уәкілеттік берілген [1]. Бұл функцияларды жүзеге асыру қоғамдық қатынастар жүйесін заңнамалық реттеусіз мүмкін емес, оны құру процесінде Қазақстан Республикасының Үкіметі белсенді қатысады. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының жоғары атқарушы билігінің заманауи рөлі Қазақстан Республикасы Үкіметінің заң жобалау қызметінде конституциялық өкілеттіктерді жүзеге асырып, Конституцияның 61 және 66-баптарының ережелерінде бекітілгендігімен сипатталады. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» конституциялық заңның нормалары [3], 2030 жылғадейінгі Қазақстан Республикасыныңқұқықтық саясатының тұжырымдамалық жоспарында [4], Қазақстан Республикасының уәкілетті органдарында заң жобалау жұмысын ұйымдастыру қағидаларында[5], Қазақстан Республикасының уәкілетті органдарында заң жобалау жұмыстарын ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы [6], басқа да нормативтік құқықтық актілерде [7], оларды дербес және осындай өкілеттіктерге ие басқа субъектілермен бірге нақтылайды және іске асырады.Үкіметтің тәуелсіз қызметі оның билікті бөлу жүйесіндегі мемлекеттік биліктің ерекше тармағын білдіретін орган ретіндегі жағдайымен шартталады. Өз қызметін заңнамалық бастаманың басқа субъектілерімен үйлестіру заң жобаларының мазмұнына кешенді тәсілді, тиісті рәсімді сақтауды қамтамасыз етеді.

Үкіметтің заңнамалық процеске қатысуының маңыздылығын ескере отырып, Қазақстан Республикасының саяси, әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңі заң шығару процесіндегі Қазақстан Республикасы Үкіметінің рөлін заңнамалық реттеудің оңтайлы тәсілдерін іздестіруді талап ететінін атап өту қажет.Бұл, біріншіден, үкіметтің мәселерді уақтылы анықтамау фактілерінің болуына байланысты, екіншіден, үкіметтің бастамасы бойынша заңдарды тез арада қабылдау жағдайлары жиі кездеседі, бұл олардың жұмыс орындалмауына, реттелмеуіне және нәтижесінде тәжірибеде қолданылмауына әкеледі.Үшіншіден, заң жобаларын дайындау процесіне мемлекеттік қызметшілердің қатысуына байланысты маңызды мәселелердің бірі болып табылады, өйткені олардың көпшілігінде заң шығару жұмысында қажетті арнайы білімі жоқ.Төртіншіден, Қазақстан Республикасы Үкіметінің заңнамалық процеске қатысуы көбінесе басым фактор болып табылады, бұл билікті бөлу жүйесінің мәні мен мазмұнын бұрмалайды және сайып келгенде кейбір зерттеушілердің «парламент көбірек Қазақстан Республикасының Президенті мен Әкімшілігінің нотариаттық кеңсесі рөлін орындайды. Бірінші кезекте биліктің атқарушы тармағы тарапынан қолдау және мақұлдау алған заң жобалары мақұлданады» [8].

Осы факторлардың барлығын ескере отырып, Қазақстан Республикасы Үкіметінің заңнамалық процесіне қатысуын оңтайландыру және жетілдіру қажет. Сонымен, Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауында К.-Ж. Тоқаев 2022 жылдың 16наурызында Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру» атты жолдауында «Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» қағидатын басшылыққа аламыз деп, осы стратегиялық мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін бірнеше бастамалар ұсынды: Президенттің өкілеттігі туралы, өкілді билік тармағын қайта құру, сайлау жүйесін жетілдіру, партиялық жүйені дамыту мүмкіндіктерін кеңейту, сайлау үдерісін жаңғырту, құқық қорғау институттарын күшейту, бұқаралық ақпарат құралдарының бәсекеге қабілетін арттыру және азаматтық қоғам институттарының рөлін нығайту, еліміздің әкімшілік-аумақтық құрылымын жетілдіру, жергілікті өзін-өзі басқаруды орталықсыздандыру, дағдарысқа қарсы кезек күттірмейтін шаралар туралы.Бұл бастамалар өте ауқымды болып келеді және еліміздің саяси жүйесі мен әкімшілік-аумақтық құрылымын едәуір өзгертеді. Сондықтан,оны жүзеге асыру үшін еліміздің Конституциясына 30-дан астам бабына өзгеріс енгізу қажет екені байқалады [9].

Үкіметтің заңнамалық процеске қатысуы саласындағы осы және басқа да міндеттерді шешу көбінесе осы мәселенің ғылыми әзірлену дәрежесіне байланысты болады. Осыған байланысты теориялық мәселелерді зерделеу және ҚР Үкіметінің заңнамалық процеске қатысу тәжірибесін егжей-тегжейлі талдау үлкен қызығушылық тудырады, өйткені

Парламент депутаттарының өздері атап өткендей, «Үкімет заң шығару процесінің ең белсенді қатысушысы болып табылады, өйткені заң жобаларының басым көпшілігін Үкімет әзірлейді»[10]. Осы аспектіде заңдарды, мемлекеттің негіз қалаушы нормативтік құқықтық актілерін дайындау, талқылау және қабылдау процесінде ҚР Үкіметінің қызметін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу уақтылы және өзекті болып табылады.

Бұл мақала теориялық және әдіснамалық аспектілерде отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне негізделген.

Заң шығару процесі, Қазақстан Республикасы Парламенті мен Үкіметі қызметінің конституциялық-құқықтық негіздері туралы мәселелер әр уақытта С.З. Зиманов, Е.Б. Абдрасулов, К.К. Айтхожин, А.Т.Ащеулов, М.Т.Баймаханов, Ж.Н.Баишев, Л.С. Жакаева, В.А. Ким, А.К. Котов, М.Х. Матаева**,**Э.Э. Дуйсенов, Л.Т.Жанузакова,БВ.В. Мамонов, А.А. Матюхин, В.А. Малиновский, Э.Б. Мухамеджанов, А.К. Мухтарова,С. Н.Сабикенов, Г.С.Сапаргалиев, С.С. Сартаев, Б.А. Тайторина,Қ.С. Мусин, А.А. Таранов, Н.А.Шайкенов, Б.Дж. Рысмендеев, В.Д. Шопин, А.А. Черняков және т.б. қарастырған.

Қазақстандық еңбектердің ішінде ғалымдардың еңбектері менің зерттеуім үшін үлкен маңызға ие болды: Е.Б. Абдрасулов, В.А. Досқалов, Ж.Қ.Асанов, Н.Н. Турецкий «Парламенсткое право»; С.К.Амандыкова, Л.К. Амандыкова «Некоторые вопросы воплощения принципа разделения властей в конституционном законодательстве Республики Казахстан»; Л.Жақаева «Конституционный процесс в Республике Казахстан: теоретико-правовые вопросы»; К.Б. Сафинов «Правительство Республики Казахстан: функции, созидательно-организаторская и правоустанавливающая его деятельность на переходном этапе»; Қ.Қ. Айтхожин «Вопросы совершенствования законотворческого процесса в Республике Казахстан»; Дж.У. Тлембаева «Планирование законотворческой деятельности и его значение в совершенствовании законодательства и законодательного процесса Республики Казахстан»; Д.К. Нурпейсов «Парламент и Правительство в Казахстане: юридико-политические аспекты взаимодейсвтия. Оларда Қазақстан Республикасы Үкіметінің заңнамалық құзыретіне қатысты құнды жалпыламалар мен ойлар бар.

Салыстырмалы аспектіде ресей ғалым-мемлекеттанушылардың еңбектері тақырыпты зерттеуде үлкен маңызға ие: С.С. Алексеева, Б.В. Драйшева, Д.А. Керимова, Д.А. Ковачева, Н.П. Колдаева, И.В. Котелевской, П.В. Крашенинникова, А. В. Мицкевича, А. А. Мишина, А.С. Пиголкина, М.С. Студеникина, Ю.А. Тихомирова, В.Е. Чиркинажәне т.б.

Менің зерттеуім үшін қарастырылып отырған мәселеге арналған арнайы жұмыстар ерекше маңызды болды: И.Шувалов «Ресей Федерациясының Үкіметі заң шығару процесінде»; Ширяев Ю.Е. «Федералдық заң шығару процесі: конституциялық-құқықтық талдау (диссертацияның 3 тарауы Ресей Федерациясының Президенті мен Үкіметінің заң шығару процесіне қатысуына арналған); Тарасов А.С. «Ресей Федерациясының Үкіметі заңнамалық бастаманың субъектісі ретінде»; Мозолев В.В. «Ресей Федерациясы Үкіметінің заң шығару процесіне қатысуы: конституциялық, құқықтық және ұйымдастырушылық аспектілері»; Ву Куанг Хуанг «Орталық атқарушы органдар Вьетнамдағы заң шығару механизмінің субъектілері ретінде»; Демаков Р.А. «Ресей Федерациясы Үкіметінің заң шығару қызметін жетілдіру тетіктері: салыстырмалы құқықтық зерттеу» және басқалары.

Сонымен қатар, ҚР Үкіметі мен басқа да елдердің қызметі бойынша көптеген ғылыми жұмыстарға қарамастан, ҚР Үкіметінің заң шығару процесіне тікелей қатысуына қатысты мәселелерге тиісті назар аударылмағанын атап өткен жөн, өйткені бұл ғылыми-тәжірибелік мәселелер қазақстандық ғалымдардың зерттеулерінде терең қамтылмаған, жеке ескертулер мен ұсыныстардың мәнін ғана құрайды.

Бұлмақалада Қазақстан Республикасы Үкіметінің заң шығару процесіне қатысуының теориясы мен тәжірибесі туралы болғанымен, мәселені толық түсінуді көрсетпейді.Ол белгілі бір дәрежеде атқарушы биліктің функциясымен байланысты нақты қатынастарды заңдарды құрудағы және олардың тиімділік механизмін жетілдірудегі рөлі тұрғысынан көрсетеді.

Зерттеу барысында ғылыми танымның диалектикалық әдістері қолданылды. Сонымен қатар, формальды – логикалық, салыстырмалы – құқықтық, формальды-құқықтық және жүйелік – құрылымдық талдау әдістері, тарихи - құқықтық сондай-ақ мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды танудың басқа да дәстүрлі және жаңа әдістері қолданылды.

Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасының Конституциясы және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері, Парламент отырыстарының стенограммалары, Ресей Федерациясының, ТМД-ның және басқа да шет елдердің Конституциясы мен қолданыстағы заңнамасы, монографиялар, мерзімді басылымдар, ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары және мұрағат көздері құрады.

Теориялық және қолданбалы маңызы бар заң ғылымының маңызды мәселелерінің бірі - Қазақстан Республикасы Үкіметінің заң шығару процесіне қатысу мәселелеріне көп аспектілі және жүйелі зерттеу жүргізілгендігінде.Зерттеу, бір жағынан, заңдарды әзірлеу және қабылдау саласындағы теориялық ойды байытуға, екінші жағынан, ҚР Үкіметінің заң шығару процесіне қатысу саласындағы нормативтік құқықтық актілер жүйесін жетілдіруге бағытталған.Жұмыстағы тәжірибелік тұжырымдар мен ұсыныстар оларды атқарушы және заң шығарушы биліктің, басқа да заң шығарушы органдардың қызметінде мұқият және мүдделі пайдалану кезінде заң шығару процесіне оң әсер етуі және қолдану құқығының негізділігі мен құқықтық жүйенің тиімділігін арттыруы мүмкін.

Мақаланың ғылыми жаңалығымемлекеттік билік тармақтарын бөлу жағдайында заң шығару процесін қабылдаудың тұжырымдамалық аспектілеріне, ҚР Үкіметінің заң шығару процесіне қатысуын жетілдіру мәселелері бойынша ҚР нормативтік құқықтық актілеріне бірқатар ұсыныстар әзірлеуге өзіндік көзқарасын қалыптастыруынан тұрады.

1. Заң шығару процесіне Үкіметтің қатысуын құқықтық реттеудегі елеулі жетістіктерді атап өте отырып, құқықтық реттеудегі кемшіліктерді де белгіленеді және ҚР Үкіметінің және оның құрылымын құрайтын министрліктер мен республиканың өзге де орталық атқарушы органдарының заң шығару процесіне қатысуын жетілдіру жөніндегі шаралары ұсынылды.

1) заң шығару процесінде Үкіметтің және оның құрылымын құрайтын министрліктердің және республиканың өзге де орталық атқарушы органдарының өкілеттіктерін реттейтін нормативтік құқықтық актілер санының жеткілікті болуы бүгінде оларды кодификациялау немесе «ҚР Үкіметінің заң шығару қызметі туралы» бірыңғай шоғырландырылған актіні құру нысанында жүйелендіруді жүргізуге мүмкіндік береді. Мұндай актіні жасаудың мақсаты құқықтық нормалардың қайталануын болдырмау, әртүрлі актілер нормаларындағы олқылықтар мен қайшылықтарды жою, біртекті қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілерді қолдануды ұсынамын.

Заңнамалық реттеудің кемшіліктері мен төмен тиімділігінің себептерін зерттей отырып оларды тек заң шығарушы органдарға жауып қоюға болмайды. Олар көбінесе құқықтан тыс болады және қоғамда болып жатқан процестердіңмәнін көрсетеді.Сонымен бірге, заң шығарушы субъектілердің өздерінің ықпалының дәрежесін төмендетуге болмайды, өйткені мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерінің тиімділігі мен дұрыстығы біздің құқықтық мемлекет идеалына және азаматтық қоғамды қалыптастыруға қаншалықты тез жақындайтынымызды айқындайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституция: 1995 жылдыңы 30 тамыздареспубликалықреферендумдақабылданды //http://adilet.zan.kz/kaz/docs/ K950001000.

2. БагаутдиноваА.Н.Федеральный законотворческий процесс. Тольятти, 2018. С-18.

3. Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы. Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы: 1995 жылдың 18 желтоқсаны, №2688 қабылдаған // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002688_.

4. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасыныңқұқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту

туралы: 2016 жылдың 6 қыркүйегінде, №314 бекітілген (Қазақстан Республикасы Парламентінің алтыншы шақырылымы) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674.

5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. Қазақстан Республикасының уәкілетті органдарында заң жобалау жұмыстарын ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы: 2016 жылдың 29 желтоқсаны, №907 бекітілген // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000568.

6. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Өкімі.Нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу, келісу және мемлекеттік тіркеу қағидаларын бекіту туралы:Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 6 қазандағы № 568 қаулысы// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000907.17.

7. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Регламенті туралы: 2002 жылдың 10 желтоқсаны, №1300 бекітілген // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P020001300.

8. Габдуалиев М. Т. Проблемыреализации законодательных функцийПарламентом Республики Казахстан//В сбор.«Парламентаризм в современном мире». Саратов, 2016. С.39.

9. Қасым – Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: Жаңару мен Жаңғыру жолы» атты Жолдауы 2022 жыл. – 16наурыз // https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340.

10. Дальнейшее совершенствованиезаконотворческого процесса. Информационно-аналитический обзор Аппарата Сената РК. // Нур-Султан. 2019. С.7.

THE IMPORTANCE OF FOREIGN EXPERIENCE FOR THE ADMINISTRATIVE JUSTICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.

Abdakimova M.Yu., master of law, senior lecturer at the department of constitutional and international law Karaganda University named after academician E.A. Buketov
Abikenova G.B., master of law, senior lecturer at the department of constitutional and international law Karaganda University named after academician E.A. Buketov

For the first time at the legislative level, the term “administrative justice” was used in the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020, approved by the Decree of the first President of the Republic of Kazakhstan on August 24, 2009 [1].

Administrative justice is the most important attribute of the rule of law. For public administration and administrative law, administrative justice is the connecting link in the functioning of the system of legal relations.

Administrative justice is a relatively young phenomenon. Consistently carried out administrative and judicial reforms in the country show further steps towards the development of the institution of administrative justice - for this there is both political will and appropriate legislative support.

There are different models of administrative justice in the world: French, German and Anglo-Saxon (Great Britain and the USA). Administrative justice is specialized courts (or quasi-judicial bodies) designed to resolve claims of citizens against the state. Many researchers attribute the formation of administrative justice to the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. At the same time, according to the Kazakh researcher Zh. Abdraimov, the first sprouts of administrative justice can be seen in the states of Ancient Greece and Ancient Rome, where individual rights were recognized as the greatest value and protected from the arbitrariness of rulers. In Ancient Greece and Ancient Rome, every free citizen, offended by a consul, praetor or other official, could appeal to a free assembly, for example, to the tribunes of the people with a request to protect him from oppression [2].

The current stage of political and legal development in Kazakhstan, the state of civil society, the situation with the rights and freedoms of citizens determines increased interest in issues of administrative justice. Speaking about the reasons for such attention, we can start with constitutional characteristics. Paragraph 1 of Article 1 of the 1995 Constitution of the Republic of Kazakhstan establishes that the Republic of Kazakhstan asserts itself as a democratic, secular, legal and social state [3]. Among other things, the signs of a rule-of-law state include the limitation (bound) of the state itself by law, the mutual responsibility of the state and citizens. That is, the state is also subject to laws or other regulations, for example, international obligations. And the state also breaks laws. Today no one would dare to say that government bodies do not make mistakes in their activities or that there cannot be conflicts between the state and citizens. Accordingly, there must be a detailed prescribed mechanism for responding to violations of laws committed as a result of unlawful acts and actions of government bodies. The Constitution guarantees citizens a number of rights in the public sphere. However, existing opportunities to protect these rights are insufficient. Thus, in Kazakhstan, the ability of citizens to participate in constitutional and legal disputes is limited. Administrative justice, apparently, is called upon to resolve those issues that in other countries are resolved by bodies of constitutional control or justice. A number of reasons lie in the organization and activities of public administration and public administration. The state apparatus is growing every year, more and more new bodies with solid administrative powers are being created. Already at the republican level alone there are about 100 administrative structures. Moreover, each of them has potentially dangerous control and supervisory powers, that is, those during the implementation of which conflicts with the state administration most often arise. There are problems with duplication of powers, overlap of competencies, and excessive centralization of public administration. The nature of relations between the state and citizens is changing, which are increasingly moving into an electronic format. At the same time, despite all the advantages of this format, citizens are deprived of the opportunity to present their explanations and participate in procedures. All these and other reasons affect the quality of public administration, which suffers due to the inadequate level of legality of acts and actions of public administration bodies. External judicial control over government bodies, pointing out shortcomings and errors will help improve the quality of public administration both in general and in relation to various aspects of such administration [4].

According to Hamburg University professor Otto Luchterhandt, “Administrative proceedings and administrative courts are even more important for the functioning of a democratic state governed by the rule of law and in the everyday actions of the legal order than constitutional proceedings” [5].

Thus, administrative courts in Germany have existed for more than 150 years. The historical prerequisites for their creation were the fact that in the 19th century the bourgeoisie decided to limit the power of the monarchy. Administrative bodies were in the hands of the monarch, and the bourgeoisie had influence in parliament. Encroachment by administrative bodies on freedom and property was to be allowed only on the basis of a law adopted by parliament. This approach is an expression of the principle of the rule of law. An independent authority should monitor compliance by administrative bodies with the rules adopted by parliament.

For these purposes, at the beginning of the 19th century there were internal control committees. However, this was not enough. Therefore, there was a need for control by independent courts. In 1863, 150 years ago, the first administrative court was created in one of the states that were part of the German Empire. This was followed by the creation of a number of other administrative courts. Since 1919, the existence of administrative courts has been provided for in the Constitution.

Administrative jurisdiction in Germany is one of five independent jurisdictions. Art. 95 of the Basic Law (German Constitution) proceeds from its existence and prescribes the creation of the Federal Administrative Court (Bundesverwaltungsgericht) as the supreme administrative court for all of Germany. The intermediate administrative-judicial authority is the highest administrative courts of the federal states (Oberverwaltungsgerichte). At the level of 1st instance in Germany there are 52 administrative courts (Verwaltungsgerichte). The largest administrative court in Germany is

the Administrative Court of the State of Berlin, which, as a matter of principle, always hears disputes in cases where the legal address of the defendant is in Berlin.

Each of the 52 administrative courts of first instance is divided into chambers, which consist of one chairman and two lay judges, who are reporting judges. Two additional voluntary judges are invited to attend oral proceedings and have the same voting rights as professional judges. In simple cases, the Chamber may, for expeditious purposes, refer the dispute to the appropriate rapporteur judge for decision as a single judge. Administrative courts are the authority that reviews both legal issues and factual circumstances. It should be emphasized that the court checks only the legality of the appealed actions of administrative bodies, and not their expediency.

The bodies that make decisions in the highest administrative courts are called senates and also consist in principle of one chairman and two assessors, who are professional judges, as well as two voluntary judges. The senate's decide appeals against decisions made by administrative courts, as well as in some other special cases established by law, as courts of first instance. The Supreme Administrative Courts are also an authority that examines both legal issues and factual circumstances.

The Federal Administrative Court of Germany, which is located in the city of Leipzig, today consists of 13 senates, each of which in turn consists of one chairman and four assessors, all of whom are professional judges. They make decisions, in principle, only on audits (cassation appeals) against decisions made by the highest administrative courts. In certain cases, it is also possible to appeal decisions of the courts of first instance to the audit authority, i.e. direct revision of decisions of administrative courts, bypassing the appellate instance. The Federal Administrative Court makes decisions only on purely legal issues. He does not check the factual circumstances.

Today, the issue of reforming the administrative justice system is being actively discussed in Germany. Due to the fact that public law disputes in Germany are considered by three public law jurisdictions (general administrative, financial and social), there is a discussion about their unification. In favor of this reform, the first argument put forward is budget savings. In addition, simplification of the legal system and thus improving the legal protection of citizens is discussed.

The judiciary generally opposes such reforms. Firstly, in her opinion, it will not be possible to achieve large cost savings, since judges are appointed to office for life, and secondly, this may negatively affect the quality of decisions of administrative courts. At the moment, the high level of specialization of individual courts leads to the fact that judges become highly qualified specialists in a narrow area of their daily work. According to opponents of the reform, the creation of a single public legal jurisdiction/jurisdiction will lead to the disappearance of this advantage [6].

Ultimately, only time will tell in which direction the German judicial system is heading. But the likelihood of combining at least two types of public law jurisdiction/jurisdiction has recently increased significantly.

Given this experience, the Kazakh authorities might also consider the extent to which specializing courts and dividing them into different jurisdictions could benefit the judicial system as a whole.

When reviewing the main aspects of administrative law, as well as, first of all, the corresponding processes in Greece, it should immediately be noted that in the field of administrative law the country was guided by France for the reason that France was a centralized state, which Greece was to become.

The formation of a separate administrative justice took a long time, since it was initially assumed that the actions of administrative bodies could be controlled only by completely independent persons - judges, who should have nothing to do with the administrative apparatus. Thus, the competence to consider administrative disputes was assigned to civil courts of general jurisdiction. The echo of this approach is still felt today: despite the creation of a separate administrative jurisdiction, the right to establish the amount of compensation for damage to owners whose land plots are seized by the state for public needs is assigned in the Constitution to civil courts.

The first step towards the creation of a separate administrative justice was taken almost 100 years after the new state was formed. In a strategy that, from a modern perspective, can be described as top-down, a Supreme Administrative Court, the Council of State (Symvoulion tis Epikratias), was established in 1928, which, in keeping with the general focus of administrative law on the traditions of France, corresponded to the French Council of State (Conseil d'Etat). It was the only administrative court in the country whose task was to verify and cancel, i.e. annulment of unconstitutional and illegal administrative acts of all types in the first and at the same time last instance. The court had no right to change the acts in favor of one of the parties. The court was initially deprived of the opportunity to accept recommendations to "correct" the established illegality of an administrative act. The act was subject to either upholding or repeal in toto. A petition for review could be filed by any citizen whose rights and interests were affected by the administrative act.

The Council of State, which still exists to this day, and which is of course now at the top of the pyramid of administrative justice in Greece, has since gained importance and respect; its judges are considered particularly independent, highly qualified and vigilant in matters of limiting the omnipotence of administrative bodies when it comes to protecting human rights and legitimate interests of citizens. Particularly noteworthy is the relatively early environmental sensitivity of the Council, thanks to which, albeit minimally, but nevertheless from time to time, environmental policy in the country is successfully built.

In addition to the said Council and due to an existing feature (the introduction of direct taxation in 1955), in the early 60s an independent jurisdiction for tax disputes was created, which to this day can be considered as the beginning of modern administrative justice. Quite quickly, tax courts gained a reputation as protectors against state arbitrariness in this area. Within the framework of their powers, specialization of judges occurred for the first time, which contributed to the growing awareness of the need for general administrative jurisdiction. And last but not least: when the decision was actually made to create such a jurisdiction, there was already a certain base in both personnel and infrastructural relations, which made it possible to quickly implement this decision in practice.

Despite the enshrinement of genuine, permanent and full-fledged administrative justice in the Constitution of 1952 [7], it took another 30 years before its actual appearance. Thus, in the mid-80s, with the introduction of general administrative jurisdiction, the existing tax courts were renamed administrative, which also affected the judges who worked in them. Over time, the courts were able to "separate themselves" significantly, also in a spatial sense, so that today administrative justice is located mainly in newer and better buildings than civil and criminal courts, and operates in much more favorable conditions for everyone, which to a large extent contributed to the creation of a higher reputation for this part of the judicial system in comparison with the other two jurisdictions (civil and criminal justice). Currently, administrative justice consists of courts of first instance, which are located in cities where the corresponding courts of other jurisdictions are located; then there are administrative courts of second instance (courts of appeal), and the aforementioned State Council acts as the cassation authority. Administrative courts consider all administrative disputes, with the exception of issues related to establishing the amount of compensation for damage resulting from the seizure of land plots. The latter, as noted above, are the subject of consideration in civil courts. The career ladder of judges is established only within a given jurisdiction, which contributes to a high level of professionalization and specialization.

It will also be useful to consider Switzerland's experience in this area. The Swiss Federal Law "On Administrative Procedure" of December 20, 1968 can be cited as the main regulatory legal act in the field of administrative justice, valid throughout the country. In addition, in the field of administrative justice at the level of the Confederation, the following basic regulatory legal acts also apply, as the Swiss Law on the Federal Administrative Court of June 17, 2005 and the Rules of the Federal Administrative Court of April 17, 2008.

As stated in clause 1, part 1, art. 1 of the Federal Law of Switzerland "On Administrative Procedure", this regulatory legal act applies to the procedure for resolving administrative disputes,

which are considered through decisions of the federal public authorities in the first and appellate instances.

Thus, in Switzerland, dispute resolution bodies within the administrative justice system primarily consider appeals from private individuals against decisions of public administration authorities, autonomous public law institutions and private law institutions with certain public functions. In the process of activities of administrative justice bodies, effective control over the functioning of the Swiss public administration system is ensured [8; 154].

As established by Part 1 of Art. 1 of the Swiss Federal Administrative Court Act, it is an ordinary administrative court (tribunal) of the Confederation. In accordance with Art. 2 of this Law, when exercising its judicial powers, the Federal Administrative Court is independent and subject only to the law.

The highest judicial body of the Confederation, the Federal Court of Switzerland, exercises administrative supervision over the management activities of the Federal Administrative Court. At the same time, the Swiss Federal Assembly also has control functions regarding the extrajudicial activities of this body (Article 3 of the Swiss Federal Law "On the Federal Administrative Court").

It should also be noted that in relation to the Swiss administrative justice system, a number of authors note its mixed nature

In conclusion, we can draw a brief conclusion: the creation of administrative courts, as an independent judicial branch, represents a strategic step forward to strengthen the democratic rule of law, as proclaimed by Art. 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. This strengthens, firstly, the legal protection of citizens in relation to government authorities, the separation of powers, and, in particular, the dominant position of the legislative branch in relation to the executive branch; also increases the efficiency of management bodies. Thus, the legitimacy of management activities in the eyes of citizens and civil society will increase as a whole. Administrative jurisdiction can perform a key function on the path to a slow but steady increase in the level of both legal and management culture. As a result, the state will steadily strengthen internally and externally.

References:

1 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 24, 2009 No. 858 On the Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_

2 Administrative justice as a legal mechanism for protecting citizens // The man and the law. Republican weekly legal newspaper in electronic format. – February 9, 2024 // http://astanazan.kz/?p=5804

3 Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995. (with amendments and additions from 10/07/1998, 12/21/2001, 04/23/2003, 05/21/2007, 02/02/2011, 03/10/2017, 03/23/2019, 06/08/2022) // https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution

4 Podoprigora R.A. Analytical note "Strategic issues of development of administrative justice in Kazakhstan" // https://lprc.kz/wp content/uploads/2020/01/Strategicheskie-voprosy-razvitiya-administrativnoj-yusticzii-v-Kazahstane-1.pdf

5 Luchterhandt O. The importance of administrative jurisdiction along with constitutional // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31449474&pos=81;-21#pos=81;-21

6 Poodle Yo. Administrative jurisdiction in Germany. //International experience in the consideration of public law disputes (administrative justice systems) (Germany, Austria, Latvia, Greece)// https://continent-online.com/Document/?doc_id=34319813#pos=91;-57

7 Kareklas S. Overview of the administrative justice system in Greece // https://continent-online.com/Document/?doc_id=34319813#pos=91;-57

8 Soloviev A.A. General characteristics of the administrative justice system of the Swiss Confederation // Bulletin of PFUR University. Series Legal Sciences. – 2014. - № 3. – P. 153-164.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИНСТИТУТА ОМБУДСМЕНА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТЫ

Исабекова В.С., докторан, Карагандинский университет им.академика Е.А. Букетова

Тенденции современного времени в развитии и укреплении демократических основ государства, все чаще направлены на создание надежной и эффективной системы защиты прав личности. Одной из действенных и существенных форм внесудебной защиты прав личности, более чем в ста странах мира признается институт Уполномоченного по правам человека. Омбудсмен в современном мире становится необходимым и незаменимым, а также все больше ценится наряду с деятельностью других институтов, органов исполнительной и законодательной власти, которые призваны выполнять задачу защиты прав человека. Институт защитника является на наш взгляд ключевым институтом демократического общества, который обладает определенными отличительными характеристиками, прежде всего, это способность на безвозмездной основе, гибко и своевременно реагировать на жалобы граждан в отношении неправомерных действий органов государственной власти и их должностных лиц в области нарушения и восстановления прав человека.

Необходимо отметить, что в то время как, в странах Европы данные институты являются устоявшимися, в сравнительно молодых демократиях наблюдается их стремительное развитие в различных формах. Таким образом, исследования показали, данный институт может выступать в разнообразных формах что приводит к значительному разнообразию их статуса, и то, какая модель организации и функционирования принята, зависит от страны – ее потребностей, типа политической системы, механизмов осуществления власти, культурные и исторические условия, а также традиции. Различия чаще всего существуют с точки зрения: 1) организации учреждений на различных уровнях функционирования – локальном (Швейцария, Италия), общенациональном (Чешская Республика, Хорватия) или обоих (Республика Казахстан, Бельгия, Франция); 2) способ назначения – это может быть сделано парламентом (Казахстан, Эстония), время от времени правительствами (Франция), а также главой государства (Кипр), что также встречается редко; 3) продолжительность срока полномочий – чаще всего срок полномочий президента, и соответственно срок полномочий составляет от 4 до 6 лет, назначение на один срок встречается редко, обычно это два срока, однако, существуют также решения сохранить эту функцию до дальнейшего выхода на пенсию (Великобритания, Ирландия); 4) контрольные полномочия – могут включать в сферу своей деятельности различные конфигурации – судебную, исполнительную и законодательную власть или обладать только способностью контролировать деятельность государственного управления; 5) законодательная основа которым ведомство наделено полномочиями – обычно, в незначительной степени, формулируются конституционные положения и законы или только законы; 6) доступность ведомства – подача заявления, жалобы осуществляется через парламент (Франция, Великобритания Великобритания) или напрямую (Казахстан, Польша), а в некоторых решениях установлен крайний срок, по истечении которого (считая с даты издания конкретного акта) омбудсмен не предпринимает никаких действий (Нидерланды, Швеция, Финляндия); 7) требуемая квалификация претендентов на эту должность – необходимость иметь соответствующее образование, например юридическое (Дания) соответствующие юридические знания в области защиты прав личности (Казахстан, Польша) или отсутствие определенных требований в отношении образования, опыта, профессионализма (Латвия); 8) организация управления – как коллективного органа (Казахстан, Австрия, Бельгия), где компетенции разделены между ними, или монократического (Польша); 9) возможные действия, которые должен предпринять омбудсмен – универсальный, где он занимается всеми вопросами (Польша), или специализированный, в этом случае он предпринимает действия перечисленным образом или в конкретных случаях (Германия)[1;34].

Принимая во внимание все указанные различия, множество решений в функциональный и организационный охват, отчетливая специфика действий, вытекающих из системных решений данной страны, могут быть указаны некоторые общие черты. Научные взгляды зарубежного исследователя Р.Хрынкевича основываются на том, что правовые решения делают этот институт самодостаточным, кроме того, конституционная легитимность во многих странах укрепляет его позиции и, следовательно, независимость и деятельность его основана на рекомендациях конкретного действия, корректирующих решениях, сосредоточении внимания на определенных решениях и несмотря на отсутствие властных полномочий, он действует, опираясь на силу своего собственного авторитета, а контрольные процедуры проводятся на основе принципов надлежащего управления, но также и на основе критериев справедливости, равноправия или законности. Вместе с тем, в большинстве случаев это независимое ведомство, отделенное от других государственных органов, в частности от исполнительной власти. Также, в области судебной защиты прав и свобод человека и гражданина это дополняет понятые институциональные решения в стандартной комплектации, он общедоступен. Необходимо отметить, что деятельность омбудсмена осуществляется двумя способами: по запросу или - в случае действий или нарушений прав и свобод со стороны органов, подконтрольных Омбудсмену. Безусловно важным фактом для этого органа являются характерные упрощенные процедуры и неоплачиваемая помощь[2;9].

История омбудсмена не ограничивается только созданием института, но и пониманием основ, динамики и процессов развития, вариаций и реформ, которые привели к созданию этой организации. В последние годы во многих странах были основаны учреждения омбудсменов, приняты или дополнены соответствующие законы, усилено внимание к проблемам прав человека, в данном отношении наше государство, не осталось в стороне. Многочисленные реформы и конституционные преобразования на протяжении всего пути становления нынешнего независимого государства явились результатом сегодняшних реалий функционирующей модели Уполномоченного по правам человека в Казахстане.

Создание учреждения Омбудсмена в Казахстане явилось плодом многолетних продолжительных усилий по поощрению данного института, освещению его роли и международной практики, выявлению положительного воздействия на ситуацию с правами человека и изучению мирового опыта. Особо следует отметить роль международных организаций, таких как Программа Развития ООН, Управление Верховного Комиссара ООН по правам человека, Организация по Безопасности и Сотрудничеству в Европе и других, которые целенаправленно предпринимали все необходимые шаги для выработки законодательства об Омбудсмене в соответствии с международными стандартами и, в первую очередь, Парижскими и Венецианскими Принципами о статусе национальных учреждений.

Несмотря на непродолжительную историю существования в нашем государстве институт имеет свое прошлое и настоящее. Проведенный анализ эволюции института уполномоченного позволил условно выделить и обозначить следующие этапы его развития: 1 этап (1995-1996 годы) положивший начало возникновения идеи о создании института; 2 этап (1997-2000 годы) характеризуется разработкой правовой базы регламентации института Уполномоченного по правам человека; 3 этап (2001-2002 годы) был ознаменован принятием Указа Президента «Об учреждении должности уполномоченного по правам человека»; 4 этап (2003 -2016 годы) явился длительным периодом поиска своей модели, приобретения своих отличительных черт и характеристик; на 5 этапе (2017 – 2021 годы) происходило укрепление нормативно-правовой базы данного института; 6 этап (2022 г. - по настоящее время) трансформационный период, правовых реформ, придание Уполномоченному конституционного статуса, расширение его полномочий и использования принципиально новых механизмов в сфере его деятельности. Обозначенные этапы, с течением времени могут иметь совершенно иную интерпретацию в зависимости от дальнейшего исследования и развития данного института.

В контексте проведенной хронологии этапов развития института Уполномоченного по правам человека, за двадцатилетний период функционирования до момента принятия Конституционного закона «Об Уполномоченном по правам человека» 5 ноября 2022 года[3], прослеживаются значительные изменения в отношении его правового статуса и компетенций. Так, анализ норм ранее действующих основных нормативно-правовых актов Положения «Об уполномоченном по правам человека» утвержденного Указом Президента РК от 19 сентября 2002 г.[4] и Закона Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека» от 29 декабря 2021 г. [5] показал существенные различия между ними, прежде всего статус уполномоченного ранее был закреплен подзаконным нормативно-правовым актом, после уже законом, и в конечном итоге конституционным законом, из этого следует что правовой статус уполномоченного претерпел существенные изменения и на данный момент имеет конституционно - правовой статус, с закреплением в Основном законе государства. Важным моментом, для дальнейшего укрепления позиций и статуса института уполномоченного по правам человека, на наш взгляд явилось расширение его аппарата и внедрение региональных омбудсменов, что будет являться обеспечением дополнительных гарантий государственной защиты прав и свобод человека и гражданина на всей территории Казахстана, а также позволит сделать обращение к уполномоченному доступным для граждан для защиты своих прав, особенно проживающих в сельской местности.

Исходя из практики и опыта других зарубежных стран, можно отметить, что институт защитника прав человека может функционировать как централизованно, на национальном, так и на региональном (местном) уровне. Учреждение региональных омбудсменов более характерно для государств с федеративным территориальным устройством, и государств, в которых развиты региональные традиции, при этом функции и должностные полномочия региональных представителей практически не отличаются от национальных, но сфера их компетенции ограничивается административным округом, в котором они избираются или назначаются.

В современном мире существуют две основные модели института регионального представительства омбудсмена: самостоятельно он существует в таких странах как: Италия, Германия, одновременно параллельно региональный омбудсмен действует с национальным омбудсменом в Испании, и с недавнего времени, также в нашей стране. Кроме того, в Испании наряду с народным защитником на общегосударственном уровне утвержден институт народного защитника в автономных областях. Он осуществляет проверки в связи с нарушением прав человека исключительно в административных структурах автономной области. Присутствует практика в некоторых странах, где институт омбудсмена может действовать только в отдельных административных единицах — как правило, в крупных городах например: в Лондоне, Амстердаме, в Казахстане Уполномоченный функционирует, кроме областных центров, также в городах республиканского значения Алматы, Шымкенте.

В Италии, где отсутствует центральный институт парламентского уполномоченного, в большинстве административных единиц и территориальных общин существует должность уполномоченного по правам человека. Практика регионального омбудсменства также характерна для федеративных государств, например Германии и Швейцарии, Российской Федерация. В США идея федерального омбудсмена не нашла поддержки, но он появился в ряде штатов и городов[6].

Как правило, региональный Уполномоченный осуществляет содействие восстановление нарушенных прав человека и гражданина, находящегося на подотчетной ему территориальной единице. В Республике Казахстан статус регионального представителя закреплен на основании Конституционного закона РК «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» [3] и в соответствии с которым в регионах уже приступили к работе 17 представителей. Уполномоченного по правам человека, они наделены широкими полномочиями по обращению в органы государственной власти, в правоохранительные и судебные органы с целью восстановления нарушенных прав и свобод человека и гражданина, совершенствованию нормативных правовых актов Республики

Казахстан, поощрению и продвижению прав и свобод граждан в регионе. К представителям могут обращаться граждане Республики Казахстан и находящиеся на ее территории иностранцы и лица без гражданства либо их представители.

За время непродолжительного срока существования представительства Уполномоченного в регионах удалось восстановить права множества граждан, принять участие в правовом просвещении и борьбе с правовым нигилизмом, укреплении авторитета и повышения доверия к институту Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан среди представителей гражданского общества и народа Казахстана. Согласно официальной статистике и отчету регионального уполномоченного, на примере представительства Карагандинской области за 2023 г. в тесном взаимодействии с судебной властью, органами прокуратуры, другими государственными и общественными правозащитными институтами, представителем Уполномоченного по правам человека Карагандинского региона была оказана помощь в реализации прав в 142 случаях обращения, из них удовлетворено 10, даны ответы разъяснительного характера 132 заявителям[7].

Основная часть обращений (104) о несогласии с приговорами судов, с привлечением к уголовной ответственности, о нарушениях норм уголовно-процессуального законодательства на стадии досудебного расследования, о несогласии с прекращением производства по уголовному делу, необоснованных отказах судами в удовлетворении ходатайств осужденных об условно-досрочном освобождении, а также о нарушении прав осужденных, отбывающих наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы (далее-УИС) (некачественное питание, ненадлежащее оказание медицинских услуг, антисанитарные условия содержания) и т.д.

Относительно, 1 квартала 2024 года по официальным данным в представительство по Карагандинской области поступило 44 обращения, из которых рассмотрено 34 (по 26 дано разъяснение, 1 удовлетворено), из них: 7 обращений поступило по вопросам досудебного расследования, а также надзора законностью досудебного расследования; 9 по вопросам связанным с вступившим в законную силу судебных актов (приговоров) в том числе: 8- на приговоры суда по уголовным делам; 1- на решение суда по гражданским делам; 0 -на решение суда по административным делам; 1 - по вопросам социального обеспечения; 3 - по вопросам оказания медицинской помощи, в том числе: 1-лекарственная политика; 2 - по оказанию медицинской помощи осужденным; 3 - по вопросам злоупотребления и превышения должностными полномочиями (факты не подтвердились); 2 - незаконные действия в отношении осужденных в УИС; 1 - нарушение прав детей; 8 – иные[7].

Таким образом, из анализа официальных данных регионального представительства одного из самых крупных регионов страны, наблюдается положительная тенденция в разрешении и удовлетворении жалоб граждан, что в полной мере оправдывает решение об учреждении уполномоченных на «местах», что в значительной степени на наш взгляд облегчает задачи мониторинга проблем граждан в регионах, и кроме того обеспечивает легкодоступность для обращения граждан всех регионов страны, в том числе и для отдаленных сельских местностей.

На сегодняшний день, в Республике Казахстан все еще продолжается процесс активной модернизации политической системы государства, преобразование наиболее важных направлений в государственной и общественной жизни. В связи с чем в 2022 году была проведена конституционная реформа, направленная на усиление демократических процессов в государстве, прежде всего в области обеспечении и защиты законных интересов прав граждан, посредством трансформации уже имеющихся механизмов и институтов, предания им особого статуса, обновления законодательства и расширения полномочий, а также внедрения совершенно новых инструментов правовой поддержки населения.

Институт Уполномоченного по правам человека (омбудсмен), занимает важное место в системе внесудебных правозащитных органов, осуществляющих контроль за деятельностью государственной власти, существующий в более чем ста странах мира, и на наш взгляд, подтвердивший свою высокую эффективность. Предназначение защитника заключается в

служении обществу, в качестве связующего звена в отношениях государства и народа, так как он призван урегулировать конфликты государственных или индивидуальных интересов, его деятельность направлена на восстановление прав человека, нарушенных органами государственной власти, а также должностными лицами.

Текущие изменения и обновления законодательной базы, регламентирующей компетенцию Института Уполномоченного по правам человека в Казахстане, все больше вызывает значительный интерес среди исследователей и практических работников, а также эскалацию со стороны отдельных представителей гражданского общества. Развитие научных идей приводит к появлению новых взглядов и представлений о различных аспектах деятельности института, в том числе о его функционировании, особенностях формирования, избрания или назначения на уполномоченного лица на должность, применения опыта функционирования в правоприменительной практике зарубежных стран. Частичное обновление полномочий и особенностей их реализации в отношении взаимодействия с государственными органами власти, расширение структуры и внедрение региональных уполномоченных в областях должны привести к положительному результату и укреплению позиций защитника прав человека в обществе.

Список литературы:

1. J. Świątkiewicz, Rzecznik Praw Obywatelskich w polskim systemie prawnym, Warszawa 2001, p. 18- 23; J. Arcimowicz, Urząd p. 8; I. Malinowska, Rzecznik p. 60-64; A. Domańska, Pozycja p. 34./ https://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty

2. Radosław Hrynkiewicz. The organizational model, constitutive features and scope of activities of polish ombudsman in protection of rights and freedoms of individuals// September 2020. Roczniki Administracji i Prawa 3(XX):37-54/ https://www.researchgate.net/publication

3. Конституционный закон «Об Уполномоченном по правам человека» от 5 ноября 2022 г. № 154-VII ЗРК (в действ. ред.)/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000154.

4. Указ Президента Республики Казахстан «Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека» от 19 сентября 2002 г. N 947. (утрат. силу) / https://adilet.zan.kz/rus/docs/U020000947_.

5. Закон Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека» от 29 декабря 2021 г. № 90-VII ЗРК (утрат. силу)/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000090.

6. Омбудсмены за рубежом. Выпуск №11 (481) - Трудовое право. Рубрика зарубежная практика// https://pravo.ua/articles/ombudsmeny-za-rubezhom/

7. https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman-karaganda-oblysy?lang=ru

TERMINATION OF CITIZENSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES

Bilyalova M.I. - PhD, associate professor, Karaganda University named after E.A. Buketov
Abikenova G.B. - m.j.s., senior lecturer, Karaganda University named after E.A. Buketov
Aidarova L.A. - 3rd year student, Karaganda University named after E.A. Buketov

In the modern world, one of the main elements of the institution of fundamental human and civil rights and freedoms is citizenship. Its peculiarity lies in the fact that only if a person has citizenship, he or she is subject to all the rights, freedoms and duties guaranteed to citizens of a given state.

Citizenship is one of the main features of state sovereignty, and the sovereignty of an individual state, in turn, contains the source of existence and development of citizenship. The institution of citizenship is associated not only with the realization of state sovereignty, but also with the obligation of the state to ensure the protection of the rights and legitimate interests of citizens of this state.

Citizenship can be interpreted as a legal bilateral relationship between a citizen and the state. Such a link is characterized by stability, has a general character and does not depend on whether the citizen is on the territory of the state according to his/her citizenship or not.

The 1948 Universal Declaration of Human Rights states in Article 15: "Everyone has the right to a nationality. No one shall be arbitrarily deprived of his nationality or denied the right to change his nationality[1]. Each State independently determines who is its national in accordance with its domestic law, taking into account the norms of international law. The relevant legal norm of the European Convention on Nationality of 1997 is proof of this[2].

Since gaining independence and sovereignty, the Republic of Kazakhstan has clearly regulated the institution of citizenship and, accordingly, its key sub-institutes: the concept and principles of citizenship, admission to citizenship, and citizenship of children. Of particular interest in academic circles is the institution of termination of citizenship.

According to Chapter 3 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Citizenship of the Republic of Kazakhstan" the following grounds for termination of citizenship are provided: renunciation of citizenship, loss of citizenship and deprivation of citizenship. Let us consider each of the listed positions[3].

Withdrawal of citizenship of the Republic of Kazakhstan should be understood as termination of citizenship at the will of any citizen of the Republic of Kazakhstan on the basis of his or her written application. According to article 20 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Citizenship of the Republic of Kazakhstan", renunciation of citizenship may be denied if "the person applying for renunciation has unfulfilled obligations to the Republic of Kazakhstan or property obligations, with which the essential interests of citizens or enterprises, institutions and organizations, public associations located in the territory of the Republic of Kazakhstan are related"[3]. Also, renunciation of citizenship is not allowed "if the person applying for renunciation has been declared a ruling on the qualification of the suspect's act or is serving a sentence under a court sentence that has entered into legal force, or if the renunciation of the person's citizenship of the Republic of Kazakhstan contradicts the interests of the national security of the Republic of Kazakhstan"[3].

The renunciation of citizenship is not allowed if a citizen knows information constituting a state secret and a number of other grounds. For example, the laws on citizenship of Azerbaijan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan provide for such condition: if the renunciation of citizenship contradicts the interests of state security of the republic. Rejection of an application for renunciation of citizenship must be motivated by an authorized body[3].

Loss of nationality should be understood as one of the grounds for termination of nationality, characterized by the absence of the will of the citizen. As a rule, loss of citizenship arises as a result of committing by a person of certain actions of more often prohibited nature, for example, as a result of enrollment of a person in military service, security service, police, justice or other bodies of state power and administration of another state. Loss of citizenship takes place if a citizen of the Republic of Kazakhstan has acquired the citizenship of another state, as a result of the person's participation in foreign armed conflicts, extremist and (or) terrorist activities in the territory of a foreign state. The voluntary will of a child, who is a citizen of the Republic of Kazakhstan, placed for adoption by foreigners, upon reaching the age of majority is also a ground for loss of Kazakh citizenship. Kazakhstani legislation regulates: if "a person who is a citizen of the Republic of Kazakhstan and has acquired the citizenship of a foreign state, within thirty calendar days from the date of acquisition of another citizenship is obliged to report the fact of acquisition of foreign citizenship to the internal affairs authorities of the Republic of Kazakhstan or the foreign missions of the Republic of Kazakhstan and surrender his/her passport and (or) identity card of the Republic of Kazakhstan"[3].

The legislation of some foreign countries does not allow deprivation of citizenship if as a result a person becomes stateless. Such norms are contained in the legislation of a number of countries: Germany, Spain, Sweden[4].

Grounds for deprivation of citizenship in such countries as Great Britain, Bulgaria, the United States of America, France and others include: acquisition of citizenship by fraudulent means, on the basis of knowingly false information, false documents; if a person has engaged in anti-state activities in favor of a foreign state and thereby harms the interests of the state; persons convicted of crimes against the security of the state (France, Great Britain). Deprivation of citizenship at the initiative of the state was widely practiced in the former USSR for reprisals against persons undesirable to the authorities [5].

Persons deprived of citizenship are subject to expulsion from the country - expatriation. Termination of citizenship can also be carried out on other grounds.

The institution of citizenship in the Vatican City State is of certain interest. According to Law No. 3 on the Right of Citizenship and the Right of Residence, citizens of Vatican City are cardinals residing in Vatican City or in Rome; persons permanently residing in Vatican City by virtue of their rank, office, service or occupation; persons granted citizenship by the Supreme Head of the Church; wives, children, parents, brothers and sisters of Vatican citizens, provided that they reside with them and that they are authorized to reside in Vatican City[6].

The authorization lapses: in the case of wives, if the marriage is annulled or declared null and void, and when the spouses are released from conjugal duties and cohabitation; in the case of children, when they reach the age of twenty-five years, unless they are incapacitated and remain dependent on Vatican citizens; in the case of daughters, when they marry. The authorization ceases by operation of law: for brothers, when they reach the age of twenty-five, unless they are incapacitated for work; and for sisters, when they marry. «Citizenship is lost: by cardinals, if for any reason they cease to reside in Vatican City or in Rome; by all citizens, if they voluntarily cease to reside in Vatican City; by the loss of rank, office, service, and occupation for which they were obliged or permitted to reside in Vatican City; by any citizen, if the authorization expires or is revoked» [6].

All «Vatican citizens have identity cards (with the exception of cardinals, persons in their entourage, and the governor - they are exempt from the obligation to have an identity card), and are listed in the Vatican's register of citizens»[6].

Stateless persons or stateless persons are persons who are not citizens of a given state and cannot prove that they have citizenship of another state.

The main reason for the emergence of statelessness is the so-called "negative conflicts" of national legislation on nationality. Such conflicts may occur when one State deprives a person of his/her nationality and he/she is not given the opportunity to immediately acquire the nationality of another State. Statelessness may arise when a person renounces the nationality of one State on his or her own initiative and is unable to acquire the nationality of another State, as well as when a woman's nationality changes by marriage when, under the laws of the country, she loses her former nationality but does not automatically acquire the nationality of her husband. Statelessness may arise for the children of stateless persons.

Lack of nationality puts stateless persons in a less favorable legal position than nationals of the State in whose territory they reside, since stateless persons in all legal systems are restricted in their rights, primarily political rights. However, the rule that stateless persons are protected by the states in whose territory they have permanent residence has now been established as an international custom.

The third ground for termination of Kazakhstani citizenship is deprivation of citizenship. By its content, deprivation of citizenship is a legal sanction of the state against a person who allows unauthorized behavior.

Deprivation of citizenship is also positioned as one of the additional punishments provided for by the Criminal Code of the RK (Article 40.3.1 of the Criminal Code of the RK). Article 50.1 of the Criminal Code of the RK provides the following legal explanation: "Deprivation of citizenship is a forced termination by the state of a stable political and legal relationship with the convicted person, expressing the totality of their mutual rights and obligations"[7]. Paragraph two of the above article

points to the inadmissibility of deprivation of citizenship of the Republic of Kazakhstan in respect of persons who committed a crime at the age of under eighteen years.

Deprivation of Kazakh citizenship is permitted only by court decision for terrorist offenses and offenses under the relevant articles of the Special Part of the Criminal Code, as a result of which other grave harm has been caused to the vital interests of Kazakhstan. According to the law "On National Security", the basic national interests include the inviolability of the constitutional order. In our understanding, this concept also includes the independence, unitarity and presidential form of government of the country[8].

Currently, it is proposed that under other grave harm to the vital interests of the republic to understand the harm caused as a result of committing crimes from 15 articles of the Criminal Code of the RK (Article 160 - planning, preparation, unleashing or waging a war of aggression; Article 162 - production, acquisition or sale of weapons of mass destruction; Article 163 - use of prohibited means and methods of warfare; Article 164 - violation of the laws and customs of war; Article 165 - criminal violation of the norms of international humanitarian law during armed conflicts; Article 1 of the Criminal Code of the RK). [7]. Deprivation of citizenship of the RK is implemented by a court conviction to the authorized body, i.e. the Ministry of Internal Affairs, where a copy of the court decision is transferred.

. Within the framework of administrative procedures of the authorized body, deprivation of citizenship is registered. In return, a stateless person's certificate is issued, which means the restriction of the candidate's legal capacity.

Thus, having considered the grounds for termination of citizenship of the Republic of Kazakhstan and in foreign countries, we can conclude that citizenship is the most important part of the institution of the legal status of the individual, approved in the current Constitution of the Republic of Kazakhstan. Citizenship is the most important condition for extending to a person the full range of rights, freedoms and obligations established by the State for its citizens.

Статья подготовлена в рамках грантового проекта Министерства науки и высшего образования РК № AP14870745 «Гражданство и сокращение безгражданства в Республике Казахстан в условиях развития интеграционных процессов».

List of references:

1. Universal Declaration of Human Rights. Adopted by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948 [Electronic resource] / https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml/ Mode of access: (date of address: 15.03.2024).

2. European Convention on Nationality of November 6, 1997 [Electronic resource]/ https://statelessness.bg/sites/default/files/doc/15.pdf Mode of access: (date of access: 14.03.2024)

3. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Citizenship of the Republic of Kazakhstan" dated December 20, 1991. [Electronic resource]/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z910004800_/ Mode of access: (date of reference: 14.03.2024)

4. Kondratovich N.M. Institute of citizenship (nationality) in foreign countries. / [Electronic resource]/ https://law.bsu.by/pub/26/Kondratovich_1.pdf Mode of access: (date of reference: 17.03.2024)

5. Galalyuk S.S. Termination of citizenship as a legal phenomenon. [Electronic resource]/ http://elib.mitso.by/bitstream/edoc/2507/1/8-я%20межд..конференция%2C%2022.12.2020г-035-038.pdf Mode of access: (date of address: 20.03.2024)

6. Constitutional Acts of the Vatican (Vatican City-States) / [Electronic resource]/ https://legalns.com/download/books/cons/vatican_city.pdf Mode of access: (date of access: 27.03.2024)

7. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 - - URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226 (accessed 12.03.2023)

8. Law of the Republic of Kazakhstan "On National Security of the Republic of Kazakhstan" from January 6, 2012 № 527-IV./ [Electronic resource]/ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527 Mode of access: (date of reference: 28.03.2024).

ИДЕИ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В КАЗАХСКОЙ ПРАВОВОЙ МЫСЛИ НАЧАЛА XX ВЕКА

Рустемова А.К., м.ю.н., Senior Lecturer, Maqsut Narikbayev University

Аннотация: В настоящей статье рассматривается развитие идей конституционализма в казахской правовой мысли начала XX века, в частности, представителей юридической общественности Жакыпа Акпаева, Ахмета Беремжанова и Райымжана Марсекова. Актуальность темы обосновывается признанием высокой роли осмысления политико-правового наследия казахской интеллигенции в формировании современного конституционализма. В статье прослеживаются выводы о том, что общественные деятели были приверженцами универсальных конституционных ценностей в контексте национального бытия. Подчеркивается, что подобное аксиологическое измерение способствует формированию устойчивой конституционной идентичности, лежащей в основе современного конституционализма.

Ключевые слова: конституционализм, казахстанский конституционализм, ценности конституционализма, конституционная идентичность, конституционные ценности, казахская интеллигенция, казахская правовая традиция, конституционная аксиология.

В настоящее время многие государства переживают процессы модернизации и трансформации в конституционно-правовом строительстве. Между тем, современный конституционализм признаёт особую важность развития аксиосферы национальных конституций, в основе которой - устойчивая отечественная конституционно-правовая традиция и сформировавшаяся система ценностных парадигм.

Среди множества подходов к пониманию конституционализма интерес вызывает определение его в качестве системы фундаментальных ценностей и идей государственно-организованного общества, находящих свое отражение в основном законе. В трудах таких мыслителей как Полибий, Цицерон, Марсилий Падуанский зарождаются идеи такого политико-правового явления, при этом как единое целое конституционализм складывается и утверждается в результате западных буржуазно-демократических революций XVII-XVIII вв., проявляясь в идеях Дж. Локка, Ш. Монтескье, Ж.Ж. Руссо [1; 107]. В современном значении верховенства конституции над иными нормативными правовыми актами конституционализм стал применяться в американской правовой мысли конца XVIII – начала XIX веков [2; 34].

Конституционализм составляют такие ценности как человек, его жизнь, права и свободы, суверенитет, народовластие, верховенство закона и разделение властей, идеологическое и политическое многообразие и другие. Так, М.Розенфельд выделяет три признака, существенным образом характеризующие конституционализм: ограниченные полномочия власти государства, защита фундаментальных прав и приверженность верховенству права [3; 1307].

Говоря о казахстанском конституционализме, следует подчеркнуть, что глубокому и всестороннему пониманию такого феномена способствует исследование конституционной идентичности Казахстана: национальной культуры, ценностей, традиций, выраженных в правовом измерении. В частности, базис конституционной идентичности составляет понимание приоритетов политико-правового наследия и исторического пути государства в процессе его конституционного развития. Соответственно, погружение в анализ наследия представителей казахской юридической интеллигенции начала XX века представляется одним из путей, способствующих укреплению конституционных ценностей и повышению к

ним интереса современного поколения. Несмотря на множество архивных материалов, широкой известности достойных носителей лучших правовых традиций казахского народа на рубеже веков, это важнейшее историческое явление не рассматривалось сквозь призму идей конституционализма.

Одним из видных казахских юристов, внесших значительный вклад в становление конституционной идентичности государства, является Жакып Акпаев. Общественный деятель получил образование в Санкт-Петербургском университете, с отличием окончив юридический факультет, а также став первым из казахов магистром права. Жакып Акпаев был влиятельным, образованным юристом, этнографом и политиком, трудившимся во благо своего народа.

В юридическом образовании и формировании правовых ценностей Жакыпа Акпаева важное место занимают учения известного мыслителя Л.Петражицкого. В Историческом очерке в связи с кратким изложением основных идей учения Петражицкого, автором которого является Н.Н. Шульговский, отмечено, что Жакып Акпаев входил в состав членов кружка философии права Л.Петражицкого, участвовавших в прениях на открытых заседаниях с 1902 г. [4]. В стенах тюрьмы Семея 30 марта 1906 года Акпаев пишет письмо своему преподавателю и наставнику, выражая благодарность за знания, полученные на лекциях по теории нравственного (человеческого) права и закаленную веру в это право [5; 141-143]. В письме прослеживаются сформировавшиеся в правосознании Акпаева такие ценности конституционализма как верховенство права, демократия и равенство, защита и гарантия прав и свобод человека и гражданина. Акпаев пишет о том, что киргизскому народу необходима выработка учредительного собрания основных и всех законов Империи, причем члены собрания должны избираться всем народом на основании всеобщего избирательного права и пропорционального и территориального представительства без различия пола, национальности и религии путем прямого, равного и свободного в выборе лиц тайного голосования (сам Акпаев был приверженцем открытого голосования). Кроме того, юристом отмечается потребность в земстве с автономией на окраинах, в разделении церкви от государства, в суде присяжных для всех уголовных дел, причем суды всех инстанций и степеней должны быть выборными, несменяемыми и независимыми. Акпаев утверждает о необходимости совершенного упразднения специальных узаконений для инородцев, и их обычаев, видя в них препятствие для наступательного прогресса [5; 141-143].

Следует подчеркнуть, что труды Акпаева демонстрируют его понимание права через призму этических переживаний, эмоций долга, которые по Петражицкому составляют «высший класс импульсии» [6; 26]. Так, Акпаев сообщает Петражицкому о том, что счастлив, потому что ему «удалось приподнять настроение киргизов, которые, несмотря на военное положение, чувствуют соколами и готовы защищать свои права с оружием в руках» [5; 141-143]. Более того, в автобиографии Акпаевым отмечается, что основной стимул и мотивация поведения при всеобщей мировой гармонии-симфонии – это «совершенное господство действенной любви в человечестве, бескорыстное самопожертвование, кротость и каритативная любовь» [7; 167]. При этом Петражицким дается следующее пояснение каритативным эмоциям: «Любовь, в смысле сердечной преданности другому, представляющая не что иное как склонность (диспозицию) к переживанию таких, могущих быть названными каритативными, эмоций по адресу другого, проявляется в тысячах разнообразных благожелательных действий и воздержаний; то же относится к любви в евангельском смысле, означающей общую эмоциональную черту характера…» [6; 11].

Как подчеркивает В.Кочетков, конституционализм представляет собой особую форму правосознания. Полагаем, что правовое сознание Акпаева складывается на основе психологической теории права и нравственности Л. Петражицкого в контексте национального бытия [8]. Так, М.Құл-Мұхаммед обращает внимание на то, что Жакып Акпаев стал первым и последним казахским правоведом, который попытался применить идеи и принципы психологической концепции права в трактовке институтов казахского права [9; 128]. В свою очередь, социокультурные ценности и идеалы, основанные на любви и

уважении к Родине, вере в добро и справедливость, лежащих в основании права, представляют собой духовные гарантии прав и свобод человека, закрепленные в Конституции, а равно элемент системы конституционных принципов [10; 60].

Представителем первой национальной юридической общественности является также Ахмет Беремжанов, общественный деятель, выпускник-отличник юридического факультета Казанского университета. Как отметил М. Дулатов, Беремжанов «был человеком большой нравственности и порядочности. Трудился на благо общества и государства…» [11; 58-59].

Беремжанов был избран депутатом Государственной Думы I и II созывов. Манифестируя свою приверженность ценностям демократии и равенства, 2 июля 1906 года Беремжанов выступает с предложением ввести в состав созданной аграрной комиссии казахских депутатов, а также делает запрос вместе с депутатом А. Калменовым в высшие органы власти о правовых нарушениях при распределении земель в казахских степях. 4 июня 1906 года Беремжановым было подано прошение вместе с 53 депутатами о необходимости при распределении казахских земель учитывать интересы не только переселенцев, но и кочевого населения [11; 58-59]. Так, Б.Джапаров отмечает, что в выступлениях Беремжанова во Второй Думе «поднимались вопросы об интересах казахского народа относительно земли, которые остро стояли в тот период» [12]. Примечательным является факт того, что личность Л.Петражицкого имеет свою роль и в жизни Беремжанова. Ученый, будучи депутатом Государственной Думы, поддержал Беремжанова в вопросе об увеличении количества членов аграрной комиссии в пользу представителей Сибири и Казахстана [13; 128].

Помимо юридической стороны, как отмечает А.Шайо, конституционализм составляют дух народа, дух нации, справедливость, хороший обычай [14; 21]. В этом контексте следует подчеркнуть, что А.Беремжанов стал первым казахом, выступившим с речью в Государственной Думе в защиту своего народа [15]. Нельзя не согласиться с мнением Г.Султангазы, исследовавшей политическую деятельность казахского юриста: «А. Беремжанов своей деятельностью в Думе способствовал росту национального самосознания» [13; 130].

Документальные наследия, хранящиеся в архивах, свидетельствуют о том, что общественный деятель уделял значительное внимание вопросам конституционной идентичности. Примером того является заявление, написанное им на имя Господина Председателя комиссии о реформе местного суда с прошением поставить на обсуждение вопрос о знании местными судьями местного языка [13; 129]. Государственный язык в укреплении конституционализма занимает принципиально важную роль, поскольку именно язык является основой коллективного мышления и национального самосознания.

Одним из видных представителей профессиональной юридической когорты начала XX века, отстаивавших интересы казахского народа, является юрист, адвокат, публицист и просветитель, выпускник юридического факультета Императорского Санкт-Петербургского университета Райымжан Марсеков. Аксиологическое основание его политико-правовых взглядов соотносимо с ценностями, закрепляемыми в преамбуле действующей Конституции Республики Казахстан: народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, созидание государственности на исконной казахской земле, миролюбивое гражданское общество, свобода, равенство и согласие.

В трудах общественного деятеля отмечается высокая роль Конституции в вопросах разделения властей, демократии в казахском обществе. Важно обратить внимание на слова Марсекова в статье «Государство»: «В силу невозможности собрать весь народ вместе для совещания, в нынешнее время созывается Мажилис (Парламент, Дума). Туда направляются выбранные из народа уважаемые и образованные люди, без которых султан не принимает законов, не назначает визирей (министров), не решает финансовые и налоговые вопросы. Без согласия мажилиса с народа не взимается ни одной копейки налога. Такой порядок существует во многих странах. Этот порядок именуется «Конституцией» (волеизъявлением народа)» [16; 113].

Рассуждая о судебной ветви власти, Р.Марсеков отмечает, что необходимыми принципами деятельности суда являются беспристрастность, справедливость и честность [17; 45]. Юристом подчеркивается, что «народные суды, как и наша администрация, всегда и во всем преследуют свои личные интересы в ущерб интересам права и справедливости. Не судьи для общества существуют, а общество для судей, стремление и желание которых – сорвать что-нибудь с ответчика и истца» [17; 45]. С.Амандыкова, раскрывая принципы конституционализма, описывает принцип «ограниченного правительства» в значении, аналогичном пониманию Марсекова, отмечая, в частности, что именно народ управляет представителями власти государства, «а не обслуживает их», при этом в системе реального конституционализма формируется механизм, при котором невозможна концентрация власти таким образом, чтобы стать угрозой свободе личности [10; 57].

Справедливо подчеркнуть, что Марсеков являлся защитником свободы совести казахского народа. Отметим, что предусмотренное Основным законом право каждого на свободу совести является прирожденным, абсолютным, неотчуждаемым и не подлежащим ограничению ни в каких случаях (пункт 2 статьи 12, пункт 1 статьи 22, пункт 3 статьи 39 Конституции РК). В Телеграмме №23 представителей казахской интеллигенции, в том числе Р.Марсекова, «Об угрозе обращения казахов в православие» от 17 июня 1914 г. говорится, что Постановление Святейшего Синода от 26 апреля 1912 года «ставит обращение киргиз в православие путем принуждения к совместному поселению их с русскими, не говоря о том, что таковое постановление посягает на свободу совести, возвещенную с высоты престола для всех граждан России... В заключение считаем напомнить, что никакое законодательство без участия представителей от инородцев в законодательных учреждениях не будет соответствовать их интересам...» [18; 28]. Общественные деятели осознавали важность региональных ценностей как элемента правовой идентичности государства. Так, в Послании Конституционного Совета Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности» от 20 июня 2022 года, отмечается, что Конституция Республики Казахстан провозглашает общепринятые мировым сообществом ценности в совокупности с национальными интересами.

Конституция, положения которой выражают приверженность идеям конституционализма, отличается от простых основных законов, определяющих государственную структуру, тем, что она стремится обеспечить именно свободу [14; 244]. Марсековым идея свободы объясняется следующим образом: «Вот суть понятия полной свободы: свобода выражения мнения по любой проблеме, свобода собраний и объединений, отсутствие на это давления власти и применения наказания за сказанное и написанное, да и наказание за дело не будет применено без внесения его в суд, тогда и народ будет полноценно принимать правое правым, а неправое неправым, без опасения высказывать свое мнение» [16; 12].

Фундаментом современного конституционализма являются устойчивые конституционные ценности. По мнению П.Миклашевич, в процессе исторического развития общества и государства, самоопределения нации вырабатываются и развиваются ценности, которые, как правило, находят правовое закрепление в Конституции [19; 163]. Представляется, что изучение наследия представителей золотой плеяды профессиональных юристов своего времени, просветителей Жакыпа Акпаева, Ахмета Биримжанова, Райымжана Марсекова и других, способствует укреплению и углублению понимания феномена казахстанского конституционализма. Эти общественные деятели являются не только историческими личностями, но и мыслителями, разделяющими общие идеи и ценности, актуальные по сей день. Более того, во взглядах общественных деятелей отражается дух исторической эпохи, который представляет собой непосредственный источник формирования конституционной идентичности нашего государства. Конституционная идентичность, в свою очередь, формируется каждым государством из своего уникального опыта, а также является совокупностью идей и убеждений из исторического прошлого каждой страны, которые заново переосмысливаются в каждую новую эпоху [20; 158].

Таким образом, укрепление доктрины конституционализма как системы идей, включающей в себя наряду с общечеловеческими ценностями отечественные конституционные ценности, конституционную идентичность государства, наиболее эксплицитным образом возможно с учетом осмысления роли политико-правового наследия, аксиологических оснований конституционно-правовой мысли на различных этапах развития общества и государства. При этом синтез тенденций глобализации и незыблемости национальных традиций и ценностей, выраженных в конституционно-правовом измерении, формирует многогранность и многомерность конституционализма.

Список литературы

1. Мамут Л.С., Чиркин В.Е. Конституционализм. Большая российская энциклопедия // https://old.bigenc.ru/law/text/2092275?ysclid=lugr456d7e458370462.

2. Кутафин О.Е. Российский конституционализм. – М.: Норма: Инфра-М, 2016. – 731 с.

3. Rosenfeld M. The Rule of Law and the Legitimacy of Constitutional Democracy // Southern California Law Review. – 2001. - № 74(5). – С. 1307-1352.

4. Шульговский Н.Н. Кружок философии права Профессора Л.И. Петражицкого при СПб. Университете за десять лет существования. Исторический очерк в связи с кратким изложением основных идей учения Петражицкого. – СПб.: Печатный труд, 1910. – 45 с.

5. Құл-Мұхаммед М. Алаш қайраткерлері: саяси-құқықтық көзқарастарының эволюциясы. – Алматы: Атамұра, 1998. – 360 с.

6. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. В 2 частях. Ч.1. М.: Юрайт, 2023. – 237 с.

7. Тлепина Ш.В. Ж. Акпаев: неизвестная автобиография // Право и государство. – 2018. - № 3-4 (80-81). – С. 155-172.

8. Кочетков В.В. Идеи конституционализма в отечественной политико-правовой мысли второй половины XIX – начала XX века: дисс. … д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Кочетков В.В. – М., 2017. – 487 с.

9. Құл-Мұхаммед М. Алаш ардагері: Ж. Ақбаевтың саяси-құқылық көзқарастары. – Алматы: Жеті жарғы, 1996. – 224 с.

10. Баймаханова Д.М. Конституционализм, его принципы и их роль в развитии и защите прав человека и гражданина в РК // Известия национальной академии наук Республики Казахстан. – 2012. - № 5. – С. 54-61.

11. Ескендіұлы (Әбдешев) М. «Алаш Орда» министрлері // Министры «Алаш Орды». Алматы, 2008. – 114 с.

12. Джапаров Б. Неизвестный автограф // Казахстанская правда. – 2018. – Февраль, 15. – С. 5.

13. Султангазы Г.Ж. Политическая деятельность Ахмеда Беремжанова // Отан тарихы – Отечественная история. – 2019. - № 4. – С. 122-135.

14. Шайо А. Самоограничение власти, краткий курс конституционализма. – М.: Юристъ, 2001. – 292 с.

15. Оспанов С. Неугасимое пламя. – Костанай: Центрум, 2018. – 350 с.

16. Акмаганбет Р. Алашская демократия. – Алматы: AmalBooks, 2023. – 312 с.

17. Кудайбергенов К.Ч. Юрист и адвокат Райымжан Марсеков (анализ ранних государственно-правовых взглядов). – Астана: Азамат, 2004. – 127 с.

18. Козыбаева К.М., Садвокасова З.Т., Лебаев Ф.Р. Алаш в истории государственности Казахстана: идеи, судьбы, наследие. Сборник архивных документов и материалов. – Алматы: Литера-М, 2018. – 432 с.

19. Миклашевич М. Утверждение современного конституционализма // Казахстанский путь: конституционализм, человек, мир и процветание. – Астана: Деловой Мир Астана, 2020. – С. 159-167.

20. Зорькин В. Конституционная идентичность в сопряжении национального и межгосударственного правопорядков // Казахстанский путь: конституционализм, человек, мир и процветание. – Астана: Деловой Мир Астана, 2020. – С. 138-158.

ЗАЩИТА НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СУДАХ СИСТЕМЫ ОБЩЕГО ПРАВА

Зейнелгаби Адиль, магистр LLM, AIFC Court & International Arbitration Center
Зейнелгаби Амир, студент образовательной программы 6B04202- «Международное право», ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

Введение. В статье освещены актуальные вопросы совершенствования правовой системы, нацеленные на повышение конкурентоспособности Республики Казахстан на международной арене, а также отстаивание интересов Республики Казахстан в судах системы Общего права.

Цель публикации - определить способы защиты интересов Республики Казахстан в судах системы Общего права на примере юрисдикции Соединенных Штатов Америки (далее-США) на основе судебных прецедентов в системе права США, в рамках реализации Стратегии «Казахстан-2050» [1].

Описанные в статье способы защиты интересов применимы как в судах системы Общего права, так и в международном инвестиционном арбитраже.

Ключевые слова: юрисдикция, государственный иммунитет, инвестиции, международное инвестиционное право, международный инвестиционный арбитраж.

Основная часть. Политика диверсификации бизнеса путем инвестирования в регионы с развивающейся экономикой широко используются среди западных бизнес-структур, путем вливания прямых инвестиций в определенную отрасль экономики государств. В свою очередь, с целью улучшения инвестиционного климата государства-реципиенты создают благоприятные условия для иностранных инвесторов, в части преференций в налоговой системе и предоставление определенных гарантий при заключении двусторонних соглашений о защите инвестиций.

Вместе с тем, ввиду различий правовых систем иностранные инвесторы сталкиваются с рядом правовых вопросов в инвестируемом регионе, в частности инвесторы системы общего права (common law) имеют сложности в государствах с классической системой права (романо-германской), что дает основание для возникновения споров между инвестором и государством.

В таких спорах стороны часто не могут прийти к консенсусу ввиду ряда разногласий в части использования правовой системы, места проведения судебного разбирательства. Руководствуясь законами государства инкорпорации, иностранные инвесторы нарушают внутреннее законодательство государства-реципиента, что в итоге отражается на отношениях государств.

В вопросах разрешения спора стороны часто приходят к разбирательству в международном инвестиционном арбитраже. В соответствии с практикой рассмотрения дел в арбитражах авторы выделили ряд проблемных вопросов, часто возникающих у сторон при рассмотрении судебного дела посредством ad hoc и институционального арбитража:

Каким образом необходимо выходить из сложившейся ситуации, если каждая из сторон настаивает на применении юрисдикции своего государства?

Каковы юридические последствия, если одна из сторон параллельно обратилась в национальный суд и решение национального суда отличается от решения международного инвестиционного арбитража?

Кем будет назначен арбитр в случае выбора ad hoc?

Представленные вопросы не могут иметь утвердительного ответа ввиду противоречий правовых систем, если стороны заблаговременно не разработали и не подписали механизмов регулирования споров.

Более того, особую роль играли государственный иммунитет, при которой судебная власть отказывалась рассматривать споры против иностранного государства, ввиду политики невмешательства во внутренние дела иностранного государства. К примеру, окружные суды поддерживали государственный суверенитет иностранного государства поэтому отказывали в рассмотрении спора, возникающего между иностранным государством и компаниями США [2].

При разрешении спора в рамках дипломатических отношений внешнеполитические ведомства ссылались на международные договоры и международные обычаи. В случае отсутствия соглашений между государствами, регламентирующее порядок разрешения спора дипломатические представители ссылались на обычаи международного права. Однако, часто данные обычаи не признавались государствами, из-за отсутствия аналогичной практики в регионе. Так было в споре между США и Мексиканскими Соединенными Штатами в 1938 году, где дипломатической переписке Министр иностранных дел Мексиканских Соединенных Штатов ссылаясь на отсутствие практики немедленных выплат экспроприированным компаниям отказал в выплате компенсаций компаниям США [3].

В связи с ростом споров между иностранным государством и американскими компаниями в 1976 году перед законодательным органом США (далее-Конгресс США) встал вопрос защиты американского налогоплательщика за рубежом вследствие чего был создан акт о защите компаний США. При разработке документа предусматривалось, что данный акт будет иметь силу как на территории США, так и экстерриториально впоследствии, это привело к созданию акта об иностранном суверенитете (Foreign Sovereign Immunities Act).

В соответствии с актом об иностранном суверенитете (Foreign Sovereign Immunities Act) суды США вправе рассматривать споры против иностранных государств, государственных компаний, а также вправе использовать Законы США при разрешении судебных споров. Можно сказать, что акт об иностранном иммунитете был инструментом, позволяющим привлечь иностранное государство несмотря на государственный иммунитет.

В соответствии с актом об иностранном суверенитете, истец вправе подать исковое заявление в суд США лишь в том случае, если будет доказано, что спор касается интересов США [4]. Акт об иностранном суверенитете предусматривает 5 оснований, по которым истец вправе обратиться в суд:

В случае согласия государства на участие в суде;

В случае террористической атаки;

В случае коммерческой деятельности, которая имеет прямое или косвенное отношение к США;

В случае если имущество было экспроприировано в нарушение международного права;

В случае деликта;

В статье авторами рассматриваются вопросы, связанные с наиболее частыми основаниями подачи исковых заявлений, а именно, коммерческая деятельность и деликты, а также методы опротестования данного рода споров. В государствах системы Общего права сложилась практика рассмотрения дел с участием других государств вопреки основному принципу международного права- невмешательства во внутренние дела государства [5].

Изначально, Конгресс США при разработке и утверждении акта об иностранном суверенитете преследовал цель защиты американского налогоплательщика за пределами США и определение подсудности споров с участием иностранных государств. Однако, как показала практика, иностранные компании, несмотря на внешнеполитические обстоятельства и внутреннюю правовую систему государства, подают в суды США с целью ухода от ответственности, а также с целью дальнейшего возмещения убытков в свою пользу. В большинстве случаев решения по данным спорам выносятся не в пользу иностранного государства.

Ниже авторы выделяет наиболее весомые аргументы, принятые во внимание судьями Верховного суда США при разрешении споров против иностранных государств.

1) Акт государственной доктрины (The act of state doctrine).

Суды США ввели практику отклонения исков против иностранных государств в случае нормативного акта. Впервые данная доктрина была озвучена в 1897 году в судебном споре Underhill v. Hernandez [6], где суд отмечает, что «Каждое суверенное государство обязано уважать независимость другого государства, а также суды одного государства не вправе рассматривать дела, связанные с актами другого государства». В соответствии с данной доктриной, суды США не рассматривают споры если государством был вынесен нормативный акт по данному делу. Так было в судебном деле Banco Nacional de Cuba v. Sabbatino [7], где в 1960 году государством Куба было экспроприировано имущество Американских компаний. Хотя Верховный суд США признал экспроприацию грубым нарушением международного права, суд отклонил иск ввиду постановления, вынесенного Правительством Кубы [7].

Похожее решение было вынесено в Английском коммерческом арбитраже в судебном споре Reliance Industries Ltd. v Union of India, где арбитраж постановил что акт государственной доктрины (the act of state doctrine), подходит ко всем спорам, возникающим в судах Общей системы права. В соответствии с вышеуказанной доктриной суды системы Общего права буду следовать данному принципу. Таким образом, для того чтобы у Республики Казахстан была возможность применить данную доктрину необходим документ, утвержденный постановлением правительства. Более того документ должен иметь силу нормативного акта.

2) Forum non conveniens doctrine/ Improper venue doctrine.

Является типичной доктриной для системы Общего права, где суд резюмируя предоставленные факты признает, что рассмотрение судебного спора в юрисдикции другого суда наиболее подходящим впоследствии отклоняет рассмотрение судебного спора. При рассмотрении судебных исков судьи Верховного суда США анализируют судебные споры через призму следующих факторов:

Местонахождение сторон и свидетелей;

Стоимость передачи дела в другую юрисдикцию или отказа от пребывания;

Влияние передачи на ведение судебного процесса или на связанные или параллельные судебные разбирательства;

Возможность противоречивых суждений;

Проблемы, связанные с признанием и исполнением судебных решений;

Относительная сила связей двух сторон.

Впервые доктрина Forum non conveniens была озвучена в 1801 году в судебном споре Willendson v. Forsoket [8], где Верховный суд штата Пенсильвания отказал истцу в рассмотрении судебного спора, постановив что ввиду обстоятельств судебного дела рассмотрение спора лучше всего подходит юрисдикции в государстве Дания.

С целью прекращения судебного дела стороне судебного процесса необходимо предоставить ходатайство о прекращении судебного дела и указать вышеупомянутые факторы. В ходатайстве о прекращении необходимо сделать отсылку на Федеральные правила гражданского процесса 12 (Б) 3 (Improper venue doctrine) [9], и в конце указать наилучшую подсудность судебного спора.

3) Political question doctrine.

Еще одним способом защиты прав в суде США является ссылка на внешнеполитический интерес государств. Впервые данная практика была использована 19 мая 1952 году ранее известная как «Письмо Тэта». В письме юрисконсульт Государственного департамента США, заявил о необходимости пересмотра судебного спора Schooner Exchange v. McFaddon так как дальнейшее его рассмотрение отразиться на внешнеполитическом интересе США и государства участвующего в судебном разбирательстве.

Несмотря на то, что рекомендации Государственного Департамента США в вопросах государственного иммунитета и межгосударственных отношений носят рекомендательный характер суды США опираются на рекомендации Государственного Департамента США, что подтверждается решением суда в кейсе Republic of Mexico v. Hoffman [10].

Доктрина рекомендаций внешнеполитического ведомства очень часто применялась в судебных решениях после 1970 года. К примеру, в 1976 году в судебном разбирательстве Alfred Dunhill of London, Inc. v. Republic of Cuba [11], юрисконсульт Государственного Департамента США выразил обеспокоенность касательно судебного разбирательства и постановил что дальнейшее рассмотрение дела может нанести вред внешнеполитическим интересам обоих государств.

Судьи Верховного суда США также не отрицают важность доктрины «Письмом Тэта», так в судебном споре Jam v. Int'l Fin. Corp [12] судья Верховного суда США Робертс отмечает, что в спорах между государством и инвестором судьи опираются на мнение/рекомендации исполнительной ветви власти, а в частности на мнение Государственного Департамента США при рассмотрении дел с иностранными государствами. Судья отмечает, в случае если Государственный Департамент не дает рекомендаций суд решает сам рассматривать ли судебный спор или нет. Ссылаясь на данный метод судебный спор можно разрешить в дипломатическом русле, не доводя до разбирательства, как в юрисдикции США, так и в международном коммерческом арбитраже.

Ниже авторы приводит последовательную стратегию разрешения споров, связанных с иностранными инвесторами в юрисдикции США.

Стратегия последовательного ведения судебного спора в юрисдикции США:

На стадии досудебного урегулирования спора ссылаться на межгосударственный интерес 2 государств (пункт 3 данной статьи) с отсылкой на судебный прецедент Jam v. Int'l Fin. Corp.

На стадии судебного процесса предоставить суду нормативный документ с отсылкой на судебный прецедент Underhill v. Hernandez.

В соответствии с пунктом 2 данной статьи направить суду ходатайство о прекращении судебного разбирательства с отсылкой на пункт FRCP 12 (2) Improper Venue предоставив доказательства.

Заключение

Анализ судебной практики США, дает основание полагать, что при возникновении такого рода споров с участием государства, необходимо позиционирование Республики Казахстан с твердой правовой аргументацией при отстаивании интересов Республики Казахстан в юрисдикции судов системы Общего права, а также в международном инвестиционном арбитраже.

По нашему мнению, необходимым условием является повышение квалификации юридических кадров Республики Казахстан. В соответствии с Государственной программой развития образования, принятой в рамках «Стратегия «Казахстан -2050» рекомендуется повышать уровень представителей Республики Казахстан в инвестиционных арбитражах, в судах юрисдикции Общего права. Помимо этого, Министерству юстиции Республики Казахстан при заключении договоров с иностранными инвесторами с целью недопущения рассмотрения аналогичных споров против Республики Казахстан рекомендуется указывать в договорах отсылки на законодательство РК в случае возникновения споров, а также конкретное место разрешения спора на территории Республики Казахстан. Академии права МФЦА разработать образовательную программу для подготовки кадров, специализирующихся на спорах, осложненных иностранным элементом, в инвестиционных арбитражах, в судах юрисдикции общего права.

Список литературы:

1. Стратегии и программы// https://www.akorda.kz/ru/official_documents/ strategies_ and_programs

2. Schooner Exchange v. McFaddon 11 U.S. 116 (1812)// https://supreme.justia.com/cases/federal/us/11/116/
3. International law a problem-oriented approach Jeffrey L.Dunoff, Monica Hakimi, Steven R.Rather, David Wippman, page 72-73;
4. 28 U.S.C.A. § 1605 (West)// https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1605
5. Устав ООН от 26 июня 1945 года// https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text
6. Underhill v. Hernandez, 168 U.S. 250, 252, 18 S. Ct. 83, 84, 42 L.Ed. 456;
7. Banco Nacional de Cuba v. Sabbatino 376 U.S. 398, 428, 439 1964;
8. Willendson v. Forsoket, 29 F. Cas. 1283 (D. Pa. 1801);
9. Federal Rule of Civil Procedure 12 (B)
10. Republic of Mexico v. Hoffman, 324 U.S. 30 (1944)
11. Alfred Dunhill of London, Inc. v. Republic of Cuba, 425 U.S. 682, 707, 96 S. Ct. 1854, 1867, 48 L. Ed. 2d 301 (1976);
12. Jam v. Int'l Fin. Corp., 139 S. Ct. 759, 203 L. Ed. 2d 53 (2019);

ЭВОЛЮЦИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Кульмагамбетова И.Н., магистрант, Maqsut Narikbayev University

Аннотация: Статья посвящена анализу конституционного контроля в Республике Казахстан, определению его места и роли в системе государственной власти и правосудия, выявлению недостатков существующей системы и возможные направления по усилению ее эффективности. В статье применяются историко-правовой, сравнительно-правовой, системно-структурный методы, а также методы анализа и синтеза, индукции и дедукции.

Ключевые слова: конституционный контроль, Конституция, Конституционный Суд, Конституционный Совет, конституционное производство, права граждан.

Введение.С обретением независимости в Республике Казахстан стремительно развивается национальная правовая система, в основе которой лежит Конституция. Одним из механизмов построения правового государства является институт конституционного контроля, который играет ключевую роль для Казахстана, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы [1].

В юридической науке отсутствует единообразное толкование понятия и сущности конституционного контроля, что делает эту тему еще более актуальной и значимой. С точки зрения С.А. Авакьян конституционный контроль «специальный вид государственной деятельности, направленный на обеспечение правильного понимания конституции и обусловленных ею законов, на защиту закрепленного в них конституционного строя государства» [4; 12-20]. А. Караев в своем учебном пособии определяет конституционный контроль как «любая форма проверки нормативных правовых актов или действий органов государственной власти на конституционность» [5; 9]. А. Бланкенагель считает, что «конституционный контроль представляет собой деятельность, заключающуюся в ограничении власти и разрешении конфликтов» [6; 102].

Исходя из данных определений, можно заключить, что конституционный контроль представляет собой государственную деятельность, направленную на обеспечение верховенства Конституции в системе нормативных правовых актов и действиях органов государственной власти.

В Казахстане конституционный контроль осуществляется Конституционным Судом (далее по тексту – Суд), правовой основой деятельности которого являются Конституция и Конституционный закон «О Конституционном Суде Республики Казахстан». Так, согласно Закону, Конституционный Суд Республики Казахстан обеспечивает верховенство Конституции Республики Казахстан на всей территории Республики Казахстан [2].

Исследование механизма конституционного контроля требует глубокого анализа и системного подхода. Анализ этого института призван раскрыть его особенности, эффективность, а также влияние на функционирование правовой системы страны. Кроме того, исследование ориентировано на выявление актуальных проблем и вызовов, а также перспектив развития конституционного контроля в условиях современных изменений в правовой системе. Это включает в себя рассмотрение возможных улучшений в законодательстве и практике, направленных на более эффективное функционирование данного института.

Такой подход к исследованию конституционного контроля предполагает создание базы знаний, способствующей более глубокому пониманию механизмов правового регулирования в Казахстане и внесению предложений для совершенствования данного института в будущем.

Роль и функции конституционного контроля в правовой системе Казахстана

Важно отметить, что конституционный контроль является ключевым элементом правовой системы любого демократического государства. На основании чего, он осуществляет широкий спектр функций.

1. Конституционный контроль гарантирует, что все законы и иные нормативные правовые акты соответствуют Конституции. Он направлен на предотвращение и корректировку любых нормативных актов, противоречащих Основному закону.

2. Конституционный контроль служит механизмом защиты фундаментальных прав граждан. Он позволяет обеспечивать приоритет прав граждан при применении и интерпретации законов, тем самым повышая доверие общественности к судебной системе и укрепляя правовое государство.

3. Конституционный контроль также важен для поддержания системы сдержек и противовесов между законодательной, исполнительной и судебной ветвями властями.

4. Решения Конституционного Суда, нередко выступая в качестве прецедентов, оказываются руководством для интерпретации нормативных правовых актов, способствуя единообразию в их применении по всей стране и обеспечивая стабильность правовой системы.

5. Регулярный анализ и пересмотр законов и нормативных актов с точки зрения их соответствия Конституции способствует повышению качества законодательства, устранению правовых коллизий и пробелов. Это, в свою очередь, облегчает работу судов и делает судопроизводство более эффективным и справедливым.

6. Конституционный контроль способствует развитию правовой культуры и осознанию значимости Конституции как основного документа страны.

7. Конституционный контроль способствует поддержанию и укреплению основных принципов судопроизводства, таких как независимость суда, справедливое и открытое судебное разбирательство, равенство всех перед законом и судом, и обеспечение доступа к правосудию. Он гарантирует, что судебные и законодательные акты не только соответствуют Конституции, но и способствуют эффективному и справедливому судебному разбирательству.

Становление и развитие института конституционного контроля в Казахстане

Эволюция института конституционного контроля в Казахстане прошла несколько периодов. Становление института конституционного контроля в Казахстане связано с внесением поправок в 1989 году в Конституцию Казахской ССР от 1978 года. В это время рассматривалось создание Комитета конституционного надзора, хотя он так и не был реализован.

Следующий этап связан с обретением независимости, периодом значительных изменений в правовой и политической сферах. В это время появилась необходимость обеспечения и защиты новой конституционной модели. Ключевым событием стало создание Конституционного Суда, функционирующий в период с 1992 по 1995 год. За краткий период своего существования Конституционный Суд принял решения, которые оказали

значительное влияние на историю страны. Подробнее остановимся на одном из таких решений, которое стало ключевым и последним в истории Конституционного Суда 1995 года. Оно инициировало процесс изменения политической системы Казахстана и оказало значительное воздействие на его будущее. Правовые последствия этого решения оказались критически важными для развития конституционализма в стране и формирования новой правовой системы. Суть дела заключалась в том, что Суд, по иску кандидата в депутаты Парламента Квятковской Т.Г., признал не соответствующие статье 60 Конституции выборы 1994 года по одному избирательному округу и аннулировал результаты. Это повлекло за собой потерю легитимности Верховного Совета Республики Казахстан. Несмотря на официальные возражения высших должностных лиц, Суд принял решение большинством голосов, подчеркнув, что нарушения затронули конституционные права всех граждан и дал указания относительно дальнейших шагов. Это привело к роспуску Верховного Совета и последующим отставкам Правительства и Центральной избирательной комиссии.

С принятием новой Конституции в 1995 году на смену пришел Конституционный Совет (1996-2022 гг.). Создание Конституционного Совета (далее по тексту – Совет) было вдохновлено европейскими моделями конституционного контроля, особенно французским опытом (подобный совет был учрежден Францией в 1958 году). По нашему мнению, такое решение было вызвано тем, что Совет, работающий вне судебных процедур, мог обеспечить большую независимость от политических и социально-экономических факторов. Несомненно, некоторые аспекты, такие как опосредованный доступ граждан в конституционные процессы, могли вызывать вопросы. Тем не менее, это не сказывалось критически на работе самого Совета. В настоящее время сложно определить, какие именно мотивы были решающими при принятии решения создать Совет. Несмотря на это, Совет за 26 лет работы внес значительный вклад в становление конституционного контроля в Республике Казахстан.

Последний этап, инициированный Президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым, связан с возрождением Конституционного Суда, начавшего свою работу 1 января 2023 года. Конституционный Совет как орган конституционного контроля прекратил свою деятельность. В результате принятия закона «О Конституционном Суде Республики Казахстан» произошли существенные изменения в компетенциях, составе и требованиях к судьям Конституционного Суда. В Суд помимо Президента, Премьер-министра, депутатов Парламента и судей могут обращаться Генеральный Прокурор и Уполномоченный по правам человека. Важным шагом стала возможность граждан напрямую обращаться в Конституционный Суд, как это было ранее при функционировании первого Суда, для рассмотрения обращений относительно соответствия нормативных правовых актов Конституции, затрагивающих их права и свободы.

За первые 9 месяцев 2023 года в Конституционный Суд гражданами было подано 4338 обращений. Однако, 4036 обращений возвращены в связи с несоблюдением требований по содержанию. Вместе с тем, большинство обращений связаны с несогласием с судебными актами, неисполнением судебных актов, жилищными и трудовыми отношениями, социальной защитой, доступом к информации и др. Из общего числа в конституционном производстве было рассмотрено всего 30 обращений [7; 44]. Согласно информации с сайта Конституционного Суда Республики Казахстан за первый квартал 2024 года в Конституционный Суд поступило более 1000 обращений, из которых 952 возвращены в связи с несоблюдением требований. Обращения граждан в основном связаны с вопросами, которые не относятся к предмету рассмотрения органа конституционного контроля [8]. Из чего можно сделать вывод об относительно низком уровне конституционного правосознания и культуры, осведомленности среди граждан и непонимание ими требований и условий для подачи обращений в Конституционный Суд. Это также отмечено в ежегодном Послании Конституционного Суда: «введение института конституционного обращения гражданина потребует дальнейшего повышения уровня конституционного правосознания и правовой культуры общества и государственного аппарата в целом...» [3].

Для уменьшения количества не соответствующих рассмотрению обращений граждан, предлагаем усовершенствовать порядок подачи обращений, четко разъясняя требования, с указанием перечня нормативных правовых актов, которые могут быть предметом рассмотрения в конституционном производстве, а также предоставив примеры обращений подлежащих рассмотрению. Это поможет избежать ситуаций, когда граждане обращаются о признании неконституционными актов, которые не включены в перечень нормативных правовых актов согласно закону «О правовых актах». Разъяснение критериев для приемлемых обращений обеспечит прозрачность и понятность процесса подачи заявлений.

Следует отметить, что высокий процент обращений граждан, не подлежащих рассмотрению в конституционном производстве, свидетельствует о возможной эффективности процедуры подачи обращений через суды общей юрисдикции, как это было при функционировании Конституционного Совета, до конституционной реформы 2022 года. Этот механизм убирал лишнюю бюрократию и разгружал ранее действующий Конституционный Совет. Участники процесса могли обратиться в суд, если обнаружат недостатки в нормативных правовых актах, которые ограничивают их права, согласно положениям статьи 78 Конституции [1].

До конституционной реформы такой подход был направлен на фильтрацию и предварительную оценку обращений граждан судами, чтобы избежать злоупотреблений процессуальными правами сторон, включая умышленное затягивание судебного разбирательства. Однако это также могло сделать процесс защиты конституционных прав граждан более сложным и длительным.

Кроме того, у такой процедуры есть существенные недостатки. Во-первых, она не позволяет гражданам обращаться напрямую в Конституционный Совет, ограничивая тем самым их права. Во-вторых, формулировка «если суд усмотрит» подразумевает дискреционное право суда принимать решение об ущемлении прав и свобод, что может привести к вопросам о том, не присваивает ли суд себе роль, отведенную Совету. В данном контексте ныне действующий Конституционный Суд представляет собой лучшую альтернативу Конституционному Совету и, несомненно, более необходим народу Казахстана для защиты его прав и свобод.

Следует отметить, что с самого начала своей работы, Конституционный Суд зарекомендовал себя как эффективный инструмент конституционного контроля. Так, по обращению гражданина Суд рассмотрел на соответствие Конституции подпункт 1) пункта 1 и пункт 2 статьи 610 Кодекса от 25 декабря 2017 года «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс). В нормативном постановлении от 22 февраля 2023 года № 3 Конституционный Суд отметил, что размеры государственной пошлины должны быть разумными, обоснованными и соразмерными. Подобных инструментов законодательство в целом и Налоговый кодекс в частности не содержат, поэтому законодателю надлежит восполнить выявленный пробел [3].

Место Конституционного Суда в системе государственной власти

В юридической науке существуют мнения относительно того, является ли Конституционный Суд четвертой ветвью власти или входит в состав общей судебной системы. Так, Ж.И. Овсепян утверждает, что «конституционные суды следует отнести к судебной власти независимо от того, где они помещены в текстах конституций» [9; 38]. Существует другая точка зрения об отнесении конституционных судов к отдельной ветви власти. Так, А. Караев утверждает: «На наш взгляд, нужно отходить от прежних представлений о разделении власти, учесть весь накопленный мировой опыт, современные подходы в конституционном развитии и признать, что в конституционном механизме, наряду с тремя основными ветвями, функционирует и конституционно-контрольная ветвь власти» [10; 202-206].

В классическом понимании выделяют две модели конституционного контроля: американскую и европейскую. Американская модель предполагает осуществление конституционного контроля судами всех уровней. Например, в США, граждане могут подать

обращение о соответствии Конституции нормативных актов, как в Верховный Суд, так и в нижестоящие суды. Казахстанская система конституционного контроля относится к европейской модели, где Конституционный Суд не является органом судебной власти, и функционирует как самостоятельный и независимый государственный орган.

Согласно Конституции, правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом [1]. Такой подход, как включение конституционного контроля в понятие конституционного правосудия вызывает сомнения, потому что конституционный контроль не ограничивается только деятельностью Конституционного Суда. Исходя из этой точки зрения, Конституционный Суд не может входить в состав судебной системы.

Конституционный Суд Республики Казахстан не является четвертой ветвью власти и не входит в состав судебной системы, он выполняет свои функции самостоятельно и независимо, без вмешательств со стороны граждан и государственных органов. Конституционный Суд представляет собой элемент системы сдержек и противовесов, где служит балансом между ветвями власти, препятствуя злоупотреблению власти и незаконному вмешательству в законодательный процесс. Проверяя конституционность законов, он гарантирует, что ни одна ветвь не превышает свои полномочия или не вторгается в функции другой. Такой точки зрения придерживается и Г. Кельзен, основоположник австрийской модели конституционного контроля: «органы конституционного контроля не могут быть отнесены к самостоятельной ветви власти во всех ее объемных характеристиках, а лишь выполняют роль контрбаланса в системе высших органов государства» [11; 57-60].

Важно отметить, что хотя Конституционный Суд не является частью судебной системы в традиционном понимании, его деятельность неразрывно связана с обеспечением справедливости и законности. Вместе с тем, Конституционный Суд имеет некоторые общие черты с традиционными судами. Так, например, в его названии используется термин «Суд»; его состав включает судей, которые рассматривают поступившие от граждан и государственных органов обращения; в рамках конституционного производства формируются конституционные дела и материалы; проводятся заседания с участием заинтересованных сторон; в рамках заседания реализуется принцип гласности и равноправия сторон; в конечном итоге выносятся решения, в том числе в виде постановлений. Основное отличие Конституционного Суда заключается в его функциях: он проверяет соответствие законов и нормативных правовых актов Конституции, но не занимается непосредственным правосудием в классическом понимании этого термина. Тем не менее, суды играют важную роль в поддержании конституционной законности. Как отмечает профессор В.А. Малиновский: «суды работают на укрепление конституционной законности, а Конституционный Совет – на усиление судебной ветви власти» [12; 31].

Заключение

Исследование роли и эволюции института конституционного контроля в Республике Казахстан выявило его фундаментальное значение для укрепления правового государства и защиты конституционного строя. Конституционный контроль в Казахстане прошел через значительные этапы развития, начиная с попытки создания Комитета конституционного контроля в эпоху Казахской ССР и заканчивая формированием современного Конституционного Суда.

Ключевыми аспектами деятельности Конституционного Суда являются обеспечение верховенства Конституции, защита основных прав и свобод граждан, а также поддержание баланса между различными ветвями власти. Это способствует созданию стабильной и эффективной правовой системы, укрепляет доверие населения к судебной власти и повышает правовую культуру общества.

Однако, несмотря на значительные достижения, практика конституционного контроля в Казахстане показывает, что существуют области, требующие дальнейшего развития и усовершенствования. Необходимо продолжать работу по укреплению независимости судей, доступности граждан к Конституционному Суду и повышения уровня их правосознания. Важно также обеспечить эффективность процедуры подачи обращений и минимизировать

риск политизации института, что потребует прозрачности и профессионализма при назначении судей.

В целом, институт конституционного контроля в Казахстане демонстрирует положительную динамику развития, способствуя укреплению демократических основ и соблюдению прав и свобод граждан. Его дальнейшее совершенствование будет способствовать не только укреплению правового поля страны, но и развитию всего общества в целом.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (дата обращения 07.03.2024 г.)
2. Конституционный Закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 153-VII «О Конституционном Суде Республики Казахстан» (с изменениями от 01.07.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39441762 (дата обращения 10.03.2024 г.)
3. Послание Конституционного Суда Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан» (оглашено на совместном заседании Палат Парламента Республики Казахстан 20 июня 2023 года) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33359734 (дата обращения 10.03.2024 г.)
4. Авакьян С.А. Проблемы теории и практики конституционного контроля и правосудия // Вестник Моск. ун-та. Сер. Право. — 1995. — № 4. — С. 12–20.
5. Караев А. Конституционный контроль: Казахстан и зарубежный опыт: Учеб. пособие / А. Караев; КазГЮУ. - Алматы: КазГЮУ, 2002. – 248 с.
6. Бланкенагель А. Теория и практика конституционного контроля в ФРГ // Советское государство и право. 1989. №1. С. 102
7. Вестник Конституционного Суда Республики Казахстан. Выпуск 3. Астана, 2023 - С.44
8. Около тысячи обращений: результаты работы Конституционного Суда за первый квартал 2024 года // URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/press/news/details/740607?lang=ru (дата обращения: 04.04.2024 г.)
9. Овсепян Ж.И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах: Автореф. дис. … д-ра юрид. наук. — М., 1994. — 38 с.
10. Караев А. Проблемы развития конституционализма в Казахстане: Сборник материалов международной научно-практической конференции / сост. С.М. Злотников. – Алматы: Общественный фонд политико-правовых исследований «Интерлигал», 2002 – С.202-206
11. Боботов С.В. Конституционная юстиция. — М.: ЕАВ, 1994. — 126 с.
12. Малиновский В.А. Конституционные Советы Казахстана и Франции // Право и государство. 2013. № 2 (59). С. 31

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢАМЛАРЫНДА АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ

Олжабаев С.Б.., Ю-23-1қ ҒП магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

Ғылыми жетекші – PhD докторы Қаржасова Г.Б., Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті

Кез келген демократиялық құқықтық мемлекеттің қалыпты дамуы мен жұмыс істеуінің қажетті шарты заңдардың тұрақты орындалуы, азаматтардың, адамдардың құқықтары мен

бостандықтарының кепілдіктерін одан әрі нығайту, осы құқықтарды әртүрлі бұзушылықтардан қорғау болып табылады.

Адам мен адамзаттың құқықтық жағдайы (құқықтық мәртебесі) дегеніміз, әдеттінше оның құқықтары құқықтары міндеттерінің жиынтығы. Шын мәнінде, бұл адам мен азаматтың құқықтық мәртебесінің басты мазмұны болып табылады. Бірақ та оған өзгеше құқықтық факторлар әсер ететінін әрдайым естен шығармауымыз керек. Олар – азаматтық қағидалар, құқық пен бостандық кепілдіктері.

Адамның құқықтары мен міндеттері көптеген құқық салаларында тұжырымдалған. Солардың ішінде адамның қоғамдық жағдайын дәріптеуде мемлекеттік құқық саласының атқаратын рөлі ерекше. Әсіресе, адамның, азаматтың құқықтық мәртебесінің негізгі Қазақстан Республикасының Конституциясында белгіленген. Оған мыналар кіреді: азаматтылық, адам мен азаматтың құқықтық жағдайының конституциялық принциптері, олардың негізгі құқықтары мен бостандақтары (азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени), конституциялық міндеттер. Бұл адамның құқықтық жағдайыңы басты элементі, ядросы. Құқықтық мәртебесінің негіздері адамның қоғамдағы жағдайын анықтауда басты шешуші рөл атқарады, өмірлік маңызы бар, мазмұны Қазақстан Республикасы Конституциясының 2-тарауында берілген [1].

Адамның құқықтық жағдайы мұнымен шектелінбейді. Азаматтардың өзге құқықтары мен міндеттері көптеген әр түрлі құқық салаларында тұжырымдалады, бірақта бұлар негізгі құқықтарға бостандықтар мен міндеттерге бағынышты, оларды одан әрі дамытуға және нақтылана түсуіне бағытталған. Адам мен азаматтық құқықтық жағдайына мінездеме беру үшін, алдымене, адам, тұлға, азамат ұғымдарының арақатынасын ажыратуымыз, олардың конституциядағы құқықтық мәртебесінің принциптерін және негізгі белгілерін анықтауымыз қажет. Осы сұраққа жауап берместен бұрын «адам», «тұлға» және «азамат» ұғымдарын айқындап алу керек. Әдеби шығармаларда, ауызекі әңгімелерде адам, тұлға, азамат ұғымдары олардың арасында белгілі бір айырмашылық бар болса да, бірқатар жағдайда бір мәндес сөздер ретінде қолданылады. Кез келген нақтылы адам тұлға болып саналады, және ол табиғи және әлеуметтік ерекшеліктерге ие бола алады.

Тұлға дегеніміз – нақтылы қоғамдық-экономикалық құрылымның мүшесі ретінде адамды сипаттайтын ерекшеліктердің жиынтығын білдіреді. Тұлғаның қайталанбас даралығы адамдардың белгілі бір әлеуметтік тобының өкілі ретінде адамға тән кейбір ортақ белгілерді де қамтиды: оларға ұлты, кәсібі, әлеуметтік жағдайы және оның қоғамда алатын орны, жауаптылығы тағысын тағы жатады.

Азамат ұғымы публистикалық мағынасында жиі қолданылады, ол адам – өз жаңа Конституцияда «азамат» термині қолданылған кезде Қазақстан Республикасының азаматы жиі айтылады. Мәселе мынада: басқа мемлекеттерде тұратындар сияқты Қазақстан аумағында тұрып жатқандардың бәрі бірдей оның азаматы болып табылмайды. Олардың арасында шетелдік азаматтар немесе азаматтыңы жоқ адамдар болуы мүмкін. Олардың құқықтары мен бостандықтарының сол мемлекет азаматтарына қарағанда аздығы – мысалы, кейбір саяси және әлеуметтік экономикалық құқықтардың, соның ішінде сайлауға не сайлануға, әскер қатарына алынуға, жоғары лауазымды қызметке көтерілуіне болмайтындығы. Жалпы алғанда, Конституцияда, заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Республика азаматтары үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады [1].

Адамның өмір сүру құқықғын іс жүзіне асырған кезде оның туу фактісі ғана қажет, ал оның азамат пен тұлға қасиеттеріне ие болу міндетті емес. Бұдан басқа құқықтарды іс жүзіне асырған кезде адамның тұлға, азамат болуы шарт.

Адамның жиынтық заңдық атауы түрінде «азамат» ұғымы Аристотель заманынан бері белгілі. Ежелгі орыс тілінде «азамат» сөзі қалалық тұрғыны айқындау үшін қолданылады. XVII ғасырлардың аяғынан бастап бұл сөз қалалық тұрғындардан жөнінде ғана емес, осы мемлекеттің кез келген тұрғынына қолданылатын болады.

Қазіргі қазақ, орыс тілдерінде азамат сөзі осы мемлекеттің тұрақты халқына жататын, заңда белгіленген құқықтарды пайдаланатын, сондай-ақ барлық міндеттерді орындайтын адамға қатысты айтылады. Сөздің, осы аталған мәні Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы Заңның негізінде алынады [2].

Сөйтіп, адам мен азаматтың конституциялық-құқықтық мәртебесі дегеніміз бұл жеке тұлғаның құқықтары, бостандықтары мен міндеттерінің жиынтығы, сонымен қатар оларды іс жүзіне асырудағы құқық нормаларында бекітілген заңды кепілдіктер. Құқық пен бостандықтың тарихи дамуында үш толқын айқын бөлінеді. Оның біріншісі – конституционализм ағымнан көрінеді. Ол кезде конституциялық актілерде құқық пен бостандықтардың екі тобы бекітілген болатын. Олар азаматтық (өзіндік) құқықтар мен бостандықтар (мәселен, жеке адамға ешкімнің тиіспеуі, тұрғын үйге қол сұғылмауы, т.б.) және саяси құқықтар мен бостандықтар – сайлау құқығы, сөз, баспасөз еркіндігі, т.с.с.

XX ғасырдың бірінші тоқсанында, әсіресе ортасында конституцияларда әлеуметтік-экономикалық құқықтар мен бостандықтар блогі дүниеге келді (еңбек ету құқығы, білім алу құқығы, ғылым мен мәдени жетістіктерін пайдалану және т.с.с.). Бұл екінші толқын болатын. XX ғасырдың екінші жартысында пайда болған кең ауқымды проблемаларды шешуде үшінші толқынның әсері күшті болды. Соның салдарынан адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы ортаны қорғау құқығы, ақпараткұралдарын пайдалану құқығы және т.б. ұқықтар мен бостандықтардың сонымен бірге міндеттердің дамуы, олардың шеңберінің тұрақты кеңеюі нақтылы топтастыруды қажетсінді. О бастан-ақ құқықтарды, бостандықтарды адам құқығына және азамат құқығына бөлу керек деген болатын. Артынан бұларды басқаша да бөлуге – адамның, азаматтын, жеке және ұжымдық құқықтары, бостандықтары мен міндеттеріне болатындығы дәлелденді. әрине, адамның және азаматтың көптеген құқықтары, бостандықтары мен міндеттері өзіндік сипаттарына қарағанда жекешелеу болатындығы белгілі, бірақ, мысалы ереуілге шығу құқығы жекешеден гөрі ұжымдық болатыны сөзсіз. Өйткені, жеке адамның ереуілге шығуы – бұл жұмыстан бас тарту, дәлелсіз себептермен жұмысқа шықпай қалу дегенді білдіреді.Құқықтарды, бостандықтарды және міндеттерді негізгі және қосымша деп ажыратуға болады. Әрине, соңғы біріншісіне тәуелді. Мысалы: негізгі құқыққа азаматтың мемлекет ісін басқаруға қатысуы жатса, ал оның сайлауға құқығы, алдыңғылардан туындайды.

Бұл Республика Конституциясының және соған сәйкес келетін өзге де нормативтік құқықтық құжаттардың нормаларымен белгіленген щенберінде адам құқықттары мен бостандықтарының тізбегіне мемлекет кепілдік береді деген сөз. Адамның бұл аталған құқықтары мен бостандықтарын абсолютті деп тану олар Қазақстан Республикасында тұратын әрбір адамға оның Республика азаматтығында болу болмауына қарамастан, қолданылады дегенді білдіреді. Бұл құқықтар мен бостандықтардың ажырағысыздағы Конституция белгіленген құқықтар мен бостандықтардан Конституцияда және соған сәйкес қабылданған заңдарда көзделген жайлардан басқа реттерде адамды ешкім де, соның ішінде мемлекет те айыра алмайтындығын танытады. Біздің елімізде заңдар мен нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданлуы осыларға қарай анықталады.

Демек, қандай да болмасың заңдардың адам мен адамзаттардың құқықтары мен бостандықтарын тежеуге немесе жойып жіберуге бағытталған кері әсері болмайды. Осыған байланысты мемлекет билігі үш тармағының жұмысында азаматтардың құқықтарын, бостандықтары және заңды мүдделерін конституциялық негізде бекітуге(заң шығару), нақты іске асыруға(атқару) және тиісінше қорғауға (сот) айырықша мән беріледі. Жаңа уақыт адамның құқығы мен бостандығы дүниеге өзімен бірге келетінін негіздейтін табиғи идеяларының пайда болуымен сипатталады. Әртүрлі теориялық құрылымдар тұлға мен мемлекет қайшылығын еңсеру қажеттігін негіздеді.

Адамның құқықтары мен бостандықтарына артықшылық беру қағидаларын жария ету «адам-мемлекет» мәселесіне құрсаулық жүйе тұрғысынан түсінік беруден үзілді кесілді бас тартуды білдіреді [3, 38б.].

Адам мемлекет үшін емес, мемлекет адам үшін жаратылған, олардың қатынастарының ендігі басты қағидаты (1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясында негізгі қаланған) осындай. «Қызмет қазына» ұғымы конституциялық мәтінге енгеннен кейін іс жүзінде адамгершілік санат бола отырып, құқықтық санатқа да айналады және қоғам мүшелерінің баршасы үшін- мемлекет билігі қолында барларға да, жоқтарға да міндетті ереже болып табылады. Бірақта адамның және азаматтың құқықтары мен бостандығы конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтарымен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатын қажетті шамада ғана және тек заңмен шектелуі мүмкін.

Сондықтан да олар Қазақстан Республикасында құқықтар мен бостандықтар халықаралық құқық нормалары мен жалпыға танымал принциптерге сәйкес танылады және кепілдендіріледі, ол Қазақстан Республикасының Конституциясына сай болуы тиісті.

Азамат пен адамның құқығының бостандығының конституциялық негіздері бойынша жеке адамның қоғамдағы мемлекет дамуының деңгейін сипаттайды. Адамның өміріне, жеке бостандығына, ар намысы мен қадір қасиетіне қол сұғуға ешкімнің де құқығы жоқ. Сондықтан, Қазақстан Республикасының Конституциясы, басқа да заңдары азаматтың жеке бостандығын қамтамасыз етуге айрықша назар аударады.

Егер өміріне, денсаулығына, азаматтық қадір қасиетіне қауіп төнсе әр адам мемлекеттік органдардан көмек сұрауға, заңмен қорғалуға құқылы. Жоғарыда айтылғандай , ол үшін арнаулы органдар жұмыс істейді. Адам өзінің, құқы мен бостандығын бұзушылардан қорғанып Республика Президентіне жүгінуге құқылы.

Бірде бір мемлекеттік орган, бір де бір лауазымды адам азаматтың құқығын шектей алмайды. Бұл, адам құқығы мен бостандығы шектелген жағдайда, оған қай заңды бұзғаны, қандай құқық бұзушылық жасағаны туралы хабарлануы тиіс.

Ең маңыздысы, адамның табиғи құқығы өмір сүру құқығы.

1. Әркімнің өмір сүру құқы бар.

2. Ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға қақысы жоқ. Өлім жазасы ерекше ауыр қылмыс жасағаны үшін ең ауыр жаза ретінде заңмен белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамға кешірім жасау туралы арыздану құқығы беріледі» (Конституцияның 15-бабы). Өлім жазасы ауыр қылмыс жасаған адамның ерекше қауіптілігіне байланысты және жауаптылықты ауырлататын мән-жайларда қолданылады.Өлім жазасын қолдану туралы үкім шығармас бұрын сот мұндай ең ауыр жазаны қолданудың мән-жайын жан-жақты дәлелдеп, өлім жазасына кесілген адамды мейлінше толық сипаттап көрсетуге тиіс. Сонымен бірге сот сотталушының психикалық дертке ұшырамағанын да анықталуы керек. Мұндай дертке ұшырағандарға жаза мүлдем қолданылмайды.

Өлім жазасына кесілген адам кешірім жасау туралы өтінішпен Қазақстан Республикасының Президентіне жүгінуіне құқылы. Кешірім жасау туралы шешім шығарған кезде, сотталған адам қандай кісі, бұрын сотталған ба, бұрын оған кешірім жасалған ба, жасы, отбасылық жағдайы және басқа мән-жайлары ескеріледі. Жеке адамның өміріне қол сұқпаушылық Конституция арқылы қорғалады. «Ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды» (17-бап). Конституцияның осы қағидасы, негізінен, лауазымды адамдарға қатысты. Қазақстан Республикасының заңдары денеге жарақат түсіретін, адамның қадір-қасиетін қорлайтын мұндай шаралардың қолданылуына үзілді- кесілді тыйым салады. Азаптау ұрып-с соғу, төбелесу, дене жарақатын салу түрінде көрінуі мүмкін. Азаматтар заңға қайшы емес, іс әрекеттердің барлығы жүзеге асыруға мүмкіншілік береді, ал заңға қайшы әрекеттерге мемлекет жол бермейді. Азаматтық құқықта азаматтардың қоғамда алатын рөлін реттеп белгілі жүйеге қойады және азаматтық құқық пәнінің элементтерінің бірі мүлікті қатынастарға байланысты мүліктік емес жеке қатынастар болып табылады(АҚ- тің 1- бабы) [4].

Мүліктік қатынастарға байланысы жоқ мүліктік емес жеке қатынастар азаматтық заңдармен реттеледі, өйткені, олар заң құжаттарында өзгеше көзделмеген, не мүліктік емес

жеке қатынастар мәнінен туындамайды (АҚ- тің 1- бабының 2-тармағы). Азаматтық кодекстің 115- бабында азаматқа тиесілі мүліктік емес өзінді игіліктер мен құқықтардың үлгі тізбесі келтірілген, оған жататындар: жеке адамның өмірі, денсаулығы, қадір-қасиеті, абырой, игі атақ, іскерлік бедел, жеке өмірге қол сұқпаушылық, жеке құпия мен отбасы құпиясы, есім алу құқығы, автор болу құқығы, шығармаға қол сұқпаушылық құқығы және басқа материалдық емес игіліктер мен құқықтар. Азаматтық құқық обьектілерінің бұл тобының ерекшелігі мынада:

1) бұл құқық өзіндік, яғни тиесілі тұлғадан ажырамайды;

2) мүліктік емес сипаты бар, яғни материалдық (мүліктік) мазмұны болмайды;

3) абсолютті құқықтың санатына жатады, яғни бұл құқықтарды ешкім де бұза алмайды;

4) бұл құқықтар ешкімге тапсырылмайтын, әрі өзгеге берілмейтін құқық.

Аталған белгілерге қарап, мүліктік қатынастар тұлғаның өзінің ыңғайына қарай қалыптасып, ал мүліктік емес өзіндік игіліктер жеке тұлғадан ажырамайтындығын көреміз.

Азаматтық кодекс мүліктік емес өзіндік игіліктерді азамат туған сәтінен бастап алатын және азаматқа заң арқылы берілетін деп бөлінеді. Мүліктік емес өзіндік құқықтардың мүліктік құқықтарды иеленушілерімен байланыс дәрежесіне қарап, мүлікке қатысы жоқ мүліктік емес өзіндік құқық және мүлікпен байланысы бар мүліктік емес өзіндік құқықтар деп ажыратылады.Мүліктік емес өзіндік құқықты көздеген мақсатына қарай мынадай түрлерге бөлуге болады:

а) азаматтың өмір сүруін қамтамасыз ететін мүліктік емес өзіндік құқықтар

ә) азаматтың әлеуметтік жағдайын қамтамасыз ететін мүліктік емес өзіндік құқықтар.

АК-тің 143-бабына сәйкес ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді азаматтық-құқықтық қорғау былайша жүзеге асады, яғни азамат немесе заңды тұлға өзінің ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне кір келтіретін мағлұматтарды, егер ондай мағлұматтарды таратушы адам олардың шындыққа сай келетіндігін дәлелдей алмаса, сот арқылы теріске шығаруды талап етуге құқылы.

Іскерлік бедел тұлғаның кәсіби іскерлік (өндірістік, мамандық) қабілеті жөнінде қалыптасқан қоғамдық пікір. Азаматтық кодекстің 143-бабына сәйкес сот арқылы мынадай мағлұматтар, атап айтқанда:

1) ар-намыс пен қадір-қасиетке кір келтіретін;

2) жауапкер арқылы таратылған;

3) шындыққа сәйкес келмейтін мағлұматтар теріске шығарылады. Аталған талаптардың жиынтығы ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлікке қатысты құқық қатынастарын қорғаудың жалпы негізін құрайды. [4].

Қазіргі кезде сот тәжірибесі мен ғылыми пікірге сүйенсек, баспасөзде, радио және теледидар хабарларында, кино бағдарламаларында және басқа бұқаралық ақпарат құралдарында кір келтіретін мағлұматтардың жарияланатындығын көреміз. Сондай-ақ қызмет мінездемесінде, жария түрде сөйленген сөздерде, лауазымды тұлғаға байланысты жасалған мәлімдемелерде немесе бір немесе бірнеше тұлғаның атына бағытталған ауызекі әңгімелерде ондай кір келтірушілік кездесетіні белгілі болып отыр.

Заңда әлгіндей мағлұматтарды таратудың нысандарына қатысты арнайы талаптар қаралмаған. Дей тұрғанмен ондай кір келтіретін фактілердің кез келген сипатта көрінуі оны теріске шығаруға жеткілікті негіз болады. Кір келтіретін мағлұмат деп азаматтың (ұйымның) қолданылып жүрген заң мен моральдық принциптерді бұзуы туралы (әділетсіздікке бару, ұжымда, тұрмыста теріс қылықтар жасау, өндірістік шаруашылық және қоғамдық қызметтерді, беделді қаралау және т.б. туралы) олардың абыройы мен ар-намысына негізсіз нұқсан келтіруді айтады. [5, 3б.].

Азаматқа немесе заңды тұлғаға қатысты олардың ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне кір келтіретін мағлұматтар таратылған болса, олар мұндай мағлұматтарды теріске шығарумен бірге олардың таратылуымен өздеріне келтірілген залалдың немесе моральдық зиянның орнын толтыруды талап етуге құқылы. Егер азаматтың немесе заңды тұлғаның ар-намысына, қадір-қасиетіне және іскерлік беделіне кір келтіретін мағлұматтарды

таратушыны анықтау мүмкін болмаса, өзі жөнінде осындай мағлұматтар тараған адам таратылған мағлұматтарды шындыққа сай келмейді деп тануы туралы сотқа шағымдануға құқылы.

Егер жауапкер соттың шешімін орындамаса, сот оған тәртіп бұзғаны үшін бюджеттің кірісіне өндіріліп алынатын айыппұл салуға құқылы. Айыппұл азаматтық іс жүргізу заңдарында белгіленген тәртіп пен мөлшерде салынады. Айыппұл төлеу тәртіп бұзушыны сот шешімінде көзделген әрекетті орындау міндетінен босатпайды.

ҚР Конституциясында бекітілген азаматтардың, адамдардың әртүрлі өтініштер беру құқығына, атап айтқанда, басқа құқықтарды қорғау құқығы да, тәсілі де болып табылатын шағымға тиесілі, яғни жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының ұйымдық-құқықтық кепілдігі ретінде әрекет етеді. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы осы құқықты пайдалана отырып, азаматтың, адамдардың биліктің барлық тармақтарының әртүрлі органдарының кең ауқымына жүгінуге мүмкіндігі бар екендігі көрсетілген [6].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023 жылғы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен). http://www.adilet.zan.kz.

2. Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 20 желтоқсандағы № 1017-XII Заңы. (өзгерістер мен толықтырулар 01.07.2021), (http: //adilet.zan.kz).

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (1994 жылғы 27 желтоқсандағы жалпы бөлім) Қазақстан Республикасының ерекше бөлім 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі (өзгерістер мен толықтырулар 10.01.2020), (http: //adilet.zan.kz).

4. Қаржаубаев Е. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік механизміндегі сот билігінің кейбір озекті мәселелері» Тураби журналы №1,2008ж. – Б.131-136.

5. Бирманова А.И. Адамның мәдени құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелері // Конституция:құқық үстемділігінің, азаматтық қоғам мен заманауи мемлекеттің құндылықтарын іске асыру: Қазақстан Республикасының Конституциясы күніне арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Астана: «Жарқын Ко» ЖШС, 2018. – Б.321-328.

6. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының тұжырымдамасы туралы. http://www.adilet.zan.kz.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ГРАЖДАНСТВА ДЕТЕЙ

Жамбекова А.З., докторант PhD, Карагандинский Университет им. академика Е.А. Букетова

Политическое и правовое положение человека определяется гражданством. Гражданство - это принадлежность лица к данному государству, следствием чего является распространение на него прав и обязанностей, установленных законодательством этого государства с обеспечением государственной защиты его прав. Гражданство является одним из институтов конституционного права и обычно находит своё закрепление в конституции (основном законе) или конституционном акте государства и иных нормативно-правовых актах.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2021 г. до 2030 г., подчеркивается, что в процессе дальнейшего утверждения в стране принципов правового

государства важно, с одной стороны, добиваться максимально возможной гарантированности осуществления конституционных прав и свобод человека и гражданина, а с другой - безусловного и исчерпывающего выполнения конституционных обязанностей всеми государственными органами, должностными лицами, гражданами и организациями[1]. Последовательное и целенаправленное развитие правовых норм, посвященных развитию и обеспечению прав и свобод человека посредством конституционного института гражданства, является одной из важнейших задач науки конституционного права. Существенно возрос интерес к гражданству и в связи с провозглашением в нашей стране человека, его прав и свобод высшей ценностью.

Согласно международно-правовым нормам, каждый человек имеет право на гражданство. Никто не может быть произвольно лишен своего гражданства или права изменить свое гражданство. Никто не может быть выслан в индивидуальном порядке или в результате коллективного мероприятия с территории государства, гражданином которого он является. Никто не может быть лишен права на въезд на территорию государства, гражданином которого он является.

Фундаментальные права и свободы человека являются незыблемыми по отношению ко всем людям, страна предоставляет обычно только своим гражданам такие дополнительные права, как: избирать и быть избранным (активное и пассивное избирательное право), участвовать в референдуме, занимать государственные должности, проходить службу в рядах вооружённых сил. Помимо перечисленных прав, предоставляемых только гражданам, граждане несут и определённый, присущий только им, круг обязанностей.

Международно-правовые нормы о гражданстве регулируют как общие вопросы гражданства (о праве каждого на гражданство, о сохранении гражданства при вступлении в брак, о гражданстве детей и т.д.), так и специальные (проблемы двойного гражданства и безгражданства). В числе первых «Пакт о гражданских и политических правах» 1966 г., Конвенция о гражданстве замужней женщины 1957 г., Конвенция о правах ребенка 1989 г. и др. Ко второй группе относятся двусторонние соглашения о предотвращении возникновения двойного гражданства: Конвенция о статусе апатридов 1954 г., Конвенция о сокращении безгражданства 1961 г., Конвенция об упрощенном порядке приобретения гражданства гражданами государств - участников СНГ 1996 г.

Высшими ценностями современного общества и государства являются человек любого возраста и его права. При этом если о правах человека а государственном уровне заговорили еще в XVIII веке, То для выделения среди них прав ребенка потребовалось еще два столетия. На протяжении тысячелетий дети рассматривались как будущие члены общества. По мере становления представлений о самоценности человеческой личности в них стали видеть не только объект воспитательного воздействия, но и равноправного партнера общественных отношений. В основе такого понимания лежит признание ребенка личностью, обладающей таким же достоинством, как и взрослый. Различие состоит главным образом в том, что совершеннолетние могут защищать свои интересы самостоятельно, а дети вынуждены обращаться за помощью к тем, кто должен обеспечивать их права.

Право на гражданство человек получает с рождения. Существуют документы, регулирующие право детей на гражданство. Например, к таким документам относится Конвенция о правах ребенка. Согласно данной конвенции ребенок регистрируется сразу же после рождения и с момента рождения имеет право на имя и на приобретение гражданства, а также, насколько это возможно, право знать своих родителей и право на их заботу. Государства-участники обеспечивают осуществление этих прав в соответствии с их национальным законодательством и выполнение их обязательств согласно соответствующим международным документам в данной области, в частности в случае, если бы иначе ребенок не имел гражданства. Права детей на гражданство признаны не только международным правом, а законодательством государств, в первую очередь их конституциями.

Как и каждый гражданин, ребенок имеет право на другие блага, созданные государством. Об этом также говорится в Конвенции о правах ребенка. Согласно Конвенции,

основным принципом защиты прав детей является признание приоритета интересов детей. Особенно выделяется требование особой заботы общества о социально уязвимых группах детей: сиротах, инвалидах, беженцах, и т.п.

В соответствии с этими принципами:

-Ребенок имеет право на жизнь и здоровое развитие.

-Ребенок имеет право на сохранение своей индивидуальности, включая гражданство, имя и семейные связи.

-Ребенок имеет право на свободу личности, свободу мысли, совести и религии. Это право включает в себя свободу выражать свое мнение в устной, письменной или печатной форме, в форме произведений искусства или с помощью других средств по выбору ребенка.

-Ребенок имеет право на защиту от всех форм физического или психологического насилия, эксплуатации, оскорбления, небрежного или грубого обращения как со стороны родителей, так и законных опекунов или любого другого лица, заботящегося о ребенке.

-Ребенок, лишенный своего семейного окружения, имеет право на особую защиту и помощь, предоставляемые государством.

-Ребенок имеет право на уровень жизни, необходимый для его физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития. Неполноценный в умственном или физическом отношении ребенок должен вести полноценную и достойную жизнь в условиях, которые обеспечивают его достоинство, способствуют его уверенности в себе и облегчают его активное участие в жизни общества.

-Ребенок имеет право на здравоохранение и социальное обеспечение, включая социальное страхование.

-Ребенок имеет право на образование, которое должно быть направлено на развитие личности, талантов и умственных и физических способностей ребенка в их самом полном объеме.

-Ребенок имеет право пользоваться родным языком, исповедовать религию своих родителей, даже если он принадлежит к этнической, религиозной или языковой группе, которая в данном государстве составляет меньшинство.

-Ребенок имеет право на отдых и досуг, право участвовать в играх и развлекательных мероприятиях, соответствующих его возрасту, свободно участвовать в культурной жизни и заниматься искусством.

-Ребенок имеет право на защиту от экономической эксплуатации и от выполнения любой работы, которая может представлять опасность для его здоровья, либо наносить ущерб физическому, умственному, духовному, моральному и социальному развитию.

-Ребенок имеет право на защиту от всех форм сексуальной эксплуатации и сексуального совращения.

-Государства-участники обеспечивают, чтобы ни один ребенок не был подвергнут пыткам или другим жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видам обращения или наказания; ни один ребенок не был лишен свободы незаконным или произвольным образом; каждый лишенный свободы ребенок имел право на незамедлительный доступ к правовой и другой соответствующей помощи.

-Государства обязуются принимать меры для борьбы с незаконным перемещением и невозвращением детей из-за границы.

-Государства обязуются уважать и соблюдать нормы международного гуманитарного права в отношении детей, попавших в зону вооруженного конфликта. Государства принимают все возможные меры для того, чтобы лица младше 15 лет не принимали прямого участия в военных действиях.

Признавая ребенка самостоятельным субъектом права, Конвенция ставит перед государствами задачу подготовки ребенка к самостоятельной жизни в обществе, воспитания его в «духе мира, достоинства, терпимости, свободы равенства и солидарности»[2].

В международном праве существует еще один документ, регулирующий права ребенка - это Декларация прав ребенка, принятая резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи

ООН от 20 ноября 1959 года. Согласно Декларации прав ребенка: Генеральная Ассамблея провозглашает настоящую Декларацию прав ребенка с целью обеспечить детям счастливое детство и пользование, на их собственное благо и на благо общества, правами и свободами, которые здесь предусмотрены, и призывает родителей, мужчин и женщин как отдельных лиц, а также добровольные организации, местные власти и национальные правительства к тому, чтобы они признали и старались соблюдать эти права путем законодательных и других мер, постепенно принимаемых в соответствии со следующими принципами:

Принцип 1

Ребенку должны принадлежать все указанные в настоящей Декларации права. Эти права должны признаваться за всеми детьми без всяких исключений и без различия или дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства, касающегося самого ребенка или его семьи.

Принцип 2

Ребенку законом и другими средствами должна быть обеспечена специальная защита и предоставлены возможности и благоприятные условия, которые позволяли бы ему развиваться физически, умственно, нравственно, духовно и в социальном отношении здоровым и нормальным путем и в условиях свободы и достоинства. При издании с этой целью законов главным соображением должно быть наилучшее обеспечение интересов ребенка.

Принцип 3

Ребенку должно принадлежать с его рождения право на имя и гражданство.

Данные принципы используются в международном праве для регулирования прав ребенка[3].

Еще одним из документов, регулирующим право детей на гражданство является Гаагская Конвенция о некоторых вопросах, относящихся к коллизии законов о гражданстве 1930 года. Данная Конвенция регулирует коллизионные вопросы, касающиеся приобретения детьми гражданства. Согласно ст.12 Конвенции законодательные нормы, по которым гражданство предоставляется в силу рождения на территории государства, не будут автоматически применяться к детям, родившимся у лиц, обладающих дипломатическим иммунитетом в стране, где родились дети.

Закон каждого государства будет предоставлять детям профессиональных дипломатов или должностных лиц иностранных государств, выполняющих официальные миссии, возложенные на них правительствами, право не приобретать гражданство страны рождения, путем отказа от гражданства или иным способом, в тех случаях, если при рождении они приобретают двойное гражданство, и при том условии, если они сохраняют гражданство родителей. В данной Конвенции также упоминается другие вопросы приобретения детьми гражданства в случае натурализации их родителей. Согласно Конвенции натурализация родителей, будет влечь за собой предоставление гражданства государства, где произошла натурализация, детям, которые рассматриваются как несовершеннолетние по законам этого государства. В таком случае закон данного государства может уточнять условия приобретения его гражданства несовершеннолетними детьми в результате натурализации родителей. В случаях, когда несовершеннолетние дети не приобретают гражданства родителей в результате натурализации последних, они сохраняют прежнее гражданство[3].

Сознавая значение и масштабы явления миграции, в которую вовлечены миллионы людей и которая затрагивает значительное число государств международного сообщества, учитывая уязвимое положение, в котором часто оказываются трудящиеся-мигранты и члены их семей в силу, в частности, того, что они не находятся в государстве происхождения, и трудностей, с которыми они могут сталкиваться в связи с их нахождением в государстве работы по найму, на сегодняшний день была создана Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей. Благодаря ей, все трудящиеся-мигранты и члены их семей имеют права на: «уважение и обеспечение права всех трудящихся-

мигрантов и членов их семей, которые находятся на их территории или под их юрисдикцией, предусмотренные в настоящей Конвенции, без какого бы то ни было различия как то в отношении пола, расы, цвета кожи, языка, религии или убеждений, политических или иных взглядов, национального, этнического или социального происхождения, гражданства, возраста, экономического, имущественного, семейного и сословного положения или по любому другому признаку». Согласно статье 29 Международной Конвенции о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей каждый ребенок трудящегося-мигранта имеет право на имя, регистрацию рождения и гражданство.
То есть каждый ребенок трудящегося-мигранта имеет такие же права как и любой гражданин. Согласно статье 30 Международной Конвенции о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей каждый ребенок трудящегося-мигранта имеет основное право на образование на основе равенства обращения с гражданами соответствующего государства. Не может быть отказано в посещении государственных дошкольных учебных заведений или школ, или ограничено это посещение по причине отсутствия постоянного статуса, в том что касается пребывания или занятости любого из родителей, или по причине отсутствия постоянного статуса, в том что касается пребывания такого ребенка в государстве работы по найму[4].

Выделяют еще один способ приобретения детьми гражданства – получение гражданства путем усыновления. В Гаагской Конвенции о некоторых вопросах, относящихся к коллизии законов о гражданстве 1930 года говорится о том, что при усыновлении ребенок может утратить гражданство в случае приобретения гражданства усыновляющего. Более подробно об этом говорится в статье 17: «Если закон государства предусматривает, что его гражданство может быть утрачено в результате усыновления (удочерения), такая утрата может наступать только после приобретения усыновленным (удочеренным) лицом гражданства усыновляющего (удочеряющего), в соответствии с законодательством в этой области государства, гражданином которого является усыновляющий (удочеряющий)»[5]. Существуют определенные условия при усыновлении. В Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 1993 года подробно говорится о том, какие существуют условия усыновления[6]. В ней говорится, что усыновление или его отмена определяется по законодательству Договаривающейся стороны, гражданином которой является усыновитель в момент подачи заявления об усыновлении или его отмене. Если ребенок является гражданином другой Договаривающейся Стороны, при усыновлении или его отмене необходимо получить согласие законного представителя и компетентного государственного органа, а также согласие ребенка, если это требуется по законодательству Договаривающейся Стороны, гражданином которой он является. Также если ребенок усыновляется супругами, из которых один является гражданином одной Договаривающейся Стороны, а другой – гражданином другой Договаривающейся Стороны, усыновление или его отмена должны производиться в соответствии с условиями, предусмотренными законодательством обеих Договаривающихся Сторон. По делам об усыновлении или его отмене компетентно учреждение Договаривающейся Стороны, гражданином которой является усыновитель в момент подачи заявления об усыновлении или его отмене, а в случае, предусмотренном пунктом 3 настоящей статьи, компетентно учреждение той Договаривающейся Стороны, на территории которой супруги имеют или имели последнее совместное местожительство или местопребывание[7;98].

Право на гражданство занимает особое место в системе основных прав человека. По сути дела, оно является с одной стороны, средством индивидуализации личности, подобно праву на имя, а с другой стороны, служит целям ее включения в систему общественных отношений, имеющихся в данном государстве.

Список литературы:

1.Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674

2. Конвенция о правах ребенка (Нью-Йорк) от 20 ноября 1989 г.// Ведомости парламента - 1998. - №3 2 Бирюков П.Н. Международное право: учебное пособие,3-е издание.- Москва: Наука, 2002.-243с.

3. Декларация прав ребенка от 20 ноября 1959.- http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml

4. Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей от 18 декабря 1990 г.// Действующее международное право. В 3-х томах. Сост. М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - Москва: МНИМП, 1996. - 765с.

5. Гаагская Конвенция о некоторых вопросах, относящихся к коллизии законов о гражданстве 1930 г. – Сборник документов по международному частному праву.Сост.Филимонова С.В.-Москва : Международные отношения, 2008. - 460с.

6. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 31 марта 1993.- http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=5942

7. Балгимбекова Г.У., Ботагарин Р.Б., Ыбырай А.К., Исабекова В.С. Международно-правовое регулирование института гражданства.- Международно-правовое регулирование института гражданства: учеб.пос.- Караганда: Изд-во НАО «Караганд. ун-т им.Е.А. Букетова», 2021.- 160 с. ISBN 978-9965-39-930-5

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ С ПРИМЕНЕНИЕМ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Ильясова Г.А., к.ю.н., профессор-исследователь, Карагандинский Университет им. академика Е.А.Букетова

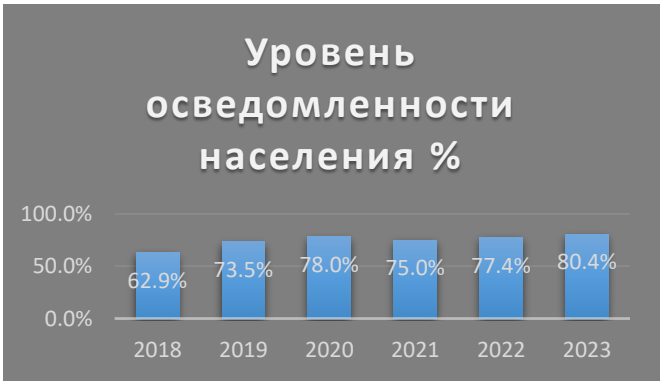
Актуальность темы исследования заключается в том, что защита прав и свобод человека и гражданина при сборе и обработке его персональных данных является не только проблемой одного государства, это проблема мирового масштаба. Поскольку, нарушается право на неприкосновенность частной жизни, в том числе информационное прайвеси, касающееся регулирования сбора и обработки персональных данных, гарантированное Всеобщей Декларацией прав человека, Международным пактом о гражданских и политических правах.

В Республике Казахстан недавно были приняты поправки в законодательство по вопросам информационной безопасности, и они направлены на совершенствование действующего законодательства, введены в закон дополнительным меры защиты персональных данных. Однако, считаем, что законодательные акты не полностью регламентируют правовой механизм обеспечения защиты персональных данных и не соответствуют международным актам, не учитывает теоретические положения регламентации отдельных правовых институтов.

Риски в виде утери данных граждан РК встречались в 2017 году при нарушении правил хранения и утилизации документов, содержащих персональные данные клиентов Qazkom банка, в 2019 году утечки личных данных казахстанцев из баз ЦИК и Генеральной прокуратуры, передачи данных третьим лицам из Медицинской информационной системы «Damumed» и т.д.

По результатам ежегодно проведенных социологических опросов с 2018 по 2023 годы среди граждан в возрасте 18 лет и старше в целях определения уровня осведомленности населения об угрозах информационной безопасности – уровень осведомленности граждан удовлетворительный. Показатели составили за 2018 год – 62,9%, за 2019 год – 73,5%, за 2020 год – 78%, за 2021 год – 75%, за 2022 год – 77,4%, за 2023 год – 80,4% [1].

Рисунок 1. Уровень осведомленности граждан об угрозах информационной безопасности с 2018 по 2023 годы

Несмотря на такие показатели, из-за утечки персональных данных граждане чаще стали жертвами мошенников, от имени граждан в банках были получены множество кредитов. По данным МВД РК за последние семь лет более чем в 10 раз выросло количество случаев интернет-мошенничества. Такие преступления составляют 19% от общего количества

зарегистрированных в 2023 году преступлений и 50% от всех мошенничеств. И только за 2023 год причиненный гражданам ущерб составил 21 млрд тенге. При этом, около половины всех эпизодов мошенничества в последние три года совершаются онлайн [2]. Правоохранительные органы не могут эффективно бороться с киберпреступностью.

Следует отметить следующие важные нормативно-правовые акты, регламентирующие правоотношения по сбору, обработке и хранению персональных данных.

- Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 года [3];

- Закон Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» от 30 декабря 2016 года № 40-VI ЗРК [4];

- Концепция кибербезопасности («Киберщит Казахстана») утверждена постановлением Правительства РК от 30 июня 2017 года №407 [5];

- «Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года». Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 [6].

- Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674.

- «Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы». Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 269 [7].

Международные правовые акты в сфере обработки и защиты персональных данных:

- Конвенции о защите физических лиц при автоматизированной обработке персональных данных ETS №108 (Страсбург, 28 января 1981 года) [8]. Казахстан не является участником данного международного акта.

Принят Общий регламент по защите данных General Data Protection Regulation (GDPR) Директива ЕС (2016 г.). GDPR усиливает существующие и вводит новые права гражданам ЕС, а также дает гражданам больше контроля над своими личными данными [9]. GDPR гарантирует физическим лицам право контроля над их персональными данными,

В современный период эффективным инструментом обеспечения безопасности персональных данных может стать технология блокчейн.

Блокчейн (blockchein - цепочка блоков) - цепочки взаимосвязанных блоков данных.

То есть это цифровой реестр или база данных, эти данные распределены по всем компьютерам пользователей.

Каждый блок в блокчейне содержит хеш предыдущего блока, поэтому создается надежная цепочка блоков.

В Законе Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК дано следующее определение блокчейна: это «информационно-коммуникационная технология, обеспечивающая неизменность информации в распределенной платформе данных на базе цепочки взаимосвязанных блоков данных, заданных алгоритмов подтверждения целостности и средств шифрования» (статья 1 пункт 38-2) [10].

Различают три типы сетей блокчейна.

Публичный блокчейн — это открытая децентрализованная сеть, доступная всем желающим. Обычно такие сети используют открытый исходный код, действуют прозрачно и не требуют доверия, то есть получить к ним доступ и использовать их может кто угодно. Примерами публичных блокчейнов являются Биткоин и Ethereum.

Приватный блокчейн, как следует из названия, — это закрытая сеть блокчейна. Обычно она находится под контролем одной организации и используется для ее целей и способов применения.

Приватные блокчейны контролируют доступ и устанавливают правила, которые определяют, кто может видеть и записывать транзакции в блокчейне. Они не являются децентрализованными, поскольку в них действует четкая иерархия управления. Однако они могут быть распределенными и поручать многим нодам хранить копию блокчейна на своих компьютерах.

Блокчейн-консорциум — это гибрид публичного и приватного блокчейнов. В блокчейн-консорциуме несколько организаций объединяются для создания общей сети блокчейна, которая управляется и контролируется совместно. В зависимости от потребностей участников такие сети могут быть как открытыми, так и закрытыми.

В отличие от открытой системы, где проверять блоки может любой пользователь, или закрытой системы, где создателей блоков выбирает одна организация, в блокчейн-консорциуме валидаторами выступают несколько одинаково влиятельных сторон [11].

Преимущества технологии блокчейн для защиты данных.

Технология блокчейн предлагает несколько значительных преимуществ в области защиты данных, которые делают ее привлекательной для использования в этом контексте:

Конфиденциальность: Блокчейн обеспечивает высокий уровень конфиденциальности путем шифрования данных и управления доступом к ним. Персональные данные могут быть доступны только тем, кому это разрешено, что снижает риск утечек.

Неизменность данных: Информация, размещенная в блокчейне, не может быть изменена без согласия всех участников сети. Это гарантирует целостность информации, что особенно важно для персональных данных.

Децентрализация: Блокчейн не имеет центрального управления, что делает его менее уязвимым для хакерских атак, поскольку злоумышленники должны были бы взломать множество устройств одновременно.

Прозрачность: Все транзакции в блокчейне являются открытыми и доступными для просмотра всех участников. Это обеспечивает прозрачность и возможность проверки всех действий, что способствует доверию.

Безопасные транзакции: Благодаря использованию криптографии и децентрализации, транзакции с персональными данными могут быть выполнены без участия посредников, что снижает риск хакерских атак.

Устойчивость к отказам: Блокчейн-сети продолжают работать, даже если часть узлов выходит из строя, что делает их надежными и устойчивыми к сбоям.

Безопасность: Сильное шифрование и электронные подписи делают транзакции в блокчейне безопасными и защищенными.

В децентрализованной сети блокчейна нет центрального органа или посредника, контролирующего поток данных или транзакций. Технология блокчейна позволяет совершать прозрачные транзакции, которые проверяются и подтверждаются самими участниками сети без навязанных посредников с помощью электронных цифровых подписей. Личная информация будет храниться под защитой, обеспеченной методами криптографического шифрования. Например, вместо того, чтобы вводить логин и пароль, пользователь может использовать свой цифровой ключ, который будет храниться в блокчейне.

В блокчейне можно создать систему, которая будет контролировать доступ к информации и отслеживать все изменения. Это позволит быстро обнаруживать и предотвращать утечки данных, а также установить ответственность за них.

После того как данные о транзакции формируются в блоки, они проходят криптографическую верификацию и записываются в базу данных. Вся информация, связанная с технологией блокчейн, хранится в хорошо защищенной децентрализованной сети. Доступ к ней открывается с помощью специальных криптографических ключей. Благодаря этому, подделать информацию, которая хранится в сети, нельзя.

Эти преимущества делают технологию блокчейн мощным инструментом для защиты данных, включая персональные данные, и объясняют ее растущую популярность в этой области.

Проблемы применения технологии блокчейн для обеспечения защиты персональных данных.

1. Дорогая технология и программа, защита блокчейна от различных кибератак.

Использование блокчейна для хранения данных, также защита блокчейна от различных кибератак, гораздо дороже использования других типов баз данных.

2. После добавления данных их очень сложно изменить и удалить.

При использовании любых типов баз данных необходимо соблюдение требований законодательства, действующего на территории конкретного государства. Например, при сборе и обработке персональных данных лиц, находящихся на территории Европейского Союза необходимо обеспечить соблюдение GDPR (General Data Protection Regulation). Принцип работы блокчейна может привести к нарушению многих правил и требований защиты персональных данных, предусмотренных GDPR, так как:

- персональные данные часто передаются через государственные границы, но при этом не всегда возможно соблюдение требований GDPR к трансграничной передаче данных;
- неправильные или устаревшие данные невозможно исправить (право на исправление);
- обработка данных не прекращается по достижении целей обработки (принцип минимизации и право на возражение);
- данные невозможно удалить ("право на уничтожение персональных данных"). В соответствии с Регламентом Европейского Союза и национальным законодательством существует возможность обратиться к контролирующему органу с требованием уничтожения персональных данных. Однако, данное положение неприменимо к средствам, основанным на блокчейн-технологии, поскольку эта технология характеризуется неизменностью и сохраняет первоначальную информацию для гарантии целостности данных.

3. Хранение.

Реестры блокчейна могут сильно увеличиться со временем. В настоящее время блокчейн Биткоина требует около 200 ГБ дискового пространства. Увеличение размера блокчейна, очевидно, опережает увеличение емкости жестких дисков, и сеть рискует потерять ноды, если реестр станет слишком большим для загрузки и хранения пользователями.

4. Нехватка IT специалистов.

Несмотря на конфликт блокчейна с правами по защите данных, все так и технология блокчейн развивается, и, надеемся, она в будущем будет развиваться в соответствии с законодательством. Эксперты полагают, что создание частного блокчейна может сделать его совместимым с законодательством. Частная или разрешенная система, также называемая закрытой системой, не использует открытые ноды для сохранения данных. Вместо этого они хранят информацию на локальных машинах. Таким образом, легче удалить информацию по чьей-либо просьбе

Таким образом, с точки зрения безопасности хранения персональных данных, блокчейн является целесообразным и эффективным решением, однако при этом необходимо учитывать экономические аспекты и правовые ограничения, которые накладывает технология.

Опыт зарубежных стран по обеспечению защиты персональных данных с помощью технологии блокчейн.

Швейцария. Швейцарские медицинские учреждения применяют блокчейн для хранения медицинских данных пациентов. Это позволяет пациентам иметь полный контроль над своими данными и обеспечивает их конфиденциальность.

США. В Соединенных Штатах блокчейн нашел применение в банковской сфере. Здесь он используется для обеспечения безопасности финансовых транзакций и защиты личных данных клиентов.

Великобритания. Блокчейн также используется для усиления безопасности и прозрачности в сфере образования, особенно при проверке академических достижений и выдаче дипломов.

Германия. В Германии блокчейн активно применяется в здравоохранении для создания электронных здравоохранительных записей (EHR), где пациенты могут контролировать доступ к своим медицинским данным и делиться ими с врачами по необходимости.

Швеция. Шведское правительство использует блокчейн для регистрации земельных прав и недвижимости, что повышает прозрачность и уменьшает возможность мошенничества в этой сфере.

Канада. В Канаде проводятся исследования по использованию блокчейна для обеспечения безопасности источников воды и контроля за их качеством, что имеет большое значение для общественного здоровья.

Австралия. Блокчейн применяется в австралийском правительстве для обеспечения целостности и прозрачности бюджетных транзакций и расходов государства.

Чтобы обеспечить максимальную безопасность защиты персональных данных, думаем, необходимо применить современные инновационные технологии - технологию блокчейн, которая не использует централизованное хранилище или сервер. осуществляет все транзакции через децентрализованную систему между каждым участником лично, подключенную к одной сети блокчейн.

Правовые аспекты использования технологии блокчейн в зарубежных странах.

Регулирование данных. Страны, такие как Германия и Швеция, строго регулируют хранение и передачу персональных данных. При использовании блокчейна для хранения и обработки таких данных, необходимо соблюдать соответствующие нормы безопасности данных и приватности.

Смарт-контракты. США и Великобритания разрабатывают законодательство и нормы для смарт-контрактов, которые являются ключевым элементом блокчейн-платформ. Это включает в себя признание смарт-контрактов как правовых документов и регулирование их исполнения.

Финансовое регулирование. Многие страны смотрят на блокчейн в контексте финансовых операций и криптовалютного рынка. Поэтому, они разрабатывают законодательство для регулирования криптовалютных обменов, ICO (Initial Coin Offerings) и соблюдения AML (Anti-Money Laundering) и KYC (Know Your Customer) правил.

Земельные права. В случае использования блокчейна для регистрации земельных прав, как в Швеции, необходимо создать законодательные рамки для признания электронных записей блокчейна в качестве юридически обязательных документов.

Общественные консультации. В некоторых случаях, внедрение блокчейна важно согласовать с общественностью и законодательными органами, чтобы обеспечить прозрачность и доверие.

Германия. Закон о защите данных (BDSG) и Общее правило по защите данных ЕС (GDPR) регулируют обработку персональных данных. При использовании блокчейна для хранения и обработки таких данных необходимо соблюдать эти нормы.

Смарт-контракты и их правовой статус еще активно обсуждаются в контексте германского права.

Швеция. Закон о персональных данных (Personuppgiftslagen) и Закон о медицинской информации (Patientdatalagen) регулируют обработку медицинских и персональных данных. При использовании блокчейна в здравоохранении, необходимо соблюдать вышеуказанные законы.

Регистрация земельных прав с использованием блокчейна также требует законодательной поддержки.

США. Федеральное и штатное законодательство регулирует использование блокчейна в различных областях, включая финансы, страхование и здравоохранение.

SEC (Комиссия по ценным бумагам и биржам) и CFTC (Комиссия по торговле товарными фьючерсами) разрабатывают правила для криптовалют и ICO.

Смарт-контракты и их юридический статус обсуждаются на уровне штатов и федерального правительства.

Великобритания. GDPR применяется в Великобритании, и она разрабатывает свои нормативные акты для адаптации к этому закону. Британский правительственный орган, Her

Majesty's Land Registry, рассматривает блокчейн для регистрации земельных прав и работает над законодательной базой для этого.

Австралия. Австралийское законодательство о защите данных требует соблюдения стандартов конфиденциальности при использовании блокчейна. Финансовые организации подвержены регулированию со стороны Австралийской комиссии по ценным бумагам и инвестициям (ASIC) и других финансовых регуляторов.

Заключение

В заключение можно сказать, что технология блокчейн играет важную роль в защите персональных данных и обеспечении безопасности в различных аспектах жизни и бизнеса.

Преимущества блокчейна в области защиты данных включают в себя безопасное хранение и передачу информации, невозможность фальсификации данных и улучшение прозрачности.

В целом, блокчейн представляет собой эффективную технологию для защиты персональных данных, и его роль в этой области будет продолжать расти по мере развития технологии.

Статья подготовлена в рамках выполнения научного исследования по заказу Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан грантового финансирования по научным и (или) научно-техническим проектам на 2023-2025 годы по теме проекта ИРН 19679658 «Правовое регулирование применения технологии блокчейн в Республике Казахстан: теория и практика».

Список литературы

1 Вопросы обеспечения кибербезопасности. Рекомендации - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/article/details/109499?lang=ru

2 Кудряшова О. Утечка персональных данных казахстанцев: какими последствиями это чревато для граждан. 07.03.2024 г. // Zakon.kz - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://www.zakon.kz/finansy/6426850-utechka-personalnykh-dannykh-kazakhstantsev-kakimi-posledstviyami-eto-chrevato-dlya-grazhdan.html

3 О персональных данных и их защите. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года N 94-V. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094

4 О дактилоскопической и геномной регистрации. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 40-VI ЗРК. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000040

5 Концепция кибербезопасности («Киберщит Казахстана») утверждена постановлением Правительства РК от 30 июня 2017 года №407 - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407

6 Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636

7 Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 269. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000269

8 Конвенция о защите физических лиц при автоматизированной обработке персональных данных (Страсбург, 28 января, 1981 г.) (с изменениями от 15 июня 1999 г.) - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1034061&pos=1;-12#pos=1;-12

9 Общий регламент по защите данных General Data Protection Regulation (GDPR). Постановление 2016/679 - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://ogdpr.eu/ru

10 Об информатизации. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418

11 Что такое блокчейн и как он работает. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://academy.binance.com/ru/articles/what-is-blockchain-and-how-does-it-work

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL LAW IN GLOBALIZATION

Bondar I. A., Ph.D. of Economics, Associate Professor,Head of the Department of Aviation Management Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi,Ukraine

Shvydanenko D.V., head of the sector of economic research of the Department of the National Institute of Public Health and the Kirovohrad Scientific Research Unit, expert forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kropyvnytskyi,Ukraine

The modern world is at a crossroads where the development of society is inevitably intertwined with the growth of environmental challenges. Above all, globalization appears to be a determining factor influencing the development of environmental law. Climate change, loss of biodiversity, environmental pollution - these problems do not stop at the borders of countries and require international cooperation and regulation.

Modern trends in the development of environmental law indicate the search for new approaches and tools to ensure sustainable development and preservation of natural resources. Global problems require global answers, and that is why the development of environmental law is gaining more and more importance in the conditions of globalization.

In this scientific study, we will try to consider the main directions of the modern development of environmental law in the context of globalization. We will investigate the influence of global processes on the formation of environmental law at various levels - from international to national. We will also consider the key challenges faced by modern environmental legislation and ways to solve them.

It is necessary to take into account that effective regulation of environmental issues requires not only the adoption of new legislative acts, but also the development of international cooperation mechanisms, the involvement of target groups of the public, and the creation of conditions for environmental education and awareness.

In this context, the analysis of modern trends in the development of environmental law in the context of globalization becomes a relevant and important task, which will allow more effective response to the challenges facing modern society.

Environmental and legal problems of society attract the attention of government representatives, scientists, practical workers and others. The essence of the rule of law is that it ensures the honor and dignity, personal and property security of citizens, their rights and freedoms. And in particular, it is about the constitutionally enshrined environmental rights of citizens.

According to forecasts, the coming years for Ukraine, as well as for the whole world, will be years of various kinds of disasters and ecological cataclysms. All countries have entered an era of crisis, which is associated with the availability of a limited amount of natural resources, the deterioration of the ecological situation, climate change and many other problems of both an objective and subjective nature.

To eliminate these and many other problems, as well as to form a system of effective legal regulation in the field of effective use of natural resources and protection of the natural environment, as well as ensuring environmental safety, such a legal branch as environmental law of Ukraine is called.

Environmental legislation of Ukraine today represents a multi-sectoral system of regulatory acts of different legal force, which complicates their use and leads to numerous contradictions between them or inconsistency of individual acts, duplication. The presence of regulations in a large

number of rights and acts creates significant difficulties not only in their practical use, but also for specialists in the field of environmental law.

Environmental law of Ukraine is an interconnected set of its part in the field of natural resource law and its components - land, water, natural resources, forest, plant, fauna, medical and health, recreational and resource law, environmental protection or landscape law with a division into natural and artificially created landscapes with the appropriate legal regime and the right to environmental safety, which is based on the subjective right to the safety, health and life of citizens and other legal subjects (residents and non-residents of Ukraine), which regulates relations regarding the provision of environmental safety and anthropogenic relations, which include the regulation and protection of the highest social values defined by the Constitution of Ukraine (Article 3) [2].

Natural resource law in the system of environmental law of Ukraine corresponds to the first historical form of the relationship between man and the environment in the process of historical development from the point of view of the economic function of environmental law, which is the sphere of legal relations regarding the use and reproduction of natural resources as a basis for the development of economic sectors and the satisfaction of other subjects in meeting and providing life's essential needs. From the point of view of their relationship in the system of environmental law, unity and difference in legal regulation is the most mythologized issue of the theory and practice of natural resource and environmental law.

The Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period Until 2030" defines the strategic goals and objectives to be achieved by the national environmental policy [4].

The strategic goals and tasks envisaged by this law can be achieved exclusively by simultaneously combining to solve economic, social and environmental problems. Solving such tasks is preceded by the constitutionally established economic system of the state as the basis of legislative support not only for the economic policy of Ukraine, but also for its social and environmental policy. Therefore, we need such legislative provision of socio-economic policy, which would really ensure the achievement of the goals and objectives of environmental policy.

State environmental policy is a special type of state policy, its independent direction. Paying attention to such a main feature of state environmental policy, it is necessary to emphasize a number of its specific features, namely:

it is related to the legal field of issues and not only to environmental issues;

environmental law is the object of state environmental policy, and is also related to the means of its implementation;

the relationship of different levels of environmental law (national, regional, municipal, local);

carried out by legal methods;

is based on coercion and is public, official.

It should be emphasized that the subject of the state environmental policy is the state. However, the state environmental policy should be considered as a product of the activity of not only the state, but also the structures of civil society, and therefore it is very important that the state environmental policy is imbued with the interests of the subjects who implement it.

It is extremely important that the state environmental policy meets the interests of the bearer of sovereignty and the only source of power - the Ukrainian people. It is these interests that should influence the formation and development of such means of implementation of state environmental policy as environmental law and legislation.

Important importance for the implementation of the state environmental policy is attributed to the principles on which it is based. However, it should be noted that among the principles on which it is proposed to implement the state environmental policy, unfortunately, the following are missing: scientific validity, legality, predictability, justice, combining the interests of the individual, society and the state, prioritizing human environmental rights, compliance with international legal standards .

An important fact is that all the mentioned principles must be legally enshrined. Without underestimating the importance of each of them, we focus special attention on such a principle as justice.

According to the current legislation of Ukraine, rational management involves several basic plans and targeted methods, including national and regional programs for the protection and restoration of natural resources with the aim of obtaining ecological priorities in the development of economic sectors and protection of the natural environment for future generations. Legal basis and requirements for approximation processes. The legislation of Ukraine in the field of environmental protection is subject to both the main international legal norms of bilateral cooperation between Ukraine and the EU, as well as the norms of national legislation. According to the law of Ukraine "On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030", the implementation of the environmental policy requires the effective action of legislation in the field of environmental protection in order to achieve national priorities [1].

The modern world is going through a period of significant changes in all spheres of life, including ecological ones. Globalization, which turns out to be an integral part of this process, has a huge impact on the development of environmental law. Here are some current trends in this field:

1. In the conditions of globalization, there is an increasing need for international cooperation in the field of environmental law. Countries constantly make joint efforts to solve transboundary environmental problems, such as air or water pollution, biodiversity conservation, etc.

2. A change in management approaches is observed during the global environmental crisis, which requires innovative approaches to natural resource management. Environmental law is moving away from the traditional "command" model to more flexible, market-oriented mechanisms, such as market-based instruments of environmental regulation and economics-based approaches.

3. The creation of international normative acts is carried out thanks to globalization - the process of creating international agreements and conventions aimed at preserving the environment and reducing its negative impact is being intensified.

4. Increasing attention to environmental human rights in the context of globalization - the understanding of the importance of protecting human environmental rights as a component of general human rights is growing. International organizations and authorities pay attention to human rights in the context of environmental crises.

5. Development of the "polluter pays" principle - on a global scale, more and more countries are implementing the "polluter pays" principle, encouraging businesses and individuals to be environmentally responsible through economic mechanisms.

6. Development of environmental justice and transparency - in recent years, there has been an increase in the number of court cases on environmental protection, as well as an increase in transparency and availability of information regarding environmental problems and violations.

7. Digital technologies and environmental monitoring contribute to the improvement of environmental monitoring systems and detection of environmental violations. This opens up new opportunities for effective response to environmental problems and monitoring compliance with environmental norms and standards.

8. Challenges and threats of climate change are observed with the growing threat of climate change - this requires immediate actions to reduce greenhouse gas emissions and adapt to negative consequences. This stimulates the development of environmental law aimed at reducing the impact of human activity on the climate.

These trends indicate the need for global coordination of efforts in the fight against environmental problems and reflect new challenges facing modern environmental law in the context of globalization.

The conditions of globalization give special importance to the economic component of the development of environmental law and affect the methods of regulating environmental activities (Fig. 1).

Figure 1 Key aspects of the economic component of the development of environmental law in the conditions of globalization

Source: compiled by the authors based on [1, 5]

Analyzing some key aspects of the economic component of the development of environmental law in the context of globalization, it can be said that globalization stimulates the use of economic mechanisms to achieve environmental goals. Market instruments, such as environmental taxes, emissions trading, as well as financial incentives for the development of environmentally friendly technologies, are becoming effective environmental management tools.

Globalization opens up new opportunities for the development of a green economy, which contributes to the sustainable use of natural resources and reducing the negative impact on the environment. Economic legislation aimed at supporting green initiatives and investments becomes a key element in this process.

The conditions of globalization force companies to consider environmental aspects in their activities in order to preserve their reputation and ensure access to international markets. Accordingly, environmental law can regulate corporations' obligations to reduce emissions, use environmentally friendly technologies, and disclose information about environmental risks; globalization increases the volume of international trade and investment, which can have a significant impact on the state of the environment. Environmental law in the context of globalization includes mechanisms for regulating international trade and investments, taking into account their environmental consequences.

With the expansion of the activities of transnational corporations, the imperative to create mechanisms of international responsibility for environmental violations is growing. Environmental law in the conditions of globalization should take into account the specifics of the international activities of corporations and ensure their responsible attitude to the environment in all countries where they work.

These aspects demonstrate how the economic component of the development of environmental law in the context of globalization affects the formation of a more sustainable, efficient and responsible economy aimed at preserving natural resources and ensuring sustainable development.

Thus, it should be noted that global environmental problems such as climate change and biodiversity loss require global responses. The development of environmental law should be based on international cooperation and interaction between countries.

The conditions of globalization are changing the ways of determining and enforcing responsibility for environmental crimes and violations. It is important to ensure responsibility not only at the level of states, but also at the level of international corporations and other entities. The development of environmental law is related to the promotion of a green economy and sustainable

development. This involves the use of economic tools to stimulate environmentally friendly technologies and investments in the preservation of natural resources.

The conditions of globalization are constantly changing, and environmental law must constantly adapt to new challenges and trends in order to effectively protect the environment and ensure the sustainable use of natural resources.

In general, modern trends in the development of environmental law in the context of globalization indicate the need for cooperation, innovation and a comprehensive approach to solving environmental problems. Only through joint efforts at the international level can we ensure a sustainable and healthy future for our planet. Therefore, the global environmental policy priorities of any country in the world regarding effective nature management dictate the choice of environmental policy taking into account local, regional and global threats. The global nature of environmental problems makes it necessary to finance measures to eliminate threats and protect the environment, taking into account the priorities of global environmental policy and creating prerequisites for ensuring environmental safety in various countries and regions of the world.

It should be stated that currently the development of the system of normative legal acts aimed at the implementation of the state environmental policy is to some extent unsystematic and sometimes chaotic in nature, therefore this issue requires further research.

References:

1. Bobrovska N.V. Priorities of global environmental policy / N. V. Bobrovska // International Scientific Conference Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Conference Proceedings, January 27, 2017. Kielce, Poland : Baltija Publishing. Part II. 61-64.

2. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1996. №. 30. p. 141. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. On environmental protection: Law of Ukraine dated June 25, 1991 №. 1264-XII / Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1991. №. 41. Art. 546.

4. On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030: Law of Ukraine dated February 28, 2019 №. 2697-VIII / Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2019. №. 16. Art. 70.

5. Khilko M. I. Ecological safety of Ukraine: education. manual Kyiv National University named after Taras Shevchenko. Kyiv, 2017. pp. 25-27.

6. Obikhod A., Pylypiv V., Illiashenko I. Institutional principles of balanced nature management in the context of environmental and natural-technogenic safety. Scientific magazine "Economic Magazine XXI". K.: ST-Druk VKP LLC, 2015. №. 9-10. pp. 98–102.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҚҰПИЯ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Акимжанова М.Т., PhD, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Салиев А.Е., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультетінің 2-курс магистранты

Зерттеу тақырыбының өзектілігі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңіндегі ақпараттың рөлін арттыру, оның жеке тұлға, қоғам және тұтастай мемлекет үшін мүліктік және мүліктік емес құндылық ретіндегі маңыздылығын мойындау арқылы анықталады. Мұның дәлелі зерттеу объектісі ретінде коммерциялық құпияға белсенді ғылыми қызығушылық болып табылады. [1;36]

Адамның немесе тұлғалардың бірлестіктерінің экономикалық (коммерциялық, шығармашылық, кәсіби) қызметін жүзеге асыру процесінде құрылған ақпараттың құпиясы жеке өмір саласымен тікелей байланысты және мүліктік емес, материалдық емес сипатқа ие,

өйткені ол интеллектуалдық қызметтің коммерциялық құнды нәтижесін пайдаланудан пайда алуды ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның қоғамдағы дербестігін де қамтамасыз етеді, оның даралығын сақтау адамның жеке істеріне біреудің ерікті араласуын болдырмайды. Коммерциялық құпия туралы нормаларды бекіту тек өнерде ғана емес. Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 126-бабында ғана емес, коммерциялық құпия туралы нормаларды бекіту коммерциялық құпия бойынша қатынастарды құқықтық реттеуді дамытудағы маңызды қадам болып табылады, өйткені ол коммерциялық құпия иесінің құқықтарын азаматтық және өзге де құқық салаларының, атап айтқанда, еңбек және әкімшілік құқық нормаларымен кешенді реттеуге және қорғауға ықпал етеді. [2] Азаматтық заңнаманың нормалары коммерциялық құпияның осындай түрлерінің ерекшелігін анықтайды, мысалы, өндіріс құпиясы (ноу-хау) және олардың иесін экономикалық қызметті жүзеге асыруда дараландыратын коммерциялық ақпарат; коммерциялық құпияның арнайы белгілерінің мазмұнын және басқа да нормаларды ашады.

Азаматтық заңнама азаматтық құқықтар объектілері деп қолма-қол ақша мен құжаттық бағалы қағаздарды, өзге де мүлікті, оның ішінде, құжатсыз бағалы қағаздарды, мүліктік құқықтарды; жұмыстардың нәтижелері мен қызметтер көрсетуді; интеллектуалдық қызметтің қорғалатын нәтижелерін және оларға теңестірілген дараландыру құралдарын; материалдық емес игіліктерді қоса алғанда, заттарды түсінеді. Коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратқа кез келген сипаттағы (өндірістік, техникалық, экономикалық, ұйымдастырушылық және басқалар), оның ішінде ғылыми-техникалық саладағы интеллектуалдық қызметтің нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ олардың үшінші тұлғаларына белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті коммерциялық құндылығы бар кәсіптік қызметті жүзеге асыру тәсілдері туралы мәліметтер кіруі мүмкін. үшінші тұлғалардың заңды негізде еркін қол жетімділігі жоқ және оларға қатысты мұндай мәліметтердің иесі коммерциялық құпия режимін енгізді.[2]

«Коммерциялық құпия», «ашылмаған ақпарат», «құпиялылық» - бұл үш түсініктер замануи бизнестің іскерлік ұғымындарында кеңінен қолданылады және коммерциялық құпияны қамтуы мүмкін, ашылмаған немесе құпия болып саналатын «ақпарат» ұғымына негізделген. Қолданыстағы заңнамасымен «ақпарат» ретінде не деп танылады? Ақпарат - бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 115-бабында көзделген азаматтық құқықтар объектілерінің бір түрі, ол тұлғалар, заттар, фактілер, оқиғалар, құбылыстар мен процестер туралы, оларды ұсыну нысанына қарамастан, арнайы қорғау режимі бар мәліметтер болып табылады. Нарықтық жағдайда ақпарат еңбек тиімділігі мен қаржылық капиталдың қайтарымын арттырудың қуатты құралы болып табылады және көбінесе экономикалық мәмілелер жасау кезінде айырбастың негізгі өнімі болып табылады. Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 28-бабына сәйкес коммерциялық құпияны қорғау коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты заңсыз алуға, таратуға не пайдалануға тыйым салуды білдіреді. Кәсіпкерлік субъектісі коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратқа еркін қол жеткізуге құқығы бар тұлғалар тобын айқындайды және оның құпиялылығын қорғауға шаралар қабылдайды. [3]

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 126-бабының 1-тармағында «коммерциялық құпия» ұғымы «қызметтік құпия» ұғымымен біріктірілген және оның мынадай редакциясы бар: «азаматтық заңнамада қызметтік немесе коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат, егер ақпараттың үшінші тұлғаларға белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті коммерциялық мәні болған жағдайда, оған еркін қол жеткізу жоқ заңды негізде және ақпарат иесі оның құпиялылығын қорғауға шаралар қабылдайды». Екі «құпияның» арасындағы айырмашылық, егер екеуі де коммерциялық құндылыққа ие болса, мемлекеттік органдарда қызметтік құпия, ал кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке және заңды тұлғаларда коммерциялық құпиясы деп танылады.

«Коммерциялық (қызметтік, банктік) құпия» ұғымы «құпиялылық» ұғымымен тығыз байланысты (латын тілінен confidentia - сенім). Нормативтік құқықтық актілермен немесе іскер әріптестердің арнайы келісімімен шектелген сенімгерлік ақпарат құпия деп танылады.

Коммерциялық (қызметтік, банктік) құпияны қамтитын ақпаратты заңсыз әдістермен ие болған тұлғалар, сондай-ақ жеке еңбек шартына қайшы қызметшілер немесе осы құпияны жария еткен азаматтық-құқықтық шартқа қайшы іскер серіктестер келтірілген залалдың орнын толтыруға міндетті және заңды жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Коммерциялық құпия, банк құпиясы, не кредиттік бюроның кредиттік тарих деректері базасынан алынған кредиттік есептердің мәліметтері немесе ақпарат бар мәліметтерді сақтау міндеттерін, ол кәсіптік немесе қызметтік міндетіне байланысты өзіне мәлім болған тұлғаның олардың иелерінің келісімінсіз бұзуы, егер онда қылмыстық жаза қолданылатын әрекет белгілері болмаса, -елу айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.[4]

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 1017-бабы іскерлік айналымға «ашылмаған ақпарат» ұғымын енгізді, ол өзінің мазмұны бойынша қаралған «коммерциялық (қызметтік, банктік) құпия», «қолжетімділігі шектеулі ақпарат» және «құпия ақпарат» ұғымдарының синонимі болып табылады. [5] Мұны 1-бап растайды: «Техникалық, ұйымдық немесе коммерциялық ақпаратты, оның ішінде үшінші тұлғаларға белгісіз (ашылмаған ақпарат) өндірістік құпияларды (ноу-хау) заңды түрде иеленетін тұлғаның, егер осы Кодекстің 126-бабының 1-тармағында белгіленген талаптар сақталса, осы ақпаратты заңсыз пайдаланудан қорғауға құқығы бар. Бұл шарттар келесідей: 1) ақпарат үшінші тұлғаларға белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті коммерциялық құндылыққа ие; 2) оған заңды негізде еркін қол жетімділік жоқ; және 3) ақпарат иесі оның құпиялылығын қорғауға шаралар қабылдайды).

Ал, Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 1019-бабына сәйкес ашылмаған ақпарат иесі осы ақпараттың мазмұнын құрайтын мәліметтердің барлығын немесе бір бөлігін осы Кодекстің 966-бабының нормаларына сәйкес жасалған лицензиялық шарт бойынша кез келген басқа тұлғаға бере алады. Мұндай құқық берілген тұлға лицензиат деп аталады және шарт бойынша алынған құпиялылықты қорғауға тиісті шаралар қолдануға міндеттенеді және оны үшінші тұлғалардың заңсыз пайдалануынан қорғауға шартта лицензиар деп аталатын осы құқықты берген тұлға сияқты құқықтарға ие болады. [5]

Жоғарыда қарастырылған құқықтық нормалардың мазмұнын және олардың түсініктемелерін ескере отырып, барлық заңды тұлғалардың басшылары және ашылмаған ақпараты (қызметтік, коммерциялық және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын құпия мәліметтері) бар дара кәсіпкерлер оны қорғау мақсатында мыналарды қамтамасыз ететін шаралар қабылдауға міндетті:

1) құпия ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізуді болғызбау. Осы мақсаттарда құпия мәліметтердің нақты тізбесі (ашылмаған ақпаратты қамтитын құжаттар), оларды дайындауға, сақтауға және пайдалануға жауапты адамдардың шеңбері және оларды осындай ақпаратқа саралап жіберу тәртібі айқындалады. Бұдан басқа, құпия ақпаратқа жіберілген қызметкерлерге белгіленген рұқсат беру режимін сақтау үшін қажетті жағдайлар жасалуы тиіс;

2) егер мұндай қолжетімділіктің алдын алу мүмкін болмаса, оған рұқсатсыз қол жеткізу фактілерін уақтылы анықтау. Құпия ақпараттың материалдық жеткізгіштері сақталатын үй-жайлар визуалды және техникалық бақылау жүйелерімен қамтамасыз етілуі тиіс;

3) құпия ақпаратқа қол жеткізу тәртібін бұзудың қолайсыз салдарларын (экономикалық және моральдық залалды) барынша азайту. Компания қызметкерлеріне құпия құжаттармен жұмыс істеудің белгілі бір тәртібін сақтау қажеттілігі туралы хабарлануы және олармен тиісті келісімдер (шарттар)жасасу арқылы белгіленген тәртіпті бұзғаны үшін жауапкершілік туралы ескертілуі тиіс;

4) құпия ақпаратты өңдеу, беру және сақтау құралдарына әсер етуге жол бермеу. Бұл қаражат компанияның нақты қызметкерлеріне жеке тағайындалуы керек және оларды пайдалану қатаң бақылануы керек;

5) құпия ақпаратты қамтитын, оларға рұқсатсыз қол жеткізу салдарынан өзгертілген не жойылған құжаттарды тезірек қалпына келтіру мүмкіндігі. Компания үшін ең маңызды

ақпаратты қамтитын құжаттарды бірнеше данада жасау және әр түрлі қызметкерлердің жеке жауапкершілігімен әр түрлі үй-жайларда сақтау ұсынылады.

Осы шараларды іске асыру үшін әрбір компанияда «компаниядағы коммерциялық құпия туралы» Ережені әзірлеу және бекіту ұсынылады, онымен компанияның барлық қызметкерлері қол қойғызып танысуы тиіс. Құпия құжаттармен жұмыс істеуге жіберілген қызметкерлермен коммерциялық құпияны және қызметтік ақпаратты жария етпеу және қорғау туралы міндеттеме жасаған жөн. Сондай-ақ, құпия ақпаратты заңсыз пайдаланудың алдын алу мақсатында өз қызметкерлерінің беделін, сондай-ақ олардың материалдық құндылықтарды немесе ірі ақшалай сомалардың (пәтерлерді, қымбат автокөліктерді, шетелдік сапарларды және т.б. сатып алуды) болуын талап ететін әрекеттерді сатып алу жағдайларын қадағалау ұсынылады. [6]

Қорғау шараларын қолдану мәселелерін мемлекеттік орган емес, осы құқықтардың иелері өз қалауы бойынша шешеді. Коммерциялық құпияны қорғау құқығы өзінің мазмұны бойынша күрделі болып табылады және мүмкіндіктердің екі тобын қамтиды: а) өз бетінше, біржақты тәртіппен өз құқықтарын қорғау бойынша нақты және заңды іс-әрекеттер жасау (құқықтарды өзін-өзі қорғау жөніндегі іс-қимылдарды жүзеге асыру, жедел ықпал ету шараларын қолдану); б) құқық бұзушыға санкциялар жүктеуді талап ете отырып, сотқа, өзге де құзыретті органға жүгіну. Заңнамада және доктринада аталған құқықтарды қорғау әрекеттері азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдері деп аталды. Коммерциялық құпияға субъективті азаматтық құқықтарды қорғау тәсілі деп коммерциялық құпия туралы заңнамада бекітілген мәжбүрлеу сипатындағы материалдық-құқықтық шаралар түсініледі, ол арқылы бұзылған (даулы) құқықтарды қалпына келтіру (тану) және бұзушыға әсер ету жүргізіледі. Коммерциялық құпияны қорғау әдісін таңдау осы құқықтың ерекшелігімен және қоғамдық қатынастардың осы саласындағы құқық бұзушылықтың сипатымен анықталады.

Коммерциялық құпияға құқықты бұзу ұғымы коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты өңдеу процесінде бұзушылықтарды анықтайтын коммерциялық құпия объектілеріне қауіп-қатерді ашатын белгілердің жиынтығы ретінде анықталуы мүмкін; тұлғалардың іс-әрекеттері және коммерциялық құпияға құқықты бұзушылықтардың көрініу нысандары; құқықтық жағдайға байланысты компания ішіндегі және оның сыртқы байланыстарының арналарындағы коммерциялық құпияға құқықты бұзудың түрлері құқық бұзушылар және олардың коммерциялық құпияға қол жетімділігі.[7; 27]

Коммерциялық құпияға құқықтарды бұзудың ерекшелігін ескере отырып, осы саладағы азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдерін анықтауға мүмкіндік беретін белгілерді ажыратуға болады. Белгілердің бірінші тобы, юрисдикциялық және юрисдикциялық емес қорғау нысандарын қолдану түріндегі коммерциялық құпияға қатысты азаматтық құқықтарды қорғаудың ықтимал нысандарын (негізгі критерий) ашады. Белгілердің екінші тобы құқық субъектісінің өкілеттіктеріне байланысты коммерциялық құпияны қорғау әдістерін теруге мүмкіндік береді. Ұйым коммерциялық құпияға қатысты кіммен қарым-қатынасқа түсетініне байланысты: 1) ішкі құқықтық қатынастар (коммерциялық құпияны қорғауға қатысты жалдамалы қызметкерлермен, мүлікке байланысты мәселелерді реттеу жөніндегі компания акционерлерімен, оның ішінде құнды ақпаратты алуға, пайдалануға және беруге қатысты және т. б.); 2) сыртқы құқықтық қатынастар бөлінеді (сұрау салуы бойынша коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат берілетін Тіркеуші, бақылаушы және өзге де мемлекеттік органдармен; шарттық қатынастар шеңберінде басқа адамдармен). Белгілердің үшінші тобы оларды бұзушыларға қолдану процесінде қорғау шаралары мен жауапкершілік шараларын ажыратуға мүмкіндік береді. Коммерциялық құпияға құқықтарды қорғау әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылуы мүмкін, дегенмен қолданыстағы азаматтық заңнаманың нормалары тек шығындарды өтеу сияқты әдіс деп аталады. Алайда, бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 9-бабында аталған қорғаудың басқа әдістерін қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды. Белгілердің төртінші тобы коммерциялық құпияны бұзу түрлеріне байланысты коммерциялық құпияны қорғау тәсілдерін жіктеуге мүмкіндік береді. Осы критерий бойынша коммерциялық құпияға құқықтарды қорғау тәсілдерін ажыратуға болады, олар: 1)

коммерциялық құпияны жария етуге, 2) оны заңсыз алуға және 3) коммерциялық құпияны заңсыз пайдалануға байланысты қолданылады.

Біздің ойымызша, коммерциялық құпияны қорғау жолдарын таңдау кезінде келесі критерийлер ескерілуі керек. Біріншіден, шарттық, корпоративтік және еңбек құқықтық қатынастарында коммерциялық құпияға құқықты бұзу кезінде, сондай-ақ мемлекетпен өзара қарым-қатынас кезінде мүліктік залал келтірудің ерекшелігіне байланысты (қорғау тәсілдерін таңдау кезінде коммерциялық құпияны иеленушіге зиян келтірген субъектілердің құқықтық жағдайына сүйену қажет). Екіншіден, коммерциялық құпияны иеленушінің құқықтарын бұзу сипатына байланысты(тиісінше, коммерциялық құпияны жария етуден, оны заңсыз алудан және коммерциялық құпияны заңсыз пайдаланудан қорғау тәсілдерін ажырату қажет). Үшіншіден, коммерциялық құпияның құқық иесі есептейтін нәтижеге байланысты, яғни. қорғаудың қандай да бір әдісін қолдану кезінде қол жеткізу керек, атап айтқанда коммерциялық құпияны заңсыз пайдалануды одан әрі бұзудың алдын алу, сотта коммерциялық құпияға құқықты растау, шығындарды өндіріп алу, өтемақы алу және т.б., өзін-өзі қорғаудың жекелеген әдістерін, жедел ықпал ету шараларын және азаматтық-құқықтық жауапкершілікті біржолғы немесе кешенді қолдану туралы айтуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гаврилов Э. П. Вопросы правовой охраны коммерческой тайны // Хозяйство и право. — 2021. — N 11. — С. 36-40.

2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2024.05.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс].- Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51006061#activate_doc=2

3. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі (2024.11.02. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39147530#activate_doc=2

4. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2024.11.02. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577100#activate_doc=2

5. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2024.25.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013880&sub_id=10170000&pos=4850;-54#pos=4850;-54

6. Лобков А. Коммерческая тайна, нераскрытая информация, конфиденциальность. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/ Document/?doc_id=30092425

7. Северин Р.М. Механизм защиты прав на коммерческую тайну.- Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2011. – 30 с.

ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ СҰРЫПТАУДЫ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ШЕШУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбдіжәми А.Ж., Заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті
Жаксыбеков Н.К., заң ғылымдарының магистрі, заңгер

Соңғы жылдары еліміз жылдар бойы жинақталған, жүйелі шешімдерін таппаған төтенше жағдайлармен бетпе-бет келіп отыр. Білім мен ғылымсыз алысқа бармайтынымызға көзіміз жетті. Қоғам мүшелері тәуелсіздік алған уақыттан бері табиғи байлықтарға негізделген экономикамызды алдағы уақытта өнімге айналдырар уақыт келгенін түсінді. Бұл бағыт

сапалы білім беру мен алынған білімді іске жаратуды қажет етеді. Білім саласында білікті мамандардың болмауы, болса да өте аз әрі ғылыми қолдаусыз жүргізілгендіктен, тығырыққа тірелген жайымыз бар.

Білім тәрбиесіз берілмеуі тиіс, ал даму үшін ғылым мен білім ұштастырылып жүргізілуі тиіс. Ел дамуының негізі тұрақты даму институттарынсыз мүмкін емес, тиімді экологиялық тетіктердің тиімділігін арттыру да бүгінгі ұрпақтың үлесінде. Себебі, болашақ ұрпаққа қалдыратын мұрамыз біздің бүгінгі жасап жүрген әрекеттерімен тығыз байланысты.

Ғылыми жетістіктер әрқашан еліміздің мақтанышы болған және бола да бермек, ал ғылыми әлеуетті дамыту – оны ойдағыдай ілгерілетудің қозғаушы күші және бәсекеге қабілеттілігінің маңызды шарты болып саналады.

Бұл жолда біз өткенімізді де естен шығармауымыз керекпіз. 1946 жылы маусымда Қ. И. Сәтбаев Қазақстан Ғылым Академиясының тұңғыш президенті болып, сол жылы КСРО Ғылым Академиясының толық академигі болып сайланды.

Қ. И. Сәтбаев ғылымды басқару және Қазақстанның индустриялық дамуына қамқорлық жөніндегі орасан зор ұйымдастырушылық қызметті өнеркәсіптік кешендерге практикалық көмек көрсетумен ұштастырады. Оның бастамасымен республиканың ірі өнеркәсіптік өңірлерінде - Өскемен, Атырау, Қарағанды, Жезқазған, Қостанайда ғылым академиясының көшпелі сессияларын өткізді. Ғалымның энциклопедиялық білімі негізінде жаңа академиялық институттар: ядролық физика, математика және механика, Гидрогеология және гидрофизика, Мұнай және табиғи тұздар химиясы, Химия-металлургия, тау-кен металлургиясы, Ихтиология және балық шаруашылығы, эксперименттік биология, экономика, философия және құқық, әдебиет және өнер, тіл білімі институттары ашылды.

Қазақстанның жас ғылым академиясы өсіп, дамыды. Ғылыми кадрлар қалыптасты. Қ. И. Сәтбаев талантты жастарды жан-жақты қолдап, өсірді.

Академик Қ. И. Сәтбаевтың мүдделерінің ауқымы ерекше кең болды және жаратылыстану ғылымдарынан асып түсті. Ол Қазақ тарихының, әдебиетінің, мәдениетінің, этнографиясының, музыка мен фольклордың үлкен білгірі болды, оның Орталық Қазақстан аумағындағы археологиялық ізденістері, педагогика мен әдебиет бойынша еңбектері жалпыға белгілі. Ол М.О. Әуезовтің «Абай жолы» романының маңыздылығын бірінші болып бағалады, 25 халық әнін фольклор жинаушы А. Затаевичке тапсырды, театр, өнер, мәдениет, жастарды тәрбиелеу бойынша көптеген жұмыстар қалдырды.

Сонымен қатар, Қ.И. Сәтбаев бірінші кезекте геология ғылымы саласындағы ең ірі ғалым болғанын және болып қала беретінін атап өткен жөн. Ол Қазақстанда металлогения мектебін құрды және басқарды.

Бұл күндері ҚазКСР ҒА академигі А. Х. Марғұлан ол туралы былай деп жазды: «Ол өз халқының мақтанышы болды, оның өркендеуі үшін өмір сүрді және жұмыс істеді. Ол халыққа қызмет етуді өз өмірінің ең жоғарғы идеалы деп санады...».

Бүгінгі ұрпақ Қаныш атасына ұқсап, елге, халыққа қызмет етуге ұмтылуы тиіс. Әсіресе, экожүйені сақтау, табиғи ресурстарды үнемдеп, қалдықсыз қоғам құру жолында аянбай қызмет етуі тиіс.

Э. Герингтің пікірінше, экологиялық білімнің болмауы Қазақстанда қоқысты сұрыптауды тиімсіз етеді: мектептер тұрмыстық қоқысты сұрыптау мәселесіне тиісті назар аудармайды. Автоматтандырылған сұрыптаудың болмауы қоқысты тиімсіз сұрыптаумен байланысты: адамдар олар шығаратын қалдықтардың ақырында қайта өңделетініне немесе «заңсыз полигонға» жіберілетініне сенімді болмағандықтан, олардың көпшілігі төгілген қалдықтарды бөлудің мағынасын көрмейді [1].

Жақсырақ білім, баламалы тұтыну және өндіріс үлгілері, сондай-ақ инновациялық технологиялық шешімдер қазіргі уақытта көптеген елдердің, қалалардың және кәсіпорындардың ластанудың күрделі мәселелерін сәтті шешіп жатқанын білдіреді [2,06].

Еліміздегі азаматтардың басым бөлігі қалдықтарды сұрыптаудың маңызын түсінбейді, тіпті ойланбастан, 1 қалтаға салып қоқыс жәшігіне сала салады.

Жыл сайын мемлекеттік статистикаға сәйкес Қазақстанда қоқысты қайта өңдеу және кәдеге жарату жағдайы жақсарып келеді. Мәселен, ҚР Экология министрлігінің деректері бойынша 2016 жылы сұрыпталған және қайта өңделген қатты тұрмыстық қалдықтардың (ҚТҚ) үлесі небәрі 2% -. құрады, ал 2019 жылы ол 14% - ға жетті.

2020 жылы ҚТҚ-ның 15,8% - ы қайта өңделді және жойылды. Бірақ, өкінішке орай, жаһандық зерттеулер аз оң статистиканы көрсетеді. Йель университетінің экологиялық саясат және құқық орталығының мәліметтеріне сәйкес, Қазақстан өндірілетін қалдықтардың тек 2,2% -. бақылайды.

"Қалдықтарды басқару" проблемалары санатында қатты қалдықтардың адам денсаулығы мен қоршаған ортаға қауіптілігі танылады. Ол үш өлшемге негізделген: 1) бақыланатын қатты қалдықтар, 2) қайта өңдеу деңгейі және 3) мұхиттың пластикпен ластануы. Қазақстан осы қалдықтарды басқару санатында 180 елдің ішінде 102 орында орналасып, соңғы 10 жыл ішінде 0,30 % ғана көрсеткіштерін жақсартыпты. Салыстыру үшін бұрынғы Кеңестік 15 елдер арасында өз позициясын 4,40 %-ға жақсартып 3-орынға, әлемдік рейтингте 66 орынға орныққан Грузияны, 3,10 % -ға жақсартып 8 орынға, әлемдік рейтингте 104 орынға орныққан Ресейді, 79 орындағы Арменияны айтуға болады [3].

Бақыланатын қатты тұрмыстық қалдықтар дегеніміз-экологиялық тәуекелдерді бақылау үшін жиналатын және өңделетін елде пайда болатын тұрмыстық және коммерциялық қалдықтардың пайызы. Бұл көрсеткіш қалдықтарды қайта өңдеу, компосттау, анаэробты ашыту, өртеу немесе санитарлық полигонға көму арқылы өңделсе, "бақыланатын" деп санайды. Бұл тізімде Қазақстан 39,60 EPI көрсетіп, 88 орынға тұрақтаған. Түркіменстан 65,20 көрсеткішімен 57 орынға, 64,20 көрсеткішімен 59 орынға орналасыпты. Бұл жерде 100 саны өз қалдықтарының 100% -н тұрақты түрде бақылайды , ал 0 балл дегеніміз, ел өзінің қатты қалдықтарын басқара алмайды немесе қатты қалдықтарының тағдыры туралы деректерді жинай алмайды және есеп бере алмайды деп көрсетілген [4].

Қайта өңдеуге қатысты еліміздегі жағдай тіпті, өкінішті. Йельский экологиялық құқық және саясат орталығы мен Колумбия Университетінің Жер институты жанындағы Халықаралық Жер туралы ақпараттық желі орталығының (CIESIN) бірлескен жобасының мәліметтеріне назар аударсақ, қайта өңдеу деңгейін әр елде қайта өңделетін материалдардың (металл, пластик, қағаз және шыны) үлесі ретінде өлшейді. 100 балл елдің қайта өңдеуге болатын барлық тұрмыстық материалдарды қайта өңдейтінін білдіреді, ал 0 балл елдің қайта өңделетін пайдаланылған материалдарды қайта өңдемейтінін көрсетеді. Бұл тізімде еліміз 3,8 деген көрсеткішпен 175 орында тұр, ал Өзбекстан 31,60 көрсетікшімен 30 орынға жайғасыпты, 67,10 көрсеткішімен Солтүстік Корея көшбастап тұр.

мұхиттың пластикпен ластануы тізілімінде Қазақстан жоқ, мәліметтер жинақталмайды дегенмен, біздің еліміз әлемнен оқшау емес, пластиктер мәселесі біздің елімізде де өзекті.

Қатты тұрмыстық қалдықтарды сұрыптаудың қадамдарын мемлекетіміз осы платиктерді бөлек қоқыс жәшіктеріне (сары тор құтыларға) бөліп салуды бастағанымен, мұндай жәшіктердің әрбір аулада жоқ екенін білеміз. Сонымен қатар, тұрғындардың көпшілігі әлі күнге дейін пластик ыдыстарды сұрыптамай, бір қалтаға салып қоқысқа лақтырғанды жөн санайды. Бір ғана адамның қоқысты сұрыптауы үлкен экологиялық шешімдерге әкелмеуі мүмкін, бірақ ұжым болып, барлық тұрғындар өздеріне экологиялық жауапкершілікті алып, тұрмыстық қатты қалдықтарды сұрыптайтын болса, ең болмаса қағаз, пластик, әйнек, металдарды бөлуден қаншама пайда әкелер еді.

Кейбір елдер осы қалдықтарды сұрыптау нәтижесінде қайта өңдеуден табыс тауып та отырғанын білеміз. Мәселен, Африканы жасыл ету Жобасы Оңтүстік Африкадағы және аймақтағы басқа елдердегі шағын және орта бизнеске жан-жақты "жасыл экономикаға" және тұрақты тұтыну үлгілері мен тәжірибелеріне көшуді жеңілдету арқылы тұрақты даму моделіне қол жеткізуге көмектеседі. Қалдықтар қайта өңделеді және компания көрші елдерге - Мозамбик пен Ботсванаға экспорттайтын пластикалық түйіршіктерге айналады. Түйіршіктерден су құбырлары және басқа да өнімдер шығарылады, мысалы, пластикалық орындықтар. Бүгінгі таңда "KI Recycling" компаниясында 17 адам жұмыс істейді және 800-

ден астам қоқыс жинаушы бизнесте жұмыс істейді. Жұмыссыз Мазубуконың кезінде қоқысты қайта өңдеу үшін ашқан компаниясы Еуропалық Одақтың бірлескен жобасы мен БҰҰ-ның Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасының (ЮНЕП) «Африканы жасылға айналдыру» (Switch Africa Green), сондай-ақ Оңтүстік Африка Үкіметінің қолдауына ие болып отыр [5].

Осыған ұқсас мысалдар өте көп. Біздің елімізде де қайта өйдеуге назар аударыла бастады. Дегенмен, ел аумағында жоспарланған 6 зауыттың тек 2-еуі ғана іске қосылған (Алматы, Астана), олар тек 15 % күшінде жұмыс істеп тұр [6].

Қалдықтардан келетін экологиялық қауіп дабылын бәсеңдету проблемасының 2 (екі) шешімі бар: аз өндіру және көбірек өңдеу, қайта өңдеу. Бұл тұйық циклды құрайтын өзара байланысты процестер қалдықтар саласындағы мемлекеттің қабылдаған заңдары мен азаматтардың белсенді іс-әрекеттерімен сабақтасады. Шешімдер, бір қарағанда, айқын, бірақ оларды жүзеге асыруда қиындықтар бар. Бұл қиындықтардың көбісі қалдықтарды сұрыптау бойынша мемлекет пен азаматтардың өзара іс-қимыл тетіктерін дұрыс анықтаумен шектеседі. Ол механизмдер қатарында: қалдықтарды сұрыптау бойынша заңнамалық база қалыптастыру, білім беру және ақпараттық кампаниялар жүргізу; қалдықтарды сұрыптау үшін инфрақұрылым құру, қаржылық ынталандыру, қоғамдық ұйымдар арқылы өзара іс-қимыл жасау және басқа да механизмдер бар. Аталған механизмдерді жүйелендіру қалдықтарды реттеу контексінде мемлекет пен азаматтар арасындағы өзара іс-қимылдың тиімділігіне қол жеткізуге мүмкіндіктер береді [6]. Қайта өңдеу зауыттарын іске қосу бұл саладағы проблемаларды ашық көрсетіп берді, ол ең алдымен тұрғындардың , бастапқы қалдық түзушілердің қалдықтарды сұрыптауын жолға қоюды түбегейлі шешудің қажеттілігін мойындатып берді. Себебі, біз қоқысты жоғары жылдамдықпен жинаймыз. Қазір қалдықтардың 93% - ы полигондарға қайтарылады, тек 5-7 % - ы ғана қайта өңдеуге кетеді. 2005 жылы қатты ластағыш заттардың кәдеге жаратылғаны 5223,3 тонна болса, 2022 жылы 7882,9 тоннаны құраған. Өсім бар болғанымен, мардымсыз және қайта өңдеу зауыттары іске қосылғанымен, толық жолақтар іске қосылмаған немесе сол аз ғана мөлшердегі шикізатты алу үшін көп жігер мен күш, шығындар қажет.

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы stat.gov.kz. (жүгіну күні 20.02.2024). [in Kazakh]. мәліметтеріне сәйкес, тұрмыстық қалдықтардың ішінде негізгі үлесі 2021 жылы үй шаруашылықтарының қалдықтарына тиесілі (65,6%), 20,2% – өндіріс қалдықтары (тұрмыстық қалдықтарға тең), 10,5% – көше қоқыстары, 2,2% – нарық қалдықтары екендігін ескерсек, азаматтардың қалдықтарды түзуші басты субъект екендігін, қалдықтарды сұрыптауды осы сектордың үлесін азайту, азаматтарды қылдықтарды дұрыс сұрыптауға үйретудің маңыздылығы алға шығады [6].

Үй шаруашылығы қалдықтарының үлесінің қалдықтар құрамында жоғары екенідігін ескерсек, бүгінгі уақытта мемлекетіміздің өндірістік қалдықтарға ғана емес, дәл осы үй шаруашылығы қалдықтарына да баса назар аударуының қажеттілігі күн тәртібінде. Оларды бастапқы сұрыптау негізіде шешу әлдеқайда тиімді. Бірақ бұл жолда мемлекет ең алдымен бала бақшадан бастап, мектеп, колледж, жоғары оқу орындары деңгейінде жүйеленген түрдегі білім беруді қамтамасыз етіп, қоқыстарды сұрыптаудың маңыздылығын ғана емес, оларды қалай, қайда сұрыптау керектігін, ынталандыру жүйесін жолға қоюы тиіс. Әйтпесе, төмен мотивация әсерінен кейбір азаматтар тұрмыстық қатты қалдықтарды сұрыптаудан тікелей пайданы көре алмауы немесе қалдықтарды дұрыс басқарудың маңыздылығын түсінбеуі мүмкін, бұл ережелер мен нұсқауларды орындауға мотивацияның жеткіліксіздігіне әкеледі.

2050 жылға қарай планетадағы қалдықтар 70% - ға артады деп жоспарлануда екен. Егер сіз қалдықтарды сұрыптауды қазір бастамасаңыз және оларды бүгін қайта пайдаланбасаңыз, онда бірнеше ондаған жылдан кейін біздің планетамыз бір үлкен полигонға айналады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1 Неринг Э. « Эффективна ли сортировка мусора в Казахстане?», 09 сентября 2020 г.;

2 Towards a Pollution-Free Planet. United Nations Environment Programme, 2017 Published in September 2017 ISBN No: 978-92-807-3669-4 Job No: DTI/2130/PA (Бұл құжат Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны қорғау Бағдарламасының Атқарушы Директорының Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны Қорғау Ассамблеясының 3-ші сессиясындағы "Ластанусыз Планетаға қарай" баяндамасына негізгі ақпаратты береді). Дата обращения: 24.02.2024г.//https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/21800/UNEA_towardspollution_long%20version_Web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3 https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/rec

4 Данные для этого показателя взяты из отчета Всемирного банка « Что за отходы 2.0» и Wiedinmyer et al. (2014) . https://pubs.acs.org/doi/10.1021/es502250z

5 Болашақ қайта өңдеуде: көшедегі қоқыс жинаушыдан кәсіпкерге дейін. 11.05.2020ж. https://www.unep.org/ru/novosti-i-istorii/istoriya/buduschee-v-utilizacii-ot-ulichnogo-sborschika-musora-do.

6 А.Ж. Әбдіжәми. Қазақстан Республикасында қалдықтарды реттеу контексінде мемлекет пен азаматтар арасындағы өзара іс-қимылды құқықтық талдау / Қарағанды университетінің Жаршысы. Құқық сериясы. №2, 2024ж.

ЗАЩИТА АВТОРСКИХ ПРАВ В ОНЛАЙН СРЕДЕ: ИМПЕРАТИВ ЦИФРОВОЙ ЭПОХИ

Тиллабоев Ш., Преподаватель кафедры «Международного права и прав человека», Ташкентский государственный юридический университет

В современном цифровом мире, где интернет стал неотъемлемой частью повседневной жизни, защита авторских прав приобретает все большее значение. Онлайн среда открывает огромные возможности для распространения и доступа к контенту, но в то же время создает ряд проблем, связанных с незаконным использованием и распространением интеллектуальной собственности. В этой статье мы рассмотрим необходимость защиты авторских прав в онлайн среде и меры, которые могут быть приняты для борьбы с нарушениями.

Одной из основных угроз для авторских прав в онлайн среде является цифровая пиратия. Легкость копирования, распространения и публикации контента в интернете делает его уязвимым для незаконного использования. Пиратские сайты, файлообменники и торрент-ресурсы предоставляют доступ к огромному объему контента, включая фильмы, музыку, книги и программное обеспечение, без согласия правообладателей.

Нарушения авторских прав в онлайн среде представляют серьезную угрозу для творческого общества в целом. Они подрывают мотивацию авторов, композиторов, художников и других творческих личностей, лишая их возможности получить заслуженное вознаграждение за свои усилия. Это может привести к снижению объемов творческой продукции и ущемлению инновационного развития в различных отраслях.

Одни из наиболее известных международных правовых актов, посвященных вопросу регулирования авторского права – это Всемирная конвенция об авторском праве 1952 года и Бернская конвенция по охране литературных и художественных произведений от 9 сентября 1886 года. Разумеется, в данных актах не могло уделяться внимание вопросу регулирования информационного оборота в системе Интернет

В 12 статье Договора по авторскому праву страны-участницы обязуются предпринять ряд мер против тех, кто без разрешения осуществляет различные манипуляции информационным материалом, на который имеются авторские права. Тем не менее, несмотря на подобные правовые акты и попытки модернизации системы регуляции манипуляций информацией пользователями сети Интернет, многочисленные пользователи – как весьма

опытные в области работы с информацией, так и рядовые, находят новые и новые способы обмена информацией, без оглядки на авторское право[1].

Рассматривая проблематику защиты авторских прав в глобальном информационном пространстве можно обратиться также и к опыту США и ЕС. В ЕС вопросы авторского права в цифровой среде регулируются Директивой Европейского Союза 2001/29/ЕС, а в США аналогичным актом является Закон об авторском праве в цифровую эпоху. Данные правовые акты направлены на формирование своеобразной «безопасной зоны» для информационных посредников. Например, Законом об авторском праве в цифровую эпоху определено, что информационный посредник не несет ответственности за расположение информации человеком, нарушающим авторские права в тех случаях если: 1. Посредник не обладал информацией, что расположение информационных материалов нарушает права третьих лиц; 2. Посредник не обладал информацией о фактах, подтверждающих деятельность, которая нарушила права третьих лиц, а при получении данной информации сделал все необходимое для перекрытия доступа к незаконно-размещенному контенту; 3. Посредник не имеет материальной выгоды от незаконного размещения информационных материалов.

По мнению И.Рустамбекова, вопрос о необходимости усиления охраны авторских и смежных прав становится актуальным практически для всех стран. Большинство международных актов, так или иначе, связанных с информационным обменом уделяют особое внимание данному вопросу[2].

Также, Ш.Ходжаев утверждает, что первичная проблема связана с понятийным аппаратом самых виртуальных произведений в социальных сетях. Законодательство стран с англосаксонской правовой системой определяет в качестве категорий цифрового контента, которые могут быть защищены авторским правом, блоги, изображения, сообщения в социальных сетях, короткие онлайн-статьи, приложения, фотографии и содержимое веб-страниц[3].

На сегодняшний день защита своего цифрового контента на онлайн пространстве считается достаточно сложным процессом.Социальные сети такие, как Facebook, Twitter, Instagram дают возможность пользователям размещать в интернете информацию, которая может быть защищена авторским правом, что, не всегда это действует и работает.

Каждый канал социальных сетей имеет собственную политику в отношении прав интеллектуальной собственности, как правило, содержащуюся в условиях использования, согласно которой есть возможность размещать материалы на их сайте, если у пользователя нет на это законного права или если это нарушает чужие права на интеллектуальную собственность. Например, Facebook заявляет об этом в своих условиях, а также в стандартах сообщества, где пользователь соглашается соблюдать при использовании сайта. Facebook будет вправе удалить любой нарушающий контент без предварительного уведомления или даже приостановить действие аккаунта[4].

Однако существуют меры, которые могут быть приняты для защиты авторских прав в онлайн среде. Эффективное законодательство о защите авторских прав, технологические средства защиты, международное сотрудничество и образование общества о важности уважения интеллектуальной собственности - все это играет роль в борьбе с цифровой пиратией и защите правообладателей.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что в настоящее время наблюдается постепенное усовершенствование системы правовой защиты авторских прав в сети Интернет. Многие страны принимают законодательные акты, направленные на обеспечение защиты авторских прав в онлайн среде, а также участвуют в создании международных правовых инструментов, как, например, в Европейском Союзе.

Однако необходимо отметить, что совершенствование защиты авторских прав в Интернете требует усилий на обоих уровнях - как на внутригосударственном, так и на международном. Хотя установление правового контроля над действиями, связанными с авторским правом, на национальном уровне является важным шагом, полное и эффективное

решение проблемы нарушений авторских прав в сети Интернет возможно только через координацию и сотрудничество на международном уровне.

В цифровую эпоху защита авторских прав становится неотъемлемой составляющей обеспечения справедливости и стимулирования творчества. Мы должны стремиться к созданию сбалансированной системы, которая обеспечит защиту правообладателей, не ограничивая при этом доступ к культурному и информационному контенту. В конечном итоге, соблюдение и защита авторских прав в онлайн среде способствует развитию культурного разнообразия, инноваций и творчества в цифровом мире.

Список литературы:

1. Jones R., Intellectual Property Reform for the Internet Generation: An Accident Waiting to Happen (2010) 1(2) European Journal of Law and Technology, pp. 1-17, p.

2. “The close and inevitable relationship between copyright and technology” // URL: https://ejlt.org/index.php/

3. AM Kaplan and M Haenlein, ‘Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media’ (2010) 53(1) Business Horizons 59. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0007681309001232.3.

4. Щербак Н.В. Условия охраноспособности объектов авторского права // Вестник Московского университета. Сер. 11: Право. 2008. No 5. С. 30–48, // URL: https://www.wipo.int/treaties/ru/ip/wct/.4.

5. Договор ВОИС по авторскому праву и Договор ВОИС по исполнениям и фонограммам. Конвенции и договора ВОИС по авторским и смежным правам // URL: https://www.wipo.int/treaties/ru/ip/wct/.

6. Рустамбеков Исламбек ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНЫХ АКТОВ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ АВТОРСКОГО ПРАВА В СЕТИ ИНТЕРНЕТ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО УЗБЕКИСТАНА // Вопросы современной юриспруденции. 2016. No1 (52). // URL:https://cyberleninka.ru/article/n/implementatsiya-norm-mezhdunarodnyh-aktov-v-sfere-zaschity-avtorskogo-prava-v-seti-internet-v-zakonodatelstvo-uzbekistana

7. В. А. Бойков Проблема защиты авторского права в глобальной сети Интернет // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2020. №6-3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/problema-zaschity-avtorskogo-prava-v-globalnoy-seti-internet (дата обращения: 16.04.2024).

8. ХЎЖАЕВ, Шохжахон. «ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОГРАНИЧЕНИЯ ДОСТУПА К СОЦИАЛЬНЫМ СЕТЯМ В УЗБЕКИСТАНЕ.» ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ 2.4 (2022): 88-96? // URL: https://www.tadqiqot.uz/index.php/law/article/view/4154

9. ТИЛЛАБОЕВ Ш.М. Особенности нарушений авторских прав на онлайн платформах // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. No 3 (2023) С. 39-44., 3 (2023) DOI http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-3-4

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE CODIFICATION OF NATURAL RESOURCE LAW

Chichkan A.,second (master's) level graduate of higher education, specialty 081 "Law", Poltava State Agrarian University

Legal literature has long recognized the necessary integration of specific laws on natural resources into a single branch - legislation on natural resources, including legislation on land, subsoil, wildlife, forests and water, while recognizing their own internal structure and natural rights of nature. Here it is expedient to discuss the existing knowledge and proposals for improvement and standardization of environmental law (codification), improvement of environmental legislation.

According to V.I. Andreytsev, the improvement of environmental legislation is a certain systematic process of the activities of state bodies authorized for this and their formation of working groups for the preparation of draft laws aimed at regulating environmental legal relations, introducing appropriate changes and additions to the already valid ones resulting from the practice of applying acts of environmental legislation, fulfillment of the requirements of international treaties and conventions, obligations undertaken by Ukraine in this area [1, 5].

In accordance with European legislation and norms of international law, a draft of the Environmental Code of Ukraine was developed to ensure its passage and fulfillment of the main requirements of this document. However, for the first time, official discussions were held regarding the future development and adoption of a codified act in the field of environmental relations in the form of the Environmental Code of Ukraine without specifying the specific provisions of the adoption of this act in the main direction. The state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring ecological safety was approved by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 5, 1998. At the same time, the main strategies of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030, approved by the Law of Ukraine of February 28, 2019, do not even mention this codification, but only indicate the need to bring the environmental legislation of Ukraine into compliance with the provisions of the sources of acguis communautaire under corresponding directions [3, 172].

Studying the practice, one can come to the conclusion that the codification of environmental legislation is an insurmountable problem for our country. According to the scientist, one of the reasons is the lack of conceptual ideas in the draft Environmental Code [1, 7]. The scientist notes that the conceptual basis of a single comprehensive bill regulating environmental legal relations has not yet been formed, and there are different opinions regarding its form, structure, and content [1, 13]. The idea of the expediency of systematization really exists, but the forms of its application in the process of law-making differ radically at the theoretical and practical levels [1, 14].

According to scientists, the environmental block of nature protection, like the block of environmental safety, is much more problematic and therefore easier to codify through the creation and adoption of the Environmental Code and the Law on Environmental Safety, respectively. Therefore, the Ecological Code is more of a perspective than a reality [2, 171].

The legislation on natural resources in Ukraine was developed on the basis of general concepts, based on the legislation developed in the 20th century. This system is based on the legal regulation of natural resource relations by departmental laws and the scientific delimitation of the subject area of legal departments regulating natural resource relations. This approach involves the systematic regulation of certain types of natural resource relations and, on this basis, the formation of independent branches of natural resource legislation: land, natural resource, water, forest, plant life, and animal life. However, the principles of sustainable development and balanced, ecological, integrated use of natural resources approved and adopted in Ukraine require the development of new, modern legislative approaches to natural resources. A modern scientific concept is necessary in order to be able to predict the development of natural resource legislation, to determine the principles and priorities of legal regulation, to adopt new laws and the procedure for making changes to existing regulatory legal acts. Implementation takes into account the requirements of international and European legislation. In this regard, it seems necessary to adopt the Concept of legislative development of natural resources in Ukraine, as well as the basic law on natural resources and nature use - the Law on Natural Resources, which will contain a single basis for the use of natural resources. In a special section - general legal principles of use and reproduction of individual natural resources. At the same time, the general parts of the Law on nature use must be systematized in the form of codification, and the special parts must be integrated in the form of the current natural resource legislation of Ukraine.

References:

1. Andreytsev V.I. Improvement of environmental legislation: conceptual foundations. Experience and problems of improving environmental legislation: materials of the International

Round Table dedicated to the 15th anniversary of the beginning of the training of specialists in the field of law at NSU (Dnipropetrovsk, December 14, 2012). - Dnipropetrovsk, 2012. - P. 5-28.

2. Andreytsev V.I. Environmental law: Course of lectures: study guide. Kyiv: Venturi, 1996. – 208 p.

3. Deinega M. A. Problems of environmental legislation: conceptual principles of improving the system of natural resource legislation of Ukraine. // Southern Ukrainian legal journal. - 2023. - P. 169-174

ҚАЗАҚСТАНДА ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ҚАЙТА ӨҢДЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Рустембекова Д.К., PhD, профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Нукушева А.А., з.ғ.к., профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Қазақстанда қатты тұрмыстық қалдықтарды басқару ұлттық деңгейдегі маңызды мәселе болып табылады. Сонымен бірге, тұрмыстық қатты қалдықтарды басқару мәселесі Қазақстанда экологиялық саясат саласындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының қатты тұрмыстық қалдықтармен жұмыс істеу саласындағы заңнамасын жетілдіру және дамыту Қазақстан Республикасы мемлекетінің қоршаған ортаны қорғау, орнықты даму және климаттың өзгеруіне қарсы күрес саласындағы басым міндеттерінің бірі болып табылады.

Қатты тұрмыстық қалдықтармен ластанудың қауіптілігі оның көлемі үлкен территорияға, топыраққа, жерасты суларына, өсімдіктер, сол сияқты тірі организмдерге: жануарларға, құстарға және адамдарға әсерінен көрінеді. Сол сияқты, атмосфераға органикалық қалдықтардан шығатын газдар түріндегі шығарылым климаттың өзгеруіне әсер ететін негізгі факторы болып табылады.

Қазақстандағы күрделі экологиялық жағдай ел азаматтарының өз құқықтарын жүзеге асыруына кедергі болып табылады. Аталған норма Қазақстан Республикасының ата Заңымызда мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қоятыны туралы белгіленген (31-бап). Ал Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті екені бекітілген (38-бап) [3].

Қазақстан Республикасының Экология Кодексінің 367-бабының 1-тармағына сәйкес, тұрмыстық қатты қалдықтар деп қатты пішіндегі коммуналдық қалдықтар түсініледі [2].

Қалдықтарды қайта өңдеу деп мақсатына қарамастан өнімді, материалдарды немесе заттарды одан әрі өндіруде (дайындауда) пайдалану үшін жарамды болатын пайдалы құрамдастарды, шикізатты және материалдарды қалдықтардан алуға бағытталған механикалық, физикалық, химиялық және биологиялық процестер түсініледі [3].

Қазақстанда қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеу деңгейі төмендеді. 2023 жылғы ұлттық индикаторды қайта есептегеннен кейін кезеңнің соңына дейін жоспарланған 27%-ға жету мүмкін болмайтыны белгілі болды. Соның салдарынан өңдеу үлесі өспей, тіпті азайған. Жиналған қалдықтардың көлеміне келетін болсақ, олар аздап азайды. Соңғы бір жылда Қазақстанда 4,1 млн тонна қатты тұрмыстық қалдықтар жиналды (2022 жылмен салыстырғанда 4,7% азайған).

Қазақстанның «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасына сәйкес, 2030 жылға қарай елімізде коммуналдық қалдықтарды қайта өңдеу көрсеткіші 40%-ды құрауы тиіс. Бұл көрсеткішке қол жеткізілетіні әлі белгісіз, өйткені соңғы жылдары елімізде қалдықтарды басқару жүйесінің әр деңгейінде көптеген мәселелер жинақталған. Мәселен, халықтың қатты тұрмыстық қалдықтарды жинау мен шығару қызметтеріне толық қол жеткізе алмауы.

Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар министрлігі мәліметінше, қазақстандықтардың 19%-ы бұл қызметке қол жеткізе алмайды. Екінші үлкен мәселе — инфрақұрылымның баяу дамуы. Қазір елімізде 82 мың контейнер жетіспейді. Ірі қалалардағы коммуналдық кәсіпорындар қоқыс шығаруға техниканың жетіспейтінін айтады. Ал ең бастысы: елімізде полигондардың аз ғана бөлігі заманауи экологиялық қауіпсіздік стандарттарына сай салынған. 3 мың полигонның тек 20,6%-ы ғана санитарлық нормаларға сай. Қалғандары толып кеткен, заңдастырылмаған немесе қалдықтарды нығыздаудың ескі әдістерін қолданады.

Бұл тосқауылдар құрылыс қалдықтарын қоғамдық қоқыс алаңдарына тастауға тыйым салумен қоса келесі үлкен мәселеге — өздігінен қоқыс полигондарының үнемі пайда болуына себеп болады. Бұл жағдайға шенеуніктердің жиі айтатын халықтың экологиялық мәдениетінің төмендігінен бөлек, тұрғындардың коммуналдық кәсіпорынға қалдықтарды тым қымбатқа бермей, жүйелі түрде өткізіп тұруына жағдайдың жоқтығы себеп болып отыр. Статистикалық мәліметтер елімізде жыл сайын пайда болатын заңсыз қоқыс полигондарының саны мыңдағанын көрсетеді. Былтыр 5,5 мыңы ашылып, оның 86%-ы жойылды. Үйінділердің жыл сайын көбеюіне қарап, рұқсат етілмеген үйінділердің пайда болу себептері анықталмайынша, олардың азаймайтыны байқалады.

Мәселен, қалыптасқан қатты тұрмыстық қалдықтардың көлемі 2018 жылы - 4,3 млн.т., 2019 жылы – 4,7 млн.т., 2020 жылы – 4,6 млн.т., 2021 жылы – 4,2 млн.т., 2022 жылы – 4,3 млн.т., 2023 жылы – 4,1 млн.т. болған.

Олардың қайта өңдеу үлесі сәйкес түрде 2018 жылы - 11,5%, 2019 жылы – 14,9%, 2020 жылы – 19,1%, 2021 жылы – 23,4%, 2022 жылы – 25,4%, 2023 жылы – 23,9% болған. Ал жоспар бойынша 2030 жылы қайта өңдеу үлесін 40% жеткізу белгіленген [4].

ҚР Премьер-Министрі Олжас Бектеновтің төрағалығымен өткен Үкімет отырысында ірі қалаларда қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеу зауыттарын салу мәселесі қаралды.

Экология және табиғи ресурстар министрі Ерлан Нысанбаев Үкімет қалдықтарды басқару саласындағы жобаларды жеңілдікпен қаржыландыру тетігін бекіткенін еске салды. Бұл қоқыс таситын көліктерді сатып алуға, сұрыптау желілерін іске қосуға және қайта өңдеу қуаттарына қатысты. Қаржыландыру Өнеркәсіпті дамыту қоры арқылы 3 жылдан 15 жылға дейінгі несие беру мерзімін және 3%-дық сыйақы мөлшерлемесін қарастырады.

Бүгінгі таңда 232 млрд теңгеден асатын 94 жоба іріктелді. Оларды іске асыру төсемтастарды, люктерді, қоқыс жәшіктерін, шыны ыдыстарды, стрейч пленкаларын және басқа да халық тұтынатын тауарлар шығаруды жолға қоюға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ қуаттылығы жылына 3 млн тоннадан асатын сұрыптау желілерін салу және жаңғырту бойынша өңірлер арқылы 21 жоба пысықталды. Жобаларды іске асыру сұрыптау желілерінің қуатын қазіргі 1,7 млн тоннадан 4,7 млн тоннаға дейін жеткізуге, сондай-ақ еліміздің барлық өңірлеріндегі қалалар мен ірі елді мекендерді қамтуға мүмкіндік береді.

Қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеу бойынша жалпы қуаттылығы жылына 1,2 млн тоннадан асатын жаңа 37 зауыт салу және жұмыс істеп тұрған 8 зауытты жаңғырту жоспарланып отыр. Бұл өңдеу көлемін жылына 1,4 млн тоннаға дейін арттыруға мүмкіндік береді.

Жетісу облысының әкімі Бейбіт Исабаев пен Қызылорда облысының әкімі Нұрлыбек Нәлібаев өңірлердегі тиісті инфрақұрылымдық жобалардың іске асырылу барысы туралы хабардар етті.

Отырыста Қазақстан қаптамашылар қауымдастығының басқарма төрағасы Батырбек Әубәкіров жаңа өндірістерді құру және қолданыстағы қуат көздерін жаңғырту туралы баяндама жасады.

Премьер-Министр атап өткендей, республиканың көптеген өңірлерінде әлі күнге дейін коммуналдық қалдықтарды ұтымды жинау мен шығаруға және оларды сұрыптап, қайта өңдеуге жеткілікті көңіл бөлінбей келеді. Оңды-солды рұқсат етілмеген қоқыс үйінділері пайда болуда. Оларды жою мәселелері уақтылы шешілмейді.

«Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай, дамыған елдер тұрмыстық қалдықтарды қайтадан өңдеп, барынша кәдеге жаратуда. Ал, бізде қарапайым сөзбен айтқанда, жиналған қоқысты жерге көме салу, тіпті болмаса таудай қылып үйіп қою үйреншікті жағдайға айналды. Бұл елді мекендердің көркін бұзумен қатар, ешқандай санитариялық, экологиялық нормаларға сай келмейді», — деді Олжас Бектенов.

Премьер-Министрдің айтуынша, тамақ қалдықтарын кәдеге жарату мен қайта өңдеу мәселелері де шешімін таппай отыр. Осыған байланысты қалдықтарды жинаудан бастап, қайта өңдеуге дейін кәдеге жаратудың тиісті тетіктерін әзірлеу қажет.

«Министрлік пен өңірлер бұл жұмысты созбалаңға салып жіберді. Кәсіпорындардың көпшілігі қайталама шикізатты жинаумен, оны буып-түйіп, шетелге сатумен ғана айналысады. Ал, қалдықтарды қайта өңдеп, түпкілікті өнім шығарып отырғандар аз», — деді Үкімет басшысы.

Премьер-Министр мысал ретінде Солтүстік Қазақстан облысындағы «Радуга» компаниясы полиэтилен мен қағаз қалдықтарын қайта өңдеп, халық тұтынатын әр түрлі тауарлар өндіріп отырғанын айтты. Шымкентте «Еврокристалл» компаниясы шынының қайта өңдеп, ыдыс-аяқ шығарады.

Алматы облысында «KZ recycling» компаниясы макулатурадан қағаз өнімдерін шығарады. Ал Қызылорда облысында әрбір аудан қалдықтарды қайта өңдеуге қатысты өз жобаларын іске асыруда.

Бұл ретте Үкімет басшысы Атырау, Ақтөбе және Абай облыстары көптен бері қалдықтарды сұрыптау желісін іске қоса алмай отырғанын атап өтті.

Олжас Бектенов жалпы, бүкіл әлемде қоқысты қайта өңдеу табысты бизнес болып отырғанын, Қазақстан да бұл бағытта замана көшінен қалмауға тиіс екенін атап өтті.

«Осындай жобаларды іске асыру кезінде кәсіпорындарды экономикалық жағынан ынталандырудың тиімді тетіктері енгізілуі қажет. Оның үстіне, коммуналдық қалдықтарды қайта өңдеу мен сұрыптау жобалары 15 жылға 3% жеңілдікті мөлшерлемемен Өнеркәсіпті дамыту қоры арқылы қаржыландырылатын болады», — деді Премьер-Министр.

Үкімет басшысы сондай-ақ қалдықтар жинау, тасымалдау және қайта өңдеуді жүзеге асыратын кәсіпорындар үшін ЭкоҚолдау төлем бағдарламасының тетігі қайта іске қосылғанын айтты.

«Қалдықтармен жұмыс істеудің нақты жүйесі экономикалық және экологиялық әсер беріп қана қоймай, кәсіпорындар ашуға, жаңа технологиялар тартуға, жұмыс орындарын ашуға да ықпал етеді», — деді Олжас Бектенов.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде Үкімет басшысы қалдықтарды қайта өңдеу саласына инвесторлар тартудың қосымша тетіктерін әзірлеуді, тиісті инфрақұрылымдық жобалары бойынша өтінімдерді жеделдетіп қарау шараларын қабылдауды және толық пайдалануға берілгенге дейін әрбір жобаны сүйемелдеуді қамтамасыз етуді тапсырды. Премьер-Министр осы салада басталған барлық жобаларды іске қосу жұмыстарын жеделдетуді тапсырды [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029&pos=5;-88#pos=5;-88

2. «Қазақстан Республикасының Экология Кодексі» Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI Кодексі (2024.04.04. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33339998&pos=3;-44#pos=3;-44

3. Халық үшін қатты тұрмыстық қалдықтарды жинауға, тасымалдауға, сұрыптауға және көмугеарналған тарифті есептеу әдістемесін бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің 2021 жылғы 14 қыркүйектегі № 377 бұйрығы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100024382

4. Қазақстанда қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеу деңгейі төмендеді // https://ranking.kz/kz/digest-kz/industries-digest-kz/kazakstanda-katty-turmystyk-kaldyktardy-kayta-ondeu-dengeyi-tomendedi.html

5. Қазақстанда қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдейтін жаңа 37 зауыт іске қосылады//https://primeminister.kz/news/kazakstanda-katty-turmystyk-kaldyktardy-kayta-ondeytin-zhana-37-zauyt-iske-kosylady-27502

ИНСТИТУТ ОПЕКИ И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

Алиева Л.Р. м.ю.н., старший преподаватель, Карагандинский университет им.академика Е.А.Букетова
Карибаева А.Е. доктор PhD, ассистент профессора, Карагандинский университет им. академика Е.А.Букетова

Коллизионные вопросы опеки и попечительства над несовершеннолетними возникают чаще всего в случаях, когда ребенок – гражданин одного государства по определенным причинам находится на территории другого государства, а также в случаях, когда опекун и опекаемый являются лицами разных государств и т.д. [1;6]

При рассмотрении таких вопросов возникает проблема о едином статусе опеки и попечительства: следует ли подчинить опеку и попечительство регулированию единого законодательства или следует допустить расщепление названного статуса так, чтобы часть этих вопросов была подчинена закону одной страны (закону гражданства опекаемого), а часть – закону другой страны (закону гражданства опекуна).

Вопрос о правовой природе опеки над несовершеннолетними считается спорным, поскольку понятие опеки относится к комплексным. С одной стороны, это способ восполнения дееспособности ребенка, с другой – своеобразный институт представительства, без которого практически невозможно защищать права и интересы несовершеннолетних детей. С точки зрения семейного права опека представляет собой одну из форм устройства в семью ребенка, оставшегося без попечения родителей. [2; 185]

Опека (попечительство) над несовершеннолетними преследует две основные цели:

Защиту личных и имущественных прав несовершеннолетних, оставшихся без попечения родителей;

Воспитание ребенка в приемной семье лица, заменившего родителей.

Достижение и той, и другой цели относится в том числе и к несовершеннолетним гражданам. Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье» в данном случае делает уточнение:

- над малолетними детьми (не достигшими 14 лет), а также над лицами, признанными судом недееспособными вследствие психического заболевания или слабоумия, устанавливается опека

- над детьми в возрасте от 14 до 18 лет, а также над лицами, ограниченными судом в дееспособности вследствие злоупотребления спиртными напитками и наркотическими веществами – устанавливается попечительство. [3]

В случаях, когда речь идет о защите личных прав подопечного между опекой и попечительством почти нет разницы. Разницу можно увидеть при защите имущественных прав: опекун представляет интересы подопечного, а попечитель помогает ему осуществить свои имущественные права в соответствии с требованиями ст. 22,23 ГК РК. По достижении малолетним подопечным 14 лет опека автоматически трансформируется в попечительство. [4]

Для того чтобы опека выполняла свои функции по надлежащему воспитанию ребенка, законодательством установлен ряд правил, имеющих прямое отношение к семейному воспитанию детей.

Так, согласно казахстанскому законодательству, «опекунами или попечителями могут быть только совершеннолетние лица, за исключением:

1) лиц, признанных судом недееспособными или ограниченно дееспособными;

2) лиц, лишенных судом родительских прав или ограниченных судом в родительских правах;

3) отстраненных от обязанностей опекуна или попечителя за ненадлежащее исполнение возложенных на него законом Республики Казахстан обязанностей;

4) бывших усыновителей, если усыновление отменено судом по их вине;

5) лиц, которые по состоянию здоровья не могут осуществлять обязанности опекуна или попечителя;

6) лиц, не имеющих постоянного места жительства;

7) лиц, имеющих непогашенную или неснятую судимость за совершение умышленного преступления на момент установления опеки (попечительства), а также лиц, указанных в подпункте 12) настоящего пункта;»;

8) лиц без гражданства;

9) лиц мужского пола, не состоящих в зарегистрированном браке (супружестве), за исключением случаев фактического воспитания ребенка не менее трех лет в связи со смертью матери или лишением ее родительских прав;

10) лиц, которые на момент установления опеки или попечительства не имеют дохода, обеспечивающего подопечному прожиточный минимум, установленный законодательством Республики Казахстан;

11) лиц, состоящих на учетах в наркологическом или психоневрологическом диспансерах;

12) лиц, имеющих или имевших судимость, подвергающихся или подвергавшихся уголовному преследованию (за исключением лиц, уголовное преследование в отношении которых прекращено на основании подпунктов 1) и 2) части первой статьи Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан) за уголовные правонарушения: убийство, умышленное причинение вреда здоровью, против здоровья населения и нравственности, половой неприкосновенности, за экстремистские или террористические преступления, торговлю людьми;

13) граждан Республики Казахстан, постоянно проживающих на территории Республики Казахстан, не прошедших психологическую подготовку в порядке, установленном пунктом 4 статьи 91 настоящего Кодекса (за исключением близких родственников ребенка)». [3]

Муратова М.В. верно отмечает, что: «следует обратить внимание на разграничение опеки (попечительства) и усыновления. Они сходны в том, что ребенок в обоих случаях помещается в семью. Однако при усыновлении права и обязанности усыновленных и усыновителей приравниваются к правам и обязанностям детей и родителей. Из этого следует, что, во-первых, правовые последствия усыновления носят бессрочный характер. Опека и попечительство над детьми – временное правовое состояние. Попечительство прекращается с совершеннолетием ребенка, а возможно, и ранее – в тех случаях, когда до достижения совершеннолетия ребенок приобретает полную гражданскую дееспособность (вступление в брак, эмансипация). Во-вторых, правовой статус усыновителя и опекуна различается по объему прав». [5; 90-91]

Местные исполнительные органы районов, городов областного, республиканского значения, столицы осуществляют функции государства по опеке и попечительству в отношении несовершеннолетних через уполномоченные органы образования и здравоохранения, в отношении совершеннолетних – через уполномоченные органы социальной защиты населения.

Орган в установленном законодательством порядке обеспечивает защиту прав и интересов детей через:

1) участие в суде при рассмотрении дел, связанных с лишением или ограничением родительских прав, восстановлением в родительских правах, отменой или признанием

недействительным усыновления, признанием брака заключенного с несовершеннолетним, недействительным, ограничения или лишения права несовершеннолетнего распоряжаться самостоятельно денежными средствами, а также других дел в соответствии с Кодексом Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье»;

2) решение вопросов присвоения или изменения фамилии, имени несовершеннолетних в случаях, предусмотренных законодательством Республики Казахстан;

3) инициирование исков о лишении или ограничении родителей или одного из них родительских прав, об отмене усыновления либо о признании усыновления недействительным, если усыновитель ненадлежащим образом выполняет свои обязанности по воспитанию ребенка и заботе о нем, ограничении или лишении права несовершеннолетнего распоряжаться самостоятельно денежными средствами, а также в случаях, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, когда этого требуют интересы ребенка;

4) выдачу разрешений на свидание с ребенком родителям, лишенным или ограниченным в родительских правах, если это не оказывает на ребенка негативного влияния;

5) осуществление немедленного отобрания ребенка от родителей или от других лиц, на попечении которых он находится, при непосредственной угрозе жизни ребенка или его здоровью на основании акта местного исполнительного органа района, города областного, республиканского значения, столицы, до принятия решения суда;

6) представление законных интересов детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей и находящихся под опекой или попечительством, на патронатном воспитании, а также в организациях для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в отношениях с любыми лицами (в том числе в судах), если действия опекунов или попечителей, патронатных воспитателей по представлению законных интересов подопечных противоречат законодательству Республики Казахстан или интересам подопечных либо, если опекуны или попечители не осуществляют защиту законных интересов подопечных;

7) организацию работы по выявлению детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, детей, находящихся в трудной жизненной ситуации;

8) разрешение разногласий между родителями по вопросам, касающимся воспитания и образования детей;

9) осуществляет иные действия, предусмотренные законодательством Республики Казахстан, для защиты имущественных и личных неимущественных прав, интересов несовершеннолетних и совершеннолетних лиц. [6]

Ребенок (дети), переданный в приемную семью, должен сохранять право на причитающиеся ему алименты, пенсию (по случаю потери кормильца, инвалидности) и другие социальные выплаты и компенсации, устанавливаемые в каждом конкретном государстве. За ребенком (детьми) также должно быть сохранено право собственности.

Если в Казахстане проживает душевнобольной или слабоумный иностранец, который не может понимать значения своих действий или руководить ими, или же малолетний иностранец (т. е. не достигший 15 лет), не имеющий законных представителей, которые защищали бы его интересы, то над таким лицом может быть установлена опека. Опека и попечительство над казахстанскими гражданами, проживающими в РК, устанавливаются казахстанскими органами по казахстанскому законодательству.

За границей опека и попечительство над казахстанскими гражданами могут быть установлены консулом.

Статья 1124 Гражданского Кодекса Республики Казахстан содержит следующие положения: «Опека и попечительство над казахстанскими гражданами, проживающими вне пределов РК, устанавливается по казахстанскому законодательству. Когда же опека (попечительство) установлена над казахстанским гражданином, проживающим вне пределов РК, по законам соответствующего государства, она признается действительной в РК, если против установления опеки (попечительства) или против ее признания не было возражений консульского учреждения РК». [7]

Опека (попечительство) установленная над иностранными гражданами вне пределов РК по законам соответствующих государств, признается действительной в РК.

Консульские конвенции, заключенные Республикой Казахстан, предусматривают осуществление консулами соответствующих функций в области опеки и попечительства. Согласно одним конвенциям, консулы могут предлагать судам или другим компетентным властям страны своего пребывания лиц для назначения в качестве опекунов или попечителей для граждан государства, назначившего консула. В других консульских конвенциях предусматривается, что консулы могут назначать опекунов и попечителей для граждан государства, назначившего консула, а также имеют право наблюдать за действиями опекунов и попечителей.

Подробные правила, связанные с установлением опеки и попечительства, имеются в договорах о правовой помощи, заключенных с рядом стран. Эти договоры устанавливают следующие правила:

по делам опеки и попечительства компетентные учреждения того государства, гражданином которого является лицо, находящееся под опекой или попечительством;

при установлении опеки и попечительства применяются законы государства, гражданином которого является лицо, которое должно быть взято под опеку, или над которым должно быть установлено попечительство;

если это лицо проживает на территории другого государства, то осуществление опеки или попечительства может быть передано органом страны его гражданства органу страны его проживания.

Правовые системы многих стран определяют понятие опеки как охрану нуждающихся в защите: в связи с их несовершеннолетием, умалишенностью и другими дефектами лиц. [8; 328] Во многих государствах эти вопросы разрешаются по закону гражданства опекаемого лица. Не является исключением и Республика Казахстан.

Опека (попечительство) над несовершеннолетними, недееспособными или ограниченными в дееспособности гражданами РК, проживающими вне пределов РК, а также над иностранными гражданами, проживающими в РК, устанавливается по законодательству РК.

В международном частном праве по поводу опеки и попечительства возникают в основном следующие вопросы:

Возможно ли учреждение опеки (попечительства) над иностранцем или лицом проживающим за рубежом, и может ли быть назначен опекуном или попечителем иностранец;

Законодательство какого государства регулирует опеку и попечительство и отдельные связанные с опекой и попечительством отношения.

По мнению И.В. Гетьман-Павловой: «Гражданско-правовой институт опеки и попечительства представляет собой комплекс мер, направленных на охрану личных и имущественных прав недееспособных и ограниченно дееспособных лиц. Для семейного права эти институты имеют значение, если опека устанавливается над малолетним или попечительство — над несовершеннолетним. В семейном праве опека и попечительство представляют собой совокупность отдельных норм, направленных на охрану личных и имущественных прав и интересов несовершеннолетних». [9;357]

Согласно Гаагским Конвенциям об опеке над несовершеннолетними (1902г.) и попечительстве над совершеннолетними (1905г.) учреждение опеки и попечительства осуществляется в соответствии с национальным законом подопечного; опека (попечительство) над иностранцем устанавливается лишь в том случае, если законом страны, гражданином которой он является, не установлено исключительное право на опеку (попечительство) над собственными гражданами.

Конвенция о гражданских аспектах похищения детей в международном масштабе 1980 г. была принята с целью немедленного возвращения детей, незаконно перемещенных или незаконно удерживаемых в одном из договаривающихся государств, а также содействия

реальному применению во всех других договаривающихся государствах прав защиты ребенка, существующих в одном из государств-участников. [10]

Особенностью договора о международном гражданском праве 1940 г. является применение в качестве основной коллизионной привязки в вопросах учреждения опеки и попечительства закона домицилия недееспособных лиц. Этим же законом регулируются права и обязанности опекунов и попечителей.

Правоотношения между опекуном и опекаемым определяются по закону государства, органы которого назначили опеку. К вопросам определения таких правоотношений относятся в первую очередь вопросы представительства опекуна. Право представительства опекуна (попечителя) распространяется в принципе и за пределы государства, в котором учреждена опека.

Из зарубежных правовых систем широко определяет юрисдикцию своих государственных органов в вопросах опеки и попечительства английская судебная практика, использующая привязку к закону суда.

При учреждении опеки и попечительства над несовершеннолетним иностранцем в различных государствах на основании коллизионных норм может применяться иностранное право, в связи, с чем на практике встречается много трудностей.

Итак, в настоящее время материально-правовые нормы семейного права различных государств имеют большое разнообразие. Это порождает на практике возникновение коллизий при решении различных вопросов в правоотношениях с иностранным элементом, в том числе в отношениях, регулирующих опеку и попечительство.

Участие Казахстана в международных отношениях предполагает установление свободного режима для пребывания иностранных граждан на территории РК, а также для пребывания граждан нашей республики за границей. Это способствует увеличению количества семейных отношений с иностранным элементом. Поэтому сегодня возникает необходимость грамотного урегулирования этих отношений.

В заключение необходимо отметить, что в отношениях между странами в области семейного права существует тенденция договорной унификации коллизионного права путем включения в договоры о правовой помощи ряда норм, касающихся отношений между родителями и детьми, в том числе, опеки и попечительства.

Список литературы:

1. Городецкая И. К. Международная защита прав и интересов детей. М., Международные отношения, 1973.-112с.

2. Нечаева А.И. Семейное право. Курс лекций.-М.-Юристъ.-1999.- 297с.

3. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2024 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&show_di=1

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.01.2024 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061&doc_id2=1006061

5. Муратова М.В. Вопросы устройства детей, оставшихся без попечения родителей //Вестник Московского университета МВД России № 7.-2008.-С.88-94

6. Постановление Правительства Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2012 года № 382 «Об утверждении Правил осуществления функций государства по опеке и попечительству» http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200000382

7. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.03.2024 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880

8. Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник. - 4-е изд., перераб. и доп. - М: Юристъ, 2002. - 462 с.

9. Гетьман-Павлова И.В. Г 44 Международное частное право: Учебник. - М.: Изд-во Эксмо, 2005. - 752 с.

10. Конвенция о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей (Гаага, 25 октября 1980 г.) https://rtdety.tatarstan.ru/konventsiya-o-grazhdansko-pravovih-aspektah.htm

ТҰРҒЫН ҮЙ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АЗАМАТТАРДЫҢ ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мырзалиева Ж.Т. Заң факультетінің 1-курс докторанты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті

Тұрғын үй құқықтары мемлекет кепілдік беретін негізгі әлеуметтік құқықтардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституция нормаларына сәйкес Қазақстан Республикасында азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасалады. Заңда көрсетілген санаттағы мұқтаж азаматтарға тұрғын үй заңмен белгіленген нормаларға сәйкес мемлекеттік тұрғын үй қорларынан олардың шама-шарқы көтеретін ақыға беріледі. Олар тұрғын үй жағдайларын қамтамасыз ету және тұрғын үйге қол жеткізу саласындағы азаматтар мен мемлекет арасындағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар кешенін білдіреді[1]. Бұл жеке тұлғаның өмір сүруі мен дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді және бұл әр адам үшін маңызды болып келеді.

Әлеуметтік құқықтар, соның ішінде тұрғын үй құқықтары барлық азаматтар үшін әлеуметтік әділеттілік пен мүмкіндіктер теңдігін қамтамасыз етуге бағытталған. Тұрғын үй құқығының маңыздылығы–бұл адамның қауіпсіздік, денсаулық және жайлы өмір сүру сияқты негізгі қажеттіліктерімен тікелей байланысты.

Тұрғын үй құқығы басқа әлеуметтік құқықтар арасында ерекше орын алады, өйткені олар адам өмірінің көптеген аспектілеріне әсер етеді. Мысалы, тұрғын үй жағдайлары денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қорғау сапасына әсер етеді. Мемлекет азаматтардың тұрғын үй құқықтарын қамтамасыз етуде және қорғауда шешуші рөл атқарады. Осы саладағы мемлекеттің негізгі міндеттерінің қатарында тұрғын үй құқықтарын іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасауды, әлеуметтік бағдарламаларды әзірлеу мен іске асыруды, тұрғын үй сатып алуға және жалға алуға кепілдіктер мен субсидиялар беруді бөліп көрсетуге болады.

Тұрғын үй құқығының маңыздылығы халықаралық деңгейде де расталады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт сияқты көптеген халықаралық құжаттар тұрғын үй құқығын адамның негізгі құқығы ретінде таниды және мемлекеттерді оның орындалуын қамтамасыз етуге міндеттейді.

Ғылыми әдебиеттерде ғалымдар тұрғын үй құқықтары ұғымын және олардың басқа әлеуметтік құқықтар ішіндегі маңыздылығын, бұл құқықтар адам өмірі мен әлеуметтік әл-ауқаттың ажырамас бөлігі болып табылатындығына назар аударады.

В. С. Нерсесянц тұрғын үй құқығы азаматтардың әлеуметтік әл-ауқатының негізі екенін көрсетеді, өйткені олар олардың өмірі мен денсаулығына тікелей байланысты. Оның пікірінше, мемлекет азаматтарға тұрғын үй құқықтарын тиісті заңнама арқылы іске асыруға және қорғауға мүмкіндік беруге міндетті [2;32].

Ғалымдардың тұрғын үй құқықтарының анықтамасын қарастыруда көзқарастар сәл өзгеше болуы мүмкін, бірақ тұтастай алғанда олар тұрғын үй құқықтары азаматтар, мемлекет және ұйымдар арасындағы тұрғын үй жағдайларын қамтамасыз ету, тұрғын үйге қол жеткізу және басқа да тұрғын үймен байланысты құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру

саласындағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы екендігімен келіседі.

С. А. Беляев азаматтардың тұрғын үй құқығын қамтамасыз етудегі мемлекеттің рөліне назар аударады. Ол тұрғын үй құқықтары негізгі әлеуметтік құқықтардың бірі болып табылатынын және оларды іске асыру мен қорғау халықтың өмір сүру деңгейіне және елдің әлеуметтік дамуына тікелей әсер ететінін атап көрсетеді [3;9].

Ғылыми зерттеулерде мемлекет тарапынан тұрғын үй құқығына кепілдіктерінің маңыздылығына да назар аударылады. Ғалымдар мемлекеттің тұрғын үйге қолжетімділікті қамтамасыз етудегі, тұрғын үй бағдарламалары мен іс-шараларды әзірлеудегі, сондай-ақ тұрғын үй құқықтары бұзылған жағдайда азаматтардың құқықтарын қорғаудағы рөлін атап көрсетеді.

О. В. Самородов тұрғын үй құқықтарының басқа әлеуметтік құқықтармен байланысын зерттейді. Ол азаматтардың тұрғын үй құқығын қамтамасыз ету мемлекеттік саясаттың маңызды міндеттерінің бірі деп санайды, өйткені бұл құқық денсаулық пен білім алу құқығы сияқты басқа әлеуметтік құқықтарды жүзеге асырумен тікелей байланысты болып келеді[4;13].

А. Е. Шишкин тұрғын үй құқығының әлеуметтік маңыздылығына және оның басқа әлеуметтік құқықтар арасындағы орнына назар аударады. Ол тұрғын үй құқығы азаматтардың негізгі қажеттіліктеріне қатысты және олардың өмір сүру сапасына тікелей әсер ететіндіктен жоғары әлеуметтік маңызы бар деп санайды [5;21].

Сонымен қатар ғалымдар тұрғын үй құқығы басқа әлеуметтік құқықтар арасында ерекше орын алатынын атап көрсетеді, өйткені олар адамның негізгі қажеттіліктерімен және оның әл-ауқатын қамтамасыз етумен тікелей байланысты. Осыған байланысты тұрғын үй құқығы денсаулық, білім және еңбек құқығы сияқты басқа әлеуметтік құқықтарды жүзеге асыру үшін маңызды.

Қазақстан Республикасында және әлемдік практикада тұрғын үй құқықтарының тарихи дамуы қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістермен тығыз байланысты күрделі процесс болып табылады. Кеңес Одағы кезінде Қазақстанда тұрғын үй құқығы КСРО-ның тұрғын үй құқығының жалпы қағидаттарына сәйкес дамыды және негізгі қағидалардың бірі азаматтарға мемлекет есебінен тұрғын үй алу құқығын беру болды.

КСРО-ның ыдырауымен және Қазақстанның тәуелсіздік алуымен тұрғын үй құқығы дамуының жаңа кезеңі басталды. 1995 жылы Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданды, онда әрбір азаматтың қолжетімді тұрғын үйге құқығы және тұрғын үймен қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларға қатысу мүмкіндігі бекітілді. Осыған байланысты Қазақстанда тұрғын үй құқықтарын дамыту нарықтық қағидаттарға және халықтың тұрғын үй қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасауға бағыттала бастады.

Халықаралық деңгейде тұрғын үй құқығы дамудың бірқатар кезеңдерінен өтті. 1948 жылы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы қабылданды, онда әр адамның лайықты баспана алу құқығы алғаш рет танылды. Содан кейін бұл қағида азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пакт және Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пакт сияқты бірқатар халықаралық құжаттарға енгізілді.

Әлемнің әртүрлі елдерінде тұрғын үй құқығы тарихи тәжірибеге, экономикалық және әлеуметтік жағдайларға байланысты әртүрлі бағыт бойынша дамыды. Ұлыбритания мен Германия сияқты кейбір елдерде халықтың аз қамтылған топтарын тұрғын үймен қамтамасыз етуге бағытталған арнайы әлеуметтік тұрғын үй бағдарламалары құрылды. АҚШ сияқты басқа елдерде жеке тұрғын үй құрылысын дамытуға және азаматтардың ипотекалық несиеге қол жеткізуіне жағдай жасауға баса назар аударылды. Ресей, Украина және басқа посткеңестік елдер сияқты өтпелі экономикасы бар елдерде тұрғын үй заңнамасын реформалау процесі нарықтық қатынастарға көшуге және азаматтардың тұрғын үй құқықтарын жүзеге асыруға жағдай жасауға бағытталды [6;41].

Осылайша, Қазақстан Республикасында және әлемдік тәжірибеде тұрғын үй құқықтарының тарихи дамуы тұрғын үй құқығының серпінді және тұрақты дамып келе жатқан институт екенін көрсетеді. Осы саладағы өзгерістер қоғамда болып жатқан экономикалық, саяси және әлеуметтік процестерге, сондай-ақ тұрақты даму мен адам құқықтарын қорғаудың халықаралық тенденцияларына байланысты болып келеді.

Тұрғын үй құқығының тарихи дамуы саласындағы зерттеушілер тұрғын үй құқығы күрделі және көп деңгейлі тарихына, соның ішінде кеңестік кезеңдерінен және қазіргі реформалардан тұратыныдығы жөнінде пікірлерін айтты. Ғалымдар әртүрлі елдердегі және тарихи контексттердегі заңнаманың айырмашылықтары мен ерекшеліктерін атап көрсетеді және осы саладағы проблемалар мен тенденцияларға назар аударады.

Тұрғын үй құқығының салыстырмалы аспектісін талдай отырып, зерттеушілер әртүрлі елдер мен аймақтардағы құқықтық жүйелердегі, заңнамалық актілердегі және тұрғын үй құқығын қолдану тәжірибесіндегі айырмашылықтарға назар аударады. Қазақстанда және әлемдік контексте тұрғын үй құқығын дамытудың өзекті мәселелеріне, проблемалары мен перспективаларына ерекше назар аударылады.

Тұрғын үй құқығының бірінші және аса маңызды қайнар көзі Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылады. Онда азаматтардың тұрғын үй құқықтарының негізгі қағидаттары мен кепілдіктері бекітілген, сондай-ақ тұрғын үй құрылысы және халықты тұрғын үймен қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың негіздері айқындалған. Қазақстан Республикасының заңнамасы тұрғын үй қатынастарын реттейтін бірқатар заңдарды қамтиды. Осы саладағы негізгі акт Қазақстан Республикасының "Тұрғын үй қатынастары туралы" заңы (бұдан әрі – тұрғын үй қатынастары туралы Заң) болып табылады[7], ол тұрғын үй қатынастарының құқықтық негіздерін айқындайды, тұрғын үй беру тәртібін және осы қатынастардағы тараптардың міндеттемелерін белгілейді. Тұрғын үй қатынастары туралы заңнан басқа, бірқатар басқа заңдарда тұрғын үй қатынастарын реттейтін ережелер де бар. Қаулылар, бұйрықтар, бұйрықтар, нұсқаулар және нұсқаулар сияқты заңға тәуелді актілер тұрғын үй құқығы заңнамасына маңызды қосымша болып табылады. Олар заңнаманың нормаларын ашады және нақтылайды, сондай-ақ оларды іс жүзінде іске асыру тәртібін айқындайды. Тұрғын үй қатынастарын реттеуде халықаралық шарттар мен келісімдер маңызды рөл атқарады. Қазақстан Республикасы бірқатар халықаралық құжаттардың, мысалы, азаматтардың тұрғын үй құқықтарына қатысты ережелерді қамтитын әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактінің және Еуропалық әлеуметтік Хартияның қатысушысы болып табылады [6;].

Қазақстан Республикасы Тұрғын үй заңнамасының негізгі қағидаттары тұрғын үйдің қолжетімділігі, әлеуметтік әділеттілік, тұрғын үйге меншік құқығының кепілдігі және халықтың тұрғын үй мұқтажын қамтамасыз етуде мемлекеттік қолдау болып табылады. Бұл қағидаттар азаматтар үшін лайықты тұрғын үй жағдайларын қамтамасыз етуге, олардың әлеуметтік-экономикалық мүмкіндіктерін есепке алуға және тұрғын үй құқықтарын іске асыру процесінде олардың мүдделерін қорғауға бағытталған.

Бұдан басқа, тұрғын үй заңнамасының маңызды қағидаты тұрғын үй объектілерін салу және пайдалану кезінде экологиялық талаптар мен нормаларды сақтау болып табылады. Бұл қолайлы өмір сүру ортасын құруға және тұрғын аудандарда тұратын азаматтардың денсаулығына қамқорлық жасауға бағытталған [8;33].

Мемлекет халықтың тұрғын үй жағдайларын жақсартуға және тұрғын үйге қолжетімділікті кеңейтуге бағытталған бағдарламалар мен жобаларды әзірлеу және енгізу арқылы тұрғын үй саясатын іске асыруға белсенді қатысады. Тұрғын үй заңнамасында жас отбасылар, көпбалалы отбасылар, Ұлы Отан соғысына қатысушылар, мүгедектер және басқалар сияқты азаматтардың белгілі бір санаттары үшін әлеуметтік қорғау және қолдау шаралары қарастырылған. Бұл халықтың әртүрлі топтарының ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеруге және оларды тұрғын үй құқығымен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [9;79].

Жалпы, тұрғын үй құқығының негізгі қайнар көздерін талдау Қазақстан Республикасындағы тұрғын үй қатынастарын реттеуге көзқарастың жүйелілігі мен кешенділігін көруге мүмкіндік береді. Заңнама халықаралық тәжірибе мен ұлттық ерекшеліктерді есепке алу негізінде құрылады, сондай-ақ азаматтардың тұрғын үй құқықтарын қамтамасыз етуге және олардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған.

Азаматтардың тұрғын үй құқықтары–бұл адамдардың тұрғын үй қажеттіліктерін қамтамасыз етуге және олардың тұрғын үй жағдайларын жақсартуға бағытталған құқықтық мүмкіндіктер жиынтығы. Негізгі санаттардың бірі азаматтарға қолданыстағы заңнамаға сәйкес мемлекеттен тұрғын алу немесе жалға алу, иелену мүмкіндігін қамтамасыз ететін тұрғын үй құқығы болып табылады.

Тұрғын үй жағдайын жақсарту құқығы азаматтардың тұрғын үй құқығының маңызды аспектісі болып табылады. Бұл құқық азаматтардың тұрғын үй жағдайларын неғұрлым ыңғайлы немесе кеңірек тұрғын үйге көшіру арқылы, сондай-ақ қолданыстағы тұрғын үйді жаңарту және қайта салу арқылы жақсартуға мүмкіндік береді.

Тұрғын үй субсидиясы немесе өтемақы алу құқығы тұрғын үй құқығының тағы бір санаты болып табылады. Мемлекет тұрғын үйді абаттандыру және жөндеу шығындары үшін жалдау ақысын төлеуге субсидиялар немесе өтемақылар беру арқылы өзін-өзі тұрғын үймен қамтамасыз ете алмайтын азаматтарға материалдық қолдау көрсетеді.

Азаматтардың тұрғын үй құқықтарының маңызды элементі халықтың әртүрлі топтары үшін қолжетімді тұрғын үйді қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік бағдарламаларға қатысу құқығы болып табылады. Мұндай бағдарламаларға қатысу азаматтарға коммерциялық тұрғын үй нарығына қарағанда тиімді шарттарда тұрғын үй алуға мүмкіндік береді.

Азаматтардың аталған тұрғын үй құқықтарын іске асыру үшін заңнама азаматтығы, жасы, тұрақты тіркеудің болуы, жеке тұрғын үйінің болуы немесе болмауы, табыс мөлшері, сондай-ақ ардагерлік, мүгедектік немесе аз қамтылған отбасыларға жату сияқты белгілі бір негіздердің болуы сияқты белгілі бір критерийлер мен шарттарды көздейді. Бұл критерийлер мен шарттар заңнамамен белгіленеді және олардың сақталуы тұрғын үй құқығын жүзеге асырғысы келетін азаматтар үшін міндетті болып табылады.

Ғалымдар өз жұмыстарында азаматтардың тұрғын үй құқықтарының негізгі санаттарына назар аударып, олардың халықты әлеуметтік қорғау контекстіндегі маңыздылығын атап көрсетеді. Абдрахманова, Г. С., тұрғын үй құқықтарының негізгі санаттарына тұрғын үй құқығы, тұрғын үй жағдайын жақсарту құқығы және тұрғын үйді жекешелендіру құқығы кіретінін атап өтті. Ол сондай-ақ бұл құқықтардың әртүрлі критерийлері мен іске асыру шарттары бар екенін атап көрсетеді [10;26].

Жариков, В.С., азаматтардың тұрғын үй құқықтарының әртүрлі аспектілерін, соның ішінде қолжетімді тұрғын үй құқығын, тұрғын үй жағдайын жақсарту құқығын және жекешелендіру құқығын қарастырады. Ол осы құқықтарды іске асырудың критерийлері мен шарттарын анықтауда ұлттық заңнаманың ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін көрсетеді [11;41].

Зерттеушілер тұрғын үй құқығы әр адам үшін лайықты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ететін негізгі және фундаменталды құқық екенін атап кетеді.

Троицкий, С.А., азаматтардың қол жетімді тұрғын үй құқығына және тұрғын үй жағдайын жақсартуға баса назар аударады. Ол бұл құқықтарды жүзеге асырудың критерийлері мен шарттары елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты және экономикалық дамуға байланысты өзгеруі мүмкін екенін айта кетеді.

Филиппов, А.Л., ұлттық құқықтық жүйелердің әртүрлілігіне байланысты тұрғын үй құқығы, тұрғын үйді жақсарту құқығы және жекешелендіру құқығы сияқты тұрғын үй құқықтарын іске асырудың критерийлері мен шарттарын анықтаудың күрделілігін көрсетеді [3;35].

Жалпы, бұл мәселе бойынша ғалымдар азаматтардың әлеуметтік қорғалуы мен әл-ауқатын қамтамасыз етуде тұрғын үй құқықтарының негізгі санаттары маңызды рөл

атқаратындығын, ал оларды тиісті заңнамалық реттеу мен іске асыру тұрғын үйдің әділ және тиімді нарығын құрудың негізгі факторлары болып табылатындығын атап өтеді.

Тұрғын үй құқықтарының маңыздылығы олардың Қазақстан Республикасын қоса алғанда, әртүрлі елдердің Конституциялары мен заңнамаларында бекітілуінен көрінеді.

Тұрғын үй құқығының негізгі қайнар көздерін талдау тұрғын үй заңнамасы құрылатын негізгі принциптерді және азаматтардың тұрғын үй құқықтарының негізгі категорияларын анықтауға мүмкіндік берді. Ғалымдар тұрғын үй құқығы, тұрғын үй жағдайын жақсарту құқығы және тұрғын үйді жекешелендіру құқығы сияқты маңызды құқықтарды бөліп көрсетеді. Осы құқықтарды іске асыру мемлекеттің белсенді түрде тиісті жағдайлар жасауын, сондай-ақ азаматтардың осы құқықтарға қол жеткізуіне ықпал етудің және бақылаудың тиімді тетіктерін әзірлеуін талап етеді.

Осылайша, азаматтардың тұрғын үй құқықтарын құқықтық бекітудің теориялық негіздері күрделі және көп қырлы құбылыс болып табылады, оны зерттеу тұрғын үй қатынастарын реттеу тетіктерін тереңірек түсінуге және оларды іс жүзінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

2. Нерсесянц В.С. Философия права: учебник для вузов / В.С. Нерсесянц. – Москва: Норма, 2004. – 528 с.

3. Беляев С.А. Проблемы жилищного законодательства в Российской Федерации: монография / С.А. Беляев. – Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2017. – 190 с.

4. Самородов О.В. Жилищное право: учебное пособие / О.В. Самородов. – Москва: Юрайт, 2019. – 264 с.

5. Шишкин А.Е. Современные аспекты реализации жилищных прав граждан в Российской Федерации: монография / А.Е. Шишкин. – Москва: Юридическая литература, 2016. – 224 с.

6. Чуйков С. В. Жилищное право Республики Казахстан: особенности становления и развития / С. В. Чуйков. - Астана: Издательство Айкап, 2016. - 280 с.

7. Тұрғын үй қатынастары туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі N 94 Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000094_

8. Сайлаубекова Г.А. Экологическая устойчивость в жилищном строительстве Республики Казахстан // Экологический вестник Казахстана. - 2018. - №2. - С. 32-35.

9. Жарова М.Н. Проблемы доступности жилья для разных категорий населения в Республике Казахстан // Социология: научные исследования. - 2020. - №1. - С. 78-82.

10. Абдрахманова Г.С. Жилищное право в Республике Казахстан: основные категории и условия реализации прав граждан. - Алматы: Юридический факультет, 2017.

11. Жариков В.С. Сравнительный анализ жилищного законодательства России и стран СНГ / В.С. Жариков. - Москва: Издательство Юрайт, 2017. - 350 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСУПБЛИКАСЫНДА НЕКЕНІ БҰЗУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Асетова Г.Б. – Академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ азаматтық және еңбек құқығы кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.м.

Тілеп Т.С. – Академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ азаматтық және еңбек құқығы кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м.

Некені бұзу туралы істерді қараудың құқықтық қырларын талдау өзекті мәселелердің бірі болып табылады, себебі некені бұзу мәселелерін қарау және шешу процесі азаматтық істердің басқа түрлерімен салыстырғанда өзіндік ерекше сипаттамаларға ие.

Некені бұзу туралы істерді қараудың ерекшеліктерін зерттеу некенің әлеуметтік институт ретіндегі маңыздылығына байланысты ерекше маңызды болады.

Қазіргі уақытта некені бұзу елдегі демографиялық жағдайға әсер ететін және әлеуметтік шиеленісті тудыратын негізгі факторлардың біріне айналды. Сондықтан заңнамадағы өзгерістерді үнемі қадағалап отыру, сондай-ақ ғылыми зерттеулер жүргізу қажет, бұл Қазақстан Республикасының азаматтық процестік кодексі мен Қазақстан Республикасының неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексінің ережелерін ағымдағы қоғамдық қажеттіліктерге бейімдеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда әлемнің көптеген елдерінде некені бұзу мүмкіндігі қарастырылғандығын айта кеткен жөн. Берік діни дәстүрлері бар кейбір елдерде бұл мүмкіндік заңнамамен тек XX ғасырда (мысалы, Ирландияда) бекітілген. Ватиканда некенің абсолютті бұзылмау принципі әлі де бар. Израильде некені бұзу тараптардың өзара келісімімен ғана мүмкін болады. Егер әйел адам некені бұзғысы келмесе, сот зайыбына екінші некеге тұруға рұқсат беруі мүмкін, өйткені Тора (Иудаизмдегі «Пятикнижие») көп әйел алуға мүмкіндік береді[1;75].

Сотта қаралатын некені бұзу туралы істердің басқа санаттардан айрықшаландыратын өзіндік ерекшеліктері бар. Сотқа некені сақтауға бағытталған шараларды қабылдау тапсырылғанын ескере отырып, бұл ерекшеліктер некені бұзу туралы дауларды жан-жақты және толық қарауға, ерлі-зайыптылардың ғана емес, олардың кәмелетке толмаған балаларының да мүдделерін қорғауға бағытталғанын көрсетеді. Некені бұзудың негіздері, шарттары мен тәртібі Қазақстан Республикасының неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексінің 4-тарауында айқындалған[2].

Некені тоқтатудың өзге де себептеріне қарағанда некені бұзу ерлі-зайыптылардың біреуінің, ерлі-зайыптылардың екеуінің немесе әрекет қабілеттілігенен айырылған жұбайының қамқоршысының қалауы бойынша болатынын атап өту маңызды. Некені бұзу ерлі-зайыптылар арасындағы мүліктік және жеке құқықтық қатынастардың аяқталуына әкеледі. Сот шешімі күшіне енгеннен кейін иеленген барлық мүліктері ерлі-зайыптылардың жеке меншігіне айналады.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының кодексіне сәйкес неке мынадай тәсілдермен тоқтатылуы мүмкін:

1.Ерлі-зайыптылардың біреуінің немесе екеуінің де өтініші бойынша некені бұзу. Мұны тіркеу органдары арқылы немесе сот арқылы жасауға болады.

2.Сот әрекетке қабілетсіз деп таныған жұбайының (зайыбының) қамқоршысының өтініші бойынша некені бұзу.

3.Ерлі-зайыптылардың біреуінің қайтыс болуы немесе оны хабар-ошарсыз кетті деп тану салдарынан некені тоқтату.

Маңыздысы, жұбайының келісімінсіз оның жүктілік кезеңінде және бала бір жасқа толғанға дейін некені бұзуға жол берілмейді. Неке бұзылған кезде мүлікті бөлуге, алимент алуға және балаларды қамқорлыққа алуға байланысты мәселелер сот тәртібімен қаралуы мүмкін

Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексінің 19-бабында ерлі-зайыптылар арасындағы некені сот тәртібімен бұзу жүргізілетін жағдайлар белгіленген. Бұл тәртіпті орнатудың басты мақсаты - кәмелетке толмаған балалардың немесе некелері әкімшілік тәртіппен бұзылған ретте құқықтары мен мүдделері бұзылуы мүмкін деп санауға негіз болған жағдайда ерлі-зайыптылардың біреуінің құқықтары мен мүдделерін қорғау қажеттілігі болып табылады.

Бұл жағдайларға келесілер жатады:

- Еерлі-зайыптылардың кәмелетке толмаған ортақ балаларының болуы;
- ерлі-зайыптылардың біреуінің некені (ерлі-зайыптылықты) бұзуға келісімінің болмауы;
- ерлі-зайыптылардың біреуінің некені бұзудан жалтаруы;

- ерлі-зайыптылардың бір-біріне мүліктік және өзге де талаптарының болуы.

Некені сот тәртібімен бұзуға ерлі-зайыптылардың бірінің талап арызы негіз болып табылады, онда некені бұзу туралы негізгі талаптан басқа мүлікті бөлу туралы талаптар, алимент өндіріп алу туралы талаптар да болуы мүмкін. Некені бұзу туралы талап арызы Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 148-бабының талаптарына сәйкес келуі керек екенін атап өткен жөн[3]. Талап арызда: некенің (ерлі-зайыптылықтың) қашан, қайда тіркелгені, ортақ балалары бар ма, олардың жасы, ерлі-зайыптылар кәмелетке толмаған балаларының қайсысы кіммен бірге тұратыны туралы келісімге келді ме, балаларды және (немесе) еңбекке жарамсыз мұқтаж жұбайын асырауға арналған қаржыны төлеу тәртібі туралы, оған жұмсалатын қаражат мөлшері туралы немесе ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу туралы, некені (ерлі-зайыптылықты) бұзу кезінде оны бұзуға өзара келісім болмаған жағдайда оны бұзудың себептері, некені (ерлі-зайыптылықты) бұзу туралы талаппен бірге басқа да талаптардың қойылған-қойылмағаны көрсетіледі [4]. Некені бұзу туралы талап арызға мыналар қоса беріледі:

- талап арыздың көшірмесі;
- неке қию туралы куәлік;
- мемлекеттік баждың төленгенін растайтын құжат;
- балалардың туу туралы куәліктерінің көшірмелері;
– басқа табыс көздерінің табысы мен мөлшерін растайтын (егер баж мөлшерін азайту немесе алимент өндіріп алу туралы талаптар мәлімделген болса).

Егер ерлі-зайыптылардың арасында некені бұзуға келісім болса, бірақ араларында ортақ кәмелетке толмаған балалар болған жағдайда сот некені бұзудың себебін анықтамай, некені бұзуды жүзеге асырады.

Әрекет етуші неке және отбасы заңнамасының тиісті нормасы ерлі-зайыптылардың біреуінің келісімі болмаған кезде некені бұзу бойынша талапты қанағаттандыру туралы сот шешімін қабылдау мүмкіндігін отбасын сақтап қалудың және ерлі-зайыптылардың одан әрі бірге өмір сүруінің мүмкін еместігін көрсететін мән-жайларды белгілеумен байланыстырады. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының кодексінің 20-бабы мұндай жағдайлардың толық тізімін бермейді, өйткені бұл мүмкін емес. Іс жүзінде бұл жағдайларға мыналар жатады: зинақорлық, ішімдікке салыну, отбасы мүшелеріне қатыгездік көрсету, ұзақ уақыт бөлек тұру және т.б.

Неке және отбасы заңнамасының 20-бабы, егер ерлі-зайыптылардың біреуінің некені бұзуға келісімі болмаса, ерлі-зайыптылардың татуласуына шаралар қабылдауға және талап арызда келтірілген дәлелдерді тексеруге сотқа нұсқау береді. Осы мақсаттарға жету үшін сот ерлі-зайыптыларға татуласу үшін алты ай шегінде мерзім беру арқылы сот ісін кейінге қалдыруы мүмкін.

Сот осы санаттағы істерді ҚР АПК нормаларына сәйкес, әдетте, ерлі-зайыптылардың екеуінің қатысуымен қарайды. Алайда, сот істі жауапкер – жұбайы болмаған кезде, егер оның келмеу себептері дәлелді болмаса немесе осы мәліметтер болған кезде сот оларды құрметтемеушілік деп таныса немесе сот жауапкер бұл іс бойынша іс жүргізуді кешіктіреді деп санаса, қарауы мүмкін .

Татуласу мерзімі аяқталғаннан кейін сот істі мәні бойынша қарауды жалғастырады және сот шешімін шығарады. Еліміздің неке және отбасы заңнамасының отандық тәжірибесі үшін айтарлық мәселе – бұл Қазақстан Республикасының неке және отбасы заңнамасының нормаларына сәйкес, некені бұзу сотпен ерлі – зайыптылардың татуласуына берілген мүмкіндіктердің нәтижесіз деп тапқан жағдайларда ғана емес, сонымен бірге ерлі-зайыптылар некені бұзуды талап еткен кезде де жүзеге асырылатындығы.

Қазақстан Республикасы соттың осы санаттағы істерді жұбайының келісімімен, бірақ олардың кәмелетке толмаған ортақ балалары болған кезде немесе ерлі – зайыптылардың біреуінің некені бұзудан бас тартқан кезде талдау ерекшеліктерін белгілейді. Бұл ерекшеліктер:

- себептерін анықтамай, некені сот тәртібімен бұзу;

- кәмелетке толмаған балалардың мүдделерін қорғауға шаралар қабылдау міндеті.

Кәмелетке толмағандарды қорғауды сот ерлі-зайыптылар арасындағы балалар туралы келісімнің бар-жоғын тексеру және бағалау арқылы жүзеге асырады. Сонымен қатар, бұл балалар туралы дау туындағанына қарамастан болады.

Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексінің 22-бабына сәйкес, некені (ерлі-зайыптылықты) сот тәртібімен бұзу кезінде ерлі-зайыптылар кәмелетке толмаған балалары өздерінің қайсысымен тұратындығы туралы, балаларды және (немесе) еңбекке қабілетсіз мұқтаж жұбайын (зайыбын) күтіп бағуға қаражат төлеу тәртібі, осы қаражаттың мөлшері туралы не ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу туралы, ата-ананың баламен қарым-қатынас жасау тәртібін айқындау туралы келісімді соттың қарауына ұсына алады[2]. Сонымен қатар, балалардың құқықтарының бұзылуы анықталған жағдайда сотпен қолданылатын шаралар қарастырылған. Осы орайда, егер кәмелетке толмаған балалар туралы келісім болмаса немесе ол бар бола тұра, бірақ балалардың мүдделерін ескермей жасалған болса, сот істің мән-жайларын негізге ала отырып, некені бұзғаннан кейін балалардың кіммен бірге тұратынын және оларды күтіп бағуға кімнен қаражат өндіріп алынатынын, жұбайынан ақша қаражатын алуға құқығы бар екінші жұбайдың талап етуі бойынша осы қаражат мөлшерін, ата-ананың баламен қарым-қатынас жасау тәртібін анықтайды. Сонымен қатар, сот мүлікті бөлуді жүзеге асыра отырып, кәмелетке толмаған балалардың ата-аналарының қайсысымен қалатынын ескереді.

Әрекет етуші заңнамаға сәйкес, некені бұзу туралы өтініш берліген сәттен бастап, сот тәртібімен некені бұзуға мүмкін болмайтын мерзім анықталған. Аталған мерзім, әкімшілік тәртіппен азаматтық хал актілерін тіркеу органдарында некені бұзу мерзімімен сәйкес келеді, яғни бір айды құрайды.

Ата - ананың қайсымен кәмелетке толмаған баланың тұратындығы туралы ерлі-зайыптылармен талаптың қойылмағандығына қарамастан, сот кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға қатысты шаралар қолдануға тиіс.

Соттар некені бұзу туралы істерді қараған кезде неке (ерлі-зайыптылық) бұзылғаннан кейін кәмелетке толмаған балалардың қай ата-анамен бірге тұратынын және ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас тәртібін анықтау мәселелерін шешу үшін «Соттардың балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды шешу кезінде заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2018 жылғы 29 қарашадағы № 15 нормативтік қаулысындағы көрсетілген түсініктемелерді басшылыққа алуы керек [5]. Оған сәйкес, сот балалардың тағдырын анықтау мәселесін шешкен кезде тараптарға бөлек тұратын ата-ананың баланы тәрбиелеуге құқығы бар екендігін және қатысуы керектігін, ал бала бірге тұратын ата-ана бұған кедергі бола алмайтынын түсіндіруге тиіс. Баладан бөлек тұратын ата-ананың баламен араласу құқығын, сондай-ақ осы ата-анамен араласу кезінде кәмелетке толмаған адамның құқықтары мен мүдделерін қорғау қажеттігін негізге ала отырып, сот әрбір нақты істің мән-жайларын ескеріп, араласудың тәртібін (араласу уақыты, орны, ұзақтығы және т.б.) айқындайды және оны шешімнің қарар бөлігінде көрсетеді.

Ата-ананың баламен араласу тәртібін айқындау кезінде оның жасы, денсаулық жағдайы, ата-ананың әрқайсысына үйірлігі және баланың физикалық және психикалық денсаулығына, оның адамгершілік жағынан дамуына әсер ететін басқа да мән-жайлар назарға алынады.

Қорытындылай келе, заңнаманың жоғарыда аталған ережелері ерлі-зайыптылардың және олардың кәмелетке толмаған балаларының мүдделері мен құқықтарын қамтамасыз етудегі, сондай-ақ отбасы сияқты қоғамның осындай маңызды бөлігін сақтаудағы мемлекеттің мүддесін көрсететінін атап өткен жөн. Заңнамада некені бұзу туралы істерді қараудың жекелеген ерекшеліктері айқындалған. Осылайша, неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексте некені бұзу туралы мәселе сот тәртібімен шешілетін және олардың біреуінің келісімі болмаған жағдайда да не басқасында да сотқа ерлі-зайыптылардың татуласуына мүмкіндік беруге мерзім белгілеуді ерекше атап өтуге негіз бар.

Қазіргі қоғамда некені бұзу мәселелері өзекті бола түсуде. Сондықтан заңнамадағы өзгерістерді үнемі қадағалап отыру, сондай-ақ ғылыми зерттеулер жүргізу қажет, бұл

еліміздің азаматтық іс жүргізу заңнамасы мен неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы заңнамасынаң ережелерін ағымдағы қоғамдық қажеттіліктерге бейімдеуге мүмкіндік береді. Демек, осылайша некені бұзуға байланысты мәселелерді тиімді шешуді және процестің барлық қатысушыларының мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Матросов Н.А. К вопросу о специфике судебного разбирательства по делам о расторжении брака // Юридическая наука. – 2012. – №4. – С. 74-78.

2. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі [Электрондық ресурс]. —Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377/k377_1.htm

4. Соттардың некені (ерлі-зайыптылықты) бұзу туралы істерді қараған кезде заңнаманы қолдануы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2000 жылғы 28 сәуір N 5 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P00000005S__

5. «Соттардың балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды шешу кезінде заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2018 жылғы 29 қарашадағы № 15 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P180000015S#z0

АЗАМАТТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДА СМАРТ КЕЛІСІМ – ШАРТТАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ОНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тоқатов Р.А., з.ғ.м., аға оқытушысы, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Раймова А.Ж.,, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультеті, 2 курс студенті

Қазір технологиялардың дамуы төртінші өнеркәсіптік революцияның қарсаңында тұр. Соңғы жылдардағы жедел цифрландыру мен жаңа технологиялардың дамуымен әрбір жеке тұлғалардың, қызметтің тұтас секторларының өмірінде айтарлықтай өзгерістер болуда. Қазіргі уақытта Қазақстан өз экономикасының түрлі салаларын айтарлықтай жетілдіруге әкелетін жаңа технологияларды белсенді зерттеп, енгізуде. Осындай инновациялардың бірі - құқықтық қатынастар саласында жаңа мүмкіндіктер ұсынатын «смарт келісім - шарттар». Технологиялық прогреске ұмтылатын Қазақстан Республикасында смарт келісім-шарттар мен азаматтық-құқықтық қатынастардың қиылысуы ерекше ойлар мен мүмкіндіктер жиынтығын тудырады. Смарт келісім-шарттар автоматтандыру, сенімділік, қолжетімділік және үшінші тұлғалардан тәуелсіздік сияқты әртүрлі артықшылықтарды ұсына отырып, Қазақстандағы заң мен құқық саласында айтарлықтай өзектілікке ие.

Смарт келісім-шарттың құқықтық табиғатын зерттеу кезінде зерттеушілер смарт келісім-шарттың цифрлық өнім ретінде және заң институты ретінде әрекет ететіндігін жиі ескермейді. Сондықтан, смарт келісім-шарттың құқықтық сипатын анықтау үшін, ең алдымен, смарт келісім-шарттың техникалық мағынада не екенін түсіну керек.Смарт келісім-шарт (ағылшынша: Smart contract) – блокчейн технологиясына негізделген бағдарламалық жасақтама коды, келісім-шарттарды жасасуға және қолдауға арналған компьютерлік алгоритм. Бұл келісім-шартта белгіленген белгілі бір шарттарды орындау кезінде үшінші тұлғалардың қатысуынсыз тиісті әрекеттерді дербес орындайтынын білдіреді [1].

Смарт келісім-шарттар тарихына шолу жүргізсек, смарт келісім-шарттар тұжырымдамасының авторы американдық криптограф Ник Сабо (Nick Szabo) болып саналады. "Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets" (1996) атты еңбегінде ол смарт келісім-шартты математикалық алгоритмдер арқылы мәмілелерді өз бетінше жүргізетін және олардың орындалуын бақылайтын компьютерлік хаттама ретінде анықтады. 2013 жылы Виталик Бутерин смарт келісім-шарттардың функционалдығын арттыру үшін Bitcoin хаттамасына өзгерістер енгізуді ұсынды. 2015 жылы ол өзінің Ethereum блокчейн платформасын іске қосты. Онда смарт келісім-шарттар активтерді криптовалюта түрінде беру ғана емес, кеңірек тапсырмалар класын шешу үшін де пайдаланылуы мүмкін [2,12].

Смарт келісім-шарттардың өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар:

Орталықсыздандыру: банктер немесе заңды тұлғалар сияқты делдалдарға сүйенетін дәстүрлі келісім-шарттардан айырмашылығы, смарт келісім-шарттар орталықтандырылмаған желілерде жұмыс істейді, делдалдардың қажеттілігін жояды;

Автоматтандыру: смарт келісім-шарттар белгілі бір шарттарды орындау кезінде алдын-ала анықталған әрекеттерді автоматтандырады. Бұл автоматтандыру қолмен араласу қажеттілігін азайтады және қателіктер қаупін азайтады;

Ашықтық: смарт келісім-шарттың ережелері мен шарттары блокчейнде көрінеді, бұл барлық қатысушы тараптар үшін ашықтықты қамтамасыз етеді. Бұл ашықтық тараптар арасындағы сенімді арттыра алады;

Өзгермейтіндік: блокчейнде орналастырылғаннан кейін смарт келісім-шарт коды өзгермейді, яғни оны өзгерту мүмкін емес. Бұл функция келісілген шарттардың келісім-шартты орындау барысында өзгеріссіз қалуын қамтамасыз етеді;

Қауіпсіздік: смарт келісім-шарттар қауіпсіз орындау үшін криптографиялық әдістерді қолданады. Дегенмен, осалдықтар мен эксплуатациялар әлі де болуы мүмкін, бұл қауіпсіздік шараларын үнемі жетілдіру қажеттілігіне әкеледі.

Смарт келісім-шарттарды орындау шарттары мен алгоритмінің сипаттамасы бағдарламалау тілінде және математикалық құралдарды пайдалана отырып ресімделеді. Смарт келісім-шарттың нақты орындалуы үш негізгі кезеңде жүзеге асырылады: Бірінші, мәміле тараптары арасындағы опциондық смарт келісім-шарт машиналық кодтың көмегімен блокчейнге жазылады. Бұл ретте смарт келісім-шарт тараптары үшінші тұлғаларға қатысты анонимділігін сақтайды, бірақ жасалған (тараптардың электрондық қолтаңбаларымен "бекітілген") смарт келісім-шарт платформаның таратылған тізіліміне автоматты түрде енгізіледі. Екінші, смарт келісім-шарттың нақты орындалуы. Тиісті смарт келісім-шартқа тән барлық кодталған шарттық шарттар орындалған сәттен бастап орын алады, мысалы, мерзімді келісім-шарттар бойынша міндеттемелерді орындау мерзімі басталады немесе бағасына (опционда белгіленген баға) қол жеткізіледі. Үшінші, цифрлық платформаны реттеушілер платформада смарт келісім-шарттар жасасу жөніндегі тараптардың міндеттемелерінің тиісінше орындалуына мониторингті жүзеге асырады. Бұл ретте мұндай электрондық мәмілелер тараптарының дербес деректерін қоса алғанда, жеке сипаттағы ақпарат жабық ақпарат санатында қалады [3]. Бағдарламалық кодты дайындағаннан кейін смарт келісім-шарт тараптарының бірі ашық және жеке кілттермен қол қойылған бағдарламалық кодты жүктеу арқылы смарт келісім-шарт орындалатын бағдарламалық ортада хаттаманы орналастырудың бастамашысы болады. Ал екінші тарап смарт келісім-шарттың шарттарын ашық және жеке кілттерімен қол қою арқылы қабылдайды.

Смарт келісім-шарт жасаудың қарапайымдылығы заңгерді тұрақты негізде тартуды қажет етпейтінін және код жасау тілі адамдар үшін түсінікті екенін атап өткен жөн. Бұл ретте шарттық міндеттемелерді автоматты түрде орындау серіктестер арасындағы сенімділік деңгейін арттырады, өйткені шарттың талаптары бұзылған жағдайда санкциялар келіссөздер жүргізбей, қандай да бір делдалдарды немесе сот талқылауларын тартпай дереу қолданылуы мүмкін [4].

Интернет желісіндегі дереккөздер мен талдамалық материалдарға шолу, смарт келісім-шарттар мәміле нысаны ретінде жеке танылған елдердің нақты тізбесін қамтымайды.

Алайда, 2017 жылдың желтоқсанында Беларусь Республикасының юрисдикциясында смарт келісім-шарттар ресми түрде танылғаны белгілі [5] . Бұл ретте әлемнің көптеген елдері смарт келісім-шарттар тетігін қамтитын, бірақ оны жеке санатқа бөлмейтін электрондық нысанда мәміле жасау мүмкіндігін көздейді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда смарт келісім-шарттар мәміле жасасудың толыққанды нысаны ретінде танылмайды. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 152-бабының 1-1-тармағына сәйкес мәміленің жазбаша нысаны қағаз жеткізгіште немесе электрондық нысанда жасалады [6]. Бұл ретте, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі мәміленің жазбаша нысанына тараптар немесе олардың өкілдері қол қоюын талап етеді. Мәміле жасау кезінде, егер бұл заңнамаға немесе қатысушылардың бірінің талабына қайшы келмесе, қолды, электрондық цифрлық қолтаңбаны көшіру құралдарын пайдалануға жол беріледі. Бұдан әрі, "электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы" 2003 жылғы 7 қаңтардағы № 370 Қазақстан Республикасының Заңының 6-бабында электрондық құжат айналымы мемлекеттік және мемлекеттік емес ақпараттық жүйелерде мынадай қағидаттар негізінде жүзеге асырылатыны көзделеді: 1) электрондық құжат айналымының әртүрлі жүйелерінің жұмыс істеуі; 2) деректерді жасау, өңдеу, сақтау және беру үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қолданылатын кез келген қызмет салаларында электрондық құжаттарды пайдалану; 3) кез келген ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып, электрондық құжаттарды беру [7]. Осы бап мемлекеттік немесе жеке ақпараттық жүйелер, оның ішінде кез келген қызмет салаларында электрондық құжат айналымы жүзеге асырылатын смарт келісім-шарттарға арналған блокчейн жүйелері болуы мүмкін екенін көздейді. Алайда, электрондық құжатты заңды деп танудың негізгі талабын – Қазақстан Республикасының Ұлттық куәландырушы орталығы берген электрондық цифрлық қолтаңбаға қол қоюды атап өткен жөн. Бұл дегеніміз, смарт келісім-шарт екі тарап электрондық цифрлық қолтаңбамен қол қойған жағдайда заңды құжат ретінде танылып, пайдаланылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының азаматтық құқығында смарт келісім-шарттар шарттық міндеттемелерді орындауға елеулі өзгерістер енгізеді. Олар дәстүрлі келісім-шарттармен байланысты көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді: тараптар арасындағы сенімсіздік, келісім-шарт талаптарының нақтыланбауы және заңсыз орындау тәуекелдері. Смарт келісім-шарттар дәстүрлі мәмілелерді жасау кезінде ғана емес, денсаулық сақтау, салықтар мен айыппұлдар, кредиттеу, логистика және т.б. салаларда да қолданылады. Цифрландырудың өсуімен блокчейн технологиясының Қазақстан азаматтарының өміріне ықпалдасуы да өседі, демек мамандарға деген сұраныс та артатын болады. Алайда, смарт келісім-шарттар саласындағы заңдылық пен құқықтық қорғауды қамтамасыз ету мәселелері күн тәртібінде қалып отыр. Қазақстанда өзінің реттеу тәртібімен "смарт келісім-шарт" деген жеке ұғым жоқ екеніне тағы да назар аударған жөн. Мысалы, Беларусь Республикасы Президентінің Жарлығына № 1 қосымшаның 9-тармағы "Цифрлық экономиканы дамыту туралы" Жарлығында смарт келісім-шартты "Мәмілелерді автоматтандырылған жасау және (немесе) орындау не өзге де заңдық маңызы бар іс-әрекеттер жасау мақсатында трансакциялар блоктарының (блокчейн) тізілімінде, өзге де таратылған ақпараттық жүйеде жұмыс істеуге арналған бағдарламалық код" ретінде айқындалатынын көздейді [8]. Ұлттық заңнамада "смарт келісім-шарт" ұғымы жоқ екенін ескере отырып, тараптар арасында даулар туындаған жағдайда шарттарды автоматты түрде орындау жөніндегі смарт келісім-шарттың ережелерін түсіндіруге қатысты дау туындайды.

Смарт келісім-шарттардың әлеуеті айтарлықтай болғанымен, олардың заңды танылуы юрисдикцияға байланысты өзгереді. Соның кейбір негізгі аспектілерін қарастырса:

- Смарт келісім-шарттар нақты ұсыныс және акцепт сияқты дәстүрлі келісім-шарт принциптеріне сәйкес келуі керек. Кодтау тілі тараптардың заңды күші бар келісім жасау ниетін дәл көрсетуі керек;

- Заңды интерпретация: смарт келісім-шарт коды заңды түсіндіруде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Соттардан кодты дәстүрлі құқықтық принциптер аясында түсіндіруді талап ететін түсініксіздіктер немесе күтпеген жағдайлар туындауы мүмкін;

- Электрондық қолтаңбаларды пайдалану смарт келісім-шарттардың ажырамас бөлігі болып табылады. Электрондық қолтаңба туралы заңдары бар юрисдикциялар смарт келісім-шарттардың жарамдылығын мойындауға бейім болуы мүмкін;

- Смарт келісім-шарттар жаһандық ауқымда жұмыс істейтіндіктен, біркелкі халықаралық ережелердің болмауы қиындықтар туғызады. Тараптарға трансшекаралық смарт келісім-шарттармен жұмыс істеу кезінде әртүрлі құқықтық шеңберде бейімделу қажет болуы мүмкін;

- Нормативтік сәйкестік: Кейбір юрисдикциялар тұтынушыларды қорғау, алаяқтық және басқа да құқықтық мәселелерге қатысты мәселелерді шешу үшін смарт келісім-шарттардың нормативтік базасын құру үшін жұмыс істеуі керек.

Құқықтық өрісті түсіну смарт келісім-шарттарды кеңінен енгізу үшін өте маңызды және қолданыстағы заңдарды осы инновациялық технологияға бейімдеу үшін талқылаулар қажет. Қазақстандағы смарт келісім-шарттар дәстүрлі келісім-шарттар жасасудың элементтеріне сәйкес келуі тиіс. Стандартталған смарт келісім-шарт үлгілерін әзірлеу және пайдалану процесті жеңілдететін және заңды формальдылықты сақтайтын практикалық тәсілді ұсынады. Қазақстанның құқықтық ландшафты смарт келісім-шарттармен байланысты тәуекелдерді азайтуға назар аударуды талап етеді. Кодтау қателері, екіұшты кодтау және ықтимал қауіпсіздік бұзушылықтары назар аударуды қажет ететін мәселелерді тудырады. Мүдделі тараптарға осы мәселелерді шешу және смарт келісім-шарттық транзакцияларға сенімділікті арттыру үшін сенімді код аудитіне, қауіпсіздік хаттамаларына және ақпараттық науқандарға басымдық беру ұсынылады.

"Блокчейн және индустрия Ассоциациясы дата-орталықтар "әзірлеушімен —" ilink " компаниясымен — Қазақстандағы NFT базасында алғашқы смарт келісім-шарт жасасты. Компаниялар арасындағы келісімнің мәні Қазақстанда блокчейн-әзірлеушілер үшін білім беру бағдарламасын құру болып табылады. Осыған байланысты "Link Ltd" СТО (компанияның техникалық директоры) Михаил Винерцев смарт келісім-шарт туралы айтып берді: «Смарт келісім-шарт классикалық келісім-шарттың аналогы болып табылады, бірақ сандық түрде және делдалдарды тартпай. Смарт келісім-шарттар өмірді жеңілдетеді. Олар келісім-шарт талаптарын орындамау қаупін нөлге дейін төмендетеді, соның ішінде делдалдардың болмауы және қолданыстағы смарт келісім-шартты өзгерту мүмкін еместігі. Смарт келісім-шарттарды пайдалану бейтаныс адамдармен цифрлық ортада мәмілелер жасауға және алдаудан қорықпауға мүмкіндік береді, смарт келісім-шарттың логикасы контрагентке барлық мәлімделген шарттарды орындамайынша ақша алуға мүмкіндік бермейді. Бұл ретте операцияға қатысушылардың екеуі де мүлдем анонимді болуы мүмкін және егер шарттар талап етпесе, жеке ақпаратты бермеуі мүмкін.» [9].

Смарт келісім-шарттар, дәстүрлі келісім-шарттар сияқты, оларды қалыптастыру үшін белгілі бір элементтерді қажет етеді. Оларға әдетте ұсыныс, қабылдау, қарау және заңды мақсат кіреді. Осы дәстүрлі ұғымдарды цифрлық салаға аудару, тараптардың ниеттерін дәл көрсету мен қанағаттандыруды қамтамасыз ету басты міндет болып табылады. Смарт келісім-шарт құру процесін жеңілдету үшін стандартталған смарт келісім-шарт шаблондарын қолдануға болады. Бұл үлгілерді әртүрлі сценарийлерге бейімдеуге болады және пайдаланушылар келісім-шартты өз қажеттіліктеріне бейімдеу үшін нақты параметрлерді енгізе алады. Кейде смарт келісім-шарттардың кодтау қателері олардың жарамдылығына қатысты алаңдаушылық тудырады. Кодтағы қате келісім-шартты мәжбүрлеп орындау мүмкіндігіне әсер ететін күтпеген салдарға әкелуі мүмкін. Аудит және тестілеу процедуралары бұл мәселелерді анықтау және шешу үшін өте маңызды болып келеді. Смарт келісім-шарттардың орындалуының қыр-сырын түсіну және оларды орындау әзірлеушілер үшін де, пайдаланушылар үшін де маңызды. Заңды салдарды ескере отырып, автоматтандыру мен бейімделу арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу смарт келісім-шарт

қолданбаларының өзгермелі ландшафтының маңызды аспектісі болып қала береді. Смарт келісім-шарттарды қолданудағы даулы жағдайлардың шешу жолдарына қарастырса:

1. Кодтаудағы қателер мен кемшіліктердің болуы күтпеген салдарға, қаржылық шығындарға немесе қауіпсіздіктің бұзылуына әкелуі мүмкін. Смарт келісім-шарттарға қатысатын тараптар үшін кодты мұқият тексеру және осалдық қаупін азайту үшін ең жақсы тәжірибелерді енгізу өте маңызды.

2. Хакерлік шабуылдар және қауіпсіздік тәуекелдері: сандық және орталықтандырылмаған желілерде жұмыс істейтін смарт келісім-шарттар бұзу әрекеттеріне ұшырайды. Қауіпсіздікті бұзу рұқсатсыз кіруге, келісім-шарт талаптарын манипуляциялауға немесе активтерді ұрлауға әкелуі мүмкін. Бұл тәуекелдерді азайту үшін сенімді қауіпсіздік шараларын енгізу және қорғаныс құралдарын үнемі жаңартып отыру қажет.

3. Операциялық тәуекелдер: желінің шамадан тыс жүктелуі, кешігу немесе блокчейндегі бағдарламалық қателер сияқты факторлар смарт келісім-шарттардың операциялық аспектілеріне әсер етуі мүмкін. Тараптар осы тәуекелдер туралы хабардар болуы керек және ықтимал ақауларды жою үшін резервтік механизмдерді немесе төтенше жағдайлар жоспарларын қарастыруы керек.

4. Смарт келісім-шарттар үшін жан-жақты нормативтік-құқықтық базаның болмауы пайдаланушыларды даулар немесе алаяқтық жағдайында қорғау құралдарына қатысты белгісіздікке қалдырады. Технология дамып келе жатқанда, құқықтық жүйелер смарт келісім-шарттық транзакцияларға қатысушылардың тиісті қорғалуын қамтамасыз ету үшін бейімделуі қажет. Реттеушілердің, заңгерлердің және технологиялық сектордың бірлескен күш-жігері нормативтік-құқықтық база үшін өте маңызды.

Нақты ережелердің болмауы смарт келісім-шарттар бойынша транзакциялардың құқықтық анықтығы мен қорғалуына ұмтылатын кәсіпорындар мен жеке тұлғалар үшін қиындықтар тудыруы мүмкін. Құқықтық және технологиялық қауымдастықтар арасындағы ынтымақтастық смарт келісім-шарттар үшін теңдестірілген және тиімді нормативтік-құқықтық ортаға қол жеткізу үшін өте маңызды.

Қорытынды. Смарт келісім-шарттар - бұл тараптар арасында келісілген блокчейн жүйесіндегі бағдарламалық код немесе алгоритм. Смарт келісім-шартты жасау және орындау толығымен автоматтандырылған және блокчейн жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты өзгерту мүмкін емес жазбаша кодқа сәйкес жүзеге асырылады. Ол Қазақстан Республикасындағы азаматтық-құқықтық қатынастардың құрылымымен байланысты болғандықтан, технологиялық инновациялар мен құқықтық дәлдік арасындағы үйлесімді теңгерім талап етіледі. Құқықтық базаның жалғасып жатқан эволюциясы мүдделі тараптардың бастамашыл шараларымен ұштастыра отырып, Қазақстанға осы түрлендіруші технологиямен байланысты бірегей міндеттерді шеше отырып, смарт келісім-шарттардың артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік береді.

Смарт келісім-шарттар Қазақстан Республикасындағы азаматтық-құқықтық қатынастарға қызықты және инновациялық тәсілді ұсынады. Олардың пайда болуы дәстүрлі келісімшарттық қатынастарға тиімділік, ашықтық және автоматтандыру әкеледі. Осы келісімшарттардың өзін-өзі орындау сипаты делдалдарға тәуелділікті азайтады, процестерді оңтайландырады және қателіктердің ықтималдығын азайтады. Бірақ Қазақстан Республикасында смарт келісім-шарттар мәміле жасаудың жекелеген нысаны ретінде танылмаған. Азаматтық құқықтық қатынастарда смарт келісім-шарттарды кеңінен және сенімді пайдалану үшін заңнамалық базаны пысықтау және осындай келісім-шарттарға қатысатын барлық тараптар үшін құқықтық қорғауды қамтамасыз ету қажет. Смарт келісім-шарттарға байланысты құқықтың дауларды шешу үшін бірнеше нормативтік құқықтық нормаларға толықтырулар енгізуге байланысты ұсыныстарды қарастырса, Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 152-баптың 1-1 тармағындағы мәміленің жазбаша нысанының электрондық нұсқа ретінде смарт келісім-шарттарды да тану туралы; сонымен қатар осы Кодекстің 22-24 – тараулардың баптарына смарт келісім-шарт туралы жалпы ережелер; смарт келісім-шартты жасау тәртібі, өзгерту және бұзу туралы нормалармен

толықтыруды қажет етеді. Нормативтік - құқықтық база дамыған сайын смарт келісім-шарттар экожүйесіндегі мүдделі тараптар өзгерістерден хабардар болуға, нормативтік актілерді талқылауға белсенді қатысуға және өз тәжірибесін жаңа құқықтық шеңберге сәйкес бейімдеуге тиіс.

Блокчейн мен смарт келісім-шарттардың жаһандық сипаты нормативтік құқықтық актілерді юрисдикциялық қамту туралы сұрақтар туғызады. Смарт келісім-шарттар контекстінде реттеу мәселелерін шешу үшін халықаралық стандарттарды үйлестіру немесе трансшекаралық ынтымақтастық тетіктерін құру қажет.

Реттеушілердің күш-жігері смарт келісім-шарттармен байланысты алаяқтық әрекеттердің алдын алуға бағытталған. Бұл жеке тұлғаны тексеру стандарттарын, аудит процестерін белгілеуді және смарт келісім-шарттар арқылы жүзеге асырылатын алаяқтық схемаларды анықтау және жазалау шараларын енгізуді қамтиды.

Смарт келісім-шарттар Қазақстан үшін құқықтық қатынастар мен экономикалық даму саласында үлкен мүмкіндіктер ұсынады. Олардың көмегімен келісім-шарт процестерін едәуір жеңілдетіп, жеделдетіп және операциялық шығындарды азайтып, мәмілелердің қауіпсіздігін арттыруға болады. Смарт келісім-шарттардың Қазақстанның құқықтық жүйесіне табысты интеграциялануын қамтамасыз ету және оларды пайдаланудан барынша пайда алу үшін осы саладағы зерттеулер мен әзірлемелерді жалғастыру маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ethereum смарт келісім-шарт аудиті, [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі:https://www.icolistingonline.com/kk/ethereum-smart-contract-audit/

2. Вашкевич А.М. “Смарт келісім-шарттар: не, не үшін және қалай?”:Симплоер, 2018 — 89 б. [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://www.digital-energy.ru/wp-content/uploads/2019/12/smart-contracts.pdf

3.Зульфугарзаде Т.Э. «Смарт келісім-шарттарды құқықтық қамтамасыз етудің ерекшеліктері» [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://epo.rea.ru/jour/article/view/226?locale=ru_RU

4.Смарт келісім-шарттар болашақ емес, бұл біздің бүгініміз! [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39692106&pos=4;-88#pos=4;-88

5. Сафаревич Д.З., «Кәсіби түрдеөзектілік туралы: заманауи шындықтағы смарт келісім-шарттар» [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2020/january/44569/

6. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII. [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_#z173

7. Қазақстан Республикасының «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы» 2003 жылғы 7 қаңтар N 370-II Заңы. [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер —Қолжетімділік тәртібі:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000370_

8. Цифрлық экономиканы дамыту туралы 2017 жылғы 21 желтоқсандағы №8 Жарлық, [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://president.gov.by/ru/documents/dekret-8-ot-21-dekabrja-2017-g-17716

9. Марина Попова, «Қазақстанда NFT базасында алғашқы смарт келісім-шарт жасалды» [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://bluescreen.kz/v-kazakhstanie-zakliuchien-piervyi-smart-kontrakt-na-bazie-nft/

МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Жағалов Р.Б., заң факультетінің PhD докторанты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Кентбеков А.С., заң факультетінің магистранты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі келелі мәселелер және осы мәселені реттейтін заңнамалық базаны жетілдіру жолдары қазіргі уақытта қоғамдық даулардың пәні болып табылады.

Мемлекеттік сатып алу экономикалық дамуда және қоғамның қажеттіліктерін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Олар мемлекеттік шығындарының едәуір бөлігін құрайды және бюджет қаражатын пайдалану тиімділігіне, сондай-ақ көрсетілетін мемлекеттік қызметтер мен тауарлардың сапасына тікелей әсер етеді. Алайда, мемлекеттік сатып алу жүйесі көбінесе сыбайлас жемқорлық, тиімсіздік және ашықтықтың болмауы сияқты мәселелерге тап болады.

Осы сын-қатерлерді ескере отырып, Мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру көптеген елдер үшін шұғыл міндетке айналуда. Бұл кешенді тәсілді және сатып алу процестерін жақсартуға, ашықтықты арттыруға және бәсекелестікті ынталандыруға бағытталған түрлі тетіктерді енгізуді талап етеді.

Бұл мақалада біз мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдірудің кейбір негізгі аспектілері мен тетіктерін қарастырамыз. Ашықтыққа, сыбайлас жемқорлыққа, сатып алу процестерінің мониторингіне, шетелдердің мемлекеттік сатып алу туралы заңнамаларына ерекше назар аударылатын болады. Осы аспектілерді қарастыру жалпы мемлекеттік сатып алу жүйесінің тиімділігі мен тиімділігін жақсарту үшін қандай қадамдар жасалуы мүмкін екенін түсінуге көмектеседі.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты 2023 жылдың 1 қыркүйегіндегі Қазақстан халқына Жолдауынада «Мемлекеттік сатып алу заңнамасына қатысты бірқатар мәселелерді көтеріп өтті яғни қолданыстағы жүйенің бітпейтін дау-дамай, жұмыстың ұзақ мерзім, ашық еместігі сияқты түйткілді мәселелерін шешу үшін жаңа мемлекеттік сатып алу жүйесін енгізуді тапсырды. Үкімет жаңа заң жобасын әзірледі. Бұл құжат бюджет қаржысын үнемдеп әрі есеп бере отырып жұмсауға септігін тигізуі керек. Бұдан басқа, Мемлекет басшысы отандық кәсіпкерлікті одан әрі қолдауға, ең бастысы – бюджеттік қаржыландырудың көмегімен өзекті мәселелерді жедел шешуге назар аударды. Сатып алу үдерісі оңтайланып, қысқартылады, «баға емес, сапа» қағидатына басымдық беріледі, яғни, демпингке тиімді тосқауыл қойылады және үдерістер толық автоматтандырылады. Мемлекеттік сатып алу жүйесіне алғаш рет «басынан бақайшағына дейін» жасау тәсілі енгізілетіні туралы айтып өтті [1]. Бұл өз кезегінде қоғам үшін және мемлекеттік сатып алу саласына, қатысушы тапсырыс берушілер мен өнім берушілердің көрсететін қызметтеріне немесе орындайтын жұмыстарына, сонымен қатар жеткізетін тауарларының сапасын жақсарту негізгі мақсат болып табылады.

Қазақстан Республикасының мемлекттік сатып алу туралы заңының 2 бабының 14 тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алу – Қазақстан Республикасының бейрезиденттеріне қызметтер көрсетуге байланысты халықаралық әуежайлардың кірістерін қоспағанда, тапсырыс берушілердің тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді толықтай немесе ішінара бюджет қаражаты, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Білім беру инфрақұрылымын қолдау қорынан бөлінген ақша және (немесе) меншікті кірістері есебінен сатып алуы деп анықтама берілген.

Қазақстан Республикасында мемлекттік сатып алулар мемлекеттік сатып алу веб-порталы арқылы жүзеге асырылады. Мемлекеттік сатып алу веб-порталы деп – мемлекеттік сатып алудың электрондық көрсетілетін қызметтеріне қол жеткізудің бірыңғай нүктесін ұсынатын мемлекеттік органның ақпараттық жүйесі болып табылады [2].

Мемлекеттік сатып алулар туралы заңдардың көбісі Орталық және Шағыс Еуропа мен ТМД мемлекеттерінде БҰҰ Халықаралық сауда құқығы ЮНИСТРАЛ Комиссиясының Тауар (Жұмыс) Қызмет туралы Типтік заңына негізделеді. Юнситрал 1994 жылы мемлекеттік сатып алулардың жалпыға танылған үрдіс пен механизмінің алға тартатын халықаралық тәжірибеге негізделіп құрастырылған.

ЮНСИТРАЛ басылымның негіз ретінде берілген модельді қабылдаған мемлекеттер ішінен, жекелегенде Албания, Хорватия, Польша, Словакия, Эстония, Азербайжан, Қырғыстан, Қазақстан, Монгол, Тайзания, Уганда мемлекеттерін айтуға болады.

Батыс Еуропалық мемлекеттерінің көбісі Сатып алу туралы Еуропалық Кеңес Директиваларына сәйкес арнайы мемлекеттік сатып алу кодекстері бар.

«Жария сатып алулар туралы» ЮНСИТРАЛдың Типтік заңы сатып алуларды үйлестіру мақсатында келесі қағидаларды ұстанады:

- барынша сатып алулардың үнемділігі мен тиімділігін қамсыздандыру;
- сатып алудағы тауарды жеткізуші мен мердігердің қатысуын кеңейту және ынталандыру, сонымен мемлекетаралық саудаға жәрдем беру.
- сатып алудағы обьектілердің жеткізуіне тауар жеткізуші мен мердігер арасындағы бәсекелестікті өсіру;
- барлық тауар жеткізушілер мен мердігерлерге әділ, бірдей, бейтараптық қарым қатынас ұстану;
- сатып алу процесіне обьективті және бейтараптық қатынас ұстануға ұмтылу;
- осы сатып алу процедурасының ашықтығын қамтамасыз ету.

Осы мақсатпен мемлекетпен ұйымдастырылатын мемлекеттік сатып алулардың басты мақсаты бәсекелестік пен келесі факторларды қамсыздандыруға бағытталады:

Мемлекеттік сатып алуға қатысу кезінде тең мүмкіндіктердің болуы;

жеке бизнес пен жеке меншіктегі мемлекет рөлінің өсуі;

мемлекеттің әлеуметтік экономикалық даму кезіндегі жеке меншік нормаларымен тығыз байланыста болуы.

Бүгінгі күнде мемлекеттік сатып алулар бойынша дүние жүзіндегі ең ірі тәжірбиесі бар мемлекет Америка Құрама Штаттары болып табылады. Мемлекеттік сатып алуларды реттейтін алғашқы нормативтік-құқықтық акт. 1972 жылы қабылдаған «Мемлекеттік сатып алуларды реттейтін федеральды» заң болып есептеледі. Бұл заң негізінде мемлекеттік сатып алуларды жүргізудің Қаржы министірлігіне және кейбір жағдайларда Қорғаныс министірлігіне жүктелген (әскер қажеттілігіне сатып алуларды жүргізу).

Қазіргі кезде Мемлекеттік сатып алуларды жүргізу құқығы Жалпы қызмет басқармасына берілген. Министрліктер мен мекемелер сұраныстары бойынша Жалпы қызмет басқармасы конкурстік тәртіппен Мемлекеттік сатып алуларды дайындайды және өткізеді, бұдан кейін барлық тауарлар Жалпы қызмет басқармасының қоймасына жеткізеді. Одан ол тапсырысшыға көтерме сауда бағасымен жеткізіліп, ең төмен пайызы жалпы басқармасының жұмыс істеуіне ұсынылады.

Федеральдық деңгейдегі сатып алуларды бақылау Федералды сатып алулардың саясаты басқармасы жүргізсе, сатып алулар саясаты бойынша минситірлік үйлестіруді федералды сатып алулар бойынша реттеу кеңесі (Federal Acquisition Regulatory Council) жүргізеді. АҚШ-тағы мемлекеттік сатып алулардың құқықтық бастамасы болып Федералді қажеттілігіне сатып алулар туралы ережесі (Federal Acquisition Regulations) және қорғаныс қажеттіліктеріне сатып алулар – қосымша (Defense Federal Acquisition Regulations-Supplement). Бұл құжаттар негізінде барлық федералды сатып алулар жүйесі үйлестендіріледі және барлық тәртіптер мен қағидалар толық көлемде анықталады. Осы салаға байланысты барлық заңдарды екі үлкен топқа бөлуге болады:

Біріншісі – Жалпылама федералды заңнамасы. Ол мемлекеттік сатып алуды дайындау процесін реттейді және заң нормалары бойынша нақты сатып алуларды федералдық деңгейдегі қандай атқарушы биліктегі органның құзыретінде болғанын анықтайды.

Екіншісі – арнайы заңнама, ол шарттың тәртібі мен нысанын бекітеді және сатып алу процесін ақпараттық қамсыздандыру мен қорытындыны талдайды.

АҚШ-та мемлекеттік сатып алулар жүйесі үш негізгі ереже негізінде, ол американдық мемлекеттің қызмет пен міндет көзқарасына негізделген:

Әділдікті орнату-мемлекеттік тапсырыс үшін бәсекелестікте, барлық өнім берушілердің теңдігі;

Әділеттікті сақтау-мемлекеттік сатып алулар кезіндегі сыбайлас жемқорлықпен күресу;

Үнемділік пен тиімділік-мемлекеттік сатып алу кезіндегі сатып алынатын тауар, қызмет, жұмысты ең төмен бағамен және сатып алуды өткізуге ең аз қаражат жұмсау [3].

Мемлекеттік сатып алуды ЮНИСТРАЛ моделін таңдаған мемлекеттер мен Американдық мемлекеттік сатып алу моделін салыстырғанда, олардың негізгі қағидаларының арасындағы ұқсастықтарын байқауға болады:

Үнемділік пен тиімділік;

Жабдықтаушы мен тапсырысшы мемлекеттік сатып алуға әділ жағдайда қатысуы;

Мемлекеттік сатып алу кезінде ашық пен қол жетімділік тәртіпті орнату.

Осы екі жүйені салыстыра зерттегенде, мемлекеттік сатып алу кезіндегі кемшіліктер қатарын айқындауға болады. Біріншіден, нысан жағынан Қазақстан Республикасы мен Америка Құрама Штаттарын салыстырғанда: Америкада мемлекеттік сатып алу жүйесі орталықтырылмаған деген сарапшылардың пікіріне қарамастан ол ішкі құрылым жағынан күрделі және қолданылатын нормативті құқықтық актілер алуан түрлі болып табылады. Ал Қазақстан Республикасында мемлекеттік сатып алулар өзінің құқықтық негіз ретінде 2015 жылы қабылданған «Мемлекеттік сатып алулар туралы» заңы және Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» 648 қаулысымен реттеп отыр. Америка Құрама Штаттарында мемлекеттік сатып алуды жүргізу құқықтық негізде: федералдық қажеттіліктерге сатып алу туралы ережелер мен жеке мекемелердің ішкі ережелерінен турады. Ол өзінің құрылым жағынан күрделігімен және тәжірибе жағынан кеңдігімен ерекшеленеді.

Ұлыбританияда мемлекеттік сатып алулардың басты үйлестірушісі ретінде мемлекеттік қазына (Her Majestry’s Treasury) болып табылады. Сатып алулардың өзі салалық министірліктердің басымдылығына жатады, сондай-ақ «салалық» мамандандырылған сатып алулар қызметі әрекет етеді.

Мысалы, денсаулық сақтаудың ұлттық жүйесін қамтамасыз ету Қызметі (National Health Service Supplies) барлық деңгейдегі медициналық мекемелер үшін (ауылдық емдеу мекемелеріне дейін де) барлық қажетті тауар мен қызмет түрлерін, медициналық құралдардың тұрмыстық газбен электроэнергия көздеріне дейін сатып алулар мен жеткізуді қамтамасыз етеді.

Бір жағынан, әрбір мекемеде сатып алулар бойынша маманды артық қаржылардыру шығындарынан босатады, ал бір жағынан, конкурс және көтерме жеткізу арқылы бюджет қаражаттарын үнемдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, күрделі логистикалық мәселелерден босатады, яғни әрбір өнім берушіге тапсырыс берген тауарларды жеткізу пунктіне жеткізуді дербес ұйымдастыру қажеттілігінен айырады. Оның орнына тауар нақты бір тапсырысшы үшін барлық тапсырыстар бірыңғай жиналып, аймақтық қоймаға жеткізіледі.

Соңғы жылдары Ұлыбританияда әртүрлі мемлекеттік тапсырысшылардың сатып алу тәжірибесін бірыңғай базисіне келтіру бойынша және Европалық қауымдастықпен дайындалған сатып алу қағидалары мен ережелерін енгізу бойынша белсенді жұмыс атқарып жатыр. Осы мақсат үшін арнайы орган – Offise of Government Commerce құрылған. Британдық мемлекеттік сатып алудың негізгі заңнамасы болып «Procurement Policy Guidelines» сонымен өзге де бірқатар құжаттар табылады.

Қазақстан Республикасында «Мемлекет сатып алулар туралы» заңы мен үкіметтің қаулыларына сәйкес мемлекеттік сатып алуды өткізу үшін жауапкершілікті толық тапсырысшыға, яғни мемлекеттік органға жүктелген. Мемлекеттік қадағалаудың басты

құралы ретінде Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу Веб-порталы арқылы мемлекеттік сатып алудың ашықтық қағидасы арқылы тәртіпті қадағалайды.

Америка Құрама Штаттарына қарағанда біздің мемлекетімізде басты айырмашылықтардың бірі мемлекеттік сатып алуларды өткізетін, мониторинг жүргізетін және процесті үйлестіретін арнайы органдардың болмауы. Жоғарыда айтылғандай Америка Құрама Штаттарында мемлекеттік сатып алумен байланысты бірнеше арнайы мемлекеттік органдар болуы, олардың арасындағы өзара тығыз байланыста жұмыс істеуі сапалы қорытындыға ие болып, мемлекетке тек сатып алу кезіндегі бағаға ғана емес, ұсынылатын тауар, жұмыс, қызметтің сапасын қадағалауына жол береді. Р.К. Елшңбаевтың пікірінше елімізде мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдірудің маңызды бір бағыты қадағалаушы органдардың қызметін ұтымды үйлестіру мен ашықтығын қатамасыз ету болып табылады. Сондықтанда әр бір бақылаушы органның өкілеттігі мен құзіретін, жауапкершілігін ажырата білу керек [4;80].

Жоғарыда айтылған деректерді талдау арқылы мемлекет сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылыққа жол бермей, жекелеген мемлекеттік органдар сатып алуын өткізілуінен босатады. Осы ғылыми жұмыста мемлекеттік сатып алу бойынша қалыптасқан Американдық сатып алу жүйесімен дамып келе жатқан Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу жүйелерін объективті талдау арқылы салыстырады.

Мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру - бұл үнемі назар мен күш-жігерді қажет ететін процесс екенін түсіну маңызды. Сыбайлас жемқорлық мәселесін шешуге және ашықтықты арттыруға бір қадамда қол жеткізілмейді, бірақ тетіктер мен тәсілдерді кешенді қолдану жағдайдың айтарлықтай жақсаруына әкелуі мүмкін.

Мемлекеттік сатып алудың ашық және тиімді жүйелерін дамытуға инвестициялау кәсіпкерлік пен бизнесті дамыту үшін жағдайларды жақсартуға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар қоғамның билікке деген сенімін арттырады және көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсартады.

Осылайша, мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру - мемлекеттің, бизнестің және қоғамның бірлескен күш-жігерін талап ететін маңызды міндет. Қажетті шараларды қабылдау және негізгі тетіктерді іске асыру арқылы барлық тараптардың мүдделеріне қызмет ететін неғұрлым ашық, тиімді және жауапты жүйені құруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы : // https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-adiletti-kazakstannyn-ekonomikalyk-bagdary-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-18333

2. Мемлекеттік сатып алу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 434-V ҚРЗ // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434

3. АҚШтың «Федеральді қажеттілігіне сатып алулар туралы» ережесі (Federal Acquisition Regulations) https://www.acquisition.gov/browse/index/far

4. Р.Қ. Елшібаев, С.А.Кожабаева, Б.Т.Бейсенгалиев., Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу нарығының тиімділігін арттыру жолдары// Государство и бизнес: теория и практика управления 2021-№3 (138) С.77-79.

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF REPRESENTATION IN CIVIL LAW AND PROCEDURE

Zhamburbayeva S., Master of juridical sciences, Teacher at the Department of Civil and Labor Law, Karaganda university named after academician Ye.A.Buketov

Upon birth, each person is automatically endowed with rights and responsibilities, which change and expand with age, development, change of social status and, based on other life factors. This quality has been declared a legal capacity, the owner of which is all people, regardless of their gender, age, physical and mental condition, social status, etc.

Being a citizen of their country, everyone is assigned certain rights and obligations regulated by law.

However, it is not always possible to exercise the right granted and be liable for obligations related to legal actions. This restriction occurs on the basis of various circumstances: intellectual or physical disability, illiteracy, lack of time and many other factors that serve as a kind of obstacle.

Due to the diverse life situations, the legislator allowed to remove part of the burden from one citizen, giving him the right to shift it to another by virtue of the institution of representation.

The study of the history of the emergence and development of representation should begin with Ancient Rome, since it was there that this institution originated.

One of the fundamental principles of the legalization process was that no one was allowed to legally search on behalf of someone else (nemo alieno nomine lege agere potest). Each side was obliged to carry its truth from its mouth [1; 34]. For this reason, the parties could not entrust the protection of their interests to other persons.

From the point of view of modern perception, it can be considered that initially representation was based on undemocratic principles, since it was used only in relations directly related to power, an example of which is the interaction of a slaveholder and a slave. This connection demonstrated the forced representation of the master of his slaves.

As a result of the development of the representative office, the list of spheres and legal relations in which the use of the named institution was allowed expanded.

The legal representation of Ancient Rome included:

1. Pro populo meant speaking on behalf of the people, where the representatives were magistrates. The essence of the representation was to protect the interests of urban communities that are unable to independently participate in civil turnover and protect their own interests.

2. Pro libertate assumed the struggle for freedom and was strictly controlled by the law. Developing, somewhat later it was applied not only to slaves, but also to citizens in custody, who were initially not allowed to file a lawsuit, and subsequently were allowed to resort to the help of a representative (assertor libertatus) to appeal to the court.

3. Pro tutela was applied to persons who, due to age, psychological and physical disability, needed help in exercising their legal capacity.

Tutela was established over minors, spendthrifters and women. Initially, guardianship was considered as the power of the guardian not only over the person of the ward, but also over the property belonging to him. In this case, the trustee was obliged to obtain an act of consent (auctoritatis interpositio) from the ward himself to dispose of his property, otherwise the transaction was considered void. In addition to the fact that the guardians had a duty to represent the interests of the ward, they also had to bear the burden of their maintenance.

Somewhat later, the legal attitude towards wards changed and the establishment of guardianship was applied in cases of kinship with the ward (mandatum praesumtum), by will (paterfamilias), when appointing a guardian by the state (cura bonorum).

Despite the general similarity of the mandatum praesumtum with the pro tutela, in the first case, it was enough for the trustee to obtain the right of surety once, after which there was no need to re-obtain permission to perform any actions on behalf of the represented person [2; 39].

The expansion of the sphere of representation in civil law and procedure occurred with the emergence of pro captrio, the first mention of which is given in the law of Hostilia (about 175 BC). This type of representation was provided to those citizens who had no obstacles to defend themselves independently, but they were considered unable to realize their rights. rights and obligations at a particular moment for objective reasons. It was often used against persons who were in captivity or absent on state business [3; 12].

Another type of representation in ancient Roman law was the promotion of protection from a third party, which was considered as indirect representation when the representative acted on his own behalf, but in defense of his client. Urban communities and corporations resorted to this opportunity due to their inability to participate in civil turnover, whose representation was carried out according to the charter. The will of the representative was considered the will of a legal entity (actor), that is, the corporation itself [4; 148].

The definition of «representation» was interpreted as follows: «When an action can be performed by a known person with direct or mediocre consequences for another person, then a certain representative relationship is assumed between the person acting and the person being represented.»

An innovation that radically changed Roman civil law and the process was the introduction of a formal process. The main characteristic of the innovation was informality and free expression of requirements, where representatives for the first time represented capable citizens, being called cognitors. Despite the fact that the representative acted on his own behalf, he acted in the interests and at the expense of the representative.

The work of the cognitors began from the moment of the conclusion between him and the party (dominus litis) of an approved agreement on permission for him to represent the applicant.

From the moment of the official entry of the office, the employer was released from the presence in the procedure stipulated in the agreement, thereby replacing the representative.

The introduction of the prosecutor (procurator ad litem) into the civil process, which acted on behalf of the defendant, became a new step in the development of legal relations of the institution of representation. When considering disputes involving the prosecutor, the law did not provide a specific form for determining the relationship between him and the party he represented, therefore it was considered generally accepted to issue a preliminary informal assignment. In some cases, legal relations were formalized by stipulation on the subsequent approval of the prosecutor's action (cautio de rate).

When filing a claim in the interests of an absent person, the prosecutor was obliged to provide all possible protection for the citizen, and if the decision was not made in favor of this party, the defender reimbursed the defendant for losses related to the process.

All penalties for claims were issued to the mandate holder, who acted as a single person with the principal. With the participation of the prosecutor, in case of loss due to his fault, all due to them was paid to the plaintiff, after which the prosecutor had the right to demand reimbursement of his expenses from the person represented by him.

Persons who did not receive authority and assumed someone's protection and representation were called defensors (defensor). Since the fourth century, they have been appointed by imperial officials authorized to protect the interests of the poorest part of the citizens against influential and wealthy individuals. A little later, the defensors were entrusted with control over minor officials, as well as judicial powers in small cases [5; 111].

The leading positions in Roman law were occupied by the legal adviser (jurisperiti), lawyers (advocatus, patronus, causidicus), and orators (oratores).

Orators were invited by the parties to deliver speeches.Their talent lay in the ability to correctly apply eloquence for the benefit of the employer. It is worth noting that they were often not experts in law, and the need for this was not regulated by legislative acts.

During the empire, the importance of speakers decreased markedly, which can be attributed to the introduction of new restrictive rules and restrictions on political freedom, whereas previously they were not allowed to do only one thing – to refer to evidence that had not previously been stated.

On the contrary, the demand for lawyers and legal advisers has begun to gain momentum.

Written advice from venerable legal advisers (response) during the empire had the force of law, they were allowed to comment on the judgments of their predecessors and interpret acts.

The appearance of lawyers in Roman law is called by scholars the reformation of classical jurisprudence. Patronuses dressed in a certain form of clothing – a white toga, united in collegiums, thereby organizing a particularly revered estate association.

Unlike the speakers, the work of lawyers and legal advisers included not only making speeches, but also a qualified analysis of the case, giving legal advice. The exercise of authority was favored by training, which lasted for many years and with the receipt of a corresponding certificate upon completion.

In Roman law, initially the relationship between the representative and the represented was gratuitous. Patronuses and legal advisers acting in the interests of the treasury were accepted into public service and received salaries for this [6; 62].

The Digests noted that «Mandatum, nisi gratuitum, nullum est», that is, the contract of assignment, if it is not gratuitous, is null and void. The contract of assignment was of a special nature, due to the purity of the intended intentions based on public duty and friendship (ex officio atque amicitia). In the understanding and principles of the Romans, the fulfillment of duty and reward are two contradictory and incompatible concepts. [3; 219].

Cicero said that to bring the principal to a claim from an assignment and to be awarded such a claim is no less shameful than to be convicted of theft: in those cases in which we ourselves cannot have an interest, it is assumed that our activities are based on loyalty to friendship.

Payment for services rendered (merces) and material gratitude (honor) in the form of gifts were exceptional, due to the fact that the representatives were persons belonging to the upper strata of society, and it was believed that remuneration belittled the value of the services they provided. Often their actions were based on friendship or on the value of trust that was expressed to the mandate holders, inviting them to represent their interests. It is for this reason that receiving honor was acceptable and not offensive to the representative. For example, speakers were presented with a palm branch symbolizing victory for their services.

Subsequently, a ban on gifts for petitioning cases and receiving money was introduced. The taboo was based not only on the incompatibility of the concepts of «friendly relations» in the legal relationship between the defender and the defendant, but also on the fact that as a result of receiving generous rewards for services, representatives made huge fortunes. However, the absence of sanctions entailed a violation of this prohibition and over time Octavian Augustus determined the amount of the fine in the amount of the fee received, which was subsequently replaced by a fixed fee of 100 gold or 10,000 sesterces [7; 63].

The institution of representation, which originated in the period of Ancient Rome, has survived to the present day, retaining some features, among which can be considered the regulation by law of legal relations between the representative and the represented, which is of great importance for the correct definition of powers in civil law and the process.

It should also be noted that the gratuitousness of the services provided has a legacy from the time of that period and is currently used as a state-guaranteed protection of the rights of certain segments of society.

The development of economic relations and the emergence of business rules led to a change in the historically established institution of representation in Roman law, transferring it mainly to the paid nature of the provision of services.

List of references:

1. Krasnokutsky V.A., Novitsky I.B., Peretersky I.S., Rosenthal I.S., Fleishits E.V. Roman private law: textbook for bachelors and masters. – M.: Yurayt Publishing House, 2017. – 607 p.

2. Isaicheva E. A. Cheat sheet on Roman law. – Allele-2000, 2010. – 90 p.

3. Novitsky I.B., Peretersky I.S. Roman private law. – M., 2012. – 560 p.

4. Pukhta G.F. Course of Roman civil law. Volume 1. – M., 1874. – 550 p.

5. Maretsoll T. Textbook of Roman Civil Law. Translation from the last (8) edition of the German original: from ext. art. Igering "On the modern meaning of Roman law" and bibliogr. rome. pravda. – M., 1867. – 264 p.

6. Shulin F. Textbook of the History of Roman Law. Translated from German by I.I. Shchukin, edited by V.M. Khvostov. Issue 1. – M., 1893. – 650 p.

7. Salogubova E. Procedural representation in Roman law // Bulletin of the Moscow University. Episode 11. Right. - 1995. – No. 3. – pp. 57-65.

ОҢАЛТУ ЖӘНЕ БАНКРОТТЫҚ РӘСІМІНДЕГІ БОРЫШКЕРДІҢ МӘМІЛЕСІН ЖАРАМСЫЗ ДЕП ТАНУ МЕХАНИЗМІ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Копжасарова С.И., 2-курс докторанты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің

Әлемнің бірқатар елдерінің заңнамасында банкроттықтағы борышкердің мәмілелерін жарамсыз деп танудың жалпы және арнайы негіздері қолданылады және шетел ғалымдарының еңбектерінде олар жан-жақты талданып, әр түріне қатысты терең зерттеулер жүргізілген.

Кейбір елдердің заңнамасына сәйкес борышкердің мәмілелерін даулаудың жалпы және арнайы негіздері конкурстық және конкурстықтан тыс деп те жіктеледі. Енді осы конкурстық және конкурстықтан тыс негіздердің пайда болу тарихына тоқталып өтетін болсақ, кредиторлардың құқықтарын борышкердің жосықсыз әрекеттерінен қорғау мүмкіндігі Рим құқығынан бастау алады.

Ғасырлар бойы борышкердің мәмілелерін конкурстық және конкурстан тыс даулаудың пайда болу тарихы сауданың, қаржылық қатынастардың және кредиторлардың құқықтарын қорғаудың дамуына байланысты құқықтық жүйелердегі күрделі өзгерістерді көрсетеді. Ежелгі Римде пайда болған Actio Pauliana – Паулдық талабы бойынша борышкердің кредиторларды алдау немесе өз міндеттемелерін орындаудан аулақ болу мақсатында жасаған мәмілелерін кредиторлардың даулауына мүмкіндік берді. Алайда аталған талапты кім және қашан ұсына алатыны және оны конкурстан тыс уақытта қоюға болатындығы туралы мәселе бойынша доктринада бірыңғай пікір қалыптаспаған [1; 47].

Борышкердің мәмілесін даулаудағы шетелдік заңнаманы қарау, кредиторлардың мүдделерін қорғау тетіктері туралы түсінігімізді кеңейтіп, әртүрлі модельдер мен механизмдерін талдау арқылы салыстырмалы талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Сондықтан өзіміздің құқықтық жүйемізді жетілдіру үшін оңтайлы шешімдерді анықтау мақсатында кейбір елдердің заңнамасын қарастырып өтейік. Әсіресе бұл тұрғыдан Германия елінде осы тақырыпқа қатысты терең зерттеулер жүргізіліп банкроттық саласындағы заңға ауықымды түсініктер берілген.

Мәселен, Германияда Actio pauliana конкурстық және конкурстан тыс уақытта да несие берушілерге мүліктік зиян келтіру мақсатында жасалған құқықтық әрекеттерді жою құралы ретінде бұрыннан қолданылады. Actio pauliana-ны қолдану «Төлем қабілетсіздігі туралы Ережемен» (Insolvenzordnung, InsO) [2], ал төлем қабілетсіздігі процедурасынан тыс – «Банкроттық рәсімінен тыс борышкердің заңды әрекеттерін даулау туралы заңымен» (Anfechtunggesetz-AnfG) [3] реттеледі, ал доктринада Action pauliana-ны қолдану арқылы құқықтық әрекеттерді даулау институты Паулиандық даулау деп аталады (Paulianische Anfechtung). Доктринада Паулдық талапты қолдану жан-жақты зерттелген.

«Төлем қабілетсіздігі туралы Ереженің» (Insolvenzordnung, InsO) 3-бөлімінде қарастырылған негіздер бойынша даулау «Банкроттық рәсімінен тыс борышкердің заңды әрекеттерін даулау туралы заңымен» (Anfechtunggesetz-AnfG) құқықтық табиғаты бойынша ұқсас. Бұл екеуінің де ортақ мақсаты бар – мүлікті иеліктен шығару бойынша заңсыз әрекеттер жасаған борышкерге қолданылатын жауапкершілік туралы нормаларды іске асыру.

Бұл ретте дәрменсіздік рәсіміндегі даулау (Insolvenzordnung, InsO) жалпы несие берушілер қауымдастығына және олардың талаптарын пропорционалды түрде қанағаттандыруға қызмет етеді, ал Anfechtunggesetz-AnfG заңы бойынша дау жеке несие берушінің пайдасына қолданылуы керек.

Қазіргі таңда Германияда банкроттық саласындағы заңнамалық негіз 01.01.1999 жылы күшіне енген 05.10.1994 жылғы Төлем қабілетсіздігі туралы Ереже болып табылады. Ережені қабылдаудан бұрын 10.02.1877 жылғы конкурстық өндіріс (Konkursordnung, KO) туралы осы уақытқа дейін қолданыста болған ережені түбегейлі реформалауға бағытталған заң жобалары бойынша ұзақ жұмыс жүргізілген. Ол күшіне енген сәттен бастап қолданыстағы ереже бірнеше рет толықтырылды және реформаланды. Ең белсенді және ауқымды сынға ұшыраған аспектілердің бірі - бұл борышкердің заңдық әрекеттерін даулау құқықтық институты болды [4, 198].

Қазіргі таңда Паулдық талап (Actio pauliana) Германиядағы төлем қабілетсіздігі процедураларындағы мәмілелерді (заңдық әрекеттерге) даулаудың заңды құралы ретінде қызмет етеді, бұл Insolvenzordnung түсініктемелерінде көрсетілген. Неміс өркениетінің классигі Й. Колер Рим құқығын қабылдау осы институттың Германия құқығындағы эволюциясына қатты әсер еткенін мойындап, сонымен қатар Actio pauliana-ны конкурстық массаны азайтуға әкелетін борышкер жасаған мәмілелерді (заңдық әрекеттерді) жоюдың заңды құралы ретінде екендігін атап өтеді [5, 412].

Сонымен қатар ғалымдар Германияда «Төлем қабілетсіздігі туралы Ережеге» сәйкес (Insolvenzordnung, InsO) борышкердің әрекетсіздігін де даулау мүмкіндігі де қарастырылатындықтан, бұл елде Паулдық талаптың жаңартылған нұсқасы қолданылатындығын атап өтеді. Егер алғашқы римдік нұсқасында - актілерді даулауға мүмкіндік берсе (нәтижесінде борышкердің мүліктік массасынан кез-келген мүлік баламалы қарсы ұсынусыз шығарылған), ал жаңартылған нұсқада – кез-келген әрекетті (нәтижесінде борышкер мүлкінің белгілі бір бөлігінен айырылған) даулауға мүмкіндік берді [3, 151].

«Төлем қабілетсіздігі туралы Ереженің» 129§, 1-тармағына және 130 – 146 §§ сәйкес дәрменсіздік бойынша іс ашылғанға дейін жасалған және кредиторларға зиян келтіретін заңдық әрекеттер (Rechtshandlungen) даулауға жатады. Аталған Ереженің 129§, 2-тармағы әрекетсіздік (Unterlassung) те заңдық әрекетке теңестірілетінін нақтылайды. Әрекетсіздікке мысал ретінде талап қою мерзімін өткізу, тауарда кемшіліктердің бар екендігін мәлімдемеу және т.б. жатады.

Неміс заңнамасы конкурстан тыс және конкурстық даулау арасындағы өзара әрекеттесуді егжей-тегжейлі сипаттайтындығымен ерекшеленеді. «Даулау туралы» Заңға сәйкес, кредитордың даулау құқығы конкурстық өндіріс басталғанға дейін ғана болады. Басқаша айтқанда, банкроттық процесі басталған кезде конкурстық даулау басым болады және кредиторлар борышкердің мәмілелеріне даулау үшін конкурстық басқарушыға жүгінуі керек. Бұл банкроттық шеңберінде дауларды қарау мен шешудің неғұрлым құрылымдалған және тиімді процесін қамтамасыз етеді.

Нидерландыдағы Actio Pauliana және несие берушілерге келтірілген залал туралы хабардарлық презумпциясы. Нидерланды заңнамасына сәйкес кредиторларды қорғау туралы көптеген ережелер бар. Борышкер жасаған әрекет, егер ол мұны істеуге міндетті болмаса да, тіпті егер ол бұл әрекеттің несие берушілерге зиян тигізетінін білсе (немесе білуі керек болса) жарамсыз деп танылуы мүмкін (Нидерланды Азаматтық Кодексінің 3:45-бабы). Мұндай әрекет өзіне теріс әсер еткен кез-келген кредитор бұл әрекеттің күшін жоюды талап етуі мүмкін. Голландия заңнамасына сәйкес, кредитордың мұндай актінің күшін жоюы үшін борышкер және онымен шарт жасасқан үшінші тұлғалар бұл әрекеттің кредиторға зиян тигізетінін білуі (немесе білуге тиіс болуы) керек деп болжайды.

Зиян келтірген әрекеттің күшін жойғысы келетін кредитор, атап айтқанда, зиян келтірген әрекет туралы борышкердің хабардарлығын және егер әрекет өтеусіз мәмілеге негізделмесе, борышкер осы әрекетті жасаған тараптардың хабардарлығын дәлелдеуге тиіс. Іс жүзінде бұл дәлелдеу ауыртпалығын кредитор үшін орындау қиын. Дәлелдеу ауыртпалығын жеңілдету

үшін Голландия заңнамасында тараптардың, мысалы, зиян туралы хабардар болуына қатысты болжамдар бар. Мұндай жағдайларда дәлелдеу ауыртпалығы керісінше өзгереді және тараптар болжамды жоққа шығаруы керек.

Егер мұндай қолайсыз заңды әрекет, күшін жою туралы талап қойылғанға дейін бір жыл ішінде жасалған болса, Голландия Заңы борышкер мен үшінші тарап бұл заңды әрекеттің бір немесе бірнеше несие берушілерге зиян тигізетінін білді (немесе білуі керек) деп болжайды. Борышкер немесе үшінші тұлға бұл болжамды сәйкесінше жоққа шығаруы керек.

Actio pauliana төлем қабілетсіздігі туралы заңнамада да үлкен маңызға ие. Төлем қабілетсіздігі жағдайында голландиялық төлем қабілетсіздігі туралы заң, егер төлем қабілетсіз деп танылған адам/компания басқарушының шара қолдануына жол бермеу үшін төлем қабілетсіздігі басталған күнге дейін өз активтерін төлем қабілетсіздігінен шығаруға тырысса, төлем қабілетсіздігін басқарушының мәмілелерді жарамсыз деп тану мүмкіндігі бар. Осылайша, Actio Pauliana көмегімен кредитор негізінен борышкер жасаған және оның салдары бойынша кредитордың талап ету құқығын шектейтін мәмілелерді даулай алады [6].

Испанияның азаматтық құқығында Actio pauliana-ны Азаматтық кодексінің (Азаматтық кодекс, төртінші кітап: міндеттемелер мен шарттар туралы) 1.111 және 1291.3 баптарынан көруге болады . Паулдық талапқа қатысты бөлігі – Азаматтық кодекстің (Código Civil) 1.111-бабының соңғы бөлігінде анықталады, онда кредитор борышкер жасаған және оған зиян келтіретін әрекеттерге қарсы шағым бере алады. Алайда, ол бапта оны қолдану үшін қажетті талаптар да, салдары да көрсетілмеген. Уақыт өте келе оның тұжырымдамасы өзгергенімен, сот практикасы Паулдық талаптың екі деректемесі бар екенін анықтайды: events damnit және consilium fraud is. Біріншісі несие ала алмайтын кредиторға келтірген залалын білдіреді және талап қоюдың объективті элементі болып табылады. Екіншісі субъективті элемент болып табылатын кредитордың талабында алдаудың болуын білдіреді.

Бұл бап Азаматтық кодексінің 1.291-бабымен толықтырылады, онда шарттарды бұзудың негіздері, атап айтқанда: «кредиторларды алдау арқылы жасалған шарттар, егер олар (кредиторлар) өздеріне тиесіліні басқа жолмен ала алмаса». Сондықтан, егер қандай да бір әрекет несие берушілерді алдау мақсатында жасалса, несие берушіде өндіріп алуға басқа жолы болмаған кезде, ол әрекет дауласуы мүмкін. Бұл жерде Actio pauliana субсидиарлық сипаты танылады, яғни, басқа өндіріп алу құралдары болмаған кезде. Келтірілген екі бап міндеттемелер мен келісімшарттар туралы IV кітапта келтірілген, дегенмен біріншісі міндеттемелердің сипаты мен салдары туралы II тарауда, ал екіншісі келісімшарттарды бұзу туралы V тарауда. Осылайша, біз испан заңнамасында бұл әрекеттің келісімшарттар тақырыбымен қалай байланысты екенін көреміз.

Қазақстан Республикасының оңалту және банкроттық заңнамасында борышкердің мәмілелерін жарамсыз деп тану негіздеріне жоғарыда атап өткен объективті және субъективті теориялардың екеуі де қолданылады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында 2014 жылғы 7 наурызда қабылданған «Оңалту және банкроттық туралы» Заңы қолданыста. Сонымен қатар 2022 жылдың 30 желтоқсанында «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Заңы қабылданып күшіне енді.

Қазақстан Республикасында оңалту және банкроттық рәсіміндегі мәмілелерді жарамсыз деп тану жалпы негізде азаматтық құқық заңнамасына сәйкес және арнайы негізде оңалту және банкроттық заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады. Жалпы негіздер бойынша мәмілелердің жарамсыздығы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы Азаматтық Кодексімен (әрі қарай ҚР Азаматтық Кодексі), Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 Нормативтік қаулысымен реттеледі . Арнайы негіздер Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 7 наурыздағы «Оңалту және банкроттық туралы» Заңында қарастырылған. Аталған Заңның 7-бабының, 1-тармағына сәйкес мәмілелер, егер оларды борышкер немесе ол уәкілеттік берген тұлға Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында және осы

заңда көзделген негіздер болған кезде оңалту және (немесе) банкроттық туралы іс қозғалғанға дейін үш жыл ішінде жасасқан болса, жарамсыз деп танылады.

ҚР Азаматтық Кодексінің 158-бабының, 4-тармағына сәйкес, егер мәмілеге қатысушылардың бірі оны міндеттемені орындаудан немесе үшінші тұлға не мемлекет алдындағы жауаптылықтан жалтару ниетімен жасасқан жағдайда, ал мәміленің басқа қатысушысы бұл ниет туралы білген болса немесе білуге тиіс болса, мүдделі тұлға (мемлекет) мәмілені жарамсыз деп тануды талап етуге құқылы. Аталған нормадан Паулдық талаптың отандық заңнамаға енгізілгенін айқын көруге болады.

Сонымен, елімізде оңалту және банкроттық шеңберіндегі мәмілелерді жарамсыз деп тану мәселелерін реттейтін нормативтік-құқықтық актінің болуына қарамастан, бұл институт қалыптасу үстінде, оның құқықтық режимін заң шығарушы толық анықтамайды. Мәмілені жарамсыз деп танудың арнайы негіздері бекітілуіне қарамастан, теориялық тұрғыдан және тәжірибеде қолдану механизміне байланысты жан-жақты зерттеу жүргізуді қажет етеді. Отандық заңнамада борышкердің мәмілесін жарамсыз деп танудың жалпы және арнайы негіздерін тәжірибеде қолдану тетіктерін нақтылау қажет деп ойлаймыз. Борышкердің мәмілесін жалпы және арнайы негіздермен жарамсыз деп тану үшін неғұрлым егжей-тегжейлі ережелер мен рәсімдерді дамыту, бұл бүкіл процестің ашықтығы мен тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Банкроттық рәсімі шеңберінде барлық кредиторлардың талаптарын біркелкі қанағаттандыруға кепілдік беретін тетіктерді енгізу, бұл бір кредитордың басқалардан артықшылыққа ие болуы мүмкін жағдайлардың алдын алады. Бұл ұсыныстар осы саладағы халықаралық тәжірибені, оның ішінде неміс тәжірибесін ескере отырып, Қазақстандағы банкроттық саласындағы дауларды шешудің неғұрлым теңдестірілген және әділ жүйесін құруға ықпал етуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Савин Д. В. Становление и развитие внеконкурсного оспаривания в европейских правовых системах и в дореволюционной России // Пролог: журнал о праве. - 2023. – № 1. С. 44-53.

2. «Төлем қабілетсіздігі туралы Ереже» Insolvenzordnung (InsO) InsO 05.10.1994 ж.

3. https://www.gesetze-im-internet.de/inso/

4. «Банкроттық рәсімінен тыс борышкердің заңды әрекеттерін даулау туралы» Германияның Федералды Заңы 05.10.1994 ж. редакциясында (Anfechtunggesetz-AnfG) https://www.gesetze-m-internet.de/anfg_1999/

5. Сборник статей о праве Германии, выпуск № 1 (август 2015 г.), www.drjv.org

6. Шишмарева Т.П. Правовые средства обеспечения эффективности процедур несостоятельности в России и Германии: дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.03 / Шишмарева Татьяна Петровна. – М., 2021. - 485 с.

7. Remko Roosjen. Creditor protection under Dutch law. https://www.maak-law.com/creditor-protection-under-dutch-law/

КРАУДФАНДИНГ КАК НЕТИПИЧНАЯ ДОГОВОРНАЯ КОНСТРУКЦИЯ

Садыков Э.К., Магистрант 2 курса, Карагандинский университет им. академика Е.АБукетова (научный руководитель, PhD, ассоциированный профессор Акимжанова М.Т.)

Изучение классификации нетипичных договоров раскрывает их эволюцию от древнеримских времен до настоящего. В истории, начиная с VI века, эти договоры были сгруппированы на основе Дигест Юстиниана, что впоследствии повлияло на их признание в гражданском праве. [1,4] С развитием концепции свободы договора, особенно в советском и современном казахстанском праве, внимание уделялось научной классификации, включая разделение на семь категорий в зависимости от их особенностей. [2,124] Такой исторический

обзор подчеркивает, как правовые системы адаптируются к изменяющимся экономическим и социальным условиям, вводя новые категории для регулирования договорных отношений. Эволюция подходов к нетипичным договорам отражает стремление юридической науки и правоприменительной практики к более гибкому и эффективному решению возникающих перед обществом задач, а также к обеспечению правовой защиты участников договорных отношений в условиях постоянно развивающегося рынка.

В современном контексте эта адаптация продолжает важную роль в правовой науке, предоставляя рамки для интерпретации и применения договорных отношений, которые возникают в ответ на новые формы взаимодействия и коммерческие практики. Такое развитие показывает, как правовая система не просто отражает текущее состояние общества, но и способствует его прогрессу, обеспечивая надежную основу для инноваций и предпринимательской деятельности.

Нетипичные договоры можно разделить на три основные категории, акцентируя внимание на тех, что полностью выходят за рамки действующего законодательства и не регулируются им напрямую. В первую категорию входят уникальные договоры, не охваченные законодательством. Примером могут служить соглашения об использовании личных качеств, например, голоса, или договоры, предусматривающие компенсацию за нанесение ущерба в случае нарушения условия не причинять вред другой стороне. Вторая категория включает договоры, неявно отраженные в законодательстве. Примером служит договор о преимущественной покупке, по которому поставщик обязуется в первую очередь предлагать товар определенному покупателю. Третья категория включает договоры с частично регулируемым законодательством: форма и возможность их заключения определены законом, но конкретное содержание договора разрабатывается участниками. Примером может служить соглашение между вузом и организацией о стажировке студентов. [3;51]

Эта классификация нетипичных договоров является условной, поскольку единые критерии для их определения не установлены. Существенный признак, который требуется для выделения договора в отдельный тип с уникальной правовой основой, объединяет все договоры, имеющие эту особенность. Такое группирование договоров облегчает разработку системы их правового регулирования.

Принцип, закрепленный в статье 380 Гражданского кодекса Республики Казахстан, предоставляет участникам гражданских отношений право на заключение договоров, которые не описаны в нормах гражданского законодательства.[4] В юридической науке и практике используются различные определения, такие как «нетипичный», «неназванный», «безымянный» и «неквалифицированный», для обозначения договоров, на которые не распространяются прямые регулирования гражданского законодательства. Это порождает разнообразные сложности, как в теоретическом, так и в практическом аспектах. В юридической науке особо важна точность используемых терминов, поскольку они не только применяются в теории, но и находят отражение в законодательстве.

Происхождение непоименованных договоров, отмечая их корни в римском праве и их последующее развитие в романо-германских и англо-саксонских правовых системах, где принцип был закреплен на уровне доктрины. В казахстанском гражданском праве внедрение этих договоров связывают с принципом свободы договора, закрепленным в действующем законодательстве.[4]

На практике могут быть заключены договоры, не охватываемые специальными нормами Гражданского кодекса РК, а также смешанные договоры, классификация которых зависит от их ключевых условий. Необходимо выявить существенные системные атрибуты в новых типах договоров, которые еще не нашли отражения в законодательстве, подчеркивая необходимость анализа этих признаков для понимания структуры договорных отношений. Под нетипичными договорами понимаются те, что соответствуют закону, но объединяют элементы различных типов договоров, формируя уникальные правовые отношения.

По нашему мнению, термин «нетипичный договор» наиболее подходит для обозначения договоров, которые являются инновационными в своей структуре, не фиксированными в законе, но при этом не нарушающими его. В качестве основных характеристик нетипичности договора выделяются: уникальность волеизъявления сторон, возникновение правоотношений без формального оформления, сходство с уже существующими договорами и сниженный гражданско-правовой характер. При этом подчеркивается, что эти признаки не исчерпывающие, учитывая многообразие нетипичных договоров в практике.

По мнению Батлера Е.А. нельзя применять классические категории для разделения новых договорных моделей, которые не вписываются в традиционные рамки, такие как передача собственности, выполнение работ, оказание услуг или создание предприятий. В своём анализе автор выделяет инновационные договоры, не имеющие прямого регулирования в законе, включая уникальные и смешанные типы договоров. [5,115] Доктрина, разработанная учеными в области права, подчеркивает использование аналогии с существующими типами договоров для регулирования нетипичных договоров. В случаях, когда подходящие аналогии отсутствуют, предлагается опираться на общие положения о договорах. Если эти меры неэффективны, рекомендуется применять аналогию права, опираясь на основные принципы законодательства и требования к добросовестности и справедливости.

Витрянский В.В. предложил следующую последовательность применения норм: сначала общие принципы договорного права, затем правила, применимые к сходным типизированным договорам, и в конце - использование аналогии закона и права для уникальных случаев. [6,326] При этом был разработал подход, который позволял систематизировать процесс регулирования нетипичных договоров в условиях советского права, где законодательство часто оставляло множество аспектов недооформленными. Это предложение о последовательности применения норм стало одним из важных шагов к формированию более гибкого и адаптивного подхода к регулированию договорных отношений, особенно в сферах, где типизированные формы договоров не могли полностью отразить специфику и потребности сторон.

Ключевые аспекты подхода Витрянского В.В. в регулировании нетипичных договоров заключались в следующем:

1.Общие принципы договорного права: Первоначальное приложение общих принципов права, таких как добросовестность, разумность и справедливость, к нестандартным договорам помогает установить основную юридическую базу для любого договорного отношения, гарантируя защиту основных прав и интересов участников.

2.Правила сходных типизированных договоров: Если нетипичный договор имеет сходства с каким-либо типизированным договором, то можно применять нормы, регулирующие этот типовой договор. Это позволяет использовать уже существующие решения и практику для регулирования подобных ситуаций, что обеспечивает более простую и понятную юридическую обработку случая.

3.Аналогия закона и аналогия права: В ситуациях, где отсутствуют как общие, так и специфические нормы, применимые к нетипичному договору, предлагается использовать аналогию закона (применение норм права, регулирующих сходные отношения) и аналогию права (применение общих принципов права). Это предоставляет возможность заполнения пробелов в законодательстве и обеспечивает справедливое решение на основе правовой логики и целей законодательства. Такой подход значительно облегчил задачу юристов и судей при рассмотрении споров, связанных с нетипичными договорами, и способствовал развитию более гибкой правовой системы, адаптированной к разнообразным и быстро меняющимся условиям хозяйственной деятельности. [6,345]

Нетипичные договоры в правовой системе — это договоры, которые не имеют чёткого регулирования в действующем законодательстве или которые формируются на основе уникальных соглашений между сторонами для решения специфических задач. Их развитие и эволюция отражают изменения в экономике, технологиях и общественных отношениях.

Этапы эволюции нетипичных договоров:

1.Ранний этап: В начальные периоды развития правовых систем нетипичные договоры часто возникали из практической необходимости регулировать новые виды взаимоотношений, для которых не существовало законодательных рамок. Эти договоры основывались на общих правовых принципах и добросовестности сторон.

2.Развитие коммерческой деятельности: С развитием коммерции и появлением новых форм бизнеса, таких как франчайзинг, лизинг или факторинг, возникла потребность в создании нетипичных договоров, которые были бы способны регулировать эти новые экономические отношения.

3.Технологический прогресс: В эпоху цифровизации и глобализации, когда начали активно развиваться информационные технологии, появилась потребность в договорах, регулирующих такие области, как программное обеспечение, базы данных, интернет-услуги и краудфандинг. Это стало новым этапом в развитии нетипичных договоров.

4.Социальные изменения.Современное общество требует более гибкого подхода к регулированию взаимоотношений, что также способствует развитию нетипичных договоров. Например, договоры на оказание уникальных услуг или создание индивидуальных творческих проектов.

5.Законодательное признание: Постепенно, с накоплением практики применения и решения судебных споров, некоторые из нетипичных договоров начинают закрепляться в законодательстве. Примеры таких трансформаций включают в себя законодательное урегулирование краудфандинга в некоторых странах.

Таким образом, эволюция нетипичных договоров показывает, как правовая система адаптируется к меняющимся условиям экономики и общества. От раннего признания и использования на основе общих принципов права до полноценного законодательного урегулирования — этот процесс подчеркивает важность гибкости и способности права отвечать на вызовы времени. По нашему мнению, нетипичный договор возникает из практических взаимоотношений, проявляя уникальные элементы без законодательного регулирования. Его ключевые черты включают специфическое волеизъявление, нормативную неопределенность, и сходство с типовыми договорами, при этом такие отношения могут быть вспомогательными. Для регулирования применяют аналогичные стандарты, общие принципы и обычаи деловой практики. Экономическая динамика и деловые операции превышают формы, установленные законом, вызывая неизбежное расхождение между законодательством и практикой. В силу динамичности экономических и деловых процессов, нормативно-правовая база не всегда успевает отражать все новые формы договорных отношений, что неизбежно приводит к появлению нетипичных договоров.

В качестве примеров новых нетипичных договоров можно определить договоры о совместной разработке программного обеспечения, договоры на создание и использование уникальных инноваций или технологий, а также договоры краудфандинга, где участники финансируют проекты в обмен на будущие вознаграждения. Эти договоры адаптируются под специфические потребности сторон и развивающийся рынок, выходя за рамки классической классификации. В свете развития новых форм экономической деятельности и возникновения нетипичных договоров, особое внимание заслуживает договор краудфандинга. [7,298]

Краудфандинг определяется как процесс коллективного сбора средств или других ресурсов, осуществляемый добровольно группой людей (доноров). Этот процесс, как правило, происходит через Интернет и направлен на поддержку инициатив других лиц или организаций (реципиентов). Стоит отметить что, общепринятое определение краудфандинга является довольно широким и не охватывает всю специфику и цели этого процесса. Более детальный анализ краудфандинга позволяет увидеть его как метод народного финансирования, который используется для разнообразных целей: от запуска новых продуктов и услуг до поддержки социальных и культурных проектов, помощи нуждающимся, и даже финансирования личных инициатив как физических, так и юридических лиц. [8]

Это направление получило широкое распространение благодаря Интернет-технологиям, которые существенно упростили процесс сбора средств, сделав его доступным и прозрачным для большого числа людей по всему миру. Интернет-платформы для краудфандинга позволяют организаторам проектов напрямую связываться с потенциальными донорами и инвесторами, предоставляя тем самым возможность коллективно финансировать проекты, которые могут не получить поддержку через традиционные финансовые институты. Особенность краудфандинга также заключается в его объектно-субъектном составе, где «доноры» (инвесторы или спонсоры) предоставляют ресурсы, а «реципиенты» (инициаторы проектов) их используют для достижения конкретных целей. Эти отношения часто урегулированы через условия, которые определяют права и обязанности каждой стороны, включая возможные вознаграждения для доноров, что добавляет дополнительную структуру и ясность в процесс краудфандинга.

Рассмотрим опыт других стран в области правового регулирования краудфандинга. В 2012 году, в США был введен закон JOBS Act (Jumpstart Our Business Startups Act), направленный на стимулирование экономического роста и создание новых рабочих мест. Этот закон упростил малым бизнес-стартапам доступ к капиталу через публичные рынки без необходимости проведения IPO. В рамках этого закона были установлены правила для участников краудфандинга: инициаторов финансирования, инвесторов и краудфандинговых платформ, которые выступают в роли посредников. [7,302] Во Франции с октября 2014 года функционирует законодательное регулирование краудфандинга, что делает эту страну одним из лидеров в Европейском союзе в плане законодательного упорядочения данного вида финансирования. Закон о краудфандинге устанавливает верхний предел финансирования проектов через краудфандинговые платформы в размере 1 млн евро. Это регулирование помогает в обеспечении прозрачности и безопасности как для инвесторов, так и для инициаторов проектов.

В Российской Федерации, реагируя на быстроразвивающиеся, но ещё не урегулированные нормативно инвестиционные отношения, с 1 января 2020 года начал действовать новый законодательный акт - Закон РФ «О привлечении инвестиций с использованием инвестиционных платформ». [9] Этот закон официально устанавливает рамки для использования онлайн-платформ для инвестирования, включая краудфандинг. В нём вводятся определения новых терминов, с которыми предстоит ознакомиться всем участникам этих инвестиционных отношений. Закон определяет инвестиционные платформы как информационные системы в Интернете, созданные для заключения инвестиционных соглашений с использованием информационных технологий. Средства могут привлекаться через такие платформы тремя основными способами: предоставление займов, выпуск небанковских ценных бумаг, а также через утилитарные цифровые права, которые включают в себя права на передачу вещей или интеллектуальных прав, а также права на выполнение работ или оказание услуг, при условии, что такие права создаются и функционируют в рамках информационной системы.

Анализируя перспективы развития краудфандинга в Республике Казахстан, можно отметить, что существующие условия в стране предполагают значительный потенциал для его расширения и интеграции в экономику. Краудфандинг может стать важным инструментом для финансирования стартапов, инновационных проектов и социальных инициатив, однако для этого требуется соответствующая правовая база. Для полноценного развития краудфандинга в Казахстане крайне важно создание устойчивого и четкого регуляторного механизма, который бы способствовал защите всех участников процесса и одновременно стимулировал бы развитие инновационных и креативных проектов. Реализация этих шагов позволит Казахстану использовать краудфандинг как эффективный инструмент для поддержки и развития местной экономики.

Одной из ключевых задач, влияющих на динамику развития краудфандинга, является создание адекватного и эффективного правового регулирования существующих краудфандинговых отношений. Развитие краудфандинга в Республике Казахстан тесно

связано с необходимостью тщательного анализа и осмысленного внедрения международного опыта, с учётом уникальных аспектов экономического развития и особенностей гражданского оборота в стране. Примеры стран, таких как США, Канада, Франция, Китай и Россия, которые имеют значительный опыт в применении краудфандинга, могут служить важным источником знаний для Казахстана. Эффективное развитие краудфандинга в Казахстане зависит от способности правительства, бизнес-структур и других правовых субъектов создавать условия для интеграции краудфандинга в систему экономических и предпринимательских отношений. Это, в свою очередь, будет способствовать позитивным изменениям в экономической и правовой сферах страны.

Мы полагаем, что особенности краудфандинговых отношений требуют более детализированного подхода к регулированию, чем тот, который предлагается в проекте закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий». В свете этого, мы высказываемся за разработку отдельного законопроекта, специально посвященного краудфандингу. Взяв за основу опыт зарубежных стран, уже внедривших аналогичные законы, мы предлагаем адаптировать лучшие мировые практики к нашим условиям, при этом сохраняя принятую в международной практике терминологию и подходы к регулированию краудфандинга. Такой подход позволит обеспечить высокую адаптивность и эффективность предстоящего законодательного регулирования в этой сфере.

В заключение можно утверждать, что одним из ярких примеров нетипичных договоров в современной юридической практике выступает договор краудфандинга. Этот вид договора демонстрирует гибкость и адаптивность правовых систем к изменениям в экономике и технологиях, обеспечивая правовую основу для новых форм финансирования. Краудфандинг, как инструмент привлечения средств на реализацию различных проектов через интернет, требует от законодателей разработки специфических регулятивных механизмов, способных обеспечить защиту всех участников процесса.

Таким образом, краудфандинговые договоры не только отражают потребности современного общества в инновационных и гибких подходах к финансированию, но и подчеркивают важность адаптации правовых норм к быстро меняющемуся миру. Нетипичные договоры, такие как договоры краудфандинга, играют ключевую роль в стимулировании экономического развития и способствуют реализации креативных и технологических проектов, что делает их неотъемлемой частью современной юридической практики.

Список литературы:

1. Кофанов Л. Л. Дигесты Юстиниана : пер. с лат. / Л.Л.Кофанов; отв.ред.Л.Л. Кофанов. — 2-е изд., испр. — Москва: Статут, 2008. — Т. I.. – 356 с.

2. Ойгензихт В.А. Нетипичные договорные отношения в гражданском праве: Учебное пособие / В. А. Ойгензихт. - Душанбе : ТГУ, 1984. - 128 с.

3. Мыскин. Договоры в системе договорно-правовых конструкций // Закон. — 2011. — № 6. — С. 49–55.

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.01.2024 г). - [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

5. Батлер Е. А. Непоименованные договоры / Е.А. Батлер. - Москва: Экзамен, 2008. -222 с.

6. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общие положения. - М., 1997. - 682 с.

7. Мотовилов О. В. Феномен краудфандинга: исследование особенностей // Вестник СПбГУ. - Экономика. — 2018. — Т. 34. — Вып. 2. — С. 298-316.

8. Краудфандинг [Электронный ресурс] // Википедия. — Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/

9. Федеральный закон Российской Федерации от 2 августа 2019 года №259-ФЗ «О привлечении инвестиций с использованием инвестиционных платформ и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации». - [Электронный ресурс].- Режим доступа: https://base.spinform.ru/ show_ doc.fwx ?rgn=117701

LEGAL MECHANISMS IN SHARED-EQUITY CONSTRUCTION

Turusbekova R.E., second-year master student in private law, Karaganda University named after academician E.A. Buketov

A vibrant and developing segment of the real estate market, shared-equity building is becoming more and more well-known as a calculated method of investing in and developing real estate. This creative idea entails a number of parties with various interests getting together to work together towards the realization of a building project as the shared objective. However, every shared-equity building project has a complex web of risks at its core that must be carefully allocated, managed, and mitigated. The smooth development of these kinds of projects depends on how well developers, investors, consumers, and other stakeholders can manage these risks fairly.

The increasing popularity of shared-equity construction has necessitated a thorough comprehension of the legal framework supporting it. In order for parties to participate in such initiatives with confidence that risks are fairly distributed and handled, legal frameworks are necessary. This paper explores the complex world of legal processes in the context of shared-equity creation. It aims to clarify the many legal frameworks — contractual, insurance, regulatory, and disclosure — that specify obligations and potential liabilities. This investigation, which has a strong emphasis on risk allocation and management, seeks to shed light on the legal and practical aspects of shared-equity building while also providing helpful advice for those navigating this challenging terrain.

With shared-equity construction projects becoming common in many countries and each with its own set of legal, economic, and regulatory quirks, this essay provides a thorough rundown of the legal environment around risk distribution. Through an analysis of diverse legal procedures implemented in different countries, the aim is to offer an international viewpoint on the obstacles, achievements, and developing patterns within this ever-changing domain.

We start by breaking down the basic legal frameworks that underpin the shared-equity development process, such as insurance, contracts, risk allocation clauses, due diligence, and regulatory compliance. Each of these processes is essential in determining how risk and responsibility are shaped, and their interactions affect every project participant in a significant way. In a time of fast urbanization, pressing ecological issues, and a constantly changing real estate landscape, shared-equity development serves as an exemplar of cooperative innovation. Nevertheless, the success of a shared-equity construction project is dependent on the effectiveness of the legal structures that oversee it.

Contracts and Agreements. Construction contracts are legally binding agreements between parties involved in a shared-equity construction project. These parties typically include the developer, investors, contractors, buyers, and other stakeholders. The terms and circumstances under which the project will be carried out are outlined in construction contracts. They outline each party's tasks and obligations as well as project deadlines, payment plans, dispute resolution procedures, and — most importantly — how risks are divided up between the parties. Particular provisions in construction contracts assign different risks, including delays, overruns in costs, modifications to the design, and performance problems. To handle various facets of risk distribution, indemnity clauses, force majeure clauses, default termination terms, and change order provisions are frequently employed [1].

Some of the main contracts and agreements that structure the legal framework in the shared-equity construction projects are presented in Figure 1 and will be discussed next.

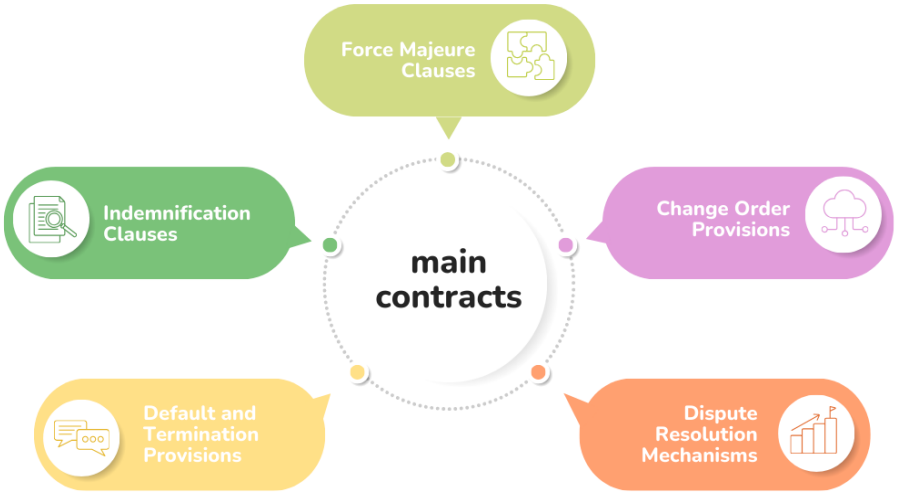

Figure 1. Common contracts and agreements in shared-equity construction projects

Indemnification Clauses. These provisions outline who is in charge of paying for losses or damages brought on by particular risks. An indemnity provision can, for instance, mandate that the developer reimburse the other party (the investor, for example) for any monetary damages incurred if the developer causes a construction delay. Indemnity clauses are a typical tool used in construction contracts in the United States for risk allocation. For example, according to statistics from a research conducted by the American Institute of Architects (AIA), indemnity clauses are found in 91% of standard form contracts in the United States [2].

Force Majeure Clauses. These provisions list uncontrollable circumstances — like strikes, natural catastrophes, or governmental actions — that release the parties from their contractual duties. Force majeure provisions clearly state that neither party is responsible for non-performance under such conditions and allocate the risk of such situations. Force majeure clauses were a matter of contention globally during the COVID-19 epidemic. According to a DLA Piper investigation, force majeure provisions were included in over 95% of the construction contracts examined in China. The pandemic's financial effects and project delays were addressed by invoking these provisions [3].

Default and Termination Provisions. Contracts contain provisions that allow one party to end the arrangement if the other fails to perform. By sharing the risk, this arrangement guarantees that the defaulting party will pay the price for breaching the agreement, including fines.

Change Order Provisions. These clauses deal with modifications to the project's initial scope. They divide the chance of unforeseen expenses and delays brought on by these adjustments. Change order provisions, for instance, outline how revisions to the original building plans would be handled and funded in the event that a buyer demands them.

Dispute Resolution Mechanisms. Contracts frequently include the process for resolving disagreements. Arbitration, mediation, and litigation are common processes. The distribution of risk can be greatly impacted by the methodology selected, as certain approaches may give preference to one side over another.

Insurance. Insurance is a crucial legal tool for risk management and allocation in shared-equity building. Insurance plans offer monetary defense against particular dangers and possible liabilities that could appear throughout a building project. The parties engaged in an unanticipated incident might share the financial effect by using these insurance options.

Insurance policies, presented in Figure 2, are essential for reducing and distributing many kinds of risks, such as legal, financial, and operational hazards, in shared-equity building. For example, Liability insurance is a typical practice in building in the United Kingdom. According to the Association of British Insurers (ABI), insurance premiums for the construction sector in the UK

were paid in 2019, totaling around £3.4 billion. The coverage included both public liability and employers' liability insurance [4].

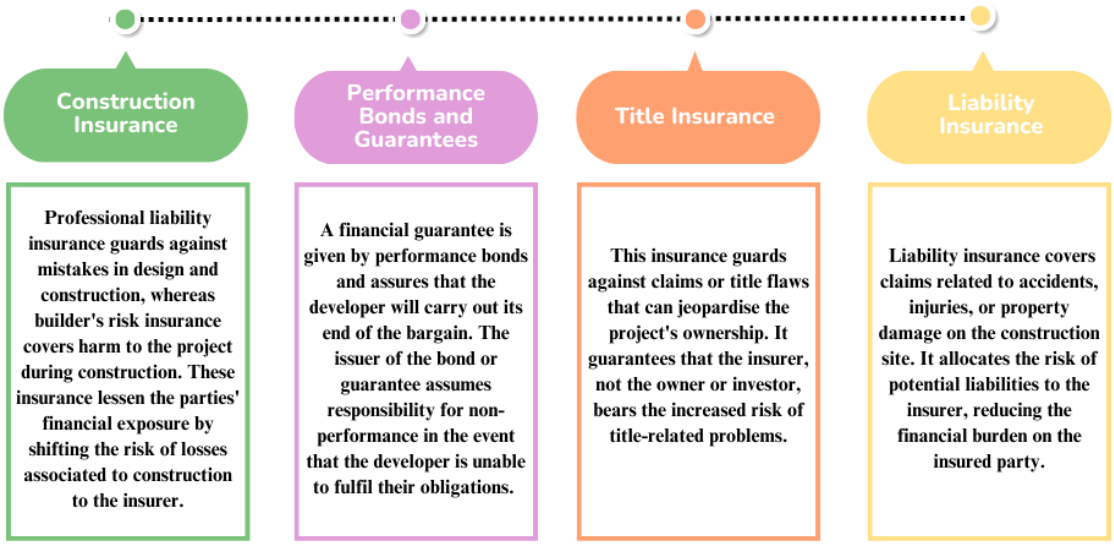

Figure 2. Insurance types in shared-equity construction projects.

These policies help create a more effective risk management plan by protecting the parties involved and guaranteeing the project's financial stability and success by shifting the financial weight of particular risks to insurers.

Risk Allocation clauses. To clearly assign certain risks, contracts can also include separate risk allocation provisions in addition to specific terms. These provisions cover a wide variety of potential problems and offer a thorough structure for allocating risk.

Due Diligence and Disclosure Obligations. Parties may be required by legal procedures to do due diligence and provide information. For instance, developers would be required to notify purchasers and investors of any substantial risks and project flaws. By doing this, it is made possible for everyone to understand and evaluate the risks they are accepting. In several Canadian jurisdictions, there are stringent disclosure requirements. For example, in Ontario, builders must give purchasers information about building problems and a new house guarantee. Tens of thousands of newly constructed houses are registered for warranty coverage annually, according to statistics data from Tarion Warranty Corporation, an Ontario new home warranty provider [5].

Regulatory Compliance. Legal procedures may stipulate that certain rules and construction norms must be followed. Legal fines and obligations may result from breaking these regulations, so shifting the risk of noncompliance to the offending party.

With its cooperative and multi-stakeholder structure, shared-equity construction is a dynamic and cutting-edge method of real estate development and investment. We have explored the complex web of legal frameworks supporting shared-equity building projects in this post. Our investigation has shown how crucial a role these systems play in determining how risk is allocated and managed, which in turn ensures the long-term viability of these intricate projects.

The main legal procedures that are included in shared-equity construction have been examined throughout the paper, including insurance, contracts and agreements, risk distribution provisions, due diligence, and regulatory compliance. When carefully planned and implemented, these procedures specify the obligations, liabilities, and functions of each project member. They also act as a vital framework for allocating and overseeing the many risks that building projects with shared ownership entail.

The role of legal processes is crucial as shared-equity building projects continue to change in a world characterized by growing urbanization, environmental imperatives, and shifting market

dynamics. It is clear that negotiating the complex route of shared risk, shared rewards, and shared prosperity requires a thorough grasp of and use of these systems.

In conclusion, the article has attempted to clarify the legal nuances surrounding shared-equity construction and provides stakeholders with a thorough roadmap so they may navigate this challenging terrain with assurance. The article is hoped to contribute to the long-term viability and sustainability of shared-equity building by examining the legal frameworks supporting these projects, so that the cooperative innovation that shared-equity construction symbolizes may keep thriving in the real estate and construction industries.

Bibliography:

1 Carlsson A. Shared Equity Housing. A Review of Existing Literature. 2019 Joint Center Summer Community Service Fellow. Source: https://www.jchs.harvard.edu/sites/default/files/harvard_jchs_shared_equity_housing_lit_review_carlsson_2019.pdf

2 Diamond, M. R. (2016). Shared Equity Housing: cultural understanding and the meaning of ownership. In Routledge eBooks (pp. 37–64). https://doi.org/10.4324/9781315553740-3

3 Cheung, K. S., & Wong, S. K. (2019). Entry and exit affordability of shared equity homeownership: an international comparison. International Journal of Housing Markets and Analysis, 13(5), 737–752. https://doi.org/10.1108/ijhma-06-2019-0059

4 Ayoade, O., & Ahmed, S. (2019). An assessment of industry position on shared equity housing model development in the UK. International Journal of Qualitative Research in Services. https://doi.org/10.1504/ijqrs.2019.103760

5 Milstead, T. M. (2013, July 24). Preserving Mobile Home Communities through Shared-Equity Ownership Mechanisms: A Case Study of the Burnsville Land Community (BLC). https://journals.brandonu.ca/jrcd/article/view/632

К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ НОРМ ПРАВА ОБ ОХРАНЕ НАСЛЕДСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА

Глушкова В.С., магистрант 1-го курса, юридического факультета, Карагандинского университета имени академика Е.А.Букетова

На сегодняшний день тема по охране наследственного имущества привлекает к себе мнение ученых теоретиков и практиков и это не случайно. Ведь у каждого гражданина нашей страны есть право наследования, которое гарантируется Конституцией Республики Казахстан [1]. Это означает, что каждый вправе самостоятельно и по собственной воле распорядиться принадлежащим ему имуществом на случай своей смерти. Соответственно, нотариусы должны защищать не только возможность реализации права наследодателя завещать имущество, но и реально обеспечивать права наследников на получение наследственного имущества.

Институт охраны наследственного имущества представляет собой совокупность норм, направленных на обеспечение законных интересов предполагаемых наследников. Комплексность института охраны наследства предопределяется необходимостью организации повышенной правовой охраны субъектов наследственных отношений в виде совершения нотариальных действий. В связи с этим, на современном этапе проблема правовых гарантий, охраны и сбережения наследственного имущества приобретает экономическую и правовую значимость в условиях недостаточной урегулированности.

Актуальным и практически значимым на мой взгляд является разработка предложений по совершенствованию правового регулирования охраны наследственных прав. В частности, необходимо изучение действующего гражданского законодательства, проведение анализа правовых норм, регулирующих вопросы охраны наследственного имущества, обоснование

предложений по совершенствованию законодательства в сфере охраны наследственной массы.

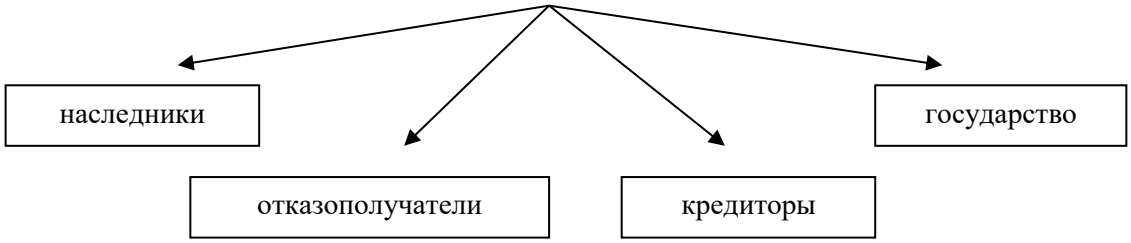
В рамках исследования данной темы были использованы общенаучные методы (анализ и синтез, индукция, дедукция, обобщение, аналогия, переход от абстрактного к конкретному), методы теоретического анализа (системный подход, сочетание исторического и логического), методы эмпирического исследования (сравнение, группирование), частнонаучные методы (формально-юридический анализ правовых норм, регулирующих вопросы правового регулирования наследственных правоотношений).

При написании статьи в сравнительном аспекте была попытка дать анализ казахстанского и российского законодательства, касательно вопросов охраны и управления наследственным имуществом, изучены научные труды учёных-правоведов.

Анализ института охраны наследственного имущества считаю целесообразным начать с определения основных понятий. Под охраной наследственного имущества в литературе понимается «принятие мер по обеспечению сохранности имущества с целью исключения возможности его порчи, уничтожения или расхищения» [2; 55].

Схематично представим, в интересах, каких лиц осуществляется охрана наследственного имущества (рисунок 1).

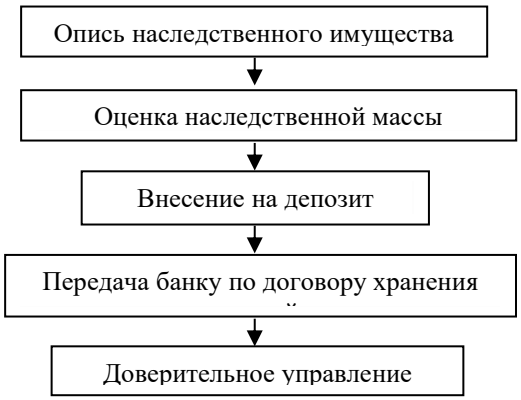
Рисунок 1. Субъектный состав института охраны наследства

Согласно закону Республики Казахстан «О нотариате», перед принятием мер к охране наследственного имущества «нотариус, получив сообщение об открывшемся наследстве, обязан известить об этом тех наследников, место жительства или работы которых ему известно» [3]. Если же присутствует завещание, которое содержит завещательный отказ (легат), «нотариус обязан известить отказополучателей (легатариев) об открытии наследства по завещанию, место жительства или работы которых ему известно». Однако, если нотариусу неизвестно о месте жительства или работы наследников либо отказополучателей, он должен сообщить об открывшемся наследстве через средства массовой информации.

По мнению известного учёного О.П. Поповой [4; 130], для охраны наследственной массы необходимы различные меры (рисунок 2).

Рисунок 2. Меры охраны наследственной массы (по О.П.Поповой)

На мой взгляд, данные меры являются наиболее полными и достаточно подтвержденными на практике.

Отечественное законодательство регламентирует следующие обязанности нотариуса (иного должностного лица) по охране наследства:

1) Заведение наследственного дела.

При получении от наследников документов (заявления о принятии наследства, заявления о выдаче свидетельства о праве на наследство, в случае наличия просьбы о принятии мер к охране причитающейся им наследственной массы), нотариус может самостоятельно принять их, завести наследственное дело или приложить заявление к заведенному делу.

При этом заявление о принятии мер к охране наследственной массы должно быть предоставлено в письменной форме, остальные же могут быть поданы и в устной форме, в т.ч. по телефону.

Вышеуказанные документы подлежат регистрации в законодательно установленном порядке, с обязательным указанием входящего номера.

Затем нотариус, по своему усмотрению или же по заявлениям наследников, узнает о составе имущества, которое будет входить в состав наследства и, следовательно, подлежит охране.

2) Составление описи – документа для учёта и фиксации имущества, переходящего к наследникам в порядке правопреемства. Орган нотариата предварительно обязан разослать запросы в организации и учреждения, для определения состава имущества и наличия каких-либо обязательств. Эти сведения подлежат разглашению только наследникам и исполнителю завещания [5]. Согласно Гражданскому кодексу РК (Особенная часть): «кредиторы вправе предъявить свои требования, вытекающие из обязательств наследодателя, к исполнителю завещания (доверительному управляющему наследством) или к наследникам, отвечающим как солидарные должники в пределах стоимости имущества, перешедшего к каждому наследнику» [6]. При выполнении данной процедуры обязательным является присутствие двух свидетелей, которые отвечают установленным на то требованиям. Например, владение языком, на котором осуществляется наследственное производство, отсутствие родственных (близких) связей с наследниками, отсутствие заинтересованности в рассматриваемом деле и т.д. Общими правилами выступают: наличие полной дееспособности, достижение совершеннолетия. Возможность присутствия закон допускает у исполнителя завещания, у заинтересованных в этом лиц, а именно наследников, и в некоторых случаях органов опеки и попечительства.

В описи должен быть отражен весь перечень наследственной массы и документ об оценке всех вещей в наследстве, в том числе личных вещей наследодателя. Входящие в состав наследства наличные деньги вносятся в депозит нотариуса, а валютные ценности, драгоценные металлы и камни, изделия из них и не требующие управления ценные бумаги передаются банку по договору на хранение. Если в составе имущества умершего оказались оружие, боеприпасы и взрывчатые вещества, то нотариус уведомляет об этом органы внутренних дел. Иное входящее в состав наследства имущество, если оно не требует управления, передается нотариусом по договору на хранение кому-либо из наследников, а при невозможности передать его наследникам – другому лицу по усмотрению нотариуса [2]. Если же данных документов нет, независимый оценщик производит оценку за счёт лица, который ее потребовал. Если наследование осуществляется по завещанию, в котором назначен исполнитель завещания, хранение указанного имущества обеспечивается исполнителем завещания самостоятельно либо посредством заключения договора хранения с кем-либо из наследников или другим лицом по усмотрению исполнителя завещания [7; 92].

3) Определение органом нотариата меры по сохранности наследственного имущества, их отражение в книге учета таких действий.

Известные казахстанские ученые М.К. Сулейменов и Ю.Г. Басин, к числу лиц, которыми принимаются меры по охране наследства, относят «нотариуса или, если назначен

исполнитель завещания, то нотариуса по согласованию с исполнителем завещания, по заявлению одного или нескольких наследников, исполнителя завещания, органа местного самоуправления, органа опеки и попечительства или других лиц». Всё это происходит по месту открытия наследства, исключительно в интересах сохранения наследственного имущества, а не его преумножения [8; 354].

Срок осуществления мер по охране наследственного имущества определяется нотариусом с учетом характера и ценности наследства, а также времени необходимого наследникам для вступления во владение наследством, но не более чем шесть месяцев. Для исполнителя завещания предельный срок принятия мер по охране наследственного имущества не предусмотрен. В данном случае исполнитель завещания осуществляет меры для охраны наследственной массы в течение срока необходимого для исполнения завещания.

Гражданский кодекс Республики Казахстан предусматривает в определенных случаях институт доверительного управления имуществом [6]. Основаниями учреждения доверительного управления имуществом, в частности, могут являться: завещание, в котором назначен исполнитель завещания (душеприказчик), а также иные основания, предусмотренные законом [9].

По первому из названных оснований доверительное управление наследственным имуществом является прямой реализацией воли наследодателя, выраженной в завещании, и может осуществляться непосредственно назначенным им исполнителем завещания (рукоприкладчиком), либо в соответствии с завещанием душеприказчик может быть уполномочен учредителем доверительного управления имуществом. Иными словами, исполнитель завещания (рукоприкладчик) в зависимости от содержания завещания может быть наделен либо только правом доверительного управления наследством, либо правом учредителя доверительного управления, либо тем и другим правом вместе.

По второму названному основанию законодатель определяет не конкретного доверительного управляющего наследственным имуществом, а лиц, имеющих право выступать в качестве учредителя доверительного управления [9].

Иногда возникает необходимость до истечения срока для принятия наследства или до получения свидетельства о праве на наследство произвести необходимые расходы. В этом случае нотариус дает распоряжение об их оплате за счет наследственного имущества. Гражданский кодекс РК предусматривает, что к таким расходам можно отнести:

- расходы, вызванные предсмертной болезнью наследодателя;
- расходы на его достойные похороны и на оплату места погребения;
- расходы на охрану наследства и управления им;
- расходы, связанные с исполнением завещания, а также выплатой вознаграждения исполнителю завещания или доверительному управляющему наследством;
- расходы на публикацию сообщения о вызове наследников [6].

Требования о возмещении расходов могут быть предъявлены к наследникам, принявшим наследство, а до принятия наследства – к исполнителю завещания или к наследственному имуществу. Такие расходы возмещаются до уплаты долгов кредиторам наследодателя и в пределах стоимости перешедшего к каждому из наследников наследственного имущества. При этом расходы возмещаются строго в той последовательности, которая указана выше [10; 296].

Научный и практический интерес представляют опыт и положения законодательства зарубежных стран, в частности, Российской Федерации (таблица 1).

Таблица 1. Сравнительный анализ законодательства РК и РФ

Республика Казахстан	Российская Федерация
Отсутствие предельного срока охраны наследственной массы для исполнителя завещания. Исполнитель завещания принимает меры для охраны наследственной массы в течение такого срока, который ему необходим для исполнения завещания.	

Обязанность нотариуса по месту открытия наследства направить через органы юстиции обязательное для исполнения поручение об охране наследственного имущества и управления им нотариусу по местонахождению соответствующей части наследства, в случае если наследственная масса находится в разных местах.	
При известности лиц нотариусу, которые должны принять меры по охране наследственного имущества поручение направляется соответствующему нотариусу или уполномоченному (должностному) на то лицу.	
Регистрация органом нотариата, которому было дано поручение, заявлений о принятии мер к охране наследственного имущества в книге учёта таких документов.	
1. Срок охраны наследственной массы – 6 месяцев без продления (ст.1072-2 ГК РК).	1. Срок охраны наследственной массы – 6 месяцев с возможностью продления, но не более чем 9 месяцев со дня открытия наследства, в ряде случаев: - если право наследования возникает для других лиц вследствие отказа наследника от наследства или отстранения наследника от наследования как недостойного; - если право наследования для лиц возникает только в случае непринятия наследства другим наследником; - если имеет место переход права на принятие наследства (п. 2 и 3 ст. 1154 и п. 2 ст. 1156 ГК РФ).
2. Малое количество норм, регулирующих вопросы охраны и управления наследственным имуществом (ст.1071 ГК РК).	2. Большее количество норм, регулирующих вопросы охраны и управления наследственным имуществом (ст.1171-1175 ГК РФ).

Как видно, законодательства двух государств и практика применения норм права об охране наследственного имущества, имеют сходные положения, однако есть и различия, которые помогают национальной правовой системе совершенствоваться, устранять пробелы и решать проблемы, возникающие у субъектов гражданского оборота [11]. Малая урегулированность института охраны наследства в нашем государстве, возможно, по большей части связана с историческим аспектом. Потому как в советское время право частной собственности было ограничено, институт наследования был слаборазвитым, и при обретении независимости, переходе к самостоятельности, рыночной экономике государство не успело развиться в полной мере и охватить все положения наследственных правоотношений [12; 150]. Помимо этого, не стоит забывать и о квалифицированных специалистах, развивающих институт охраны наследственного имущества. Их сейчас недостает, но государство всячески пытается взращивать высокообразованные кадры, открывая всё новые и новые университеты, уникальные специальности, исследовательские институты. Конечно же, без перенятия зарубежного опыта не обойтись. И для нашей республики будет лучше пойти и по данному пути тоже, совершенствуя законодательство с разных ракурсов. Обобщая сказанное выше, охрана наследственного имущества является действительно необходимой мерой, так как наследник(и) могут совершать юридические действия с наследством, лишь после его принятия и оформления всех на него прав. До этого времени у наследника(ов) нет возможности защитить свои права на получение наследственной массы [13; 201].

В ходе написания статьи и исследования темы подтверждается необходимость системного и комплексного подхода к проблеме об охране наследства (наследственного имущества) в Республике Казахстан. Необходимо учитывать не только нормативные правовые акты, но и социальные, экономические и культурные факторы, которые могут влиять на процесс наследования и возникновение споров. Важным аспектом охраны наследства является обеспечение доступности и прозрачности процедуры наследования. Гражданам Республики Казахстан необходимо иметь возможность полноценно осуществлять свои наследственные права, а также получать информацию о процедуре наследования, о своих правах и обязанностях в этой сфере. Также стоит сказать о такой тенденции, как цифровизация в наследственных процессах, которая является немаловажной и актуальной в

сегодняшних реалиях. Ведь помимо бумажных носителей информации и её учёта, как альтернатива пришли такие технологии, как электронные системы для регистрации и передачи наследственных прав на имущество, всевозможные базы данных по наследственным делам, разработки приложений для управления и отслеживания, происходящих наследственных процессов. Все это минимизирует затраты и сокращает время на оформление наследства, повышает эффективность работы нотариусов и помогает граждан сделать процесс наследования более доступным и понятным.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года (в действующей редакции) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2 Хамицаева Ю.А. Наследственное право. Краткий курс лекций. – Москва: СТАТУТ, 2011. – 158 с.

3 Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155-I «О нотариате» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000155_

4 Попова О.П. Наследственное право: учеб. пособие. – Хабаровск: Тихоокеан, 2012. – 321 с.

5 «Об утверждении Правил по нотариальному делопроизводству» утвержден приказом Министра юстиции Республики Казахстан от 31 января 2012 года № 32 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/ V1200007445

6 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2024 г.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/ K990000409_

7 Казанцева А.Е. Охрана наследственного имущества //Вестник Омского университета. – Серия Право. – 2014. – №4. – С.88-96.

8 Сулейменов М.К, Басин Ю.Г. Гражданское право РК: учеб. – Алматы: Лем, 2013. – 776 с.

9 Методические рекомендации по назначению доверительного управляющего наследством. – Республиканская нотариальная палата, – Астана, 20.04.2018.

10 Диденко А.Г. Гражданское законодательство. Выпуск 42. Статьи, комментарии, практика. – Алматы: Нур-Пресс, 2013. – 366 с.

11 Гражданский кодекс Российской Федерации (Часть третья) от 26.11.2001 г. N 146-ФЗ // https:// www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154/

12 Корнеева И.Л. Наследственное право Российской Федерации 3-е издание: Учеб. и практикум для бакалавр. и магистр. – Москва: Юрайт, 2015. – 204 с.

13 Новгуманова Г.С. Сравнительно-правовой анализ нотариальной деятельности в Российской Федерации и Республике Казахстан. - Конспект лекций / Учеб. пособие. – Костанай: ФГБОУ ВПО ЧелГУ, 2015. – 236 с.

ИНТЕРНЕТТІ ҚОЛДАНУДАҒЫ ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ: САТУ ЖӘНЕ САТЫП АЛУ

Амантай А., Астана халықаралық университетінің докторанты, Астана қ., Қазақстан

Бүгінгі таңдағы интернеттің қарқынды дамуына байланысты онлайн сатып алу сату, жасанды интеллектіні пайдалуға қатысты тұтынушылар құқығының өзекті мәселесіне тоқталып өтейік. Интернет пен онлайн қарым-қатынастардың дамуы әлемдік және отандық құқықтық қатынастарда біршама кемшіліктерді, олқылықтарды тудыруда. Өйткені, интернеттің даму қарқынымен тез жүзеге асуы жаңа әлеуметтік орта ретінде материалдық құқықтық реттеуді және қорғауды жетілдіруді талап ететін бірқатар проблемаларды көтерді.

Мұндай проблемаларды шешу үшін бірақатар жаңа тәсілдер құру керек болады, оның қатарына елдің заңнамасына арнайы осы салаға қатысты жаңа ережелер мен қағидаларды енгізу, интернеттің шұғыл дамуының келеңсіз жағдайларына халықаралық-құқықтық бұғау салу және т.б. келелі мәселелерді шешу басты орында болды.

Еліміздің электрондық коммерция нарығының көлемі біршама қатынастарда бөлшек сауда айналымының біраз пайызын құрайды, бірақ ол қарқын жылдам өсуде. Бұл нарықтың даму перспективалары негізінен соңғы тұтынушылардың жаңа формаларға деген сенімін арттыруға сауда нысандардың өркениет дәрежесі байланысты болып отыр. Ең маңызды істердің бірі өркениетті бөлшек сауда форматтарын дамыту, әсіресе интернет-коммерцияның сегменті оны пайдалану мәселесіне қатысты арнайы жүйе бар. Оларды пайдалану бәсекелестік жағдайында нарыққа қатысушылар айтарлықтай экономикалық пайда алуға мүмкіндік береді. Оның неізгі мәні бәсекелестік күресте төменірек бағаға тауарларды жеткізу болып табылады.

Әрине, тауар сату, сатып алу қатынастары тұтынушылар мен кәсіпкерлер арасында жүзеге асатын болғандықтан және интернет арқылы сауда жасағанда құқықтар мен міндеттердің бұзылмауы маңызды болы отыр.

Осыдан біраз жыл бұрын электронды төлемдердің қауіпсіздігі мәселесі жоғары мамандандырылған және қарапайым азаматтарды ерекше алаңдатпады. Бүгінгі күні Интернеттегі сатып алулар пластикалық карталар арқылы төленетін болса, бұл өзекті болып табылады. Бұл мәселе әсіресе интернет-дүкен иелері үшінде өзекті, себебі интернет дүкен иесі өз бизнесін кибералаяқтардан қорғауға алаңдайды.

Желідегі алаяқтық жылдам түрде өсуде және қарапайым сатып алушы Интернеттегі бір жерде карта мәліметтерін «жариялаудан» қорқады, әсіресе бұл ол үшін жаңа ресурс болса. Әрине, тұтастай алғанда бүкіл интернет-бизнестің дамуына жағымсыз әсер етеді. Хакерлер банк карталарынан ақша ұрлаудың жаңа тәсілдерін ойлап табады. Яндекс статистикасы көрсеткендей, 80 000-нан астам сайттар құпия ақпаратты жинайтын және тасымалдайтын құрбандарға тыңшылық жасайтын зиянды шолғыш кеңейтімдерін орнатуды ұсынады. Yandex.Browser-ді қауіпті кеңейтімдерден қорғау жүйесі күніне шамамен 10 000 рет жұмыс істейді. Интернет-дүкен немесе оның серіктесі сертификатталған өнімдермен төлемдерін қорғамаған жағдайда, сатып алушының картасының жеке деректері, сондай-ақ оның ақшасы ұрлануы мүмкін. Бүгінгі күні онлайн төлемдердің типтік проблемалары: транзакция кезінде қаражатты ұстап алу; Фишинг (пайдаланушы атын немесе парольді ұрлау); Скимминг (банкоматта «оқу» арқылы банк картасының деректерін ұрлау). Алаяқтардың әрекеті тұтынушығада, жеке интернет-дүкеннің беделіне де, жалпы салаға да көлеңке түсіреді [1].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабында көрсетілген адамның құқықтары мен бостандықтарын отбасын, әлеуметтік жағдайын, мүліктік жағдайын, жынысын, нәсілін, ұлтын, тілін, дінін және басқа да факторларды ескере отырып қамтамасыз етеді. Ол кез келген адамды кемсітуге жол берілмейтінін бекітіп, заң мен сот алдындағы теңдікке баса назар аударады. Құқықтық мемлекет заңды мемлекет пен өркениетті қоғамдағы азаматтардың қарапайым өмірінің негізі ретінде қызмет етеді. Заңдылық заң алдында шынайы теңдікке кепілдік беретін қоғамда ғана болуы мүмкін. Бұған қол жеткізу үшін барлық азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тиімді жағдайларды орнату және нарықтық экономика жағдайында тауар өндіруде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету қажет. Бұл құқық үстемдігінің негізгі мақсаты болып табылады.

Тұтынушылардың құқықтары бүгінде әлеуметтік-құқықтық шеңберде өзінің беделді орнын нақты шаралар арқылы емес, прогрессивті қауымдастықтардың тұтынушылар мен сатып алу құқықтарын қорғаудың негізі ретінде ғасырлар арқылы қалыптасты. Бұдан кейін нарықтық реформалар мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңдарды іске асыру, сонымен қатар тұтынушыларды қорғау жөніндегі бастапқы ұйымдарды құру басталды. Қазіргі уақытта күшті құқықтық және сот жүйесі бар дамыған елдерде аса сақтық пен теңгерімді көзқарас басымдыққа ие болуда.

Негізгі мәселе бірнеше негізгі принциптерде жатыр:

Біріншіден, интернет қатынастарын реттеудің жаңа құқықтық принциптерін ойлап табудың қажеті жоқ. Керісінше, бұл қатынастарды заңнама аясында нақты ұғымдарды түсіндіруге сәйкес қарастыра отырып, қолданыстағы құқықтық базаларға біріктіру қажет. Нақты уақыттағы экономиканың, электрондық коммерцияның, электронды төлемдердің және басқа да цифрлық аспектілердің эволюциясы қолданыстағы заңдарға түзетулер енгізуге түрткі болатын әртүрлі құқықтық тұжырымдамаларды әзірлеуді қажет етті. Демек, электронды мәмілелердің қиындықтарын шешу азаматтық заңнаманың, домендік атаулардың ережелері мен интернет дауларына қатысты процессуалдық заңдардың аясында тиісті заңнамалық актілерге өзгерістер енгізу арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Екіншіден, бірлескен реттеу интернет қатынастарын құқықтық реттеуді жетілдіру үдерісінің іргетасы болып саналады.

Бұл тұжырымдама интернет операциялары мен қол жеткізуге (әсіресе провайдерлерге), сондай-ақ пайдаланушыларға инвестиция салатын жеке капитал өкілдерімен бекітілген заңнамалық қадағалау мен өзін-өзі басқарудың бірігуін білдіреді. Бұл адамдар өздерінің әрекеттері арқылы цифрлық салада кейіннен құқықтық негіздермен бекітілген нақты мінез-құлық кодекстерін (әдет-ғұрыптар мен әдеттер) белгілейді. Өзін-өзі басқару үкіметтік реттеуге қарағанда жақсырақ, өйткені интернет еркіндігін сақтау үшін үкіметтің араласуы минималды болуы керек деп есептеледі, бұл осы ерекше өзара әрекеттесулердің одан әрі дамуының маңызды және практикалық алғышарты. Тәжірибеде өзін-өзі басқару принципі көбінесе көптеген елдерде мамандандырылған интернет және контентті реттеу заңдарының болмауына байланысты туындайды, нәтижесінде интернет істеріне жалпы заңнама қолданылады.

Үшіншіден, интернет қатынастарын құқықтық реттеу «Festina lente» принципіне негізделген. Дамыған елдердің заң шығарушылары қолданыстағы заңнаманы қажетті жетілдіруді минимумға дейін сақтау керектігін және асықпауды жөн санайды. Өзін-өзі реттеу процесінің нәтижелерін көрсету үшін уақыт қажет дейді. Екінші жағынан, сот прецеденттері виртуалды кеңістікті құқықтық реттеуді дамытудың қайнар көзі бола алады. Барлық құқықтық жүйелер оларды құқықтың қайнар көзі ретінде қарастырмайды. Дегенмен, олар құқық көздерінің күшімен қамтамасыз етілмеген жүйелерде де олардың рөлі өте үлкен және интернет қатынастарына қатысты белгілі бір қолданыстағы нормаларды түсіндіруден, сондай-ақ пайда болған әдет-ғұрыптардың мазмұнын анықтаудан тұрады.

Интернетті құқықтық реттеудің қажеттілігі мен әдістемесіне қатысты талқылаулар оның «халықаралық» сипатын жиі атап өтеді, бұл халықаралық құқықта жан-жақты өкілдік етуді қажет етеді. Мысалы, бір елдегі веб-сайтты жабу әрекеті, ең алдымен, сол сайттың мазмұны келесі күні басқа елде орналасқан серверде орналастырылуына әкелуі мүмкін. Демек, интернетті тиімді құқықтық басқаруға мемлекеттердің көпшілігі біріге алуы неғайбыл, бірақ, бірнеше ел күш-жігерін біріктірген жағдайда ғана қол жеткізуге болатыны туралы консенсус бар.

Енді сөзімізді сабақтай келе осы интернет сауда саттықта қатынасқа түсетін кәсіпкер мен тұтынушы деген кім деген сұрақ туатыны сөзсіз. Өйткені заң шеңберінде реттеу үшін, реттелетін субьектіні анықтап адлу маңызды болмақ. Тұтынушы деген – өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына тауарларды сатып алуға немесе оған тапсырыс беруге тікелей немесе жанама ниеттенетін, сондай-ақ, сатып алатын немесе пайдасына жарататын жеке және заңды тұлға – деп біздің заңнамада нақты анықтама берілген және бұл белгі халықаралық актілерде де дәл осындай түсігі бар. Ал, кәсіпкер туралы нақты анықтама жоқ болсада, оны кәсіпкерлік қызмет субьектісі ретінде көрсете отырып, азаматтық және кәсіпкерлік кодексте атап өткен.

Сапасыз тауарды сатып алсаңыз, онда «Тұтынушылардың құқытарын қорғау туралы» Заңына сәйкес сатып алынған қажетті қасиеттері жоқ, оның қажеттіліктерді қанағаттандырмайтын тауарды айырбастауға құқылысыз. Айырбастаудың міндетті шарты – сатушымен сатып алушыға сатылған тауармен берілген тауар түрін, тұтынушылық қасиеттерін, пломбаларын, тауарлық немесе кассалық чегін, я болмаса басқа құжаттарды сақтау. Егер тауар айырбастау сәтіне жоқ боп тұрса, Сіз дүкенде бар соммасын қайта

есептегенде сай басқа затқа айырбастауыңызға болады немесе тауар құнына сәйкес ақшаңызды қайтарып алуыңыз мүмкін. Ескеретін жайт, сатып алу жасалынған сәттен 14 күн ішінде тауарды қайтара аласыз. («Тұтынушылардың құқытарын қорғау туралы» Заңының 10 бабы) [3]. Демек, бұл бап бойынша тауарды сатып алуған айырбастаудың оффлайн түрі сипатталған, осы бапқа онлайн түрінде қоса кеткен жөн шығар.

Демократиялық қоғамды дамытудағы басты мақсаттардың бірі – тауарлар мен қызметтер нарығында кәсіпкерлер мен тұтынушылар арасындағы тепе-теңдікті сақтау. Демек, мемлекет олардың негізгі қорғаушыларының бірі болып табылатын жеке бизнестің құқықтарын қорғаушылар пайда болуда. Кәсіпкерлік прогреске ықтимал кедергілерге қарамастан, кәсіпкерлердің де, тұтынушылардың да құқықтарын қорғауды назардан тыс қалдырмау қажет. Тұтынушылар, өз кезегінде, өнім сапасы мен бағасын шынайы, бейтарап бағалауды қамтамасыз ететін білімді сарапшылар ретінде қызмет етеді.

Қазақстан Республикасы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз етеді. Күнделікті жұмыс барысында біз қарапайым тұтынушылардың құқықтарын бұзатын жағдайларды жиі кездестіреміз. Сатып алған сүтіңіз кешке бұзылып кетсе сатушы оны ауыстырмай қойса, нанның салмағы қалыпты ауырлықтан ал болса немесе ақылы тасымалдауға билет алғанда, орнына чек берілмесе, мұндай жағдайлар тұтынушылардың және кейде кәсіпкерлердің құқықтарын, әсіресе онлайн сауда қатынастарында араласуға тура келеді.

Мәселен, менің тәжірибемде, бір кәсіпкер онлайн сауда арқылы өзі тұрмайтын басқа қалаға немесе басқа елдің азаматына тауарын сатып, тұтынушы оны қабылдап, бірақ кейін тауардың жарамсыз екенін айтып, тұтынушы тауарды қайтарып жібереді, ал тауар қайтарылған соң, кәсіпкер оны қораптан ашып алса басқа тауар салып жіберген жайттар аз емес. Осы сияқты мәселелер реттеуді және тың зерттеуді қажет ететіні анық. Заңмен реттелетін қатынастардың өзі қажеттіліктен туындап, ол қажеттілік, халықтың күнделікті қоданысына еніп, одан дау туындаған соң заңға өзгеріс енгізіліп немесе жаңа заң қабылдануы содан.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен Интернет арқылы жүзеге асырылатын қашықтықтан сауданың үшінші түрі пайда болды - бұл экономикаға айтарлықтай әсер ететін электрондық коммерция.

Шетелдік зерттеушілердің көпшілігінің пікірінше, бұл концепция телекоммуникациялық желілерді қолдану арқылы жүзеге асырылатын экономикалық қызметті қамтуы керек.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының заңнамасында интернетпен қашықтықтан сауда жасаудың арнайы анықтамасы жоқ.

Жоғарыда аталған жазбаларға сүйене отырып, интернетке негізделген қашықтықтан сату, сатып алу бөлшек сауданың түрі болып табылады, мұнда сатып алушы каталогтар, брошюралар, телекоммуникация желілері, пошта қызметтері, теледидар сияқты әртүрлі құралдар арқылы сатушы ұсынатын өнімнің суреті мен сипаттамасына ғана сүйенеді немесе сатып алушының тікелей тексеру мүмкіндігін жоққа шығаратын басқа да ақпараттық технологияларды пайдаланады.

Демек, бұл сату тәсілінің артықшылықтарына үйден тауарларды сатып алудың ыңғайлылығы, тегін жеткізу қызметтері және оффлайн дүкендермен салыстырғанда айтарлықтай төмен шығындар кіреді. Дегенмен, оның кемшіліктері өнімдерді ақауларға физикалық тексерудің мүмкін еместігінде, өлшемі, түсі бойынша жарамдылығын және т.б. болып табылады. Тұтынушылар өнімді тек фотосуреттер немесе бейнелер арқылы қабылдайтынын ескерсек, қауіпсіздікке сәйкес келмейтін заттарды сатып алу қаупі артады және сапа стандарттары, тіпті негізгі конституциялық құқықтарды бұзуы мүмкін.

Осы жерден мынаны айта кетсек, Ресей Федерациясында қашықтықтан сату түсінігі Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде бекітілген екен. Ал, отандық заңнамада әліде бекітілмеген. Сондықтан сөзімізді аяқтай келе әілде болсын бұл тақырыптағы өзекті мәселелерді зерттеп, талдап, салыстырып, заңнамаға бірқатар өзгерістер енгізген абзал, тіпті жаңа заң нормасын қабылдасада артық емес шығар.

Әдебиеттер тізімі:
1. https://core.ac.uk/download/pdf/162466721.pd
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз (17.09.2022 ж. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) https://adilet.zan.kz/kaz
3. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы №274-IV Заңы. (19.04.2023 № 223-VII берілген өзгерістер мен толықтырулармен) https://adilet.zan.kz/kaz

АПЕЛЛЯЦИЯ ҚАЗІРГІ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ

Аяпбергенова А.Т., Заң факультетінің 2-курс магистранті, Қарағанды Бөкетов университеті

Сот актілеріне шағымдану – азаматтық сот ісін жүргізуге қатысатын адамдардың құқықтарын қорғаудың нақты кепілі болып табылады, ол заңсыз және негізсіз сот актілерінің күшін жоюға немесе өзгертуге қол жеткізудің қарапайым және қолжетімді тәсілін ұсынады. Бүгінде республикада мұндай қызметті жүзеге асырудың жеткілікті жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін көп нәрсе жасалуда, соның салдарынан бірінші сатыдағы соттардың актілері негізді болып табылады және заңда белгіленген мерзімде күшіне енеді. Алайда, бірінші сатыдағы соттың жұмысындағы азды-көпті елеулі қателіктерді толығымен жою мүмкін емес, сондықтан сот ісін жүргізудің қолданыстағы тәртібі сот қателіктерін жоймай жасай алмайды. Осындай тәсілдердің бірі сот актілерін апелляциялық және кассациялық тәртіппен қайта қарау бойынша іс жүргізу болып табылады.

Апелляциялық сатыда заңдылық, тараптардың жарыспалылығы, бәсекелестік және басқа да қағидалары бірінші сатыдағы іс жүргізуге қарағанда аз көлемде жұмыс істейтіні байқалады.

Дегенмен де, азаматтық іс жүргізу қағидаларының қолданыстағы азаматтық процесстік заңнамада қамтылуына және жүзеге асуына мән берген жөн. АПК-нің 412-бабында азаматтық істерді апелляциялық қарау пәні мен процедурасын анықтайтын өте маңызды және қағидалы бастамалар бар. АПК-нің 412-бабының мазмұнынан апелляциялық сатыдағы сот бірінші сатыдағы соттың нақты мән-жайларды белгілеуінің, материалдық құқықтың қолданылуы мен түсіндірілуінің дұрыстығын, сондай-ақ істі қарау кезінде азаматтық іс жүргізу заңының нормаларының сақталуын тексереді. Бірінші сатыдағы соттың қағидалары бойынша апелляциялық сатыдағы сотта азаматтық істерді шешу мүмкіндігі туралы ұстаным толық көлемде қате болып көрінеді, өйткені бұл 412-бапта айқындалған апелляциялық қарау нысанасынан тыс болады. Апелляциялық сатыдағы сот бірінші сатыдағы сотты алмастыра отырып, жаңа сот шешімінің заңдылығы мен негізділігі, соттың іс материалдары негізінде материалдық және процестік құқық нормаларын сақтауы тексеріледі. Тіпті жаңа дәлелдемелерді ұсынуға заңда қарастырылған ерекше тәртіпте рұқсат етіледі. Мұндай тәсіл азаматтық процесте тиімді бәсекелестікті қамтамасыз етуге, процестік үнемдеуге және сот ісін ұтымды түрде жүзеге асыруға бағытталған, бұл Еуропа Кеңесі Министрлер комитетінің 1995 жылғы 7 ақпандағы № R (95)5 азаматтық және сауда істері бойынша ұсынымының 4, 5-баптарының жүйеге және шағымдану рәсімдерінің қолданысқа енгізілуіне және жұмыс істеуін жақсартуға қатысты ережелеріне толық сәйкес келеді. [1, 670 б.]

2023 жылғы 1 шілдеден бастап апелляциялық сатыдағы сот істі бірінші сатыға қайтармай, мәні бойынша шешім қабылдайтын Қылмыстық-процестік және Азаматтық процестік кодекстерінің жаңартылған ережелері қолданысқа енгізілді. Мұндай жағдайларда қарау бірінші сатыдағы соттың ережелері бойынша жүзеге асырылады, деп хабарлайды ҚР Әділет министрлігі. Сот осылайша сот талқылауының толықтығын, жан-жақтылығын және

объективтілігін қамтамасыз етеді. Жаңа тәртіп азаматтар мен кәсіпкерлердің бұзылған құқықтарын тезірек қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Аталған ережелер Мемлекет басшысының 2023 жылғы 27 наурыздағы тапсырмаларын іске асыру мақсатында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне процестік заңнаманы жетілдіру және сот жүйесін реформалау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңымен қабылданды. [2]

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері мен мақсаттарының заңнамалық анықтамасына сүйене отырып, апелляциялық соттың міндеттері мен мақсаттарын анықтау да қиынға соқпайды. Апелляциялық соттың міндеті бірінші сатыдағы істің нақты мән-жайларының анықталуының, материалдық құқық нормаларының қолданылуы мен түсіндірілуінің дұрыстығын, сондай-ақ істі қарау мен шешу кезінде азаматтық процестік заң нормаларының сақталуын тексеру болып табылады. [3, 412-бап]

Дегенмен, Баймолдина апелляциялық шағымдану (наразылық білдіру) институты: 1) бірінші саты бойынша шығарылған заңды күшіне енбеген сот шешімдерінің немесе ұйғарымдарының заңдылығы мен негізділігін тексеру; 2) бірінші сатыдағы соттың дұрыс шешімдер шығаруын қамтамасыз ету; 3) іске қатысатын адамдарға олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға кепілдік беру мақсаттарын көздейтінін атап өткен. [4, 245 б.] Апелляциялық соттың түпкі мақсаты істі толық және жан-жақты қарау үшін маңызы бар мән-жайларды белгілеу арқылы сот қорғауына жүгінген адамның бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау болып табылады.

Апелляциялық шағымдану құқығының пайда болуының келесі шарттарын бөліп көрсетуге болады:

1) істің осы апелляциялық сотқа соттылығының сақталуын, апелляциялық шағымның нысанасы мен объектісінің болуын, сондай-ақ апелляциялық шағым жасау мерзімінің сақталуын жатқызуға болатын объективті шарттары. Процессуалдық мерзімнің жалпы анықтамасына сүйене отырып, процессуалдық әрекеттер жасалуы тиіс уақыт кезеңі ретінде апелляциялық мерзімнің анықтамасы шығарылады. Бұл судьяның шешімін заңсыз және негізсіз деп санайтын адамның апелляциялық тәртіппен шағымдануға құқығы бар, ал сот шағымданған шешім шығарылған даудың мәні бойынша қарауға тиіс заңмен белгіленген уақыт кезеңі болып табылады.

АПК-нің 403-бабының үшінші бөлігінде бірінші сатыдағы соттың шешіміне апелляциялық шағымданудың, наразылық білдірудің жалпы мерзімі бір ай ішінде белгіленген. Көрсетілген мерзімді есептеу сот шешімі шығарылған күннен кейінгі келесі күні түпкілікті нысанда басталады. Айта кету керек, АПК-нің 222-бабының екінші бөлігінің редакциясында сот шешімінің қарар бөлігін жария ету, шешімді түпкілікті нысанда дайындау күні туралы хабарлау және іске қатысушылардың оның көшірмесін алу тәртібі көзделген. АПК-нің 223-бабының төртінші бөлігінде сот шешімі түпкілікті нысанда оның қарар бөлігі жарияланғаннан кейін бес жұмыс күнінен кешіктірілмейтін мерзімде дайындалуы көзделген. Апелляциялық шағымдану (наразылық білдіру) үшін мерзім бірінші сатыдағы сот шешімінің қарар бөлігі жария етілген күннен бастап емес, мұндай шешім түпкілікті нысанда дайындалған күннен бастап есептеледі. АПК-нің 403-бабының үшінші бөлігінде белгіленген сот шешіміне шағымдану, наразылық білдіру мерзімі жалпы болып табылады. Сонымен қатар, АПК-ге шағымданудың, наразылық білдірудің басқа да арнайы мерзімдері көзделген, мысалы, мемлекеттік сатып алуды өткізуді тексеру қорытындылары бойынша уәкілетті органның шешімдеріне, қорытындыларына, нұсқамаларына дау айту туралы істер бойынша (АПК-нің 403-бабының төртінші бөлігі), баланы қайтару туралы немесе қол жеткізу құқықтарын жүзеге асыру туралы (АПК-нің 398-бабы). Шағымданудың жеке тәртібі мен мерзімі сырттай шешім үшін АПК-нің 264-бабында көзделген. Апелляциялық шағымдану, сот шешіміне наразылық білдіру мерзімін дәл сақтау мақсатында іске қатысушы адамдарға сот шешіміне шағымдану, наразылық білдіру кезінде шешімнің жіберілген және алынған күнін растайтын пошта құжатының көшірмесін қоса беруге ұсынылуы мүмкін.

2) апелляциялық шағымдануға құқығы бар адамдардың белгілі бір тобының болуы, оның ішінде қатысушы адамдар мен олардың өкілдерінің процестік құқық қабілеттілігі мен әрекетке қабілеттілігі туралы талаптардың сақталуы субъективті шарттары болып табылады. Апелляциялық шағым жасау құқығын жүзеге асыру сот қорғауының бір түрі болып табылады. Оларға іске қатысушы тараптар мен басқа да адамдар беріледі, олардың шеңбері заңмен белгіленген (АПК-нің 43-бабының бірінші бөлігі). АПК-нің 413-бабының бірінші сатыдағы сот актілерінің заңдылығы мен негізділігін толық көлемде тексеру туралы ережелерін ескере отырып, іске қатысатын адамдардың шағымдарының дәлелдері олардың мүдделеріне шағым жасалған сот актісі әсер еткеніне қарамастан тексерілуге жатады. Азаматтық іс жүргізу кодексінің 401-бабына сәйкес апелляциялық шағым беру құқығы тараптардан, прокурордан, уәкілетті мемлекеттік органдардан және сот қарайтын іске қатысатын басқа адамдардан туындайды. АПК-нің 46, 401-баптары ережелерінің мағынасын негізге ала отырып, апелляциялық шағым беру құқығы тараптарда, прокурорда, уәкілетті мемлекеттік органдарда және сот іске қатысуға тартқан басқа да адамдарда туындайтыны жөн. 401-баптың төртінші бөлігінің ережесіне сәйкес іске қатысуға тартылмаған адамдар, егер сот олардың құқықтары мен міндеттері бөлігінде шешім қабылдаған жағдайда апелляциялық шағым бере алады. Осылайша, сот құқықтары мен міндеттеріне қатысты шешім шығармаған іске қатыспаған адамдар апелляциялық шағымдану құқығына жатпайды деген қорытындыға келуге болады. Мұндай адамдар қандай да бір негіздер бойынша сот шешімімен келіспеген жағдайда, АПК-нің 401-бабының үшінші бөлігінің тәртібімен өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін заңда белгіленген тәртіппен прокурорға жүгіне алады.

Азаматтық процестегі апелляция түрлерін жүйелі зерттеу аталған институттың табиғаты мен мақсатын ғана емес, сонымен қатар апелляцияның әр түрінің айырмашылықтарын, артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Құқықтық әдебиеттерде апелляция түрлерін бөлудің негізгі критерийлері ретінде көбінесе істі қарау көлемі (шектері), апелляцияға жол беру (жол бермеу) шарттары қолданылады. Азаматтық процестің құқықтық әдебиеттерінде апелляция дәстүрлі түрде толық және толық емес апелляция болып бөлінеді. Толық апелляция бұл істің мәні бойынша жаңа іс жүргізу; бұл ретте апелляциялық сот шағымданатын бірінші сатыдағы сот актісінің дұрыстығын тексерумен шектелмейді, бірақ істі бірінші сатыдағы сот сияқты негіздерде қайта қарайды.

Толық апелляцияның мақсаты – істі барлық нақты материалды, оның ішінде қосымша ұсынылған материалды ескере отырып қайта қарау; материалдық және процестік заңның бар бұзушылықтарын жою; іске қатысушы адамдар жіберген олқылықтарды жою; заңды, негізделген және әділ сот шешімін шығару. Толық апелляция іске қатысатын адамдардың жаңа дәлелдемелер ұсыну, істің бірінші сатыдағы сот зерттемеген жаңа мән-жайларына сілтеме жасау құқығын шектемей, істі мәні бойынша қайта қарауды көздейді. Апелляциялық сатыдағы сот істі қайта қарау барысында жаңа дәлелдемелерді қабылдауға және зерттеуге міндетті, сондай-ақ зерттелген дәлелдемелерді ескере отырып, Тараптардың жаңа фактілері мен құқықтық қатынастарын белгілеуге құқылы. Апелляциялық сатыдағы соттың өкілеттіктеріне қарай апелляцияның түрі айқындалады [5, 171 б.].

Толық апелляция кезінде, жалпы ереже бойынша, істі бірінші сатыдағы соттың жаңа қарауына қайтаруға жол берілмейді. Апелляцияның бұл түрі Англия мен Франциянның азаматтық процесіне тән.

Толық емес апелляция – бұл бірінші сатыдағы сотта зерттелген дәлелдер мен анықталған фактілер негізінде сот актілерін тексеру. Толық емес апелляция кезінде іске қатысатын адамдар апелляциялық сотта олар бірінші сатыдағы сотта ұсынылмаған немесе көрсетпеген жаңа мән-жайлар мен дәлелдемелерге сілтеме жасауға құқылы емес; тараптардың келуі айқындаушы мәнге ие емес, өйткені жалпы ереже бойынша сот өз қорытындыларын істе бар жазбаша дәлелдемелерге, ал апелляциялық соттың отырысына келгендерге негіздейді, іске қатысушы тұлғаларға бірінші сатыдағы соттың зерттеу нысанасы болған дәлелдемелер мен мән-жайлар шеңберінде ғана сотқа түсініктеме беру құқығы беріледі. Апелляция толық

болмаған жағдайда екінші сатыдағы сот істі бірінші сатыдағы сотқа қайта қарауға қайтаруға құқылы.

Е. А. Борисованың пікірінше, толық емес апелляцияның артықшылығы – апелляциялық сатыдағы сотқа жаңа дәлелдемелерді ұсынуды шектеу салдарынан сот үкімін жеделдетуге қол жеткізіледі, бұл сот шешімін тезірек шығаруға және сот процесіне шығындардың өсуіне жол бермейді. [6, 146 б.]

Толық емес апелляция, мысалы, Австрия мен Германияның азаматтық іс жүргізуінде бар. Апелляцияның екі түрінің келтірілген сипаттамаларынан толық апелляция кезінде істі қайта қарау міндетін шешуге басымдық беріледі (екі инстанция ережесі), ал толық емес жағдайда, керісінше, екінші сатыдағы соттың сот актісін тексеру міндеті басым болады деген қорытынды жасауға болады.

Зерттеушілер толық немесе толық емес апелляцияны енгізудің артықшылығы туралы әртүрлі пікірлерге ие. Апелляцияның аталған түрлерінің әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктері бар екені анық. Апелляциялық іс жүргізу екі тармақты біріктіреді: істі мәні бойынша қарау және сот актісін қайта қарау. Бұл бірінші сатыдағы сот қабылдаған қаулының дұрыстығын бақылаудың бірінші және негізгі мүмкіндігі. Н. И. Маняктың ойы бойынша, қазіргі өркениет процесінде толық, толық емес және аралас апелляцияны бөліп көрсету керек. [7, 88 б.]

Апелляциялық іс жүргізу барысында дәлелдеу туралы азаматтық процестік заңнамасының ережелерін сақтау мәселесі ерекше назар аударуға тұрарлық. 404-баптың екінші бөлігінде апелляциялық шағымда, наразылықта жаңа дәлелдемелер келтіруге шектеу көзделген. Бірінші сатыдағы сотта ұсынылмаған жаңа дәлелдемелерге сілтеме жасауға, егер шағым, наразылық оларды бірінші сатыдағы сотқа бұрын ұсынудың мүмкінаниестігі негіздемесін қамтыса ғана жол беріледі. Егер шағымданушы бірінші сатыдағы сотта іске қатысуға тартылмаған болса немесе бірінші сатыдағы сотта оларды зерттеу және (немесе) жеке дәлелдемені талап ету туралы өтініш білдірілсе, бірақ ол қанағаттандырусыз қалдырылса, бұл да рұқсат етіледі. Апелляциялық іс жүргізу сатысында сотта жаңа дәлелдемелер ұсыну мүмкіндігін шектеу тиімді бәсекелестікке жағдай жасауға және іске қатысатын адамдардың іс жүргізу құқықтарын теріс пайдалануының алдын алуға бағытталған. Сонымен қатар, бұл шектеу іс жүзінде соншалықты белсенді қолданылмайтынын атап өткен жөн. Осыған байланысты, дәлелдеу процесінде құқықтарды теріс пайдалануға жол бермеу мақсатында апелляциялық сатыдағы сотта жаңа дәлелдемелер ұсынған кезде сот АПК-нің 404-бабының екінші бөлігінде көрсетілген негіздемені ашуды талап етуі мүмкін. Сонымен қатар, АПК-нің 404-бабының талаптарын сақтамаудың, мысалы, бірінші сатыдағы сотта ұсынылмаған жаңа дәлелдемелерге сілтеме жасау бөлігінде салдары туралы мәселе туындайды. Осы дәлелдемелерді апелляциялық қайта қарау сатысындағы салыстырмалылық және жол беру тұрғысынан бағалау функциясы апелляциялық сотқа тиесілі екенін ескере отырып, көрсетілген негіз бойынша қараусыз қалдыру және апелляциялық шағымды, наразылықты қайтару орынсыз болып көрінеді. Шағым, наразылық дәлелдерінің дұрыстығын апелляциялық сатыдағы сот АПК-нің 413-бабының тәртібімен тексеруі мүмкін.

Шағым жасалған шешімнің заңдылығы мен негізділігі шартымен апелляциялық сот шешімді өзгеріссіз, ал шағымды немесе наразылықты қанағаттандырусыз қалдыруға құқылы; сот шешімінің күшін жоюға және жаңа шешім шығаруға құқылы; сондай-ақ іс бойынша іс жүргізуді тоқтата отырып не арызды қараусыз қалдыра отырып, шешімнің толық немесе бір бөлігінде күшін жоюға құқылы. [3, 424-бап]

Тұжырымдай келетін болсақ, азаматтық процесстік құқықтың тарихи және тәжірибелік дамуын ескере келе, қазіргі уақытта апелляциялық өндірістің қазақстандық моделі Француз моделіне ұқсас екенін атап өтуге болады. Апелляциялық шағым мен наразылықты судья жеке-дара немесе соттың кемінде үш судьяның коллегиялық құрамында қарауды көздейді. Іс бойынша шешімдерді апелляциялық немесе кассациялық қайта қарауды неғұрлым білікті судьялар алқалы түрде жүзеге асыратыны жалпыға бірдей танылды. Апелляциялық тәртіпте

сот актілерін жеке-дара қайта қарау апелляцияның мәнін және жалпы сот шешімдерін қайта қарау институтын түсінбейтіндігін көрсетеді. Бұл рәсімнің мәні істі қарау деңгейін арттыру, оны алқалы құрамда неғұрлым білікті судьялардың қайта қарауы болып табылады, өйткені судьялар алқасы іс бойынша әділ қаулы шығарудың қажетті деңгейінің жеткілікті кепілі болып саналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016. – 808 стр.

2. «В Казахстане реформирован институт аппеляционного рассмотрения судебных дел» // Министерство юстиции Республики Казахстан 03 июля 2023, https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet/press/news/details/583712?lang=ru

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ.

4. Баймолдина З. Х. Б18 Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: В двух томах. Т. 2. Особенная часть (Темы 16—30). Учебник. — Алматы: КазГЮА, 2001. - 468 с.

5. Борисова Е.А. Проверка постановлений в гражданском процессе: изменения в Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации // Закон. 2009. № 12.

6. Борисова Е.А. Апелляция, кассация, надзор по гражданским делам: учеб. пособие. — М., 2013.

7. Н. И. Маняк. Эффективность современного гражданского судопроизводства и виды апелляции // «Современное право», № 3’ 2014 – 160 с.)

ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН СОТҚА ДЕЙІН ҚАРАУ ТӘРТІБІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Исақ А.Б., 1 курс магистранты, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың ереуіл жасау құқығын қоса алғанда, заңмен белгіленген тәсілдерді қолдана отырып, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу құқығын бекітеді.

Бұл ұстаным объективті түрде қажет, өйткені, өкінішке орай, еңбек қатынастары әрдайым қақтығыссыз дамып, жүзеге асырыла бермейді. Мүдделері жиі сәйкес келмейтін субъектілер болып табылатын жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасында, ал кейбір жағдайларда керісінше, әртүрлі келіспеушіліктер жиі кездеседі. Нақтылайтын болсақ, еңбек дауы деп Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек және ұжымдық шарттардың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша жұмыскер мен жұмыс беруші (жұмыс берушілер), оның ішінде бұрын еңбек қатынастарында болғандар арасындағы келіспеушіліктерді түсінеміз.

Еңбек дауларын шешу мәселелері көптеген жылдар бойы құқықтық ғылым мен тәжірибе үшін де, бүкіл қоғам үшін де өзекті болып қала береді. Бұл мәселелер әсіресе жеке еңбек дауларын шешу барысында өткір сезіледі.

Жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы келіспеушілік, егер оған қатысушылар келіссөздер нәтижесінде шешпесе және оған арнайы уәкілеттік берілген органдарды тарту қажеттілігі туындаса, еңбек дауларына айналады. Еңбек дауларын шешуге уәкілетті органдар, оларды шешу рәсімі еңбек дауының түріне байланысты айқындалады.

Еңбек қатынастарынан туындаған даулар бойынша істер Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне және Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне сәйкес, еңбек даулары жөніндегі келісу комиссияларына және жалпы юрисдикция соттарына бағынысты.

Қазіргі уақытта еңбек дауларын реттеу тәсілдерінің үш негізгі түрі қалыптасты: дауласушы тараптар бұзылған құқықты қорғау үшін сотқа жүгінгенге дейін ғана пайдалана алатын сотқа дейінгі тәртіп; еңбек дауларын қараудың сот тәртібі және сот талқылауының сатысына қарамастан жүзеге асырылатын соттан тыс тәртіп (медиация).

Нақтырақ айтар болсақ, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 159 бабының 1 тармақшасына сәйкес, жұмыс беруші мен микрокәсіпкерлік субъектінің, жұмыскерлерінің саны он бес адамнан аспайтын коммерциялық емес ұйымның жұмыскері, үй жұмыскері, заңды тұлғаның жеке-дара атқарушы органы, заңды тұлға атқарушы органының басшысы, сондай-ақ заңды тұлғаның алқалы атқарушы органының басқа да мүшелері арасында туындайтын дауларды қоспағанда, жеке еңбек дауларын – келісу комиссиялары, ал реттелмеген мәселелер не келісу комиссиясы шешімінің орындалмауы бойынша соттар қарайды [1]. Яғни, еңбек даулары жөніндегі комиссияда жұмыскер мен жұмыс берушінің арасындағы жеке еңбек даулары қаралады. Бұл жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы келіспеушіліктердің белгілі бір санаттарын шешудің сотқа дейінгі кезеңі, яғни осы мәселе зерттеудің негізі болмақ.

Келісу комиссия тұрақты негізде қызмет ететін, ұйымда, оның филиалдары мен өіклдіктерінде тепе-теңдік негізінде жұмыс беруші мен жұмысшының саны бойынша тең өкілдерінен құрылатын орган болып табылады [2].

Келісу комиссиясында еңбек заңнамасында және өзге де заңдарда қарастырудың басқа тәртібі белгіленгеннен басқа, ұйымда туындайтын талап қою және талап қою емес сипатындағы барлық жеке дауларды қаралады.

Келісу комиссиясына өтініш беру арқылы жүгіну керек. Бұл ретте келісім комиссиясына келіп түскен өтініш келіп түскен күні міндетті түрде тіркелуге жатады. Келісу комиссиясы дауды арыз тіркелген күннен бастап он бес жұмыс күннің ішінде қарауға және шешім қабылданған күннен бастап үш күннің ішінде даудың тараптарына шешімдердің көшірмелерін беруге міндетті. Дау өтініш берушінің немесе оның өкілінің қатысуымен қаралады.

Келісім комиссиясының шешімі тараптардың орындауы үшін міндетті. Мұндай шешім орындалмаған жағдайда жоғарыда айтылғандай, басқа тарап сотқа жүгінуге құқылы.

Еңбек даулары бойынша сотқа жүгінудің жеке мерзімдері көзделгендігін атап өту керек. Еңбек дауларын қарау бойынша жүгіну мерзімдері қарастырылатын еңбек дауы бойынша медиация туралы шарты қолданыста болған кезге, сондай-ақ, келісу комиссиясы болмаған жағдайда комиссия құрылғанға дейін тоқтатылады.

Тараптардың келісімі бойынша еңбек дауының кез келген санаты келісу комиссиясымен қарастырыла алады.

Келісу комиссиясы ешбір ерекшеліксіз туындаған барлық жеке еңбек дауларын қарауға міндетті.

Келісу комиссиясы жұмыскерлердің еңбек заңнамасын, ұжымдық шартты, келісімдерді және өзге де жергілікті құқықтық актілерді, еңбек шарттарын қолданумен қатысты, соның ішінде:

еңбекке ақы төлеу;

басқа жұмысқа ауыстыру және басқа жұмыс орнына көшіру;

еңбекке ақы төлеу, соның ішінде лауазымдарды қоса атқару, уақытша орнында жоқ жұмыскерді ауыстыру кезінде, үстеме жұмыс, түнгі уақыт, демалыс және мереке күндеріндегі жұмыс үшін еңбекке ақы төлеу;

қолданыстағы еңбекке ақы төлеу жүйесімен көзделген жұмыскерге тиесілі сыйақы мөлшері мен оны алу құқығы;

жәрдемақылар төлеу мен кепілдіктер беру;

жұмыскердің жалақысынан ұсталынған ақшалай соманы қайтару;

еңбек демалыстарын беру;

арнайы киім, арнайы аяқ киім, жеке қорғау құралдарын беру, емдеу- профилактикалық тамақтану;

еріксіз бос жүрген уақытына жалақы төлеу немесе заңсыз ауыстырумен байланысты төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақытына жалақысының айырмашылғын төлеу;

еңбекке ақы төлеу жүйесімен көзделген үстеме ақыларды қосқанда жалақыны өндіру;

тәртіптік жаза қолдану;

еңбек шартын жасау немесе өзгерту туралы мәліметтер еңбек кітапшасында қате немесе нақты жазылмауы туралы, егер бұл жазбалар бұйрыққа (өкімге) немесе заңмен көзделген өзге құжаттарға сәйкес келмесе;

жұмысқа қайта алу, жұмыстан шығару күнін және себебінің тұжырымын өзгерту;

келтірілген материалдық шығынды өтеу;

жұмыс уақыты мен тынығу уақытының режимін қадағалау;

аттестаттау комиссиясы шешімінің күшін жою туралы мәселелерді қарайды.

Келісу комиссиясы еңбек заңнамасын, ұжымдық және еңбек шарттарын, жұмыс берушінің актілерін қолдануға байланысты басқа да жеке еңбек дауларын қарау жөніндегі міндетті орган болып табылады [3].

Еңбек даулары жөніндегі комиссияларды құру және олардың қызметі заңмен регламенттелген.

Келісу комиссиясының еңбек дауларын қарау тәртібі демократиялық, қарапайым, ыңғайлы және әрбір қызметкер үшін қолжетімді. Еңбек даулары жөніндегі комиссия, еңбек дауларын қарайтын кез келген орган сияқты, дауды заңға сәйкес шешуге, іс бойынша материалдарды толық және объективті зерттеуге, қажетті құжаттарды сұратуға, куәлар мен сарапшыларды шақыруға міндетті.

Сонымен қатар, еңбек дауларын соттан тыс тәртіпте реттеудің тәсілдерінің бірі ретінде медиация қолданылады. Оған дәлел Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы Медиация туралы заңының 1 бабында медиацияның қолданылу салаларының бірі ретінде еңбектік қатынастардан туындайтын дауларды анықтауы болып табылады [4].

Медиация құқықтық дауларды шешудің баламалы тәсілдерінің бірі ретінде қазіргі Қазақстанның заңнамасында пайда болғанына көп болмағаны баршамызға мәлім, ал көптеген шет елдерде медиация жылдар бойы табысты қолданылып келеді.

Әлемдік тәжірибе медиацияны заңнамалық бекітудің көптеген мысалдарын ұсынады. Тиісті актілер АҚШ, Австрия, Германияда қабылданды. Еуропалық комиссия медиатор кодексін бекітті, ал Еуропалық Одақ медиаторлардың қызметін реттейтін бірқатар директивалар шығарды [5,112].

Заманауи әлемде еңбек дауларын медиация тәсілімен шешудің оң сипатқа ие болғаны туралы көптеген мысалдар келтіруге болады. Сондай-ақ медиация саласында жеке еңбек дауларын шешу ғана емес, ұжымдық еңбек дауларын шешуде жақсы нәтиже көрсетіп жатқан ерекше сала ретінде де байқауға болады.

Әрекет етуші заңнаманың нормаларына қарай медиаторды кез келген еңбек дауы кезінде тартуға болады. Медиацияның артықшылығы - бұл кез-келген жағдайдан шығудың жолын табуға мүмкіндік береді, ол өз алдына еңбек қатынастарының сақталауына оң әсерін тигізеді және жұмыс берушінің беделіне нұқсан келтірілмейді. Сондай-ақ, медиацияның артықшылықтарының тағы бірі - рәсімнің және қабылданған келісімнің толық құпиялылығын сақтау кепілдігі. Медиация рәсіміне жұмыскер де, жұмыс беруші де бастамашы бола алады және олардың өзара келісімдерінің негізінде жүзеге асырылады. Медиация бейтарап және бейтарап қатысушы – медиатордың қатысуымен жүзеге асырылады. Тараптардың арасындағы даулы мәселені қарау барысында медиатор шешім шығармайды, керісінше дауласушы тараптар өздері бір ортақ шешім қабылдайды. Медиатор тараптарға жағдайға басқа көз қараспен қарауға, жанасу нүктесін табуға көмектеседі, даулы мәселе орын алған қатынаста тұлғаның бұзылған құқығын және іскерлік қатынастарды қалпына келтіруге көмектеседі.

Еңбек қатынастары саласындағы медиация процедурасын қолдану еңбек ұжымында қалыпты жағдайды сақтауға ықпал ететінін атап өткен жөн. Алайда қазіргі уақытта Қазақстанда медиация болғанымен, ол еңбек дауларына іс жүзінде қолданылмайды.

Сондықтан медиация институтын дамыту ұжымдық немесе жеке еңбек даулары болсын, еңбек дауларын қарау мен шешудің қолданыстағы тәсілдері мен рәсімдерін жетілдірудің басым бағыттарының біріне айналуы тиіс.

Медиация рәсімін қолдану тек соттардың жүктемесін төмендетіп, жұмысын жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар, еңбек қатынасындағы тараптардың дауды шешу кезіндегі тиімді жолмен реттеуі болып табылады деген пікір қалыптастыруға болады.

Медиация - көп уақыт пен ақша қаражатын жұмсамай, еңбек дауларын барынша ұтымды шешу мүмкіндігі.

Осылайша, медиацияны еңбек дауларын реттеу жүйесіне енгізу еңбек қатынастарының тұрақтылығын арттыру мақсатына жауап береді және жұмыскерлер мен жұмыс берушілердің мүдделер теңгерімін ынталандырады.

Сонымен, еңбек дауларының пайда болуының, қаралуының және шешілуінің негізгі ерекшеліктері Қазақстанның нарықтық экономикасының қалыптасуының нақты жағдайларымен, еңбек және азаматтық процестік заңнамасының дамуымен байланысты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ [Электрондық ресурс]. —Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414#z1255

2. Рассмотрение индивидуальных трудовых споров в судах [Электронный ресурс] / Библиофонд – Режим доступа: https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=886143

3. Жеке еңбек дауларын шешу жөніндегі келісу комиссияларының жұмысы және оны қалыптастырудың әдістемелік ұсыныстары. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі:http:// https://melimde.com/jeke-ebek-daularin-sheshu-jonindegi-kelisu-komissiyalarini-jmi.html

4. Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401

5. Галиакбарова Г. Г. Некоторые вопросы применения медиации при регулировании трудовых споров в Республике Казахстан //Правовое государство: теория и практика. – 2014. – №. 3 (37). – С. 112-115.

РЕФОРМИРОВАНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.

Абзалова Х.М., д.ю.н., профессор, Ташкентский государственный юридический университет

Аннотация: Работа посвящена концептуальным основам развития уголовного законодательства Республики Узбекистан. Анализируется ряд новшеств в проекте новой редакции Уголовного кодекса Республики Узбекистан.

Ключевые слова: промежуточный закон, общая юрисдикция, неоконченное преступление, меры безопасности, меры пробации

Развитие уголовного законодательства имеет очень важное значение в защите прав и законных интересов личности, общества и государства. В рамках судебно-правовой реформы коренное совершенствование уголовного законодательства является одним из приоритетных задач государства. В целях системного осуществления реформ уголовного законодательства постановлением Президента Республики Узбекистан от 14 мая 2018 года № ПП–3723 была утверждена Концепция совершенствования уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан[1].

В Концепции были выделены три основных направления совершенствования уголовного законодательства – унификация норм уголовного законодательства, совершенствование системы уголовной ответственности и наказания, обеспечение действенной и надежной охраны прав и свобод граждан, интересов общества и государства. В рамках каждого из этих трех приоритетных направлений были определены двадцать важных задач.

Во исполнение задач, предусмотренных Концепцией, Генеральной прокуратурой Республики Узбекистан с учетом общепризнанных международных стандартов и передового зарубежного опыта был разработан проект Уголовного кодекса Республики Узбекистан в новой редакции.

Работа над проектом осуществлялась в течение 4 лет. При разработке проекта было учтено более 1000 мнений около ста экспертов и специалистов отрасли, более 600 прокурорско-следственных работников, а также адвокатов, научно-аналитических кругов. Был изучен опыт и законодательство более чем 30 зарубежных стран (США, Япония, Германия, Франция, Швеция, Нидерланды, Корея, Латвия, Литва, Эстония, Россия, Беларусь, Украина, Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан и др.).

Проект УК в новой редакции состоит из 16 разделов, 50 глав и 433 статей (в действующем кодексе имеются 15 разделов, 43 глав и 373 статей).

Выставленный на обсуждение проект новой редакции кодекса имеет ряд новшеств. В свою очередь хотелось бы остановиться на наиболее важных из них.

Основная часть изменений коснулась Общей части УК Республики Узбекистан. Следует отметить, что ряд важных теоретических правил уголовного права нашли свое отражение в уголовно-правовых нормах. В частности, закреплены недопустимость применения уголовно-правовых норм по аналогии, и правило о том, что незнание закона не освобождает от уголовной ответственности. Кроме того, закрепляются правила о квалификации преступлений.

Вводятся правила, касающиеся «промежуточного закона» и «общей юрисдикции»:

а) в целях дальнейшего укрепления прав личности и с учетом принципа гуманизма устанавливается, что при изменении уголовного законодательства несколько раз до принятия судебного решения по делу, применяется более мягкое из этих законов;

б) определен предел действия Уголовного кодекса Республики Узбекистан в отношении иностранных граждан, лиц без гражданства, постоянно не проживающих на территории Узбекистана, совершивших преступления вне пределов Узбекистан. Указанные лица несут ответственность в соответствии с уголовным законодательством Узбекистана за следующие преступления, совершенные вне пределов Республики Узбекистан:

- при совершении преступлений против интересов Узбекистана, граждан или лиц без гражданства, постоянно проживающих на его территории;

- при совершении преступления, связанного с применением пыток;

- при совершении коррупционных преступлений, преступлений против мира и безопасности человека с участием граждан Республики Узбекистан;

- в случаях, предусмотренных международными договорами Республики Узбекистан.

Часть изменений касаются института неоконченного преступления. Так, исключается ответственность за приготовление к преступлениям, не представляющим большой общественной опасности. Предлагается, что срок и размер наказания за приготовление не должен превышать половины максимального наказания, предусмотренного соответствующей статьей, а за покушение к преступлению – трех четвертей максимального наказания.

Кардинально пересмотрена система наказаний:

а) минимальный размер штрафа увеличивается с 5 до 50-кратного размера БРВ, и его размер определяется исходя из уровня общественной опасности преступлений. В том числе,

за преступления, не представляющие большой общественной опасности, – от 50 до 200-кратного размера БРВ;

за менее тяжкие преступления – от 200 до 400-кратного размера БРВ;

за тяжкие преступления – от 400 до 600-кратного размера БРВ;

б) на основе анализа проблем, связанных с исполнением наказания в виде ограничения свободы, данный вид наказания исключается из системы наказаний;

в) в целях усиления профилактики преступлений вводятся новые уголовно-правовые меры воздействия, которые применяются одновременно с наказанием:

меры безопасности – применяются для предотвращения совершения нового преступления, для защиты жертвы и общества от преступных посягательств (лишение определенного права, выдворение из страны и запрет на пребывание в Узбекистане, опубликовании приговора суда);

меры пробации - применяются одновременно с наказанием, служат для осуществления профилактики преступлений путем установления дополнительных обязанностей, запретов и ограничений для обвиняемого (например, не посещать определенные места; не вступать в контакт с определенными лицами; не употреблять алкогольные напитки; не преследовать потерпевшего и т.д.);

принудительные меры имущественного характера заключаются в изъятии денежных средств, полученных в результате определенных видов преступлений, и имущества, приобретенного в результате легализации другого имущества, а также любой прибыли или дохода, полученных за счет использования такого имущества, без выплаты вознаграждения с обращением в доход государства по приговору суда;

конфискация оружия или предметов совершения преступления в судебном порядке.

Расширен круг обстоятельств, смягчающих и отягчающих ответственность. Так, к смягчающим были отнесены - примирение с потерпевшим (гражданским истцом); оказание медицинской или иной помощи пострадавшему; отсутствие другого кормильца у его родителей или ребенка; тяжелая болезнь виновного или его родителей, их нетрудоспособность; наличие несовершеннолетнего ребенка на попечении виновника. К отягчающим были отнесены – совершение преступления путем причинения страданий и

мучений жертве; совершение преступления лицом, не являющимся представителем власти, с использованием служебной одежды или документов представителя власти; совершение преступления в отношении несовершеннолетнего его родителями, другими лицами, их заменяющими; совершение преступления в отношении несовершеннолетнего лица работником образовательных, медицинских, социальных служб или других учреждений, ответственных за их воспитание, здоровье; совершение преступления с использованием огнестрельного оружия, боевых припасов, взрывчатых веществ, средств взрывания или взрывных устройств.

Расширяется сфере применения института примирения. Предлагается допустить примирение в случаях, когда потерпевший добровольно отказывается от возмещения причиненного ему вреда. Также указывается возможность примирения с определенной категорией лиц с непогашенной или неснятой судимостью за совершение тяжких или особо тяжких преступлений (несовершеннолетние, инвалиды I и II группы, женщины, мужчины старше 60 лет).

В Особенной части следует отметить декриминализацию 11 составов преступлений – умышленное легкое телесное повреждение, не повлекшее кратковременного расстройства здоровья или незначительную стойкую утрату трудоспособности; нарушение права на труд; сокрытие иностранной валюты; нарушение законодательства о конкуренции и законодательства о естественных монополиях; нарушение правил заготовки, приобретения, использования и сбыта цветных металлов, их лома и отходов, не относящихся к драгоценным металлам; нарушение правил пользования электрической, тепловой энергией, газом, водопроводом; нарушение законодательства о лицензировании и законодательства о разрешительных процедурах; нарушение правил административного надзора; компьютерный саботаж; самовольное оставление части или места службы; промотание, утрата или порча военного имущества.

С учетом общественной опасности некоторых деяний предлагается установить уголовную ответственность за 35 новых видов составов преступлений: 1) насилие в семье; 2) проведение незаконного эксперимента над человеком; 3) продажа ребенка отцом или матерью; 4) незаконное помещение в психиатрическое учреждение; 5) применение бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания; 6) самовольное наказание; 7) нарушение права на изобретение, полезную модель, промышленный образец или селекционное достижение; 8) незаконное использование товарного знака, знака обслуживания; 11) организация террористической организации или членство в ней; 12) оправдание терроризма или призыв к совершению террористических актов; 13) незаконное владение или использование информации, составляющей государственную тайну; 14) шантаж; 15) невыполнение обязательств по репатриации средств в иностранной валюте; 16) ограничение конкуренции; 17) незаконная добыча, обработка (аффинирование) или передача драгоценных металлов или драгоценных камней 18) незаконный сбор, раскрытие или использование информации, являющегося коммерческой, банковской, налоговой или страховой тайной; 19) использование инсайдерской информации или применение хитрости на рынке ценных бумаг; 20) распространение ложной рекламы; 21) рейдерство; 22) подлог должностного лица негосударственной коммерческой организации или другой неправительственной организации; 23) незаконное владение материалами или документами исторического значения, представляющими научную, художественную или иную культурную ценность; 24) незаконное перемещение материальных культурных ценностей через таможенную границу Республики Узбекистан; 25) невозвращение на территорию Республики Узбекистан предметов, считающихся художественным, историческим и археологическим достоянием народов Республики Узбекистан и зарубежных стран; 26) незаконное обогащение; 27) допуск конфликта интересов; 28) умышленное нарушение порядка проведения государственных закупок; 29) незаконное участие в предпринимательской деятельности; 30) изготовление, подделка, продажа или использование номерных знаков автотранспортных средств и государственных номерных

знаков их прицепов (полуприцепов); 31) финансирование экстремизма; 32) управление транспортным средством в состоянии опьянения; 33) угроза убийством или применением насилия в отношении военнослужащего; 34) нарушение правил поддержания общественного порядка и несения службы по обеспечению общественной безопасности; 35) передача или оставление средств ведения боя противнику.

Принятие Уголовного кодекса в новой редакции окажет положительное влияние в осуществлении судебно-правовых реформ, способствует снижению уровня преступности, повысит эффективность норм уголовного законодательства.

Список литературы;

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 14.05.2018 г. № ПП-3723 «О мерах по кардинальному совершенствованию системы уголовного и уголовно-процессуального законодательства». https://lex.uz/ru/docs/3734183 (Дата обращения: 25.06.2023).

THE SUBJECT OF LEGALIZATION OF REVENUE RECEIVED FROM CRIMINAL ACTIVITIES

Fazilov F. M.,Doctor of Sciences (DSc), Associate Professor, Tashkent State Law University

Introduction

The legalization of revenue received from criminal activities is one of the most common and dangerous transnational crimes. According to experts, the income from various types of crimes in the field of legalization of revenue received from criminal activities has constituted from 2 to 5% of the total world gross product in recent years, that is, from 1 to 3 trillion US dollars1.

The economic security and stability of the country may be threatened by the impact of such negative factors.

Currently, the growing public danger of legalization of revenue received from criminal activities is of concern to the vast majority of countries of the world community. With the globalization of the world financial system, the question arises on the need to coordinate the efforts of countries in countering the legalization of revenue received from criminal activities at the international level. Under these conditions, Uzbekistan cannot remain aside from this problem.

In the realm of criminal law, the individual responsible for committing a crime and meeting the age requirements stipulated by the legal system is regarded as the subject of the offense. If any of these essential criteria are missing, it implies the absence of the crime's perpetrator and consequently negates the existence of the crime itself. [1].

The analysis reveals a significant fluctuation in the incidence of money laundering crimes and the corresponding data on the extent of revenue legalization during the study period. However, there is a clear trend of crime reduction in recent years, with the number of offenses decreasing by more than half.

Additionally, Uzbekistan is reported to have a substantial presence of the shadow economy, with estimates suggesting that it accounts for around 50% of the overall economy. This high share of the shadow economy indicates a considerable loss in GDP, reaching up to 16-17 billion US dollars when measured by these estimations.

Materials and methods

General scientific methods such as historical, comparative legal, and logical (analysis and synthesis) were used in the framework of the paper.

Research results and discussion

In many jurisdictions, the subject of money laundering crimes includes individuals, entities, or organizations involved in the process of disguising the origins of illicitly obtained funds. The

specific criteria for identifying the subject may differ, but commonly recognized subjects of money laundering include:

Individuals: In most countries, individuals who knowingly engage in money laundering activities can be considered subjects of the crime. This typically includes perpetrators who knowingly facilitate the movement or transformation of illicit funds, such as through financial transactions or complex financial arrangements.

Financial Institutions: Many countries impose obligations on financial institutions, such as banks, to prevent and report money laundering activities. These institutions have a responsibility to conduct due diligence on their customers, report suspicious transactions, and maintain robust anti-money laundering (AML) programs.

Designated Non-Financial Businesses and Professions (DNFBPs): Certain countries extend AML obligations to designated non-financial businesses and professions, which can include sectors such as real estate, casinos, legal and accounting services, and trust and company service providers. Individuals or entities operating within these sectors may be subject to money laundering regulations and obligations.

Corporate Entities: In some jurisdictions, corporate entities can be held liable for money laundering offenses. This includes companies or organizations involved in facilitating or benefiting from money laundering activities, either directly or indirectly.

It's important to recognize that the specific definitions and criteria for identifying the subject of money laundering crimes can vary across jurisdictions. Each country may have its own laws, regulations, and interpretations regarding who can be considered a subject of the offense.

Pavlov V. G. posits that the subject of a crime is a legal term that defines the legal attributes of the individual who has committed the offense. It is delineated solely by the elements (individuality, age, sanity) required for the imposition of criminal responsibility upon the person who engaged in a socially harmful act. However, these elements represent only a fraction of the characteristics encompassing the individual involved in the criminal act. [2, p.270].

In the theory of criminal law, the subjects of crime are traditionally classified into the following types.

General subject - having all the characteristics specified in the Article 17 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan.

A special subject of a crime is a person who, along with the general characteristics of the subject (reaching the age of criminal responsibility and sanity) also meets additional special features specified in the disposition of the articles of the Special Part of the Criminal Code, which are subject to mandatory establishment when qualifying and limiting the circle of persons who may be liable under this article [3]. A special subject must be defined by criminal law [4, p.104].

According to the viewpoints expressed by local scholars like R. Kabulov, A. A. Otajonov, and I. A. Sattiev, in cases where a crime involves both a general subject and a special subject, the special subject is considered the perpetrator, while the general subject assumes the role of an organizer, instigator, or accomplice based on their actions [5, p.87].

Based on the examination of the corpus delicti concerning the legalization of revenue obtained from criminal activities, it can be inferred that the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan does not explicitly designate a special subject for this offense. Consequently, it suggests that the subject of the crime of money laundering can be any mentally competent individuals who have reached the age of 16. Within the realm of domestic science, there are no contentious debates regarding the definition of the general and specific objects outlined in Article 243 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan.

According to Professor N.A. Lopashenko, the term "subject of self-laundering" refers to "an individual who has reached the age of 16 and has acquired money or property through criminal means, with the specific intention of giving a legitimate appearance to the ownership, use, and disposal of the criminal proceeds or other assets. If such intention is not established, the crime is not committed."

The subject of money laundering typically refers to individuals who intentionally and systematically engage in concealing the origin of illegally obtained money or other assets. They can be financial intermediaries, lawyers, accountants, banks, asset management companies, or other enterprises offering services related to financial transactions. Subjects of money laundering actively participate in the creation of complex schemes and mechanisms aimed at the legal conversion of illicit assets and hindering the identification of their sources.

The subject of the crime is a competent individual who has reached the age of sixteen and has not participated (in any form of complicity) in the commission of a crime resulting in the acquisition of monetary funds or other property. This may include employees of financial institutions, professional participants in the securities market, companies involved in real estate transactions, etc.

Conclusions

The state policy in the field of combating money laundering is based on the international legal obligations of the Republic of Uzbekistan and the interests of protecting the normal functioning of the national economic system. International legal standards for combating money laundering indicate typical approaches to solving the issue, taking into account both the general laws of countering this phenomenon, characteristic of each state, and the needs of ensuring protection from crimes of a transnational nature. Following international standards, the state, however, cannot fail to take into account the specifics of their implementation, on the basis of the national legal system and specific socio-economic conditions. All of these aspects determine the direction of solving a complex issue, finding a balance between compliance with international standards and taking into account national interests.

Studies of the theory, legislative and law enforcement practice allow us to conclude that, despite the high degree of public danger of money laundering, the practice of applying the Article 243 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan still does not meet the real scale of this crime.

The Law of the Republic of Uzbekistan 660-II "On countering the legalization of revenue received from criminal activities, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction" of 26.08.2004 shall be further improved, taking into account the requirements of international law, in particular, the Recommendations of the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF). For instance, it should include issues related to virtual assets, financial investigations, and others.

Taking into account all of the above, it can be concluded that the issues of countering the legalization of revenue received from criminal activities are so large-scale that they require further research within the framework of other research works.

References:

1. Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. Special part. T.1 Uzbekistan, 2016.

2. Pavlov V.G. The subject of the crime. - St. Petersburg: Publishing House "Legal Center Press", 2001. - P. 270.

3. Rustambaev M.H. Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. Special part. T.2: Uzbekistan, 2016.

4. Abdurasulova K. A Jinoyatning maxsus su’bekti. O’quv qo’llanma [Special Subject of the Crime] Manual- T.: TSUL, 2005. - B. 110

5. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish [Qualification of crimes]: a textbook for higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs / R. Kabulov, A.A. Otajonov, I.A. Sattiev end others.T.-2012.- p.87

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УБИЙСТВА В СОСТОЯНИИ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ВОЛНЕНИЯ

Ниязова С.С., д.ю.н., профессор, Ташкентский государственный юридический университет

Правовая характеристика убийства в состоянии сильного душевного волнения зачастую раскрывается с помощью таких понятий, как аффект. Говоря о причинах преступного поведения, надо отметить тот факт, что преступление является результатом взаимодействия двух факторов: факторов социальной внешней среды и внутренних личностных качеств и свойств личности преступника. Хотя возникают такие жизненные ситуации, когда один из этих факторов выступает в качестве детерминирующего. Ярким подтверждением этого тезиса является убийство в состоянии аффекта, при котором немаловажную роль играет именно до преступная конфликтная ситуация между виновным и потерпевшим.

Причиной признания данного вида убийства при смягчающих обстоятельствах является виктимное: противоправное или аморальное поведение потерпевшего, инициирующее у виновного состояние аффекта.

Такое убийство относится к числу привилегированных. Основанием смягчения ответственности выступает особое психоэмоциональное состояние виновного - сильное душевное волнение, вызванное виктимным поведением потерпевшего от преступления[1].

По мнению В.Н. Кудрявцева, соотношение внешних факторов (конкретной жизненной ситуации) и внутренних факторов (антисоциальные установки человека) происходит по-разному. Однако, крайними точками этих соотношений, по его мнению, являются два момента:

сильное влияние конкретной жизненной ситуации при отсутствии у человека антисоциальных установок;

глубокая и устойчивая антисоциальная установка при отсутствии по существу какого-либо давления внешней ситуации.

Между этими крайними точками расположен ряд переходных случаев, когда взаимодействуют между собой оба момента[2].

С данным мнением можно согласиться, и добавить к нему следующее. Аффект всегда характеризуется какой-либо сложной эмоционально-психической ситуацией, где внешние факторы и поведение потерпевшего, как правило, служат причиной резко выраженного аффектированного поведения виновного лица.

Ввиду сказанного также считаем целесообразным провести исследование как психологической сущности преступления в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения, так и его уголовно-правовых особенностей.

Так, преступный акт лица в рассматриваемой ситуации носит с точки зрения юридической психологии нетранзитный эмоциональный характер, в противоположность транзитному поведению.

По своей психологической структуре, аффект - это резко выраженный эмоциональный процесс, быстро овладевающий человеком, бурно протекающим, характеризующийся значительными изменениями сознания, нарушением волевого контроля за действиями (утратой самообладания), а так же изменением всей жизнедеятельности организма[3].

Роль эмоционального напряжения проявляется и в необъективной оценке происходящего. Эмоциональный стресс фактически разрушает общее "эмоциональное планирование" субъекта, а значит, и всю последовательность его поступков. В этих условиях ошибочный, преступный выбор является следствием такого стресса.

Соответственно, убийство в состоянии аффекта имеет эмоциональную природу, т.к. в основе акта преступного поведения лежит эмоциональное состояние человека - сильное душевное волнение. Действительно, условия психической напряженности могут приводить к ухудшению или полной дезорганизации поведения[4].

Тем не менее, при самой напряженной стрессовой ситуации действия субъекта имеют волевой характер, проходят стадию принятия решения, где возможен выбор альтернатив поведения и, следовательно, есть основания для его нравственной и правовой ответственности.

Надо принимать во внимание и то обстоятельство, что, если раздражение и душевное волнение настолько сильны, что лицо полностью теряет контроль над собой, неспособно отдавать отчет в своих действиях и руководить ими, то оно является невменяемым, что исключает уголовную ответственность.

В теории различают следующие виды аффекта.

Физиологический аффект характеризуется как эмоциональная вспышка высокой степени. Он выводит психику человека из обычного состояния, тормозит сознательную интеллектуальную деятельность, в известной степени нарушает избирательный момент в мотивации поведения, затрудняет самоконтроль, лишает человека возможности твердо и всесторонне взвесить последствия своего поведения.

От физиологического аффекта следует отличать патологический аффект, который представляет собой временное болезненное расстройство психики. Так, в стадии взрыва для патологического аффекта характерно сумеречное состояние сознания, происходит полное помрачнение сознания не на реальных травмирующих переживаниях, а на замещающих представлениях. При патологически суженом сознании вся психологическая деятельность субъекта концентрируется не на действительно окружающих его людях и объектах, а на представлениях, имеющих бредовую окраску. В заключительной стадии патологический аффект приводит к истощению нервной системы, т.е. связан с огромным внутренним напряжением, значительной тратой сил. У лица появляется вялость, общая расслабленность при безразличном отношении к содеянному и окружающему, т.е. состояние близкое к прострации.

При нем наступает глубокое помрачение сознания и человек утрачивает способность отдавать себе отчет в своих действиях и руководить ими. Лицо в таких случаях признается невменяемым[5].

В связи с этим, характер нарушений сознания при патологическом аффекте исключает и уголовную ответственность, т.к. лицо, которое не могло отдавать себе отчета в своих действиях или руководить ими вследствие хронической душевной болезни, временного расстройства душевной деятельности, слабоумия или другого болезненного состояния. В то время как природа физиологического аффекта не исключает вменяемость лица, поскольку в основе сужения сознания в этом состоянии лежат физиологические, а не патологические (болезненные) процессы.

Многие авторы, говоря о значении поведения потерпевшего в структуре преступного посягательства и о характере такого поведения, утверждают, что основанием для возникновения у виновного состояния аффекта может быть не только противоправное или аморальное поведение потерпевшего, но и другие действия, носящие в целом извинительный характер. К примеру, отец, на глазах у которого погиб сын в результате наезда на него автомобиля, в состоянии аффекта убивает водителя этого автомобиля, хотя последний правил дородного движения не нарушал, т.е. вел себя правомерно. Даже если отец совершает преступление в этом случае под воздействием аффективного состояния, но это состояние у него было вызвано не теми действиями потерпевшего, какие требует закон, а именно они должны носить противоправный или аморальный характер, действия отца ребенка в отношении водителя должны квалифицироваться как убийство без смягчающих обстоятельств.

Поводом для совершения убийства, как уже было сказано, является неправомерное либо аморальное поведение потерпевшего, т.е. совершение преступления, правонарушения или поступка, нарушающего нормы морали. Такое поведение может проявиться, в частности, в насилии. Термин «насилие», по общему правилу, охватывает любое физическое либо психическое воздействие на человека против (помимо) его воли.

Насилие может быть и легким, но оно, как и названные более тяжкие виды насилия, оказалось способным вызвать состояние сильного душевного волнения у лица, подвергшегося такому воздействию, и явилось поводом для совершения убийства[6].

Что же касается оказания определенного негативного воздействия на виновного со стороны виновного на систематической основе, то здесь может иметь место особый вид аффекта.

В подобных ситуациях возможно возникновение аффекта, формирующегося постепенно под воздействием длительной психотравмирующей ситуации, вызванной систематическим неправомерным или аморальным поведением потерпевшего[7].

Повторение ситуаций, вызывающих отрицательные переживания и состояние в целом человека, ведет к аккумуляции аффекта, что может приводить к возникновению сильного душевного волнения в ответ, казалось бы, на незначительный повод. Такой вид аффекта получил название кумулятивного. В отличие от классического аффекта первая фаза кумулятивного аффекта обычно сильно растянута во времени - от нескольких месяцев до нескольких лет. В течение этого времени развивается психотравмирующая ситуация, которая обуславливает кумуляцию (накопление) эмоционального напряжения у обвиняемого. Сам по себе аффективный взрыв может наступить и по незначительному поводу, который играет роль "последней капли"[8].

При таком взгляде, действительно, возникает иллюзия отсутствия характера внезапности. Ошибочность такого подхода состоит в подмене субъективной внезапности кажущейся подготовленностью к вспышке всем ходом событий, в игнорировании того факта, что конфликтные ситуации вызывают не привыкание, а аккумуляцию аффекта.

В уголовно-правовой теории имеют место позиции отдельных авторов, которые не рассматривают такую длительную психотравмирующую ситуацию в качестве основания возникновения аффекта. Но несправедливым было бы считать более общественно опасным преступление, совершенное в психическом состоянии, вызванного системой противоправных действий со стороны потерпевшего, чем преступление под влиянием разового насилия, оскорбления или другого противоправного действия.

Это доказывает то, что в определенных случаях, возможно возникновение аффекта не сразу после противоправных действий потерпевшего, а спустя определенное время. Тем не менее, общее правило устанавливает, что между убийством и провокационным поведением потерпевшего, вызвавшим состояние аффекта и умысел на преступление, в подавляющем большинстве случаев не должно быть разрыва во времени. Значительный временной разрыв уже не может свидетельствовать о сохранении состояния внезапно возникшего сильного душевного волнения.

Практике известны ситуации, в которых аффект, а вслед за ним и преступление возникает не сразу после объективного выражения преступного или аморального поведения потерпевшего, а лишь спустя некоторое время, когда об этом становится известно виновному или когда он осознает их значимость. В статье 98 УК РУз указано, что аффект может быть вызван иными противоправными действиями потерпевшего.

Иные действия - это вопросы, подлежащие установлению в процессе расследования и судебного рассмотрения уголовного дела. В них нет насилия, издевательства или тяжкого оскорбления со стороны потерпевшего. Его противоправное или аморальное поведение (активное и пассивное) общественно опасно, так как затрагивает важные жизненные ценности человека и причиняет вред его конституционным правам: гражданским, трудовым, семейным и т.д. Сюда можно отнести такие противоправные действия, как длительная невыплата заработной платы на предприятии; циничное попрание закона каким-либо должностным лицом, вследствие чего причиняется вред трудовым правам человека; необоснованный отказ в социальной помощи низкооплачиваемым категориям граждан, выраженный в грубой унизительной форме; незаконный арест и содержание под стражей и т.п.[9]. Исходить такие действия (бездействие) должны именно от потерпевшего, а не от третьих лиц (в том числе от близких родственников потерпевшего) и могут, очевидно, проявиться по отношению как к виновному, так и в некоторых случаях к близким ему людям[10].

Хотелось бы привести довольно специфическую позицию О.Д.Ситковской, которая считает, что [аффектогенная, конфликтная ситуация может быть создана не только потерпевшим, но и другим человеком, находившимся на месте преступления. Известны и случаи, когда аффективные действия были направлены на постороннее лицо, случайно оказавшееся поблизости. По ее мнению, [привязать уголовно-правовое понятие аффекта только к случаям эмоциональной разрядки в отношении лица, создавшего ситуацию, значит ограничить следователя и суд в индивидуализации ответственности с учетом данного обстоятельства, если причиной аффекта были действия третьего

лица[11]. Ввиду устоявшейся практики с таким мнением вряд ли можно согласиться, так как состояние аффекта, по смыслу закона, может вызвать лишь противоправное, аморальное поведение именно потерпевшего. Примечательно, что преступление, предусмотренное ст. 98 УК РУз имеет в качестве объекта посягательства схожий по своей природе с объектами остальных преступлений против жизни.

Однако лицо, на жизнь которого посягает преступник и которому в результате этого посягательства причиняется смерть отличается тем, что сам провоцирует преступное посягательство своим противоправным, или аморальным поведением. Вообще, этим можно сказать и то, что особенность объективной стороны убийства в состоянии аффекта заключается в том, что оно может быть совершено только путем активных действий. Это объясняется тем, что зародившемуся и мгновенно прогрессирующему аффекту всегда необходима разрядка, и он находит ее в действиях, состояние покоя во всех проявлениях аффекта исключается.

Временная продолжительность аффекта зависит от многих факторов, в том числе от психофизических качеств человека, остроты конфликтной ситуации, тяжести провокации со стороны потерпевшего. Так или иначе, подобное состояние достаточно кратковременно, поэтому противоправные действия виновного должны быть начаты под воздействием аффекта и окончены к моменту его прекращения. В противном случае преступное посягательство не может быть квалифицировано как совершенное в состоянии аффекта.

Последнее (внезапность) вряд ли всегда присутствует при наличии длительной психотравмирующей ситуации: лицо может предвидеть возможность - в случае дальнейшего продолжения такой ситуации - срыва в его поведении, но до определенного момента ему удается сдерживать себя, контролировать и руководить своим поведением. В какой-то момент происходит взрыв эмоций, совершается преступление[12].

Внезапность является одним из основных, неотъемлемых признаков, характеризующих аффект, а не начало совершения преступных действий. Некоторые авторы также утверждают, что "неверно было бы говорить и о полной потере произвольности действий, совершенных в состоянии аффекта. Действия эти, вырываются у человека в виде автоматической разрядки возникшего аффективного напряжения при уменьшенном сознательной контроле и волевой регуляции. Поэтому аффективные действия носят в целом импульсивный характер, отличительной особенностью которых является сравнительно малая степень их осознанности"[13].

Действительно, ряд известных психологов отмечает, что у лица, находящегося под влиянием аффекта, происходит нарушение сложных действий, стереотипные протекают быстрее, имея тенденцию к автоматизму. Двигательное возбуждение, беспорядочность в действиях и наличие в них автоматизмов являются важными показателями аффекта.

В состоянии аффекта происходит некоторое снижение способности лица осознавать содеянное им и руководить своими поступками. Однако при этом способность лица контролировать свои действия не утрачивается полностью (оно является вменяемым), а лишь ослабляется, что и служит основанием уголовной ответственности[14].

Например, В.В. Сидоров утверждает, что по данным проведенных статистических исследований, в 15% случаев совершения рассматриваемого вида преступлений действия виновного были связаны с нанесением потерпевшему множества ударов и ранений, которые являлись отражением необычайно сильного возбуждения и крайнего озлобления[15].

Несмотря на то, что такие действия по своей форме совершаются с особой жестокостью, их необходимо квалифицировать в рамках преступного деяния под влиянием аффекта.

Следующий обязательный признак объективной стороны - это причинная связь между преступными действиями и наступившим общественно опасным последствием. При совершении убийства в состоянии аффекта, неправомерные, аморальные деяния потерпевшего являются необходимым условием возникновения аффекта у виновного.

При этом особо хотелось бы заострить внимание на то, что противоправным в отношении виновного или его близких может быть не только действие потерпевшего, но и бездействие.

Показательно, что в качестве орудия или средства преступного посягательства, как правило, используются предметы, специально не предназначенные для причинения смерти, преимущественно предметы бытового назначения.

Вопрос о том, какой вид умысла характерен для аффектированного убийства, остается в литературе до сих пор неразрешенным.

Одни авторы утверждают, что убийство в состоянии аффекта может быть совершено только с прямым аффектированным умыслом. Так, В.В.Сидоров указывает, что [виновный, находясь в состоянии аффекта, сознает общественную опасность деяния, прилагая определенное волевое усилие для выполнения каких-то преступных действий, не только предвидит, но и желает причинить потерпевшему вред. Иначе трудно объяснить поведение лица, совершающего преступление в состоянии аффекта. Суть, однако, в том, что этот вред не всегда конкретизируется относительно конечного результата посягательства на жизнь или здоровье потерпевшего[15]. К данному мнению нужно добавить, что в таких случаях аффектированный умысел имеет признаки прямого, неопределенного или не конкретизированного умысла. Другая сторона вопроса заключается в корне противоположна первой. Соответственно, согласно нее рассматриваемое убийство можно совершить только с косвенным.

Применительно к рассматриваемому вопросу свое мнение высказывает Н.В. Лысак, который отмечает [что дезорганизующее действие аффективного состояния приводит к тому, что виновный в большинстве случаев оказывается неспособным предвидеть результаты своих действий. Его сознание фокусируется только на действиях, а о последствиях он не думает, они для него безразличны. Ближайшей целью виновного является совершение действий против своего обидчика, а не достижение результата в виде его смерти[16]. С данным мнением нужно согласиться, потому что в трудной психо-эмоциональной ситуации о последствиях никто никогда не думает, особенно тот субъект, на кого внешние обстоятельства действуют сильнее всего. К сказанному нужно добавить, что по некоторым данным, виновный вскоре после совершения преступления в состоянии аффекта под влиянием случившегося быстро переходил от гнева к глубокому раскаянию, жалости к потерпевшему (30%), стремился ему помочь (26%), сообщал о случившемся в органы милиции (29%) или, не помня себя от страха, убегал с места происшествия (более 50%) и т.п [17].

Таким образом, можно сказать, что для убийства в состоянии аффекта характерен косвенный умысел, т.к. именно этот вид умысла определяет отношение виновного к последствиям в виде смерти потерпевшего: виновный не желает и относится безразлично к такому последствию.

Психическое состояние виновного влияет не только на умысел в момент совершения преступления, но и определяет мотив и цель аффектированного убийства. Мотив рассматриваемого преступления носит ситуационный, неустойчивый, скоротечный характер. Доминирующим мотивом при совершении убийства в состоянии аффекта является мотив мести, который порождается самой конфликтной ситуацией между виновным и потерпевшим.

Именно от точного установления мотива в целом ряде случаев зависит правильное решение вопроса о квалификации рассматриваемого убийства. Хотя мотив здесь и не определяет квалификацию, но выяснение его нередко необходимо для ответа на вопрос, было ли состояние сильного душевного волнения у лица, совершившего убийство.

Цель, как и мотив данного преступления, носит сугубо ситуационный характер, она генерируется конкретной конфликтной ситуацией.

Субъектом убийства в состоянии аффекта может быть лицо, достигшее 16 летнего возраста, которое совершило общественно опасное деяние и способно в соответствии с уголовным законом нести за него уголовную ответственность. Наиболее важным признаком здесь является соответствие субъекта категории вменяемости.

Тем не менее, учитывая исключительный характер аффекта и его влияние на психику виновного, можно полагать, что лицо в состоянии аффекта обладает, своего рода, особым промежуточным психическим состоянием, которое подразумевает, что виновный в момент совершения преступления отдает неполный отчет в своих действиях, последствия от таких действий им не учитываются, а способность руководить своими поступками значительно ослабевает. В

юридической и психологической литературе такое состояние психики человека принято называть ограниченной (частичной или уменьшенной) вменяемостью.

Между тем, не нужно забывать о том, что природа психических аномалий носящих характер неглубокого психического расстройства и психологическая природа аффекта различаются между собой.

Список литературы:

1. Наумов А.В. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование (постатейный) / под ред. Г.М. Резника. М.: Волтерс Клувер, 2005; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / А.В. Бриллиантов, Г.Д. Долженкова, Я.Е. Иванова и др.; под ред. А.В. Бриллиантова. М.: Проспект, 2010.
2. Кудрявцев В.Н. Правонарушения: их причины и предупреждение. - М.: 1997. - С. 38.
3. Васильев В.Л. Юридическая психология. - СПб.: Питер, 2001. - С. 325.
4. Таганцев Н.С. Уголовное право (Общая часть). Часть 1. По изданию 1902 года. - М., 2003.- С. 431.
5. Уголовное право. Общая и Особенная части: Учебник для вузов / Н.И. Ветров, Г.В. Дашков, В.И. Динека и др.; под ред. Н.Г. Кадникова. М.: Городец, 2006.
6. Семернёва Н.К. Квалификация преступлений (части Общая и Особенная): научно-практическое пособие. - М.: «Проспект»; Екатеринбург: Издательский дом «Уральская государственная юридическая академия», 2010.
7. http//www.rusmedserv.com/psychsex/affect.htm
8. Комментарий к Уголовному кодексу РФ (постатейный) / А.А. Ашин, А.П. Войтович, Б.В. Волженкин и др.; под ред. А.И. Чучаева. 2-е изд., испр., перераб. и доп. М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2010.
9. Гасанова Я.О. Убийство в состоянии аффекта: актуальнее проблемы и особенности нормы // Адвокатская прак ика. 2006. N 3;
10. Спасенников Б.А. Аффект и уголовная ответственность // Закон и право. 2003. N 6. С. 31-34 и др.
11. Ситковская О.Д. Психологический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - М., 1999.-С.72.
12. Тухбатуллин Р.Р. Субъект и субъективная сторона преступлений против жизни и здоровья, совершенных в состоянии аффекта // Российский следователь. 2005. N 8.
13. Ситковская О.Д. Судебно-психологическая экспертиза аффекта. Методическое пособие / Под ред. РатиноваА.Р. -М., 1983.-С. 15-34.
14. Сидоров Б.В. Аффект. Его уголовно-правовое и криминологическое значение. М., 2006. С. 71.
15. Сидоров В.В. Аффект. Его уголовно-правовое и криминологическое значение. - Казань: Казанский Университет, 1978.
16. Лысак Н.В. Ответственность за убийство, совершенное в состоянии сильного душевного волнения. Автореф. Дис... док.юрид.наук. - М., 2005.
17. Данные внутреннего архива.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ СПЕЦИАЛИСТА В РОССИЙСКОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ДОКТРИНАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА

Зайцева Е.А. – д.ю.н., профессор, Волгоградская академии МВД России

Российское уголовное судопроизводство, ориентированное на реализацию идеи состязательности сторон, получившей статус конституционного принципа в 1993 г. в связи с

принятием Конституции РФ, нашедшей дальнейшее воплощение в системе уголовно-процессуальных принципов (ст. 15 УПК РФ), должно гармонично включать в себя институты, отражающие реальное состязание сторон в ходе правового спора перед судом. Прежде всего, механизм состязания отражается в доказывании, в использовании всего арсенала средств установления истины в деятельности тяжущихся сторон. Одним из эффективнейших средств доказывания была и остается судебная экспертиза, которая в условиях действующего нормативного регулирования является эксклюзивной прерогативой властных субъектов. А это означает, что сторона защиты лишена возможности самостоятельного назначения судебной экспертизы и может лишь инициировать перед лидирующим субъектом уголовного производства вопрос о назначении судебной экспертизы. Как рассматриваются подобные «инициативы» - история известная, т.к. можно найти значительное число судебных решений, обосновывающих отказ органов предварительного расследования в удовлетворении ходатайств стороны защиты о назначении судебной экспертизы, либо не усматривающих нарушений прав обвиняемого при назначении судебной экспертизы, предусмотренных ст. 198 УПК РФ, даже в очевидных ситуациях[1]. Попытки стороны защиты оперативно в рамках судебного контроля обжаловать отказ следователя в удовлетворении их ходатайств по правилам ст. 125 УПК РФ также оказываются безрезультатными, т.к. суды, как правило, объясняют невозможность рассмотрения этих жалоб «шаблонными фразами» типа: «доводы, изложенные в жалобе, связаны с собиранием и оценкой доказательств, что является предметом рассмотрения уголовного дела по существу, в связи с чем, не могут быть предметом рассмотрения в порядке ст. 125 УПК РФ»[2].

Естественно, для стороны защиты на фоне такой правоприменительной практики весьма ценным доказательством представлялось заключение специалиста, в котором адвокаты усмотрели «альтернативу» заключению судебной экспертизы. Автором настоящей статьи в ранее опубликованных монографиях анализировалась данная ситуация сквозь призму правомерности подобной интерпретации заключения специалиста. Начиная с момента появления в ст. 80 УПК РФ новой ч. 3, закрепляющей дефинитивную норму, которая определила правовую природу заключения специалиста в российском уголовном процессе[3], мы последовательно отстаиваем тезис, что данное доказательство не может быть «альтернативой» заключению эксперта по причине того, что способ получения выводов экспертов и специалистов кардинально различается. Эксперт проводит исследование, основываясь на экспертной методике. Поэтому заключение эксперта в ч. 1 ст. 80 УПК РФ определяется через категорию «исследование». А специалист исследования не проводит, он высказывает суждение по специальному вопросу, что, собственно, и нашло отражение в упомянутой дефинитивной норме ч. 3 ст. 80 УПК РФ. И это логично: не могут разные по процессуальному статусу фигуры, действующие в различных процессуальных режимах, «поставлять» в уголовный процесс одинаковые по своей природе доказательства, отличающиеся только названием. (Здесь мы должны еще раз высказать свои критические суждения относительно существующей в Республике Казахстан практики, согласно которой заключения экспертов пишут эксперты Минюста РК, а сотрудники экспертных подразделений системы МВД РК оформляют результаты проведенных ими исследований в виде заключений специалистов [3]).

В российском уголовном процессе с момента появления заключения специалиста в числе источников доказательств с 2003 г. и вплоть до декабря 2010 г. практика использования и интерпретации заключений специалистов сильно разнилась, и только благодаря выверенным правовым позициям Пленума ВС РФ, отраженным в Постановлении № 28 от 21.12.2010 г. «О судебной экспертизе по уголовным делам»[4], был установлен единый подход к пониманию правовой природы заключения специалиста как письменной консультации сведущего лица. Это же Постановление ПВС РФ обозначало весьма перспективное направление использования заключения специалиста в доказывании: для оценки и оспаривания заключения судебного эксперта (абзац 2 п. 19).

Однако с сожалением приходится констатировать, что в 2021 г. Пленум ВС РФ внес весьма радикальные правки[5] в вышеуказанное Постановление № 28, которые, фактически, создали реальную проблему для адвокатов в части оперирования заключением специалиста.

Из текста Постановления № 28 был исключен принципиально важный с точки зрения состязательности сторон абзац 2 п. 19, а также п. п. 20-22, разъясняющие порядок привлечения специалиста к участию в судебном следствии (в том числе – для оценки заключения эксперта). Этот исключенный абзац 2 п. 19 гласил: «Для оказания помощи в оценке заключения эксперта и допросе эксперта по ходатайству стороны или по инициативе суда может привлекаться специалист. Разъяснения специалист дает в форме устных показаний или письменного заключения».

Ликвидация такой возможности – явное ограничение состязательного познавательного потенциала в суде. Не секрет, что правоприменители (и следователи, и дознаватели, и прокурорские работники, и сами судьи) редко обладают достаточно глубокими специальными познаниями для компетентной оценки качества проведенного экспертом исследования, корректности применения экспертной методики, правильности оценки выявленных экспертом признаков. Усложнение экспертных методик, увеличение их числа, как объективная тенденция развития науки и техники, зачастую усиливает негативное явление в виде чрезмерного доверия правоприменителей выводам судебного эксперта. Данная тенденция диктует необходимость привлечения «стороннего взгляда» компетентного лица, не зависящего от обвинителя, способного выявить экспертные ошибки.

При всей логической целесообразности привлечения специалиста для оценки заключения эксперта в реалиях состязательного судопроизводства отказ Пленума ВС РФ от этой очевидно полезной технологии познания судебной истины можно расценить именно как отход от генеральной линии на укрепление состязательных начал в уголовном судопроизводстве, которую заложил в своих решениях Конституционный Суд РФ, осуществив в рамках судебной реформы 90-х годов свою «тихую революцию»[6]. Следуя яркой лексике профессора В.П. Божьева [6], деятельность Пленума ВС РФ в части «сворачивания» состязательности сторон с участием сведущих лиц в уголовном процессе можно не менее образно назвать «тихой контрреволюцией Пленума Верховного Суда РФ».

К чему на практике привел этот «разворот на 180 градусов» в политике вовлечения в доказывание специалиста, можно со всей очевидностью проследить на примере многочисленных решений судов, признающих недопустимым доказательством заключения специалиста, представленные стороной защиты для опровержения выводов судебного эксперта.

Например, Судебная коллегия по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации в кассационном определении от 26 октября 2021 г. N 41-УД21-46-А3 согласилась с решением суда первой инстанции: «Судом обоснованно не были приняты во внимание показания и заключение специалиста Ш. в отношении заключения судебно-медицинской экспертизы трупа Филиппенко Ю.И., потому что они были направлены не на ответы на вопросы, когда на это требуются специальные познания, а на оценку уже имеющегося в деле заключения эксперта, что в данном случае недопустимо»[7].

Также критически отнесся к заключению специалиста Восьмой кассационный суд общей юрисдикции в определении от 19.07.2023 по делу N 77-3258/2023: «Специалист, без проведения исследования трупа … и изучения соответствующей медицинской документации, в которой отражены сведения об оказанной ей медицинской помощи, дал оценку качеству заключений судебно-медицинских экспертиз. Вместе с тем, оценка доказательств в соответствии со ст. 58 УПК РФ не входит в круг обязанностей специалиста. Такая оценка производится судом при разрешении уголовного дела и вынесении итогового решения»[8].

Сходное отрицательное отношение суда первой инстанции поддержал в апелляционном определении Пятый апелляционный суд: «Вопреки доводам жалобы, суд пришел к правильному выводу о том, что приобщенное защитником заключение специалистов (т. 13

л.д. 199-228) не может быть использовано как доказательство по делу и сослался на ст. 58 УПК РФ, которая не относит к компетенции специалиста рецензирование экспертного заключения, направленного на оценку имеющихся в деле доказательств, что не входит в компетенцию специалиста, и указанная рецензия, как верно отмечено судом, не может быть признана допустимым доказательством»[9].

Думается, в реальной судебной практике подобных решений с обоснованием недопустимости осуществления специалистом оценки заключения эксперта можно найти десятки. Для судей весьма удобны коррективы прежнего Постановления № 28 от 21.12.2010 Пленумом ВС РФ: по сути, нет теперь необходимости чрезмерно глубоко анализировать альтернативное мнение специалиста, представленное стороной защиты для дискредитации заключения судебного эксперта (учитывая сложность оценки научной обоснованности выводов эксперта, выявления нарушения требований экспертной методики и т.д.). Судьям легче оформлять мотивировочную часть приговоров, используя данные, отраженные в заключении эксперта – теперь «единственном легальном» источнике сведений, полученных на основе специальных знаний.

В этих условиях, упрощающих жизнь судей и государственных обвинителей, условиях ликвидации реальной состязательности сторон при доказывании специальных вопросов, требующих познаний сведущих лиц, представителям адвокатского сообщества весьма некомфортно оказывать качественную юридическую помощь. Требуется разработка новых тактических приемов, минимизирующих эту потерю возможности опровергать в состязательном режиме выводы судебной экспертизы.

Полагаем, уж коль Пленум ВС РФ исключил право использовать помощь специалиста для оценки заключения эксперта, адвокату-защитнику следует по-иному презентовать результаты консультационной деятельности специалиста. Во-первых, обращаясь к специалисту в порядке ч. 3 ст. 80 УПК РФ, адвокат-защитник должен требовать от компетентного лица письменное заключение специалиста (а не рецензию, не акт несудебной экспертизы). Во-вторых, перед специалистом надлежит ставить «обезличенные» вопросы, касающиеся требований конкретной экспертной методики (но не их соблюдения конкретным экспертом в данном деле), касающиеся правил оценки тех или иных признаков, их достаточности для формулирования определенного вывода. Безусловно, правильная формулировка вопросов специалисту в этой непростой ситуации – залог успеха привлечения специалиста для усиления позиции стороны защиты. Поэтому, в-третьих, целесообразно, чтобы специалист, приглашенный защитником для консультации, предварительно изучал заключение эксперта, выявлял в нем проблемные моменты, касающиеся примененной методики, сформулированных выводов и др., чтобы помочь защитнику корректно сформулировать вопросы для включения их в свое заключение. Например, в случае анализа заключения эксперта, исследовавшего каннабис, при выявлении проблемных аспектов в этом заключении перед специалистом можно поставить вопросы о процедуре взвешивания наркосодержащих растительных остатков, о правилах поверки оборудования, применяющегося для этого, вопросы о морфологическом исследовании и о типичных анатомо-морфологических признаках каннабиса, сходстве некоторых из них с признаками крапивы двудомной и т.д. Эти «обезличенные» вопросы позволят специалисту представить заключение как абстрактную консультацию по специальному вопросу, что лишает возможности оппонентов упрекнуть специалиста в попытках оценить заключение конкретного эксперта. Статус-кво сохраняется, а в руках у стороны защиты имеется компетентное мнение о подлежащей применению экспертной методике, опираясь на которое, сам защитник может в суде поставить под сомнение выводы судебной экспертизы. А дальше – «дело техники»: ссылаясь на ч. 4 ст. 271 УПК РФ, защитник ходатайствует о допросе специалиста, обеспечив заранее его явку. При допросе защитник спрашивает специалиста о требованиях методики, а потом акцентирует внимание суда на несоответствии заключения эксперта этим требованиям. Далее, ссылаясь на п. 16 действующего Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 19.12.2017 N 51 «О практике применения

законодательства при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции (общий порядок судопроизводства)»[10], защитник ходатайствует о назначении дополнительной или повторной судебной экспертизы[10].

Предложенный алгоритм поможет в обновившихся сложных условиях создать предпосылки для успешного конкурирования стороны защиты со стороной обвинения в вопросах оценки заключения судебного эксперта.

Список литературы

1. Кассационное определение Пятого кассационного суда общей юрисдикции от 02.06.2022 N 77-1113/2022. Документ опубликован не был. [Электронный ресурс]. Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

2. Апелляционное постановление Московского городского суда от 25.04.2019 по делу N 10-7546/2019. Документ опубликован не был. [Электронный ресурс]. Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

3. Зайцева Е.А. Заключение специалиста – «процессуальный клон»? // Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасын жетілдірудің болашағы: Халықаралық ғыл.-практ. конф. мат-ры = Перспективы совершенствования уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан: Мат-лы международ. науч.-практ. конф. / Қауымдастырылғын профессор Д. Т. Кенжетаевтың жалпы редакциясымен. – Қарағанды: Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2018. – С. 163-165.

4. О судебной экспертизе по уголовным делам: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 21.12.2010 N 28 // Бюллетень Верховного Суда РФ. 2011. N 2.

5. О внесении изменений в отдельные постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации по уголовным делам: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 29.06.2021 N 22 // Российская газета. 2021. 16 июля.

6. Божьев В. П. «Тихая революция» Конституционного Суда в уголовном процессе Российской Федерации // Рос. юстиция. 2000. № 10.

7. Кассационное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации от 26 октября 2021 г. N 41-УД21-46-А3. [Электронный ресурс]. URL: https://ukrfkod.ru/pract/opredelenie-sudebnoi-kollegii-po-ugolovnym-delam-verkhovnogo-suda-rossiiskoi-federatsii-ot-26102021-n-41-ud21-46-a3/ (дата обращения: 16.10.2023).

8. Кассационное определение Восьмого кассационного суда общей юрисдикции от 19.07.2023 по делу N 77-3258/2023. Документ опубликован не был. [Электронный ресурс]. Доступ из справ.-правовой системы «Консультант-Плюс».

9. Апелляционное определение Пятого апелляционного суда общей юрисдикции от 19.07.2023 по делу N 55-447/2023. [Электронный ресурс]. Документ опубликован не был. Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

10. О практике применения законодательства при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции (общий порядок судопроизводства): Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 19.12.2017 N 51 // Российская газета. 2017. 29 дек.

PROBLEMS OF APPLICATION OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION IN MOLECULAR AND GENETIC EXAMINATIONS DURING THE DURATION OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Babchenko A., candidate of biological sciences,researcher, forensic expert Dnipropetrovsk research Institute of Forensic Expertise Ministry of Justice of Ukraine
Mylostyva D.,candidate of agricultural sciences,forensic expert Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Expertise Ministry of Justice of Ukraine
Voronov E., forensic expert, Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Expertise Ministry of Justice of Ukraine

The general complexity of the situation during martial law can complicate the application of criminal and criminal procedural legislation in molecular genetic examinations. Russian-Ukrainian war is, perhaps, the biggest problem facing modern DNA tests. It turns out that the number unrecognizable bodies and relatives the dead is growing every day that gets bigger and bigger a burden on institutions which carry out forensic medicine activity Trace note that in professional practice in everything the world principles of molecular genetics identification of the person in part receiving primary laboratory data are universal and are described in detail in many authoritative of the world forensic textbooks DNA analysis (Butler , 2010, 2012; Goodwin et al .)

It is important to coordinate actions between the relevant structures and ensure safety and access to the necessary resources for experts who carry out such examinations.

During the military aggression in Ukraine, the need for forensic molecular genetic examinations may arise in connection with various situations, such as the identification of the dead, the determination of family ties, or the identification of a suspect in a crime. However, in the conditions war they can arise certain challenges and limitations for conducting such examinations:

1. Access to materials - in language military actions they can to complicate access to materials for conducting molecular and genetic tests tests, such as DNA samples the dead or suspects. No access to the zone conflict or limited possibility collection samples may complicate the work of experts.

2. Conditions military conflict they can create a threat safety of personnel and equipment, which carry out molecular and genetic analyses. It may require additional measures security and protection.

3. Limited access to experts and resources - in the military conflict may lead to resettlement population and destruction infrastructure that may affect availability qualified experts and necessary resources for carrying out molecular genetic studies examination

4. The political context of the military conflict may to influence the conduct and interpretation of molecular genetic tests examination, in particular in cases where the results examinations they can have political consequences or influence public opinion.

Despite these challenges, holding forensic molecular genetics examination can be important to ensure justice and law and order during the war conflict It is important that such examinations were held objectively, independently and in accordance with established standards, despite the complex ones conditions.

Application of molecular genetics methods in forensic medicine examinations may cause a number of problems related to criminal and criminal procedure legislation. Here are some of them:

Complexity proof base Molecular and genetic examinations they can require specialized equipment and skills for proper collection and analysis DNA samples. If it's not done properly, maybe arise doubt of credibility results examinations.

The complexity of the evidence base in molecular genetic examinations really arises due to several factors, namely:

Specialized equipment: Molecular genetic analyzes require specialized equipment, such as PCR machines, gel electrophoresis systems, automated sequencing machines, and others. This

equipment is not only expensive to purchase, but also requires regular maintenance and skilled personnel to operate it.

Staff skills and experience: Conducting molecular genetic examinations requires staff with a high level of skills and experience in working with genetic material. Incorrect collection, processing or analysis procedures can lead to false results, which can undermine the validity of the examination.

Standardization and quality control: It is important that laboratories performing molecular genetic testing adhere to standards and protocols to ensure the quality of results. This includes quality control systems, internal and external audits, and participation in international preventive control programs.

Expert assessment: After obtaining the results of the examination, they must be analyzed and interpreted according to the specific criminal case. This requires not only scientific knowledge, but also experience in litigation and legal aspects.

Consequently, shortcomings in the collection and analysis of genetic data can lead to doubts about the reliability of the results of molecular genetic examinations. Therefore, it is important that such examinations are carried out properly, using standardized methods and quality control.

Molecular and genetic examinations can be costly and time - consuming that makes it difficult their use in legal proceedings, especially in countries with limited budgetary resources.

The high cost and duration of molecular genetic examinations can be a serious limitation for their use in court procedures, especially in countries with limited budgetary resources.

In this regard, it is important to ensure the availability of molecular genetic examinations for all who need them in court proceedings. This may require the development of effective resource management strategies, the stimulation of innovation in the field of research and development of new technologies, as well as cooperation with international organizations to ensure the availability and standardization of molecular genetic analysis methods.

Interpretation of molecular and genetic data can be difficult due to the presence genetic variability and others factors that they can influence the results examinations. It may to create opportunity for disputes of correctness and reliability results.

Privacy and Ethics: Collection and Storage genetic data may violate personal privacy. It may require strict compliance laws and ethical standards to provide privacy and security data.

Software privacy and ethical using genetic data is important a condition for the introduction of molecular genetics examination in court procedures. It helps save trust public to these technologies and prevent possible negative consequences.

To provide quality and reliability molecular genetic results examination necessary standardization of procedures and accreditation laboratories. Insufficient standardization may lead to different results in different laboratories and raise question of authenticity data.

Insufficient standardization and accreditation they can lead to a difference in results between different laboratories that may blow up confidence in molecular genetics examination and raise question of credibility data. That's why it's important ensure that laboratories which carry out such examinations were observed tall standards quality and competence.

In general, molecular and genetic examinations may be useful a tool for investigation criminal cases, but them use should take into account not only scientific, but also legal and ethical aspects.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ И НЕЗАВИСИМОСТИ СЛЕДОВАТЕЛЯ

Сербин Н.Н.,к.ю.н., доцент, ведущий специалист по организации научной работы, Запорожский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр Министерства внутренних дел Украины, г. Запорожье, Украина

Положения Уголовного процессуального кодекса Украины [1] (далее по тексту – УПК), реформировало значительное большинство институтов уголовного судопроизводства нашего государства и было положительно одобрено Европейским сообществом.

Вместе с тем следует обратить внимание на наличие определенных проблем. В первую очередь это касается деятельности следственных подразделений органов внутренних дел, а конкретно - обеспечения их процессуальной самостоятельности и независимости.

Актуальность избранной темы обусловлена тем, что процессуальная самостоятельность и независимость следователя много лет служила краеугольным камнем его полномочий, свидетельствовала о той важной роли, которую государство и общество отводили и отводят следователю по борьбе с преступностью.

Вопросы, касающиеся процессуальной самостоятельности и независимости следователя, были предметом исследования многих ученых-юристов, в частности, Ю.Аленина, С. Альперта, А. Баулина, В. Берназа, А. Дубинского, В. Зеленецкого, А. Литвинчука, А. Ляша, А. Михайленко, М. Михеенко, В. Нора, М. Погорецкого, М. Серого, С. Слинько, С. Смокова, А. Солдатенко, С. Стаховского, В Тертышника, Л.Удаловой, М. Шумило и других.

Несмотря на это, практическая реализация целого ряда, связанных с ней вопросов, остается далека от решения и требует дальнейшего усовершенствования.

Основной целью данной статьи является попытка анализа действующего уголовно-процессуального законодательства и поиск перспективных путей улучшения процессуальной самостоятельности и независимости следователя в связи с принятием нового УПК.

Согласно ст. 2 УПК, наряду с другими задачами уголовного производства, законодатель предусмотрел необходимость обеспечения быстрого и полного расследования.

Учитывая, что следователи органов внутренних дел осуществляют досудебное расследование львиной доли уголовных правонарушений, предусмотренных Законом Украины об уголовной ответственности, невольно задаешься вопросом, а сможет ли следователь обеспечить скорость и полноту досудебного расследования?

С тех пор как начал действовать новый УПК 2012 года, начало резко повышаться «нагрузка» на одного следователя в райотделах внутренних дел областных центров Украины. К сожалению, такая ситуация, скорее всего, будет иметь тенденцию к росту.

В чому ж причина такого явища? Невже слідчі розучилися навичкам слідчої діяльності, забули методику розслідування окремих видів злочинів? Причина в іншому. Вони просто «фізично» не в змозі якісно опрацювати весь масив, закріплених за ними проваджень (кримінальних справ), оскільки значну частину свого робочого часу приречені проводити в кабінеті чи то прокурора, чи то слідчого судді, обґрунтовуючи необхідність проведення тієї чи іншої процесуальної дії.

Справа в тому, що з прийняттям і вступом в силу нового КПК України, проблема процесуальної самостійності і незалежності слідчого позначилася особливо гостро.

Слідчі зі стажем добре пам’ятають ч.1 ст.114 КПК 1960 року, у якій вказується, що при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення. Найбільш часто це, як відомо, стосувалось обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, чи проведення обшуку житла або іншого володіння особи.

Відповідно до ч.5 ст.40 нового КПК, слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності. Начебто нічого не змінилось і зараз. Але насправді, замість того, щоб підсилити позицію слідчого як самостійної процесуальної одиниці, новий КПК підсилив статус інших суб’єктів кримінального судочинства, які ведуть процес, і в першу чергу прокурора, чиї повноваження й так максимально широкі. І що виходить? Слідчий, з одного боку, підлеглий керівникові органу досудового розслідування, з іншого — прокурору. Крім цього, чимало своїх рішень слідчий зараз має узгоджувати у слідчого судді.

Мимоволі замислюєшся, а чи доцільно було законодавцю обмежувати слідчого у його процесуальній незалежності?

Мені здається, що ні. Візьмемо для прикладу хоча б ситуацію з проведенням освідування.

Процесуальне і тактичне значення освідування підозрюваних та потерпілих головним чином полягає в тому, що за допомогою цієї слідчої (розшукової) дії є можливість негайно виявити й зафіксувати на їх тілі різноманітні сліди злочину або встановити відсутність таких. І те й інше може відігравати вагому роль для успіху розслідування. Своєчасність одержання вказаних фактичних даних попереджує, зокрема, непоодинокі спроби підозрюваних, а часом і потерпілих позбутися від наявних на їх тілі слідів біологічного чи хімічного походження, що легко піддаються знищенню.

Вже це одне підтверджує необхідність якомога оперативного і невідкладного проведення зазначеної слідчої дії. Та якщо раніше слідчому для проведення освідування достатньо було винести відповідну постанову, ознайомити з нею освідувану особу, зафіксувати наявність на її тілі особливих прикмет, склавши про це протокол, то зараз, відповідно до ст.241 КПК, освідування особи здійснюється на підставі постанови прокурора. Погодьтеся, що ця обставина, без сумніву тягне за собою відволікання як слідчого, так і прокурора, а головне - втрату дорогоцінного часу.

Візьмемо наступну слідчу дію – виїмку, яка полягає у вилученні певних об’єктів, місцезнаходження яких відоме (шукати їх немає необхідності) і які мають значення для встановлення істини у справі [2, 36].

Раніше, за загальним правилом, виїмка проводилась за вмотивованою постановою слідчого та за обов’язкової участі не менш як двох понятих і особи, в якої проводиться виїмка.

Тепер же, за новим КПК, законодавець чомусь взагалі «вивів» зі складу слідчих дій виїмку, «перевівши» її до заходів забезпечення кримінального провадження і назвавши як тимчасовий доступ до речей і документів.

Крім цього, ч.2 ст.159 нового КПК передбачає, що тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється уже не за постановою слідчого, а на підставі ухвали слідчого судді, суду.

Уявімо ситуацію. Потерпілий приніс з собою документи, що підтверджують його право власності на мотоцикл, викрадений у нього з орендованого гаража. Раніше, процедура виїмки техпаспорта в кабінеті слідчого зайняла б кілька хвилин.

Зараз же, слідчі судді призначають до розгляду клопотання слідчого про надання тимчасового доступу до речей і документів лише через декілька днів, після отримання клопотань, мотивуючи це необхідністю виклику в судове засідання осіб, у володінні яких знаходяться речі та документи.

До того ж, право на звернення до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів має уже не тільки сторона обвинувачення, а й сторона захисту.

Слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку тільки у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. Проведення обшуку і виїмки без винесення відповідної ухвали повністю виключається, на відміну від норм попереднього КПК, які передбачали чотири підстави для проведення обшуку і виїмки без постанови слідчого.

Чи можна після цього говорити про забезпечення швидкого й повного розслідування?

На жаль, обмеження процесуальної самостійності слідчого торкнулися не лише проведення слідчих дій. Не поодинокими є й інші процесуальні дії.

Взяти хоча б нез’ясовне позбавлення самостійності слідчого при прийнятті ним рішення про примусовий привід несумлінного свідка. Зараз це рішення, як відомо, приймається слідчим суддею за клопотанням слідчого.

Про запобіжні заходи і говорити не доводиться. Навіть такий вид запобіжного заходу як особисте зобов'язання (щось на кшталт підписки про невиїзд у КПК 1960 р.), і той також застосовується слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Свого часу причину існування інституту понятих законодавець пояснював прагненням не допустити можливої фальсифікації доказів з боку працівника правоохоронних органів. Складається враження, що й зараз законодавець керувався тими ж самими думками, коли визначав процесуальний статус слідчого у новому КПК.

Це лише мала частина процесуальних обмежень, яких зазнали слідчі органів внутрішніх справ.

Важко не погодитись з тим, що ігнорування позитивного досвіду, набутого і апробованого за часів дії КПК 1960 р., з прийняттям нового КПК призвело до остаточної втрати слідчими залишків своєї процесуальної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою і фактично наблизилася до процесуальної самостійності колишнього дізнавача органу дізнання[3].

Зрозуміло, що треба якомога скоріше внести зміни до введеного у дію КПК з метою підвищення процесуального статусу слідчого, оскільки за таких умов, навіть збільшення кількості слідчих не надасть їм змоги ефективно розслідувати всі без винятку злочини, а процесуальна самостійність і незалежність слідчого залишаться лише декларацією, позбавленої реальних гарантій.

Список литературы:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

2. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів/ Стахівський С.М. // Науково-практичний посібник. – К.: Атіка, 2009. – 64 с.

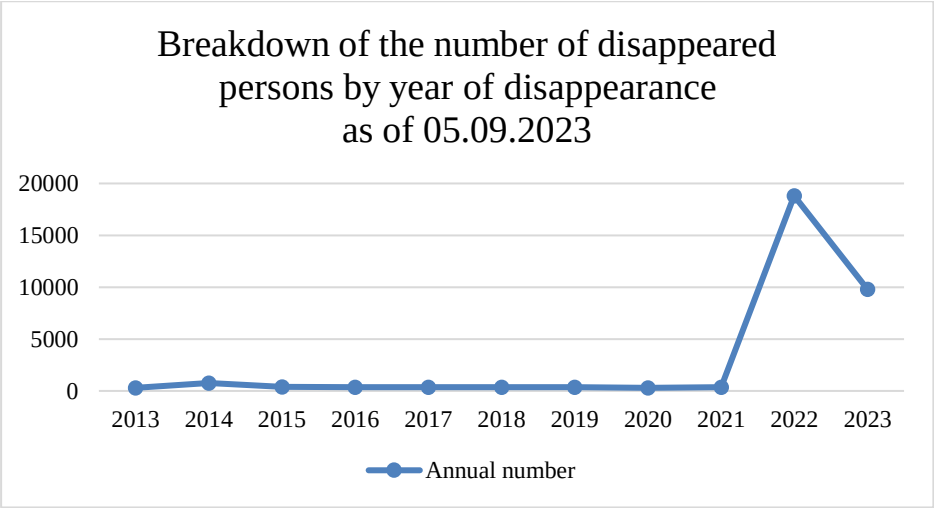
3. Ляш А.О., Баулін О.В., Процесуальна самостійність та незалежність слідчого за новим КПК України [www.pravoznhttp://www.pravoznavec.com.ua/period/article/]

MODERN ASPECTS OF DNA IDENTIFICATION OF MISSING PERSONS IN UKRAINE

Babkina O. P., Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Organizational and Methodological Department of the Kyiv City Clinical Bureau of Forensic Medical Examination, Kyiv, Ukraine. Professor of the Department of Pathophysiology at the Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Babenko M. S., Student of the Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

In recent years, in the context of the international armed conflict on the territory of Ukraine, the number of missing persons has been steadily increasing. According to the database of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as of 23 February 2022, there were 6726 missing persons in Ukraine, and as of 5 September 2023, this figure increased more than 5 times and amounted to 35114 people. Among them, there are 6 times more men than women. Statistics as of September 2023 indicate the two largest increases in the number of missing persons depending on the intensification of hostilities, namely: in 2014, there were 756 missing persons, and in 2022 - 18811[1].

Data: MIA of Ukraine dataset "Information on Missing Persons"

Analytics: YouControl

One of the most reliable means of identifying missing persons is forensic molecular genetic examination. The leading international organizations specializing in the search and identification of missing persons are the Red Cross (Missing Persons Global Response program), INTERPOL (I-Familia system), and the International Commission on Missing Persons (ICMP) [2, 3, 4].

Since 2014, ICMP has been an independent international organization established on a treaty basis and headquartered in The Hague, the Netherlands, whose mandate is to ensure cooperation between governments and other authorities in the search for persons missing as a result of conflicts, human rights violations, disasters, organized crime, illegal migration and other causes, and to provide support in the implementation of relevant measures. It is the only international organization mandated to work exclusively on the issue of missing persons and is governed by a Council of Commissioners. The ICMP was established in 1996 on behalf of US President Bill Clinton at the G7 Summit in Lyon, France, to address the issue of tracing and identifying missing persons from the various conflicts between 1991 and 1995 related to Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia and Yugoslavia. The ICMP currently operates three forensic centers, with offices in Sarajevo, Tuzla, Banja Luka, Baghdad, Erbil, and Pristina. By the end of August 2011, the ICMP had identified 16289 people from the former Yugoslavia through DNA matching. In order to assist the Philippines in identifying persons after Hurricane Frank, which killed more than 1000 people, INTERPOL invited ICMP to work with it, and for the first time a joint emergency response agreement was signed. The ICMP participated in the investigation of the following global events: the tsunami in Thailand, 2004; Hurricane Katrina, USA, 2005; Iraq, 2003; the Colombian civil war, 2008, and its additional investigation, 2016; Chile, 2015; Libya, 2011 [4].

Since its inception in November 2001, the ICMP Missing Persons DNA Identification System has been a benchmark for technical innovation and productivity in the field. The system complements forensic archaeological and anthropological methods with a state-of-the-art DNA matching process that has resulted in an exponential increase in the number and speed of identifications. The ICMP DNA identification system is based on integrated DNA testing laboratories in The Hague. The DNA laboratories have highly developed capabilities to obtain DNA profiles from very complex cases of unidentified human remains, such as bone samples from mass graves that have been buried for decades. ICMP has conducted the world's largest DNA testing program for missing persons, successfully testing more than 50000 bone samples, and creating a database of nearly 100000 DNA profiles of relatives to help identify nearly 20000 missing persons. The large-scale DNA testing uses a variety of nuclear autosomal STR (Short Tandem Repeat) systems, as well as Y-chromosomal DNA testing when necessary for definitive identification. Currently, ICMP is one of the first organizations to use Massively Parallel Sequencing (MPS) technology to identify missing persons, which significantly expands the range of problems that can be solved. The basis of DNA identification is the comparison of the DNA profiles of unidentified

human remains with the DNA profiles of their family members. Large databases of both types of DNA profiles are compared using specialized ICMP software, which allows for the identification of individuals with a very high level of statistical confidence [4,5].

ICMP uses a specialized data processing system to store and analyze information about missing persons and their families, including their genetic data. This system, the iDMS (Integrated Data Management System), is hosted on ICMP's own servers at its headquarters in The Hague. It contains the register of missing persons and related information, information and DNA samples from the families of missing persons, data on forensic archaeological operations and the recovery of human remains and evidence, anthropological examinations and case descriptions, laboratory DNA processing, DNA profile databases, and DNA matching information. There is a high degree of control over access to confidential information. Each user has access only to authorized parts of the database, and confidential data is stored and analyzed in an anonymous, encoded form at many stages of the process [4].

Conclusions. Today, in Ukraine, there is a clear need to expand cooperation between Ukrainian and foreign specialists/organizations in the issue of identification of missing persons. There are several international organizations in the world that help to identify missing persons, including ICMP (International Commission on Missing Persons), which has been noted for its assistance to many countries, introduces the most modern technologies in its practice, has a high degree of control over access to confidential information, and which can therefore provide significant assistance in identifying many missing Ukrainian citizens.

LIST OF REFERENCES

1.https://youcontrol.com.ua/data-research/znyk-i-ne-znaydenyyyak-zminiuvalasia-kilkist-znyklykh-bezvisty-do-ta-pid-chas-viyny/

2. https://missingpersons.icrc.org/search-process/tracing-and-registration

3.https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2021/INTERPOL-unveils-new-global-database-to-identify-missing-persons-through-family-DNA

4. https://www.icmp.int/

5. Carratto, T. M. T., Moraes, V. M. S., Recalde, T. S. F., Oliveira, M. L. G., & Teixeira Mendes-Junior, C. (2022). Applications of massively parallel sequencing in forensic genetics. Genetics and molecular biology, 45(3 Suppl 1), e20220077. https://doi.org/10.1590/1678-4685-GMB-2022-0077

КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ИДЕНТИФИКАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Шакенов А.О., з.ғ.к., профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Елде шиеленіс пен криминалдық белсенділіктің күшеюі, сондай-ақ ұйымдасқан қылмыстық құрылымдар мен олардың техникалық арсеналының өсуі жағдайында криминалистикалық әдістер мен технологияларды қолдану қылмысқа қарсы күрестің неғұрлым тиімді тәсілдерінің біріне айналуда. Ел ішіндегі де, одан тысқары жерлердегі де тәжірибе кейбір жағдайларда қылмыстық топтардың құқық қорғау органдарын қоса алғанда, құқық тәртібі күштерінен техникалық жағынан басымдығы елеулі болып табылатынын көрсетеді. Сондықтан қылмыс сияқты қоғамға қарсы элементтерге қарсы уақытылы әрекет ету үшін қылмысқа қарсы іс-қимылдың озық жүйелерін енгізуді қоса алғанда, алдын алу шараларын қабылдау аса маңызды.

Қазіргі заманғы қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттыру шарттарының бірі білікті, жан-жақты және терең теориялық әзірленген ғылыми база құру болып табылады. Оған сүйене отырып, құқық қорғау органдарының қызметкерлері қалыптасқан жедел жағдайға сәйкес қылмыстарды анықтауға, ашуға, тергеуге және олардың алдын алуға байланысты

барлық күрделенетін міндеттерді шеше алар еді. Осыған байланысты отандық криминалистика мен сот сараптамасы өздерінің әзірлемелерімен құқық қорғау органдарының практикалық қызметін бағыттайтын ғылым ретінде әрқашан алғы шепте. Бұл үшін әлеуетті ресурстар мен мүмкіндіктер бар. Олар, атап айтқанда, криминалистикалық идентификация сияқты ғылым деректерінің маңызды саласымен тікелей байланысты.

Адамды идентификациялау криминалистика мен сот сараптамасының басты міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта құқық қорғау қызметінің адамның жеке басын идентификациялаудың нақты әдістерін кеңінен күнделікті практикаға енгізудегі қажеттілігі едәуір өсті. Криминалистикалық идентификация теориясы туралы айтар болсақ, бүгінгі таңда бұл бағыт жетекші және неғұрлым әзірленген бағыттардың бірі болып табылатынын атап өткен жөн. Дәл осы криминалистика шеңберінде 1879 жылы А.Бертильон ұсынған антропометриялық әдістерден бастап, адамның ДНҚ-талдауына дейін теңдестірудің көптеген әдістері әзірленді [1].

Генотипоскопия әдісін пайдалану қылмыстарды ашу және тергеу кезінде туындайтын көптеген проблемаларды шешуге ықпал етеді. Мәселен, оның көмегімен мынадай мәселелерді айқындау мүмкін:

- нақты адамнан қанның, сперманың және басқа да кейбір объектілердің шығу тегін анықтау;
- егер қылмыстарды бір адам жасаса (оқиға орнында биологиялық тегі бар, мысалы сперма іздерін қалдырса), ол істі бір өндіріске біріктіруге;
- зорлауды жасауда күдікті адамнан жүктіліктің басталмағанын анықтауға;
- биологиялық тектес аралас іздер табылған жағдайларда оқиғаларға нақты қатысушылардың санын белгілеуге;
- бөлшектеніп табылған мәйіт бөліктерінің бір немесе әртүрлі мәйіттерге жататынын анықтау;
- нақты ер мен әйелдің баланың ата-анасы бола алатынын анықтау және тағы басқа.

Алайда жоғарыда айтылғандардың барлығы, ДНК фрагменттерінің молекулярлық-генетикалық талдауы - идентификациялау кезеңдерінің бірі ғана, және түпкілікті нәтиже шығару үшін алынған деректердің статистикалық талдауы – яғни, анықталған локустардың кездесуі жиілігінің есебі қажет. Бұл қылмыскер мен күдіктінің генотиптері сәйкес келген кезде ерекше маңызды.

Қазіргі кезде жақсы дамыған және адамның жеке басын теңдестіруде қолданылатын дерматоглифика медицинаның маңызды бағыты болып табылады. Дерматоглификалық зерттеулер туралы айтар болсақ, бастапқыда «дерматоглифика» терминін 1926 жылы антропология қажеттілігі үшін Харольд Камминс пен Мидло ұсынғанын атап өткен жөн. Олар дерматоглифті адам мен приматтардың саусақтарының, алақандары мен табандарының эпидермалдық үлгілерінің жиынтығы деп түсінді. 1926 жылдың сәуірінде американдық анатомдар қауымдастығының 42-ші жыл сайынғы сессиясында «Дерматоглифика» термині пайдалануға енгізілді. Халықаралық номенклатураға сәйкес алақан дерматоглифтерінде басты алақан сызықтарының бағыты (Камминс индексі), шатырараралық аралықтардың өрнектері, осьтік және гипотенарлық трирадиустар, тенар аумағындағы ақаулы өрнектер, папиллярлық сызықтардың дисплазиялары және басқа да белгілер ерекшеленеді. Олар антропологияда, адам мен приматтардың анатомиясында қолданылады.

Бірақ екі ғылым да саусақтар мен алақандарды зерттеуде алынған ақпаратты белсенді пайдаланады. Криминалистика мұндай ақпаратты дактилоскопия, ал антропология мен медицина дерматоглифтер деп атайды. Олардың әрқайсысы әртүрлі мақсаттарды көздейді: криминалистика – идентификациялауды, теңдікті анықтау; медицина - дерматоглифтер клиникалық медицинада қосымша генетикалық маркер ретінде қарастырылады. Мұнда 180-нен астам элемент пайдаланылады, бұл сараптамалық зерттеулердің идентификациялау мүмкіндіктерін арттыра отырып, теңдестіру өрісін едәуір кеңейтеді. Егер дактилоскопия папилляр өрнектердің құрылымын зерттесе, дерматоглифика морфологияның (сыртқы

құрылымы) ағзаның ішкі ортасымен (эндокриндік, иммундық жүйелермен және т.б.), ұлттық, нәсілдік және басқа да факторлармен байланысын зерттеумен айналысады.

Дерматоглифика деректерін криминалистикаға және сот сараптамасына интеграциялау адамның жеке басын идентификациялау кезінде мынадай артықшылықтарды пайдалануға мүмкіндік береді: туыстықты анықтау; бойын, жынысын белгілеу; жасырын генетикалық аурулардың болуы, сондай-ақ аурулардың жекелеген түрлеріне бейімділігі; психологиялық қасиеттерін тану (диагностикалау); белгілі бір кәсіптерге, шығармашылық немесе күштік қызмет түрлеріне бейімділік және т.б..

Адамның жеке басын теңдестірудің осы мүмкіндіктері қазіргі заманғы қауіпсіздік жүйелерінде де пайдаланылады. Қазіргі уақытта қауіпсіздіктің заманауи жүйесін биометриялық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Сондықтан қылмысқа қарсы күрестегі басқа да перспективалы бағыттармен қатар биометрика сияқты сала аса ерекшеленеді. Бұл ғылым физикалық сипаттамаларды өлшеу және адамның жеке мінез-құлық қасиеттерін қалыптастыру әдістерін және оларды адамды идентификациялау немесе аутентификациялау үшін пайдалануды білдіретін білім саласы ретінде сипатталады [2].

Әрбір адамның биометриялық деректер мен мінез-құлық сипаттамаларының бірегей жинағы бар екені белгілі. Бұл жағдай биометриялық параметрлердің физиологиялық және мінез-құлық топтарын бөліп көрсететін бірқатар биометриялық әзірлемелерде көрініс табады. Физиологиялық топқа адам қолының және ондағы қан тамырларының орналасуы жатады; саусақ іздерінің папилляр өрнектері; көз қарашығының суреті; көздегі қан тамырларының өрнегі; дауыс; бет әлпетінің формасы мен термограммасы; ДНҚ. Мінез-құлық тобына қол қою немесе кодтық сөзді жазу түрі мен сипаты, сондай-ақ клавиатурамен жұмыс істеу тәсілі жатады.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы биометриялық технологияларды дамытудың негізгі бағыттары ретінде ішкі және сыртқы көші-қонды реттеу, шекаралық бақылау, қылмыскерлердің жеке басын идентификациялау, сондай-ақ терроризмге және экстремизмге қарсы күрес салалары болып қала береді.

Заманауи инновациялық технологияларды дамыту арқылы полицейлерге қылмыстарды ашу үшін жаңа мүмкіндіктер ашылуда. Осылайша, еліміздің құқық қорғау органдары, оның ішінде Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету Тұжырымдамасының жобасы шеңберінде қоғаммен әріптестікте 2024-2028 жылдарға арналған компьютерлік-техникалық зерттеулер мен ІІМ-де бұрын жүргізілмеген жеке тұлғаны биометриялық идентификациялаудың заманауи жүйелерін жедел-криминалистикалық бөлімшелердің қызметіне енгізуді көздеп отыр. Өткен жылы осы ведомствода жұмыс істей бастаған Digital Crime Lab сандық криминалистикалық лаборатория сандық іздерді қолдану арқылы жасалған қылмыстарды тергеуге арналып, оның көмегімен компьютерлік-техникалық зерттеулер және жеке адамдарды идентификациялау жүйелер арқылы іске асырылады. Компьютерлік-техникалық зерттеулердің мақсаты компьютерлік құралдарды, электрондық ақпарат тасымалдағыштарды, бағдарламалық қамтамасыз етуді, байланыс құралдарын және арнайы құрылғыларды (ұялы телефондар, планшеттер, органайзерлер және т. б.), ақпаратты автоматты өңдеу құрылғыларын (серверлер) және телекоммуникациялық жабдықты зерттеу арқылы деректерді алу болып табылады.

Зерттеу объектілеріне мыналарды жатқызуға болады:

– аппараттық объектілер – негізгі блоктары (жүйелік блоктар, мониторлар), ішкі тораптары, бөлшектері, жинақтауыштары және тағы басқалар бар дербес компьютерлердің (үстел үстінде тұратын, портативті, қалтаға салып жүретін және т.б.) әртүрлі түрлері, оның ішінде ойын ойнауға арналған жабдықтары;

- бағдарламалық объектілер – дербес компьютерлер мен жергілікті желілерге арналған түрлі операциялық жүйелер; қолданбалы бағдарламалық өнімдер (жалпы мақсаттағы қосымшалар: мәтіндік және графикалық редакторлар, деректер базасын басқару жүйелері, электрондық кестелер және т. б.), оның ішінде ойын қосымшалары;

– мультимедия нысанындағы мәліметтер.

Тиісті ведомство мамандарының айтуынша, бұл бағдарламалық-аппараттық кешендер мен бағдарламалық қамтамасыз етулер, егер сапалы фото -, бейнематериалдар ұсынылса, ақпаратты қалпына келтіруге, сондай-ақ құқық бұзушылық жасаған адамдарды анықтауға мүмкіндік береді [3].

Сонымен қатар қылмыстарды ашу мен тергеудің қазіргі заманғы тәжірибесіндегі негізгі бағыт ретінде криминалистика шеңберінде психологиялық ғылымның мүмкіндіктерін пайдалануды, атап айтқанда психологиялық портретті жасауды бөліп көрсету қажет. Криминалистикада қылмыскердің психологиялық портреті туралы ілімнің қазіргі жағдайының толық мазмұндалуының бірі В. А. Образцовқа тиесілі. Оның ойынша, психологиялық портрет ретінде «адамды анықтау және іздестіру тұрғысынан маңызды, ақпараттық модельдердің үш түрінен тұратын адамның психологиялық және өзге де белгілері туралы мәліметтер жүйесі» түсініледі. Олардың кейбіреулерінде іздестіріліп отырған субъектінің белгілері туралы шынайы (оң) дерек бар (мұндай модельдер жәбірленушілердің, қылмыс куәгерлерінің айғақтары, процестік негізде жиналған өзге де деректер негізінде қалыптастырылады). Енді біреулері тексеруді қажет ететін болжамдардан тұрады. Және, ақыр соңында құрамдастырылған модельдер, яғни біреулер туралы шынайы деректі және енді біреулер жайлы болжамды деректерді қамтыған [4].

Құқық қорғау органдарында ол туралы мәліметтер болмаған немесе олар жеткіліксіз болған кезде анықталмаған қылмыскердің жеке басы криминалистік модельдеу объектісі болуы мүмкін. Бұл жағдайда қылмыс жасау тәсілі, қылмыстық әрекет тетігі және тағы басқа туралы қолда бар ақпараттың негізінде, сондай-ақ қалдырылған материалдық және идеалдық іздер бойынша анықталмаған қылмыскердің жеке басының моделін, яғни оның психологиялық портретін жасауға болады. Психологиялық портрет модель бола отырып, анықталмаған қылмыскердің жеке басының жекелеген қасиеттері туралы криминалистік маңызы бар ақпарат жүйесін білдіреді, ол арқылы оны іздеу бағыттарын айқындауға, сондай-ақ оның одан әрі мінез-құлқын болжауды жүзеге асыруға болады.

Жоғарыда баяндалғанды түйіндей отырып, криминалистикалық идентификация теориясы мен практикасын талдау басқа ғылымдардан криминалистикаға және сот сараптамасына білімді интеграциялау және қарқындату процесінің жалғасатынын көрсетіп отырғанын атап өткен жөн. Бұл оларды дамытудың қазіргі заманғы кезеңіне негізделген табиғи процесс болып табылады, және де қылмыстарды ашу, тергеу және алдын алу кезінде құқық қорғау органдарының алдында тұрған міндеттер кешенін шешу қажеттілігі өзекті болып қала береді.

Қоғам дамуының қазіргі жағдайларында бұрын криминалистикалық идентификация саласында жасалғандардың көбін, біздің ойымызша, қылмыстық сот ісін жүргізуге көптеп тартуды, бұрын белгісіз болған зерттеу объектілерін және ғылыми-техникалық прогрестің жаңа жетістіктерін қайта ойластыруды қажет ететінін атап өткен жөн. Бұл идентификация теориясының кейбір ережелері өзінің белгілі бір бөлігінде бүгінгі күннің шындығын көрсетпейтіндігімен түсіндіріледі. Осыған байланысты адамның жеке басын идентификациялау және осы негізде адамның жеке басы туралы ақпаратты жинау кезінде кешенді тәсілді әзірлеу кезінде негізгі мүмкіндіктерді жария ету міндетін қою талап етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Шакенов А.О. Криминалистика: Оқулық. – Астана: Фолиант, 2008. – 464 б.

2. Кухарев Г.А. Биометрические системы: методы и средства идентификации личности человека. – С.-Пб.: Политехника, 2001. – 240 с.

3. В Казахстане открылась первая криминалистическая цифровая лаборатория — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://khabar.kz/ru/news/nauka-i-obrazovanie/item/149912-v-kazakhstane-otkrylas-pervaya-kriminalisticheskaya-tsifrovaya-laboratoriya.

4. Образцов В. А., Богомолова С. Н. Криминалистическая психология: методы, рекомендации, практика раскрытия преступлений: учебное пособие. – Москва: Закон и право: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 447 с.

АЛДЫН АЛУ: ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕС ӘДІСТЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Сапаров Б.Ж., PhD, ABAI UNIVERSITY, Алматы қ.

Бұл жұмыстың мақсаты жастарды Қазақстан Республикасының экстремистік және террористік қызметпен байланысты құқық бұзушылықтар мен қылмыстар үшін жауапкершілік туралы заңнамасымен, сондай-ақ ҚР терроризм мен экстремизмге қарсы күрес саласындағы басқа да алдын алу шараларымен таныстырудың маңыздылығын көрсету болып табылады.

Қазіргі әлемде экстремизм мен терроризм ҚР ұлттық қауіпсіздігіне нақты қауіп төндіреді. Бұл мәселе Қазақстан үшін де, бүкіл әлем үшін де өзекті, сондықтан осы «аурудың» алдын алу маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Ағымдағы жылдың наурыз айының 22 күні сағат 20:00 шамасында Мәскеу қаласындағы «CROCUS CITY HALL» концерт залында теракт болғанын атап кету керек [1], аталған лаңкестік оқиғаның салдарынан қаза болғандар саны 144, оның ішінде қайтыс болған балалардың саны 6 дейін өсті және жарақат алғандар саны 551 адам, оның ішінде 15 бала [2].

Жоғарыдағы аталған лаңкестік оқиғаға байланысты, 23 Наурыз күні Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Мәскеудегі «CROCUS CITY HALL» концерт залында болған террорлық әрекетке байланысты Қауіпсіздік Кеңесінің мүшелерімен жиын өткізді. Кездесуде Тоқаев терроризмге қарсы күресте азаматтардың қауіпсіздігін және Қазақстанның басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимылын қамтамасыз ету шараларын күшейтуді тапсырды [3].

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің қауіпсіздік кеңестері хатшыларымен кездесуінде, Халықаралық терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелерін бөлек қарастырамыз. Әрине, мұнда біз саяси ерік-жігер көрсетуге тиіспіз. Солайша бірге екенімізді танытып, ең бастысы, тиімді әрекет етуіміз керек. Қазақстан бұл игі іске өзінің елеулі үлесін қосады. Бұған сенімді болыңыздар [4].

2023 жылғы статистикасы бойынша, экстремизм мен терроризмге қатысы бар 122 адамның ісі сотқа жолданған, анықталған тұлғалардың 3/1 лаңкестік әрекетті ашық түрде насихаттапты. Былтыр сотқа дейін тергеудің бірыңғай реестірінде экстремизм мен терроризмге қатысты 208 қылмыс тіркелді, бұл алдыңғы жылдан 6 пайызға көп, әсіресе, әлеуметтік, ұлттық, тектік және діни негіздегі араздықтың үлесі артқан [5].

Нақты терроризмді ашық насихаттаудың басым көрінісі Астанада байқалды. 50 жағдай тіркелді. Бұл алдыңғы көрсеткіштен 30 пайызға көп. Осы тізімді Алматы қаласы, Атырау және Жамбыл облыстары жалғайды. Құқық қорғаушылар 153 экстремистік материал тәркілеген. Оның дені кітап не ақпараттық парақшалар [5].

Экстремистік және террористік қызмет ұғымдары өте ауқымды, бірақ олар «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы №31 Заңында және «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі №416-I Заңында нақты жазылған.

Экстремизм терроризмнің идеялық және рухани тірегі болғандықтан қауіпті. Экстремизм өзінің жоғары мақсатына жеткенде, ол терроризмге, яғни ашық зорлық-зомбылыққа айналады.

Ақпараттық технологиялардың дамуы кезінде әлемдік қоғамдастық террористік және экстремистік ұйымдар тарапынан үлкен ақпараттық қауіпке тап болды. Интернетті пайдаланушылардың негізгі бөлігі – 14 жастан 20 жасқа дейінгі жастар, олар жас

ерекшеліктеріне байланысты мұндай ұйымдардың теріс әсеріне ең осал болып табылады. сондықтан жастар арасында мұндай қылмыстың алдын алу және алдын алу қажеттілігі туындайды. Саналы жастан бастап, шамамен 14 жастан бастап, білім беру мекемелерінің (мектептердің, орта арнаулы және жоғары оқу орындарының) ата-аналары мен оқытушылары жастарға экстремизм мен терроризмге қатысты білім беруі керек, қорқынышты трагедиялардың көрнекі мысалдарын жүргізуі керек, сондықтан жастар бір қарағанда зиянсыз болып көрінетін нәрсенің салдары туралы ойлануы керек (заңмен тыйым салынған экстремистік және террористік ұйымдарының рәміздерін репост жасау, сіздің қандай да бір пікіріңіз жариялау, сіздің блогыңыздың немесе аккаунтыңыздың жалпы мазмұны және т.б.).

Алдын алу жұмыстарын жүргізу кезінде ата аналар мен оқытушылар келесі міндеттерді шешуге назар аударуы керек:

террористік және экстремистік қызмет ұғымдарын ашу;

осы саладағы ҚР заңнамасымен танысу (ҚР Қылмыстық Кодексі, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі, «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы №31 Заңында және «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі №416-I Заңы және т.б.);

көрнекі іс-шараларды қарау-экстремистік және террористік бағыттағы қылмыстар саласындағы сот практикасымен танысу;

осы саладағы қылмыстар мен құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік түрлерімен танысу.

ҚР құқық қорғау органдары экстремистік және террористік әрекеттердің алдын алуға бағытталған профилактикалық шаралар саласында, соның ішінде құқыққа қайшы қызмет түрлерін жүзеге асыруға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және кейіннен жою, қоғамдық және діни бірлестіктердің, өзге де ұйымдар мен жеке тұлғалардың экстремистік қызметінің алдын алу және жолын кесу саласында орасан зор жұмыс атқаруда. ҚР құқық қорғау органдары және басқа да арнайы уәкілетті органдар мен лауазымды адамдар өз қызметін мынадай нормативтік-құқықтық актілердің негізінде жүзеге асырады:

«Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы №31 Заңы;

«Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі №416-I Заңы;

«Экстремизм мен терроризмге қарсы іс – қимылдың мемлекеттік жүйесін дамытудың 2023-2025 жылдарға арналған кешенді жоспары».

Қоғамдық ортадағы экстремистік және террористік көріністерге қарсы күрестің негізгі бағыттарының бірі олардың алдын алу болып табылады. Жастар арасындағы профилактикалық жұмыс әсіресе маңызды, өйткені бұл әртүрлі факторларға байланысты әртүрлі қоғамға қарсы және қылмыстық топтардың теріс әсеріне ұшырау тұрғысынан ең осал болып табылатын жас ұрпақ. Жастардың әлеуметтік және материалдық қорғалмауы, олардың психологиялық тұрғыдан жетілмегендігі, басқа адамдардың пікіріне айтарлықтай тәуелділігі – бұл қазақстандық жастар арасында радикализмнің оңай таралу мүмкіндігі туралы айтуға мүмкіндік беретін себептердің бір бөлігі ғана.

Атқарылған жұмыс барысында алдын алу – қоғамдағы экстремистік және террористік көріністерге қарсы күрестің негізгі бағыттарының бірі деген қорытындыға келдік. Алдын алу шаралары толеранттылыққа, патриотизмге және адамгершілікке тәрбиелеудің, яғни социумның денсаулығын сақтаудың негізгі шарасы болып табылады.

Алдын алу іс-шаралары оқу орындарының, астананың базасында жиі өткізіледі, бұдан әрі экстремизм мен терроризмге байланысты құқық бұзушылықтарды қысқартуға ықпал етуі тиіс. Экстремизм мен терроризмнің алдын алу мемлекет пен қоғам үшін осындай қорқынышты және қауіпті әлеуметтік құбылыстардың салдарын жоюға қарағанда әлдеқайда тиімді. Алдын алу іс-шаралар оқу орындарының базасында жиі өткізіледі, бұл болашақта

экстремизм мен терроризмге байланысты құқық бұзушылықтарды азайтуға ықпал етуі тиіс. Экстремизм мен терроризмнің алдын алу мемлекет пен қоғам үшін осындай қорқынышты және қауіпті әлеуметтік құбылыстардың салдарын жоюға қарағанда әлдеқайда тиімді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мәскеудегі теракт: «CROCUS CITY HALL» концерт залындағы террорлық оқиға салдарынан қаза болғандар саны артып келеді, https://www.minber.kz/2024/03/maskeudegi-terakt-crocus-city-hall-konczert-zalyndagy-terrorlyq-oqiga-saldarynan-qaza-bolgandar-sany-artyp-keledi/
2. Теракт в «Крокус сити холле». Факты, https://tass.ru/proisshestviya/20320557
3. Тоқаев Қауіпсіздік Кеңесінің шұғыл отырысын өткізді, https://www.gov.kz/memleket/entities/maslihat-pavlodar-terenkol/press/news/details/734617?lang=kk
4. Қасым-Жомарт Тоқаев: Халықаралық терроризм мәселесінде саяси ерік-жігер көрсетуге тиіспіз, https://kaz.inform.kz/news/kasim-zhomart-tokaev-halikaralik-terrorizm-maselesnde-sayasi-erk-zhger-korsetuge-tispz-4276d3/
5. Экстремизм мен терроризмге қарсы күрес, https://24.kz/kz/telepoject/zan-men-tartib/item/644039-ekstremizm-men-terrorizmge-arsy

ВОЗЗРЕНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА РОССИИ И КАЗАХСТАНА С ПОЗИЦИЙ ОХРАНЫ ЭЛЕМЕНТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Куликова О.Н.,к.ю.н, , доцент, ФГБОУ «Смоленский государственный медицинский университет» Министерства здравоохранения Российской Федерации

Элементы культурного наследия имеют высокое социально-правовое значение в связи с чем, подлежат уголовно-правовой охране. Законодательство России и Казахстана устанавливает за посягательство на них уголовную ответственность в виду их исторического достояния, неотъемлемости в государственном и общественном значении, социальной памяти и в целом культурной символизации государственности. Основной целью работы выступает определение тех преступных посягательств, которые способны причинить общественную опасность отдельным видам исторического, культурного, религиозного наследия. Исследование отражает установление уголовной ответственности Уголовным кодексом за преступления против отдельных элементов национального наследия, которые имеют прикладное значение в современный период развития российской и казахстанской государственности.

Правовое мировоззрение можно охарактеризовать как обобщенный взгляд на мир права как на идею должного в контексте исторического, социокультурного, онтологического, аксиологического аспектов [1; 34]. Воззрение отечественного уголовного закона представляет правовой взгляд государства, законодательную точку зрения на социально-общественную ценность и важность защиты тех объектов, которые подлежат уголовно-правовой охране и установления самой строгой юридической ответственности за посягательства на них. Отметим, что именно на государство возлагается главная обязанность реформирования общества, самого государственного механизма [2; 9]. В связи с чем, следует рассмотреть те элементы культурного, исторического, религиозного наследия, которые отражают современный правовой взгляд Уголовного кодекса Казахстана и России, закрепляют законодательное представление в отдельных статьях Особенной части законов.

Уголовный кодекс аккумулирует в себе перечень тех наиболее важных, значимых и необходимых для граждан государства, его населения, общества благ и ценностей, которые выступают компонентами уголовно-правовой охраны и представлены исчерпывающим перечнем общественно-опасных деяний. Элементы культурного наследия российского

государства выступают объектами защиты уголовным законом в виду отнесения их к составляющей части российской и казахстанской государственности.

Государственность определяется как явление общественного развития всемирно-мирового масштаба, которому сопутствуют высокие культурные и духовно-нравственные человеческие ценности. Государственность выступает формой проявления патриотизма граждан и категорией их правового сознания. Формой выражения правосознания людей выступает их законопослушное поведение, обусловленное уважением к существующим нормам права и правилам поведения в социуме, обществе.

Мировоззрение национального уголовного закона выступает уголовно-правовым охватом тех общественно-значимых благ и ценностей, которые составляют общественные отношения, относящиеся к государственно-личностным ориентирам и в их сохранении заинтересовано население и общество.

Культурное наследие рассматривается нами как комплексный институт в виду его многостороннего охвата нравственного, духовного, религиозного сознания. С позиций права – это сложившиеся в обществе правоотношения, с позиций человеческого восприятия – мировоззрение в культурной сфере населения. Классический подход к тому, какие элементы культуры следует к ней отнести, сводятся к определенным социально-духовным компонентам, направленным на удовлетворение духовных потребностей индивида, общества, которые имеют правовые аспекты. Перечень объектов уголовно-правовой охраны ориентирован на материальную и нематериальную культуру, природное наследие страны. Объекты материальной культуры представлены памятниками, артефактами, зданиями, а нематериальной – фольклором, обычаями, традициями.

Так, религиозное наследие в общем понимании трактуется как один из элементов современного культурного наследия и может включать определенные сооружения религиозного культа, в том числе церкви, храмы, часовни, мечети, синагоги. В соответствии с Конвенцией об охране нематериального культурного наследия Генеральной конференции ЮНЕСКО по вопросам образования, науки и культуры 2003 г., оно определяется как «обычаи, формы представления и выражения, знания и навыки, – а также связанные с ними инструменты, предметы, артефакты и культурные пространства, – признанные сообществами, группами и, в некоторых случаях, отдельными лицами в качестве части их культурного наследия» [3].

Актуальна проблема отсутствия необходимой нормативной базы, позволяющей не только установить порядок пользования религиозным культурным наследием, но и фиксировать меру ответственности религиозных и частных организаций, которые осуществляют пользование объектами наследия [4; 13].

Около 20 % объектов из Списка всемирного наследия ЮНЕСКО являются объектами с религиозной составляющей, Россия занимает восьмое место в мире по количеству таких объектов. Мавзолей Ходжи Ахмеда Ясави (каз. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі) признан шедевром человеческого гения и наряду с иными объектами всемирного наследия ЮНЕСКО в Республике Казахстан отнесен в список по культурным критериям [5]. Памятники всемирного наследия с религиозной составляющей представляют собой сложный объект, который воплощает не только уникальную архитектурную, но и уникальную художественную ценность, тесно связанную с духовной жизнью и обычаями страны [6].

Основной целью нашего труда выступает рассмотрение ценности и социально-духовной значимости объектов культурного наследия, которые составляют общественные отношения, охраняемые уголовным законом государства. Кодекс содержит в себе ряд уголовно-правовых норм, которые устанавливают уголовную ответственность за посягательства на отдельные виды интересов и ценностей культурного наследия. Определение таких элементов выступает основной задачей нашего исследования. Именно закрепление указанных объектов (элементов) отражает воззрение и правовые взгляды отечественного уголовного закона на необходимость их правовой охраны.

Соответственно к ценностям культурного, религиозного наследия следует отнести такие, как Православный храм Василия Блаженного на Красной площади в Москве, исторический центр Санкт-Петербурга, буддийский монастырь - Иволгинский дацан дацан в Улан-Удэ Республики Бурятия, этнографический музей-заповедник (государственный историко-архитектурный) «Кижи» в Республике Карелия, Соловецкие острова, православный Святогорский Свято-Успенский мужской монастырь в Псковской области, женский Покровский ставропигиальный монастырь Русской православной церкви в Москве, православный храм (памятник раннемосковской архитектуры XV в.) Спасский собор Спасо-Андроникова монастыря, кафедральный собор Смоленской митрополии Русской православной церкви - Собор Успения Пресвятой Богородицы [7; 119].

На просторах Казахстана также множество исторических и природных памятников стали священными [8]. На национальном уровне был утвержден список ста объектов, которые относятся к памятникам природного, национального наследия, историко-культурным, археологическим памятникам, местам поклонения и пр. [9] К ним относятся: Гора Ақмешіт (Улытау), Чарынский каньон, Мавзолей Алаша хана, Музей памяти жертв политических репрессий в посёлке Долинка, Тюркские культовые памятники Мерке-Жайсан, Крепость Акыртас VIII-IX вв., Городище Койлык, Городище Тараз, I-XIX вв., Мавзолей-комплекс Х. А. Яссави, Некрополи и подземные мечети Мангыстау, Мавзолей Есим хана, Пещера Кенесары, Место Орбулакского сражения, Монумент «Отан қорғаушылар» г. Астана, Мемориальный комплекс жертв политических репрессий «АЛЖИР», Триумфальная арка «Мәңгілік ел» г. Астана.

В случае уничтожения или повреждения указанных объектов в российском законе установлена уголовная ответственность по ст. 243 УК РФ в виду их культурно-исторической ценности для страны, населения. В уголовном законе Казахстана ст. 203 предусматривает ответственность в отношении предметов, имеющих особую ценность, при их уничтожении, повреждении либо вывозе. В качестве предметов посягательства законодатель прямо указывает: памятники истории, культуры, природные комплексы, объекты, взятые под охрану государством, предметы или документы, имеющие особую историческую, научную, художественную или культурную ценность (ч. 1 ст. 203).

Если указанное преступление причинило вред объектам культурного наследия народов России, относящихся к особо ценным для государства и общества, то ответственность наступает по ч. 2 ст. 243 УК Российской Федерации. Для квалификации с отягчающими признаками по законодательству Казахстана предусмотрены особые способы деяния (поджог, общеопасный способ), последствия в виде вреда здоровью средней тяжести или тяжкого (при неосторожной форме вины), определенные мотивы (социальная, расовая, национальная, религиозная вражда). Ст. 203 УК Казахстана также содержит ч. 3, где в качестве особо отягчающего признака законом предусмотрено наступление смерти человека по неосторожности [10].

Также отметим, что ст. 203 казахстанского уголовного закона в 2019 г. была дополнена ч. 1.1, в которой преступным деянием признается и незаконный вывоз культурных ценностей, объектов национального культурного достояния за пределы Республики Казахстан или их невозврат в Республику. В свою очередь Закон 2019 г. «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия» закрепляет Государственный список памятников истории и культуры, а в ст. 1 Закона «О культуре» Республики Казахстан 2006 г. приводится перечень культурных ценностей.

К слову, В XIX в. с присоединением Казахстана к России и в связи с дальнейшим строительством мечетей и церквей, в обычном праве казахов первым преступлением, предметом которого являлись культурные ценности, признавалось святотатство, то есть поругание, оскорбление чего-нибудь заветного, святого [11; 118].

Преступления, посягающие на культурные ценности государства, не носят масштабного характера (в России по ст. 243 УК в 2021 г. осуждено 10 человек, в 2022 г. - 3), но, тем не менее, они имеют место в современном обществе.

Таким образом, культурное наследие как составляющий компонент культурно-нравственного сознания, очерченный материальной или иной оболочкой в действующих УК РФ и Казахстана, охраняется государством. Перечень охраняемых элементов культурно-исторического компонента свидетельствует о законодательных воззрениях и признания их наиболее ценными для социальной памяти, истории, формировании правового сознания граждан, будущих поколений.

Уголовные законы государств своевременно изменяются, дополняются определенными положениями, которые придают уголовно-правовым нормам актуальный смысл с учетом тенденций развития общественных ценностей, интересов, социальных направлений, государственных и общественных тенденций, позиций и правовой культуры населения.

Преступления в сфере культурного наследия – это совокупность уголовно-наказуемых общественно-опасных деяний, способных причинить вред или создать реальную опасность его причинения в отношении комплекса охраняемых государством и обществом элементов культурной сферы. Объектом современной уголовно-правовой охраны российским и казахстанским законодательством элементы культурно-исторического наследия становятся тогда, когда их ценность и важность охватывает преперпевание общественными институтами и (или) гражданами таких благ, как культурные, социально-исторические, нравственные, религиозные ценности в связи с их социально-духовной и культурной памятью и мировоззрением.

Список литературы

1. Интымакова Л.Г., Чередникова Н.П. Мировоззрение: структура и способы организации// Вестник Таганрогского института имени А. П. Чехова. 2008. - С. 32- 38.

2. Морозова Л. А. Современная российская государственность: Проблемы теории и практики: диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.01. - Москва, 1998. - 313 с.

3. Справочник. Религия. Элементы, формы, функции религии// https://bingoschool.ru/manual/105/ (дата обращения 09.04.2024)

4. Пепеляева С.В. Религиозное нематериальное культурное наследие как социокультурный феномен и объект государственной охраны// Научно – информационный журнал. Методология и методы исследования культурных процессов. № 2 (33). 2021. - С. 9 – 15.

5. Список объектов всемирного наследия ЮНЕСКО в Казахстане//https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_

6. Конвенция об охране нематериального культурного наследия от 17 октября 2003 года//https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cultural_heritage_conv.shtml (Дата обращения 22.13.2024)

7. Куликова О.Н. Элементы религиозного наследия как объект уголовно-правовой охраны российским законодательством// В единстве сила и победа: сборник научных статей / под общей редакцией Горпинич Т.А., Лугвищик А.Н. Севастополь: Издательство: ИП Осадчий А.Ф. - 2022. – С. 118 – 122.

8. Святые места Казахстана: 10 сакральных объектов//https://www.nur.kz/leisure/tourist-routes/1774883-svatye-mesta-kazahstana-dla-zamuzestva-i-zacatia-rebenka/

9. Объекты Карагандинской области вошли в список сакральных мест Казахстана//https://novoetv.kz/obekty-karagandinskoj-oblasti-voshli-v-spisok-sakralnyx-mest-kazaxstana/.

10. Умышленные уничтожение, вывоз или повреждение предметов, имеющих особую ценность//https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovnyj_kodeks/203.htm

11. Мартыненко И.Э. Уголовная ответственность по законодательству Республики Казахстан за преступления против историко-культурного наследия// Вестник Института законодательства Республики Казахстан. 2013 г. № 3 (31). - С. 117 – 123.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРДЕГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАР: ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ИМИТАЦИЯ

Ниетуллаев Н.Н., Maqsut Narikbayev University (MNU), Астана

Кез келген мемлекеттің қылмыстық заңы өзге заңдарымен салыстырғанда айтарлықтай тұрақтылығымен ерекшеленетін нормативтік актілерінің бірі саналады. Ондағы нормативтердің құрастырылуы, қоғамдық қатынастарды, құбылыстар мен оқиғаларды абстракциялау, жалпылау және құқық нормасына рәсімдеу тәртібі, оларға құқықтық баға беру принциптері мен ережелері «салмақтығымен» көзге түседі. Дегенмен, Қазақстан мысалында қылмыстық заңға жоғарыда аталған қасиеттер өзінің болмысынан біртіндеп арылып келетінін де байқаймыз.

Тәуелсіздік алғалы бері елімізде қылмыстық заң екі рет жаңарды. 2014 жылғы қылмыстық заң реформасының [1] қылмыстыққа қарсы іс-қимылдағы пайдасының қаншалықты болғаны не табыстылығы жайында ғылыми ортада да, құқық қолдану практикасында да алуан пікірлер айтылған, дегенмен, заң техникасы тұрғысынан алғанда Қылмыстық кодекстің жаңартылуының қажеттігі шамалы болғаны белгілі. Өзге елдермен салыстырғанда Қазақстан Республикасы заң шығармашылық процесті реттеуді көздеген нормативтік базасының әлдеқайда жетілгендігімен ерекшеленеді, алайда оның доктриналды негізделуі тұрғысынан, өкінішке орай, бұл жетістігімізді қуаттай алмаймыз, өйткені қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу практикасы қазіргі таңда шектен тыс формализацияланған, номенклатуралық жоспарлау арнасында жүргізілуін тоқтатар емес. Тіпті, көрші елдердің ғалымдары да өз еңбектерінде осы жағдайға баса назар аударады [2; 3]

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы Қылмыстық кодексі қабылданғалы бері күні бүгінге дейін сексен жеті рет өзгерістерге не толықтыруларға ұшыраған (ол отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы заң жобасының бүгін-ертең қабылданатынын ескермегенде), яғни орта есеппен жыл сайын еліміздің қылмыстық заңына шамамен 8-9 рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілетінін аңғартады.

Қылмыстық заңға енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың әралуан жіктерге қарай топтастыруға болады, дегенмен, олардың мазмұнына қарай криминализациялау/декриминализациялау, пенализациялау/депенализациялау бойынша топтастырған мақсатқа лайық.

Криминализациялау немесе декриминализациялау мәселесінде отандық заңнамашы қолданыстағы қылмыстық заңға осы күнге дейін он түрлі актпен қылмыстық жауаптылықтан босатудың жаңа бір негізін (ҚР ҚК 67-1-бабы) және өзге де қылмыстық құқықтық ықпал ету шараларын мәжбүрлі төлем түрлерімен толықтырған болса (ҚР ҚК 98-1, 98-2-баптары), тоғыз түрлі актпен қылмыстық құқықтық практиканы он төрт түрлі жаңа қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарымен толықтырған (кесте 1).

Кесте 1. Криминализацияланған құрамдар

№	Қылмыстық кодекс бабы	енгізу уақыты
1	380-1	03.07.2017
2	188-1	27.12.2019
3	345-1	27.12.2019
4	380-2	27.12.2019
5	388-1	25.05.2020
6	412-1	06.10.2020
7	269-1	02.07.2021
8	295-1	02.07.2021
9	370-1	11.07.2022

10	370-2	11.07.2022
11	452-1	11.07.2022
12	217-1	12.07.2023
13	218-1	12.07.2023
14	235-1	12.07.2023

Сонымен бірге, алдағы уақытта тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты қоғамда дау туғызған оқиғалардың жиілеп кетуі салдарынан ұрып-соғу және денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру құрамдарының әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодекстен қылмыстық заңға «қайта оралатынын» ескеру керек.

Қылмыстық кодекс қолданысқа енгізілгелі бері тоғыз қылмыстық құқық бұзушылық құрамы декриминализацияланғаны да бар (кесте 2).

Кесте 1. Декриминализацияланған құрамдар

№	Қылмыстық кодекс бабы	енгізу уақыты
1	108	03.07.2017
2	109	03.07.2017
3	215	03.07.2017
4	393	21.01.2019
5	240	27.12.2019
6	130	26.06.2020
7	235	12.07.2023
8	373	12.07.2023
9	374	12.07.2023

Декриминализация және криминализация мәселелерімен қатар отандық заңнамашы осы уақыт аралығында жаза мәселесіне қатысты да бірсыпыра іс-шараларды атқарғанын ескеру керек (ҚК Ерекше бөлігі баптарындағы санкциялардың минимум-максимум көрсеткіштерін өзгерту). Қылмыстық кодекске өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңның барлығы дерлік осы міндетті атқарып келген.

Криминализацияланған қоғамға қауіпті әрекеттердің әрбірінің қылмыстық заңнамаға енгізілуінің қажеттігіне қатысты жеке-жеке сын айтуға болады, дегенмен, басым бөлігінде олар дербес құрам ретінде рәсімделмеген күйінде де отандық құқық қолдану практикасында қылмыстық құқық бұзушылық ретінде танылып келгенін де атап өту керек. Мысалы, ҚР ҚК 188-1-бабына рәсімделген мал ұрлау құрамы.

Жалпы, бұл құрамның енгізілу үлгісін ерекше сынға алуға болады. Жымқыру түрлері оның затының азаматтық айналымнан алынған-алынбаған не шектелген-шектелмегеніне қарай топтастырылғаны белгілі. Қолданыстағы қылмыстық заңда жымқыру затының ерекшелігіне қарай ҚР ҚК 6-тарауындағы жымқыру нысандарынан бөлек есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорларды жымқыру (ҚР ҚК 298-бабы), қару, оқ-дәрілер, жарылғыш заттар мен жарылыс құрылғыларын жымқыру (ҚР ҚК 291-бабын), рабиоактивті заттарды жымқыру (ҚР ҚК 284-бабы) жеке ажыратылған. Сонымен бірге, заңнамашы ҚР ҚК 6-тарауынан басқа тарауларында дәстүрлі түрде қылмыстың бір үлгідегі затына қатысты жымқырудың барлық белгілі нысандарын «шоғырландырады», яғни қаруды заңсыз алып қою және (немесе) айналдырудың ұрлық, тонау, ысырап ету, талан-таражға салу, алаяқтық, қарақшылық сияқты барлық нысаны ҚР ҚК 291-бабының конструкциясына салынған. Дәл осындай техника (заңи конструкция) ҚР ҚК 289, 284-баптарында да қолданылған. Сәйкесінше, заңнамашы осы тектес конструкцияда қоғамға қауіпті әрекеттердің қоғамдық қауіптілік дәрежесін де пара-пар анықтауға тырысқан.

Алайда төрт түлік малды жымқырудың дербес заты ретінде жеке құрамға рәсімдеуге қатысты заңнамашының шешімі [4], ойлауымызша, заң техникасы тұрғысынан да, қоғамға қауіпті әрекетті сипаты мен дәрежесіне қарай дұрыс құқықтық бағалау жағынан да сын көтермейді. Ең алдымен, ҚР ҚК 188-1-бабында жымқырудың бір ғана нысаны криминализацияланған – жасырын жымқыру. Бұл іс жүзінде кінәлінің әрекеттерінің артық саралану қатерінің орын алатынын ескермейді, мысалы, ұры малмен қатар азаматтық айналымнан алынбаған басқа да затты ұрлауының нәтижесі ҚР ҚК 188 және 188-1-баптарының жиынтығын береді. Сонымен бірге, ҚР ҚК 188-1-бабының бөліктері бойынша қоғамдық қауіптілік дәрежесін анықтау «қарапайым» ұрлық құрамдарымен салыстырғанда әрекетті айрықша жоғары қауіптілік деңгейде анықтағандығын көрсетеді, яғни бұл баптың конструкциясына шектен тыс жазалау қатері салынған. Мысалы, ҚР ҚК 1881-бабы 3-бөлігінің санкциясы ҚР ҚК 191-бабы 3-бөлігінің (тонау) санкциясымен бірдей (бес жылдан он жылға дейін бас бостандығынан айыру).

Сонымен қатар, ҚР ҚК 235-1, 295-1 сияқты нормаларда валюта құндылықтарының айналымына қатысты талаптардың бұзылуымен және бағалы металдар мен асыл тастардың заңсыз айналымына қатысты іс-әрекеттердің криминализациялануы (қайта криминализациялануы!) алдыңғы қылмыстық заңда олардың қоғамдық қауіптілік сипаты мен дәрежесіне қате баға берілгенін куәландырады . Дәл осындай жағдай алдағы уақытта жалған кәсіпкерлік құрамына да қатысты болуы ықтимал.

Сонымен бірге, аты шулы болған тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесінде де заңнамашының позициясында біркелкілік байқалмайтынын атап өту керек. Тұрмыстағы зорлық мәселесінде қоғам назарын тек ұрып-соғу не денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіруге тіреп қойған бұл құбылыстардың әлі де болса ғылыми тұрғыда да жеткілікті зерттелмегенін, құқық қолданушылардың да өз қызметіне бейқамдық танытатынын білдіреді. Ойлауымызша, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексінің 73-1 және 73-2-баптарындағы құқық бұзушылықтарды қылмыстық заң аясына «кезекті» қайтаруы кезінде бұл құрамдардың төңірегінде орын алған және олардың әкімшілік құқық бұзушылықтарға аударылуына себеп болған мән-жайларға қайта кезігіп, жұртшылықтың қайта қызу талқылау тақырыбына айналады (бұл істердің тергелуіне қатысты, сотта қаралуына қатысты шығындардың (издержки) «пайдасынан зияны» көп болатындығы). Дұрысы, әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы заңнаманың репрессивтілігін арттыру жағын ойластырғаны, өйткені «айнымалылардың орнын ауыстыру» сол бір нәтиже беретін болса, норманы кодекстен кодекске ауыстыру құбылыстың арту-кемуіне кері септігін тигізуі мүмкін. Тұрмыстық қатынастардағы олқылықтарды қылмыстық құқықтық арнаға толығымен ауыстыру қоғамдағы онсыз да шиеленісіп тұрған отбасылық құндылықтарды «ірітіп» жіберуі мүмкін.

Қылмыстық заңға енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың қатарында заңнамашының «жарнама» саласын криминализациялауға ерекше «құлшынысының» байқаланытынын атап өту керек. Мұнда ҚР ҚК 217-1 және 299-1-баптары меңзеліп отыр. Бұл құрамдар бойынша кінәлі әрекеттерінің предикатты қылмыстық құқық бұзушылықтарға сыбайластығы ішінара қамтылып, қылмыстық құқық бұзушылық құрамының толықтығы бұзылатындығын пайымдауға болады. Мұндай жағдай да, алдында атап өткеніміз сияқты, артық саралауға жол беру қатерін туғызады. Мысалы, қаржылық (инвестициялық) пирамида құруға қатысушылардың бірі өзге көмектесушілік әрекеттерімен қатар (физикалық көмектесушілік) пирамиданы жарнамалау міндеттерін де атқаратын болса, бірінші көмектесуші болатын, бірінде тура орындаушы болатын екі дербес құрам бойынша құқықтық бағасын алуға тиіс болады. ҚР ҚК 299-1-бабы бойынша да астарында осы тектес мәселе жатқанын ескеру керек.

Бұл аталған тенденциялардан тыс әлдеқашан қылмыстық құқық бұзушылық ретінде танылған құрамдарға жаңа мазмұн беру немесе бұрынғы құрамды жеке-даралау арқылы күрделендіруді де атап өту керек. Мысалы, ҚР ҚК 146-бабындағы азаптаулар құрамын сепарациялау [5].

Заңнамашының қылмыстың заң баптарындағы санкция бойынша өзгерістер мен толықтыру бастамасына да қатысты бірсыпыра сын айтуға болады. Пенализация тұрғысынан байқалатын екі тенденцияны атап өтуге болады:

1) қылмыстық құқық бұзушылық түрін (қылмыстық теріс қылықтан қылмысқа) және қылмыс санатын ауыстыру (иерархиясына қарай);

2) санкциядағы жаза түрлерінің минимумы мен максимумдарын өзгерту, басым бөлігінде жазаны қатаңдату бағытында.

Қоғамның шыны бар, жалғаны бар, «сұраныстарын» қанағаттандыру мақсатында әралуан бастамалар бойынша заңнамашы қылмыстық заңдағы санкцияларды ұдайы қатаңдату бағытында өзгертуі аз емес. Мұндай бастамалардың салдарынан қазіргі таңда ҚК Ерекше бөлігінің санкцияларында отандық заңнама практикасы үшін айтарлықтай «экзотика» көрінетін «...он жеті жылға дейінгі...», «...он сегіз жылға дейінгі...» сынды шектер жиі кездеседі.

Қылмыстық заңнама нормаларының санкциясында жаза түрлерінің төменгі және жоғарғы шектерін қатаңдату бағытында өзгерістердің жиі болғанына қарай заңнамашы әу бастан-ақ қоғамдық қауіпті әрекеттердің қоғамдық қауіптігінің дәрежесін анықтауға белгілі бір ұстанымының болмағанын немесе бұл мәселеге бұрынғы заңнама және құқық қолдану практикасын сол күйінде қабылдап, айтарлықтай «бейқамдық» танытқанын немесе ҚК Ерекше бөліміндегі санкциялардың анықталуына ревизия жасауға жеткілікті назар аудармағанын куәландырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 маусымдағы Қылмыстық кодексі (қолданыстағы редакциясында) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226

2. Чухвичев Д.В. Законодательная техника. Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция». – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 415 с.

3. Леоненко Н.Т. Законодательная техника. Учебное пособие. – Новосибирск, 2015. – 276 с.

4. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшеуту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000292#z237

5. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы адам құқықтары, жазаны орындау, сондай-ақ азаптау мен басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарым-қатынас түрлерінің алдын алу мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 17 наурыздағы Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000212#z41

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ШЕШІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТАБИҒАТЫ

Абзалбекова М.Т., з.ғ.м., Қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті.

Қылмыстық іс бойынша іс жүргізу белгілі бір іс жүргізу әрекеттерін жасаумен және олардың нәтижелері бойынша нақты шешімдер қабылдаумен байланысты. Заң шығарушы іс жүргізу шешімін сот, прокурор, тергеуші, анықтаушы қабылдаған шешім ретінде анықтайды. Бұл ретте, қылмыстық істер бойынша іс жүргізу кезінде заңдылық қағидатына арналған ҚР ҚПК 8-бабында, соттың ұйғарымдары ерекше атап көрсетіледі.

Тергеушінің, прокурордың және соттың қылмыстық сот ісін жүргізудегі қызметі әрдайым белгілі бір шешімдер қабылдаумен байланысты. Шешімдердің түрлері, мазмұны, олардың құқықтық және гносеологиялық табиғаты туралы кеңес заң әдебиетінде осы проблеманы бірінші кешенді зерттеу болып табылатын осы жұмыс туралы баяндалады. Шешімдердің жекелеген түрлерінің ерекшеліктерін қарастыра отырып, автор олардың әрқайсысына қандай талаптар қойылатынын, олардың объективті және негізді болуы үшін қандай кепілдіктер бар екенін көрсетеді.

Судьяның, прокурордың, тергеушінің қаулылары. анықтаушының заңды, негізді және дәлелді болуы тиіс. Заңдылық қағидатының мазмұнын құрайтын аталған ережелердің маңыздылығы қылмыстық іс жүргізу органдарының іс жүргізу қызметінің қылмыстық атасы бойынша шешім қабылдау және шығару сияқты жоғары талаптары туралы айтуға мүмкіндік береді. Бірінші сатыдағы соттың қылмыстық процесс шеңберіндегі қызметі тиісті шешімдер қабылдауға және шығаруға сөзсіз байланысты. Бұл ретте бірінші сатыдағы сот өкілеттіктерінің көпшілігінің ерекшелігі тек сотқа ғана құқылы айрықша шешімдер қабылдау мен шығаруда көрінеді. Заңдылықты нығайту, қылмыстылықпен күрес жүргізу барысында құқыққорғау органдары процестік шешімдер шығаруды жүзеге асырады. Қылмыстық сот өндірісінде қабылданатын шешімдер - ҚР ҚПК көрініс тапқан шешімдердің әлеуметтік тағайындалуы мен оның орындалуының құқықтық құралы болып табылады. Әдетте, қылмыстық сот өндірісіндегі шешімдердің маңыздылығы туралы сөз қозғағанда қабылданған шешімдердің заңдылығы мен негізділігі, уәжділігі айтылады.

Осыған байланысты бірінші сатыдағы сот шешімдерінің негізділігін талап ету қылмыстық істер бойынша елеулі мәнге ие, өйткені ол нақты фактілермен, дәлелдермен расталу тұрғысынан соттың іс жүргізу қызметінің қорытындыларын сипаттайды. Бұл талап соттардың өз шешімдерінде Қазақстан Республикасының атынан жеткілікті дәлелдемелер негізінде қылмыс жасаған адамдарды кінәлі деп тануға және оларды жазалауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ сот қабылдаған шешімдерінің негізділігі мен қылмыстық сот ісін жүргізу мақсатын табысты орындау арасындағы қазіргі бар тікелей тәуелділік туралы атап өту қажет. Аталған мәселе бірінші сатыдағы сот шешімдерінің негізділігі проблемасын зерделеудің өзектілігі мен практикалық маңыздылығын куәландырады.Кез келген құқықтық шешім С.С.Алексеевтің айтуынша басқарушылық сипатта болады. Құқықты қолдану қатаң арнайы мақсаттарды иеленетін өзіндік басқарушылық қызмет. Ол заңдық нормалардың жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге және қажет болған жағдайларда жекелеген қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған [1:45].

Заңдық істердің шешімдері әлеуметтік табиғаты бойынша «басқарушылық шешім» ретінде сипаттала алады. Басқа да басқарушылық шешімдер сияқты құқықтық шешімдер басты, құқыққолданушылық қызметтің звеносы ретінде анықталады. Шешім басқарушылық деп аталады, егер де ол әлеуметтік жүйе үшін әзірленсе, іске асырылынса белгілі бір мақсаттарды шешуге бағытталса. Шешім шығару теориясы мен тәжірибесінің қазіргі заманғы даму кезеңі қылмыстық сот өндірісінде шешетін мәселелерінің едәуір өзгеруімен және күрделінуімен сипатталады[2:89]. Қабылданатын процессуалдық шешімдердің сапасына қойылатын талаптар елеулі түрде көтерілді, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың жұмысындағы күрделі жағдайларға жылдам әсер етудің қажеттілігі туды.

Қылмыстық сот өндірісіндегі шешімдер процестік қызметтерді, соның ішінде қандай да процестерді жүргізу, тергеу, анықтау, үйлестіру мен бақылау бойынша, орындаумен байланысты. Бұл шешімдер анықтама, қаулы, үкім және т.б.түрде іске асырылады.

Қылмыстық сот өндірісіндегі шешімдердің әлеуметтік мәні – процеске қатысушыларының барлығының өзара әркеттесуіне жету мақсатымен атқарушылардың басқару механизмінде жатыр[3:57].

Процесуалдық шешімнің өзінде немесе оны әзірлеу мен іске асыру процесінде адамның қажеттіліктері мен мүдделері, уәждері мен ынталары, ережелері мен құндылықтары, қауіптері мен үрейлері есепке алынуы керек. Шешімнің әлеуметтік мәні жалпы мақсатында көрінуі қажет. Әлеуметтік бағдарсыз қабылданған шешімдер формальдық мәнінің әсері

басым сипатқа ие болады және оның басты мақсаты қылмыстық процестің мақсатына заңсыз жолдармен жету болады.

Заңдық әдебиеттерде шешімдердің әлеуметтік маңызы бір немесе бірнеше әлеуметтік мақсаттарға жету үшін жеке дара немесе алқалы түрде алдын ала ойластырылған, мүмкін болатын мінез-құлық ережелерін таңдап алу.

Шешімнің әлеуметтік маңыздылығының басқа да анықтамалары бар. Дегенмен де барлық анықтамаларда нақты мақсатты, сол мақсатқа жету құралдарын қамтитын бірнеше нұсқалардың ішінен тиісті мінез-құлықтың (қызмет) анықтаудың қажетті ерікті, саналы таңдалынуы туралы айтылады.

Қылмыстық іс жүргізу заңы қылмыстық процессуалдық – құқықтық сұрақтарды анықтайтын көптеген іс жүргізушілік шешімдерді қарастырады. Мұндай актілерде іс үшін заңдық маңызы бар мән-жайлардың бар немесе жоқ екендігіне қатысты белгілі бір құқықтық әрекеттерді жасауға қатысы бар сұрақтарға жауап беріп ғана қоймайды, сонымен қатар нақты анықталған әрекеттерді жасау туралы шешім қабылданады. Сәйкесінше процессуалды-құқықтық шешімдер келесі сұрақтарға «не қалыптастырылды» және мақсатқа жету үшін «қалай әрекет ету керек» деген сұрақтардың жауаптарын береді.

Бір процессуалдық акт бірнеше процессуалдық, материалдық құқық сұрақтарын қамтуы мүмкін. Қабылданатын шешімдердің заңдылығы мен негізділігі тергеуші, прокурор мен соттың қойылған әрбір сұрақтарға жауап берулерімен байланысты Лупинская П.А. атап айтқандай шешім шығарудың әлеуметтік және заңдық жағы құқықтық нормаларды жүзеге асырудың ұйымдастырумен ғана байланысты емес, сонымен қатар мемлекеттік-биліктік функцияларды атқарумен байланысты биліктік құқықтық реттеудің жаңа сапалы элементтерімен қамтылады[4:17]. Қылмыстық іс жүргізуде бұл құқыққорғау органдарының арнайы қызметімен анықталады. Тек сот, прокурор, тергеуші мен анықтау органдары құқық нормаларын қолдану арқылы оларға жаңа көрініс береді. Қылмыстық процесс шешімдерін қабылдауға жүйелік тұрғыдан қараудың, пайда болған проблемаларды шешудің жүйелілігін сақтаудың зор маңызы бар. Әрбір жаңа шешім алдыңғы шешімдерді өрістету үшін қабылдануы, сөйтіп бірыңғай процестік міндеттерді кезең-кезеңімен орындауды қамтамасыз етуі тиіс. Процестік шешімдердің маңызды талаптарының бірі – мақсаткерлік. Шешім құқыққорғау органдарының мақсатын, басты міндеттерін білдіреді, кез келген жұмысты тікелей орындаушыларға берілетін тапсырмаларды айқындайды. Іс бойынша қорытынды шешімдері бірнеше мақсатты айқындайды.

Шешімдер қабылдау лауазымды тұлғалардың кез келген қызметінің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады, оның ішінде басқару процесінің негізгі базасы болып табылады. Шешімдерді әзірлеу және қабылдау әрбір ұйымда оның қызметінің сипаты мен ерекшелігімен, ұйымдық құрылымымен, қолданыстағы коммуникация жүйесімен айқындалатын ерекшеліктерді ескере отырып жүзеге асырылады. Дегенмен, шешім қабылдаудың кез келген процесіне тән, ол қай жерде жүзеге асырылмаса да, базалық негіз болып табылатын, кез келген ұйымда әзірлеу және шешім қабылдау технологиясын қалыптастыратын жалпы ережелер бар. Бұл ережелер шешімдер қабылдаудың жалпы теориясын, оның ішінде басқару саласында қалыптастырады.

Қылмыстық іс жүргізу шешімдерін неғұрлым егжей-тегжейлі түсіну үшін, біз қылмыстық іс жүргізу шешімдері үшін бастапқы көз және базис ретінде шешім қабылдаудың классикалық теориясына жүгінуіміз керек. Шешім қабылдау теориясы-құқықтану, статистика, математика, менеджмент ұғымдары мен әдістерін қамтитын зерттеудің ерекше саласы, экономикалық және психологияны, адамдардың әртүрлі түрдегі міндеттерді шешу жолдарын заңды таңдау және мүмкін болатын шешімдерден ең тиімді іздеу тәсілдерін меңгеру мақсатында. Қылмыстық іс жүргізу шешімдері өз мәні бойынша басқарушылық шешімдер болып табылады, сондықтан басқарушылық шешімдерді қабылдау теориясының ережелері оларға айтарлықтай көлемде қолданылады.

Кез келген процестік шешімдер әділ болуы, яғни шешімді қабылдаған кезде істің нақты жағдайы ескерілуі тиіс. Сонымен қоса кез келген іс жүргізушілік шешімі дәйекті болғаны

жөн. Қылмыстық сот өндірісінде қабылданатын шешімдер жан-жақты болуы, яғни процестік мәселелерімен қоса әлеуметтік сипаттағы мәселелердің де шешілуін қамтуы тиіс.

Кез келген шешім, ол ауызша, мейлі жазбаша түрде қабылданса да, дәл нақты, айқын, дәлелді болуы толық қамтылуы, әрі кімге арналғаны дәл көрсетілуі тиіс. Шешімде тапсырманың мәні, оның көлемі, мерзімі, жүзеге асыру әдісі, сондай-ақ орындауға жауаптылар көрсетуі міндетті болып табылады. Шешім қабылдау процесінің интуитивтік, пайымдауға негізделген немесе процестік нысандық сипаты болады. Интуитивтік шешім – бұл бір нәрсенің дұрыстығын сезуге негізделген таңдау. Мұндайда шешім қабылдайтын адамдар әрбір балама варианттарға «келісу» және «қарсы болу» жағын қарастырып жатпайды. Мұны адамның өз таңдауы біледі. Пайымдауға негізделген шешім – бұл білімге немесе жинақталған тәжірибеге негізделген таңдау. Бұрынғы ұқсас жағдайларда не болғанын біліп, нақты жағдайда балама варианттардың нәтижесін болжалдау үшін білімін пайдаланады. Сөйтіп, ол бұрынғы жеткен табысы бойынша балама варианттарды таңдайды. Процессуалдық нысан - заңмен белгіленген қылмыстық іс жүргізудің тәртібі деп түсіндіріледі. Яғни, процессуалдық нысан ұғымы қылмыстық іс жүргізудің сыртқы бейнесі, көрінісі дегенді білдіреді. Процессуальдық нысанның ішкі құрылымы қылмыстық іс бойынша заңға сәйкес орындалатын іс-әрекеттердің жиынтығынан тұрады.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде қабылданатын шешім заңда көзделген – қаулыларда, анықтамаларда, үкімдерде және басқа да нысанда өзінің сипатын білдіреді. Заң шешімді білдіретін құжаттың мазмұнын және нысанын анықтайды.

Құжат нысаны қылмыстық сот ісін жүргізу (рәсімдері) нысанының негізгі бөлігі болатын шешімді білдіреді.

Шешім біріншіден құқығын қолданатын адамның санасында жетіледі, ресми мәні және тиісті нысаны бар нақты жазбаша құжатта іске асырылады. Шешім нысаны ретінде құжат заңды екенін мойындау үшін шешімнің мазмұнына жауап беруге тиіс құқықтық және адамгершілік талаптармен тығыз байланысты.

Қазіргі заманғы процесс жалпы ең алдымен жеке бас мүдделерін қорғау үшін құрылған, бұған біздің мемлекетіміздің әлеуметтік сипатын (яғни мемлекеттік саясаттың әлеуметтік бағыттылығын оның ішінде әрі қылмыстық процес саласында) нақтылайтын ҚР Конституциясының 1 бабы дәлел. Процессуалдық сұрақтар бойынша шешімдер құқықтық қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне және тоқтатылуына әсер ететін заңдық факт болып табылады, мұнда субъектілер өз құқықтарын жүзеге асыру процессуалдық қызмет етеді.

Логикалық жағынан шешім қабылдаудың механизмі анықталған алгоритмдік бағдарлама болуы мүмкін.

Сонымен, қылмыстық сот өндірісіндегі шешімдердің әлеуметтік-құқықтық негіздері шешімдерді қылмыстық процестің мақсаттарына жетудің маңызды факторы ретінде қарастыруда жатыр.

Қылмыстық сот өндірісіндегі шешімдердің құқықтық табиғаты құқық қолдану үрдісінде қабылданатын барлық шешімдер мемлекеттік-құқықтық сипатқа ие болады, олардың орындалмауы мемлекеттік мәжбүрлеу механизмін іске қосылатындығын білдіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1.Алексеев С.С. Проблемы теории права. Т. 2. Свердловск, 1973.-327 с.

2. Туманов Г.А. Организация управления в сфере охраны общественно¬го порядка. М.: Юрид. лит., 1972. - 213 с.

3. Дубинскии А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы. Киев, 1984. - 127 с.

4. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, со-держание и формы. М.: Юрид, лит., 1976. - 167 с.

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ҚАТЫСУШЫНЫҢ ІС ЖҮРГІЗУ МӘРТЕБЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жұмабаева Ж.Ж. аға оқытушысы, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті

Ғылыми мақала BR 27882414 «Зорлық-зомбылық құрбаны болған балаларды қолдау және оңалту бағдарламасы: ресурстық модульді орталықтар желісін тәжірибелік енгізу» жобасы бойынша Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ғылым комитеті қаржыландырған 2023-2025жж. арналған ғылыми және ғылыми-техникалық бағдарламаларды бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде дайындалған.

Кәмелетке толмағандардың жеке басының психофизиологиялық ерекшеліктері, аталмыш санаттағы қылмыстық процестік құқықтық қатынасқа түсушілердің арнайы құқықтық реттелуін қажет етеді. Бұл қылмыстық процеске қатысушы кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау арқылы ғана қол жеткізіледі.

Қылмыстық процеске қатысушы кәмелетке толмаған күдікті (айыпталушының, сотталушының), қорғалуға құқығы бар куәнің, жәбірленушінің, куәнің процессуалдық мәртебесін жетілдіру арқылы қылмыстық процестегі кәмелетке толмағандардың құқықтарын қамтамасыз етудің кешенді тетігін әзірлеуді, құқықтық мәртебесінің бірыңғай, біріздендірілген тәсілді жүзеге асыру арқылы ғана қол жеткіземіз.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандар, кәмелетке толмағанның процесуалдық мәртебесі, заңды өкілдер, кепілдік, қылмыстық процес.

Психофизиологические особенности личности несовершеннолетнего обусловливают специфику правового регулирования уголовно-процессуальных правоотношений, через призму соблюдения его прав и обязанностей и достижения целей правосудия. Выработка эффективного механизма обеспечения прав и свобод несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве возможно только с учетом особенностей личности несовершеннолетнего.

Целью данной статьи является выработка комплексного механизма обеспечения прав несовершеннолетних в уголовном процессе, путем совершенствования процессуального статуса несовершеннолетнего подозреваемого (обвиняемого, подсудимого), свидетеля, имеющего право на защиту, потерпевшего свидетеля и выработка единого, унифицированного подхода к статусу несовершеннолетнего.

Ключевые слова: несовершеннолетний, процессуальный статус несовершеннолетнего, ювенальная юстиция, законный представитель, гарантия, уголовный процесс.

Juvenile delinquency as a social phenomenon, as well as the problems of criminal proceedings involving minors, is relevant for objective reasons. Psycho-physiological features of a minor's personality determine the specifics of legal regulation of criminal procedural legal relations, through the prism of observing his (her) rights and obligations and achieving the goals of justice. The development of an effective mechanism for ensuring the rights and freedoms of minors in criminal proceedings is possible only taking into account the characteristics of the minor's personality. The characteristics of a minor's personality serve as a starting point in the formation of the concept of ensuring their rights in criminal proceedings. The aim of this research is to develop an inclusive mechanism for ensuring the rights of juveniles in criminal proceedings, by improving the procedural status of a minor suspect (accused, defendant), a witness who has the right to defense, a victim witness, and to develop a unified approach to the status of a minor.

Keywords: juvenile (minor), procedural status of a minor, juvenile justice, guarantees of rights, representation of interests of minors.

Кәмелетке толмағандар жасына байланысты психофизиологиялық ерекшеліктер жиынтығының тасымалдаушысы болып табылады. Осыған сәйкес кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғаудың әлемдік стандарттарына сәйкес келтіруге ұмтылу біздің мемлекетіміздің құқықтық мемлекет құрудағы бағытының заңды нәтижесі болып отыр.

Кәмелетке толмағанның қылмыстық процеске қатысуын, статистикалық деректерді, тергеу және сот практикасын зерттеу арқылы ғылыми әзірлемелерді талдау, кәмелетке толмағандардың қатысуымен қылмыстық сот ісін жүргізуді жетілдіруге ықпал ететін мынадай проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді: 1) кәмелетке толмағанның арнайы процестік мәртебесінің негізінде оның жеке басы, оған тән жеке ерекшеліктері жататынына қарамастан қылмыстық процеске қандай мәртебеде қатысуына қарамастан, кәмелетке толмағандардың іс жүргізу құқықтарының көлемінде елеулі айырмашылықтар байқалады; 2) Қазақстан Республикасы бойынша статистикалық деректерді талдау қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандардың саны мен жәбірленушілердің кәмелетке толмағандардың саны шамамен бірдей екенін көрсетеді; 3) қылмыстық процеске қатысушылардың кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуде бірыңғай тәсіл жоқ екендігін көрсетті [1].

Осы мақаланың шеңберінде қойылған міндеттерді шешу үшін қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құрамы олардың іс жүргізу құқықтары мен міндеттері көлемінің призмасы арқылы талданды және қылмыстық процеске кәмелетке толмаған қатысушылардың іс жүргізу жағдайындағы олардың құқықтарын бұзылу ықтималын тудыратын елеулі айырмашылықтар анықталды. Кәмелетке толмағандардың құқықтарының бұзылуы берілген құқықтарды іске асырудың нормативтік-бекітілген, нақты, дәйекті тетігінің болмауын көрсетті.

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде қылмыстық процеске кәмелетке толмаған қатысушының іс жүргізу мәртебесін түсінуде бірыңғай тұжырымдаманы әзірлеу, адам құқықтары саласындағы бірыңғай стандарттарды қолдану және кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз етудің негізгі кепілдіктерін біріздендіру қажеттілігі туралы қорытындылар жасалды.

Қылмыстық процеске қатысушы кәмелетке толмаған адамның психологиялық ерекшеліктері олардың психологиялық толық жетілмегендігімен байланысты. Қылмыстық сот ісін жүргізуде кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғаумен қатар, сот төрелігінің мүдделері де назардан тыс қалмайды. Қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтарын қорғау мен сот төрелігінің міндеттері арасындағы тепе-теңдікті сақтау, мысалы, объективті ақиқатты анықтау, кәмелетке толмағандар психологиясының ерекшелігіне байланысты олар шындыққа сәйкес келмейтін айғақтар беруге бейім екенін түсіну арқылы ықпал етеді. Көрсетілген мән-жайлар қылмыстық процеске күдіктілердің құқықтарын қорғаумен қатар жәбірленуші кәмелетке толмаған куәгерлердің құқықтарын қорғаудың барабар тетігін әзірлеу қажеттігін көрсетті[2].

Кәмелетке толмағанның қылмыстық процеске қатысуы әртүрлі нұсқаларда болуы мүмкін: қылмыстық қудалаудан қорғалатын күдікті, айыпталушы, сотталушы ретінде; оның құқықтарының бұзылуына байланысты қылмыстық процестің орбитасына тартылған жәбірленуші; өзге адамдар – қорғалуға құқығы бар куә, куә. Демек, кәмелетке толмаған қатысушы қылмыстық іс жүргізу заңнамасында көзделген кез келген іс жүргізу мәртебесіне ие бола алады.

Егер сараланған іс жүргізу формасы, құқықтар мен заңды мүдделерді қорғаудың қосымша кепілдіктері кәмелетке толмағанның жеке басына негізделетіндігіне сүйенсек, онда кәмелетке толмағанның қылмыстық іс бойынша нақты қабылданған іс жүргізудегі процесуалдық мәртебесіне қарамастан, оның құқықтары мен мүдделерін қорғаудың іс жүргізу кепілдіктерінің көлемі бірдей, біріздендірілген болуы тиіс деп болжанады.

ҚР ҚПК қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушыларды: өз құқықтары мен мүдделерін, сондай-ақ өзге де адамдарды қорғаушыларға жіктейді. Бірінші топқа күдікті адам, айыпталушы (сотталушы), жәбірленуші жатады. Өз құқықтары мен мүдделерін қорғау құқығы екі фактордың болуымен анықталады: оларға өздеріне қарсы қылмыстық қудалау жүргізіліп жатқандығы немесе оларға қылмыстық құқық бұзушылық салдарынан дене , мүліктік немесе моральдық зиян келтірілуімен.

Осы қатысушылардың іс жүргізу мәртебесінің мазмұны сот төрелігін іске асырудың Конституциялық қағидаттарының ережелерін, сондай-ақ дәлелдеуге қатысуға: дәлелдемелерді жинауға, зерттеуге, бағалауға және пайдалануға қылмыстық процесте қарама-қарсы тараптардың өкілдері ретінде тең құқықтарды көрсетуі тиіс.

Кәмелетке толмағанның қылмыстық процеске қатысуын қазіргі заманғы реттеудің басты проблемасы: бұл кәмелетке толмағанның қылмыстық сот ісін жүргізудегі құқықтық жағдайының тұтас тұжырымдамасының болмауы. Бұл жағдайдан шығудың бір ғана жолы болуы мүмкін: бұл кәмелетке толмағанның іс жүргізу мәртебесінің үштігін ескере отырып, осындай тұжырымдаманы әзірлеу.

Шетел әдебиеттерінде кәмелетке толмағанның іс жүргізу мәртебесінің мәселелері оның сотқа келу құзыреттілігі тұрғысынан да қарастырылады. Бұл ретте құзыреттілік деп кәмелетке толмағанның іс жүргізу мәртебесінің құқықтық мазмұны ғана емес, сондай-ақ қылмыстық сот ісін жүргізуге тең құқылы қатысушы болуға мүмкіндік беретін өзге де компоненттер жиынтығы түсініледі. Кәмелетке толмағандардың сот төрелігіне қол жеткізуін және олардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау проблемаларын қамтамасыз етуге байланысты проблемалар біздің елімізде және жақын елдерімізде ғана емес, алыс шетелдерде де бар [3].

Қылмыстық процесте кәмелетке толмаған қатысқан қылмыстық істеріне талдау жасау, статистикалық деректерді және тергеу және сот практикасын зерделеу арқылы мынадай проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді, кәмелетке толмағанның арнайы іс жүргізу мәртебесі оның жеке басына, онымен тығыз байланысты және қылмыстық процеске қатысушы процесуалдық мәртебесіне қарамастан, қылмыстық процеске кәмелетке толмаған қатысушылардың іс жүргізу құқықтарының көлемінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалады.

Қазақстан Республикасы бойынша 2022-2023 жылдардың статистикалық деректерін талдау арқылы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандардың саны мен жәбірленушілердің саны шамалас екенін көрсетті.

Қылмыстық сотісін жүргізуде кәмелетке толмаған қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуде бірыңғай тәсіл жоқ.

Қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құрамы олардың іс жүргізу құқықтары мен міндеттері көлемінің призмасы арқылы талданды; айырмашылықтар анықталды және негізделген тұжырымдар ұсынылды. Талдау қылмыстық сотісін жүргізуде кәмелетке толмаған қатысушының құқықтарының негізгі іс жүргізу кепілдіктеріне сәйкес келетін үш негізгі ұстанымнан жүргізілді: қылмыстық сотісін жүргізуде кәмелетке толмаған қатысушыларға білікті заң көмегін қамтамасыз ету; кәмелетке толмағандардың қатысуымен қылмыстық сот ісін жүргізуге заңды өкілдердің қатысуы; кәмелетке толмағандардың қатысуымен қылмыстық сот ісін жүргізуге педагог пен психологтың қатысуын көрсетеді.

Кәмелетке толмаған жәбірленушінің өкілінің қатысуы міндетті. Осыған байланысты жәбірленушінің адвокат-өкілінің міндетті қатысу шегі туралы мәселе туындайды, өйткені ҚР ҚПК -нің 215-бабында "кәмелетке толмаған куәдан немесе жәбірленушіден жауап алудың ерекшеліктері" кәмелетке толмаған жәбірленушіден жауап алу кезінде оның адвокат-өкілінен міндетті түрде қатысуын көздемейді, дегенмен қатысуға педагог, психолог және заңды өкілді тарту мүмкіндігін көрсетеді.

ҚР ҚПК -де қылмыстық процеске қатысушы кәмелетке толмағандардың процесуалдық мәртебесін егжей-тегжейлі құқықтық регламенттеу қажет етеді.

Кәмелетке толмаған қорғалуға құқығы бар куә мәртебесіне ие болған жағдайда, ол ҚР ҚПК 78-бабы 6-бөлігінің 2-тармағына сәйкес адвокат-қорғаушыны шақырта алады. ҚР ҚПК -де қылмыстық қудалау органын қорғалуға құқығы бар кәмелетке толмаған куәның қатысуымен іске қатысуға адвокат-қорғаушыны тартуға міндеттейтін норма жоқ.

ҚР ҚПК 113-бабының 2-бөлігіне сәйкес қорғалуға құқығы бар куәнің көрсетінділері дәлелдемелердің дербес қайнар көзі болып танылады. Алайда, ҚР ҚПК-нің 56-тарауында да, жекелеген баптарында да қорғауға құқығы бар кәмелетке толмаған куәдан жауап алудың

ерекше тәртібі көзделмеген. ҚР ҚПК 215-бабы кәмелетке толмаған куәдан немесе жәбірленушіден жауап алу ерекшеліктерін реттейді. Бұл норманы сөзбе – сөз түсіндіретін болсақ, бұл ережелер нормада тікелей көрсетілген субъектілерге-куә мен жәбірленушіге қатысты деп айтуға негіз береді. ҚР ҚПК-нің 215-бабы нормаларын қорғалу құқығы бар кәмелетке толмаған куәдан жауап алу жағдайларына кеңейту арқылы түсіндіру және қолдану, оның ерекше мәртебесін, мәні бойынша күдіктінің іс жүргізу мәртебесіне неғұрлым жақын болуына байланысты.

Қорғалуға құқығы бар кәмелетке толмаған куәнің құқықтарын қорғау және заңды мүдделерін қамтамасыз ету мүддесінде заң шығарушының ұстанымын нормативтік деңгейде қайта қарастыруды. Педагог пен психологтың қатысуымен іс жүргізу әрекеттеріне қатысуға тарту рәсімін егжей-тегжейлі реттелу қажет. Мұндай тұжырымдардың негізі қылмыстық сотісін жүргізуде кәмелетке толмаған қорғалуға құқығы бар куә туралы норманы жеке норма ретінде бөліп көрсету арқылы және ҚР ҚПК-нің 9-тарауында "өз құқықтары мен мүдделерін немесе өздері өкілдік ететін құқықтары мен мүдделерін қорғап процеске қатысушылар" орналастыру қажет екендігін айғақтайды. Яғни, қылмыстық процесте кәмелетке толмаған қатысушының құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін, олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың заңмен бекітілген іс жүргізу кепілдіктерін біріздендіру арқылы ғана жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сведения о зарегистрированных уголовных правонарушениях [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://pravstat.prokuror.gov.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya.

2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231.

3.Archard D, Skivenes M (2009) Hearing the child // Child Fam Soc Work 14(4):391–399 URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1365-2206.2008.00606

4. Марковичев Е.В. Некоторые дискуссионные вопросы охраны прав несовершеннолетнего в современном российском уголовном процессе // Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки. -2014. -№2(17). -С.86-88

5.M., Johnstone J., Fraser A., McNeill F. (2010) Scotland. In: Dünkel F, Grzywa J, Horsfield P, Pruin I (eds) Juvenile justice systems in Europe. Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, pp 1149–1194 URL: http://springer.iq-technikum.de/referenceworkentry/10.1007/978-981-10-3182-3_14-1

6.Child Rights International Network (2016) Rights remedies and representation: global report on access to justice for children. Child Rights International Network, LondonGoogle Scholar

7.Daly A., Rap S. (2019) Children’s Participation in the Justice System. In: Kilkelly U., Liefaard T. (eds) International Human Rights of Children // International Human Rights. Springer, Singapore URL: https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6_14

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ВОПРОСЕ АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Сыздыкова С.А., магистр права кафедры Общеюридических и специальных дисциплин, Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Смагулова А.С, магистрант кафедры Общеюридических и специальных дисциплин Карагандинский университет Казпотребсоюза

Обеспечение безопасности общества и личности является первостепенной задачей государства. С целью обеспечения данного принципа одной из главных целей является

сохранение активной, здоровой, творческой и самостоятельной позиции в отношении молодежи.

В соответствии с данными интернет-портала правовой статистики Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан (КПСиСУ ГП РК) за 2023 учетный год на территории Республики Казахстан зарегистрировано 1912 уголовных правонарушений (в 2022 году – 234) совершенных несовершеннолетними либо с их соучастием.

По состоянию на март 2024 года в отчете 1-М КПСиСУ ГП РК зарегистрировано – 234 уголовных правонарушений с участием несовершеннолетних либо совершенных непосредственно ими. То есть, за три месяца 2024 года зарегистрировано годовое количество преступлений 2022 года. Указанное свидетельствует о значительном росте правонарушений за последние три года [1].

Анализ состояния преступности несовершеннолетних показывает высокий уровень латентности правонарушений совершенных ими, связанной с тем, что значительная часть преступного поведения несовершеннолетних рассматривается окружающими и потерпевшими как проявление озорства, незрелости и шалости, поэтому по ним не возбуждаются уголовные дела в связи с отсутствием заявлений потерпевших [2].

Одной из проблематик при расследовании уголовных правонарушений является возраст несовершеннолетних лиц. Недостижение определенного возраста может повлечь прекращение уголовного дела и не привлечение лица к уголовной ответственности по ряду тяжких и особо тяжких составов.

К примеру, в соответствии со ст.15 Уголовного кодекса Республики Казахстан к уголовной ответственности за совершение убийства, умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, изнасилование привлекаются лица достигшие ко времени совершения преступления четырнадцатилетнего возраста.

При этом законодатель основывается на теории того, что малолетний не может в полной мере осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) либо руководить ими. В связи с чем может быть нарушен один из первостепенных принципов уголовного законодательства – принцип индивидуализации наказания, который по своей сути несет в себе требования закона учитывать при назначении наказания индивидуальные особенности совершенного преступления и личности виновного.

Особенности психологии несовершеннолетних выражаются в желании подражать взрослым, импульсивность действий, отсутствии границы между добром и злом, необходимости укрепления своей позиции в обществе, что обусловлено психофизиологическим состоянием растущего организма подростка.

Несовершеннолетними лицами очень чутко воспринимается окружающий мир и в связи с чем ими намного легче управлять либо манипулировать их действиями с целью склонения к совершению правонарушений.

Согласно пункту 17 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 11.04.2002 г. "О судебной практике по делам о преступлениях несовершеннолетних и о вовлечении их в преступную и иную антиобщественную деятельность" при назначении наказания несовершеннолетним суды обязаны помимо обстоятельств, указанных в части 3 статьи 52 Уголовного кодекса Республики Казахстан, учитывать условия их жизни и воспитания (неблагополучная обстановка в семье, грубое, порой жестокое отношение к подросткам со стороны родителей, близких родственников и т.д.), уровень психического развития, особенности личности (наличие психического расстройства, неуравновешенность, вспыльчивость и т.д.), мотивы совершения преступлений (детское озорство, "за компанию", зависть, мстительность и т.д.), влияние на подростка старших по возрасту лиц.

В этой связи, привлечение несовершеннолетних к уголовной ответственности подразумевает под собой тщательную работу правоохранительных органов по установлению причинно-следственных связей, установлению семейно-бытовых отношений в семье несовершеннолетнего лица и иных обстоятельств, имеющих вес при принятии решения

судом. Однако, в практике имеются случаи прекращения уголовных производств в связи с недостижением лица четырнадцатилетнего возраста. По нашему мнению, работа в данном направлении не может быть ужесточена в связи с международными договорами и Конвенциями направленными на гуманизацию права и смягчения наказания.

В связи с чем, единственным действующим способом решения вопроса проблематики привлечения несовершеннолетних к преступной деятельности является профилактика правонарушений и снижение роста регистрации досудебных производств.

По нашему мнению, успех профилактической деятельности в первую очередь зависит от непосредственной работы с несовершеннолетним лицом. Глубокое изучение личности правонарушителя обязано быть обязательным мероприятием при решении вопроса о предупреждении возможного повторного правонарушения со стороны несовершеннолетнего.

К числу характерных личностных особенностей несовершеннолетних, совершающих преступления, относятся и существенные деформации их нравственных и ценностных ориентации.

Одним из явных показателей возможности совершения правонарушения является низкий уровень стремления к обучению и утрате связи с образовательными учреждениями. Как правило, по уровню образования несовершеннолетние правонарушители имеют низкий уровень образованности в связи с отсутствием прилежности.

Отсутствие контроля и воспитательной работы со стороны воспитателей, учителей и родителей могут повлечь бесцельное времяпрепровождение несовершеннолетними, что в свою очередь приводит к явному желанию к нарушению законодательства, как средство удовлетворения любопытства либо подросткового бунта.

Кроме того, к условиям, способствующим преступному поведению несовершеннолетних, относятся и недостатки в деятельности правоохранительных и иных государственных органов, на которые возложена борьба с преступностью несовершеннолетних. К примеру, в Законе Республики Казахстан от 9 июля 2004 года «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» не выделен круг определенных лиц, обязанных проводить профилактические работы с несовершеннолетними. В связи с чем, работа в данном направлении является разрозненной, не имеющей определенной структуры и алгоритма действий. Государственными органами проводятся профилактические работы сумбурно, скорее из необходимости их проведения, чем с целью предотвращения правонарушений.

В литературе отмечается первичная, вторичная и третичную профилактика [3]. Задачами первичной профилактики отмечается проведение комплекса мероприятий, цель которых предупредить развитие патологического поведения [4]. Главная цель является донести информацию так, чтобы подросток ее верно воспринял, понял и осознал, что происходит с ним при развитии желания совершить правонарушение. Помощь в поиске себя также является одной из задач первичной профилактики [4].

В отношении вторичная профилактики стоит иметь ввиду, что это совокупность мероприятий, направленных на выявление отклонений на ранних стадиях. Суть данных профилактических мер подразумевает под собой предупреждение желания совершить правонарушение.

С целью обеспечения первостепенной и второстепенной профилактической работы, по нашему мнению, важным является социальная работа со стороны воспитателей, учителей и родителей несовершеннолетних лиц, на которых возложены обязанности по воспитанию подростков и предотвращению их вовлечения их в уголовные преступления.

Здесь стоит иметь ввиду, что обществу также должна транслироваться необходимость профилактики правонарушений среди несовершеннолетних, доведение до сведения граждан о необходимости доклада в специализированные органы по фактам домашнего насилия в отношении детей либо отсутствия воспитательной работы со стороны людей, на которых возложена данная обязанность. Лишь при реакции граждан и совместной работе по

привлечению подобных правонарушителей нами может быть достигнуто снижение роста преступлений с участием подростков.

Также, меры индивидуальной профилактики правонарушений применяются для систематического целенаправленного воздействия на правосознание и поведение лица либо ограниченного круга лиц в целях предупреждения совершения правонарушений с их стороны, а также устранения причин и условий, способствующих их совершению. К таким мерам относится:

- профилактическая беседа;
- защитное предписание;
- представление об устранении причин и условий, способствующих совершению правонарушений;
- принудительные меры медицинского характера;
- установление особых требований к поведению правонарушителя;
- профилактический учет и контроль;
- административное взыскание;
- лишение либо ограничение родительских прав, отмена усыновления (удочерения) ребенка, освобождение и отстранение опекунов и попечителей от исполнения ими своих обязанностей, досрочное расторжение договора о передаче ребенка на воспитание патронатному воспитателю;
- меры, принимаемые по приговору суда;
- установление административного надзора;
- превентивное ограничение свободы передвижения [5].

Указанные меры являются наиболее исчерпывающими среди методов профилактической работы с несовершеннолетними лицами. Они в полной мере отражают суть вопроса профилактической работы, которая должна быть направлена на полноценную и всестороннюю работу государственных и социальных работников посредством глубокого изучения личности несовершеннолетнего лица.

К примеру в работе государственных органов в качестве наиболее значимых среди основных задач государственных органов в области профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних иожно выделить:

- предупреждение правонарушений, безнадзорности, беспризорности и антиобщественных действий среди несовершеннолетних, выявление и устранение причин и условий, им способствующих;
- обеспечение защиты прав и законных интересов несовершеннолетних;
- социальная реабилитация несовершеннолетних, оказавшихся в трудной жизненной ситуации;
- формирование законопослушного поведения несовершеннолетних;
- выявление и пресечение фактов вовлечения несовершеннолетних в совершение правонарушений или антиобщественных действий;
- координация деятельности юридических лиц по предупреждению правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних [5].

На основании изложенного, по нашему мнению первостепенной задачей с целью обеспечения профилактики правонарушений является воспитательно-обучающая работа с подростками, исключение их бесцельного времяпрепровождения, обеспечение их необходимыми развлекательными и спортивными мероприятиями. Исключение возможности правонарушения на стадии идеи уже является профилактическим мероприятием, работа с психологически ранимыми несовершеннолетними и обеспечение им психологической помощи и защиты обязано являться государственным приоритетом.

Со стороны государственных, в особенности правоохранительных органов, должна продолжаться работа по предупреждению правонарушений. Проведение бесед в образовательных учреждениях, транслирование возможных последствий посредством телекоммуникаций, выявление и пресечение оказания негативного влияния на подростков в

семейно-бытовых отношениях, а также обеспечение повышения правового сознания граждан является основой работы профилактических мероприятий.

В целом профилактическая работа с несовершеннолетними является огромным институтом правовых мероприятий, направленных не только на снижение роста преступлений, но и обеспечения граждан правовой грамотности и готовности к защите интересов общества в целом.

Список литературы:

1. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Раздел 7. Сведения о несовершеннолетних, совершивших преступления за 12 месяцев 2022-2024 года.

2. Предупреждение правонарушений несовершеннолетних. – Алматы, 2007. С. 85.

3. Бойков А.Е. Первичная профилактика различных видов зависимостей детей и подростков в образовательной среде. Молодой ученый. 2014. - С. 871-874.

4. Веричева О.Н. Инновационные технологии в социальной работе с молодежью: теоретико-методологические аспекты //Успехи современной науки и образования. – 2016. – №. 1. – С. 79-82.

5. Филин В.В., Сыздыкова С.А. Профилактика правонарушений: Учебное пособие - Карагандинский университет Казпотребсоюза. Караганда, 2022. – С.21

ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ

Джаксыбаева Г.М., аға оқытушы Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Оразай Э.Н., СПД-22-1к тобының студенті, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

БҰҰ-ның қылмыстың алдын алу және қылмыстық сот төрелігі саласындағы нұсқаулықтарында (1985 ж.) қылмысты ашудың, тергеудің, қудалаудың және жазалаудың жаңа әдістерін қолдану қажеттілігі жаһандық қылмыстық сот ісін дамытудың басым бағыттарының бірі ретінде белгіленген...» [1]. Сонымен қатар, Еуропа Кеңесі Министрлер Комитетінің 1987 жылғы 17 қыркүйектегі ұсынымдарында «...қылмысты ашуды кешіктіру... қылмыстық заңның беделін түсіруге әкеліп соғады және сот төрелігін дұрыс жүзеге асыруға әсер етеді...» деп ерекше атап өтілген [2].

Сот төрелігін жүзеге асырудың жалпыға бірдей танылған халықаралық стандарттарына сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасында қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы заңнаманы жетілдірудің негізгі бағыты – негізгі қылмыстық іс жүргізудің нақты қылмыстық іс жүргізу нормаларында дәйектілікпен жүзеге асырылуы көрсетілген. сот ісін жүргізуді ізгілендіру, іс жүргізуді жеделдету және жеңілдету және қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу мен тергеу кезінде білімнің жаңа әдістерін қолдану арқылы жеке құқықтар мен тараптардың бәсекелестік құқықтарының кепілдіктерін қатаң сақтау шартымен қағидаттарды бекіту [3].

Осы басымдықтарды іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасында бүкіл қылмыстық сот төрелігі жүйесі реформаланды, оның соңғы кезеңінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі әзірленіп, 2014 жылы қолданысқа енгізілді, ол түбегейлі өзгертілді. біздің республикамыздың қылмыстық-құқықтық саясаты «...қорғаудың сапалы жаңа түрі, бұрын қолданыста болған репрессиялық процеске қарағанда, оның барлық кезеңдерінде азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделеріне кепілдік беретін процесс...» [4]. Қылмыстық сот ісін жүргізудің заңмен белгіленген тәртібі азаматтарды негізсіз күдіктен (айыптаудан), адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, ал мұндай бұзушылықтар орын алған жағдайда – дереу және толық оңалтуды, сол арқылы заңды нығайтуды қамтамасыз етуге міндетті. және тәртіп, құқық

бұзушылықтың алдын алу, заңға құрметпен қарауды қалыптастыру (ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 8-бабы).

Біріншіден, сотқа дейінгі тергеп-тексеру реформаланды, өйткені тәжірибе көрсеткендей, іс бойынша қабылданған процестік шешімдердің немесе азаматтардың негізделген шағымдарының күшін жоюға әкелетін тергеу қателерінің ең көп саны дәл осы кезеңде жіберіледі. Тиісінше, дәлелдеу процесінің өзі де реформалаудан өтті, оның негізгі әдісі қылмыстық іс жүргізу заңнамасында көзделген ережелер бойынша тергеу әрекеттерін жүргізу арқылы дәлелдемелерді жинау ғана емес, сонымен қатар қылмыстық іс жүргізу бойынша жасырын тергеу әрекеттерін жасау болды. сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының атынан құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органның уәкілетті бөлімшесі жедел-іздестіру іс-әрекетінің нысандары мен әдістерін пайдалана отырып, уәкілетті орган (Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 232-бабының 2-бөлігі). Сонымен қатар, жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін зерттеу хаттамалары, дыбыс және бейне жазбалары, фотосуреттер, ғылыми-техникалық құралдарды пайдалана отырып жазылған өзге де нәтижелер, алынған заттар мен құжаттар немесе олардың көшірмелері дәлелдемелер ретінде алынған дәлелдемелермен тең негізде пайдаланылады. тергеу әрекеттері (Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 239-бабының 2-бөлігі).

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы бұл жаңалықтар бұрын өзгермейтін болып көрінген көптеген институттар мен процедураларды шығармашылықпен қайта қарауды тудырды, бұл, әрине, дәлелдемелерді алудың жаңа көзі ретінде жасырын тергеу әрекеттерінің институтын қамтиды. Осылайша, Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 238-бабының 1-бөлігіне сәйкес жасырын тергеу әрекетінің нәтижелерін зерделеуді сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы, ...қажет болған жағдайда, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы жүзеге асырады. маманды және анықтау органының тиісті қызметкерін тарту. Алайда, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу әдістері, оларды жүзеге асыратын адамдар, оның ішінде қызметті құпия негізде және құпия нысанда жүзеге асыратын адамдар туралы мәліметтер мемлекеттік құпияларды құрайды және жария етуге жатпайды (241-баптың 2-бөлігі).

Осыған орай, жасырын тергеу әрекеттерін нормативтік топтастыру сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында тергеу дәлелдемелерімен қатар дәлелдеудің жаңа әдісі – жедел-іздестіру әдісінің қалыптасқанын білдіреді ме деген сұрақ туындайды. Бұл отандық қылмыстық процесте жедел-іздестіру әдістері арқылы алынған материалдардың сенімділігі туралы презумпция бар дегенді білдірмейді, өйткені мұндай ақпаратты алу көзі, оның заңнамалық реттелуіне қарамастан, тергеушіге әлі де «жабық» болып қалады. 2014 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде көзделген жедел-іздестіру қызметін немесе жасырын тергеу әрекеттерін жүзеге асыратын органның лауазымды адамынан куә ретінде жауап алудың жаңа тәртібі қылмыстық құқық бұзушылықты алу кезіндегі құпиялық «пердесін» жоймайды. ақпарат (Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік кодексінің 115-бабының 9-бөлігі).

Әрине, жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізу кезінде алынған заттар мен құжаттардың рұқсат етілгендігінің критерийі оларды ұсынған адамдардан жауап алу емес, басқа процессуалдық әрекеттерді қолдану арқылы ұсынылған нәрселерді тексеру болып табылады [5, 121]. Алайда, мұндай тексеру мүмкін емес немесе қиын жағдайларда (мысалы, бұлтартпау шарасына сот санкция беру уақытының шектеулілігіне байланысты) тергеуші алынған материалдардың құқық бұзушылық туралы заңнамасына сәйкестігіне тек ресми бағалау жүргізуге мәжбүр болады. қылмыстық жауаптылыққа тартылған адамдарға қатысты бас бостандығынан айыруға дейінгі елеулі теріс салдарларға әкеп соғуы мүмкін шешімдерді қабылдау үшін негіз ретінде қарастырылған рәсімдер.

Бұл ретте мәселе жасырын жүргізілген тергеу әрекеттері бойынша материалдарды тергеушіге беру немесе бермеуде емес, іс үшін қандай материалдар маңызды, қайсысы маңызды емес. Осыған байланысты материалдарды дайындаған кезде жасырын жедел-іздестіру әдістері туралы мәліметтерді жүргізу кезінде қолданылатынын ескеру қажет;

ұйымдасқан қылмыстық топтардың құрамына кірген адамдар туралы; штаттық құпия қызметкерлер және құпия негізде көмек көрсететін адамдар туралы; ұйымдастыру және өткізу тактикасы туралы мәліметтер мемлекеттік құпияны құрауы мүмкін. Мұндай жағдайларда сөз байласу және көптеген мәліметтердің құпиялылығы туралы ереже істің мән-жайын толық, объективті және жан-жақты зерделеу және шындықты ашу мүдделеріне қайшы келуі мүмкін. Анықтау органына, тергеушіге, прокурорға немесе сотқа материалдарды бергенге дейін жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын орган басшысының бұйрығымен көрсетілген мәліметтерді құпиясыздандыру мұндай мәселені шешудің бір нұсқасы болып табылатын сияқты. баптың 1-бөлігіне сәйкес. 22 Мемлекеттік құпиялар туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 15 наурыздағы N 349-I Заңы. Құпиясыздандыруға жататын және құпиясыздандыруға жатпайтын құжаттарды ажырату қылмыстардың санаттарына байланысты болуы керек. Осылайша, егер жедел тергеп-тексеру нәтижелері сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастау немесе қамауға алу үшін тікелей негіз болса және оларды бермей қылмыстық іс бойынша одан әрі ілгерілеу мүмкін болмаса, онда олар құпиясыздандыруға жатады. Қылмыстық істердің бұл санаттарына есірткінің заңсыз айналымымен, тапсырыс беруші өлтірумен, қаржылық және қызметтік қылмыстармен байланысты қылмыстар жатады, өйткені олардың жасалуы қылмыстық әрекеттерді мұқият дайындаумен және алдын ала сөз байласумен байланысты. Бұл аталған қылмыстарды ашу негізінен процессуалдық емес әдістермен ғана мүмкін болатындығымен түсіндіріледі, оның нәтижелері процессуалдық шешімдердің негізі ретінде алынады.

Егер алынған нәтижелер іс бойынша бар мәліметтер мен мән-жайларды дұрыс бағалауға ықпал ететін немесе тергеу мен тергеу әрекеттерін дайындау тактикасын анықтауға ықпал ететін белгілі бір нұсқаулар ретінде ғана қызмет етсе, не ақпараттың ықтимал көздерін немесе олардың ықтимал қатысуын көрсетеді. жасалған қылмыста нақты тұлғалар, содан кейін қажеттілік Бұл нәтижелердің құпиясын ашу жоқ. Бұл жағдайда қажетті ақпарат тергеушіге тиісті хаттамада немесе ауызша хабарлама түрінде беріледі. Ақпарат көздерін құпиясыздандыру мүмкін болмаса, оның криминалистикалық маңызы болса да, ол қылмыс оқиғасын немесе оны жасауға қатысқан адамдардың кінәсін анықтау үшін дәлелдеме ретінде пайдаланыла алмайды. Мұндай мәліметтер қылмыстық іс материалдарына енгізілуге жатпайды, осыған байланысты оларды реквизициялау туралы қаулы және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін берудің мүмкін еместігі туралы қаулы материалдармен бірге істен бөлек сақталуы тиіс. процеске қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы. Бұл ретте алынған мәліметтер тергеушіге ауызша беріледі және ешқандай құжаттаманы талап етпейді.

Сондықтан біз заң ғылымында айтылған «...мемлекеттік қызметтің екі тәуелсіз және заңды түрінің (жедел-іздестіру қызметі мен алдын ала тергеу) арақатынасында процессуалдық нысанға емес, басты назарды аудару керек деген көзқарасты жақтаймыз. дәлелдемелерді жинау туралы, бірақ жедел-іздестіру қызметінің субъектісі анықтаған және ұсынған мәліметтерді, объектілерді және құжаттарды заң шеңберінде жүзеге асыратын объективті бағалау және тексеру бойынша айыптаудан тәуелсіз тергеу органы» [6, 8].

Түскен материалдарды зерделеу 2014 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінде енгізілген жауап алудың жаңа түрлері арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін.

Оларға жедел-іздестіру қызметін немесе жасырын тергеу әрекеттерін жүзеге асыратын органның лауазымды адамынан куә ретінде жауап алу (ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 115-бабының 9-бөлігі) жатады. Осы нормаға сәйкес қылмыстық топқа кірген адамдармен тікелей қабылданған нақты деректер осы адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жедел-іздестіру қызметін немесе жасырын тергеу әрекеттерін жүзеге асыратын органның лауазымды адамынан жауап алынғаннан кейін дәлелдеме ретінде пайдаланылуы мүмкін. куә ретінде.

Жоғарыда айтылғандар қылмыстық сот ісін жүргізуде дәлелдемелерді алудың жаңа нысанының – жанама жауап алудың пайда болғанын көрсетеді, оның сенімділігін жедел-

іздестіру қызметіне жетекшілік ететін прокурор қамтамасыз етуі тиіс. Осындай жауап алу нәтижесінде алынған ақпараттың рұқсат етілгендігін қамтамасыз ету тәртібі олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету шаралары қолданылған адамдарға қатысты қолданылатын рәсімге ұқсас болуы керек деп санаймыз. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 97-бабының 3-бөлігінің ережелеріне сәйкес «...қорғалатын адам туралы ақпаратқа қол жеткізуді шектеу қылмыстық процестің басынан бастап қылмыстық іс жүргізу органының өтініші бойынша жүзеге асырылуы мүмкін. тұлға болып табылады және қылмыстық іс материалдарынан тұлғаның жеке деректері туралы мәліметтерді алып тастаудан және оларды негізгі іс жүргізуден бөлек сақтаудан тұрады... қылмыстық қудалау органының қаулысы негізінде... Қаулы және бөлінген материалдар. Негізгі іс жүргізу бойынша олар кейіннен қылмыстық істі тергеп жатқан органда сақталатын және оның мазмұнымен сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамнан басқа прокурор мен сот органы таныса алатын жабық конвертке салынады. сот...»

Бұл тәртіп прокурордың өзіне қатысты қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар қолданылып жатқан адамның айғақтарымен және олардың мазмұнының жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын органның лауазымды адамының айғақтарымен сәйкестігімен жеке танысу міндетін көздейді. немесе жасырын тергеу әрекеттері. Салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша прокурор іс үшін маңызы бар ақпаратты тікелей қабылдаған қорғалатын адамның орнына куәгер ретінде жедел уәкілден жауап алуға жол беру туралы қорытынды жасайды және сол арқылы соттың іс үшін маңызы бар мәліметтердің дұрыстығына кепілдік жасайды. осындай жауап алу кезінде алынған айғақтар. Прокурордың қорытындысы іс материалдарына жедел уәкілден жауап алумен қоса қоса беріледі және бірге айыптау немесе сот үкімі шығару кезінде дәлелдеме ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Екінші түрі – өзіне қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде осы адамның жасырын жазылған арыздары немесе әрекеттері алынған адамнан жауап алу (ҚР ҚПК-нің 239-бабының 3-бөлігі). Жаңа процедура, біздің ойымызша, бірнеше кезеңнен тұруы керек:

- адамға оған қатысты жүргізілген жасырын тергеу әрекеттері туралы хабарлау;
- жауап алынатын адамды оның сөздерін немесе әрекеттерін жасырын жазуға байланысты материалдармен таныстыру;
- қажет болған жағдайда дауысты фонографиялық зерттеу нәтижелерімен немесе ұсынылған материалдардың дұрыстығын растайтын бейнежазбаға (фотосуреттерге) негізделген сәйкестендіру хаттамасымен танысу;
- адамнан оның процессуалдық жағдайына (куәгер, жәбірленуші, сезікті) қарай жауап алу талаптарын сақтай отырып жауап алу.

Тұлға оған хабарсыз алынған нақты деректермен танысқан кезде, ол мүдделі адамға тікелей әсер ететін және мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияларды жария етуді болдырмайтын дәрежеде жасалған құпия әрекет туралы хабарланады. Сонымен қатар, зерттеуге тексеру хаттамасын жасау жолымен олардың рұқсат етілгендігін анықтау үшін алынған құжаттарды тексеру енгізілуі мүмкін; заттай дәлелдеме немесе құжат ретінде іске қосу; қылмыстық заңды немесе іс жүргізу сипатын нақтылау үшін тиісті сараптамаларды тағайындау. Барлық қажетті тексеру әрекеттері аяқталғаннан кейін тергеуші жүргізілген жасырын тергеу әрекетінің нәтижелерін көрсететін хаттама жасайды. Тергеу үшін маңызы бар нақты деректер хаттамаға қоса беріледі (ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 238-бабы). Алынған нәтижелерді бағалау дәлелдемелерді бағалаудың жалпы ережелері бойынша жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Миланский план действий // Сов. юстиция. 1992. № 15-16. - С. 35

2. Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. М., 1998

3. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 859 //Казахстанская правда. 2009. 27 августа

4. Рогов И.И., Бычкова С.Ф. Общая характеристика уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан в сравнении с уголовно-процессуальным кодексом Казахской ССР. УПК РК. Вып.1. Алматы, 1998.-С.20.

5. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений. М., 1991.- С.121

6. Аменицкая Н.А. Взаимодействие следователя и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность в раскрытии и расследовании преступлений: Автореф. дис. … к.ю.н. - Нижний Новгород, 2006.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ

Громова А.С, магистрант 1 курса юридического факультета
Науч. руководитель: Аманжолова Б.А. к.ю.н., профессор кафедры уголовного права, процесса и криминалистики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова

Торговля людьми является актуальной проблемой в современном мире. В последнее время эти преступления участились, что не можетне привлекать внимание мировой общественности. Несмотря на существование ряда международных и национальных правовых актов, направленных на борьбу с торговлей людьми, все еще остаются определенные проблемы в их регулировании и реализации, как на уровне отдельных государств, так и в международных отношениях в целом.Начало XXI века принесло с собой такие проблемы, как международный терроризм, транснациональная организованная преступность и другие виды преступности, разрушительные последствия которых ощущаются во всем мире. С прошлого десятилетия особые масштабы приобретает распространенность торговли людьми. Так, по данным Управления ООН по наркотикам и преступности опубликованном в последнем докладе в январе 2023 года жертвами торговли людьми по меньшей мере стали 100 тыс.человек [1].Торговля людьми является третьим по величине незаконным бизнесом в мире преступлений. На первом месте - торговля оружием, на втором -торговля наркотиками, и на третьем - торговля людьми. По данным международной организации труда, ежегодно торговцы людьми отмывают порядка 150 миллиардов долларов [2]. Социально-экономическое неравенство затрагивает миллионы людей во всем мире, делая их уязвимыми для эксплуатации со стороны преступников. Люди, которые не имеют правового статуса, живут в бедности, имеют ограниченный доступ к образованию, здравоохранению или достойной работе, являются жертвами дискриминации, насилия или жестокого обращения и принадлежат к маргинализированным группам, часто становятся основной целью для торговцев людьми.

Международные усилия по борьбе с торговлей людьми начались еще в XIX веке. Однако только за последние двадцать пять лет в данном вопросе были разработаны всеобъемлющие правовые рамки.Принятие в 2000 году Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности, стало исторической вехой, ознаменовавшей первое принятое международным сообществом определение "торговли людьми": "осуществляемые в целях эксплуатации вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое

лицо. Эксплуатация включает, как минимум, эксплуатацию проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации, принудительный труд или услуги, рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние или извлечение органов"[3]. Казахстанское законодательство также закрепляет понятие «торговля людьми» в ст.128 п.1 Уголовного кодекса Республики Казахстан, под которым понимается купля-продажа или совершение иных сделок в отношении лица, а равно его эксплуатация либо вербовка, перевозка, передача, укрывательство, получение, а также совершение иных деяний в целях эксплуатации[4].

Несмотря на наличие полноценной международно-правовой базы, дети, женщины и мужчины ежегодно попадают в ловушку торговцев людьми во многих странах мира. Торговля людьми может происходить внутри или между странами для самых разных целей, включая принудительный труд и эксплуатацию на фабриках, фермах и в частных домохозяйствах, сексуальную эксплуатацию, принудительные браки или в целях извлечения органов.В Восточной Европе и Центральной Азии пандемия, по-видимому, оказала ограниченное влияние на выявление жертв торговли людьми, которое увеличилось примерно на 9%. Наиболее заметной тенденцией является серьезное замедление реагирования системы уголовного правосудия на преступления, связанные с торговлей людьми. Было проведено гораздо меньше расследований, сократилось число как судебных преследований, так и обвинительных приговоров.Согласно Всемирному докладу Управления ООН по наркотикам и преступности за 2022 года о торговле людьми, в Восточной Европе 63% пострадавших являются - мужчинами, 24% - женщинами, 10% - девочками и 3% - мальчиками. Среди этих пострадавших 87 % стали жертвами торговли людьми - в целях принудительного труда, 9% - в целях сексуальной эксплуатации, 1%- в целях удаления органов и 3% - для прочих целей. Было выявлено больше жертв мужского пола и больше жертв для принудительного труда. В Центральной Азии число жертв среди женщин составило - 48%, среди мужчин - 29%, девочек - 16% и мальчиков - 7%. Из них 76% пострадавших стали жертвами торговли людьми - в целях сексуальной эксплуатации, 15% - в целях принудительного труда и 9% - для других целей. За последние годы торговля людьми также процветала среди населения, живущего в условиях конфликта или бегущего от него.Характеристики жертв, обнаруженных в Восточной Европе и Центральной Азии, сильно различаются. Большинство выявленных жертв в Восточной Европе - мужчины, в то время как женщины составляют подавляющее большинство жертв, выявленных в Центральной Азии. По сравнению с другими регионами мира дети-жертвы (как девочки, так и мальчики) составляют меньшую долю жертв, выявленных в Восточной Европе и Центральной Азии. В Восточной Европе и Центральной Азии различия в профилях жертв наблюдаются в зависимости от форм эксплуатации. Почти 90 % выявленных жертв в Восточной Европе были использованы для принудительного труда. Таким образом, в этом регионе в целом эта форма эксплуатации выявляется чаще всего. В Центральной Азии 3/4 выявленных случаев торговли людьми связаны с сексуальной эксплуатацией[1].

В XXI веке количество международных и национальных норм, направленных на борьбу с торговлей людьми, значительно возросло. Это преступление является предметом специальных международных соглашений, в которых многие страны вносят изменения в свои уголовные законы. Например, Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности 2000 года и дополняющем ее Протоколе о предупреждении и пресечении торговли людьми был обозначен целенаправленный вектор по снижению спроса на дешевую рабочую силу и сексуальные услуги, преследование организаторов этого преступного бизнеса и защита их жертв. В рамках указанной Конвенции были созданы международные контрольные органы и система национальных механизмов противодействия торговле людьми, благодаря которым в настоящее время осуществляется тесное международное сотрудничество в правоохранительной сфере, что, в свою очередь, положительно влияет на раскрываемость преступлений[3].

Управление ООН по наркотикам и преступности играет важную роль в борьбе с торговлей людьми. Оно активно участвует в разработке комплексной стратегии борьбы с этим преступлением на государственном уровне и оказывает практическую помощь. Одним из основных направлений деятельности УПН ООН является оказание специализированной помощи странам, включая развитие специализированных знаний среди национальных органов и организацию международного сотрудничества в расследовании и судебном преследовании торговцев людьми.

Следует также отметить, что, помимо деятельности международных организаций, важную роль в эффективной борьбе с торговлей людьми играет создание специализированных механизмов. Например, в 2003 году Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) учредила Бюро Специального представителя и координатора по борьбе с торговлей людьми. Основной задачей которого является укрепление сотрудничества на региональном и международном уровне, но в отличие от других организаций оно фокусируется на защите прав жертв.

Среди международных органов и организаций, которые активно борются с торговлей людьми, следует выделить Центральноазиатский региональный информационный координационный центр (ЦАРИКЦ). Этот центр координирует деятельность по борьбе с торговлей людьми в странах Центральной Азии, таких как Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Россия, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан.

Интерпол вместе с Национальными Бюро в странах-участниках является еще одним важным международным механизмом в борьбе с торговлей людьми. Они активно используют информационное сотрудничество, предоставляющее данные о совершенных преступлениях, международных преступных группировках, занимающихся торговлей людьми и эксплуатацией для принудительного труда. Национальные бюро Интерпола обмениваются необходимой информацией, устанавливают каналы и рекомендации для эффективного сотрудничества. По данным НЦБ, государства-члены Интерпола обязаны осуществлять мониторинг лиц, подозреваемых в преступной торговле людьми, с целью предотвращения их противоправной деятельности.

В глобальном масштабе национальные ответные меры, особенно в развивающихся государствах, ухудшаются. Пандемия COVID-19 также изменила характеристики торговли людьми, загнав ее еще дальше в подполье и потенциально увеличив опасность для жертв, поскольку вероятность того, что о преступлениях станет известно властям, снизилась. На самом деле, 41% жертв обращаются в органы власти по собственной инициативе — еще один явный признак того, что меры по борьбе с торговлей людьми не дают должного эффекта[1].

По данным Globalslaveryindex за 2023 год, Казахстан занимает 9-е место из 47 стран, входящих в регионы Европы и Центральной Азии по оценке распространенности, и количеству людей, находящихся в рабстве[5].В 2023 году правоохранительными органами Казахстана выявлено и зарегистрировано более 150 уголовных дел, связанных с торговлей людьми, в том числе 28 уголовных дел с участиемнесовершеннолетних лиц[6].

В мае 2023 года в Мажилисе презентовали проект закона «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан», которым впервые вводятся понятия «жертва торговли людьми», «потенциальная жертва торговли людьми» и «субъекты противодействия торговле людьми». Законопроект состоит из 6 глав и 22 статей и включает новую терминологию. В ходе разработки документа были определены пути формирования системы противодействия торговле людьми, включая комплексную работу государственных органов и гражданского сектора. Поправки также направлены на совершенствование механизмов профилактики, в частности, посредством оценки и предотвращения рисков. Также создаются основания оказания профилактической помощи группам риска, что делает работу с потенциальными пострадавшими неотъемлемой частью системы. Важным нововведением является процедуры правильной и своевременной идентификации жертв торговли людьми и их перенаправления для оказания помощи[7].

Следует отметить, что создание международных механизмов борьбы с торговлей людьми и совершенствование национальных мер противодействия показывают значительную эффективность. Согласно анализу статистических данных ООН и Совета Европы, за последние годы значительно увеличилось количество людей, привлеченных к уголовной ответственности за торговлю людьми. Таким образом, наряду с ростом масштабов этого преступления, правоохранительные органы проводят эффективную работу по расследованию и привлечению к ответственности виновных.

При обсуждении вопросов совершенствования международных и национальных механизмов борьбы с торговлей людьми необходимо устранить факторы, способствующие распространению этого преступления, а также причины, которые толкают потенциальных жертв в сложную ситуацию. Мы считаем, что тяжелое финансовое положение является основным фактором, влияющим на потенциальных жертв торговли людьми. Высокий уровень безработицы вынуждает людей искать любой источник дохода, часто не имея возможности найти другие способы решения своих финансовых проблем. В большинстве случаев люди, желающие переехать за границу в поисках работы, становятся жертвами торговцев людьми. Это связано, прежде всего, с ограниченными возможностями легального трудоустройства и недостаточным развитием официальной миграционной инфраструктуры, особенно в странах с низким уровнем социально-экономического развития.

Таким образом, анализ современных международных и национальных мер по борьбе с торговлей людьми позволяет выявить следующие проблемы:

1.Деятельность международных организаций и национальных механизмов направлена в основном на борьбу с преступностью, а не на активное выявление и предотвращение ее причин.

2.Отсутствует должное регулирование процедур реабилитации жертв торговли людьми. Все международные организации активно поддерживают разработку подобных мер, но национальные органы государств относятся к этому вопросу весьма скептически.

3. Потребность в постоянном изучении факторов, способствующих распространению торговли людьми, и совершенствования программ международного сотрудничества с учетом актуальных проблем. Стремительное развитие современного мира требует постоянного наблюдения, в том числе выявления новых видов преступной деятельности.

Чтобы добиться необходимого снижения преступности, связанной с торговлей людьми, государства должны обратить свою политику на налаживание политических и вооруженных конфликтов, стремиться к достижению экономического баланса, снижению безработицы, расширению доступа к легальным каналам трудоустройства и созданию соответствующих условий. Торговля людьми является серьезным преступлением и нарушением прав человека. Ежегодно тысячи мужчин, женщин и детей становятся жертвами торговли людьми внутри страны и за рубежом. Все страны мира, будь то страны происхождения, транзита или назначения, страдают от торговли людьми.Предупреждение этого преступления и активная борьба с ним должны стать одним из главных приоритетов любой страны.

Список литературы:

1. Global Report on Trafficking in Persons 2022. [Электронныйресурс] - Режимдоступа: https://www.unodc.org/documents/data-and analysis/glotip/2022/GLOTiP_2022_web.pdf

2. Аккаева Х.А. Противодействие торговле людьми: международный и внутригосударственный аспекты [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/protivodeystvie-torgovle-lyudmi-mezhdunarodnyy-i-vnutrigosudarstvennyy-aspekty/viewer

3. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности//https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан //https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226

5. TheGlobalSlaveryIndex 2023[Электронный ресурс] - Режим доступа:https://walkfree.org/global-slavery-index/

6. ИТОГИ ГОДА: ДБОП пресечена деятельность 6 транснациональных ОПГ [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://polisia.kz/ru/itogi-goda-dbop-presechena-deyatel-nost-6-transnatsional-nyh-opg/

7. Мажилисменам презентовали законопроекты о противодействии торговле людьми [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id50167/1/15

МИНИМАЛЬНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ (MRD) ДЛЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ВНЕДРЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫМ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНЫМ АЛЬЯНСОМ (IFSA) – ПОЧЕМУ ЭТО ВАЖНО.

Сушко Р. А., заведующий отдела судебной экспертизы, Днепропетровский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр Министерства внутренних дел Украины

Криминалистическая теория имеет достаточно значительный массив наработок относительно тактики действий при осмотре мест происшествия, но они не обобщены и носят, в основном, рекомендательный характер, что в свою очередь может привести к серьезным ошибкам при осмотре мест происшествия. Международным судебно-экспертным альянсом (IFSA) разработаны Минимальные требования (MRD) к осмотрам места происшествия.

Ключевые слова: Осмотр, минимальные требования (MRD), IFSA, ошибки, тактика, протокол.

Наверное, одним из важнейших следственных действий при расследовании преступлений можно смело назвать осмотр места происшествия. Поскольку дальнейшее течение и результаты расследования преступлений в значительной степени зависят от качества проведенного осмотра места происшествия, поэтому очень важно при проведении осмотра получить максимальное количество криминалистически значимой информации. И несомненно нужно учитывать возрастающую роль науки и техники в расширении доказательственной базы по уголовным делам или так называемое «научное доказывание». Особая их значимость заключается в обеспечении более эффективного использованияв процессе раскрытия и расследования преступлений [1, 10].

Тактике проведения осмотра места происшествия было посвящено большое количество научных трудов, на основе которых разработаны практические рекомендации по наиболее эффективному его проведению.

И хотя в каждой школе криминалистики отдельных стран несколько отличаются подходы, алгоритмы и законодательство, все же Международным судебно-экспертным альянсом (IFSA) были разработаны Минимальные требования (MRD) для осмотра мест происшествий. В Международный судебно-экспертный альянс (IFSA) входят все крупные экспертные сети мира: Американское сообщество директоров криминалистических лабораторий (ASCLD), Национальный институт криминалистики Австралии и Новой Зеландии (NIFS ANZ), Азиатская судебно-экспертная сеть (AFSN), Европейская сеть судебно-экспертных учреждений (ENFSI), Иберо-американская академия криминалистики и судебной экспертизы (AICEF), Южноафриканская региональная сеть судебной экспертизы (SARFS) [2]. Поэтому был аккумулирован и систематизирован опыт многих стран мира.

Целью принятия Минимальных требований к осмотрам мест происшествий является установка базовой плоскости или точки, которую необходимо учитывать для получения надежного результата. Минимальные требования разделены на следующие разделы [3]:

Компетентность персонала;

Оборудование и расходные материалы;

Отбор образцов, их анализ, интерпретация и формулировка выводов;

Процедуры, протоколы и валидация;

Управление качеством.

И хотя на первый взгляд указанные пункты достаточно просты и их можно легко объяснить, они тесно между собой переплетены, одни требования вытекают из других и логически дополняют друг друга.

Весь персонал, выезжающий на место преступления, должен четко понимать свои функции и должен их неукоснительно выполнять. Должен иметь минимальное образование и подготовку, необходимую для выполнения возложенных обязанностей на месте преступления.

Лица, участвующие в осмотре места преступления, должны иметь навыки, соответствующие знания и опыт, быть информированными обо всех деталях, связанных с обстоятельствами происшествия, которые могут помочь им. Как можно подробнее зафиксировать всю обстановку места преступления – как в протоколе, планах, схемах, так и на фото- и видео-изображениях. Все следы обнаруживаются, изымаются, упаковываются только в соответствующем порядке. При осмотре места происшествия в обязательном порядке необходимо пользоваться средствами индивидуальной защиты – как для недопущения загрязнения места преступления, так и для защиты самого сотрудника. В любом случае при осмотре места происшествия необходимо максимально сохранить неприкосновенную обстановку места преступления, допускать ее изменение только в необходимых случаях – поиск и изъятие следовой информации, изъятие объектов и т.п. По некоторым категориям преступлений следовая информация достаточно специфическая, ее обнаружение и изъятие требует привлечения нескольких специалистов, обладающих специальными знаниями в различных отраслях (например, убийства, поджоги, взрывы).

Кто-то может сказать, что эти действия предусмотрены криминалистической тактикой осмотра места происшествия. Конечно, но давайте рассмотрим понятие криминалистической тактики – это раздел криминалистики, который представляет собой систему положений и практических рекомендаций по организации и планированию расследования, определение оптимальной линии поведения лиц, осуществляющих расследование, с учетом их отношений и взаимодействия с другими участниками расследования на основе норм и принципов уголовного процесса[4, 5]. То есть, это система положений и практических рекомендаций, за несоблюдение которых трудно каким-то образом привлечь к ответственности за некачественный осмотр места происшествия – очень важного следственного действия.

Конечно, некоторыми учеными определены ошибки, допускаемые при осмотре места происшествия, в частности это ошибки [5, 114]:

1. В определении состава следственно-оперативной группы;
2. При применении технико-криминалистических средств работы со следами;
3. При описании обстановки и следов;
4. При извлечении и упаковке объектов.

Однако опять же в настоящее время во многих странах отсутствуют четкие протоколы, в которых было бы указано, что при осмотре места происшествия по факту, например, пожара с трупом, необходимо привлечь специалиста МЧС, специалиста по судебной медицине, оградить место происшествия, назначить ответственных за охрану огражденного периметра, на месте происшествия совершить определенные конкретно предусмотренные действия по конкретно определенному алгоритму.

То есть, если на место преступления выедет следственно-оперативная группа, в составе которой будут не опытные работники, они могут допустить ошибки в каждом из четырех указанных пунктов, при этом к ответственности за некачественно проведенный осмотр места преступления привлечь их будет почти невозможно, а последствия могут быть невосполнимыми – при некачественном осмотре места происшествия можно свести на нет все дальнейшее расследование. При введении протоколов действий с указанием четких

алгоритмов для осмотра места происшествия по конкретным фактам, сводило бы к минимуму допущение ошибок даже неопытными сотрудниками и усилило ответственность участников осмотра за некачественный осмотр места происшествия на основании нарушения «протокола действий» с предусмотренными в нем алгоритмами на каждый вид осмотра.

В настоящее время все актуальнее стает обеспечение криминалистических подразделений современным оборудованием и расходными материалами. Так, например, в июне 2023 года руководство оперативно-криминалистического департамента министерства внутренних дел представило первую в Казахстане цифровую криминалистическую лабораторию, которая только начав работу, уже дала положительный результат [6]. В учебных заведениях и в подразделениях постоянно проводятся мероприятия по повышению профессионального мастерства криминалистической подготовки сотрудников полиции, где отрабатываются навыки работы с новейшим оборудованием и расходными материалами. На базе некоторых отделов полиции открывают следственно-криминалистические полигоны, предназначенные для обучения молодых сотрудников правилам поведения при осмотре места происшествия, а также методике расследования отдельных видов преступлений.

Однако опять же получив подготовку, при осмотре места происшествия специалистами допускаются ошибки при выявлении, изъятии и упаковке объектов. Как пример из практики – часто на экспертизу для выявления следов рук приходят объекты, которые просто запакованы в пакет, и внешние поверхности объектов взаимодействуют с внутренними поверхностями упаковки. Также нередко попадаются случаи, когда объекты приходят на исследование через значительный промежуток времени, которое влияет на выявление и исследование следовой информации. Но имея четкие алгоритмы, которые были бы обязательными к выполнению, допущение указанных ошибок сводилось бы к минимуму, поскольку специалисту-криминалисту четко в протоколе действий указано, например, объекты изымаются таким образом, чтобы сделать невозможным влияние на их внешние поверхности, что может привести к уничтожению или искажению следовой информации и т.п., а следователю, например, после возбуждения уголовного дела назначить возможные на тот момент экспертизы.

Кто-то может возразить, что каждое место преступления индивидуальное, приходится часто сталкиваться с нестандартными обстоятельствами и нельзя разработать четких универсальных рекомендаций на все места преступлений. Конечно это так, но на базе Минимальных требований (MRD) [3], при разработке которых использован международный опыт ведущих стран мира, возможно разработать требования, которые были бы актуальными для каждой конкретной страны – ее законодательства, структуры правоохранительных органов, осуществляющих уголовное производство и т.д.

Внедрение протоколов, в которых предусмотрены обязательные к выполнению алгоритмы действий при осмотрах мест преступлений значительно улучшили бы качество осмотров мест преступлений и свели к минимуму допущение самых распространенных ошибок. Это в свою очередь содействовало бы улучшению качества дальнейшего расследования и раскрытия преступлений.

Список литературы:

1. Карлов, В.Я. Современное состояние и перспективы совершенствования организации и правового регулирования использования криминалистической техники в расследовании преступлений: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09./В.Я. Карлов. М. : РГБ, 2003 р.

2. The International Forensic Strategic Alliance. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://www.ifsa-forensics.org/ (дата обращения: 08.04.2024);

3. URL: https://www.ifsa-forensics.org/new-mrds-launched/ (дата обращения: 08.04.2024);

4. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. — К.: МАУП, 2007. — Бібліогр.: у кінц. розд. — 512 с.

5. Виноградова О. П. Следственные ошибки при проведении осмотра места происшествия// Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки, 2015, issue 4-2, с. 111-120.

6. Первая криминалистическая цифровая лаборатория заработала в Казахстане. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.sputnik.kz/20230605/pervaya-kriminalisticheskaya-tsifrovaya-laboratoriya-zarabotala-v-kazakhstane-35628147.html (дата обращения: 08.04.2024);

7. Повышение квалификации криминалистов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://altaitv.kz/ru/news/11794 (дата обращения: 08.04.2024).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРУЖИЯ ИЛИ ПРЕДМЕТОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В КАЧЕСТВЕ ОРУЖИЯ

Баймаханова Д.М.,Павлодарский государственный университет имени Торайгырова
Қамалиден Б.Б., магистрант,Павлодарский государственный университет имени Торайгырова

Современное развитие постсоветского пространства характеризуется значительными изменениями в социальной сфере, экономической нестабильностью и пересмотром ценностей. Помимо традиционных факторов, преступность сегодня также определяется специфическими криминогенными аспектами переходного периода.

Исторический опыт показывает, что подобные глобальные трансформации могут привести к эмоциональной дезориентации и общественной неустойчивости. Насилие, как постоянное явление в жизни человечества, изменяется в зависимости от социокультурных процессов конкретного исторического контекста.

Современная форма насильственной преступности отличается профессионализмом, высоким уровнем вооруженности, организованностью и взаимосвязью с другими формами преступности, включая терроризм и коррупцию. Особую опасность представляют преступления, совершаемые с применением оружия или других средств, используемых как оружие, поскольку они угрожают не только жизни и здоровью людей, но и общественным отношениям в целом.

Проблема противодействия вооруженным преступлениям становится более актуальной в контексте усиления социального напряжения, разрастания межнациональных конфликтов и недостаточного контроля за оборотом оружия или предметов, используемых в качестве оружия.

Распространенность данных преступлений, их серьезные последствия в виде физического, психологического и материального вреда, а также сложности в их уголовно-правовой квалификации, подчеркивают необходимость научно-прикладного исследования комплекса связанных с ними проблем.

В большинстве случаев различие между оружием и прочими предметами, используемыми в качестве оружия, оказывает существенное влияние на уголовно-правовую квалификацию.

Среди разнообразия признаков, определяющих оружие, особое значение имеют главные, системообразующие характеристики, выявляющие наиболее типичные и устойчивые свойства оружия.

Опасность оружия, связанная с его способностью вызывать серьезные последствия, зависит от нескольких факторов, в том числе от его функционального назначения и конструкции. Оружие по своей природе предназначено для причинения вреда живым существам, но оно может использоваться и для удовлетворения бытовых и человеческих потребностей.

В настоящее время аспекты насильственной преступности изучались российскими и казахстанскими учеными, среди которых Л.Д. Гауфман, Ю.А. Гаукман, Ю.М. Луптонян, Э.Ф. Побегайло, В.В. Лунеев, А.В. Наумов, А.Э. Жалинский, К.К. Горяинов, С.В. Бородин, Д.А. Корецкий, Т.И. Джеляли, А.С. Подшибякин, С.Н. Абельцев, Р.А. Базаров, О.И. Куленко, А.С. Комиссаров, Е.О. Алауханов, Е.И. Каиржанов, М.С. Нарикбаев, Б.С. Сарсеков, Н.Н. Турецкий, А.Х. Миндагулов и многие другие авторы.

В работах ученых отразились основные положения проблем при квалицикации преступлений с использованием оружия или предметов, используемые в качестве оружия. Тем менее не все аспекты уголовно-правового и криминологического характера преступности, связанной с использованием оружия и прочих предметов, были достаточно рассмотрены и освещены с точки зрения теоретического анализа.

Сегодня согласно Закону Республики Казахстан «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия», классификация оружия основывается на его предназначении и включает три основные категории: боевое ручное стрелковое и холодное оружие, гражданское оружие и служебное оружие [1, с.18].

Боевое стрелковое оружие и столовые приборы предназначены для выполнения боевых, оперативных и учебных задач и производятся для поставки в вооруженные силы, другие военные организации, государственные специальные службы, правоохранительные органы и другие страны.

Гражданское оружие предназначено для использования гражданскими лицами в различных сферах, включая коллекционирование, самооборону, спорт, охоту, образовательные и культурные цели, в том числе использование в образовательных и культурных учреждениях. Каждый вид оружия имеет свои специфические характеристики, позволяющие идентифицировать его и определить принадлежность к тому или иному типу (клинковое или огнестрельное) или виду (метательное, колющее, нарезное, гладкоствольное или иное оружие).

Предметы, используемые в качестве оружия – это материальные объекты, способные нанести вред здоровью человека, такие как топоры, ломы, дубинки, куски арматуры, ножи различных видов и т. д. Сущность оружия и этих предметов заключается в их способности причинять вред жизни и здоровью человека.

Тем не менее различить между оружием и предметами, используемыми в качестве оружия, может только квалифицированный эксперт-криминалист в рамках судебной экспертизы, применяя специальные методики и знания в данной области. В контексте ряда преступлений, характеристика предмета в качестве оружия имеет первостепенное значение для выявления сущности преступления.

Так, ст. 287 УК РК устанавливает ответственность за незаконные ношение или сбыт холодного оружия, за исключением, когда ношение холодного оружия связано с охотничьим промыслом, а равно продажа работниками организаций торговли оружия и боевых припасов к нему физическим лицам, организациям, не имеющим соответствующего разрешения [2, с.15].

Установление принадлежности предмета к категории «оружие» для данного состава уголовно-наказуемого деяния является криминообразующим, поскольку предмет преступления здесь выступает как обязательный признак уголовно-наказуемого деяния. Также к предметам указанных преступлений относятся основные части и комплектующие детали огнестрельного оружия, боеприпасы, патроны, взрывчатые веществе и взрывные устройства, ядерное, химическое и иное оружие массового поражения, материалы и оборудование, которое может быть использовано при его создании.

Одной из основных проблем, возникающих при квалификации действий лица в соответствии со статьей 287 Уголовного кодекса Республики Казахстан (УК РК), является различная интерпретация объективной стороны незаконного ношения и хранения оружия. Другим спорным вопросом является квалификация преступлений, совершаемых с

применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия или предметов, используемые в качестве оружия.

Так, один из ключевых признаков использованием оружия или предметов, используемые в качестве оружия, выделенный Ф. М. Джавадовым – это способность наносить вред живым организмам. В своей работе ученый, отмечает: «Вопрос о способности оружия наносить вред живым организмам возникает в контексте заводского огнестрельного оружия в случае его неисправности, а в отношении кустарного оружия – в зависимости от его боевых характеристик [3, с.15].

Данный признак имеет значение при определении исправности или неисправности, пригодности или непригодности оружия к применению.

Так, в определении оружия оружия или предметов, используемые в качестве оружия, должны быть учтены следующие существенные признаки, выдвинутые учеными (схема 1):

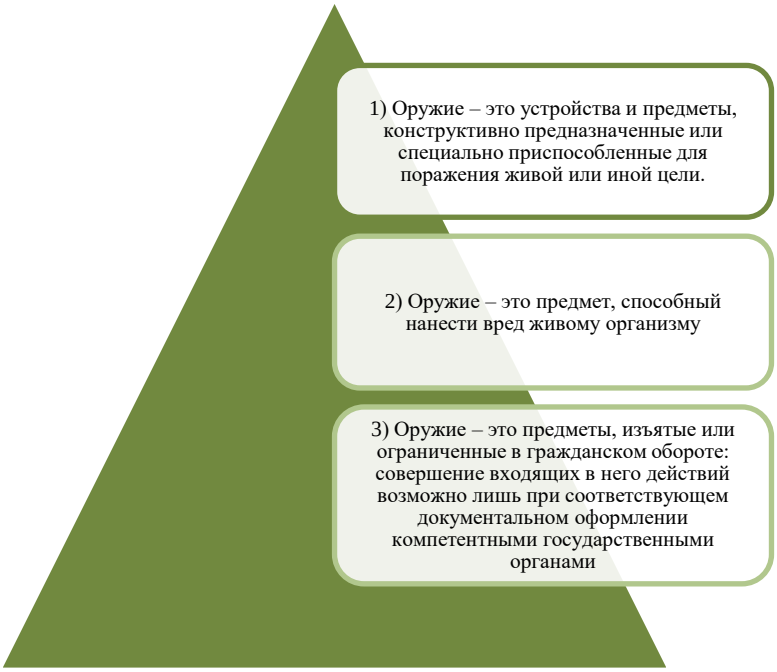

Схема 1 – Признаки оружия, в соответствии мнений теоретиков-практиков

Таким образом, оружие представляет собой устройства и предметы, ограниченные в обороте, которые конструктивно предназначены или специально приспособлены для нанесения вреда живой или иной цели.

Использование средств и орудий в процессе совершения преступления не меняет характера его общественной опасности, ввиду того, что вооруженное преступление обладает дополнительными аспектами, оказывающими существенное влияние на общественную опасность деяния в целом. Часто применение оружия свидетельствует о многообъектности преступления.

Указанные преступления характеризуются тем, что их объектом выступает разнообразная группа общественных отношений, таких как личная свобода, собственность, общественная безопасность и порядок.

Так, законодательство обычно квалифицирует преступления с использованием оружия как особо опасные и устанавливает соответствующие квалифицированные составы. При анализе использования оружия или предметов, используемые в качестве оружия в преступлении важно определить его цель и роль. Не каждое преступление, совершенное с применением оружия, может быть признано квалифицировано как с применением оружия [4, с.45].

В данном контексе целесообразно рассмотреть теоретические аспекты понятия «применения оружия» общепризнанно, что понятие «применение оружия» включает в себя причинение смерти либо вреда здоровью потерпевшего, а также попытку их причинения,

когда по причинам, не зависящим от воли виновного, реальный вред здоровью или смерть не наступает. Тем не менее единого мнения относительно угроз оружием или другими предметами до сих пор нет. Другие авторы, ставящие «во главу угла» общественную опасность деяния, не относят демонстрацию оружия к его применению [5, с.65].

Данная позиция находит отражение во взглядах А. Васецова: «При угрозе насилием с использованием оружия виновный не направляет поражающие факторы оружия на причинение физического вреда личности, а пытается достигнуть своих целей посредством запугивания потерпевшего. Степень опасности таких действий, несомненно, ниже, чем с реальным применением оружия, и если при такой угрозе не создается опасность для жизни и здоровья потерпевшего, то ее нельзя рассматривать в качестве квалифицирующего признака [6. с.69].

При демонстрации оружия или предметов, используемые в качестве оружия возникает реальная возможность общественно опасных последствий, однако виновный может не использовать его поражающие свойства для причинения физического вреда, а стремиться достигнуть своих целей путем психологического воздействия на потерпевшего. Тем не менее, угроза рассматривается как конструктивный признак основного состава насильственного преступления.

В таких случаях нет оснований говорить о наличии квалифицированного состава преступления. Угроза с использованием негодного оружия или его имитации не представляет реальной опасности для жизни и здоровья потерпевшего. Например, угроза, сопровождающаяся игрушечным пистолетом, не только не может причинить реального вреда, но и не включает в себя намерение прибегнуть к физическому насилию.

Субъективное убеждение потерпевшего, не имеющее оснований в объективной реальности, не может служить основанием для обвинения преступника в совершении действий, не входящих в его намерения и невозможных ввиду отсутствия у него реального оружия.

При описании действий с оружием в юридических источниках часто используются термины «применение» и «использование» оружия, которые в юридическом контексте имеют как схожесть так и юридически закрепленное различие.

Так, А.И. Каплунов, исследуя соотношение этих двух терминов в качестве мер административного принуждения, приходит к выводу о том, что «применение» и «использование» огнестрельного оружия различаются в зависимости от того, на какой объект направлено воздействие. «Использование» оружия так же, как и «применение», состоит в производстве выстрела из огнестрельного оружия.

Вместе с тем, при использовании огнестрельного оружия выстрелы из него производятся для повреждения транспортного средства, поражения животного, предупреждения о намерении использовать поражающие свойства огнестрельного оружия, подачи сигнала тревоги или вызова помощи, а, следовательно, нейтрализация опасности, возникшей для охраняемых законом общественных отношений, предполагается без нанесения телесных повреждений человеку» [7. с.13].

По мнению Т.Т. Шиктыбаева, «под применением оружия следует понимать производство любого выстрела, независимо от его цели, умысла, законности и т. д.» [8, с.35].

Отклонение от позиций как первого, так и второго авторов обосновывается законодательным определением оружия, которое включает устройства и предметы, предназначенные для поражения живой или иной цели, а также для подачи сигналов. Основываясь на данном определении, применение оружия следует рассматривать только в случае его использования по прямому назначению.

В контексте приведенных ситуаций, описанных А.И. Каплуновым, таких как повреждение транспортного средства или поражение животного, оружие применяется, поскольку используются его поражающие свойства.

Все иные действия с оружием: предупреждение о намерении произвести выстрел путем демонстрации оружия, употребление огнестрельного оружия в качестве предмета для нанесения ударов, – применением огнестрельного оружия не являются.

В этих случаях можно говорить об использовании оружия – об употреблении с пользой (в соответствии с грамматическим значением слова «использовать») других свойств оружия, например, его тяжести, массивности и т. п.

Подобное использование оружия при совершении преступления должно либо расцениваться как применение предметов, используемых в качестве оружия (в случае причинения вреда жизни или здоровью человека), либо учитываться как отягчающее уголовную ответственность обстоятельство при назначении наказания.

По нашему мнению, введение отдельного элемента «применение огнестрельного оружия» в качестве самостоятельного компонента оборота оружия является излишним. Следовательно, в законодательстве достаточно предоставить определение «использование оружия», включающее в себя его применение как составную часть данного понятия.

Итак, обобщая имеющиеся позиции ученых по термину «применение оружия», можно говорить о трех вариантах действий (схема 2):

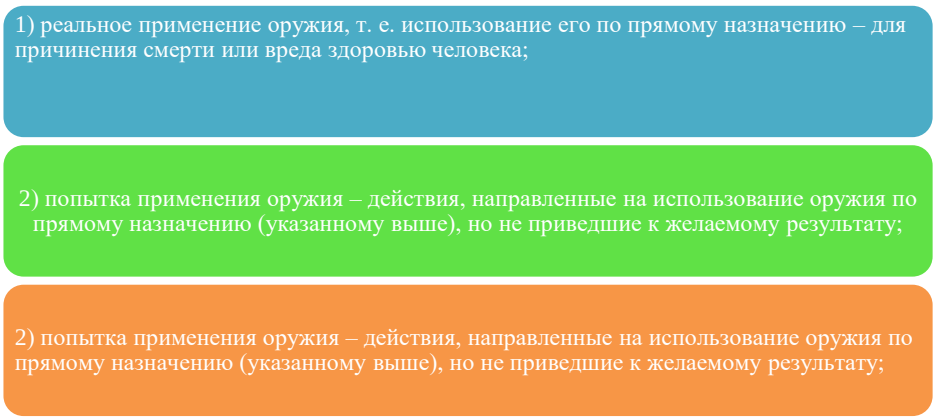

Схема 2 – Классификация термина «Применение оружия», согласно позиции ученых

Таким образом, юридическая оценка деяния должна учитывать общественную опасность действий виновного с использованием оружия, которые могут угрожать жизни и здоровью потерпевшего.

Мы склонны объединить первые два варианта действий в одну группу и рассматривать их как проявление «применения оружия».

Демонстрация оружия следует рассматривать как угрозу, которая является обязательным признаком основного состава насильственного преступления, но не является квалифицирующим признаком.

Так, «применение оружия» подразумевает умышленное использование его поражающих свойств для воздействия на живую цель, в результате чего может быть причинен вред жизни или здоровью, либо предпринята попытка такого причинения. Факт угрозы оружием должен учитываться как обстоятельство, отягчающее уголовную ответственность и наказание.

Выявлено, что использование оружия в процессе преступной деятельности существенно влияет на характер содеянного и степень общественной опасности. При этом, особое внимание следует уделить различным сценариям применения оружия и их последствиям как для потерпевших, так и для общества в целом.

Таким образом, использование оружия подразумевает целенаправленное применение его разрушительных свойств с целью воздействия на живую цель, что влечет за собой нанесение вреда жизни или здоровью либо предпринятие попытки такого нанесения. Угроза использованием оружия должна рассматриваться как обстоятельство, отягчающую уголовную ответственность и определяющее меру наказания.

Список литературы

1.Закон Республики Казахстан от 30 декабря 1998 года № 339-I «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.)

2.Уголовный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.12.2023 г.)

3.Джавадов Ф. М. Квалификация насильственных преступлений, совершенных с применением оружия: автореф. дисс. … канд. юрид. наук. М., 1985. С. 64.

4. Гаухман Л. Д. Борьба с насильственными посягательствами. М.: Юрид. лит. 2020. С.39.

5.Хамгоков, М.М. Уголовная ответственность за незаконный оборот оружия: современное состояние и перспективы совершенствования / М.М. Хамгоков // Образование и право. – 2022. – № 9. – С. 293 – 300.

6. Васецов А. «Об оружии» и квалификация преступлений, совершаемых с применением оружия // Российская юстиция. 2018. № 2. С. 35-37.

7.Каплунов А. И. О понятиях «использование и «применение» огнестрельного оружия как элементах оборота оружия // Государство и право. 2017. № 7. С. 51-58.

8.Шиктыбаев Т. Т. Основания и условия правомерности применения огнестрельного оружия сотрудниками правоохранительных органов. Алматы, 2014. С. 13.

СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОСУЖДЕННЫХ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Мажитов А.А., магистрант 1 курса, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Аманжолова Б. А., к. ю. н., ассоциированный профессор, Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Несовершеннолетние осужденные (в особенности, осужденные, к которым применено наказание в виде лишения свободы) как особая категория осужденных требует к себе отдельного внимания, поскольку нуждаются во всестороннем и гармоничном развитии для реализации собственных способностей. В отношении каждого отдельно взятого несовершеннолетнего, осужденного к лишению свободы, следует учитывать, что процесс его формирования как личности является не завершенным. Причем, в контексте факта совершенного преступления следует признавать, что процесс личностного развития по тем или иным причинам оказался дефектным. Иными словами, в ходе исполнения наказания в виде лишения свободы (в гораздо большей степени, нежели в контексте других видов уголовного наказания) возникает необходимость не только изоляции осужденного для реализации целей уголовного наказания, но и, по возможности, компенсации тех пробелов в его воспитании, социализации, которые в своей совокупности привели к совершению преступного посягательства. Уязвимость и большая подверженность несовершеннолетних воздействию со стороны негативных факторов окружающей их социальной среды в силу возрастных особенностей психики, мировосприятия, незрелости мировоззрения требуют особого подхода, как в выборе применяемых к ним средств исправительного воздействия, так и в создании благоприятных условий для ресоциализации несовершеннолетних осужденных.

В условиях реформирования уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан и попыток ее поэтапного совершенствования, процесс подготовки к освобождению осужденных несовершеннолетних и возврата их в гражданское общество занимает одно из

важных направлений в отечественной уголовной политике. Данный процесс должен являться своеобразным индикатором, по которому можно определить реальность, демократичность и законность практики обеспечения прав несовершеннолетних, отбывающих уголовное наказание. В отличие от осужденных взрослого возраста, несовершеннолетние осужденные – это категория, которая гипотетически должна быть максимально податлива процессу коррекционного воздействия. Здесь за основу должен приниматься тезис об отсутствии стойких негативных установок, длительного опыта криминального поведения и т.д. Вместе с тем, стоит учитывать и возможные случаи высокой степени криминальной «запущенности» несовершеннолетних осужденных. Соответственно, процесс ресоциализации должен происходить максимально адресно, индивидуально. А имеющиеся дефекты в жизненной позиции, потребностях и ценностях несовершеннолетнего осужденного следует оценивать как особую потребность данных лиц, на обеспечение которой и должна быть направлена деятельность персонала уголовно-исполнительной системы РК. В отношении несовершеннолетних осужденных четко должен прослеживаться ценностный социальный постулат: «в любом преступлении несовершеннолетнего в значительной степени виновато все общество».

В рамках настоящего исследования особое внимание уделяется вопросам формирования и укрепления социально полезных связей несовершеннолетних осужденных, что в нынешних реалиях указывает на недостаточную её реализацию. Наличие (отсутствие) социальных связей – это тот фактор, который складывается помимо самих уголовно-исполнительных отношений, зависит исключительно от жизненных обстоятельств конкретного несовершеннолетнего лица. Соответственно, задача персонала уголовно-исполнительной системы в данном случае заключается в том, чтобы способствовать сохранению благоприятных контактов, а также, по возможности, восстановлению нарушенных социальных связей. При этом, следует учитывать, что совершение преступления и факт осуждения для близких несовершеннолетнего также могут послужить «сигналом» о том, что необходимо пересмотреть свое отношение и, соответственно, вызвать заметные положительные изменения. В данном случае следует брать за основу то обстоятельство, что несовершеннолетние после отбывания наказания в максимальной степени нуждаются в благоприятной среде, отсутствие поддержки на первых этапах жизни на свободе может привести к повторной криминализации и окончательной социальной дезадаптации.

Необходимость осуществления ресоциализации с осужденными вытекает из международно-правовых норм, закрепляющих права и свободы человека. Понимание прав человека нашло свое выражение в Декларации прав человека, принятой Генеральной Ассамблеей ООН в 1948 г., Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах и Международном пакте о гражданских и политических правах 1966 года. Права и свободы, закрепленные в этих документах, распространяются и на осужденных, в том числе лишенных свободы. Сложность заключается в том, что в условиях лишения свободы необходимо создать условия свободы. Именно эти воссоздаваемые условия свободы должны задавать границы, в которых протекает ресоциализация осужденных, отбывающих наказание.

На положениях международных документов во многом основывается и строится правовое регулирование ресоциализации с несовершеннолетними осужденными в Республике Казахстан.

Основные положения, определяющие в наиболее общей форме содержание ресоциализации осужденных, в том числе в отношении несовершеннолетних, отражены в Уголовно-исполнительном кодексе Республики Казахстан, который не только регулирует порядок и условия исполнения и отбывания наказаний, определяет средства исправления осужденных, но и устанавливает охрану их прав, свобод и законных интересов, регламентирует оказание осужденным социальной помощи в адаптации к условиям жизни в обществе.

Многочисленные нормы УИК РК детально регулируют отдельные направления ресоциализации осужденных несовершеннолетних. Так, на достижение такой важной цели, как восстановление, сохранение и поддержание социальнополезных связей несовершеннолетних осужденных с внешним миром, направлены нормы, закрепляющие право на краткосрочные и длительные свидания (ст.с.106, 151), на переписку и телефонные переговоры (ст.ст. 108, 109), на выезды за пределы учреждения (ст. 113). Эти нормы направлены на реализацию одного из важнейших направлений ресоциализации с осужденными - сохранение семейных, родственных и иных социальнополезных связей осужденных.

Вопросам профилактики правонарушений среди несовершеннолетних уделяется особое внимание. Немалая работа проводится в тесном сотрудничестве с заинтересованными ведомствами.

Наряду с применяемыми согласно законодательства мерами воздействия к правонарушителям, нами, ежемесячно направляются сведения в отношении задержанных подростков в Управление образования, для работы со стороны педагогов и психологов, а также совместного рассмотрения каждого подростка-нарушителя и родителей на заседании Совета по профилактике.

Председатель КУИС МВД РК Ж. Ешмагамбетов выразил мнение о необходимости расформировать детскую колонию в Алматы и создать при действующих взрослых колониях локальные участки для несовершеннолетних, что позволит при локальном отбывании наказания по месту жительства несовершеннолетним заключенным чаще видеться со своими родными и близкими [36]. Данное заявление, в целом, созвучно как международным стандартам, так и принципам организации отбывания лишения свободы в РК. Вместе с тем, реализация соответствующих изменений в скором времени представляется весьма затруднительной. На сегодняшний день количество осужденных несовершеннолетних, содержащихся в учреждении средней безопасности для содержания несовершеннолетних составляет 46 человек. Учитывая гуманизацию уголовной политики, проводимой в республике, количество осужденных несовершеннолетних, по нашему мнению, в обозримом будущем не будет превышать пятидесяти человек одновременно.

Теперь применим простую математику: 46 осужденных разделим на 17 областей, то примерно получается 2-3 человека на область. Для двух-трех человек создавать локальные участки в каждой области, считаем, нецелесообразным, т.к. потребуется очень много вложений, как финансовых, так и человеческих ресурсов (сотрудники, воспитатели, педагоги и т.п.).

Учитывая указанные обстоятельства, мы предлагаем создать региональные локальные участки в учреждениях средней безопасности по типу «Север», «Юг», «Запад», «Восток». Тем самым подростки будут отбывать наказание вблизи от дома, а для родных и близких это будет хорошей возможностью приехать на краткосрочное или долгосрочное свидание, ведь живое общение, телесный контакт намного лучше и эффективнее, чем те же видеоконференц связи. Вместе с тем, с учетом географической протяженности Казахстана, как мы уже ранее указывали, следует использовать механизмы для уравнивания в правах как несовершеннолетних осужденных, так и их близких. В частности, целесообразно адресное государственное дотирование родственников для возможности минимально необходимого посещения осужденных несовершеннолетних в целях поддержания социально полезных связей.

Наконец, учитывая тот факт, что социально полезные связи не есть сумма посещений, а предполагают существенную качественную составляющую (то есть посещения должны помогать осужденному в ресоциализации), в отношении несовершеннолетних осужденных должны иметь место четкие предписания, в которых должен быть зафиксирован более широкий перечень лиц, которые могут иметь право на свидание. В данном случае следует принимать во внимание не только формальный признак родственных отношений, но, в первую очередь, фактор позитивного влияния на осужденного.

Таким образом, в заключение, можно сказать о том, что несовершеннолетние осужденные – это особая, уязвимая, поддающаяся воспитанию и становлению на правильный путь часть осужденных. На самом деле, очень важно пересмотреть вопросы отбывания наказания несовершеннолетними осужденными и пересмотреть вопросы их социальной реабилитации.

ҚАЗІРГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТАРИХИ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ТЕОРЕТИКО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ
THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF MODERN LEGAL SCIENCE AND PRACTICE

*Рахманов А.*ИСЛАМСКОЕ ПРАВО В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ. 3
Ахметова Н.С., *Дружинин В.М.* РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН 8
Ахметова Н.С., Трофимчук К. А. СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ В МЕХАНИЗМЕ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ 13
Турлаев А.В. ГРАЖДАНСТВО - БАЗОВЫЙ ПРАВОВОЙ ИНСТИТУТ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ КАЗАХСТАНСКУЮ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ 18
Дидикин А.Б.СПОСОБЫ ОЦЕНКИ ЧИТАБЕЛЬНОСТИ ПРАВОВЫХ АКТОВ В МЕХАНИЗМЕ НОРМОТВОРЧЕСТВА 22
Байжанова К.Т.КӨШПЕНДІ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 24
Бирманова А.И., Салиев М.У.ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ 29
Musin K.S. , Ramashov O.N.LEGAL ISSUES OF MILITARY PERSONNEL TRAINING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND ITS EXCHANGE OF FOREIGN EXPERIENCE.... 33
Олейник В.И.АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА 38
Серикбаева С.С., Хасенов Р.А.ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ПЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ 45
Полева И.А., Туякова Н.Б. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА 49
Ғалы Ж.О., Туякова Н.Б. АНГЛОСАКСОНДЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ОТБАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ҮРДІСТЕР 54
Мерембаева Г.Т., Турлаев С.А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ У ОБУЧАЮЩИХСЯ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ 58
Төлепберген А.Б., Байжанова К.Т. МЕМЛЕКЕТ ТИПОЛОГИЯСЫНЫҢ КЛАССИКАЛЫҚ КОНЦЕПЦИЯЛАРЫ 61
Рейзин М.АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ ПРОБЛЕМ И ПРОТИВОРЕЧИИ В СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВА ИЗРАИЛЬ 66
Бейсенбеков М.А. РОЛЬ АНАЛИЗА РЕГУЛЯТОРНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В РАЗВИТИИ ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА 69

САЯСИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ, ӘКІМШІЛІК ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ ДАМЫТУДЫҢ ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО, АДМИНИСТРАТИВНОГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ
CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CONSTITUTIONAL, ADMINISTRATIVE AND INTERNATIONAL LAW IN THE CONTEXT OF POLITICAL TRANSFORMATION

Marco Greggi, Madina Albekova, Gulnara Nurbekova COMBATING TAX EVASION AND AVOIDANCE: EU AND KAZAKHSTAN'S EXPERIENCES 73
Гафурова Н.Э.СООТНОШЕНИЕ ПРАВА НА ЗДОРОВЬЕ И ПРАВ ПАЦИЕНТОВ 77
Rajabov A.S., Sarsembayev M.A. REGIONAL OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES 80
Акпарова Р.Н. НОРМЫ ФОРМИРУЮЩЕГОСЯ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 83
Ботагарин Р.Б.АЗАМАТТЫҚҚА ҚҰҚЫҚТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР 88
Балгимбекова Г.У. ОСНОВАНИЯ ДЛЯ ОТКАЗА В ПРИЕМЕ В ГРАЖДАНСТВО И ВОССТАНОВЛЕНИИ В ГРАЖДАНСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 91
Балгимбекова Г.У., Билялова М.И. СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И НЕКОТОРЫХ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ 96
Абдикеев М.Н. НОРМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА, ПРИМЕНЯЕМОГО В ВООРУЖЕННОМ КОНФЛИКТЕ 101
Абдакимова Д.А. ЗАЩИТА ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В РАМКАХ ЕАЭС 105
Мируктамова Ф. АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ С СООТЕЧЕСТВЕННИКАМИ 110
Petrova Y. (Scientific supervisor: Strilets B.)PROBLEMS OF ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION IN ACCORDANCE WITH THE NORMS OF EU LAW 115
Мусилимова К.С., Билялова М.И., Абикенова Г.Б. ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ 117
Юсупова Ф.У. СОВРЕМЕННАЯ МЕДИЦИНА ИЛИ ТЕЛЕМЕДИЦИНА 121
Жексекин А.К., Ашимханов А.З. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЗАҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ 124
Abdakimova M.Yu., Abikenova G.B. THE IMPORTANCE OF FOREIGN EXPERIENCE FOR THE ADMINISTRATIVE JUSTICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 128
Исабекова В.С. ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИНСТИТУТА ОМБУДСМЕНА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТЫ 133
Bilyalova M.I., Abikenova G.B., Aidarova L.A. TERMINATION OF CITIZENSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES 137
Рустемова А.К.ИДЕИ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В КАЗАХСКОЙ ПРАВОВОЙ МЫСЛИ НАЧАЛА XX ВЕКА 141
Зейнелгаби Адиль, Зейнелгаби Амир ЗАЩИТА НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СУДАХ СИСТЕМЫ ОБЩЕГО ПРАВА 146
Кульмагамбетова И.Н., ЭВОЛЮЦИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН 150

Олжабаев С.Б. (Ғылыми жетекші – PhD докторы Қаржасова Г.Б.)ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢАМЛАРЫНДА АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ 155
Жамбекова А.З. МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ГРАЖДАНСТВА ДЕТЕЙ..... 160

ҚАЗІРГІ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ЧАСТНОГО ПРАВА
ACTUAL PROBLEMS OF MODERN PRIVATE LAW

Ильясова Г.А. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ С ПРИМЕНЕНИЕМ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ 166

Bondar I. A., Shvydanenko D.V. CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL LAW IN GLOBALIZATION 172

Акимжанова М.Т., Салиев А.Е. КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҚҰПИЯ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ 176

Әбдіжәми А.Ж., Жаксыбеков Н.К. ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ СҰРЫПТАУДЫ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ШЕШУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ 180

Тиллабоев Ш. ЗАЩИТА АВТОРСКИХ ПРАВ В ОНЛАЙН СРЕДЕ: ИМПЕРАТИВ ЦИФРОВОЙ ЭПОХИ 184

Chichkan A. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE CODIFICATION OF NATURAL RESOURCE LAW 186

Рустембекова Д.К., Нукушева А.А. ҚАЗАҚСТАНДА ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ҚАЙТА ӨҢДЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ 188

Алиева Л.Р., Карибаева А.Е. ИНСТИТУТ ОПЕКИ И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ 191

Мырзалиева Ж.Т. ТҰРҒЫН ҮЙ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АЗАМАТТАРДЫҢ ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ 196

Асетова Г.Б., Тілеп Т.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСУПБЛИКАСЫНДА НЕКЕНІ БҰЗУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 200

Тоқатов Р.А., Раймова А.Ж. АЗАМАТТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДА СМАРТ КЕЛІСІМ – ШАРТТАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ОНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ 204

Жағалов Р.Б., Кентбеков А.С. МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР 210

Zhamburbayeva S. THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF REPRESENTATION IN CIVIL LAW AND PROCEDURE 213

Копжасарова С.И. ОҢАЛТУ ЖӘНЕ БАНКРОТТЫҚ РӘСІМІНДЕГІ БОРЫШКЕРДІҢ МӘМІЛЕСІН ЖАРАМСЫЗ ДЕП ТАНУ МЕХАНИЗМІ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ 217

Садыков Э.К. (научный руководитель - Акимжанова М.Т.) КРАУДФАНДИНГ КАК НЕТИПИЧНАЯ ДОГОВОРНАЯ КОНСТРУКЦИЯ 220

Turusbekova R.E.LEGAL MECHANISMS IN SHARED-EQUITY CONSTRUCTION 226

Глушкова В.С. К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ НОРМ ПРАВА ОБ ОХРАНЕ НАСЛЕДСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА 229

Амантай А. ИНТЕРНЕТТІ ҚОЛДАНУДАҒЫ ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ: САТУ ЖӘНЕ САТЫП АЛУ 234

Аяпбергенова А.Т. АПЕЛЛЯЦИЯ ҚАЗІРГІ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ 238

Исақ А.Б. ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН СОТҚА ДЕЙІН ҚАРАУ ТӘРТІБІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 242

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
PROBLEMS OF APPLICATION OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION

Абзалова Х.М. РЕФОРМИРОВАНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. 246
Fazilov F. M. THE SUBJECT OF LEGALIZATION OF REVENUE RECEIVED FROM CRIMINAL ACTIVITIES 249
Ниязова С.С. ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УБИЙСТВА В СОСТОЯНИИ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ВОЛНЕНИЯ 252
Зайцева Е.А. ЗАКЛЮЧЕНИЕ СПЕЦИАЛИСТА В РОССИЙСКОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ДОКТРИНАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА 257
Babchenko A., Mylostyva D., Voronov E. PROBLEMS OF APPLICATION OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION IN MOLECULAR AND GENETIC EXAMINATIONS DURING THE DURATION OF MARITAL STATE IN UKRAINE 261
Сербин Н.Н. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ И НЕЗАВИСИМОСТИ СЛЕДОВАТЕЛЯ 263
Babkina O. P., Babenko M. S. MODERN ASPECTS OF DNA IDENTIFICATION OF MISSING PERSONS IN UKRAINE 266
Шакенов А.О. КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ИДЕНТИФИКАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ 268
Сапаров Б.Ж. АЛДЫН АЛУ: ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕС ӘДІСТЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ 272
Куликова О.Н. ВОЗЗРЕНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА РОССИИ И КАЗАХСТАНА С ПОЗИЦИЙ ОХРАНЫ ЭЛЕМЕНТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ 274
Ниетуллаев Н.Н. ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРДЕГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАР: ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ИМИТАЦИЯ 278
Абзалбекова М.Т. ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ШЕШІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТАБИҒАТЫ 281
Жұмабаева Ж.Ж. ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ҚАТЫСУШЫНЫҢ ІС ЖҮРГІЗУ МӘРТЕБЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ 285
Сыздыкова С.А., Смагулова А.С. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ВОПРОСЕ АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ 288
Джаксыбаева Г.М., Оразай Э.Н. ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ 292
Громова А.С. (Науч. руководитель - Аманжолова Б.А.) ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ 296
Сушко Р.А. МИНИМАЛЬНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ (MRD) ДЛЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ВНЕДРЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫМ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНЫМ АЛЬЯНСОМ (IFSA) – ПОЧЕМУ ЭТО ВАЖНО. 300
Баймаханова Д.М., Қамалиден Б.Б. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОРУЖИЯ ИЛИ ПРЕДМЕТОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В КАЧЕСТВЕ ОРУЖИЯ 303
Мажитов А.А., Аманжолова Б.А. СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОСУЖДЕННЫХ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ 308